

4 Aylık Uluslararası Akademik
Hakemli Dergi
ISSN: 2148-5933
E-ISSN: 2529-0088
SAYI/ISSUE: 15
Nisan/April 2021

Akademik Hassasiyetler

The Academic Elegance

Akademik Hassasiyetler / The Academic Elegance

4 Aylık Uluslararası Akademik Hakemli Dergi

Yıl/Year:8 Sayı/Issue:15 Nisan/April 2021

ISSN: 2148-5933 E-ISSN:2529-0088

Sahibi / Owner

Huzeyfe Süleyman ARSLAN

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief

Şenol DURGUN

Yazı İşleri Müdürü / Editorial Director

Hüzeyfe Süleyman ARSLAN

Yürütücü Editör / Executive Editor

Alper MUMYAKMAZ

Yürütücü Editör Yardımcısı / Assistant Executive Editor

Derya KAHRAMAN

İngilizce Yayın Editörü / English Publication Editor

Batuhan SELVİ

Yönetim Yeri / Adress

Yavuz Selim Mah. 543. Sok. Turaykent Villaları No:10/18 Eryaman/ANKARA

İletişim / Contact

Maraşal Fevzi Çakmak Cad. No:9/4 Bahçelievler/ANKARA

Tel: 0 506 223 85 73

E-mail: academicelegance@gmail.com

Yapım / Production

A Kitap

Yayın Tarihi / Release Date

Nisan 2021

Yayın Kurulu / Editorial Board

Tarık AK, Burhan AYKAÇ, Ömer BAYKAL, Gonca BAYRAKTAR DURGUN, Mehmet Ali ÇAKMAK, Fatih DURGUN, Tuğrul KORKMAZ, Volkan ÖNGEL, Yusuf PUSTU, İlyas SÖZEN, Gökberk YÜCEL.

Alan Editörleri / Scope Editors

İktisat Alan Editörü

: Doç. Dr. Semra Boğa

Psikoloji Alan Editörü

: Doç. Dr. Ömer Faruk Cantekin

Siyaset Bilimi Alan Editörü

: Dr. Ertuğrul Eryücel

Sosyoloji Alan Editörü

: Dr. Çağatay Sarp

Tarih Alan Editörü

: Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyalmaz

Uluslararası İlişkiler Alan Editörü

: Doç. Dr. Fatih Fuat Tuncer

Yönetim Bilimi Alan Editörü

: Doç. Dr. Mustafa Altunok

Danışma ve Hakem Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK (Ankara Hacı Bayram Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman KURT (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Aydın BAŞBUĞ (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ANIK (İstanbul Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih SARIOĞLU (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR (Ankara Hacı Bayram Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan REYHAN (Çorum Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan TAŞDEMİR
Prof. Dr. İbrahim AQUDE (U.S.A. University of Hawaii)
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM (Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan AKSOY (Samsun 19 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Latif TOKAT (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim BAHÇEKAPILI
Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Zehra ASLAN (Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdilaziz KALBERDİEV (Kırgızistan Oş Üniversitesi)
Doç. Dr. Akhmet A. YARLYKAPOV (Rusya Federasyonu Rusya Bilimler Akademisi)
Doç. Dr. Ayşegül SONCU (İstanbul Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz ÜNAL (Adana Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Elmira MURATOVA (Kırım Akmescit Taurida National V. I. Vernodsky Üniv.)
Doç. Dr. Gülsen KAYA OSMANBAŞOĞLU (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Doç. Dr. Hatice ALTUNOK (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)
Doç. Dr. Hatice GÜZEL MUMYAKMAZ (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Doç. Dr. Igor Leonidovich ALEXEEV (Rusya Humanitar Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ (Kırklareli Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemal ERKİŞİ (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI (Antalya Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer KESKİNSOY (Ankara Hacı Bayram Üniversitesi)
Doç. Dr. Recep REHİMLİ (Azerbaycan Academi of Public Administration)
Doç. Dr. Rufat SATTAROV (Almanya Berlin Freie University)
Doç. Dr. Samaghan MYRZAİBRAİMOV (Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Senem ATVUR (Antalya Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Timur KOZUKULOV (Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali PİŞKİN (Yalova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali Zafer SAĞIROĞLU (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GÖNGEN (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem SANRI (Yeditepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Suna GÖNÜLTAŞ (Doğuş Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Volkan ERTİT (Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI (Eskişehir Anadolu Üniversitesi)
Dr. Muhammed ADİL (Tunus Turc-Arab Association for Science Cultur and The Arts)
Dr. Murat Topcu (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Küreselleşme Bağlamında Yeni Bir Toplumsal Hareket Olarak İnsan Hakları Hareketi <i>Human Rights Movement as a New Social Movement in the context of Globalization</i> İbrahim Mavi & Sıtkı Yıldız	1
Adli Felsefe ve Tolerans <i>The Philosophy of Forensic and Toleration</i> Fikret Yılmaz	21
Claude-Henri de Saint-Simon, Saint-Simonizm ve Toplumsal Değişim: Askeri Toplumdan Sanayi Toplumuna Geçiş <i>Claude-Henri de Saint-Simon, Saint-Simonism and Social Change: From Military Society to Industrial Society</i> Fazilet Ahu Özmen Akalın	43
Post-Truth: Hegemony'nın Yeni İdeolojik Aygıtı <i>Post-Truth: New Ideological Apparatus of Hegemony</i> Melih Coşgun	67
Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Kemalizm ve CHP <i>Continuity and Change in Turkish Foreign Policy: Kemalism and CHP</i> Yusuf Ziya Bölükbaşı	83
An Analysis of War Concept in International Relations: Moral and Individual Level <i>Uluslararası İlişkilerde Savaş Kavramının Analizi: Ahlak ve Birey Düzeyi</i> Merve Suna Özel Özcan	111
The Effect of Corporate Governance Development on Shareholders' Rights Protection <i>Kurumsal Yönetimin Gelişmesinin Pay Sahiplerinin Haklarının Korunması Üzerindeki Etkisi</i> Ayşe Atılğan Sarıdoğan	127
Finansal Davranışlar ve Finansal Okuryazarlık İlişkisi <i>The Relationship Between Financial Behavior and Financial Literacy</i> Hülya Yılmaz & Turgay Kaymakçı	141
İktidar ve Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti'nin Birinci Kongresi <i>The First Congress of the Democrat Party in the Framework of Government and Opposition Relations</i> Oğuz Kaan	165
Michael E. Porter ve Jay Barney'in Rekabet Üstünlüğü ile İlgili Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Michael E. Porter and Jay Barneys Approaches to Competitive Advantage</i> İbrahim Taha Dursun	189
Protracted Betrothal: A Brief History of Present Turkey-European Union Antagonism <i>Uzatmalı Nişan: Mevcut Türkiye-Avrupa Birliği Çelişkisinin Kısa Bir Tarihi</i> Mustafa Onur Tetik	209

Savaş Propagandasını Anlamaya Çalışmak: Çanakkale Savaşı'nda Anzaklar ve Savaş Posterleri <i>Trying to Understand the War Propaganda: Anzacs and War Posters in the Gallipoli Campaign</i>	
Sarp Bağcan	233
Air Pollution, Health and Economic Growth: A Panel Data Analysis for Countries with the Highest Co ₂ Emission <i>Hava Kirliliği, Sağlık ve İktisadi Büyüme Etkileşimi: En Yüksek Co₂ Emisyonuna Sahip Ülkeler İçin Bir Panel Veri Analizi</i>	
İsmail Cem Ay	269
Diaspora Olmak ya da Olmamak: Çerkesler İçin Hayati Bir Meselenin Analizi <i>To be or not to be a Diasporic Community: Analysis of a Vital issue for Circassians</i>	
Metin Uçar	289
Değişen Partiler, Değişmeyen Siyaset; 1950 Eskişehir ve 1958 Çankırı Sel Felaketleri <i>Changing Parties Unchanging Policies: Eskişehir (1950) and Çankırı (1958) Flood Disasters</i>	
Onur Çelebi & Zeynep Tekdoğan	315
Divergent Nature of Terrorism: A Comparative Analysis on PKK and ISIS/ISIL <i>Terörizmin Doğasındaki Farklılık: PKK ve IŞİD Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz</i>	
Haluk Karadağ & İsmail Sıkı	341
The Perception of Muslim Democracy in the Political Thought of Rachid Ghannouchi <i>Raşid Gannuşi'nin Siyasi Düşüncesinde Müslüman Demokrasi Algısı</i>	
Hafijur Rahman	361
Doğu Hindistan Şirketi ve İngiliz Raj'ın Hindistan'daki Hakimiyeti: Yeşil Teori Çerçevesinde Bir Analiz <i>The Dominance of the East India Company and British Raj in India: A Green Theory Analysis</i>	
Hatice Çelik & Güler Ceren Çoker	377
Bireysel İnanç Düzeyiyle Örgütsel İnanç İklimi Algısı Arasındaki İlişkinin Çevresel Faktörler Bağlamında Araştırılmasına Yönelik Bir Ölçek Geliştirilmesi <i>Developing A Scale for Investigating the Relationship Between Individual Belief Level and Organizational Belief Climate Perception in the context of Environmental Factors</i>	
Mustafa Aslan	397

Editörden

Türkiye’de akademinin kendi dünyası dışında, içinde bulunduğu toplumun siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyolojik anlam dünyasını da çözümlmek ve yorumlamak entelektüel alanın zenginleştirilmesi açısından her geçen gün önem kazanmaktadır. Farklı fikir ve görüşlerin varlığı ile eleştirel bir atmosfer içerisinde akademik etkileşim alanı yaratmak, bu zenginliğin arttırılmasında etkili olan temel unsurdur. Türkiye’de disiplinler arası bir yaklaşım ile gerçekleştirilen akademik çalışmaları bilim dünyasına kazandırmayı amaçlayan Akademik Hassasiyetler Dergisi de yayın hayatına bu çabayla ve tüm hassasiyetiyle devam etmektedir.

Dergimiz, 2014 yılından bu yana yılda iki sayı (Mayıs, Aralık) yayınlarken, bu sayıdan (15. Sayı) yani 2021 yılından itibaren artık Nisan, Ağustos ve Aralık ayında olmak üzere yılda üç sayı yayınlanacaktır. Akademik Hassasiyetlerin 15. Sayısı 19 araştırma makalesinden oluşmaktadır. Bu sayımıza yazılarıyla katkıda bulunan tüm yazarlara ve bu çalışmaları titizlikle değerlendiren tüm hakemlere teşekkür ederiz. 16. Sayımızda tekrar buluşmak ümidiyle...

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA YENİ BİR TOPLUMSAL HAREKET OLARAK İNSAN HAKLARI HAREKETİ*

İbrahim MAVİ** & Sıtkı YILDIZ***

Öz

Bu çalışmanın amacı; küreselleşme sürecinde yaşanan insan hakları ihlalleri dolayısıyla, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını ve bu hareketlerin sivil toplum alanıyla ilişkisini, örgütlenme şeklini, hareket biçimlerini ve aktörlerini incelemektir. Toplumsal alanda ekonomik, sosyal, kültürel, etnik ve siyasal gelişmeler, küreselleşme döneminde özellikle dil, din, kültür ve kimlikler gibi alanları dönüştürmüştür. Bu alanlardaki dönüşüm; küresel iklim, küresel savaş, kapitalizm, yoksulluk, savaş ve barış, terörizm, göç, kentleşme, mülteci sorunları ve insan hakları politikaları üzerinde de etkili olmuştur. Küreselleşme döneminde bu alanlarda meydana gelen dönüşümler, insan hakları ihlallerine dair vurguları da artmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannameşi başta olmak üzere, insan haklarına dair vurguların ve demokrasi sürecinin evrensel geçerlilikte işleme adına yeni hareket alanı ortaya çıkmıştır. Bu vurguların artmasında etkili olan yeni toplumsal hareketlerin bir örneği olarak kimlik temelli insan hakları hareketi ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareket türlerinden insan hakları hareketi, küreselleşme karşılığında ziyade, küreselleşmenin, toplum ve insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerine bir tepki olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yeni Toplumsal Hareketler, İnsan Hakları, İnsan Hakları Hareketi

HUMAN RIGHTS MOVEMENT AS A NEW SOCIAL MOVEMENT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Abstract

The purpose of this study is to examine the emergence of new social movements as a result of the human rights violations experienced in the globalization process and the relationship of these movements with the civil society organization, the way they are organized, their movement styles and actors. Economic, social, cultural, ethnic and political developments have transformed areas such as language, religion, culture and identities in the period of globalization. The transformation in these fields has also had impact on the

* Bu makale Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ danışmanlığında İbrahim MAVİ tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında yazımı devam eden “Küreselleşme Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler Barış ve İnsan Hakları Hareketi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD doktora öğrencisi, ibrahimmavi01@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8268-6899>.

*** Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sitkiyildiz@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4124-512X>.

global climate, global war, capitalism, poverty, war and peace, terrorism, migration, urbanization, refugee problems, and human rights policies. The transformations that took place in these areas during the globalization period, increased the emphasis on human rights violations. Beginning with the Universal Declaration of Human Rights, a new area of action emerged in the name of the emphasis on human rights and the process of democracy functioning in universal validity. The identity-based Human Rights Movement emerged as an example of new social movements that have been effective in increasing this emphasis. The human rights movement, a new example of social movements, can be seen as a reaction to the negative effects of globalization on society and human life, rather than as an opposition to globalization.

Keywords: *Globalization, New Social Movements, Human Rights, Human Rights Movement*

Giriş

Küreselleşme bağlamında yeni bir toplumsal hareket olarak insan hakları hareketinin araştırıldığı bu çalışmada, toplumsal değişme etki eden küreselleşme süreci üzerinde durulmaktadır. Küreselleşme sürecine etki eden modernizm ve postmodernizmin meydana getirdiği gelişmeler, toplumsal hareketleri de dönüştürerek yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış sürecini hızlandırmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin yeni olarak nitelenmesinin sebebi, toplumun ve toplumsal sorunların değişmesinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal değişme kuramlarının da ortaya koyduğu gibi, toplumsal değişmeyi sağlayan birçok etken mevcuttur. Modernleşme süreciyle başlayan değişim, yakın dönemdeki gelişmelere bağlı olarak hızlanmıştır. Kentleşmenin ve sanayinin gelişmesi, üretim ilişkilerinin dönüşmesi, teknolojik gelişmeler sonucunda kitle iletişim ve haberleşmenin gelişmesi, zaman uzam kavramının değişmesine bağlı olarak toplumların kısa vadede birbirini etkileme gücü artmıştır. Toplumsal değişme süreci küreselleşme ile en üst boyuta ulaşmıştır. Küreselleşmenin tüm dünyayı tek bir çatı altında toplama algısı, tek tipleştirme ve kültürel olarak benzerlikleri oluşturup farklılıkları bu sürece entegre etme politikaları, ekonomik gelişmelere bağlı olarak sınırların çıkarlar uğruna kaldırılması ve buna bağlı olarak bireylerin denetleme sistemleriyle kontrol altına alınması söz konusu olmuştur. Yakın dönemde iki kutuplu dünya ile başlayan küreselleşme süreci, Sosyalist blokun çöküşü ile tek kutuplu dünyaya dönüşmüştür. Ekonomi, kültür, siyaset, ideoloji, tüketim, savaş, terörizm, çevre, insan hakları vb. konular tek kutuplu dünyada neo kapitalizmin zaferini ilan etmesiyle yeniden şekillenmiştir. Kapitalist emperyal güç haline gelen ülke politikaları ile devasa ulus ötesi şirketlerin çıkarları artık küreselleşmenin yegâne gücü olmuştur.

Bu süreç yaşanırken toplumsal alanda meydana gelen değişimler de söz konusu olmuştur. Toplumsal hareketlerin bu değişimdeki rolüne bakıldığında küreselleşme sürecinde önemli değişimler ve gelişmeler kaydettiği görülmektedir. Demokrasinin katalizörü olarak görülen, insan

hakları savunuculuğunu yapan, çevre duyarlılığı ve farklı kimliklerin yaşatılmasını savunan, alternatif yaşam alanlarının oluşmasını destekleyen yeni toplumsal hareketler yükselişe geçmiştir. İlk olarak ulus hareketleri veya kurtuluşçu hareketler şeklinde başlayıp, daha sonra işçi hareketleri olarak devam eden ve nihai olarak 1960'lar ve sonrasında değişen dünya sorunlarına bağlı olarak çevre hareketleri, barış hareketleri, yeni dini hareketler gibi yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketler küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar neticesinde yükselişe geçmiştir. Bu süreci hızlandıran etkenler ise küresel güçlerin izledikleri politikalar nedeniyle ortaya çıkan çevre sorunları, artan savaşlar, insan hakları ihlalleri ile terörizmin yaygınlaşması ve ekonomik eşitsizliği derinleştirilmesidir. Yeni toplumsal hareketler klasik hareketlerden farklı olarak hem izledikleri yöntem hem de aktörleri bakımından farklılık göstermektedir.

Yeni toplumsal hareketler insan haklarına vurgu yaparken özne temelli yaklaşımlar sergilemektedir. Bu vurgunun artmasının sebebi, küresel çağda insan haklarına dair gelişmelerin çıkarlar uğruna geri plana atılmasıdır. Bu hareketler toplumsal normların yanı sıra İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi çerçevesinde bireysel ve alternatif yaşama olan saygının önemi üzerinde durmaktadır. Küresel çağda insan haklarına dair söylemlerin gelişmesi, sivil toplum örgütlerinin ve insan hakları savunucularının artmasına rağmen yine de insan hakları ihlalleri artmaya devam etmektedir. Egemen devletlerin çıkarları uğruna savaşlara onay vermesi, kurtarıcı misyonu adı altında işgallere girişmesi, oluşan tepkileri yasadışı hareketler olarak tanımlamaları, insan haklarını askıya almaları bu güçlerin samimiyetlerinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada tartışılan temel konu küreselleşme döneminde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin insan haklarına dair politikaları ve insan hakları hareketinin göstermiş olduğu gelişmelerdir. Bu nedenle öncelikle yeni toplumsal hareketlerin temel özelliklerinin tanımlanması, kuramsal yaklaşımlarla pekiştirilmesi ve ardından küreselleşmeyle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Özellikle küreselleşmenin ortaya çıkardığı olumsuzluklar üzerinde gelişen bu tartışma, insan haklarına dair gelişmelerin de yeni toplumsal hareketler özelinde ele alınmasını sağlayacaktır. Hükümet dışı hareketler şeklinde ortaya çıkan örgütlenmelerin tüm dünyada gelişmelere öncülük ettiği görülmektedir. Savaş sonucunda ortaya çıkan insan hakları ihlallerini vurgulama, evrensel barışı sağlama, farklı kimlikleri insan hakları kategorisinde ele alma, mülteci hakları, yoksulluk ve gelir adaletsizliğinin oluşturduğu insan hakları ihlallerinin önüne geçme, ekolojik sorunların da insan hakları kategorisinde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda evrensel ve yerel bazda yasal gelişmelere etki söz konusudur. Çalışma boyunca küreselleşme, yeni toplumsal hareketler ve insan hakları kavramları bu gelişmeler çerçevesinde ele alınmış olup, insan hakları hareketinin temel yaklaşımları açıklanmıştır. Nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde kaynak taramaya dayalı yapılan bu çalışmada, evrensel

beyanname ve uluslararası sözleşmeler ile insan hakları hareketlerinin çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada yeni toplumsal hareketlerin toplumsal sorunların çözüme kavuşturulmasında günümüzün temel aktörlerden olduğu görülmektedir. Bu aktörler içerisinde yer alan insan hakları hareketi evrensel vurgularla değişime öncülük etmektedir. Gelecekte de insan hakları hareketi başta olmak üzere yeni toplumsal hareketlerin insan haklarına dair yasal gelişmelere öncülük etmesi beklenmektedir.

1. TOPLUMSAL DEĞİŞME, KÜRESELLEŞME VE YENİ DÜNYA DÜZENİ

Küreselleşme kavramının anlaşılması için öncelikle toplumsal değişimin çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü toplumsal değişimin yeni toplumsal hareketler üzerinde etkisi de bu sürece bağlıdır. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını hızlandıran toplumsal değişmeye bakıldığında, modern ve postmodern dönemin etkilerinin yoğun bir şekilde yaşandığı görülmektedir. Bu süreç küreselleşme olgusunu da beslemektedir. Modernleşme araçlarının toplumsal değişmeye etkisi, sanayinin gelişmesi, teknolojik gelişmeler, kitle iletişimdeki gelişmeler, ekonomi, kültür ağlarıyla bağlantılıdır. Bu ağın içinde hızla değişen toplum yapısı da dönemin gereklerine göre şekil almaktadır. Toplumsal değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan yeni durumlar yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında etkili olmaktadır.

Toplumsal değişmeyi ele alan sosyolojik yaklaşımlar genellikle değişime neden olan etkenler üzerinde durmaktadır. Bu etkenler farklı teoriler tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Herbert Spencer'in evrimci, Karl Marx'ın diyalektik, Max Weber'in sosyal eylemlilik kuramları ile yapısal fonksiyonalist yaklaşımlar sosyal değişmeyi açıklayan başlıca kuramlardır. Tüm bu yaklaşımlara ek olarak modernleşme sürecinin başlattığı değişimi toplumsal hareketler bazında alan aksiyonalist yaklaşım da dikkate değerdir. Toplumsal hareketlerin toplumsal değişimle bağlantısını ortaya koyan Alain Touraine'in aksiyonalist yaklaşımı yeni toplumsal hareketlerin açıklanmasında önemli rol oynamaktadır.

1960 ve sonrası küreselleşmenin en yoğun yaşandığı dönem olarak (McLuhan, 2001) kabul edilmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin (YTH) ortaya çıkışı toplumsal değişimin ortaya çıkışıyla ve yeni küresel sorunların veya yeni taleplerin oluşumuyla bağlantılıdır. Çünkü "YTH temelde mevcut küresel düzeni, devletin işleyişini kamu politikalarını, bürokratik yapıları, yaşamın yozlaşmasını ve sistem tarafından dayatılan ilişkileri eleştirmektedir" (Dede, 2018: 108). Bu nedenle küreselleşme bir yandan toplumsal değişmeyi yaratırken, öte yandan ortaya çıkardığı sorunlar yeni toplumsal hareketlerin gelişmesine öncülük etmiştir.

Günümüzde küreselleşme, ekonomi başta olmak üzere, kültür, din, dil, demokrasi, insan hakları, eğitim, cinsiyet, kimlik, sağlık, edebiyat, sanat, medya, kitle iletişim alanları üzerinde etki sahibi olmaya devam etmektedir. Küreselleşme, tamamlanmış bir süreci değil, eleştiri ve tartışma üreten bir

dönemi işaret etmektedir. Tamamlanmamış bir süreç olan küreselleşme yeni emperyalizm olarak ortaya çıkmıştır. Yeni emperyalizm küresel enerjileri kontrol etme, küresel savaş politikalarıyla iç çatışmaları yaratma, insan hakları ihlallerine sebep verecek müdahaleler öncülük etme bakımından küresel kapitalizmin kendisi olmuştur. Bu yeni emperyalizm imparatorluk olarak da tanımlanabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, kapitalizmin kendisini ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda yeniden kurması anlamına gelmektedir.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde özellikle yoksullaşmanın dünya ölçeğinde artması, terör, bölgeler arası dengesizlik, bölgesel çatışmalar ve teknolojinin tahrip ettiği doğa, postmodernist çevreler tarafından modern dünyanın yarattığı sorunlar olarak değerlendirilmiştir. Baran'ın da (2003: 39) ifade ettiği gibi, postmodernistlerin iddiasına göre modernizm yalnız küresel ve yerel çatışmaların artmasına ve bölgeler arası dengesizliğe yol açmadı, aynı zamanda bilimin işleyiş ve işlevinin de yitirilmesine neden oldu. Küresel dönemde toplumsal değişmelerle birlikte "kültür ve kimlik konuları, dini ve etnik kimlikler, devlet-sivil toplum ilişkileri, kentsel gerilim gibi konular ön plana çıkmaktadır" (Yılmaz, 2003: 342).

Teknolojik gelişmelerin yanı sıra, küresel şirketlerin politikaları ve bu şirketleri destekleyen ülkelerin siyasal, kültürel ve ekonomik yaklaşımları küreselleşmenin yayılmasını hızlandırmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası iki büyük güç haline gelen ABD ve Sovyetler'in izledikleri politikalar, dünyanın geri kalan tüm ülkeleri üzerinde etkili olmuştur. İki kutuplu dünya 1990'lı yıllara kadar sürmüştü ve 1990 sonrası ise ABD'nin öncülük ettiği tek kutuplu bir küresel kapitalist süreç yaşanmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin etkili olduğu yeni dünya düzeninde egemen güçlerin öncülüğünde küresel politikalar birçok alanda etkili olmaya başlamıştır. Bu alanların başlıcalarını ekonomi, siyaset, kültür, dil, kimlik, tüketim, çevre, savaş, barış, cinsiyet, özel yaşam, demokrasi, özgürlük, nüfus politikaları, cinsellik, alternatif yaşam ve insan hakları şeklinde sıralamak mümkündür. Hobsbawm'a (2008: 10) göre küreselleşmenin kendi içinde ortaya çıkardığı birçok sorun bulunmaktadır: (1) yirmi birinci yüzyıldaki genel savaş ve barış sorunu, (2) dünya imparatorluklarının geçmişi ve geleceği, (3) milliyetçiliğin doğası ve değişim içindeki bağlamı, (4) liberal demokrasinin önünde uzanan yol, (5) siyasal şiddet ve terör sorunu.

Küreselleşmenin ikinci aşaması olarak kabul edilen yirmi birinci yüzyıl başlarında benzer bir süreci Kennedy de açıklamaktadır. Kennedy'e (2005: 234-235) göre küreselleşme dönemi ile beraber önümüzdeki yıllarda vuku bulma riskiyle karşı karşıya olduğumuz şeyler, çeşitli çatışmaların yoğunlaşmasına neden olacaktır. Bunlar (1) zaman zaman iç savaş şeklinde ortaya çıkan etnik çatışmaların yoğunlaşması, (2) İslami entegrizmden kaynaklanan ve örneklerini son yıllarda sıkça gördüğümüz terörizmin yoğunlaşması, (3) kaynaklar, yani insanların ve ulusların üzerinde hak iddia ettikleri maddi varlıkları, her yola başvurarak ele geçirmekte kullandıkları araçlar için yapılan savaşların yoğunlaşmasını sağlamaktadır.

‘Tarihin sonu’ ve ‘yeni dünya düzeni’ olarak formüle edilen bu süreç, küresel anlamda barış yerine daha fazla savaş ve eşitsizlik doğurmuştur. Heywood’un (2007: 194) vurguladığı üzere, George Bush tarafından hayal edilen ‘yeni dünya düzeni’ ideolojik çatışma ve terör dengesi üzerine değil fakat uluslararası normların ve ahlak standartlarının üzerine inşa edilecekti. Doğmakta olan bu dünya düzeni için merkezi değeri olan husus, anlaşmazlıkları barışçıl bir biçimde çözmeye, saldırganlık ve yayılmacılığa direnme, askeri silahlanmayı kontrol edip azaltma ve insan haklarına saygı göstererek ülke halklarına adil muamele etme ihtiyaçlarının kabulüydü. Fakat süreç buna doğru evirilmekten ziyade, temel ekonomik çıkarlara bağlı olarak, farklılıkları dönüştürme, kültürü tek tipleştirme, siyasi baskı araçları oluşturma, küresel kapitalist şirketlerin yayılmasını sağlayarak toplumsal sorunları derinleştirme süreçlerini yaratmıştır.

Bu sorunlar karşısında temel insan hakları başta olmak üzere, cinsiyet, kadın erkek ilişkileri, yaşam tarzı, nüfus politikaları, çevre sorunları, denetleme ve baskı araçları, demokrasi, dünya vatandaşlığı, inanç sistemleri, özgürlük vb. temalarla ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler, yeni dünya düzeninde daha fazla aktif rol oynamaya başlamıştır. Sorunlar ve çözümler küresel olduğu gibi, hareketler de küreselleşmiştir.

Küresel bağlamda kendini etkin kılan yeni toplumsal hareketlerin aktörü, işçi hareketlerinde olduğu gibi ekonomi ile varlığını daim kılamayacağını farkında görünmektedir. Küresel özne; kadın ve çocuk hakları başta olmak üzere insan hakları ve demokrasi bağlamında etkinliğini geniş alana yaymıştır. Bu gelişme sonucunda modern durum olarak küreselleşme düşüncesinden iki önemli sonuç çıkmaktadır. Birincisi, küreselleşme bir tarafta evrensellik iddiasını, diğer tarafta farklılığın kimlik içerisinden çözülmesine karşı farklı özne konumlarından ve farklı mekanlardan çıkan bir direnişi taşır. İkinci sonuç ise, Davin Harvey’in de açıkça belirttiği gibi, küreselleşme sürecinin zaman-uzam ilişkisinde bir dönüşüme neden olmasına rağmen, hala “sermaye birikiminin temel kurallarına” içkin olması ve bu kurallar tarafından üst belirlenmesidir (Keyman, 2002: 37). Kuralların belirlenmesinde öncü rol oynayan ekonomik gelişmeler son yıllarda neo-liberal politikalarla gelişim göstermiştir. Bu gelişmeler karşısında yeni toplumsal hareket örgütlenmeleri artmıştır.

Yeni toplumsal hareketler, ekonomik eşitsizlikler sonucu yoksullaşmanın arttığını, savaş ve çatışmaların bu yoksulluğu derinleştirdiğini, yeni emperyalizmin de bu sorunları ortaya çıkararak insan hakları ihlallerini derinleştirdiğini savunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzenin (tartışmalı) ahlaki temelini insan hakları olmasından bu yana tartışmalar devam etmektedir. Douzinas’a (2017: 188) göre yeni dönemde, insan hakları; toplumlarımızın yazgısı, “İdeolojilerin Sonu”ndan sonraki ideoloji, “Tarihin Sonu”ndan sonraki değeri olmayan dünyanın, kalan tek değeridir. Kosova, Afganistan ve Irak, yeni dünya düzeninin, postmodern bir *Justa Causa* [hukuki sebep] olan insan hakları adına resmi olarak yürüttüğü ilk savaşlardır. Bu savaşlar, küresel hegemonik

gücün dost ve uydu çevresi dışında kalanlar için yeni bir tür kısıtlı bağımsızlığın değişkenlerini belirlemenin yanında, artık ulus-devlet veya geleneksel egemenliğe dayalı olmayan bir dünya düzeninin haritasını da kabataslak oluşturmaktadır. Bu haritada insani değerlere yönelik oluşturulan yaklaşımların öncüsü olan yeni toplumsal hareketler, insan haklarına dair gelişmelerin öncülüğünü yaparak hem bireysel özgürlük alanını hem de dönüşen kimliklerin tanınması, savaştan etkilenen göçmenlerin ve savaş mağdurlarının korunması, kadın ve çocukların, sivillerin savaş ve çatışma politikalarından korunması, demokrasinin gelişimi için sivil toplum alanının daha aktif olması için öncü rol oynamıştır. İnsan haklarına dair gelişmeler ve tanımlar yapıldığında küresel dönemde bu hareketin çalışmaları anlaşılır olacaktır.

2. KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Günümüzde yeni toplumsal hareketlere dair çalışmalar yapılırken genellikle klasik hareketlerin özellikleri de açıklanmaktadır. Çünkü klasik hareketlerden farklı olan yeni toplumsal hareketlerin kopuş ve süreklilik teorileri bağlamında ele alındığını görmek mümkündür. Bu açıdan ilk olarak toplumsal hareket kavramı açıklanmaktadır. Alain Touraine (2004:88) toplumsal hareket kavramını; önemli kaynakların toplumsal kullanım biçimi, ele alınan toplumda kabul görmüş kültürel yönelimler adına geliştirmeyi amaçlayan toplu eylemler olarak tanımlamıştır. İlerleme ve üretim adına kapitalizme karşı gelen işçi hareketlerinde olduğu gibi. İşçi hareketinin yanı sıra ulusal kurtuluş hareketleri, eski yönetim biçimlerine karşı olan hareketler ve dinsel esinli toplumsal hareketler de buna örnek verilebilir.

Toplumsal hareketler, otoritenin başka gruplara ve kültürel kodlara karşı başlattığı müdahaleleri azaltmak amacıyla, birçok grupla kalıcı bir etkileşim kuran bir yapıya sahiptir. Ortak hedefler için bir araya gelmiş kolektif eylemler şeklinde tanımlamalar da mevcuttur. Tarihsel süreçte farklı şekillerde toplumsal alanda görünürlük kazanmıştır. Devrimci veya reformist yapıda olabilen toplumsal hareketler “dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamalarını gösteren bir terimdir” (Marshall 1999:745). Genelde protesto hareketlerini ifade eden toplumsal hareketlerin, alternatif hareketler, kurtarıcı hareketler, devrimci hareketler, reformist hareketler şeklinde sınıflandırılması mevcuttur. Toplumsal değişim ve demokrasi yolunda önemli roller oynayan toplumsal hareketler klasik olarak kolektif davranışları sergileyen topluluklar için kullanılmaktadır.

Toplumsal hareketlerin kuramsal olarak açıklanmasında öncü rol oynayan düşünürlerin üzerinde durdukları ve hemfikir oldukları temel yaklaşımlara bakıldığında, kolektif davranış kuramı, katma değer kuramı, görelî yoksunluk kuramı, rasyonel tercih kuramı, kaynak mobilizasyonu kuramı ve yeni toplumsal hareket kuramının başlıca kuramlar olduğu

görülmektedir. Bu kuramların geliştirdikleri yaklaşımların farklılaşmasına neden olan etkenler; ekonomi, kültür, siyasi süreçler, iktidar, kaynaklar ve demokrasi olmaktadır. Bu vurgular çerçevesinde bakıldığında modern dönem toplumsal hareketler genellikle işçi hareketleri şeklinde ele alınmakta olup, vurguladıkları konular ekonomi ve sınıf yapısı olmuştur. Ayrıca demokrasi hareketleri, bağımsızlık mücadeleleri, kurtuluşçu hareketler, toplumsal klasik hareketlerin diğer örnekleridir. Bunlar toplumsal hareketlerin dönüşmesi ve gelişmesinin tarihsel süreç içindeki olaylardan bağımsız olmadığını göstermektedir. Tüm bu hareket alanı yeni toplumsal hareketlere dönüşerek küreselleşme döneminde değişime uğramıştır.

Eski toplumsal hareketlerden farklı olarak ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin küreselleşme ile olan ilişkisi açıklanınca, insan haklarına dair gelişmelerin de boyutu ortaya çıkmış olacaktır. Buna dair teoriler geliştiren Amin, Arrighi, Frank, Wallerstein gibi düşünürler toplumsal hareketlerin farklılığı temelinde, değişik düşünceler öne sürmüşlerdir. Wallerstein toplumsal hareketlerle ilgili olarak yeni toplumsal hareketleri de kapsayan bir vurguda bulunmaktadır. Sistem karşıtı hareketler üzerinden yeni toplumsal hareketleri de tanımlamıştır. Benzer şekilde Arrighi, işçi hareketlerini toplumsal hareket alanına alırken, Amin ulusal kurtuluş hareketleri üzerinde durmuştur.

Tüm bu yaklaşımların yanı sıra “Barış Hareketleri, Öğrenci Hareketleri, Anti Nükleer Enerji Protestoları, Azınlık Milliyetçiliği, Gay Hakları, Kadın Hakları, Hayvan Hakları, Alternatif Tıp, Fundamentalist Dini Hareketler, New Age ve Ekoloji Hareketleri” (Johnstone ve diğerleri, 2016: 121) şeklinde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler, Touraine’e (1985: 781) göre, yeni toplumsal çatışma ve hareketler için yeni bir kültür ve alan yaratan yeni toplumsal yapıyla, post-endüstriyel ya da programlanmış toplumla ilintilidir. Hira’ya (2016: 145) göre, yeni toplumsal hareketler genellikle 1968 dönemine damga vuran devleti ele geçirme amacı olmayan, kimlik yönelimli, şiddet karşıtı hareketleri ifade etmektedir. Melucci (2016: 81) ise yeni toplumsal hareketleri (1) dayanışmaya dayalı, (2) bir çatışma taşıyan (3) yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket olarak tanımlamaktadır. Cohen’e (2016: 116) göre, yeni toplumsal hareketler devlet veya piyasa mekanizmasından çok sivil toplum alanını hedefleyen yapıdadır. Yeni toplumsal hareketler için sivil toplum, hareket aktörlerinin vazgeçilmezidir. Nitekim yeni toplumsal hareketlerin eylemlerine de bakıldığında sivil katılımı bir yaklaşım sergilemeye çalıştıkları, katılımcılarının da talep yönelimli sıradan vatandaş olduğu görülecektir. Fakat katılımcı ve eylem biçimleri bakımından klasik sosyal hareketlerden farklılaştığı da vurgulanmalıdır.

Klasik sosyal hareketlerden farklılaşan yeni toplumsal hareketler küresel politikalara ve egemen güçlere karşı çıkma anlamında, eski sistem karşıtı hareketlere benzetilmiş olsa da eylem biçimleri ve yeni konulara yaklaşımları açısından, klasik sistem karşıtı hareketlerden koptuğunun göstergesidir. Yeni toplumsal hareketler klasik devrimci ve devleti ele

geçirme niyeti olan, ulusal kurtuluşçu hareketlerden de farklı bir yapıya sahiptir. Çünkü bu klasik hareketlerin iktidarı ele geçirme amaçları yeni toplumsal hareketlerin bir amacı olmamıştır. Bu nedenle eski sol hareketlerden kopmuştur. Erol'un da (2018: 443) ifade ettiği gibi yeni toplumsal hareketlerin reddettiği eski sol sistem-karşıtı hareketler, kendi bölgelerinde farklı yollarla da olsa iktidara gelmiştir.

Yeni toplumsal hareketlere dair bu tanımlamalar ve vurgulara bakıldığında eski toplumsal hareketlerden kopuşun yanı sıra izledikleri yeni yöntemler itibarı ile de farklılaştığı görülmektedir. Dalton ve diğerleri (1990: 373) yeni sosyal hareketlerin ideolojisi, destek temeli, katılma motivasyonu, örgütsel yapısı ve siyasi stili açısından geleneksel siyasetten ve sosyal hareketlerden ayrıldığını belirtmektedir.

Bu farklılıklarıyla yeni toplumsal hareketler barış ve insan haklarını vurgulamaları bakımından geniş bir ağ oluşturmuştur. Beetham'e (2014: 236) göre bu ağın içinde sivil toplum, hükümet dışı kuruluşlar, insan haklarında uzmanlaşmış hukukçu/avukat ağları, vatandaş meclisleri, bağımsız ulusal ve uluslararası medya yer almaktadır. Hükümetlerin işine gelmese de bütün dünyadaki hükümetlerin hesap vermekle yükümlü olduğu bir uluslararası kamuoyundan söz etmek mümkündür. Çünkü insan hakları uygulama sürecinde izleme mekanizmasının işlemesi için hükümet raporları esas alınsa da yerel ve uluslararası STK'lar tarafından hazırlanan raporlar ile yeni toplumsal hareketlerin vurguları da etkili olmaya başlamıştır. Bu noktada savaş ve barış süreçlerinde özellikle arabulucu rolü oynayan hareketler, farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. İnsan hakları ihlallerinin yaşandığını tüm dünya kamuoyuyla paylaşmışlardır. Bu süreci sağlarken de birçok yöntem kullanmıştır.

Bu özelliklere bakılınca yeni toplumsal hareketlerin klasik hareketlerden farklılaştığını, özellikleri bakımından dönüşüm yaşandığını görmek mümkündür. Zira küreselleşmenin sonuçları, doğa üzerindeki etkisi, politik, kültürel ve ekonomik alanlardaki dönüşümü yeni toplumsal hareket alanını genişleten bir etken olmuştur. Daha doğrusu tepkiselliği daha fazla arttırmıştır. Bu değişimler sonucunda yeni toplumsal hareketlerin ideolojik bir yanının olup olmadığı sorgulanmaktadır. Nitekim *Occupy* eylemlerinde bir gazetecinin eylemin öncülerinden sayılabilecek bir aktiviste "hareketinizin ideolojisi nedir?" diye sorduğunda, "hareketimizin formu ideolojimizin kendisidir, başka bir ideoloji yok" diye yanıt verecekti (Evren, 2019: 44).

Küreselleşme döneminde ortaya çıkan temel konulara değinen yeni toplumsal hareketler, birçok konuda olduğu gibi insan haklarına dair gelişmelerle de ilgilenmiştir. İnsan haklarına dair tartışma, savaş ve barış politikaları üzerinden yapılmakta olup, ekonomik eşitsizliğin doğduğu sürece, göçmen ve mülteci konumundan özel hayatın denetlenmesine, biyopolitik süreçlerden temel demokrasi vurgularına kadar birçok konuyla ilgilidir. Yeni toplumsal hareket eylemleri, küreselleşme karşıtlığından

ziyade, küreselleşmenin doğa, toplum ve insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerine bir tepki olarak görülebilir.

Yeni toplumsal hareketler küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlara karşı tepkiler koymakta, çözüm önerileri üretmekte ve taleplerde bulunmaktadır. Bu talepler özel hayata müdahale, doğanın tahrip edilmesi, nükleer tehditler, çevre ve sağlık sorunları gibi konuları içermektedir. Fakat “insan hakları ve demokrasi söylemi; yetersiz beslenme, hastalıklar ve aşığılanmadan mustarip, yalnızca ekmek ve sudan değil aynı zamanda eşitlik ve özgürlükten de fena halde mahrum milyonlarca insanın dehşet verici derecede kötü durumunu tolere ettiği sürece, tiksindirici bir mazeretten başka bir şey değildir” (Derrida 2005; akt; Douzinas, 2017: 2008). Küresel dönemde bahsedilen sorunların yanı sıra özgürlük, hak ve eşitlik kavramlarının içinin doldurulması gerekmektedir.

Küresel neo-liberal politikalara karşı hareketler ulus ötesine yayılmıştır. Sosyal aktivizm yönü ağır basan bu hareketler farklı ideolojik ve meslek örgütlerini bir araya getirmiştir. 1999’da Seattle’da, 2001’de Cenova’da ve başka yerlerde gösterilere yalnızca sol gruplar değil, farklı siyasi partiler, sendikalar, çiftçiler ve diğer işçi örgütleri de katılmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin aktörleri entelektüel, aydın, öğrenci, akademisyen gibi farklı kesimlerden oluşmaktadır. Aktörlerin yaşam biçimleri veya düşünceleri farklı olsa da kolektif kimlik oluşturdukları eylem biçimlerinin temel vurgusu, küresel iklim, çevre, insan hakları, demokrasi, özgürlük, alternatif kimlik ve özel yaşamdır.

2.1. Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında

İnsan Hakları Hareketi

İnsan hakları yaklaşık iki yüz yıla yakın bir süredir çağdaş hareketlerin, devletlerin ve siyasal iktidarların gündemindedir. Modern toplumsal hareketlerin egemen güç veya baskıcı otoritelere karşı kazandıkları zaferler sonucunda insan hakları özellikle bireysel haklar temelinde desteklenir olmuştur. Hak kavramı başta olmak üzere, insan hakları kolektif haklar, grup hakları, toplumsal haklar, bireysel haklar gibi kavramların nasıl tanımlanacağı tartışılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda özgürlük, hukuk, demokrasi gibi kavramlar Batı’da Fransız İhtilali, ABD Bağımsızlık Bildirgesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile yeni anlamlar kazanmaya devam ediyor. Son yıllarda insan hakları ve bireysel haklara toplumsal haklardan daha fazla vurgu yapılmaktadır.

İnsan hakkı, hangi ulusal zümre veya mesleki topluluktan olursa olsun, her kişinin yalnızca insan olması nedeniyle sahip bulunduğu özgürlük değerinin veya eylem potansiyelinin başkalarının tanınmasını ve her çeşit müdahaleye karşı korunmasını gerektiren en üstün ahlaki taleptir (Erdoğan, 1993: 35). Bu açıdan bakılınca insan hakları insan olmaktan kaynaklı doğal hakları kapsamaktadır. Bu hakları kullanmak veya başkaları tarafından verildiğini iddia etmek bir ayrıcalık olarak algılanmamalıdır. Çünkü modern insan haklarına dair gelişmelerin yasal çerçevesi günümüzde genişlemiş olsa

da insanlığın ilk varoluşundan beri doğal haklar insanlar tarafından korunmaya çalışılmaktadır. Ama yasal güvence daha yakın bir tarihe denk gelmektedir. Costas Douzinas'a (2017: 16) göre insan haklarına yapılan ilk gönderme görece yenidir. Sömürge sonrası Avrupa devletlerindeki azınlıkların durumuyla ilgili olarak, 1920'li yılların hukuki metinlerinde görüldüğü gibi, insan hakları noktasında çağımızın asıl gücünü oluşturan Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 1945'de imzalanmış olması ve sonrasında 1948 yılında BM Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin oluşturulmasıdır. Bunun devamında 1966 yılında kabul edilen Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi çağımızın insan haklarını küresel düzeyde güvence altına alma çabalarıdır.

Marshall'a (1999: 291) göre, modern Batılı haklar anlayışının kökeni, İngiltere'deki Magna Carta'dan ABD Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasası ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne dayansa da, Yahudi soykırımı karşısında uluslararası kaygıların artmasıyla birlikte 10 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu, "yaşama, özgürlük ve kişisel güvenlik", "herkesin, bulunduğu her yerde hukuksal kişiliğinin tanınması", "hareket özgürlüğü", "bir milliyet olma", "düşünce, vicdan ve din özgürlüğü", "toplanma ve barışçı birlik kurma özgürlüğü" ve "yönetime katılma özgürlüğü" haklarını içeren İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilan edilmesi sürecin rotasını değiştirmiştir. Bu denli geniş bir beyannamenin oluşmasının yanı sıra günümüzde insan hakları konularının geniş yelpazede ele alınması gerektiğini vurgulayan Hammarberg'e (2012: 12) göre, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, islamofobi, anti-semitizm ve çoğunluk grubu tarafından tanımlanan ötekiler, göçmenler, engelliler, çocuk ve yaşlılar, toplumsal cinsiyetin aktörü olan kadınlar, yoksullar, işkenceye maruz kalanlar, terör mağdurları, homofobi ve transfobi başlığı altında yer alan LGBT gruplarının hepsi küreselleşme döneminde insan haklarına başlığı altında ele alınmaktadır.

Küreselleşme döneminde insan hakları vurgusunun artmasına rağmen, en fazla insan hakları ihlallerinin yine bu dönemde yaşanıyor olması bir paradoks olarak değerlendirilebilir. İnsan haklarının sınırının belirlenmesi ve kimi zaman da "kurtarıcı" misyonuyla bu hakların kısıtlanabilmesi küreselleşme döneminin çelişkisi haline gelmiştir. Bu çelişkileri yaratan süreçler son yüzyılda belirginleşmiştir. "Fransız Devrimi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Bolşevik Devrimi ve sonrası, Nazi ve Stalinist suçlar, Holokost ve yol açtığı evrensel değişim gibi başlıca olaylara, bugün "insan hakları hareketi" adı verilen şeyi yaratmak üzere işgallerin ve Batılı (çoğunlukla Amerikan) politikacıların öncelikleri gibi "pek mühim olmayan" olaylar eklenir olmuştur" (Douzinas, 2017: 17). İşgal edilen coğrafyalarda insan hakları savunuculuğunun yapıyor olması bu çelişkileri derinleştirmektedir.

Küreselleşme döneminde ortaya çıkan sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Bu süreç artık 1960-1990 arasındaki süreçten kopuşu ifade eden 1990 sonrası yeni dünya düzenindeki tek kutuplu küreselleşme

sürecidir. Özellikle 1990 sonrasında, kapitalizmin yarattığı çevre tahribatlarından kaynaklı küresel ısınma, çevre sorunlarını ve sağlık sorunlarını artmıştır. Bu sorunlara ek olarak nükleer tehditler, yoksullaşma, göç, terörizm, savaş politikaları, nüfus politikaları ile insanların denetlenmesi ve baskı araçlarının iletişim ağıyla geniş bir alana yayılması, tüketim kültürünün yaygınlaşması ve ekonomik sorunlar gibi birçok sorun eklenir olmuştur.

Yeni dünya düzeninde kapitalizmin öncülüğünde sorunlar önce ekonomik olarak derinleşti. Ardından küresel güçler devreye girerek, demokrasi, özgürlük, insan hakları, terörizm, ulusal güvenlik ve savaş süreçlerini yeniden tanımlamaya başladılar. Costas Douzinas'a (2017: 204) göre, her ne kadar komünizmin çöküşü kısa bir süreliğine insanların çatışmanın anlamsız ve modası geçmiş olduğu yolunda akıllarını çelmiş, bu süreçte serbest piyasa ve kapitalist kuruluşlar desteklenmeye başlamıştır.

Küreselleşme karşıtı yeni toplumsal hareketlerin 1999 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün toplanmasını önlemek amacıyla örgütlenen Seattle eylemleri ile başladığı kabul edilmektedir. Evren'e (2019: 44) göre, eylemlere "küreselleşme karşıtı eylemler" gözüyle bakılmış, ancak aktivistler kendilerini küreselleşmeye değil, belirli bir küreselleşme tipine karşı olduklarını ifade etmişler ve alternatif küreselleşme adı altında "*başka bir dünyanın mümkün*" olduğunu savunmuşlardır. Başka bir dünya mümkün vurgusuyla hareket eden "bütün toplumsal hareketlerin ve isyanların temel edimlerinin mevcut iktidarlardan reform ve değişim talep etmek olduğu" (Çetinkaya, 2019: 32) görülmektedir.

Yakın dönemde farklı coğrafyalarda değişim ve reform talebiyle çok sayıda yeni toplumsal hareket ortaya çıkmıştır. Tunus'tan başlayan *Arap Baharı* ve ABD'de gerçekleşen *Wall Street'i İşgal Hareketi* 2010'ların başlarında gerçekleşmiştir. Son yıllarda ise Fransa'daki *Sarı Yelekliler*, İsveç'te Greta Thunberg isimli bir lise öğrencisinin öncülük ettiği *Fridays for Future* ve ABD'de ırkçılık karşıtı *George Floyd Eylemleri* devam etmektedir. Bu hareketlerin ortaya çıkışları farklı temalar çerçevesinde olsa da ortak amaçları her türden eşitsizliğin ortadan kaldırılması, yaşanabilir bir dünya ve insan haklarının tesis edilmesidir.

Yeni toplumsal hareket örneklerinin dünya genelinde yayılan eylemlerinin kaynak mobilizasyonu teorisyenleri tarafından ekonomik olduğuna dair vurgular artsa da, yeni toplumsal hareket teorisyenleri ekonomik vurguların temel sebebinin insan hakları olduğu üzerinde durmaktadır. Yeni dünya düzeninde *insan hakları* sadece insan hakları savunucuları tarafından değil aynı zamanda egemen güçler tarafından da her türlü sebebin hizmetine sunulmuştur. Özellikle 1990'lardan sonra ABD ve bazı batılı devletler, Irak'ın işgali, Afganistan müdahalesi ve bazı Afrika ülkelerine müdahaleler yoluyla bu sürece öncülük etmişlerdir. 2000'li yıllarda ise Douzinas'ın (2014: 195) belirttiği gibi ABD 11 Eylül sonrasında güvenliği önceleyerek, "ulusal güvenlik, gerçek veya hayali düşmanlarca tehdit edildiğinde, devlete, kendi politikalarını ve insan haklarını hükümsüz

sayma takdiri sağlayan imtiyazlı bir terime dönüştü”. 11 Eylül insan hakları için bir milat oldu. Peki 11 Eylül sonrasında neler değişti?

Dönemin ABD Başkanı Bush’un, 11 Eylül’ün akşamı Ulusa Sesleniş metninde, İncil’den alıntı yaparak “*bizimle olmayan bize karşıdır ve bizimle birlikte devşirmeyen dağıtılır*” (Habertürk, 2001, 11 Eylül) ifadesi yeni bir sürecin başlangıcı olarak insan hakları ile ilgili değişiklikleri beraberinde getirmiş oldu. Giesbert’e (2005: 249-250) göre, ilk olarak terörizm “mekansızlaştı” ve artık New York’u, Kudüs’ü, Fas’ı ve hatta Bali’yi vurabilecek hale dönüştü. Bu sayede terörizm, devletler arası ilişkilerde bir referans ve bağlantı noktası haline geldi. İkinci olarak “zihniyetler askerileşti”. Yani ülke zihinsel, moral askeri yönden savaşa hazırlandı.

Egemen devletler bu süreçle birlikte, dünya politikası ile bağlantı kurmanın temeli olarak ulusal güvenlik yerine “insanların ve halkların güvensizliği ve ilgileri konusunda çok daha hassas bir kavramsallaştırma olan” “insan” güvenliğini getirdi (Falk, 2004: 11). İnsan güvenliği sonucunda ortaya çıkan çatışmalar, insan hakları söylemleri meşruluğunda ortaya çıktı. İnsan haklarıyla, anlaşmazlıkların çözüme bağlanması ilkesi birbiriyle yakından ilişkilendirildi. Süreç iki karşı güç için de yeni çıkmazlar yarattı. Kennedy’e (2005: 236) göre, insan haklarının ihlali çatışmayı besler ve bunun tersi de geçerlidir, yani çatışmaların beslenmesi insan hakları ihlallerini doğurur. Bu iki sürecin hassas değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sivil ve kamusal alanda destek gören insan hakları savunucuları iktidar karşıtı hareket alanını genişletmiş ve ilerlemenin önünü açmıştır. Wallerstein’in (2009: 74) vurguladığı üzere, küreselleşmenin ilk ortaya çıktığı günden bugüne tarihsel kapitalizmi yerle bir etmeye çalışan, egemen sınıfların stratejilerini ve çıkarlarını sarsan hareketler ortaya çıkmıştır. İlerlemeyi sağlayan aydınlanma ideolojisine dayalı sistem karşıtı hareketler değil, gerçek insan hakları savunucuları olan hareketlerdir.

Adı ne olursa olsun, sistem karşıtı, küreselleşme karşıtı, yeni toplumsal hareketlerin yeni dünya düzeninde insan haklarını merkeze almasının sebebi, egemen devletlerin sınırsız gücünü kısıtlamaktır. Kimlik politikasıyla başlayan yeni toplumsal hareketler, aynı zamanda kimliklerin özel yaşam ve kamusal alanda görünür kılınması amacıyla, insan hakları temalarını daha fazla vurgulamıştır. İnsan hakları hareketi günümüzde daha spesifik alanları vurgulamaya, özneyi ön plana çıkarmaya, egemen güçlere karşı kalkan görevi üstlenmeye, toplum ve iktidar arasında köprü oluşturmaya başlamıştır.

Sonuç

Günümüzde insan hakları söylemi sosyal ve siyasal bilimlerde geniş bir çalışma alanı haline gelmiştir. İnsan haklarıyla ilgili olarak barış çalışmaları da akademik hayatta önem kazanmıştır. Sosyal bilimler alanındaki akademik çalışmalarda savaş ve çatışma sürecinden çok, barış ve çözüm arayışlarına dair çalışmalar ön plana çıkmıştır. Bu alana katkı sunmak amacıyla çalışma boyunca küreselleşmenin ortaya çıkışı sonrası etki ettiği

alanlar ile küreselleşmenin boyutları üzerinde durulmuştur. Küreselleşme sonucu toplumsal alanda meydana gelen değişim ve dönüşümler insan hakları konusunda gelişmelere öncülük etmiştir. Bu bağlamda insan haklarının dayanakları olan uluslararası sözleşmeler çerçevesinde, yasal gelişmelerin küresel insan haklarına ne kadar hizmet ettiği üzerinde durulmuştur. İnsan hakları ile küresel çağdaki savaş ve barış politikaları arasında bir ilişki söz konusu mudur? Egemen güçler tarafından vurgulanan insan hakları söylemleri gerçekten hak ihlallerinin engellenmesine dair yeni politikalar üretmekte midir yoksa yeni işgaller için uydurulmuş bir kılıf mıdır? Bu soruların yanı sıra, egemen güçlerle insan hakları hareketlerinin ilişkisi, insan haklarının savaş ve barış politikalarıyla olan ilişkisi, İnsan Hakları Evrensel Beyannameşi başta olmak üzere insan hakları hareketinin yasal sürece etkisi cevaplandırılmıştır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası insan haklarına dair önemli gelişmeler yaşanmış, pek çok devlet insan hakları ihlallerinin önüne geçme amaçlı yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Fakat Milletler Cemiyeti İkinci Dünya Savaşı'nı engelleyemeyerek insan hakları ve barış konusunda ne kadar yetersiz olduysa, soğuk savaş döneminde meydana gelen insan hakları ihlalleri de aynı şekilde Birleşmiş Milletler'in yetersizliği ile sonuçlanmıştır. Bu yetersizliğin sonucu olarak ortaya çıkan sivil hareketler, barış hareketleri ve insan hakları hareketi gibi yeni oluşumlarda insan hakları ihlallerinin artmaması için birtakım eylemler gerçekleştirilmiştir.

İnsan hakları hareketlerinin geliştiği süreçte, akademi dünyasında da bu konuyla ilgili çalışmalar artmış, sosyal bilimlerde de bu konulara yönelmiştir. Daha önce çoğunlukla savaş, çatışma ve şiddet konuları çalışılırken, yeni dönemde barış, çözüm süreci ve insan hakları gibi disiplinlerarası ve çok-disiplinli yaklaşımlar üretilmiştir. Bu çalışmaların artmasının sebebi küresel dönemde savaşların sivil alanı daha fazla etkileyerek, ekonomik, sosyal ve siyasal haklar bakımından mağdur grupları yaratmasıdır. Bu gruplar içerisinde; mülteciler, göçmenler, yerinden edilmişler, yoksullar, cinsiyet ayırımına maruz kalanlar, alternatif kimlikleriyle kamusal alanda yaşamaya çalışanlar, kimlikleri yok sayılanlar, ırkçılık mağdurları, savaş mağdurları gibi geniş kitleler yer almaktadır.

Küreselleşme süreciyle tırmanan insan hakları ihlalleri yeni dünya düzeninin ortaya çıktığı tek kutuplu dünyada artmıştır. Dünya polisliği rolüne bürünen, "kurtarıcı" misyonuyla ülkelerin içişlerine karışan egemen güçler yeni dünya düzeninde çoğu zaman insan haklarını bir kılıf olarak kullanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası 1960'lı yıllarda Vietnam ile başlayan savaş süreci, 1980'li yıllarda etnik ve dini çatışmalara dönüşmüş, tek kutuplu dünyada egemen güçlerin savaş politikası değişmiş, Afrika ve Ortadoğu'daki ülkeler başta olmak üzere, farklı coğrafyalara "demokrasi ve özgürlük" dağıtma misyonuyla savaş politikaları en üst boyuta ulaşmıştır. 1960'lardan günümüze kadar egemen güçler insan haklarını kılıf olarak kullanmaya devam etmektedir.

Egemen güçlerin herhangi bir uygulamasının insan hakkı ihlali olup olmadığına karar vermek de güçleşmiştir. Örneğin Güvenlik Konseyi'ne göre 1994 yılında Ruanda'da 800 bin insanın ölümüyle neticelenen olaylar soykırım düzeyine ulaşmamıştır. Kosova'da 1990'ların başında Arnavutlara yapılan eziyet NATO'ya göre bir "insani felaket" iken Güvenlik Konseyi'ne göre değildir. Özellikle Ortadoğu ve Afrika coğrafyasında meydana gelen savaşlar ve darbelere karşı ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda pozisyonlar almakta, insan hakları ihlalleri ve savaş suçları çoğu zaman uluslararası sözleşme ve antlaşmalara rağmen görmezden gelinmektedir.

Küresel çağda ortaya çıkan insan hakları ihlallerinin önüne geçmek için yeni toplumsal hareketler farklı kimliklere sahip aktörler tarafından yürütülmektedir. Bu aktörlerin temel özellikleri eğitilmiş, orta sınıf, entelektüel ve öğrencilerden oluşmasıdır. Yeni toplumsal hareketlerin talepleri daha çok kimlik ve insan hakları konularında yoğunlaşmakta olup, eylem biçimleri devleti ele geçirmekten çok yaşam tarzına müdahale eden devlet politikalarını değiştirmek yönündedir. Bu özellikleri nedeniyle toplumsal hareketler kamuoyu tarafından da kabul görmeye ve destek bulmaya başlamıştır. Çünkü yeni dünya düzeninde insan hakları; baskıya, tahakküme, otoriteye, egemen güçlerin keyfi politikalarına karşı kalkan görevi görmektedir. Toplum nezdinde meşruluk kazanmaya başlayan yeni toplumsal hareketler insan haklarını vurgularken birçok sorun üzerinde durmuştur. Savaş, barış, demokrasi, ifade özgürlüğü, özel hayata müdahale, alternatif yaşam, cinsiyet, kadın erkek ilişkileri, nüfus politikaları, göç ve kimlik gibi başlıca konular insan hakları hareketinin gündeminde yer almaktadır.

İnsan haklarına dair BM, hükümet kuruluşları ve hükümet dışı kuruluş ile sivil alanda ortaya çıkan örgütlenmelerin desteğiyle yasal düzenlemeler artmasına rağmen, insan hakları ihlalleri yaşanmaya devam etmektedir. İnsan hakları ihlallerine karşı ortaya çıkan insan hakları hareketlerinin savundukları değerler de bu nedenle artmıştır. Neticede gerçek insan hakları hareketleri demokrasinin gelişmesine öncülük ettiği gibi, evrensel bir barış tahayyülünü de ilke olarak kabul etmektedir. İnsan haklarının ne sebeple olursa olsun askıya alınamayacağını, hiçbir savaş politikasının insan haklarını inşa edemeyeceğini vurgulayan bu hareketler küresel egemen güç karşıtlığına dönüşmüştür. Aynı şekilde sistem ve küreselleşme karşıtı hareketlere dönüşen insan hakları hareketleri, topyekün bir küreselleşme karşıtlığı olarak görülmemelidir. Yoksulluk ve eşitsizliği oluşturan, nükleer tehditler yaratan, savaş üreten, göç sorunlarına neden olan, tüketim toplumunun oluşmasına ve kültürlerin tek tipleştirilmesine yönelik politikalar izleyen, farklı kimlikleri yok sayan bir küresel politikaya karşıdır.

İnsan hakları hareketleri dünya genelinde evrensel hakları inşa edemese de insanlığın temel haklardan yoksun olduğu bir hayatı da kabul etmemektedir. Bu hareketler; yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştiren egemen gücün etkinliğini arttırmaya devam ettiği bir dünyadan çok, insan haklarının hâkim olduğu bir dünyayı tasvir etmektedir. Alberto Melucci'nin vurguladığı

üzere, yeni toplumsal hareketler, devletin ve piyasanın toplumsal hayata zorla girmesine karşı çıkmaya, sistemin zaman ve mekân gözetmeyen kapsamlı manipülasyonuna karşı kendi özel ve duygusal yaşamlarını belirleme ve kendi kimliklerini tanımlama haklarını geri almaya çalışmış ve bu konularda birtakım başarılar da elde etmişlerdir.

İnsan hakları hareketleri, siyaset ve toplumdaki yaygın fikirlere meydan okumaktadır. Yeni aktörler, güvenlik ve refahı güvence altına almak adına, devlet müdahalesinde bir artış talep etmeden, gündelik hayattaki siyasal-idari müdahalenin genişlemesine karşı direnmekte ve kişisel özerkliği savunmaktadırlar. Sonuç olarak, yeni toplumsal hareketler ve özelde insan hakları hareketleri gelecekte de devletlerin ve egemen güçlerin insan haklarını göz ardı eden politikalarına karşı mücadelelerini daha etkin bir şekilde sürdürecektir potansiyele sahip gözükmektedir.

Kaynakça

- Baran, A. G. (2003). “Küreselleşme Sürecinde Sosyolojinin Yeri”, *Sorgulanan Sosyoloji*. (Ed. M. Çağatay Özdemir), İstanbul: Eylül Yayınları.
- Beetham, D. (2014). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. 2. Baskı, (Çev. Bilal Canatan), Ankara: Liberte Yayınları.
- Cohen, J. (2016). “Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler”, *Yeni Sosyal Hareketler*. (Ed. Kenan Çayır), İstanbul: Kaknüs Yayınları, s.101.
- Çetinkaya, Y. D. (2019). “İsyân, Siyaset ve Başka Bir Dünya”, *Toplumsal Hareketler-Bir Muhasebe*. Birikim Dergisi, Sayı 368, ss. 29-42.
- Dalton, R. J., Kuechler, M., Burklin, W. (1990). "The Challenge of New Movements," *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies*. (Der. Dalton, R.J. / Kuechler, M.), New York: Oxford University Press.
- Dede, A. (2018). *Talepkar Bir Hareket Olarak Yeni Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Literatürk Academia.
- Derrida, J. (2005). *Rogues*. (Ed. Pascale-Anne Brault ve Michel Naas), Standford: Stanford University Press, s. 86.
- Douzinan, C. (2014). “Kimlik, Tanınma, Haklar: Hegel Bize İnsan Hakları ile İlgili Ne Öğretebilir?” *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. (Ed. Fırat Mollaer), Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 206-240.

- Douzinan, C. (2017). *İnsan Hakları ve İmparatorluk*. (Çev. Kasım Akbaş Rabia Sağlam), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (1993). “İnsan Hakları Öğretisine Giriş” *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 11, Ankara, s. 35.
- Erol, A. (2018). “Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri”, *Cogito Dergisi*. 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 65-66, s. 431-463.
- Evren, S. (2019). “Seattle 1990’dan Hong Kong 2019’a Yeni Toplumsal Hareketler ve Anarşizan Formlar”, *Toplumsal Hareketler-Bir Muhasebe*. Birikim Dergisi, Sayı, 368, İstanbul, Aralık, s. 43-50.
- Giesbert, F. O. (2005). “Yeni Bir Dünya”, *Barışı Hayal Etmek*. (Çev. Devrim Çetinkasap), İstanbul: Metis Yayınları, s. 249.
- Habertürk Gazetesi (2001, 11 Eylül), *Tüm Kuralların Değiştiği Gün*. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/668283-tum-kurallarinda-degistigi-gun>.
- Hammarberg, T. (2012). *Avrupa’da İnsan Hakları*. (Çev. Ayşe Ekmekci), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Sabahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla), Ankara: Adres Yayınları.
- Hira, İ. (2016). “Yeni Toplumsal Hareketler: Politik Öncelikten Kimlik Vurgusuna”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. Cilt: XI Sayı: I, İstanbul, s. 143-156.
- Johnstrone, H., Larana, E., Gusfield, J. R. (2016). “Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler”, *Yeni Sosyal Hareketler*, Ed. Kenan Çayır, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s. 121-151.
- Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme Demokrasi ve Teorizm*. (Çev. Osman Akınbay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kennedy, L. H. (2005). “Mümkün En Mükemmel Dünyada Anlaşmazlıkların Çözülmesi ve İnsan Hakları”, *Barışı Hayal Etmek*. (Çev. Devrim Çetinkasap), İstanbul: Metis Yayınları, s. 233-239.

- Keyman, E. F. (2002). “Liberalizm Devlet ve Modernite”, *Liberalizm Devlet Hegemonya*. (Der. E. Fuat Keyman), İstanbul: Everest Yayınları.
- Marshal, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürçü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mcluhan, M. (2001). *Global Köy*. (Çev. Bahar Öcal Düzgören), İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Melucci, A. (2016). “Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması”, *Yeni Sosyal Hareketler*. (Ed. Kenan Çayır), İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 75-100.
- Falk, R. (2004). “The Declining World Order”, *Routledge*. New York, s. 11.
- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Updated and Revised 3rd Edition, Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2014). “Toplumsal Hareketler Yirmi Birinci Yüzyıla Giriyor”, *Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim*. (Der. Y. Doğan Çetinkaya), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 153-198.
- Touraine, A. (2004). *Demokrasi Nedir?* 4. Baskı, (Çev. Olcay Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (1985). “An Introduction to the Study of Social Movements” *Social Research*. John Hopkins Universty, Vol.52, N.4.
- Wallerstein, I. (2009). *Tarihsel Kapitalizm*. (Çev. Necmiye Alpay), İstanbul: Metis Yayınları.
- Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. 2. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.

Extended Abstract

The focus of this study is to establish a human rights movement as a new social movement in the context of globalization. The emergence of the globalization and its effect on the society, as well as the behavior attitudes of new social movements are explained in this study. The changes that occurred in the social field have acquired a new dimension in the global era. In addition, the new social movements that emerged during the globalization process, the relation of these movements with the civil society field, the form of organization, movement manners and its agents have also been discussed. New social movements now become the main

actors of the change. In accordance with the changing world order, economic, social, cultural, ethnical, and political developments have transformed a number of fields such as language, religion, culture, and identities.

The transformation in these fields has also effected the global climate, global war, capitalism, poverty, war and peace, terrorism, migration, urbanization, refugee problems, and human rights policies. The transformations that took place in these areas during the globalization period, increased the emphasis on human rights violations. As a result of the increase in human rights violations, new regulation was performed and the world states' emphasis on human rights increased. As an example of the social movements that have been effective in the increase of this emphasis, the human rights movement emerged. The human rights movement, one of the new forms of social movements, can be regarded as a reaction to the negative effects of globalization on society and human life.

As social change theories put forth, there are various factors that establish social change. The change that commenced with the modernization process, has accelerated in accordance with the recent developments. Societies' power of influencing each other have augmented in the short term due to the development of urbanization and industry, the transformation of production relations, the development of mass communication and communication as a result of technological developments, and the change in the concept of time-space. The process of social change has climaxed via globalization. The perception that globalization would gather the whole world under a single roof, standardization and policies to establish cultural similarities and to integrate the differences into this process, removing the borders for the sake of interests depending on the economic developments, and individuals getting controlled through supervision systems have been questioned. The globalization process, which commenced with the bipolar world in the recent time, has transformed into a unipolar world through the annihilation of the Socialist block. Topics such as economy, culture, politics, ideology, consumption, war, terrorism, environment, human rights, etc. have been reshaped after the declaration of the neo-capitalism's victory in the unipolar world. The interests of the gigantic transnational companies have now become the sole power of the globalization through the policies of the countries that have become capitalist imperial powers.

Changes that occurred in the social field was also a matter while this process was taking place. Considering the role of social movements in this change, it is observed that there have been important changes and developments in the process of globalization. The new social movements, which can be regarded as the catalysts of democracy, advocate the human rights, defend the environment awareness and letting different identities live, and support the establishment of alternative life spaces, have been on

the rise. Starting firstly as national movements or liberationist movements, then continuing as labor movements, new social movements such as environmental movements, peace movements, and new religious movements finally emerged in the 1960s and onwards with regard to the problems of the changing world. The process, which started as new social movements, have been on the rise as a consequence of the problems prompted by the globalization. The factors that accelerate this process, on the other hand, are the environmental problems, increasing wars, human rights violations, proliferation of terrorism, and deepening economic inequality as a consequence of the policies pursued by global powers. Distinctly from the classical movements, the new social movements differ in terms of both the method they pursue and their agents.

New social movements exhibit subject-based approaches while emphasizing on the human rights. The reason for this emphasis to increase is that the developments regarding human rights have been pushed into the background in the global age for the sake of the interests. These movements underscore the importance of the respect for individual and alternative lives within the frame of Universal Declaration of Human Rights, as well as the societal norms. Despite the developments in discourses regarding the human rights and the augmentation of the non-governmental organizations and human rights advocates in the global era, the human rights violations continue to increase. The sovereign states granting approval for wars for the sake of their interests, engaging in invasions under the name of a savior mission, defining the arising reactions as illegal acts, and suspending the human rights lead these powers' sincerity to be questioned.

The main subject discussed in this study is the policies of the new social movements, which emerged during the globalization process, regarding human rights, and the developments that the human rights movement have exhibited. The concepts of globalization, new social movements, and human rights were discussed throughout the study, and the main approaches of the human rights movement were explained. Within the scope of these approaches, the new social movements delineate a world which is under the dominance of the human rights, rather than a world in which the sovereign power aggravating the poverty and inequality maintains to augment its effectiveness. As a result, new social movements, and human rights movements in particular, appear to have the potential to maintain their fight against the policies of states and sovereign powers, which disregard the human rights, more effectively in the future.

ADLİ FELSEFE VE TOLERANS**Fikret YILMAZ*****Öz**

Tolerans, pratik yaşamda önemli etkileri olması nedeniyle felsefi olarak incelenen, yine de anlaşılması kolay olmayan bir kavramdır. Tolerans; ırk, din, cinsiyet farkı olmaksızın bütün insanların toplum içerisinde ve yasalar karşısında eşit ve özgür oldukları düşüncesinden hareket etmektedir. Toleransın özünde güç ve zorlamaya dayalı bir anlayışın yerine, insanların karşılıklı olarak birbirlerini anladıkları, anlamaya çalıştıkları, birbirlerinin kusurlarına ve hatalarına katlanmaları düşüncesi vardır. Adaletin ön plana çıkan amaçlarından birisi, kişilerin kendi haklarını kullanabilmeleriyle daha iyi işleyen bir toplum olabildiğince gerçekleştirilmesidir. Ancak, adaletin sağlanması, sadece yasalarla ve cezalandırmalarla mümkün değildir. Bu bağlamda yasaların uygulanması kadar yasaların oluşturulması sürecinde de tolerans anlayışının önemi belirlemektedir. Ahlak ile hukuk arasındaki bağlantı ve aynı zamanda adaletin bir erdem olarak da değerlendirildiği akla getirilecek olursa, toleransın sağlayacağı yararlar ön plana çıkacaktır. Bireyler arasında yaşanan toleranssızlık, güvenli ve adil bir toplumun oluşumunu zorlaştırmaktadır. Halbuki, bireysel hakların tanınması; dahası bireysel farklılıkların kabul edilmesi, toplumsal çeşitliliğin devamını kolaylaştırmakta ve insanların birbirlerine saygı göstermelerine neden olmaktadır. Bu demektir ki, tolerans anlayışı bir yandan suçun, cezanın, hukukun anlaşılmasında diğer yandan suçun oluşmasının engellenmesinde ve toplumda sağlıklı ilişkilerin kurulmasında temel bir öneme sahiptir. Ayrıca tolerans kavramı hem gündelik hayatta hem de ceza hukuku kuramlarında kullanılan, adalet, suçluluk, eşitlik ve sorumluluk gibi kriminolojideki (suç bilimindeki) bazı kavramlarla doğrudan ve dolaylı olarak ilişkilidir. Kriminologların, giderek artan bir ilgiyle, toleransın, suçun oluşumunda ve suç kontrol politikalarının gelişiminde esas olmasa da önemli bir rol üstlendiğini ifade etmekte olmaları tolerans ve adalet ilişkisini yeniden gündeme getirmektedir. Bu çalışmada, belirtilen bu ilişkiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Tolerans, Eşitlik, Suç, Adli Felsefe

THE PHILOSOPHY OF FORENSIC AND TOLERATION**Abstract**

Tolerance is a concept that is studied philosophically but is still not easy to understand because of its important implications in practical life. Tolerance acts with the idea that all people, regardless of race, religion and gender, are equal and free in society and before the law. In the essence of tolerance, instead of an understanding based on power and coercion, there is the idea that people understand or try to understand each other, and endure each other's flaws and faults. One of the prominent goals of justice is the realization of a better-functioning

* Arş. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, fikret.yilmaz@yobu.edu.tr.
<https://orcid.org/0000-0003-3289-4152>

society as much as possible, by the ability of individuals to exercise their rights. However, justice is not possible only with laws and punishments. In this context, the importance of the understanding of tolerance in the process of making laws as well as in the implementation of laws becomes evident. If it is considered that the connection between morality and law and that justice is also considered as a virtue, the benefits of tolerance will come to the fore. Intolerance among individuals makes it difficult to establish a safe and fair society. However, recognition of individual rights and accepting individual differences facilitate the continuation of social diversity and causes people to respect each other. This means that the understanding of tolerance has a fundamental importance in understanding the crime, punishment and law on the one hand, and preventing the occurrence of crime and establishing healthy relationships in society on the other hand. In addition, the concept of tolerance is directly and indirectly related to some concepts in criminology such as justice, delinquency, equality and responsibility, which are used both in daily life and in criminal law theories. Criminologists express with increasing interest that tolerance plays an important, if not an essential, role in the formation of crime and the development of crime control policies, bringing the relationship between tolerance and justice back to the agenda. In this study, these relationships will be examined.

Keywords: Justice, Tolerance, Equality, Crime, The Philosophy of Forensic.

Giriş

Tolerans özünde toplumsal bir meseledir. Kişinin tek başına toleransından bahsedilemez. Toplumsal etkileşim neticesinde ortaya çıkan toleransta güç, önemli bir etkidir. Güçlü olanın, onaylamadığı ve hoşlanmadığı durumlar karşısında elindeki gücü kullanmaktan sakınmasıdır tolerans. Bu nedenle, tolerans karşılıklılık ilkesince hareket etmektedir. Yovel'a göre, tolerans diğerlerine saygıyı ifade etmektedir. Bireysel hakların tanınmasını, dahası bireysel farklılıkların kabulünü, öteki olarak kabul ettiğimiz kişilerin temel haklarına saygıyı önermektedir. Bununla birlikte, tolerans bir hayırseverlik ifadesi değildir, aksine onaylamama duygusu taşımaktadır. Acı ve ıstırap derecesi anlamına gelmektedir (Hancock & Matthews, 2001:99). Tolerans, zarar verici toplumsal çatışmayı azaltmamızı veya engellememizi de sağlayabilir. Ancak zor olan soru, engellenmesi ve cezalandırılması gereken eylemler ile izin verilmesi ve tolere edilmesi gerekenler arasında nasıl bir ayırım yapabileceğimizdir. Çünkü zararın kendisi toleransın yeterli bir kriteri değildir, zarar kavramı geniş yorumlamaya açıktır. Esas olarak siyaset filozofları tarafından oldukça tartışılmış ve işlenmiş olan tolerans sözcüğü, suçu, hukuku ve cezayı anlamada temel öneme sahiptir.

Eşitsizliğin arttığı, insanların birbirlerine tolerans göstermediği, farklı cezai uygulamalarda bulunulması neticesinde halkın adalete olan güveninin sarsıldığı bir ortamda, kamuoyu şartlarının değişkenliği gibi etkenler de yeri geldiğinde suçların artmasına ve dolayısıyla cezaların büyük bir oranda çoğalmasına neden olmaktadır. Genel anlamda ifade etmek gerekirse, tolerans hem gündelik hayatımızda hem de ceza adaleti kuramları arasında

adalet, suçluluk, eşitlik ve sorumluluk gibi kriminolojideki bazı kavramlarla doğrudan ya da dolaylı bir ilişkiye sahiptir.

1. SUÇ'UN ANLAMI, SUÇ'UN TARİHİ VE KRİMİNOLOJİ

1.1. Suçun Anlamı

Suç, her şeyden önce, tolerans göstermekten ziyade yasaklanması gerektiğine karar verilen bir davranıştır. Suç, genel itibarıyla, “hukuk bağlamında, ceza gerektiren eylem manasına gelir. Anayasal düzenin bir neticesi olarak cezalandırılması gereken eyleme suç, onu gerçekleştirenlere de suçlu denmektedir.” (Cevizci, 2013:1464). Schonscheck, eylemlerin suç olarak kabul edilmesini üç ayrı filtreden geçmeleri koşuluna bağlamaktadır: “*ilkeler filtresi (Principles Filter)*; söz konusu eylemin devletin ahlaki otoritesine uygunluğudur: *Varsayım filtresi (Presumptions Filter)*; bir suç tüzüğünden daha az zorlayıcı ve müdahaleci olmak suretiyle eylemin kabul edilebilir bir düzeye indirilip indirilemeyeceğini belirleyen filtredir. *Pragmatik filtre (Pragmatics filter)*: Zorlayıcı bir yasayı yürürlüğe koymanın ve uygulamanın, sonuçlarının maliyet/fayda analizine tabi tutulmasıdır.” (Schonscheck, 1994:25)

Schonscheck'e göre, ahlâki olarak gerekçelendirilmiş bir suçun cezalandırılması, suçlama sonucunda ceza verilmesi devletin ahlâki otoritesiyle ilgili bir şeydir. Dolayısıyla ilk filtreden geçen herhangi bir edimin suç sayılabilmesi, varsayım filtresini aşmasıyla mümkündür (Schonscheck, 1994:25). Burada amaç, daha az müdahaleci ya da daha az zorlayıcı vasıtalarla eylemin etkisinin azaltılmasıdır. Öte yandan, cezadan kaynaklı sosyal maliyetlerin ya da yaptırımların cezanın sosyal faydalarını aşmaması gerekmektedir. Bununla birlikte, bir edimin herhangi bir filtreyi aşmaması, kişinin suçlu olduğunu göstermemektedir. Tersine, edimin devletin ahlâki otoritesiyle uyumlu olması halinde, etki alanı, daha az zorlayıcı araçlarla kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Tüm bu söylenenlerin de ötesinde, şu sorunun sorulması gerekmez mi: Bizler neden cezalandırmaktayız? Bu soru, beraberinde cezalandırmanın yanlış olup olmadığını ya da ahlâki bir gerekçelendirmeyi gerektirip gerektirmediğini beraberinde gerektirmez mi? Dolayısıyla, cezalar ya yanlıştır ya da gerekçelendirilmeleri gerekmektedir. İster suçluya ceza verelim isterse de acı çektirelim fark etmez, her halükârda cezanın neden var olduğu ve var olmasının gerekliliği hususunda ahlâki bir temel oluşturmamız gerekmektedir. Mackenzie'nin de ifade ettiği gibi, suçların tüm dünya genelinde yaygın olduğu ve giderek arttığı günümüzde, suçun varlığı, neden olduğu ve alınması gereken önlemlerin neler olduğu dikkatlice tartışılmalıdır (Mackenzie, 1981:1). Bu hususta suçun gerekçelendirilmesinin gerekliliği ve bu gerekçelendirmenin de felsefe üzerinden temellendirilerek sağlam bir zemine oturtulması, suçların azalması ya da suçun mahiyetinin anlaşılması ve çözüm önerilerinin sunulabilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

1.2. Suçun Tarihi

Suç ve suçlu kavramları, insanların dünyaya gönderildiği ilk günlere; Âdem'in oğulları olan Kabil ile Habil arasındaki mücadeleye, yani Kabil'in kardeşi Habil'i öldürdüğü zamana götürülebilir. Ignatieff, bu yaşanmış durumu, "Kabil ve Habil Sendromu" olarak nitelendirmektedir (Mendus, 2000:1). Bu aslında bir yandan suçun tarihidir çünkü herhangi bir insanın ölümüne işaret etmektedir; ancak öte yandan kardeşler arasındaki toleranssızlığa da işaret etmektedir. Çünkü suçun kendisi kriminoloji bilimi açısından ne kadar önemliyse, suça iten etkenlerin tespit edilmesi ve sorunlara çözüm bulunması da aynı ölçüde önemlidir. Bu olayda, suçun gerçekleşmesindeki en büyük etken, kardeşler arasında toleransın mevcut olmayışıdır. Ancak bu olayda toleranssızlık, suçun neticesi değil nedeni konumundadır. Bu bağlamda toplumsal ve bireysel bir erdem olan toleransın, suçun oluşumunu engellemede, suç oranının azaltılmasında önemli katkılarının olduğu ifade edilmelidir.

Tarihsel olarak suç kavramını ele aldığımızda, filozofların suç ve suçlu konularında çok az şey dile getirdikleri söylenmelidir. Filozofların metafizik, etik ve siyaset yazılarında ya da kriminoloji uzmanlarının teorik kuramsal fikirlerinde gizlenen suç ve felsefe ilişkisi, çok az düşünür tarafından irdelenmiştir. Öte yandan kanun, yasa, adalet, hak, hukuk vb. kavramlar, felsefe tarihinde oldukça önemli kavramlar olmalarına karşın, adaletin anlamı, ceza hukuku ile olan uyumu, cezai suçların etik dayanakları gibi konular neredeyse hiçbir filozof tarafından detaylıca ele alınmamıştır. Diğer bir deyişle, suç, öyle görünmektedir ki, tarihte filozoflar tarafından tam olarak felsefi bir problem olarak görülüp işlenmemiştir. Bununla birlikte, cezai davranış hem hukuk felsefesinde hem de tıp felsefesinde tartışılmaya devam etmektedir. Ancak yine de suçun genel olarak analizinin felsefe alanında yapılmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz.

Öte yandan suç kavramının felsefenin alt dalları olan ontoloji, etik, estetik ve epistemoloji alanlarının analizlerinden yoksun kaldığı dile getirilebilir. Bunun yanı sıra suç kavramının, kanundaki ve adalet çalışmalarındaki özel yeri felsefe tarafından genel itibarıyla ihmal edilmiştir. İnsanların neden suça meyilli oldukları ya da neden cezai müeyyidesi olan suçlar işledikleri felsefe tarafından değil genelde psikoloji tarafından ele alınmıştır. Dolayısıyla, kanunu ihlal eden suçlulara karşı adalet sisteminin en doğru biçimde nasıl işleyeceğine ilişkin soru, filozoflar tarafından yakın zamana kadar tartışılmamıştır (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006:1-4). Bununla birlikte suçun ve suçlunun doğru analiz edilmesine yardımcı olabilecek felsefi unsurların kriminologlar tarafından göz ardı edilmesi, hukuki, kanuni uygulamalar ile etik ikilemler ve kararsızlıklar sebebiyle doğabilecek yanlış kararların verilmesine neden olmaktadır. Bu durum yanlış kararların verilmesini artırmakta ve adaletin tecelli etmesini güçleştirmektedir. Oysaki kriminoloji ile felsefe temelde birbiri ile yakın ilişkili iki alandır. Ancak yine de buradaki temel amaç, felsefe ve

krimonoloji arasındaki boşluğu doldurmak değildir. Aralarındaki boşluklara değinerek felsefe ve krimonoloji alanlarının iyi bir ikili olabileceklerini ifade etmek gerekir (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006:1-3). Sonuç olarak ceza hukuku, tanımı gereği, siyasi kurumlar tarafından toleransın ötesinde (en azından varsayımsal olarak) belirlenen davranışlarla ilgilidir ve ceza, aynı zamanda, bu davranışı kınamak veya caydırmakla ilgilidir.

1.3. Kriminoloji (Suç Bilimi)

Platon'la başlatılabilecek krimonoloji (suç bilimi) tartışmaları, suç işleyenin sorumluluğu ve bunun sınırlandırılması ile suçun oluşumuna etki eden kalıtımsal, psikolojik, toplumsal etkenler dikkate alınarak günümüzde büyük bir titizlikle araştırılmaktadır (Cevizci, 2013:1465). Diğer bir deyişle krimonoloji, günümüzde “bir toplumda suç sayılan davranışların nedenini inceleyen bilimsel çalışma alanıdır.” (Atalay, 1999:829).

Kriminoloji terimi, ilk kez 1968 yılında hukuk felsefecisi Raffaele Garofalo (1851-1934) tarafından kullanılmıştır. O, hukuk, suç ve adalet çalışmalarına atıfta bulunmak amacıyla *kriminoloji* sözcüğünü kullanmıştır. Ancak *kriminoloji* kavramı köken olarak, ilkin bir bilim alanı şeklinde ve pozitivizmin etkisiyle ortaya çıkmıştır (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006: 11-12). Platon, bu bağlamda düşündüğümüzde, suç teorisini ahlak psikolojisine indirgeyerek *kriminoloji* alanının gelişmesine eski çağlardan desteğini sunmuştur.

Mackenzi'den hareketle ifade etmek gerekirse, Platon'un felsefesinde, üç farklı suçluluk (criminality) analizini görebiliriz: (1) cehalet olarak suç; (2) psikolojik olarak suç (3) hastalık olarak suç (Mackenzie, 1981:1). Platon'un bu üç farklı suçluluk çeşidinde suçluluk, karakteristik bir bozukluk anlamına gelmektedir. Öte yandan Platon ve daha genelde antik Yunan filozofları, ahlaklı kişilerin erdemli; ahlsız kişilerin ise erdemsiz olduklarını varsayar. Bunun içerisine suçluları da dâhil edebiliriz, onların kötü olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla doğrunun, hakikatin, iyinin ve adil olanın ne olduğunu bilen birinin, zorunlu olarak, doğruyu, iyiyi ve adil olanı arayacağı bilinmelidir (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006:5-6). Platon, cehalete ek olarak, kötülük ve suçun kaynağı olarak öfke ve hazı görmektedir. Platon için kötü insan, öfkesine yenik düşen ve kendini kontrol edemeyendir ya da içinden gelen kötülük dürtülerine karşı koyacak güce sahip olamayandır. Burada ifade edilmelidir ki, Platon'daki kötülük, ahlaki psikoloji ile ilgilidir (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006:7-9). Günümüze baktığımızda modern suç tanımlamalarının, suçun mahiyetine göre değil suçlunun doğasıyla ilintili olarak ele alındığını söyleyebiliriz. Bunun temel nedeni insan doğasının, tüm teolojik açıklamalar bir kenara bırakılarak ve bilimsel olarak ifade edilmeye çalışılmasıdır. Öte yandan suç, her ne kadar toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edilse de suçun mahiyeti ve taşıdığı anlam, yere ve zamana göre farklılıklar göstermektedir.

Düşünürlerin suça ilişkin bakış açıları kendi dönemlerinden etkilenmektedir. Örneğin, yakın zamana kadar bazı suçların varlığından

bahsedilmemektedir. Günümüzde, uyuşturucu, irksal çatışmalar, silahlardaki teknolojik gelişmeler, bilgisayar korsanlığı (hackerlık), sanal suçlar, mahremiyet ihlalleri vb. konular, yirminci ve yirmi birinci yüzyıla ilişkin suç tanımlarıdır (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006: 11-12). Burada denilebilir ki, kriminoloji, 19. Yüzyılda, “suç” unsurunun, toplumun sosyal, siyasi ve ahlâki düzenini tehdit etmeye başladığı bir dönemde bir bilim dalı olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Diğer bir deyişle, suçun çözüm gerektiren yaygın bir toplumsal sorun haline geldiği bir zamanda krimonoloji ortaya çıkmıştır.

2. TOLERANS NEDİR?

İnsanların aralarındaki tüm farklılıklara rağmen bir arada yaşadığı ve yaşamak zorunda kaldıkları dünyamızda, kişilerin veya toplulukların birbirlerinin düşüncelerine, inançlarına ve edimlerine katlanma anlamına gelen tolerans, pratik yaşamda önemli etkileri olması nedeniyle felsefi incelemelere konu olsa da anlaşılması çok kolay olmayan bir kavramdır. Bu durum, hem tolerans anlayışının farklı temellere dayandırılmasından hem de İngilizce tolerans sözcüğünün Türkçede hoşgörü ve müsamaha gibi sözcüklerle karşılanmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Öncelikle toleransın toplumsal bir mesele olduğu dile getirilmelidir. Dolayısıyla kişinin tek başına toleransından bahsedilemez. Toplumsal bir etkileşim neticesinde ortaya çıkan toleransta güç, önemli bir etkidir. Güçlü olanın gücünü onaylamadığı, hoşlanmadığı durumlar karşısında sakınmasıdır tolerans.

Tolerans, kısaca, ötekine saygıyı ifade etmektedir. Bireysel hakların tanınmasını, dahası bireysel farklılıkların kabulünü gerektirmektedir. Bu açıdan tolerans, toplumsal çeşitliliğin ve ötekine saygının nişanesidir. Bununla birlikte tolerans bir hayırseverlik ifadesi değildir, aksine içerisinde onaylamama duygusu taşımaktadır. Dahası toleransta acı bulunmakta ve ıstırabın son derecesini yani katlanmayı göstermektedir (Hancock & Matthews, 2001:99). Dolayısıyla tolerans kavramında farklılık esastır. Farklılığın olmadığı bir yerde toleranstan bahsetmemiz söz konusu değildir. Bu durumda, aynı duygular ya da düşünceler içerisinde olanların, aynı inanç ve düşünceleri paylaşanların birbirlerine karşı toleranslı olmaları mümkün gözükmemektedir. Diğer bir deyişle bu sözcükte bizden talep edilen, aynı düşünce, inanç ve duygulara sahip olmadığımız ötekine tahammül etmemiz, onların farklılık haklarını gözetmemiz, bize sempatik gelsin ya da gelmesin yine de onlara katlanmamızdır (Arslan, 1999:171). Bu bağlamda öteki olmadan toleranslı bir birey olmak olası değildir. Ötekinin varlığı aynı zamanda toleranslı bir birey olabilmenin ön koşulu gibidir. Ancak ötekinin var olması toleransın oluşumu için yeterli değildir. Öteki ile aynı zamanda farklı düşüncelere ve anlayışlara ya da edimlere sahip olmamız gerekmektedir.

Öte yandan başkalarına varlıkta yer vermek ya da yer açmak manalarına gelen tolerans sadece doğru olan şeyin yapılması manasına

gelmemektedir. Toleransın gerçekleşmesi hem ahlâki hem de adil bir duruşun sergilenmesini gerektirmektedir. Bu durumda denilebilir ki, tolerans, bir kayıtsızlık ya da vurdumduymazlık hâli değildir. Gerçekten de toleranslı insanlar, farklı inançlara sahip olanlara karşı kayıtsız kalıp onları görmemezlikten gelen kişiler değildirler. Aksine kendilerine değer verdikleri gibi başkalarını da önemseyen kişilerdir. Hatta onların sevinçlerini paylaşmakla kalmazlar acılarına da ortak olmaya çalışırlar. Bu hususta, toleranssızlık mağdurlarının inançları gereği çektikleri acıya katlanmalarına yardımcı olurlar. Böylece, herkese özgürlük ve yaşam alanı kazandıran toleransın dinamik unsurları, sadece karşılıklı toleranslı kalınarak sürdürülebilmektedir (Carey,1999:62). Tüm bu hususlar dikkate alınarak denilebilir ki, tolerans tanımında bulunması gereken temel koşullar şunlardır:

- a) Toleranslı, tolerans gösterdiğine karşı başlangıçta olumsuz bir yargıya sahip olmalıdır.
- b) Hoşlandığımız, onayladığımız, benimsediğimiz düşüncelere ve davranışlara toleranstan bahsedilemez. Bu sadece kayıtsızlık, görmemezlik ve aldırılmazlık olur.
- c) Toleranslının tolerans gösterdiğinden daha güçlü olması zorunludur. Diğer bir deyişle, toleranslı, dilediği takdirde toleransı sonlandırabilecek bir güce sahip olmalıdır.
- d) Toleranslı, bilerek ve farkında olarak, kısaca olumsuz bir eyleme iradi olarak karşı koymaktan ya da engellemekten sakınmalıdır.
- e) Tolerans, ilkeli bir nedene dayanmalıdır (Nicholson, 1985:158-159; Cohen, 2004:78-79).

Daha geniş ve açıklayıcı bir anlatımla, toleransın oluşmasında gerekli olan unsurların bazıları aşağıdaki şekilde ifade edilebilir: (a) Toleranslı, tolerans gösterdiğinin inançlarını ya da edimlerini onaylamamalıdır; aksi takdirde eğilim, tolerans yerine “aldırılmazlığa” (indifference) dönüşmektedir. Bu durumda söz konusu davranış toleranssızlık değil, aldırılmazlık, kayıtsızlık ve umursamazlık olur. (b) Toleranslı, her şeyden öte, tolerans gösterilenin inançlarını ya da edimlerini değiştirme, durdurma ya da ortadan kaldırma gücüne sahip olmalıdır. Güç toleransta önemli bir koşuldur. Ancak gücün kullanımı söz konusu değildir. Walzer’ın da ifade ettiği üzere, tolerans, her zaman, toleranslı grupların/şahısların daha aşağı bir konumdaki kişilerle bir eşitsizlik ilişkisi içerisinde olduklarını göstermektedir. Bu açıdan bir başkasına tolerans göstermek, bu bakımdan, bir güç hareketidir. Dolayısıyla tolerans gösterilen olmak, bir bakıma zayıflığın kabulü anlamına da gelmektedir (Walzer, 1997:52).

Buradan anlaşıldığı üzere Carey, kayıtsızlığın, aldırılmazlığın ya da görmemezlikten gelmenin tolerans olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Tolerans, bir kayıtsızlık durumu değildir. Diğer bir deyişle, tek-tarafılık değil karşılıklılık toleransın özüne daha uygundur. Çünkü kayıtsızlık, tek-tarafılık manasına geldiğinden, böyle bir tutum tolerans

olarak nitelendirilemez. Ancak burada düşünülmesi gereken önemli husus şudur: Hoşlanmadığımız, onaylamadığımız durumlara, kişilere ve düşüncelere müdahil olabilecekken onlara müsaade etmek toleransın gerçekleşmesi için gerçekten yeterli midir? Carey, bunun tek başına yeterli olmadığını, toleransının aynı zamanda tolerans gösterdiğine değer vermesi gerektiğini belirtir. Şöyle ki toleranslı yeri geldiğinde tolerans gösterilenin acısını ve sevincini paylaşmalı ve inancı gereği çekmek zorunda kaldığı acısına ortak olmalıdır. İşte bu sebeptir ki, tolerans, bir tek-tarafılık değildir. Toleransın karşılıklılık ilişkisi içerisinde sürdürülmesi zorunludur. (Carey, 2000: 45-64). Diğer bir deyişle, tolerans sadece toleranslı olanı değil aynı zamanda tolerans gösterileni de bağlamaktadır. Bu, sadece birinin sorumluluğunda olan bir durum değildir. Toleransının toleransına sadık kalması, tolerans gösterilenin de bulunduğu mevcut durumu göz ardı etmeden hareket etmesi gereklidir.

Bu bağlamda, tolerans, topluma zarar veren toplumsal çatışmaların azaltılmasında ve hatta engellenmesinde önemli katkılar sağlayabilir. Ancak, engellenmesi ve cezalandırılması gereken eylemler ile izin verilmesi ve tolere edilmesi gerekenler arasında ayırım yapılması gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken iki önemli husus bulunmaktadır. İlk olarak, suç ve bozukluğun farklı alanlardaki etkisine bakılmalıdır. İkinci olarak, tolerans sınırlarının/çeliklerinin tanımlanması gerekmektedir (Hancock & Matthews, 2001:106).

3. TOLERANSIN SINIRI

Toleransın sınırının açıkça çizilmesi, toleransın varlığının güçlü koşuludur. Bu tür bir sınırlama, aslında ne başkalarına olan saygıya ne de toleransın özüne bir saygısızlıktır. Nitekim hiçbir toplumda cinayetlere, tacizlere, ırkçı eylemlere tolerans gösterilmemesi, toleransın aslında tüm topluluklarda belirli sınırlar içerisinde kabul edilebildiğini bizlere açık bir biçimde göstermektedir. Ayrıca bu durum, her tür düşünceye tolerans gösterilmesinin pek de mümkün olmadığını bizlere hatırlatmaktadır.

Rothbard'ın da ifade ettiği üzere, İnsan Hakları Bildirgesinin birinci maddesinde belirtilen; insanlara dünyada istedikleri her yere gitme veya istedikleri biçimde konuşma hakkı, hiçbir kimseye kalabalık bir tiyatrodan aniden ayağa kalkıp yalan yere “yangın var” deme hakkını tanımamaktadır. Daha farklı bir deyişle, hiçbir kimsenin bir başkasının evini soyma veya telefonunu dinleme hakkı bulunmamaktadır. İzinsiz telefon dinleme, sadece “kişi mahremiyet hakkı”nın ihlali anlamına gelmez aynı zamanda telefonu dinlenen kişinin mülkiyet hakkına müdahale olduğundan bu eylem yasalarda suç olarak kabul edilmektedir (Rothbard, 2009:119-126). Buradan da anlaşılacağı üzere, insanların bazı temel haklara sahip olmaları, onlara bir başkasının sahip olduğu haklara müdahale etme özgürlüğünü sağlamamaktadır. İşte tam da bu aşamada felsefenin adli vakalara katkısı

büyük önem arz etmektedir. Çünkü bir yanda suçluya toleransın olabilirliği öte yanda adaletin gerçekleştirilmesinin zorunluluğu bulunmaktadır.

4. ADLİ FELSEFE NEDEN GEREKLİDİR?

Adli felsefe alanını oluşturan incelemeler, doğası gereği eleştireldir. Nitekim bu incelemelerin birçoğu bizlere hiçbir kesin cevap vermemektedir. Felsefenin kriminolojideki gerekliliği iki şekilde ifade edilebilir. İlk olarak, felsefe, kriminolojik düşüncede, araştırmada ve bilginin anlaşılmasına katkıda bulunmada eleştirel bir sorgulama alanı olarak adli hizmet sunmaktadır. Bu anlayışta, kriminolojinin felsefeye dayandığı ve sonuç olarak, kriminolojinin en temel önermelerinin, varsayımlarının, teorilerinin ve yöntemlerinin anlaşılmasında adli felsefenin önemli olduğu ifade edilmelidir. İkinci olarak, adli felsefe, bir temel olarak değil, “yardımcı bir unsur” olarak kriminolojiye hizmet etmelidir (Benton & Craib, 2001). Burada belirtmek gerekir ki, adli felsefenin adli olaylardaki gerekliliği, onun çözüm bulan değil sorgulayan tarafından gelmektedir.

Adli felsefenin bazı soruları şu şekilde ifade edilebilir:

- Kriminoloji nedir?
- Suç nedir?
- Adalet ile ilişkileri nedir?
- Araştırmacılar suç ve adaleti çalıştıklarında ne yapmaktadırlar?
- İnsanlar kriminal davranışlarla uğraşırken neler yapmaktadırlar?
- Suç ve adaleti incelemek için hangi yöntemleri kullanmalıyız?
- Suç ve adalet bilgisine gerçekten de ulaşabilir miyiz?
- Araştırmada bulduklarımızı hangi statüde değerlendirebiliriz ve atfetmeliyiz?
- Ahlak bilgisinin kriminolojide oynadığı rol nedir? (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006:19).

Yukarıda ifade edilenlerin cevaplandırılması gereken önemli sorunlar olduğu bir gerçektir. Hem adli olayların sağlıklı bir biçimde çözüme kavuşması hem de suç oranlarının azaltılması adına bu husus oldukça önemlidir. Dahası adli felsefenin katkı sunabileceği eleştirel, sorgulayıcı bakış açısına kriminolojinin ihtiyaç duyduğu açıktır. Dolayısıyla suç oranlarının kontrol altına alınması ve suçun önceden tahmin edilip azaltılabilmesi adına felsefenin kriminolojiye vereceği katkı adaletin gerçekleştirilebilmesine yardımcı olmaktadır. Bu hususta kriminolojinin artan çabaları, anlamlı bir biçimde, felsefi kavramların, konuların ve argümanların kriminolojiye uygun hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Öte yandan, felsefenin kriminolojik arayışlarla ilgisi çok yönlüdür. Örneğin, akıl hem felsefenin hem de kriminolojinin ilgi duyduğu önemli bir değerdir. Gerçek suçlunun tespitinde ve davranışlarının çeşitli yönlerinin açıklanmasında önemli bir kriterdir. Dolayısıyla, hukuk, suç ve adaletle ilgili incelemelerin, aklın kendisiyle ilgili bazı önemli yansımaları içermesi

gerekmektedir. Ancak yine de hukuk felsefecileri,aklın felsefi temellerini tartışırken, kriminologlar genel itibariyle onun suçlu üzerindeki yansımalarını ele almaktadırlar (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006:15). İfade edilenlerin yanı sıra, felsefe, bireylerin toplumdaki yerini, yaşadığımız dünyanın bilgisine nasıl ulaşabileceğimizi, ötekilerinin seçimlerini ve onların edimlerini nasıl anlamamız gerektiğini, doğru ve yanlış arasında nasıl bir ayırım yapılması gerektiğini anlamada bizlere yardımcı olmaktadır. Gerçekten de suç, kanun, adalet, akıl, hakkaniyet ve yargı süreci gibi konular anlamlandırılması kolay konular değildirler. Felsefi bir açıklamaya veya sorgulamaya tabi tutulmalıdırlar. Ancak, günümüzde felsefi kriminoloji ya da adli felsefe, suç ölçümlerinin belirli teorik ve metodolojik varsayımlarının nasıl gerçekleştiği konularıyla daha az ilgilenmektedir. Bu özelliğiyle felsefi kriminoloji (adli felsefe), öz-bilinçli bir kriminoloji alanı olarak görülebilir. Öte yandan Adli Felsefe, kriminolojinin erişim sağlamaya, araştırmaya ve bilmeye çalıştığı alanların anlaşılmasına yardımcı olan bir “ham madde” olarak da görülebilir. Gerçekten de Adli Felsefe, suç, hukuk ve adalet felsefesi türünden hammaddeleri açıklığa kavuşturmak, açıklamak, yorumlamak ve/veya eleştirmek bakımından kriminoloji için gerekli bir alan olarak görülebilir (Arrigo, B.A.& Williams, C.R. 2006:16-18).

5. KRİMİNOLOJİ VE TOLERANS

Toleransın bütün kriminolojik girişimlerle olan bağlantısına kriminologların tarihsel olarak neden suskun kaldıklarına ilişkin üç neden sunulabilir. Birinci neden, tolerans olaylarının genelde siyaset felsefesi alanında ele alınması ve bu alanın kriminologların ilgi alanında olmamasıdır. Ancak belirtmek gerekir ki tüm kriminolojik çalışmaların felsefe ile ilintilendirilmesi de mümkün değildir. Kentsel çalışmalar ve kültürel araştırmalar gibi konular doğrudan sosyolojinin ilgi alanındadır. Bu tür konular diğer disiplinlerden hareketle oluşturulduğundan bu çalışmaların, siyaset felsefesine başarılı bir şekilde aktarılması mümkün gözükmemektedir. İkinci neden, toleransın, bir eylem konusu olduğu kadar eylemsizliği de içermesidir. Toleransın doğrudan ölçüm yapılabilecek bir niteliğe sahip olmaması bunda önemli bir nedendir. Tolerans aynı zamanda ilişkiyel, karmaşık ve çok yüzlü bir etkinlik olduğundan, tolerans çalışmaları, kriminologların normalde yapılandan daha yaratıcı ve sofistike bir analiz biçimi oluşturmalarını gerektirmektedir. Üçüncü bir neden, tolerans incelemelerinin, onu sınıflandırma çalışmalarının, muhtemelen kriminologları en çok rahatsız eden bir alandan; yani ahlak gibi bir alandan oluşturulmaya çalışılmasıdır (Bauman 1995; Cohen 1979). Kriminologlar, toleransın suçun inşasında ve suç kontrol politikalarını etkilemede esas olmasa da önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadırlar (Hancock & Matthews, 2001:114). Bu durum oluşmasında, aynı zamanda,“ulusal devlet rolünün değişmesi, küreselleşme, artan siyasi ilgisizlik ve kinik düşünce, artan kamu güvensizliği, toplulukların parçalanması ve düzenleyici

kurumların çöküşü ve siyasi liderliğin yönüne ilişkin artan kaygılar” etkilidir (Hancock & Matthews, 2001:104). Öte yandan kriminolojinin bir bilim olarak toleransa katkısı, tolerans sınırlarının değişimine sunduğu katkı ve uyum bakımından ele alınmalıdır.

Dripps, bireysel mahremiyetin, bu uyumun önemli bir bileşeni olduğuna inanmaktadır. Ancak bugün, mahremiyet çok büyük ölçüde azalmıştır. Bu durumda bireysel özgürlük ve güvenlik arasında yeni bir uzlaşmaya ihtiyacımız bulunmaktadır. Burada önerilmekte olan uyum, mahremiyetin tolerans yerine geçmesidir. Bu durumda, “Cezai adalet” yönetiminde hem özgürlük hem de eşitliğin sağlanabilmesi temel amaçlarımızdan biri olmalıdır. (Dripps, 2003:43). Ancak, “Cezai Adalet”in, devlet tarafından yönetilen uygulamaları ile özel ahlak uygulamaları arasında, birbirini, diğerinin küçültülmüş bir çeşidinden başka bir şey olarak düşünmemizi imkânsız kılan ve dikkate alınması gereken üç önemli fark bulunmaktadır: Birincisi, “Cezai Adalet” sisteminin genellikle özel uygulamamızda asla olamayacağı, yasal olarak zorlayıcı yönlerinin olduğu belirtilmektedir. İkincisi, “Cezai Adalet” sisteminin benzersiz biçimde zorlayıcı ve devlet-egemenli doğasından ötürü, uygun gördüğümüz özel meselelerimizi düzenlemede bireysel özgürlüğümüze saygılı liberal ilkelere zorunlu olarak tabi olduğu düşünülmektedir. Bu tür cezai durumlarda her bireyin “yanlış yapma hakkı” olduğu belirtilmelidir. Üçüncüsü, hukuki ahlaki görüş sadece mevcut doktrinlere uymamaktadır. Genel hukuktaki suçlar ve gerekçelendirmeler, ahlaki yanlışlıkları ve gerekçelendirmeleri takip etmemektedir (Thorburn, M.2011:23).

Bununla birlikte, “tecavüz”, “sansür”, “damgalama” ya da “etiketleme”, günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan ve hiçbir kimsenin onaylamadığı ve genelde toleranssızlıkla belirtilen durumlardır. Bunların toleransla ilişkileri üstü kapalı dile getirilmekte ve nadiren ifşa edilmektedir. Daha genel bir ifadeyle, tolerans hem gündelik hayatımızda hem de ceza adaleti kuramları arasında, suç ve adalet kavramları; adalet, suçluluk, eşitlik ve sorumluluk gibi kriminolojideki bazı kavramlarla doğrudan ya da dolaylı bir ilişkiye sahiptir (Hancock & Matthews, 2001:100-101). Öte yandan, eşitsizliğin arttığı, daha doğrusu insanların birbirlerine tolerans göstermediği farklı dönemlerde gelişen cezai uygulamalar neticesinde halkın adalete olan güveni sarsılmıştır. Kamuoyu koşullarının değişkenliği gibi etkenler, suçların artmasına ve dolayısıyla cezaların büyük bir oranda artmasına neden olmaktadır.

Dahası en üstte yer alanların başarıları için orantısız ödüller aldığı, özellikle sosyal ölçeğin “başarısız” alt tabakasının ise ağır bir biçimde cezalandırıldığı bir ortamda, bireysel ve rekabetçi bir kültürel yapı ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle eşitsizliğin oldukça yüksek olduğu ülkelerde, diğer ülkelere nazaran cezaların artmasına neden olmakta, ancak suçların önlenmesini güçleştirmektedir. Bu hususta Leslie Wilkins ve Ken Pease şunu belirtmektedirler: Toplumun tolerans eşiği ne kadar yüksekse,

daha büyük bir ceza ölçeğinin olması da o kadar olağandır (Hancock & Matthews, 2001:102).

6. TOLERANS, ADALETİN SAĞLANMASINDA NEDEN ÖNEMLİDİR?

Tolerans bir yandan konuşulması zor konularla ilgilenirken, öte yandan herkesin yasalar karşısında eşit ve özgür olduğu düşüncesinden hareket etmektedir. Toleransın hem bireyler hem de toplum tarafından hoş karşılanmayan; *sapıklık (heresy)*, *hükümeti devirme (subversion)*, *fahişelik (prostitution)*, *uyuşturucu kullanımı (drug-abuse)*, *kürtaj (abortion)* ve *hayvanlara işkence* gibi konuları içermesi onun uygulanmasını bir bakıma zorunlu kılmaktadır (Mendus, 1989:8-9). Nitekim bu tür meseleler toplumsal yapıyı derinden sarsmaktadır. Dolayısıyla şunu belirtmek gerekir ki, tolerans hem bireyler arasında hem de toplum içerisinde uygulanmasını gerektiren bir ahlaki erdemdir. Neticede tolerans genelde; ırk, din, cinsiyet farkı olmaksızın bütün insanların toplum içerisinde ve yasalar karşısında eşit ve özgür olduğu fikrinden hareket etmektedir.

Rawls toleransı adaletin bir parçası olarak düşünmektedir. Adalet ilkelerinin tolerans için önemli bir durum oluşturduğunu ileri sürmektedir (Nicholson, 1985:165). Öte yandan adalet, sadece tek bir kişinin olduğu bir ortamda uygulanmamaktadır. Adaletin, birbirlerinden farklı olan insanların var olduğu bir yerde kendine yer edinebileceğini savunan Sandel, adaletin gerçekleşmesinin, çatışmaların mevcut olduğu ve birbirleriyle çatışan taleplerin var olabilmesi için de birden çok talep edenin var olduğu bir ortamda mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Neticede bireylerin çokluğu, adaletin sağlanmasında zorunlu bir ön varsayımdır (Sandel, 2014:74). Toleransın ya da toleranssızlığın en iyi biçimde gösterildiği alanlara baktığımızda toleransın ve aynı zamanda toleranssızlığın *çeşitlilik* olgusunda yeşerip serpildiği rahatlıkla görülebilir (Yürüşen, 1996:35). Böylece hem adaletin hem de toleransın, çeşitliliğin var olduğu toplumlarda kendilerine yer bulabilmeleri, adaletin sağlanmasında toleransın, toleransın sağlanmasında da adaletin birbirleriyle uyumlu ilişkiler içerisinde olmalarını zorunlu hale getirmektedir.

Reardon, *Tolerance- The Threshold of Peace (Tolerans- Barış Eşiği)* adlı kitapta toleransın okullarda öğretilmesi halinde, bunun insanların birbirleriyle olan uyumsuzluklarının ve çatışmalarının önlenmesinde, farklı kültür ve inançlara sahip olan insanların düşüncelerine ve inançlarına saygı gösterilmesinde önemli katkılar sunacağını düşünmektedir. Toleransın, insan haklarının gerçekleştirilmesi ve barışın sağlanmasında tamamlayıcı ve gerekli olduğunu dile getiren Reardon, toleransı, diğerlerinin kişiliğine ve kimliklerine saygı göstermek olarak da tanımlamaktadır. Dahası, demokrasinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen tolerans, aynı zamanda demokratik toplum düzeninin oluşmasında önemli bir işleve sahiptir denilebilir. Ayrıca tolerans politik değişimi kolaylaştırmakta, şiddet

içermeyen siyasi farklılıkların ortaya çıkmasına öncülük etmekte, toplumsal huzurun/barışın gerçekleşmesinde önemli katkılarda bulunmaktadır (Reardon, 1997:3). Dolayısıyla, toleransın, bir insan hakkı olarak kabul edilmesi ve bizden farklı olan insanların hürriyetlerini kabul etmeyi zorunlu kılması, toleransın, aynı zamanda adli mevzularda üzerinde dikkatle durulması gereken temel bir değer olmasını gerektirmektedir.

7. BİR TOLERANS ÖRNEĞİ

Toleras konusu olabilecek örnekler sunmak günümüzde zor değildir. Yaşam, özgürlük ve mülkiyet kişinin doğuştan elde ettiği doğal haklardır. Bu hakların ihlali cezai müeyyideyi gerektirmektedir. Günlük hayatta yaşananlara baktığımızda bunun sanıldığı gibi kolay olmadığı rahatlıkla görülmektedir. Örneğin, günümüzde kocasını istemeden ya da bilerek öldüren ve sonrasında salı verilenler olduğu gibi 120 kez hırsızlık yapmasına rağmen serbest bırakılanlar da bulunmaktadır. Bir yandan yolda yürürken yanlışlıkla birbirine çarpan insanların kavgalarına şahit olurken, öte yandan iş yerinde mobing uygulanan, basit bir hatadan ötürü işten kovulan ve sonrasında canlarına kıyan insanlara ilişkin haberlere de sıklıkla rastlamaktayız. Kadınlara yönelik şiddet olaylarını, hatta sonrasında tahammülsüzlükten/toleranssızlıktan ötürü öldürülen kadınlara ilişkin haberleri büyük bir üzüntüyle izlemekteyiz. Peki bu tür istenmedik olayların temel nedeni, bireysel insan haklarına yönelik saygının eksik olması ya da insanların birbirlerine tahammül etme ya da katlanma sınırlarının, kısaca birbirlerine karşı toleranslarının yeterli düzeyde olmaması olabilir mi?

Yukarıda ifade edilenlerin yanı sıra, kişinin emek sarf ederek ve büyük güçlüklerle elde ettiği mülklerin bir başkası tarafından çalınmasının bir hak ihlali olduğu herkes tarafından; bilhassa adaletin sağlayıcıları olan hâkimler tarafından bilinmesine karşın, yasalarda var olan eksikliklerden ötürü bu tür eylemleri gerçekleştirenlerin salıverildiğine ara sıra şahit olmaktayız. Öyle ki mahkemeye çıkartıldıklarında - işledikleri suçların niteliği ve sayısı düşünülerek- hâkimler tarafından hemencecik salıverilen hırsızların varlığına hem haberlerde hem de çevremizde rastlamaktayız. Sonuçta nasıl ki insanların yaşamına bilerek son vermek suçsa, başkasına ait olan bir malı, zoraki ya da gizliden elde etmeye çalışmak da suç sayılmalıdır.

Başkasının hakkını gasp eden bu tür kişilere tolerans gösterilmeli midir sorusu cevap bulmayı gerektiren önemli bir sorudur. Ya da onlara tolerans gösterilmesi halinde, toleransın başkalarının aynı eylemi gerçekleştirmelerini teşvik edip etmeyeceği de ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada sorulması gereken asıl soru, adli bir vakıa sayılabilecek herhangi bir olayda ya da tolerans gösterilmemesi gereken bir olay karşısında nasıl bir tutum takınmamız gerektiğidir. Bunu bulduğumuz konum ve yapılması gerekenler bağlamında ele almak gerekirse, resmi bir göreve sahip olmak, aslında, birilerini ya da herhangi bir kurumu temsil etmek manasına gelmektedir. Memurlar, en nihayetinde, resmi olarak buldukları konum itibariyle devlet sorumluluklarını yerine getirmekle

yükümlüdürler. Onların her biri, aslında, bir bakıma devletin birer temsilcisidir. Mendus bu hususta şunu ifade etmektedir: Örneğin benim felsefe bölümü başkanı olarak görevlerim ve sorumluluklarım bulunmaktadır. Bu sorumluluklar doğrultusunda hareket etmem gerekiyor. Öte yandan bu davranışım, kurallara harfiyen uymam, bir kukla olduğum manasına da gelmemektedir. Elbette benim de kişisel iradem vardır. Ancak kişisel iradem, vicdanım, temsil ettiğim kurumdan bağımsız hareket etmeme imkân tanımamaktadır. Bundan kastım, ahlaki olarak bunu yapma imkânımın olmayışıdır. Bunu istifa etme örneğiyle açıklamaya çalışalım. Ahlaki olarak benimsemediği eylemlerin ya da durumların gerçekleşmesinden ötürü, istifa etme hakkına sahip olan ve istifa eden birini düşünelim. İstifa eden kişinin ahlaki olarak yanlış olduğuna inandığı şeyden kaçması, ona yüklenen sorumluluklardan onu muaf tutmaz. O sadece sorumluluklardan ya da sorumluluk almaktan kaçmakta ve görevini hakıyla yerine getirmemektedir (Mendus, 2006:28-29).

Bu tür durumlar iki şeyi ortaya çıkarmaktadır: İlk olarak, resmi bir mevki kabul ettiğimizde, bu mevkilerin kişiye sorumluluk yüklediğinin farkında olmalıyız. Naif olmadığımız müddetçe bu sorumluluklar, aynı zamanda ahlaki olarak yanlış olduğuna inandığımız bazı şeyleri isteyerek ya da istemeyerek yerine getirmemizi zorunlu kılabilir. Ancak en nihayetinde unutulmamalıdır ki resmi bir görevi kabul etmek onun sorumluluğunu yerine getirmemizi gerektirmektedir. Elbette, bunun da belirli sınırları bulunmaktadır. Bu sınırlar aşıldığında, insanlar yapılacak onurlu eylemlerden birinin istifa etmek olduğunu düşünülebilir. Bununla birlikte, ikinci bir husus, bu sınırlar aşıldığında bile, sorumluluğun yerine getirilmesi gerektiği bilinmelidir. Çünkü bunun bir tür faydacılık savunusu olmadığını bilmesi önemlidir. Bu benim bulduğum konum itibarıyla yerine getirmem gereken bir sorumluluktur. Aksi durum sorumluluğu tersi yönde zorunlu hale getirmektedir. Sonuç olarak, resmi bir göreve sahip olmak; her şeyden öte resmi görevimin gerektirdiği şeyleri yapmamı zorunlu hale getirmektedir. Bulduğum konumun yerine getirilmesi gereken sorumluluklarını ifa etmeyip istifa etmeyi tercih etmem, bütün günahlarımdan arındığım anlamına gelmemektedir (Mendus, 2006:28-30). Mendus, bu durumda olan kişilerin, resmi görevlerini yerine getirmek yerine, kişisel vicdanlarına uygun hareket ettiğini ifade etmektedir. Herhangi bir resmi konumda olanların buldukları konumdan istifa etme hakları olsa bile, bu durum onların “kirlenmiş olan ellerini” temizlemeye yetmeyecektir.

Öte yandan tolerans gösterilmemesi gereken herhangi bir durumda tolerans göstermek istenmedik olayların gerçekleşmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla bir kişinin, vicdanının sesini dinleyerek ya da kamu baskısı neticesinde istifa etmesi, onun onurlu bir davranışta bulunduğu anlamına gelmemektedir. Kişinin istifası kabul edilse bile, istifa eden ve sorumluluklarından el çeken kişi; başlangıçta bu konumun tüm sorumluluklarını kabul eden kişi olduğundan bütün eylemlerinden de

sorumlu tutulmalıdır. Diğer bir deyişle kişinin istifa etmesi istifa etmesinden ötürü doğacak sonuçlardan kendisini kurtarmamaktadır (Mendus, 2006: 30). Daha önce de ifade edildiği gibi, insanları kamu görevine atarken, onlara aslında almaları gerekenden daha fazla bir sorumluluk yüklemekteyiz ve kişi resmi konumda olduğu müddetçe, beklenmeyen olaylar karşısında ya da fazladan taleplere karşı hazırlıklı olmalıdır. Bu talepler başlarda konuşulmadı, görev esnasında, sonradan ortaya çıktı. Resmi kapasitesinde kendisine düşen yükümlülükleri asla sorgulamaya hazır olmayan bir kişi hakkında endişe verici bir durum mevcuttur (Mendus, 2006:31). Dolayısıyla herhangi bir kişiyi devlet memurluğuna atadığımızda, daha büyük ve daha az bir ölçüde, sadece görevlerinin ne olduğunu değil, aynı zamanda ve önemli olarak, bu görevleri nasıl icra etmesi gerektiğini de kendisine anlatmamız gerekmektedir.

Dilerseniz bu sorunu biraz da hikâyeleştirerek günümüze uyarlamaya çalışalım. Herhangi bir ilin emniyet genel müdürlüğünden gelen talimat üzerine akşamleyin alkol kontrolü yapan bir polis ekibinin, yağmurlu bir havada, trafik kontrolü gerçekleştirdiğini varsayalım. Kontrolü gerçekleştiren ekip, kontrolünü gerçekleştirdikleri ilk dört araçtaki kişilerde herhangi bir alkol belirtisi bulamayıp onların geçmelerine müsaade etmiştir. Beşinci aracın kontrolü sırasında, araçtaki iki şahsın ekipteki polislerden birinin yakını olduğunu fark eden polis ekibi, rutin alkol ölçümlerini yapmış ve ölçümler neticesinde araçtaki kişilerin alkollü olduğunu tespit etmiştir. Bu durum ekipteki polisleri epeyce üzmüştür. Bu tür bir durumda ekiptekilerin yasalar çerçevesinde trafik cezası yazmaları ve sürücünün ehliyetine el koyup aracı güvenlik amacıyla otoparka çektirmeleri gerekmektedir. Ancak bunu yapmak yerine polisler, sürücüyü uyarmakla yetinmiş ve aracın geçişine izin vermişlerdir. Normal şartlarda ehliyetine el konulması gereken ancak kendisine tolerans gösterilip geçişine izin verilen sürücü, trafik kontrol yerinden yaklaşık 500 m ilerde zincirleme bir trafik kazasına neden olmuştur. Bu kaza bir üst geçidin hemen bitişiğinde meydana gelmiştir. Kazaya karışan araçlardan ilkinde bir aile bulunmaktadır. Anne, baba, iki çocuğun bulunduğu araç, aslında normal hızda ilerlemektedir. Ancak, yağmurlu havada arkalarındaki aracın kontrolünü kaybetmesi ve onlara arkadan çarpması neticesinde ilk araçtaki sürücü aracın kontrolünü kaybederek yoldaki bariyerlerin hemen bitişiğinde durur. Aslında iki araç arka arkaya bariyerlerin olduğu yerde durmuştur ve herhangi bir can kaybı gerçekleşmemiştir. Ancak tam bu esnada, polisler tarafından serbest bırakılan alkollü sürücü hızını alamayarak ikinci araca sert bir biçimde çarpar ve en öndeki aracı demir bariyerlere sıkıştırır. Bu çarpma neticesinde, ilk araçta bulunanlar araçta sıkışırlar. Yolda seyir halindeki araçlardan birinin sürücü kazayı fark eder etmez hemen durur ve yardım ister. Ambulans kaza yerine ulaşır ve yaralılar hızlı bir biçimde hastaneye ulaştırılır. Ancak hastanede yapılan tüm müdahalelere rağmen kazada yaralananlar kurtarılamamışlardır. Bu kaza, bir ailenin yok olmasına ve bir

çok kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. Bu kazadaki ölümlerin ve yaralanmaların asıl müsebbibi üçüncü araçtır.

Bu kaza zincirleme bir kazadır ve ceza, yapılan tetkikler ve soruşturmalar neticesinde, her nedense, kazaya neden olan ilk araca kesilir. Oysa kazaya neden olan ilk araç, başlangıçta, ölümcül bir kazaya neden olmamıştır. Sonradan gelip, duran araçlara sertçe vuran alkollü şahsın kullandığı araç kazanın ölümcül olmasına neden olmuştur ve bu kaza, neticede bir ailenin tamamen yok olmuştur. Alkollü sürücü bu kazadan ağır yara alır ve yaklaşık yirmi gün yoğun bakımda kaldıktan sonra sağlığına kavuşur. Kazanın şokuyla kısmi hafıza kaybı yaşayan sürücü, olay anını ve öncesini hatırlayamamaktadır. Olayın cereyan ettiği caddenin yakınlarında kameraların olmaması kazanın aydınlatılmasını engellemektedir.

Bu kazayı haberlerde gören ve hatalarını anlayan polisler başlangıçta, vicdan muhasebesine girerler ve ne yapacaklarını bilememektedirler. Bu olayın asıl sorumlusunun alkollü sürücünün olabileceği düşüncesi onları epeyce üzmektedir. Polisler o gece yaşananları aileleri dâhil hiç kimseye paylaşmazlar. O günden sonra, tanıdık olsun ya da olmasın, alkollü araç süren herkese ceza yazan polisler, başlangıçta yapmaları gerekenleri sonradan adaletli ve toleranssız bir biçimde yerine getirerek bu tür olayların yeniden gerçekleşmesinin önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Ancak sonuçta ortada yiten dört can ve yerine getirilmeyen bir adalet bulunmaktadır.

İstenmedik olaylar karşısında nasıl hareket etmemiz gerektiği hususunda Kant'ın ödev ahlakını hatırlamakta fayda vardır. Kant'ın ödev ahlakından hareket ettiğimiz takdirde, bu tür bir durumda yapılması gereken şey, her zaman herkese aynı muamelede bulunmaktır. Nitekim “öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin” (Kant, 1994:35) diyen Kant'dan başka bir şey beklenmemelidir. Aslında devletin yetkisini kullanan ve polis olurken insanların can ve mal güvenliğini koruyacaklarına söz veren bu polislerin de yapması gereken tam da budur. Duyguların kesinlikle işin içine dâhil edilmemesi gerektiği bu tür olaylarda, insanlar kanunun gerektirdiği şekilde hareket etmelidir.

Nihayetinde polislerin vicdanlarıyla baş başa kalmaları onları suçlu olmaktan kurtarmadığı gibi, adaletin sağlanamaması da istenmedik bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olayda adalet tecelli etmediği gibi tecelli eden adalet de yanlış tecelli etmiştir. Çünkü alkollü sürücünün geçici hafıza kaybına uğramış olması, görgü şahitlerinin olmayışı ve tüm bunlara ek olarak bölgede herhangi bir kameranın olmayışı, kazanın ölümcül olmasındaki asıl sorumluyu ya da sorumluların bulunmasını engellemektedir. Burada ifade edilmelidir ki alkollü sürücünün o gün yaşananların hiçbirini hatırlamaması onu bu suçu işlemiş olmaktan geri bırakmadığı gibi, kimin haklı ya da kimin haksız olduğundan öte, istenilmeyen bir duruma yetkilerini kullanarak tolerans gösteren polislerin durumu da ayrıca adli felsefenin ele alması gereken bir husustur.

Toleransı bir zorunluluk olarak değil ihtiyaç olarak kabul eden Batuhan, toleransın günümüzde bir ihtiyaç olarak yeniden ele alınmasının bir gereklilik olduğunu ifade etmektedir (Batuhan, 1959:3). Bilmeliyiz ki, *yaşa ve yaşat (live and let to live)* sloganıyla harekete geçen tolerans, esasında, kendi yaşamımızın başkalarının yaşamlarına zarar vermeyecek şekilde idame ettirilmesini gerektirmektedir (Mendus, 1989:6).

Bu hususta Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27 maddesi şunu belirtmektedir: “Etnik, dini ya da dilsel azınlıkların mevcut olduğu ülkelerde, bu tür azınlıklara mensup olan kişilerin, kendi x gruplarının diğer üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerini ya da dillerini uygulama ya da kullanma haklarına müdahale edilmemesi gerekmektedir (Wagner, A. & Bhatia, V.K.:2009:2). Neticede on yedinci yüzyılda yaşanan kanlı din savaşları tolerans sayesinde son bulmuştur. Nitekim bu savaşların toleranssızlık neticesinde patlak verdiği düşünüldüğünde, toleransın, barışın sağlanmasında ne kadar etkili olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Toleransın farklılıkta bir uyum olduğu ve bunun bir ahlaki görev olarak kabul edilmemesi gerektiği; politik ve yasal bir gereklilik olmasının yanında barışı mümkün kılan bir erdem olarak da kabul edilmesinin bir zorunluluk olduğu unutulmamalıdır. Kısaca toleransın savaş kültürünün barış kültürü ile değiştirilmesine yardımcı önemli bir unsur olduğu ifade edilmelidir (Reardon, 1997:1). Öte yandan, 1953 yılında yürürlüğe giren Avrupa Konseyi'nin Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'nin 14. maddesinde ifade edildiği üzere, “Bu Sözleşmede belirtilen hak ve özgürlüklerin kullanılması, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi ya da diğer görüşler, ulusal ya da sosyal köken, ulusal azınlıklarla ilişki, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler gibi herhangi bir zeminde ayrımcılık yapılmadan güvence altına alınmıştır.” (Wagner, A. & Bhatia, V.K.:2009:2) Tüm bunların yanında, çeşitli inanışlara, politikalara ya da dine sahip olan farklı gruplar arasındaki anlaşmazlıkların ancak büyük bir mücadele neticesinde giderilebileceğinin anlaşılmasının ardından, toleransın grupların kendi aralarında uzlaşmaya varmaları ve her birinin bir diğerinin farklılıklarına anlayış ya da tahammül göstermesi neticesinde zorunlu hale geldiği bilinmelidir.

Toleransın toleranssızlık neticesinde ortaya çıkması, toleransın önemseyemediğimiz, değer verdiğimiz, kaybı olması durumunda üzüleceğimiz ve toleranslılığın kendisinden ödün vermek zorunda kaldığı durumlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Bununla ilgili olarak, toleransın bir yandan hem bireyler için hem de toplum için bir gereklilik olduğu, öte yandan uygulanmasının ise neredeyse imkânsız olduğunu belirten Williams'a göre, farklı grupların, kişilerin ya da dini toplulukların herhangi bir uzlaşmaya varamamaları toleransı bir zorunluluk haline dönüştürmektedir. Nitekim ortada gruplar için toleranslı olmak dışında başka alternatif kalmamıştır. Tersine bir durumda muhalif grup ya da kişiler arasındaki çatışma ve anlaşmazlık devam edecek ve bu da en nihayetinde bir grubun diğerini yok

etmesine neden olacaktır. Dolayısıyla, toleransı meydana getiren durumlar bir bakıma onu imkânsız kılmaktadır (Williams, 2000:65-75).

Waldron'a göre, ahlaki haklar konusunu ciddiye alırsak, bireyin ahlaki olarak yanlış kabul ettiği bir şeyi, ahlaki bir hakka sahip olduğunu hesaba katarak desteklemesi toleranstır. Daha açık bir ifadeyle, “yanlış yapma hakkı”ndaki endişelerimizin en azından bir kısmı tamamen terminolojik gerekçelerle açıklanabilir. “Ulusal Cepheye katılma hakkına sahipsin” cümlesindeki “hak” kavramı ile “Ulusal partiye katılmakta haklısın” cümlesindeki “hak” sözcüğü arasında anlamsal farklılıklar bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, kavram söz dizimi açısından aynı olsa da kullanıldıkları yer ve ona yüklenen anlam farklıdır (Waldron, 1981:21-22).

Sonuç

Bu makalede, tolerans taleplerinin ceza adaletinin tasarımı ve uygulamasıyla büyük ölçüde ilgili olabileceği ve gerçekten de ilgili olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Estetik hoşnutsuzluklarımızdan kaynaklanan toleranssızlığı bir kenara bırakıp, kendimizi ahlaki tolerans diyebileceğimiz şeyle sınırlamak, bir kişinin yine de kabul edilemez olarak gördüğü bir şeye karşı toleranssızlığından oluşan bir değer veya erdemdir. Bu nedenle, ne kadar onaylamazsak da toleransın gerekli olup olmadığı konusundaki ahlaki sorular adaletin gerçekleştirilmesinde büyük önem arz etmektedir. Meseleye bu şekilde baktığımızda, toleransın ceza adaletinin değerlendirilmesine oldukça uygun olduğunu hemen görebiliriz.

Dikkatleri çok önemli iki soru dizisine çekmek gerekirse: Birincisi, tolerans, neyin suç olarak kabul edileceği ya da kimin suçlu olduğu veya olmadığı arasındaki çizginin nereye çekilmesi gerektiği sorusuna dayanır: onaylamadığımız ve meşru olarak kaldırılacak şeyler arasında ceza hukuku tolerans kapsamında mı? İkincisi ve daha az açık bir şekilde, tolerans, cezanın temsil ettiği meşru toleranssızlığın hangi biçimi alması gerektiği sorusuna dayanır. Dolayısıyla onaylanmayan davranışların meşru toleranssızlığı, kişilerin veya grupların gayri meşru toleranssızlığına gölge düşürmekte ve bizi üretken olmayan duygusal suçlamaların kolektif olarak mantıksız bir uygulamasına götürmektedir.

En nihayetinde insanların birbirlerine istemeden çarpmalarının bir kavga nedeni olarak görülebildiği günümüzde, trafikte yol vermeme nedeniyle birbirlerini suçlayan ve birbirlerine saldıran kişilerin varlığı farklılıklarımıza tolerans göstermememizin bir neticesidir. Dahası gerek kadınlara ve savunmasız kişilere yönelik şiddetin azaltılabilmesi gerekse de kişisel çatışmaların ölümle sonuçlanmasını azaltabilmek adına insanlar arasında tolerans ve adalet anlayışının geliştirilmesi ve okullarda ilköğretimden başlayarak tolerans eğitiminin zorunlu hale getirilmesi, suç oranlarının ya da adli vakaların azalmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak onaylanmayan davranışlar karşısında insanların çatıştığı bir toplumda, insanlara tolerans eğitiminin verilmesi, birbirimize

katlanmamızın aslında bir insâni hak olduğunun hatırlanması açısından önemlidir. Toleransın toplum içerisinde yaygınlaşmasının, adalet ve hukuk konularında ülkemizde yaşanan ciddi sorunlara bir çözüm sunabileceği, suç oranlarını azaltabileceği düşünülmektedir. Bu durumda denilebilir ki, adli felsefe, en yeni bir alan olarak, suçun önceden tespit edilip giderilmesinde, suça meyilli olan insanların düşünsel olarak tespit edilmesinde ve onların ivedilikle ıslah edilmelerinde, dahası adli olayların azaltılmasında adalete büyük katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Arrigo, B. A. & Williams, C. R. (2006). *Philosophy, Crime and Criminology*, Ed. By Bruce A. Arrigo ve Christopher R. Williams. USA: University of Illinois Press.
- Arslan, A. (1999). *İslam, Demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Atalay, H. (1999). *İngilizce-Türkçe Sözlük*. (2. Cilt), İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Batuhan, H. (1959). *Batıda Tolerans*. İstanbul: Anıl Yayınevi.
- Carey, G. (1999). "Tolerating Religion". S. Mendus (Ed.) *The Politics of Toleration in Modern Life*. Durham: Duke University Press.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cohen, A.J. (2004). "What Toleration is". *Ethics*, 115(1), 68-95.
- Cranston, M. (1972). *Encyclopedia of Philosophy*, Paul Edwards (Ed.), Vol. 7-8, The MacMillan C. & Free Pr., New York.
- Dripps, D.A. (2003). Terror and Tolerance: Criminal Justice for the New Age of Anxiety. *Ohio State Journal of Criminal Law*. Vol. 1:9. 9-43
- Hancock, L. & Matthews, R. (2001). Crime, Community Safety and Toleration. *Crime, Disorder and Community Safety*. Ed. by Roger Matthews, John Pitts. Routledge: London
- Kant I. (1994). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev. İonna Kuçuradi ve Yusuf Örnek. Ankara: TFK Yay.
- Mackenzie, M. (1981). *Plato on Punishment*. Berkeley: University of California Press.
- Mendus, S. (1989). *Toleration and the Limits of Liberalism*. USA: Humanities Press International, Inc.

- Mendus, S. (2006), *Innocent Before God: Politics, Morality and the case of Billy Budd*, Royal Institute of Philosophy Supplement, 58:23-38.
- Mendus, S. (Ed.) (2000). *The Politics of Toleration in Modern Life*. Durham: Duke University Press.
- Nicholson, P. (1985). *Toleration as a Moral Ideal*. S. Mendus, J. Horton (Eds.). Aspect Of Toleration. USA: Methuen & Co. 152-173.
- Reardon, B. A. (1994). *The Threshold of Peace; A Teaching/Learning Guide for Education for Peace, Human Rights and Democracy*. UNESCO: Digital Library.
- Rothbard, M.N. (2009). *Özgürlüğün Etiği*. Çev. Recep Tapramaz. Ankara: Liberte Yayınları.
- Sandel, M.J. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*. Çev. A. Emre Zeybekoğlu. Ankara: Dost Kitabevi.
- Schonsheck, J. (1994). On Criminalization: An Essay in the Philosophy of the Criminal Law. *Law and Philosophy*, Volume:19.
- Thorburn, M. (2011). *Criminal Law as Public Law*. Ed, R.A. Duff & Stuart P. Green. Oxford: Oxford University Press.21-43
- Wagner, A. & Bhatia, V.K. (2009). The International Dual Nature of Law: Tolerance and Diversity (Giriş). *Diversity and Tolerance in Socio-Legal Contexts: Explorations in the Semiotics of Law*, Ed.by Anne Wagner and Vijay K. Bhatia. Ashgate Publishing: England. 1-7
- Waldron, J. (1981). A Right to do Wrong. *Ethics* 92 (October 1981): 21-39
- Walzer, M. (1997). *On Toleration*, Yale University Press.
- Williams, B. (2000). *The Politics of Toleration in Modern Life*, S. Mendus (Ed.). *Tolerating The Intolerable*, (ss. 65-75), England: Duke University Press.
- Yürüşen, M. (1996). *Liberal Bir Değer Olarak Ahlâki ve Siyasi Hoşgörü*. İstanbul: YKY.

Extended Abstract

Tolerance is essentially a social issue. One cannot speak of tolerance in an isolated way. Power is an important factor in tolerance resulting from social interaction. Tolerance occurs when the strong avoid using the power

he or she has in situations that he or she disapproves and dislikes. Tolerance can also enable us to reduce or prevent the damage to social conflict. However, the difficult question is how can we differentiate between actions that should be prevented and punished, and those that should be allowed and tolerated. As damage itself is not an adequate criterion of tolerance, the concept of harm is susceptible to broad interpretation. The word tolerance, which has been highly discussed mainly by political philosophers, is essential in understanding crime, law, and punishment. When we deal with the concept of crime historically, it must be said that philosophers have said little about crime and criminal matters. The relationship between crime and philosophy, hidden in the metaphysical, ethical and political works of philosophers or in the theoretical ideas of criminologists, has been studied by a limited number of thinkers. On the other hand, although such concepts as law, justice and right are very important concepts in the history of philosophy, issues such as the meaning of justice, its compatibility with criminal law, and the ethical basis of criminal crimes have not been discussed in detail by almost no philosopher. Therefore, it can be stated that the concept of crime lacks the ontological, ethical, aesthetical and epistemological analysis, which are sub-branches of philosophy.

In addition, the significant role played by the concept of crime in law and justice studies has been neglected by philosophy in general. Such questions as why people are prone to crime, or why they commit crimes with criminal sanctions, are generally considered psychologically, not philosophically. However, ignoring the philosophical elements that can help the crime and the criminal to be analyzed correctly by the criminologists, leads to making inaccurate decisions that may arise due to legal practices, ethical dilemmas and indecisions. This situation paves the way for making wrong decisions and as a result makes it difficult to realize justice. However, criminology and philosophy are basically two closely related fields. However, the main purpose of this paper is not to bridge the gap between philosophy and criminology. The studies that make up the field of forensic philosophy are critical in nature. As a matter of fact, many of these reviews do not give us any definite answers. On the other hand, the relation of philosophy with criminological quests is multifaceted. For example, reason is an important value that both philosophy and criminology are interested in. It is an important criterion in identifying the real criminal and explaining various aspects of his or her behavior. Hence, studies of law, crime and justice should include some important reflections on the mind itself.

In this article, I have tried to point out that tolerance claims can, and indeed, be highly relevant to the design and implementation of criminal justice. Putting aside the intolerance that comes from our aesthetic discontents and limiting ourselves to what we might call moral tolerance is a value or virtue that consists of a person's intolerance to something that he or she still considers unacceptable. Therefore, the moral questions about whether tolerance is necessary, no matter how much we disapprove, is of

great importance in the implementation of justice. When we issue is dealt with in this way, we can immediately realize that tolerance is quite suitable for the evaluation of criminal justice. It is important to draw attention to two very important sets of questions. First, based on the question of what should be criminalized, or where to draw the line between who is or is not guilty: is the criminal law within tolerance among things we do not approve and can legitimately be lifted? Second, and less precisely, tolerance relies on the question of what forms the legitimate intolerance represented by punishment should take. Thus, the legitimate intolerance of unapproved behavior overshadows the illegitimate intolerance of individuals or groups and leads us to a collectively illogical application of unproductive emotional accusations.

Ultimately, I think that the widespread use of tolerance in the society can offer a solution to the serious problems of justice and law in Turkey and reduce the crime rates. In this case, it can be said that forensic philosophy, as a new field, will make a great contribution to justice in the detection and elimination of crime, in the intellectual determination of the people who are prone to crime and in their urgent rehabilitation, moreover, in the reduction of judicial events.

CLAUDE-HENRI DE SAINT-SIMON, SAINT-SIMONİZM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM: ASKERİ TOPLUMDAN SANAYİ TOPLUMUNA GEÇİŞ

Fazilet Ahu ÖZMEN AKALIN*

Öz

Sosyoloji disiplininin kurucu isimlerinden biri olarak kabul edilen Claude-Henri de Saint-Simon, yaşadığı dönemin toplumsal, ekonomik ve siyasi düzeni ekseninde, toplumsal değişim ile ilgili önemli görüşlerde bulunmuş; toplumsal evrimi askeri toplumsal yapı ve sanayi toplumsal yapıyı karşılaştırarak analiz etmeye çalışmıştır. Bir toplumun değişimini ve gelişimini sanayileşmesine bağlayan Saint-Simon, sanayinin bir toplumun evrimleşmesinde son derece önemli bir faktör olduğunu; askeri toplumsal yapıda var olan ordu kurumunun ve beraberinde gelişen askeri zihniyetin de sanayi toplumunda değişerek, sanayiye uyum sağlayan bir hale dönüştüğünü sosyolojik analizlerinde açıklamaya çalışmıştır. Saint-Simon'un sosyolojik yaklaşımları, Saint-Simonizm Ekolü'nün kurulmasıyla etkilerini sürdürmüş, söz konusu bu Ekolün varlığını uzun bir süre Saint-Simoncular olarak adlandırılan düşünürler ve devlet adamları devam ettirmişlerdir. Bu çalışmada, literatür taramasından yola çıkarak ele edilen bilgiler, özellikle birincil kaynaklarda gözlemlenen bulgular ışığında, Saint-Simon'un toplumsal değişim ve evrim ile ilgili görüşlerine orduya ve sanayiye aştığı rol ve önem ekseninde değinilecek ve ölümü ile birlikte gelişen Saint-Simonizm Ekolünün savunduğu ve geliştirdiği savaş stratejileri ile birlikte gerek toplumsal düzene gerek ise toplumsal değişime sunduğu katkılar tartışılacaktır. Çalışmanın bir taraftan toplumsal değişim alanına katkı sağlayacağı, diğer taraftan ise, ilgili okuyucuların Fransız Sosyoloji Ekolünün tarihsel özelliklerini daha yakından tanımalarında önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değişim Sosyolojisi, Sosyal Değişim, Henri de Saint-Simon, Ordu, Asker, Savaş, Sanayi

CLAUDE-HENRI DE SAINT-SIMON, SAINT-SIMONISM AND SOCIAL CHANGE: FROM MILITARY SOCIETY TO INDUSTRIAL SOCIETY

Abstract

Considered as one of the founding figures of the discipline of sociology, Claude-Henri de Saint-Simon, during his academic life, developed important ideas about social change. He tried to analyze the social evolution by comparing the military social structure and the industrial social structure. Relating the

* Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ahuzozmen@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9382-3393>.

transformation and development of a society to its level and process of industrialization, Saint-Simon also included, in his sociological analysis, the role of the army which is considered, in his ideas, as one of the most influential institution in the social order. The sociological analysis and research of Saint-Simon continued to be influential with the foundation of the School called Saint-Simonism. The thinkers and statesmen who are called as Saint-Simonist played an important role in the existence and extension of this School for a long time. In this study, in the light of the literature review, especially within the scope of the findings observed in primary sources, the ideas of Saint-Simon will be studied within the frame of the role and importance he introduced with regard to the army and industry. Then, after defining war strategies developed by Saint-Simonists, the impacts of these strategies on the social order and social change will be analyzed and discussed. It is thought that on the one hand, the study will contribute to the field of social change, on the other hand, it will help those interested in obtaining more detailed knowledge about the historical characteristics of French Sociological School.

Keywords: *Sociology of Change, Social Change, Henri de Saint-Simon, Army, Soldier, War, Industry*

Giriş

Sosyoloji sadece toplumu anlamak için değil, aynı zamanda toplumun gelişimini etkileyen tüm olayları, faktörleri, kurumları, eylemleri anlamak, yorumlamak ve eleştirmek için başvurulan çok değerli ve kuruluşu eskiye dayanan bir sosyal bilimdir. Sosyologların genelde geleneksel/modern, ya da premodern/modern olarak ikiye ayırdıkları toplumsal yapıları anlamak ve yorumlamak için, sosyoloji disiplininin kuruluş zamanından itibaren ortaya koyduğu kuramları, kavramları kavramak ve analiz etmek büyük bir önem arz etmektedir. Sosyolojinin, sosyoloji kavramının kurucusu olarak bilinen Auguste Comte, yaptığı çalışmalar ve analizlerde, toplumsal evrim gerçeği ekseninde, özellikle modern toplumu anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Gerçekleştirdiği çalışmalar hiç kuşkusuz, sosyolojinin ana damarını oluştursa da, kendisinden önce ya da sonra gelen sosyologların da, gerek Comte'un sunduğu bilgiler ve kuramlar çerçevesinde, gerek ise kendi kuramlarını ortaya koyarak, sosyolojinin gelişmesine, pozitif ve evrensel bir sosyal bilim dalı haline gelmesine aracı olmuşlardır.

Auguste Comte'dan önceki jenerasyona ait, hatta Comte'un da kendisinin sekreterliğini yapmış olduğu düşünür ve sosyal bilimci Claude Henri de Saint-Simon, fikirleri, görüşleri, toplumsal yapı ve kurumlar ile ilgili yaptığı araştırmalar ve sunduğu kuramsal yaklaşımlarla, toplum biliminin temelini atmış ve sosyolojinin Comte'dan önceki kurucusu olarak da sosyal bilimcilerin büyük bir kesimi tarafından kabul edilmiştir (Pickering, 1993; Lukes, 1969: 27-34). Cemil Meriç'e göre de içinde bulunduğumuz çağ Saint-Simon'la başlamaktadır. Meriç, Saint-Simon'u hem endüstri devriminin hem de sosyalizmin ideoloğu, Comte'un da Durkheim'in da, Marx'ın da hocası olarak tanımlamaktadır. Saint-Simon, Meriç'in gözünde hem akıllı hem de yüreği ile çok büyük düşüncelere,

değişimlere adım atan, “kutupları ahenkleştiren adam” olarak yücelmiştir (Meriç,1996: 10).

Bu çalışmada, Fransız Sosyoloji Ekolünün ve hatta Sosyoloji disiplininin kurucusu olarak görülen Saint-Simon’un ve Saint-Simon’un Ekolu olarak kabul edilen Saint-Simonizm’in “toplumsal değişim ve evrim” ile ilişkili geliştirdikleri fikirler, ortaya koydukları kuramsal ve kavramsal yaklaşımlar eksininde incelenecektir. Pierre Musso’nun da makalesinde belirttiği üzere, Saint-Simon yaptığı analizler ve geliştirdiği fikirleri ile “sosyal değişim” teorisinin temelini atmış, toplumsal değişimin sanayileşme ile birlikte mümkün olabileceği fikrini geliştirmiştir (Musso: 2008). Saint-Simon’un toplumsal değişimi ele alırken, özellikle iki kurumsal yapıya dikkat çektiği görülmektedir: bu kurumlardan biri, ordu diğeri ise sanayidir. Her ne kadar Saint-Simon’un çalışmalarında direkt olarak “ordu”, “asker”, “askeri düzen” kavramları üzerine yoğunlaşmadığı görülse de yaşadığı dönem itibariyle çalışmalarında bu kavramlara öncelik ve önem verdiği, toplumsal evrimi açıklamak için bu kurumların sosyolojik ve politik birer analizini yaptığı dikkat çekmektedir.

Bu noktada, şu bilgiyi paylaşmanın faydalı olacağı düşünülebilir: her ne kadar Saint-Simon sosyolojik çalışmalarına toplumsal değişimi anlamak için başlamış olsa da aslında günümüzde gittikçe önemli alanlar haline gelmekte olan askeri ve savaş sosyolojilerine de bir giriş yapmıştır¹. Özellikle, Saint-Simon, ardından Auguste Comte ve son olarak da Emile Durkheim’in bu konuları sosyolojik bir bakış açısıyla ele almış olmaları, asker, ordu ve savaş meselelerinin Fransız sosyolojisinde tarihsel bir yeri olduğunu ve bu alanların araştırmasının 19.yüzyıla kadar dayandığını göstermektedir (Meriç, 1996; Portere, 2001).

Saint-Simon, yaşadığı dönem içerisinde, toplumu anlayabilmek ve akademik çevresine anlatabilmek için, birtakım kavramlar icat emiş ve bu kavramları kuramsallaştırarak sosyolojik düşüncesini oluşturmuştur. Saint-Simon’a göre, dönemin toplumları birbirinden farklı iki toplumsal yapı ve kültürün çakışmasıyla gelişmiştir: biri askeri toplum, diğeri ise, sanayi toplumdur. Bu iki toplumun birer “zihniyeti” olduğunu ifade eden Saint-Simon, askeri toplumun askeri zihniyet ile yönetildiğini, sanayi toplumunun ise, sanayi zihniyetinin getirdiği yenilikçilik ile yönetildiğini savunmaktadır. Hatta bu iki zihniyet yapısı, Saint-Simon’un düşünce felsefesinin tarihsel özelliğini oluşturmaktadır. Saint-Simon’un geliştirdiği bu tarihsel sosyoloji, bu iki toplumsal yapının oluşumu, gelişimi ve birbirine zıtlığı ile şekillenmiştir (Collinet, 1961: 38).

¹ Askeri sosyoloji alanının doğuşu hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse, bu alanın 2. Dünya savaşın esnasında ABD’de askerlerin psikolojik durumunu incelemek için ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Lakin, sosyologların birçoğu bu disiplinin daha eskiye dayandığını, hatta kurucuları arasında Auguste Comte, Emile Durkheim gibi sosyologların olduğunu savunmaktadırlar. Bu çalışmada da inceleneceği gibi, asker ve toplum ilişkisi, ordunun siyaset ve toplum ile bağlantısının analizi 19.yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır. Saint-Simon askeri sosyoloji alanında temel fikirleri sunan ve bu alan ile ilgili ampirik çalışma yapmış sosyologlar arasında yer almaktadır.

Çalışmanın araştırma sorunsalı şu şekildedir: sosyolojik düşüncenin ilk bilim insanı olarak tanımlanan Saint-Simon ve devamında Saint-Simon Ekolünün kurucuları olarak kabul edilen Saint-Simoncuların, toplumsal değişimi hangi faktörler ekseninde açıklamaya, bir toplumun ilerlemesinde hangi kurumların ve bu kurumlara bağlı geliştirilen stratejilerin ne denli etkili olduğunu göstermeye çalışmaktır. Çalışma boyunca, yapılan araştırmalar ve elde edilen bilgiler ekseninde bu soruya (sorulara) cevap aranmaya çalışılacaktır.

Bu sorunsal çerçevesinde çalışmanın ortaya koyduğu temel hipotez şu şekildedir: Saint-Simon'un toplumsal değişimi dönemin koşulları altında mantığa dayalı bir şekilde açıklamaya; sanayileşmenin bir toplumun pozitivist evresi olduğunu göstermeye ve bu analizinde ordu kurumunun yerinin önemini vurgulamaya çalıştığıdır. Benzer şekilde Saint-Simoncular de, kurucu babalarının fikirlerini takip ederek, savaş durumlarında, bir ülkenin kendini hem geliştirerek hem de manevi olarak yücelterek, savaşlardan güçlü çıkabilmek için ne tür stratejiler geliştirmesi gerektiğini göstermeye çalışmışlar ve bu stratejileri kullanarak hem bilimsel hem teknolojik alanlarda bir toplumun daima ileriye gittiğini ispatlamaya çalışmışlardır. Haliyle, Saint-Simon'un toplumsal evrimi anlamak için geliştirdiği görüş ve kuramların askeri ve savaş sosyolojisine de katkı sağladığı düşüncesini savunmak yanlış olmayacaktır. Ortaya konulan bu hipotezler, çalışma boyunca tartışılacak ve geçerlikleri sorgulanacaktır.

Özellikle birincil kaynakların ve yer yer de ikincil kaynakların araştırıldığı ve bu kaynaklardan yararlanarak yazılı literatürden yola çıkarak yapılan bu çalışmada, Saint-Simon ve Saint-Simonizm ile ilgili Cemil Meriç'in yazmış olduğu kapsamlı kitap dışında, Türkçe kaynakların çok sınırlı olmasından dolayı, konu ile ilgili yabancı dillerde de yapılmış yayınlara ulaşılmıştır. Konu ile ilgili özellikle Fransızca dilinde yazılmış birçok kaynağa başvurulmuş; kitap ve makalelerden oluşan bu kaynaklar detaylı bir şekilde tarafımızca ele alınmış; Saint-Simon'un düşüncesinde özellikle vurguladığı noktalar deşifre edilmiş ve böylece çalışmanın iskeleti oluşturulmuştur.

Çalışmanın temel amacı doğrultusunda, Saint-Simon'un bilimsel hayatına ve geliştirdiği sosyolojik yaklaşıma kısaca değindikten sonra, ortaya koyduğu askeri toplum yapısı incelenecek; ardından, sanayi toplumuna aşladığı özellikler anlatılacak; son olarak ise, bu iki toplumsal yapının karşılaştırılması ile, Saint-Simonizm adı verilen bu Ekolün başlıca temsilcilerinin savaş politikaları ve askeri/savaş sosyolojisi ile ilgili görüşleri ve kuramları değerlendirilecektir.

1. CLAUDE HENRI DE SAINT-SIMON VE TEMEL SOSYOLOJİK KAVRAMLARI

1.1. Claude Henri de Saint Simon

Sosyoloji dünyasının ilk sosyoloğu olarak anılan Saint-Simon, kendi döneminden sonra gelen ve onlara ilham kaynağı olan diğer sosyologlar gibi,

toplumsal değişim üzerinde yoğunlaşmış ve ideal toplumu kurgulamaya çalışmıştır. Tam adıyla Claude-Henri de Saint-Simon, Fransa başta olmak üzere, Auguste Comte'dan önce sosyal bilimin öncülerinden biri olarak tanınmaktadır. Aristokrat bir ailede büyüyen Saint-Simon, Fransız Devriminin fikirlerini benimsemiş, hatta bu sayede giyotinden kurtulmuş ve hayatının büyük bir kısmını toplumsal yapının değişimi alanında araştırmalar yaparak geçirmiştir². Kendini bilime adamadan önce, farklı işlerle uğraşmış fakat kalkıştığı her işte hüsrana uğrayan Saint-Simon, sosyal bilime kazandırdığı çalışmalarını 1802-1816 yılları arasında gerçekleştirmiş ve bu yıllarda daha sonraları zamanında kendisinin asistanlığını yapmış olan Auguste Comte'a ilham olacak sosyolojik kuramlar ve fikirler üretmiştir³ (Porteret, 2001: 9-12; Lukes (çev.Sezal), 1984: 109; Meriç, 1996:14).

Sosyolog Pierre Ansart, Saint-Simon'un çalışmalarını gerçekleştirdiği ve gözlemlerini yaptığı dönemi ikiye ayırarak özetlemiştir: 1802-1815 yılları arasında yaptığı çalışmalarda daha çok insan üzerine yoğunlaşmış, insanı bilimsel bir perspektiften ele almaya çalışmıştır. 1816'dan itibaren ölüm yılı olan 1825'e kadar ise, toplumsal sorunları ele almaya çalışmış; devletin toplumların sorunlarının çözümünde önemli bir rolü olduğunu vurgulamış; özellikle 19. yüzyılda kendini gösteren sanayileşmenin modernleşmenin ve modern toplumların çok önemli bir faktörü olduğunu ve sanayileşmenin sosyalist fikirlerin oluşumu ve gelişiminde son derece önemli bir etken olduğunu başlıca çalışmalarında belirtmiştir⁴ (Ansart, 1970). Sosyalist kimliği ile anılmadan önce, toplumların değişimleri ile alakalı konulara değindiğinden ve bu konuların bilimsel bir araştırmasını yaptığından, Saint-Simon akademik çevre tarafından "toplum reformisti" olarak tanımlanmıştır. Fransız Devriminin yarattığı fikirlerin toplumu değiştirmek için yeterli olmadığını, hatta toplumda ciddi sorunlar yarattığını vurgulamış; içinde mutluluk ve refah olan yeni bir toplum inşa etmek gerektiğini ve bunun da sanayileşme ile mümkün olabileceğini savunmuştur (Lukes (Çev.Sezal), 1984: 112). Saint-Simon, sanayileşmenin bir toplumun evrimleşmesinde ve ilerlemesinde, toplumun bir arada tutulmasında en önemli adım olacağını vurgulamıştır (Musso, 2008). Haliyle sanayii ve sanayileşme süreci Saint-Simon'a göre bir toplumun değişiminde en önemli faktör olarak görülmektedir (Meriç, 1996: 52).

² Saint-Simon'un hayatı ile ilgili daha detaylı bilgi için, bkz. Cemil Meriç, *İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

³ Saint-Simon'un 1805 yılında tüm malvarlığını tükettiği; uzun yıllar boyunca yokluk içinde yaşadktan sonra, Napolyon'un iktidarı kaybetmesiyle, durumunun düzelmeye başladığını; uzun yıllar ileride ünlü bir tarihçi olacak Augustin Thierry'nin yanında sekreter olarak çalıştığı ve 1817 yılında da Auguste Comte'un kendisinin sekreteri olarak çalışmaya başladığı belirtilmektedir (Lukes (Çev. Sezal), 1984: 110).

⁴ Bu yıllar Fransa'da Restorasyon yılları olarak geçmektedir. 1814-1815 yılları arasına Birinci Restorasyon Dönemi, 1815-1830 yılları arasına da İkinci Restorasyon dönemi denilmektedir. Lukas, Saint-Simon'un fikirlerinin bu dönemlerde önemli hale geldiğini söylemiştir (Lukes (Çev.Sezal), 1984: 111).

Saint-Simon, çalışmalarında sadece toplumsal evrime yer vermemiş, aynı zamanda din üzerine de yoğunlaşmış, dinin endüstriyel toplumlardaki evrimini ele almıştır. Saint-Simon, sanayileşmiş ve modern toplumlarda, dinin reforme olması gerektiği fikrini savunmuş; bu yeni düzende sevgiye, birliğe dayanan laik bir dini sistemin oluşması gerektiğini ifade etmiştir. Hatta, din konusunda, Karl Marx'ın Saint-Simon'dan etkilendiği düşüncesi bir çok yazar tarafından da vurgulanmaktadır (Maciver, 1922: 238-245; Gurvitch, 1960: 399-416, Musso, 2006:119-126). Öte yandan, sosyoloji tarihinde "Fransız Sosyalizminin Kurucusu" olarak da anılmakta, savunduğu sosyalist fikirlerin geliştirdiği toplumsal kuramda etkili olduğuna inanılmaktadır (Durkheim, 1958). İlk reformist ve sosyalist olarak anılan Saint-Simon'un, hem öne sürdüğü reformist düşünceler, hem de sosyalizm ile ilgili ortaya koyduğu görüş ve sunduğu yaklaşımlarla, Karl Marx'a da büyük ilham kaynağı olduğu söylenmektedir. Hatta kendi zamanında geliştirmiş olduğu fikirlerin, sonraki dönemlerde bir çok sosyalist düşünür tarafından da önemle vurgulandığı ifade edilmektedir (Meriç, 1996: 110-117). Bu noktada, Lukes Saint-Simon'un sahip olduğu fikirlerin derinliğine dikkat çekerek, sanayi toplumu ile ilgili geliştirdiği fikirlerin onu sadece sosyolojinin değil, aynı zamanda sosyalizmin kurucusu da yaptığını söylemektedir (Lukes (Çev.Sezal), 1984: 111).

Yaptığı çalışmalar o dönemde Avrupa'da büyük yankı uyandırmış ve "Saint-Simonizm" adıyla bir sosyoloji düşünce Ekolünün doğmasına vesile olmuştur. İlk önce bir tür insan bilimi yaparak başladığı sosyal bilim araştırmalarına, toplumu "anlamak" ile devam etmiş; sosyal bilimlere pozitivist bir yaklaşımla, pozitivistimin temelini atan kişi olarak tarihe geçmiştir. Bu bağlamda, Auguste Comte'un fikir öncüsü olmuş ve sosyolojinin gelişmesinde önemli bir figür olmuştur (Pickering, 1993: 222; Meriç, 1996).

1.2. Saint-Simon ve Askeri Toplum Yapısı

Saint-Simon, toplumsal evrimi "askeri toplum" ve "sanayi (endüstriyel) toplum" karşılaştırması yaparak ele almaya çalışmıştır. Söz konusu toplumsal evrimi açıklayabilmek için, askeri toplumun genel yapısını, özellikle toplumun gelişimine engel olduğunu düşündüğü olumsuz özelliklerini ele almış ve sonuç olarak da ancak sanayiinin ve sanayileşmiş bir toplumsal yapının toplumları barışa, refaha ve huzura götürebileceğinin ispatını yapmaya çalışmıştır. Özellikle *L'Industrie* ve *Du Système Industriel* başlıklı kitaplarında bu konulara yer vermiş, zamanında asistanlığını ve sekreterliğini yapan Auguste Comte'un da görüşlerini alarak, daha iyi ve barışçıl bir toplum yaratmanın yollarını birlikte araştırmışlardır (Meriç, 1996: 78-82).

Öncelikle, Saint-Simon yukarıda adı geçen kitaplarda askeri toplumu tanımlamaya çalışmış; askeri toplumsal düzenin en önemli kurumu olan ordunun gerek sivil topluma, gerek ise devlete kattıklarına ve de aynı zamanda bu söz konusu kurumlara hem maddi hem de manevi olarak verdiği

zararlara değinmiştir. Saint-Simon'a göre, askeri toplum hem olumlu yönleri olan, hem de olumsuz yönleri olan bir toplumsal yapıdır. Fakat, insanlığın gelişimini anlamak ve anlatmak için askeri toplumsal yapıya değinmenin şart olduğunu ifade eden Saint-Simon, bu yapıya beraberinde salt bir eleştiri de getirmektedir: askeri toplum, bir taraftan icra ettiği temel faaliyet açısından, ki bu faaliyet savaş olarak tanımlanmaktadır; hem de sosyal ilişkilerde sebep olduğu çatışmalar açısından tehlike arz eden bir yapıyı oluşturmaktadır. Saint-Simon, savaşı şiddete ve insanlığın yok olmasına sebebiyet veren bir eylem ve toplumsal bir olay olarak gördüğünden, savaşların toplumları olumsuz yönde etkilediğini savunmaktadır (Saint-Simon,1966a: 37-40). Bu konuda, askeri toplumun savaşa sebep olması, kölelik ilişkisi geliştirmesi, toplumsal ahlak oluşturmaması, savaşma ihtiyacından dolayı insanı kötüleştirmesi, hükmetme ilişkisi barındırması gibi konularda vurguladığı noktalara kısaca değinmekte fayda olduğu düşünülmektedir.

Saint-Simon, askeri toplumsal yapının özelliklerini ele alırken, savaşların toplumlar ve devletler için neden bu kadar önemli olduğunu, savaşlardan neden vazgeçilemediğini, savaşların neden meşrulaştırıldığını açıklamaya çalışmıştır. Saint-Simon, özellikle cehaletin ve barbarlığın boy gösterdiği dönemlerde, iç ve dış savaşların toplumların normal halleri olduğunu; hatta hayatta kalmanın ve var olmanın ancak “savaşarak” mümkün olduğunu; ancak savaş vererek ülkelerin başka toprakları istila edebildiğini; bunun sonucunda da bu toprakların kaynaklarını kullanarak daha da zenginleştiklerini; haliyle savaşın bu uğurda en önemli araç olduğunu ve bu durumun da toplumların olağan ve normal hali olduğunu söylemektedir (Saint-Simon, 1966a: 20). Savaş toplumun geçim kaynağını temsil ettiğinden, meşrulaşan ve toplumların yaşam sebebi olan bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Saint-Simon en büyük sanayinin savaş olduğunu ifade etmekte, tüm sanayinin savaşın emrinde olduğunu, üretmenin de tüketmenin de zenginleşmenin de fakirleşmenin de savaşlarda kazanılan galibiyetler ile bağlantılı olduğunu dile getirmektedir (Saint-Simon, 1966a: 37-39). Toplum ve devletlerin savaşa yüklediği bu anlam ve değerler, haliyle orduya büyük önem atfedilmesine ve askeri toplumsal zihniyetin dönemin toplumsal düzeninde baskın ve etkin hale gelmesine sebep olmuştur.

Saint-Simon'un, askeri toplumu tanımlarken özellikle ortaya koymaya çalıştığı fikrin, savaşın ve savaşma eyleminin yıkıcı, kötü, can yakan ve şiddetli tarafını göstermeye yönelik olmuştur. Saint-Simon'un, savaşın “kötü” tarafına değinirken, öncelikle nefret duygusunun hükmünden söz ettiği görülmektedir. Ona göre, “nefret” duygusu, bir ulusun bir başka ulusa saldırı sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Nefret, bu saldırma güdüsünü besleyen ve motive eden bir duygu olarak kendini belli etmektedir. Fakat nefret duygusunun sebep olduğu savaşma isteği aynı zamanda savaşan ve savaşta başarılı olan taraflarda da “keyif alma” durumuna sebep olmaktadır. Hükmeden olma, Saint-Simon'un deyimi ile “despot” olma durumu verilen

savaşta başarılı olan tarafa ve/veya taraflara aşırı bir haz vermekte ve bu haz duygusunun da hem uluslar hem de savaşan askerler nezdinde, özünde iyi olarak tanımlanan insanın, kötülüğe doğru sürüklediğinin bir göstergesi olarak ortaya çıktığını söylemektir (Saint-Simon 1966a: 29-30). Savaşta başarılı olma durumu aynı zamanda “öteki” olma durumuna da sebep olmaktadır. Saint-Simon bu “ötekiyi” hedef alınan ulus ve ordu olarak tanımlamakta; başarısız ve güçsüz olduğu için kötü muameleyi, ezilmeyi, hor görülmeyle hak eden ve haliyle şiddete boyun eğmekten başka çaresi olmayan taraf olarak tanımlamaktadır. Bu durumda savaş, en güçlüünün hükmettiği, kendi saltanatını ilan ettiği sosyal ve siyasal düzeni doğuran bir eylem olarak ortaya çıkmaktadır.

Sözü geçen “hükmetme” durumu askeri toplumların bir başka önemli özelliğini oluşturmaktadır. Hükmetme politikasının ancak despotik birtakım ilkeleri ve kuralları yürürlüğe koyarak mümkün olabileceğini söyleyen Saint-Simon, bu politikanın aynı zamanda boyun eğme, disiplin ve mutlak itaat etme gibi durumları da doğurduğunu savunmaktadır. Söz konusu bu toplumsal yapının içerisinde gelişen insan ilişkileri, baskının, gücün, itaatın yer aldığı sosyal ilişkiler olarak kendini göstermektedir. Bu üç özelliğin baskın olduğu bir toplumsal düzende, korkunun var olması, güçlü olan tarafın karşı tarafı korkutarak kendine boyun eğmesini sağlaması, askeri toplumsal yapının en ürkütücü yönünün bir özelliğini oluşturmaktadır (Saint-Simon, 1966c: 90-91). Askeri toplumsal yapıda gelişen sosyal ilişkiler, bir nevi sömürü ilişkileri olarak ortaya çıkmakta, güçlüünün zayıfı sömürmesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Collinet, 1961: 38).

Saint-Simon, bu askeri zihniyetin, mantığın ve kültürün toplumları olumsuz yönde etkilediğini ve toplumların ilerlemesine mani olduğunu savunmaktadır. Askeri zihniyete sahip olan toplumların, ilkel toplumlar gibi içgüdüleri ile hareket ettiklerini ve başlıca amaçlarının hayatta kalma ve bunu sürdürebilmek için de zenginleşmek olduğunu vurgulayan Saint-Simon; savaşı kazanan tarafın gücünü tüm dünyaya zayıfı ezerek haykırdığını ve sonuç olarak da kaybeden tarafa köle muamelesi yaparak kendi himayesine aldığını ifade etmektedir (Saint-Simon, 1966a: 38). Haliyle, askeri toplumsal yapının ortaya koyduğu bu düzen, bir sömürü düzeni olarak kendini göstermekte ve toplumlarda büyük çatışmaların doğmasına sebep olmaktadır.

Saint-Simon’un orduyu ve askeri toplumu çok sert eleştirdiği çalışmalarında, söz konusu yapının sağlayabileceği herhangi bir fayda olmadığını, aksine insanları sömürü ilişkilerine sürüklediğini ifade etmektedir. Hatta 1819-1820 yılları arasında Fransa’da yayınlanan ve Saint-Simon’un da büyük katkıda bulunduğu, fikirlerini paylaştığı “L’Organisateur” dergisinde yayınladığı yazılarda, Saint-Simon askerleri, prensler, saraylılarla aynı kategoriye koymakta ve toplumun “parazitleri” olarak tanımlamaktadır⁵ (Swedberg, 1994: 162, Meriç, 1996:54).

⁵ Burada Parazit, başkalarının sırtından geçinen kişi olarak tanımlanmaktadır.

Saint-Simon'un çalışmalarına bakıldığında, orduyu ve askeri toplumu özellikle sanayi toplumu ile karşılaştırdığında eleştirel bir dille ele aldığı dikkat çekmektedir. Askeri toplum, iç yapısı ve kurumsal düzeni ile, insanın doğasına aykırı bir sistem oluşturmaktadır. *L'Industrie1* isimli kitabında, orduya hizmet eden "köleleri" sanayiye hizmet eden "köleler" ile karşılaştıran Saint-Simon, sanayiye hizmet edenlerin, ekonomiye sundukları faydadan ötürü ve hatta medeniyetin ilerlemesine kattıkları katkı açısından çok daha önemli olduklarını anlatmaya çalışmıştır. (Saint-Simon, 1966a :79).

Öte yandan, Saint-Simon'un eserlerinde, ahlaka ve de özellikle "ortak ahlaka" önem verdiği dikkat çekmektedir. Ortak ahlakın toplum üzerinde dayanışmacı ve birleştirici etkisine değinen Saint-Simon, askeri toplumların bu değerden yoksun olduklarını vurgulamaktadır. Yöneten ve ona itaat eden kişi ya da kişiler arasında bir ortak ahlaktan bahsetmenin imkânsız olduğunu söyleyen Saint-Simon, askeri toplumların sergiledikleri bu ilişkisel yapıdan dolayı toplumların gelişimine engel olduğunu ve hatta 18. Yüzyılda sosyal bilimlerin de ilerlemesinde önemli bir engel oluşturduğunu düşündüğünü ifade etmektedir (Saint-Simon, 1966a: 30-35). 18. Yüzyıl döneminin askeri yapısının, feodal düzenin bir devamı olarak gördüğünü ifade eden Saint-Simon, bu ortaçağ zihniyetinden ancak sanayileşerek kurtulabilmenin mümkün olduğunu; toplumların özgürlüğüne, birlik halinde hareket etmelerine, kendilerini yönetebilme yetilerine askeri düzenin empoze ettiği baskıdan kurtularak mümkün olabileceğinin altını çizmektedir.

Saint-Simon'un "askeri toplum" olarak tanımladığı, askerlerin hükmü altında gelişen ve ilerleyen bu toplumsal düzen ve yapının, özünde iyi olduğuna inandığı insanı kötü olmaya sürükleyen, insanı hırs ve kibir ile donatan bir yapı olarak nitelendirdiği görülmektedir. (Saint-Simon, 1966c: 89). Haliyle, savaşın ve savaşma eyleminin, iyi olmaktan çok kötü sonuçları olduğuna inandığını söyleyen Saint-Simon, fethetmek amacıyla yola çıkan her ordunun ya da halkın, içinde kötücül duygular beslemesi gerektiği, ancak bu tip duygularla başarıya ulaşabilmelerinin mümkün olabileceği sonucuna vardığını ifade etmektedir (Saint-Simon, 1966c: 89-90). Anlamsız, değersiz, insanın yaradılış doğasına ters olan bir duygu olarak tanımladığı "kötü olma" durumunun, egoizm, kibir, kazanma aşkı ve açlığı ile daha da şiddetlendiğini savunmaktadır (Saint-Simon, 1966a: 91-93). Kötücül ve zararlı duygular olarak tanımladığı egoizm, kibir, hırs gibi hislerin askeri toplumun en önemli özellikleri haline geldiği ve bu duygulardan beslenerek ordunun başarıya ulaşabildiğini belirtmektedir. Saint-Simon'un bu özellikler çerçevesinde tanımladığı askeri toplum, medeniyet yolunda ilerlemesi gereken toplumların gelişimine engel olan birer yapı olarak görülmektedir. Saint-Simon'un düşüncesinde, toplumlar ilerlemeli, asla gerilememelidir (Saint-Simon, 1966b: 28-29).

Ancak askeri toplumsal yapının bazı çevrelerce desteklendiği ve bu sebepten ötürü de ordunun yıllarca hüküm sürdüğü düşüncesi de yer almaktadır. Toprak istila ederek ulusların üstünlüklerini ilan ettikleri askeri

odaklı ve askerlerin her türlü üstünlüğünün kabul gördüğü bu toplumsal yapı, gerek sivil toplum tarafından (o dönemlerde halk deniliyor), gerek ise, ruhban sınıfı tarafından büyük ilgi görmekte; her türlü eylemleri, söylemleri, ilkeleri ve politikaları, uluslara zenginlik kattığı düşüncesiyle meşrulaştırılmakta ve tasdik edilmektedir. Askeri toplum, halk ve ruhban sınıfı gibi bir sosyal sınıf oluşturmakta, başarılı olduğu sürece halkın takdirini kazanmakta ve kutsanmaktadır (Collinet, 1961: 38-40). Bu sebepten dolayı da yıllarca gücüne güç katmış ve iktidarı elinden bırakmamaya çalışmıştır.

Çalışmalarında da görüldüğü üzere, Saint-Simon askeri sınıfa ve savaş olgusuna, şiddeti, kötülüğü, egoizmi, itaati doğurduğu için negatif bir anlam yüklemiş ve bu yapıyı eleştirmiştir. Ancak toplumun kendini bilime adanmasıyla, ordunun sebep olduğu bu tehlikeli ve şiddeti meşrulaştıran toplumsal düzeni yok edebileceğine inanmaktadır (Porteret, 2001: 16). Saint-Simon'un askeri toplumsal düzeni sosyalist bir perspektifle eleştirdiği; insanı, insanın yaşam şartlarını, toplumu, toplumsal değerleri anlatımlarında ele alırken, eşitlik, özgürlük gibi kavramları ön planda tuttuğu dikkat çekmektedir (Meriç, 1996: 68-72). Sanayileşme sürecinin toplumlara özgürlük kazandırdığını ve askeri toplumların hüküm sürdüğü dönemlerde oluşan sömürü ilişkilerine de son verdiğini belirten Saint-Simon, sanayileşme ile birlikte insanların birleştiğini ve dayanışma halinde hareket etmeye başladıklarını ortaya koymaktadır⁶.

Sonrasında Auguste Comte'un da çalışmalarında ifade edeceği gibi, Saint-Simon bu despotik yapının endüstrinin boy göstermesiyle, başka bir deyimle, sanayi toplumunun doğuşu ile ortadan kalkabilmesinin mümkün olduğunu söylemektedir. Sanayileşmenin ancak bilimin ilerlemesiyle gerçekleşebileceğini ve gelişebileceğini savunan Saint-Simon, insan refahının ve zenginliğinin savaşlarda değil, sanayi gelişiminde aranması gerektiğini savunmaktadır.

2. ASKERİ TOPLUMDAN SANAYİ TOPLUMUNA GEÇİŞ VE ORDUNUN AZALAN GÜCÜ

Saint-Simon askeri toplumdan sanayi topluma geçişi toplumsal bir evrim olarak görmektedir. 1789 yılında meydana gelen Fransız Devrimi sonrasında, toplumsal reformun şart olduğunu savunan Saint-Simon; inşa edilecek yeni toplumun, din ya da orduya dayalı değil, sanayi ve bilime dayalı olarak kurulması gerektiğini savunmuştur. Daha sonraki süreçte, Auguste Comte'un ortaya koyacağı "Toplumların 3 Hal Yasası" teorisinin temelinde Saint-Simon'un askeri toplumdan sanayii topluma evrimleşme fikrinin yattığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, askeri toplum daha çok feodal özellikler taşıyan bir toplumsal yapıyı temsil ederken, sanayi toplumu ise, "pozitif" bir toplum olma özelliğini taşımaktadır. Bilindiği üzere, "pozitivizm" kavramını sosyolojiye Auguste Comte kazandırmış, pozitif toplumsal yapı bir toplumun son evrimsel aşaması olarak tanımlanmıştır.

⁶ Sosyal dayanışma kavramı sonraki dönemde Emile Durkheim'in sosyolojisinin temel taşı olacaktır.

Söz konusu bu toplum, bilim ile özdeşleşen, akılcılıkla yönetilen, gerçeğin arandığı, bilime ve ampirik deneyimlere dayanan bir toplumsal yapıdır.

Saint-Simon'un da toplumların sanayileşme sürecine geçişinde, pozitivizmin özelliklerini taşıdığı vurguladığı gözlemlenmektedir (Saint-Simon, 1975: 84-85). Bu nedenle, birçok kaynakta, pozitivizmin kurucusunun Comte değil, Saint-Simon olduğu ifade edilmektedir⁷ (Abbagnano, 1967: 414; Meriç, 1996: 87). Saint-Simon, dönemin bilim insanlarından ve özellikle Aristoteles ve Francis Bacon'dan etkilenerek, örgütlü bir toplumsal yapı olarak tanımladığı “sanayi toplumunu” aynı zamanda “pozitif” bir toplum olarak betimleyecektir. 19. Yüzyılın sanayi toplumu, Saint-Simon'a göre, pozitif bir toplum olma özelliğini gösterecek ve amacı insanlığı ilerletmek olacaktır. Bu bağlamda, Saint-Simon ve sonrasında da Comte, askeri zihniyetin de endüstri toplumunun içerisinde yer alacağını ifade etmişlerdir (Porteret, 2001: 19). Bilim ve akılcılık üzerine kurulu bu yeni toplumsal yapı askeri toplumunun aksine, sanayi ve sanayiye bağlı üretimi destekleyecek, toplumda barışı, huzuru ve sükûneti getirecektir.

Saint-Simon, Meriç'e göre, ilk olarak “L'Organisateur” dergisinde endüstri toplumunun doğuşunu ele almış, sonrasında ise, *L'Industrie I* ve *L'Industrie II* kitaplarında, toplumda barışın ancak sanayileşmeyle birlikte sağlanabileceğini açıklamaya çalışmıştır (Meriç, 1996: 34, 49). Sanayileşme bir toplumun sadece iktisadi anlamda gelişmesine vesile olmayacak, aynı zamanda, insanlığın askeri toplumda yaşadığı olumsuz duyguları da iyileştirebilecektir. Birliğin ve birlik olmanın getireceği olumlu etkilerin sanayileşmek ile mümkün olabileceğini savunan Saint-Simon, birlik olmanın topluma sağlayacağı çıkarın, hayattan keyif almak olduğunu ve birlik olmanın aracının da çalışmak olduğunu altını çizmektedir (Saint-Simon, 1966a: 50). Askeri toplumda var olan nefret, hoşgörüsüzlük, intikam gibi olumsuz duyguların, endüstri toplumunda yerini sevgiye, karşılıklı anlayışa ve iyi niyete bırakacağını açıklayan Saint-Simon; bu yeni toplumsal yapıda, insanların birbirlerine kardeşçe yaklaşımları, birbirlerini sevmeleri, birbirlerine yardım etmeleri ve her daim dayanışma içerisinde olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Meriç, 1996: 137). Sanayi toplumunda var olan

⁷ “Pozitivizm” kelimesinin uzun bir tarihçesi vardır. Latince “ponere” sözcüğünden gelen pozitivizm kelimesi, kısaca kutsal ya da insani bir kurum tarafından “kurulmuş”, “kurulmuş olan şey” anlamını taşımaktadır. T. R Wright, *The Religion of Humanity: The Impact of Comtean Positivism on Victorian Britain* başlıklı kitabının birinci bölümünde, pozitivizm kavramının 16. Yüzyılda doğduğunu, gerçeğe dayanan bilgiyi ve bu bilginin doğruluğunun tasdik edilmesini ifade eden bir kavram olarak ortaya çıktığını söylemiştir. Fakat asıl olarak, sosyal bilimlerin pozitif bilimlerin felsefesine dayandığı fikrini ortaya koyan edebiyatçı ve siyaset bilimci Madame de Staël adıyla bilinen Germaine de Staël'dir. Ayrıca, dönemin matematikçisi Condorcet'nin, matematik ve fizik gibi alanlarda kullandığı bilimsel metotlar, daha sonraları sosyal bilimlerin temel araştırma metodu olacak olan ampirizmin de temelini oluşturduğu düşünülmektedir. De Staël'e göre, gerçek bilim pozitivizmdir. Saint-Simon da De Staël'in bu fikirleri ele aldığı eserinden ve Condorcet'nin de bilimsel metodik yaklaşımından etkilenerek, “toplumsal örgütlenme bilimi” adını verdiği bilimi bir “pozitif bilim” olarak tanımlamıştır. Ayrıca, sonraki çalışmalarında da Saint-Simon'un, deneylere, gözlemlere, olaylara, gerçeklere dayanan her şeyi “pozitif” olarak tanımlayacağı görülecektir. Durkheim'ın da pozitivizmin ve sosyolojinin kurucusu olarak Comte'u değil, Saint-Simon'u gördüğü ifade edilmektedir (Lukes (Çev.Sezal), 1984: 108).

“sanayi kardeşliği” olarak adlandırdığı bu yeni özellik sadece ulusal alanda barışı değil, uluslararası alanda da barışın sağlanmasına aracı olacak ve “barış” içinde yaşamak tüm dünyanın hedefi haline gelecektir: bu bağlamda, toplumların amacı barışı sağladıktan sonra barışı korumak ve bu değeri tüm çevresine yaymak olmalıdır (Saint-Simon, 1966a: 55). Toplumsal değerlerin değişmeye başladığı sanayi toplumunda, askeri toplumlarda var olan “nefretin” yerini rekabetin alacağı; söz konusu rekabetin ise tamamen sanayi odaklı olacağı görülecektir (Saint-Simon, 1966c: 39). İki toplum ya da devlet arasında nefretin ve düşmanca duyguların olmaması, şiddetin yok olmasına ve sonuç olarak da savaşın çıkmamasına vesile olacaktır. Saint-Simon, bir zamanlar zorunlu olmasından kaynaklı savaşın meşru olduğunu, fakat artık savaşmanın bir anlamı kalmadığını, barışın da iktisadi bir gelişmenin meyvesi olduğunu vurgulamaktadır (Meriç, 1996: 50). Özetle, söz konusu savaştan arınmış bu yeni toplumsal yapı, birer “sevgi toplumu” olarak adlandırdığı bir toplumsal düzen olma özelliğini taşıyacaktır (Meriç, 1996: 148).

Savaşın olmadığı bir toplumsal yapı, Saint-Simon’un en büyük arzusu ve hedefi olarak görülse de Saint-Simon’un savaş konusundaki realistik görüşünün de kaybolmadığı dikkat çekmektedir. Savaşlardan tamamen arınmış bir dünyanın olabilme ihtimalinin çok düşük olduğunu belirttiği görüşlerinde, askerlerin varlığının devam ettiği bir dünyada iç savaşların (*intestinal war*) tamamen yok olmasının mümkün olmadığı fikrini paylaşmaktadır (Saint-Simon, 1966a: 68). Ordu ve askerlerin var olmaya devam ettiği uluslarda, savaş her zaman vuku bulan bir eylem olacaktır. Sanayi toplumunun temel özellikleri olan barış, dayanışma ve birlik duyguları tüm Avrupa uluslarına aşılabilirse, o zaman barış evrensel bir anlam kazanacak ve söz konusu savaşlar ulusların birbirleriyle yaptıkları savaşlar değil, sadece askerlerin savaşları olacaktır. Buradaki amaç, barışı tüm Avrupa kıtasına yaymak, ulusları ve toplumları şiddet olgusundan arındırmak olmalıdır. Saint-Simon bu amaca, ancak ulusların birbirleriyle birleşerek ve “konfederasyon” adını verdiği bir birlik kurarak mümkün olabileceğini savunmaktadır (Swedberg, 1994: 154).

Saint-Simon’un toplumsal evrim teorisinde şiddet kavramına geniş bir şekilde yer verdiği hemen hemen tüm çalışmalarında görülmektedir. Sanayi toplumunu ele aldığı bütün eserlerinde, ulusların amacının toplumları şiddetten arındırmak olduğu ve bunu başarabilmek için de savaştan uzak durmaları gerektiği görüşünü paylaşmaktadır. Şiddetin askeri düzende var olan ve sanayileşme toplumuna geçiş ile ortadan kalkabileceğine dikkat çeken Saint-Simon, toplumsal değişim ile iktidar ve güç ilişkilerinin de değişeceğini vurgulamaktadır. Sanayi toplumlarında siyasi yetkinin içeriği ve amacı değişmekte olup, siyaset artık sadece sanayiye, üretim araçlarına ve topluma hizmet edecektir. Askeri toplumsal düzende emrederek ve komut vererek despotik bir karaktere bürünen devlet, sanayi toplumunda sadece yöneterek dengeyi, düzeni, huzuru sağlayan bir aktör haline gelmektedir. Bu bağlamda, devlet toplumu her tür şiddetten, anarşiden uzak tutarak huzuru

ve sükûneti sağlayabilecektir. Bu yeni devlet yapısı, Saint-Simon ve sonrasında Comte tarafından “pozitif devlet” olarak tanımlanacaktır. Pozitif devlet yapısı, bilgi, bilim ve yetkinin iç içe geçtiği, spirüel, metafiziksel değerlerden arınmış ve amacının bilgi ile toplumu ilerletmek ve refaha sürüklemek olan bir devlet yapısı olma özelliğini taşıyacaktır (Comte, 1851/2018). Daha sonraları, Comte da pozitivismi tanımlarken, toplumun bu evrimsel özelliğine daha detaylı değinecektir.

Saint-Simon’un sanayi toplumuna geçiş ile askeri düzende ve orduda değiştiğini vurguladığı bir başka nokta ise, savaşlarda kullanılan her türlü silahın ve bunların üretiminin sanayinin boyunduruğu altına girmiş olduğu gerçeğidir. Savaşlar artık sanayinin emrinde gerçekleşmekte, sanayi silah üretimini düzenleyen ve kontrol altına alan bir kurum halini almaktadır (Saint-Simon, 1966b: 148-150). Teknolojinin geliştiği sanayi toplumlarında, silahlardan daha fazla işlevi olan ve topluma faydalı materyaller üretilmekte olup, silahlar kullanılan sanayi tekniklerinin ve ürünlerinin yanında çok basit ve işlevsiz kalmakta, üretim sisteminin başında olan sanayiciler ve devlet de toplumun yararına olanı üretme amacına doğru yönelmek durumunda kalacaklardır. Teknolojik yenilikler ciddi çalışma ve eğitim gerektirdiğinden, bu eğitimin askerlerde olmadığını söyleyen Saint-Simon, sanayi toplumunun bu özelliklerden ötürü askeri toplumdan hep önde olacağını ve bu durumun da sanayi toplumunun lehine gelişecek bir durum olacağını belirtmektedir: sanayi ne kadar gelişir ise, ordu o kadar geride kalacak; varlığını sadece sanayinin kontrolü altında sürdürmeye devam edecektir (Saint-Simon, 1966a: 148-150).

Sanayi toplumunun hüküm giydiği, askerleri ve orduyu hegemonyası altına aldığı bu yeni düzende, ordu da haliyle yeniden şekillenmektedir. Ordunun tamamen ortadan kalkmasının veya askerlerin pasif bir hal almasının mümkün olamayacağını, ancak söz konusu askeri düzenin değişmesiyle daha barışçıl ve özgür bir toplumsal yapı oluşturabilmenin mümkün olabileceğini söyleyen Saint-Simon, askeri toplumsal yapının önemli bir karakteristiği olan “militarizm” olgusundan uzaklaşmanın bunu başarmanın önemli bir şartı olacağını ifade etmektedir (Ansart, 1970: 34). Militarist yapıdan bir tür “silahlı ulus” adını verdiği yapıya geçiş ile, askeri zihniyetin toplum üzerinde kurmuş olduğu baskıdan kurtulabileceğini savunmuştur. “Silahlı ulus” olarak tanımladığı bu yeni toplumsal yapıda, insanlar askeri zihniyetten ve onun empoze ettiği despotizmden kurtulabilecek ve böylece özgürleşebileceklerdir (Porteret, 2001: 26). Saint-Simon bu silahlı ulusun bir tür milis, bir diğer deyişle, halk kuvveti oluşturmayacağını, sadece bir ulusun gerek olduğunda savaşa hazır bir topluluğa sahip olduğunu göstermek için kurulabileceğini ifade etmektedir (Porteret, 2001: 26-27). Bu noktada, bir tür “sivil silahlı insan grubu” yapısının oluşumu askeri toplumda var olan militarist zihniyetin yok olması için de gerekli bir zemin oluşturabilecektir.

Sanayi toplumu, şiddetin olmadığı, insanların özgürleştiği bir toplumsal yapı olma özelliğini taşıdığından, her tür militarist yaklaşımdan

arınmış ve arındırılmış; sadece halkın çıkarını, hakkını savunan ve koruyan bir toplumsal düzen inşa etmelidir (Collinet, 1961: 38-40). Saint-Simon, insanların özgür olmak için değil, üretmek için bir araya geldiklerini, toplumun ihtiyaçlarına göre kurulan modern toplumsal yapılarda, endüstri organizasyonunun sosyal hayatın gerçek temelini oluşturduğunu savunmaktadır (Meriç, 1996: 57). Haliyle, Saint-Simon'a göre, gerçek özgürlük üretmektir. Saint-Simon'un toplumsal evrim teorisinde ortaya koyduğu en göz alıcı nokta hiç kuşkusuz sadece sanayi toplumsal düzeninde var olabilecek ve ilelebet muhafaza edilmesi gereken sevgi, birlik, barış, refah, dayanışma gibi toplumsal değerlerin inşası ve varlığı olarak özetlenebilir. Saint-Simon'un altını çizdiği ve hayatının son anına kadar savunduğu bu toplumsal yapıda ile ilgili görüşleri ölümünden sonra da yankı bulmaya devam etmiş ve sosyoloji tarihinde Saint-Simonizm olarak adlandırılan Ekolün doğmasına sebep olmuştur. Bu Ekolün başta gelen temsilcileri, hem Saint-Simon'un fikirlerini takip etmiş, hem de bu fikirlerden yola çıkarak yeni görüşler geliştirmişlerdir. Dönemin devlet adamlarının ve subaylarının askeri ve savaş stratejilerini belirlerken Saint-Simon'un görüşlerinden ilham aldıkları ve karar mekanizmalarını bu görüşler ekseninde geliştirdikleri görülmektedir.

3. SAINT-SIMONİZM VE DEVLET POLİTİKALARI

Saint-Simon'un ölümünden sonra, fikirlerinin yansımalarının devam ettiği görülmektedir. Öncelikle, sosyoloji disiplininin kuruluşunda ve gelişiminde Saint-Simon'un geliştirdiği kuramların ve sunduğu analizlerin, asistanlığını ve sekreterliğini yapmış olan Auguste Comte tarafından takip edildiği bilinmektedir. Sosyoloji kelimesinin ve pozitivist yaklaşımın kurucusu olarak kabul edilen Comte'un, gerek sosyolojik kuram ve analizlerinde, gerek ise pozitivist yaklaşımında Saint-Simon'dan etkilendiği, "Toplumun 3 Hal Yasası" başlıklı teorisinde incelediği toplumsal evrimsel sürecini Saint-Simon'un toplumsal evrim yaklaşımından etkilenecek şekilde kaleme aldığı düşünülmektedir (Pickering, 2001: 52). Ayrıca, Comte'un da Saint-Simon gibi asker ve savaş konularına değindiği, özellikle toplumun ikinci gelişim evresi olarak tanımladığı "metafiziksel evrede" savaş ve benzeri çatışmaların söz konusu toplumların özelliği olduğunu ifade ettiği görülmektedir (Pickering, 2001: 55). Fakat Comte pozitivist yaklaşımında Saint-Simon'dan daha öteye giderek, ancak toplumların sadece ve sadece pozitif evrede ilerleyebileceğini ve özgürleşebileceğini vurgulamıştır. Saint-Simon'un evrim teorisinde ise bu durumun sanayi toplumlarında cereyan ettiği görülmektedir.

Auguste Comte'un dışında, Saint-Simon'un ordu ve militarizm ile ilgili görüşlerini sahada uygulayan başka Saint-Simoncular⁸ olduğu

⁸ Saint-Simon'un fikirlerini bir Ekol olarak kabul edildiği ve bu Ekolün takipçileri de sosyoloji literatüründe "Saint-Simonien"ler olarak tanımlanmaktadır (Bkz. Musso, 1999; Régnier, 2002). Cemil Meriç kitabında söz konusu Ekolün takipçilerini "Saint-Simoncular" olarak adlandırmış; Türkçe dilinde bu kelimenin daha anlaşılır olduğunu düşündüğümüzden, çalışmada Saint-Simon'un takipçilerinin Saint-Simoncular olarak adlandırılması uygun görülmüştür.

bilinmektedir. Dönemin önemli devlet adamlarından oluşan bu grup, 19. Yüzyıl Fransa'sında düşünceleri ve sundukları politik stratejiler ile büyük önem kazanmışlar ve Saint-Simon'un siyasi ve sosyal fikirlerini savaş stratejilerinde kullanma yönüne gitmişlerdir. Bu isimlerin arasında en dikkat çekenler, Michel Chevalier, Ferdinand Durand ve Prosper Enfantin'dir. Bu üç Saint-Simoncunun görüşlerine ve politikalarına değinmeden önce, Saint-Simoncular ile ilgili kısa bir bilgilendirme yapmak faydalı olacaktır.

Saint-Simon'un ölümünden sonra bir grup entelektüel Saint-Simon'un fikirlerini yaşatmaya, toplumu daha iyiye götürmeye, endüstri devrimi ile ortaya çıkan toplumsal eşitsizlikler ile ilgili çözümler sunmaya çalışmışlardır. İlk Saint-Simoncular, Saint-Simon'un yaşadığı dönemde ortaya çıkmış, çoğu Ecole Polytechnique'ten mezun, direkt endüstri üretimi ile yakından ilişkisi olan mühendislerden, bankacılardan, iktisatçılardan oluşan ve halkçı yönleriyle bilinen bir sosyal gruptan oluşmaktadır (Meriç, 1996: 62). Saint-Simon'un ölümünün ardından, Saint-Aman Bazard, Philippe Buchez, Michel Chevalier gibi bazı takipçileri siyasete atılmış ve sosyalizmin öncüleri olmuş, diğerleri ise daha çok sanayi ortamında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Hepsinin ortak noktası, Saint-Simon doktrinini devam ettirmek, ekonomik ve sosyal refahı Saint-Simon'un fikirleri doğrultusunda sürdürmek olmuştur. Fakat aralarında birkaç isim daha etkili ve tanınır olmuş hem devlet ile olan ilişkilerinde hem endüstri ve ekonomiye yaptıkları katkılar ile Saint-Simonist Ekolünün başta gelen üyeleri haline gelmişlerdir. (Musso, 1999).

Bu devlet adamlarının başında, politikacı ve ekonomist olan Michel Chevalier gelmektedir. Chevalier, *Ecole Polytechnique*'te aldığı eğitimin ardından, Fransa'nın maden ocaklarında mühendislik yapmaya başlamış ve bu esnada üretim ve sanayileşme konularına ilgi duymaya başlamıştır. Saint-Simon'un felsefesinden yola çıkılarak kurulan "Le Globe" dergisinde siyasi ve ekonomik fikirlerini paylaşmaya başlamış, Fransa'nın içinde bulunduğu savaşlardan nasıl karlı çıkabileceği ile ilgili çalışmalar ve görüşler ortaya koymuştur. Aynı Saint-Simon gibi, savaşların feodal düzenden kaldığı inancını paylaşan Chevalier, yine ancak savaşarak bu feodaliteden kurtulabilmenin mümkün olduğunu savunmaktadır. Bu görüşü ile, Saint-Simon'a zıt bir yaklaşım sergilemiş olsa da Fransa'nın söz konusu feodal düzenin yarattığı etkiden kurtulabilmesi için, savaşın tek çare olduğunu belirttiği dikkat çekmektedir (Le Globe, 1831; akt. Collinet, 1961). Bu bağlamda, aynı Saint-Simon gibi, liberal olan Batı Avrupa ülkelerinin bir konfederasyon yapısı altında, feodal devletler olarak tanımladığı Avusturya ve Rusya'ya karşı birleşmelerinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Böylece, Chevalier'ye göre, Fransa son kez, kanlı bir savaşa ebedi özgürlüğünü ilan etmek için girmek zorunda kalmalıdır (Le Globe, 1831; akt. Collinet, 1961). Chevalier'nin felsefesinde savaşın bir toplumun ve devletin değişiminde çok belirleyici bir faktör olduğu dikkat çekmektedir.

Savaş ile ilgili yaklaşımının dışında, Chevalier ordu ve sanayi arasındaki ilişkiye de değinmiştir. Aynı Saint-Simon'un savunduğu gibi,

ordunun sanayi içinde yer alması gerektiğinin, ordunun sanayinin bir parçası haline gelmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ordu salt haliyle, gerek topluma, gerek ise ekonomiye yaptırdığı harcamalar ile zarar vermekte olup, devletin belini büken bir kurum halini almaktadır. Eğer ordunun işleyiş biçimi değişirse, askerlerin hizmet ettiği bir kurum olmaktan çıkıp, meslek öğrenilen ve sanayiye hizmet eden bir kurum halini alırsa, işte o zaman toplumda barışın sağlanabileceğini ve ordunun barış için bir tehdit olmaktan çıkacağını belirtmektedir (Le Globe, 1832; akt. Collinet, 1961).

1836 yılında yazdığı “Dans Les Lettres de l’Amérique du Nord” başlıklı makalesinde, Chevalier, Fransız askerleri ile Amerikan askerlerini karşılaştırmış; Amerikan askerlerinin daha profesyonel askerler olduğunu ve bu profesyonellik sayesinde ülkenin çıkarlarının korunmasında önemli bir rolü olduklarına ve devletin de orduya ayırdığı bütçenin daha adil kullanılabileceği sonucuna varmıştır: ordunun, sanayinin ve ekonomin ilerlemesine katkıda bulunması gereken bir kurum olduğunu, bunu başaramadığı takdirde de, yok edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Fransa’nın da aynı Amerika gibi, askerleri profesyonelleştirecek bir alt yapısı olduğunu, profesyonel asker yetiştirmek için gerekli teknolojiye, disipline ve dayanışmacı zihniyete sahip olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, orduya sanayide büyük ihtiyaç duyulduğu, en azından demiryollarının inşasında askerlerin işgücünü oluşturabilecek niteliğe sahip insanlar olduğunu düşünmektedir. Askeri toplumsal yapıda var olan asker ve işçi eşitsizliği, sanayi toplumsal yapıda, aynı Saint-Simon’un da ifade ettiği gibi, sosyal sınıf ayrımı ortadan kaldırılacak, askerler de demiryollarının inşası gibi alanlarda çalışarak sanayileşmeye destek olabilecek, böylece asker ve işçi arasındaki işgücüne ve maddiyata dayanan eşitsizlik ortadan kalkacaktır. Chevalier’nin bu yaklaşımından şu sonuca varmak mümkündür: asker, aynı Saint-Simon’un dile getirdiği gibi, işçi olarak çalışacak, sanayiye ve üretime katkıda bulunacak, böylece toplumun değişiminde son derece belirleyici ve etkili bir aktör olacak, aynı zaman da tüm bu özellikleri ve gösterdiği fedakârlık ile hem devlet hem de toplum tarafından yüceltilecektir.

Saint-Simon Ekolünün bir başka varisi ise, Michel Chevalier’nin öğrencisi olarak bilinen ve “Le Globe” dergisinin eski yazarlarından biri olan Yüzbaşı Ferdinand Durand’dır. Asker olmasından kaynaklı olarak Durand’ın, ordu ile ilgili olan görüşlerinde Saint-Simon’dan daha ileriye gittiği dikkat çekmektedir. Durand’a göre, ordu bir toplumun ilerlemesinde ve hatta kurtuluşunu ilan etmesinde çok önemli bir aktör pozisyonundadır. Collinet’nin de belirttiği gibi, Durand’a göre sadece ama sadece ordu topluma işgücü sağlayabilecek güçte olan bir kurumdur: eğer ordu bir sanayi teşkilatına dönüşebilirse, tüm toplum için iş kaynağı oluşturabilecek, gücünü sadece toplum lehine kullanabilirse, barışçıl bir toplumun inşasında da tek umut olarak ortaya çıkabilecektir (Collinet, 1961: 41). Haliyle bir toplumun geleceği, o toplumun bir parçası olan ordu ve ordunun ekonomi ve gelişime sağlayacağı destek ile mümkün görünmektedir. Öte yandan Durand’ın tasarladığı bu yeni ordu düzeninde, her türlü davranış ve sergilenecek tutum

egoizm ve özel çıkardan yoksun olmalıdır. Zira, ordu kitleleri harekete geçirerek, toplumda birlik, düzen ve dayanışmayı sağlamaktan sorumlu olan bir kurum olmalıdır. Bu ortam içerisinde, askerler disiplin, çalışkanlık ve hiyerarşi ekseninde, topluma dostluğu, eşitliği ve özgür olabilmeye ilkesini aşılacaktır. Durand'ın orduya attığı bu değerlerin, Saint-Simon'un sanayi toplumuna aşıladığı değerler ile örtüştüğü görülmektedir. Haliyle, Durand'a göre, ordu değişim ve dönüştürücü bir aktör olarak ortaya çıkmakta, toplumsal gelişimi ve evrimi destekleyen bir kurum olarak belirmektedir.

Saint-Simon Ekolünün bir başka ve belki de en önemli takipçilerinden biri ise Prosper Enfantin isimli sosyal reformist ve gazetecidir. Aynı diğer Saint-Simoncular gibi, Enfantin de ordu ve sanayinin bir toplum için önemini vurgulamış, bir ulusun özgürleşmesinde ordunun rolünün çok önemli olduğunu savunmuştur. 1839 yılında Cezayir'e giden Enfantin, tanık olduğu olaylardan yola çıkarak bir kitap yazmış, bu kitapta Fransa'nın sömürge politikasında nasıl başarılı olabileceğini göstermeye çalışmıştır. Enfantin'e göre, Arap dünyası ve Batı dünyası birbirinden kopmuş ve birbirine çok uzak iki kültür haline gelmiştir. Her iki tarafta da huzurun ve barışın inşası için, kültürlerin birbirlerini tanımaları ve birbirleriyle anlaşmaları gerekmektedir. Bu etkileşimi yerine getirebilecek tek bir kurum vardır, o da ordudur. Enfantin'e göre ordu, halen düzen mevhumunu bilen ve bunu uygulayabilecek tek kurumdur. Ordu sadece sömürgelerde toplumsal düzenin sağlanmasına yardım etmeyecek, aynı zamanda, ordunun askerleri, aldıkları eğitim ve sahip oldukları sosyal değerleriyle, iki kültür arasında bir köprü oluşturabileceklerdir. Haliyle ordu hem bir sosyal kurum olacak hem de kültürel olarak birbirine yabancı farklı kültürlerin uyuşmasında önemli bir araç haline gelecektir. Orduya aşılana bu derin ve anlamlı kimlik hem Fransız ulusunu yüceltecek hem de farklı uluslar arasındaki husumetlerin son bulmasına ve iletişimin sağlanmasına yardımcı olacaktır (Enfantin, 1843/2012). Haliyle ordu, Enfantin'in felsefesinde, en önemli değişim ve de aynı zamanda ilerleme rolünü üstlenen bir kurum olarak belirmektedir.

Saint-Simonizm hareketi Saint-Simon'un ölümünden sonra Chevalier ile devam etmiş, fakat Enfantin ile 1832 yılında son bulmuştur. Enfantin Saint-Simonizm'i bir tarikat gibi göstermeye çalışmış ve bu tutumuyla dönemin siyasi yönetimin tepkisini çekmiştir. Hareket 1833 yılında resmi olarak son bulmuştur. Her ne kadar, Auguste Comte ve sonrasında Emile Durkheim Saint-Simon'un inşa ettiği fikirler doğrultusunda sosyolojik analizlerini geliştirmiş olsalar da Saint-Simon Ekolüne dahil oldukları ile ilgili bir beyanda bulduklarına herhangi bir kaynakta rastlanmamıştır.

Sonuç

Claude Henri de Saint-Simon'un yaşadığı dönemin ekonomik, sosyal, siyasi koşulları ekseninde geliştirdiği fikir ve kavramlarının başta sosyoloji olmak üzere, sosyal bilimlere büyük katkı sağladığı görülmektedir. Saint-Simon, sanayi/endüstri toplumu kavramını kullanan ilk kişi olmanın

yanında, pozitivizm nosyonunu da farklı düşünürlerin fikirlerinden esinlenerek geliştiren ve toplumsal evrim tanımlamasında dile getiren ilk sosyolog olarak anılmaktadır. Saint-Simon sanayileşme hareketinin toplumlarda pozitif düşüncenin ortaya çıkmasına aracı olduğunu ve de aynı zamanda sanayileşmeyi toplumların bilim ve bilgi ışığında ilerlemesine vesile olan bir değişim ve yenilik olarak tanımlamıştır.

Saint-Simon, zora dayalı despotik yönetim biçimi ile tanımladığı askeri toplumdan, özgür demokratik yönetim biçimi ile tanımladığı sanayi toplumuna geçiş ile çok önemli ekonomik ve sosyal değişimlerin meydana geldiğini dile getirmiştir. Söz konusu bu yeni sanayi toplumsal yapıda, ortaya çıkan birlik ve dayanışma ekseninde toplum özgürlüğünü ilan edecek ve böylece bağımsızlaşabilecektir. Bu görüşleri ile Saint-Simon'un sosyalist kimliğini de ortaya koyduğu görülmektedir. Sosyalizm ile ilgili düşüncesinde, Saint-Simon'un duygulara önemli bir yer verdiği dikkat çekmektedir. Sosyalist düzen toplumda sadece ekonomik ve de sosyal eşitliğin önünü açan bir sistem ve düzenden olmaktan öte, insanı özgürleştiren, sevgiye dayalı ilişkiler kurmasına da yardımcı olan bir sosyal sistem olarak düşünülmektedir (Meriç, 1996: 135, 148). *Du Système Industriel* kitabında da ilim ve endüstrinin yeni dünyayı idare etmeye yetemeyeceğini, sevgiye de ihtiyaç duyulduğunu; toplumu çalışanların yararına kurmanın, birer aşk kanununa uymak olduğunu ifade etmiştir (Meriç, 1996: 83). Bu görüşle, Saint-Simon'un toplumda sevgiye ve sevgiye dayalı insan ilişkilerine ne denli önem verdiği görülmektedir.

Sanayi toplumuna geçiş ile ortaya çıkan bir başka sosyal değişim ise, toplumların, askeri toplumsal düzende var olan savaş ve çatışmalardan kurtularak daha barışçıl bir toplumsal düzene geçiyor olabilmelidir. Barış ve barışın beraberinde aracı olduğu her yenilik ve yaydığı etki, toplumları geliştirecek, baskıdan kurtaracak ve böylece huzuru ve mutluluğu getirecektir. Mutluluk kavramı Saint-Simon'un çok önem verdiği bir kavramdır. Saint-Simon'a göre, toplum herkese mutluluk veren bir yaşam alanı olmalıdır. Daha önceki toplumsal yapılarda oluşan nefret ve intikam duyguları, sanayi toplumunda yerini huzur ve mutluluğa bırakacak, böylece insan ilişkileri sevgi ve anlayışa dayalı olacaktır.

Saint-Simon'un sosyolojik analizinde dikkat çeken bir başka nokta ise, askerlerin ve ordunun sanayi toplumunda varlıklarını ancak sanayiye katkıda bulunarak devam ettirebilecekleri fikridir. Ordu, sanayi toplumunun düzenine, ilkelerine ve üretim biçimine entegre olacak, böylece sanayiye hizmet eden bir kurum haline gelecektir. Ordunun bu yeni toplumsal düzende yaşayacağı bu büyük değişim aynı zamanda toplumun orduya ve askerlere karşı beslediği olumsuz düşüncelerin de değişmesine yardımcı olacaktır.

Saint-Simon'un ortaya koyduğu fikirlerin ölümünden sonra bir Ekol olarak ortaya çıkan Saint-Simonizm ile devam ettiği, özellikle dönemin önemli devlet adamları tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir. Chevalier, Capitaine Durand ve Enfantin'in Saint-Simon'un askeri toplumsal yapıya

ilişkin görüşlerine dayanarak orduyu tehlikeli ve toplumu sömüren bir kurum olarak değil, aksine yüceltikleri ve bir ulusun bağımsızlığını ancak ordunun gücü ve geliştireceği stratejiler ile mümkün olduğunu savundukları görülmektedir. Her ne kadar bazı politik görüşlerinde Saint-Simon'dan farklılıklar gösterebilirler de sanayileşme ve sanayiye dayalı bir toplumsal düzenin olması gerekliliği hususunda Saint-Simon ile aynı fikri paylaştıkları; ordu sanayiye hizmet ettiği taktirde topluma faydalı olabileceği fikri, ordunun devleti ya da toplumu sömürmek için değil, vatani ve vatani birliği korumak için var olması gereken bir kurum olduğunu savundukları görülmektedir. Haliyle, Saint-Simoncuların savundukları fikirlerin özünde ulusu korumanın ve de sanayiye kalkındırmanın olduğu; bu görüşleri de Saint-Simon'un yaklaşımlarından esinlenerek ortaya koydukları açıkça görülmektedir.

Saint-Simon'un gerek askeri toplumu tanımlarken, gerek ise sanayi toplumunu tanımlarken ortaya koyduğu tüm fikirlerin, sadece devlet adamlarını değil, zamanında sekreterliğini ve asistanlığını yapmış olan ve sosyolojinin kurucu babası olarak kabul edilen Auguste Comte ve bir sonraki dönemde de Emile Durkheim tarafından takip edildiği ve bu sosyologlara ilham kaynağı oluşturduğu düşünülmektedir. Comte'un, hem pozitivizm hem de toplumun son evresi olarak tanımladığı pozitif evre kavramlarını Saint-Simon'un görüşlerinden etkilenecek şekilde ortaya koymuş olabileceği; Durkheim'ın ise, daha sonraları toplumsal refahı tanımlamak için kullanacağı toplumsal dayanışma kavramını yine Saint-Simon'dan etkilenecek şekilde inşa ettiği düşünülmektedir.

Öte yandan, Fransız ulusunun üstünlüğü ile ilgili de görüşler paylaşan Saint-Simon, bir ulusun savaşarak değil ancak sanayileşerek büyüyebileceğini, sanayinin toplumda ve ulusta bir birlik ruhu oluşturacağını savunmuştur. Durkheim da vatanseverlik (*patriotism*) ile ilgili çalışmalarında, Saint-Simon'un bu yaklaşımlarından esinlenmiş; vatanseverliği tanımlarken, toplumsal bilinç kavramının önemini ortaya koymuştur. Görüldüğü üzere, her ne kadar Comte ve Durkheim Saint-Simon Ekolünün temsilcileri oldukları ile ilgili bir beyanda bulunmuş olmasalar da, Saint-Simon'un fikirlerinden etkilendikleri ve onun görüşleri üzerinden sosyolojik kuramlarını geliştirdikleri fikrini savunmak yanlış olmayacaktır. Haliyle Saint-Simon sadece kendi dönemine damga vurmuş bir sosyolog olmanın yanında, kendisinden sonra gelen sosyologların fikirlerinin oluşumunda da büyük katkı sağlamıştır. Haliyle, bu sosyologların yaklaşımlarının başka bir çalışmada yapılmasının sosyoloji literatürüne önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Abbagnano, N. (1967). *Positivism. In the encyclopedia of philosophy*, Vol.6. (ed, P. Edwards). ss.414-419. New York: Macmillan and Free Press.

- Ansart, P. (1970). *Sociologie de Saint-Simon*. Paris: PUF.
- Durkheim, E.ve Gouldner, A.W. (1958). *Socialism and Saint-Simon (Le socialisme)*. Yellow Springs, Ohio: Antioch Press.
- Collinet, M. (1961). “Le Saint-Simonisme et l’armée”. *Revue française de sociologie*. 2(2). ss.38-47.
- Comte, A. (1851/2018). *Système de politique positive. Dynamique sociale, ou Traité général du progrès humain*. Paris: Hachette Livre BNF.
- Enfantin, B-P. (1843/2012). *Colonisation de l’Algérie*. Paris: Hachette Livre BNF.
- Gurvitch, G. (1960). “Saint-Simon et Karl Marx”. *Revue Internationale De Philosophie*, 14 (53/54 (3/4)), ss. 399-416. Retrieved March 25, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/23940261>
- Lukes S . (2011). “Saint-Simon 1760-1825”. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (çev: Yrd. Doç. İhsan Sezal), 0 (20). Ss.107-116. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusoskon/issue/9529/118956>
- Maciver, A. (1922). “Saint-Simon and his Influence on Karl Marx”. *Economica*. (6). ss.238-245. doi:10.2307/2548317.
- Meriç, C. (1996). *Saint-Simon, İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*. İstanbul: İletişim.
- Musso, P. (1999). *Saint-Simon et le saint-simonisme*. Paris: PUF.
- Musso, P. (2008). “Le comte de Saint-Simon (1760-1825). Penseur du changement social”. *Médium*. 1(1). ss. 154- 163.
- Pickering, M. (1993). *Auguste Comte: An Intellectual Biography, Volume 1*. New York: Cambridge Press.
- Pickering, M. (2011). Le positivisme philosophique: Auguste Comte. *Revue interdisciplinaire d’études juridiques*. 2(2). ss.49-67.
- Porteret, V. (2001). “Société militaire et société industrielle chez Saint-Simon et Auguste Comte”. *Les Champs de Mars*. 2(2). ss.9-29.
- Régnier, P. (2002). *Etudes Saint-Simoniennes*. Lyon: PUL.

- Saint-Simon, H. (1966a). *L'Industrie-I. Œuvres*. Tome I. Paris: Anthropos.
- Saint-Simon, H. (1966b). *L'Industrie-II. Œuvres*. Tome II. Paris: Anthropos.
- Saint-Simon, H. (1966c). *Du Système Industriel. Œuvres*. Tome III. Paris : Anthropos.
- Saint-Simon, H. (1975). Essai sur l'organisation sociale. In *Henri de Saint-Simon (1760-1825): Selected Writings on Science, Industry, and Social Organization*, Keith Taylor (éd. et Trad.). Londres: Croom Helm, ss. 84-85.
- Swedberg, R. (1994). Saint-Simon's vision of a united Europe. *European Journal of Sociology/Archives Européennes De Sociologie/Europäisches Archiv Für Soziologie*. 35(1). ss.145-169.
- Wright.T.R. (1986/2008). *The Religion of Humanity: The Impact of Comtean Positivism on Victorian Britain*. New York: Cambridge University Press.

Extended Abstract

Since the 19th century, social change and evolution have been investigated by many social scientists and as a result many theories have been developed. Claude Henri de Saint-Simon has inspired many sociologists both with his ideas and his effort to understand the society. Following his death, his ideas led to the founding of the School named Saint-Simonism. Contributing to the sociology of change, this study examines the ideas, theoretical and conceptual approach of Saint-Simon and Saint-Simonism, who are considered as the founders of the French Sociology School and even the discipline of Sociology. First of all, Saint-Simon argued that social change is only possible with industrialization and that only a society shaped by industry can progress and evolve. He tried to explain social change and social transformation by comparing two institutional structures which are the army and the industry.

Saint-Simon argued that peace, prosperity, stability and happiness in a society is only possible with the transition to industrial society. Defending that industrialization can only be achieved and progressed by the development of science, he emphasizes that human welfare and wealth should be sought not in wars but in industrial development. He also shares the idea that it is unreal to think about a world completely free of wars, and in a world where soldiers continue to exist it is impossible for civil wars to end. He said that peace can be constructed and the society can be purified from all types of conflicts only by uniting nations and establishing a union called "confederation". Saint-Simon argues that the aim of nations is to end

violence within the society and that this can only be achieved by staying away from war.

At the same time, another point of change emphasized by Saint-Simon is that all kinds weapons used in wars and their production are under the control of industry. Wars are now at the disposal of the industry, the industry has become an institution that regulates and controls the production of weapons. Saint-Simon argues that the complete disappearance of the army would not be possible, but creating a more peaceful and free social structure would be possible with the change of the military order. He states that moving away from the phenomenon of "militarism" will be an important condition to achieve this end. Her argues that with the transition from the militarist structure to what he calls a kind of "armed nation", the society could get rid of the pressure of the military mindset. He defends the idea that the industrial society is a society in which all kind of violence disappears, a society that defends and protects only the freedom, the rights and the interests of people.

We see that the reflections of Saint-Simon's ideas continue even after his death. It is seen that Auguste Comte was later impressed later by Saint-Simon and that he followed Saint-Simon's ideas, especially in his theory of social evolution and his approach on positivism. However, before Comte, a group of important statesmen of the period, calling themselves as Saint-Simonist, had been inspired by his political and social ideas, and had developed certain strategies to be used in wars. These statesmen were as follows: Michel Chevalier, Captain Durand and Prosper Enfantin.

Chevalier expressed his political and economic ideas founded on the basis of Saint-Simon's philosophy in the magazine "Le Globe", carried out some studies and shared some opinions about how France could benefit from wars it faced. Chevalier, thinking that wars remained from the feudal order, just like Saint-Simon, argued that it was possible to get rid of this feudalism only by fighting. Stating that war was the only solution for France to escape from the impact of the feudal order in question, he argued that liberal Western European countries should unite under a confederation structure. Consequently, in Chevalier's philosophy, it is seen that war becomes a very determining factor in the change and transformation of a society and state. By contributing to industry and production, soldiers will be an extremely determinant and influential actor in the change of society, and they will be glorified by both the state and the society with the sacrifice they make and their contribution to the workforce.

Another successor of the Saint-Simon School is Captain Ferdinand Durand, a student of Michel Chevalier. He interprets the army as an institution that has the power to provide labor force to the society. According to Durand, if army can turn into an industrial organization, it is an institution that is strong enough to create a business resource for the whole society. In this new structure attributed to the army by Durand, the army will mobilize the masses and ensure unity, order and solidarity in the society.

Consequently, Durand interprets the army as a transformative actor and considers it as a determinant and influential institution in social evolution.

Another and maybe one of the most important followers of the Saint-Simon School is Prosper Enfantin, a social reformist and journalist. He gave great significance and importance to the army and industry, arguing that industry is very important for the development of a society and the army for the liberation of nation. Consequently, the army will become both a social institution and an important tool in the harmonization of different cultures that are foreign to each other. In the philosophy of Enfantin the army appears as the most important source of change as an institution that assumes the role of progress.

The Saint-Simonism movement continued with Chevalier after the death of Saint-Simon, but ended with Enfantin in 1832. Enfantin tried to portray Saint-Simonism as a sect and with this attitude, it drew the reaction of the political administration of the period. The movement officially ended in 1833. Although Auguste Comte and later Emile Durkheim developed their sociological analysis in line with the ideas built by Saint-Simon, it is not encountered in any source that they made a statement regarding their participation in the Saint-Simon School.

POST-TRUTH: HEGEMONYA'NIN YENİ İDEOLOJİK AYGITI**Melih COŞGUN*****Öz**

Bu çalışmanın amacı, hegemonyanın kendi kültürünü, hâkimiyeti altındaki sınıflara benimsetmek amacıyla kullandığı Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları'na post-modern dönemlerde ortaya çıkan post-truth olgusunu eklemlendirmektir. Zira son zamanlarda kavramın değerine ve yerine ilişkin süregelen arayışlar; söylem, kavram, olgu, çağ, zaman kesiti, durum ve atmosfer gibi tanımlamaları da beraberinde getirmiştir. Çalışma, bu arayışa farklı bir perspektiften yeni bir yön sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel mahiyetini post-truth fenomeninin siyaset bilimi bağlamında anlamlandırılmasına bir katkı sağlamaktır. Mouffe'un da üzerinde durduğu gibi siyaset devinimle var olur ve değişen zamanla birlikte siyasal olanın gereği yeni araçların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu minvalde çalışma öncelikle post-truth kavramının teorik çerçevesi ve onu anlamlandırmaya çalışan çeşitli yaklaşımları ele almaktadır. Ardından çalışmada hegemonya ve Devletin İdeolojik Aygıtları ile post-truth olgusu arasındaki ilişki güncel örneklerle ortaya konacaktır. Çalışmada ulaşılan temel sonuç, aktüel olarak bir takım siyasi olayların ve hegemonik güçlerin medyayı ve sosyal medyayı manipüle ederek rıza elde etmesi ve hegemonya oluşturma çabası bağlamında değerlendirilebilecek olan post truth'un bir post-dia olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Post-Truth, Hegemonya, Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA), Post-DİA.

POST-TRUTH: NEW IDEOLOGICAL APPARATUS OF HEGEMONY**Abstract**

The aim of this study is to articulate the phenomenon of post-truth that emerged in post-modern periods to the Ideological State Apparatuses by Althusser, which hegemony uses to adopt its own culture to the classes under its rule. Then, the ongoing efforts regarding the value and place of the concept in recent times have brought along definitions such as discourse, concept, phenomenon, age, time section, situation and atmosphere. This study aims to present a new direction to these attempts with a different perspective. The main purpose of this study is to contribute to the interpretation of the post-truth phenomenon in the context of

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO, Hukuk Bölümü, melihcosgun@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0017-0600>.

political science. As Mouffe emphasized, politics exist with motion, and new tools are inevitable to emerge as a necessity of the political one with the changing time. In this respect, this study primarily deals with the theoretical framework of the concept of post-truth and various approaches trying to interpret it. Then, the relationship between hegemony and the Ideological State Apparatuses and the phenomenon of post-truth will be revealed with recent examples. The main conclusion reached in this study is that some actual political events and hegemonic powers have acquired acquiescence by manipulating media and social media, and post-truth, which can be evaluated in the context of the effort to create hegemony, is a post-isa.

Keywords: Post-Truth, Hegemony, Ideological State Apparatus (ISA), Post-ISA.

Giriş

Modern zamanlarla birlikte ortaya çıkan bir dünya görüşü olarak Marksizm'in temel ön kabullerinden olan ekonomik determinizmi eleştiren ve düşüncelerinin bir kısmını bu eleştiri üzerine inşa eden Gramsci, “*tam anlamıyla bir “kültür”, ama aynı zamanda belirli sınıfların tahakküm ve tabiiyetinin yaşanan hali olarak görülmesi gereken bir kültür*” (Williams, 1977: 110) olarak nitelendirilebilecek hegemonya kavramına günümüz içeriğini kazandırmıştır. İktidarı elinde bulunduran sınıfın kendi düşüncelerini, değerlerini ve kültürlerini, çeşitli ideolojik aygıtları kullanarak, bununla birlikte toplumun rızasını da göz ardı etmeden, toplumsala dayatması bağlamında hegemonya, modern çağın önemli bir fenomeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan devletin kendi hegemonyasını oluşturmak için bir takım aygıtlara ihtiyaç duyduğu vurgusu ve nihayetinde devlete rıza mekanizmaları arasında sivil toplumun, bunu gerçekleştirebilecek bir aracı kurum olduğu görülmektedir (Hall ve Jacques, 1995). Sivil toplumun alanı, kavramın ortaya çıktığı andan bu yana sürekli tartışma konusu olagelmıştır. Aktüel olarak sivil toplumun, bu denli geniş bir alana hâkim olmasını sağlayan unsurların başında teknolojik gelişmeleri takiben sosyal medya gelmektedir. Modern çağ denilen dönemin artık yerini post-modern dönem olarak nitelendirilen yeni bir değişim sürecine bıraktığı fikri yaygın bir söylem halini almıştır. İşbu noktada, çalışmanın temel iddiası, bu değişim süreciyle birlikte iktidarın kendi düşüncelerini ve kültürlerini toplumsala benimsetmesi bağlamında hegemonyanın, “devletin ideolojik aygıtları”na bir yenisini eklemeyerek post-truthu kullanıp post-modern zamanlarda yeni bir “post-dia” üretmeye yönelmesidir. Post-truth salt bir biçimde yalan söyleme veya propaganda yapma anlamına gelmemektedir. Bilhassa son bir kaç yıl içerisinde daha yaygın olarak kullanılan kavram bir yandan “yılın kelimesi” olarak nitelendirilirken diğer yandan içeriğinin tam olarak ne olduğu tartışılmaktadır. Bilgiye, rasyonalite temelinde değil de duygusal aklın yönlendirilmesiyle ulaşılan ve doğruluğunun kanıtlanması gerekliliği göz ardı edilen bir görüngü olarak post-truth, sadece siyasetçiler tarafından değil bilhassa sosyal medya özelinde çeşitli -ortak zeminlerde bir araya gelen- gruplarca da etkin bir aygıt olarak kullanılmaktadır.

1. POST-TRUTH KAVRAMI ÜZERİNE

Post-truth üzerine yapılan çalışmalarda, kavramın değerine ilişkin ortak birkaç nokta göze çarpmaktadır. Post-truth ilk olarak Steve Tesich'in The Nation dergisinde Başkan Nixon, Watergate Skandalı ve Vietnam Sendromu'nu konu edindiği "A Government of Lies" başlıklı yazısında karşımıza çıkmaktadır (Tesich, 1992: 1). Tesich, çalışmanın başlığından da çıkarılabileceği üzere yalan ve siyaset arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmıştır. Siyasetin ve siyasetçilerin doğruları yansıtmayan, gerçeklerden uzak konumlandırılmış ve fakat toplumu yönlendirme gücü yüksek olan medyayı kullanarak manipülatif söylemlerde bulunduğu Tesich tarafından vurgulanmaktadır. 2004 yılına gelindiğinde, R. Keyes, "The Post Truth Era" kitabında post-truth kavramını daha ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Keyes, kavramın salt bir "yalan söylem"e eğilimine indirgenemeyeceğini dile getirmiştir. Keyes'in eleştirdiği temel nokta ise doğru olmayan söylemlerin, sosyal ve politik alandaki toplumsallığın silikleşmesine bağlı olarak; "yalanın ifşa olması korkusunun" toplumsal alanda önemini yitirmesidir (Keyes, 2017). Post-truth, Oxford English Dictionary tarafından 2016 yılında "yılın kelimesi" olarak belirlendi. Sözlüğün "nesnel olguların, kamuoyunun biçimlenmesinde, duygulardan ve kişisel inançlardan daha az etkili olduğu durumlar" (<https://languages.oup.com/word-of-the-year/>, 17/03/2020) biçiminde tanımladığı yılın kelimesi, daha sonra özellikle D. Trump'ın seçim kampanyalarının ve Birleşik Krallık'ın Brexit sürecinin anlamlandırılmasında anahtar kavram olarak tercih edilmiştir. Post-truth literatürüne doğrudan katkı sağlayan bir diğer düşünür ise L. McIntyre'dır. O, günümüzde bireylerin gerçeği nasıl bilebileceğine odaklanmak yerine gerçekliğin varlığının sorgulandığı bir çağın içerisinde olduğumuzu, olguların geri plana itilip yerine duyguların daha önemli görüldüğü, bu duygusallığın hakikati elde etme süreçlerini deforme ettiği ve nihayetinde gerçekliğin varlığının hiçe sayıldığı bir çağ olarak post-truthu tanımlamaktadır (McIntyre, 2019). Batı literatüründe post-truth kavramının içeriğine ve yönüne ilişkin temel seyri belirleyen bahsi geçen düşünürlerin yanı sıra farklı çalışmalar da bulunmaktadır.¹ Buna ek olarak Türkiye özelinde Yalın Alpay'ın "Yalanın Siyaseti" eseri post-truth ile ilgili teorik ve kavramsal bilgilerin yanı sıra kavramın Türkçeleştirilmesine dair "hakikatin önemsizleştirilmesi" (Alpay, 2019) önerisiyle katkı sağlamaktadır.

Kavramın Türkçeleştirilmesine ilişkin etimolojik içeriğinin yanı sıra ne anlatmaya çalıştığı da önemli bir unsurdur. Burada temel belirleyici nitelik "truth" görüngüsünün kastettiği asıl anlamın "hakikat" olarak mı yoksa "gerçeklik" olarak mı çevrildiğinde elde edileceğidir. Hakikatin gerçeklikle aynı olmadığını anlamlandırmak için üç farklı perspektiften

¹ D'Ancona, M., "Post-Truth: The New War on Truth and How to Fight Back"; Stephan L., Ullrich K. H. E. Ve J.Cook "Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the "Post-Truth" Era"; Sarukkai, S. "The age of post-truth politics"; Rochlin, N., "Fake news: belief in post-truth" vb.

bakmak faydalı görünmektedir. İlk olarak metafizik geleneğidir; Platon'da karşımıza çıkan metafizik geleneğinde hakikat, özlerin alanında/boyutundadır, bir başka deyişle, “değişimin” alanında değildir. Diğer yandan Heidegger'in varoluşçu görüngübilimsel gelenekte vurguladığı hakiki olan ile olmayan arasında farkı; “deneyime kendisini açmış olanla üstü örtük kalmış olan” belirlemektedir. Bu bağlam aynı zamanda metafizik geleneğini tam da zıttı bir yerde konumlanmaktadır. Son bahis ise analistik onto-epistemik gelenekte hakikatin yeri; olguların mevcut olması veya olmaması gibi daha basit bir ayırım üzerine inşa edilmiştir (Baç, 2020: 21-23). Ezcümlle, burada yapılan vurgudan yola çıkarak “hakikat” ontik ve merkezi bir değere sahip görünmektedir. Diğer yandan hakikat ile gerçeklik birbirinden koparılamayacak kadar ilintili görünmektedir ve fakat yine de özdeş değillerdir. Gerçeklik özünde bir varolma durumudur bir başka deyişle “hakikat de gerçekliktir, fakat gerçekliğin en temelidir, asıl gerçekliktir; bana göre ve bana dönük değil kendinde ve kendisi olarak var olandır” (Köktürk, 2020: 36-37). Bu felsefi tartışma derinleştirilebilir fakat çalışmanın sınırları gereği “hakikat” ve “gerçeklik” üzerine kısa bir bahis tercih edilmiştir. Çeviri konusuna tekrar dönmek gerekirse post-truth görüngüsünün Türkçeleştirilmesinde merkezliği ve ontik olarak öncelenen hakikatin “truth” çevirisinde kullanımı daha uygun görünmektedir. Çeviri konusunda yine de üzerinde mutabakata varılmış bir kavramsallaştırma bulunmamaktadır. Zira konunun yeni olması hasebiyle pek çok farklı yazarın/düşünürün farklı açılardan konuya yaklaşması bu çeviri farklılıklarının temel nedenleri arasında gösterilebilir. Hakikat sonrası, hakikat ötesi, hakikatin değersizleştirilmesi/önemsizleştirilmesi, gerçeklik ötesi, gerçeklik sonrası gibi pek çok farklı anlamlandırmaya sahip olan post-truth önümüzdeki günlerde farklı, yeni anlamlar da kazanacak gibi görünmektedir.

2. POST-TRUTH VE SİYASET FELSEFESİ

Post-truth kavramını anlamlandırma çabaları, kavramın, siyaset felsefesinde içkin bir takım tarihsel metaforlarla ve teorilerle ilişkilendirme yönelimini de beraberinde getirmiştir. Bu eğilim kimi zaman Platon'da kimi zaman Nietzsche'de kimi zaman da Pareto'da yankı bulmuştur. Çalışma, bu bağlamda post-truth fenomenine siyasi/felsefi bir teorik zemin arayışının birkaç örneğine değindikten sonra alternatif bir güzergâh önermektedir. “Gerçeklik” sorununun bir metafor üzerinden tartışıldığı Platon'un Mağara Alegorisi, mağarada çocukluklarından beri ayaklarından ve boyunlarından zincirlenmiş bir biçimde, arkalarından geçen insanların taşıdıkları araçların gölgeleri, önlerine vurdukları duvara yansımalarını gerçek zannederek yaşayan insanların tasviriyle başlamaktadır. Ardından içlerinden bu yansımalarından kuşku duyan biri, aşama aşama gölgeden gerçeğe yönelecektir. Önce gölgelerin oluşmasına neden olan ateşi, sonra nesnelere daha sonra da o nesnelere taşıyan insanları, her bir adımda gerçeğe biraz daha yaklaşıp nihayetinde gerçeğe ulaşacaktır (Yalçinkaya, 2013: 95).

Bu alegori, Antik dönemden günümüze kadar insanı ve insanlığı çevrelemiş görünen olguları tartışmak için bir başlangıç noktası olmuştur. Platon'un mağarasında dışarıda ne olup bittiğini net bir biçimde bilmeyen, olanları ve gerçekleri sadece mağara duvarına yansıyan bir takım gölgeler vasıtasıyla bilmeye yönelen, zincirlenmiş bir insan topluluğu bulunmaktadır. Fakat içlerinden biri bu durumdan kuşku duyup gerçeğe yönelmek ister ve zincirlerini kırarak gölgelerin oluşmasına neden olan, ki bunlara sayılı diyebiliriz, ışığın kaynağına diğer bir ifadeyle gerçekliğin kaynağına yönelmektedir. Burada zincirlenmiş insan topluluğundan bir kişinin, özne olmaya yönelmesini sağlayan şey kuşku ve gerçekliği sorgulamasıdır. Kişi mağaranın dışarısına çıkıp gerçeği ve onun kaynağını öğrendiği anda özgür bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ise çokça tartışılabilen bir olgu olan sosyal medya ve onun yaydığı bilginin, gerçekliğini sorgulanmadan kabul edenler tıpkı mağarada gölgeleri gerçek sanan insanlara benzemektedirler. Bu bahis Mağara Alegorisi'nin post-truth ile ilişkilendirildiği temel noktadır (Köktürk, 2020: 40). Bireylerin sosyal medyada takip ettikleri veya rastgele karşılarında çıkan bilgilerin kaynağını ve doğruluğunu kontrol etmeden “gerçekliğine” inanmaları, bu bilgileri yaymaları ve hatta savunmaları sıkça karşılaşılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tavır ise gerçeğin ne olduğundan ziyade kendi düşünce dünyasına uygun bir takım gerçek dışı bilgilerin, gerçekmişçesine kullanımını beraberinde getirmektedir. Hakikatin değersizleştirilmesine neden olan bu durum, gerçeğin ötesine yani reelin değersizleşmesine, anlamsızlaştırılmasına yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, biraz önce kuşku duyup zincirlerini kıran ve gerçeğin kaynağına yönelen özgür özne, günümüzde sosyal medyanın “büyülü” dünyasına kapılıp tekrar “zincirlenerek” gerçeğe ve gerçeğin kaynağına yönelmeden yine “mağaraya” dönmüştür (Köktürk, 2020: 40-45). Hakikatin değersizleştirilmesi/önemsizleştirilmesi bağlamında ele alınan post-truth ise bu durumu açıklayabileceğimiz önemli bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira post-truth duyguların ve kişisel inançların kamuoyu oluşturma konusunda nesnel doğruluğa göre daha fazla etkili olduğu anlamına gelmektedir.

Özgür özne bahsinden yola çıkarak post-truthun gerçek kaynağının nihilizm olduğu düşüncesi diğer bir teorik temel arayışının yansıması bağlamında ele alınmaktadır. Nietzsche'nin asıl kaygılarından biri olan ve aşılması zorunlu atfedilen nihilizmin, değerlerin değerinin kaybedilmesi açısından post-trutha zemin hazırladığı iddia edilmektedir (Raptis, 2020: 57). Nihilizmi pek çok farklı açıdan değerlendirmek mümkündür. Bir yandan Nietzsche'nin nihilizmi anlamlandırma çabalarının çıkış noktasını “Tanrı öldü, onu biz öldürdük” söylemine atıfta bulunulabilir. Burada yapılmak istenen vurgu Hristiyanlık inancının sona erdirilmesi değil, insanın kendini doğuştan günahkâr, kötü ve kara vicdanlı oluşunu açıklamaktır (Raptis, 2020: 60). Diğer yandan Nietzsche'nin “Ahlaki fenomenler yoktur, bu fenomenlerin sadece bir ahlaki yorumu vardır” (Nietzsche, 1968: 149)

söylemi öznellik biçiminde de karşımıza çıkabilir. Fakat çalışmanın seyri açısından Nietzsche'nin nihilizmi, bir kültürün kendine yabancılaşması (Nietzsche, 2011) ve değerlerin değerini kaybetmesi şeklinde ele alınmıştır. Değerlerin değerini kaybetmesi, post-truthun gerçeklerin değersizleştirilmesi ile oldukça paralel bir anlatı içermektedir. Burada akıllara şu soru gelmektedir; bu değersizleştirme “olağan” bir seyirde mi gerçekleşmektedir yoksa bir “yönlendirme” içermekte midir? Bu müphemlik aynı zamanda post-truthu anlamlandırmak için kullanılabilecek bir diğer teorinin de irdelediği bir husustur. Yönlendirme bahsi post-truth söyleminin içeriğini anlamlandırma çabası özelinde Füller'in de üzerinde durduğu Pareto'nun “aslanlar ve tilkiler” metaforu bu bağlamda ufuk açıcı bir niteliğe sahiptir (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020: 84).

Pareto, toplumsal değişim süreçlerinin seçkinler (yönetenler) arasında bir çatışmanın neticesi ortaya çıktığını dile getirmektedir. Yönetmek bir yandan ikna gücü, kurnazlık ve esneklik diğer yandan ise karşıtlıkları bastırmak için “güç” gerektirmektedir. Siyasal değişim de bu iki tarafın yer değiştirmesinin diğer bir ifadeyle “seçkinlerin dolaşımının” ürünüdür. Tilkiler ikna gücüyle halkın rızasını almakta başarılı olsalar da gerekli anlarda şiddet kullanma konusunda aynı başarıyı gösteremezler. İşte bu anlarda aslanlar yönetimi ele almaktadırlar (Miller, 1995: 97-98). Füller, aslanların geleneksel yapı ve otoriteden beslendiğini, tilkilerin ise hâkim anlatının yanlışlığını vurguladığını söylemektedir. Post-modern bir yorumla Füller, aslanların mevcut durumu korumak adına post-truthu kullanarak “kükrediğini” tilkilerin ise bu gerçekdışı, hakikat sonrası veya hakikatin değersizleştirildiği oyunun kurallarını değiştirip yönetimi ele geçirme çabasına vurgu yapmaktadır. Ezcümlle, Füller'e göre post-truth, aslanlar ve tilkiler arasındaki bilhassa politika üzerine yapılan tartışmalarda zeminin somutlaşmasını sağlayan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Füller, 2018: 14).

Post-truth, bilginin ve kaynağının doğruluğunun kontrol edilme ihtiyacının duyulmadığı bir zaman olarak “mağara yeniden dönüş” (Köktürk, 2020) metaforu üzerinden bir “çağ”; değerlerin değersizleştiği ve nihilizmin neticesi şeklinde ortaya çıkan bir “durum” (Raptis, 2020); seçkinlerin dolaşımında bir “olgu” (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020) şeklinde bir takım teorik ve metaforik ilişkilendirmelerle tanımlanmaktadır. Bu çalışma ise bahsi geçen metaforik ve teorik ilişkilendirmelere bir yenisini eklemeyi amaçlamaktadır. Bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere, çalışmanın temel iddiası hegemonik gücü elinde bulunduran sınıfların post-truthu bir “aygıt” kullanıldığıdır. Diğer bir ifadeyle post-truthun, post-modern dönemde devletin post-modern ideoloji aygıtı olduğudur.

3. BİR POST-DİA OLARAK POST-TRUTH

A. Gramsci'nin, hapisane günlerinde, içerisinde bulunduğu durumu anlamlandırma çabası, Post-Marksist kuramın temellerinin atılmasında etkili olmuş; aynı zamanda bir Marxizm eleştirisini de beraberinde getirmiştir.

Tarihsel blok oluşana kadar altyapının üstyapı üzerindeki deterministik etkisi kabul edilebilir olsa da; tarihsel blok oluşuktan sonra sadece alt yapının üst yapıyı etkilemesi söz konusu olamazdı; aynı zamanda üst yapının da alt yapıya tesir edeceği gerçeği Gramsci tarafından ortaya konulmuştur. Gramsciye teoride “Hegemonya” (Gramsci, 2012) olarak nitelendirilen bu durumun hangi araçlarla gerçekleştirilebileceği konusunda L. Althusser iki farklı enstrüman ortaya atmıştır; bunlardan biri “devletin baskıcı aygıtları” diğeri “devletin ideolojik aygıtları” (Althusser, 2015) olarak ifade edilir.

Marx'ın altyapının üst yapıyı belirlediğini ifade ettiği analiziyle yakın bir ilgi/ilişki içerisinde toplumsal yapıların birbirlerini karşılıklı olarak belirleyen unsurlar olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Esasen bu ekonomik determinizmin eleştirisi en çok Gramsci'de kendisini göstermektedir. Gramsci, bu ekonomik determinizme karşı çıkmaktadır. Gramsci, tam bir yapısalcı Marksist olarak görülmemekle beraber; genel hatlarıyla Batı Marksizmi'nin ve özel boyutta başta Louis Althusser olmak üzere yapısalcıların görüşlerini çok fazla etkileyen bir düşünür olarak belirginleşmektedir. Bunu yaparken altyapıda var olan ekonomik üretim biçiminin, üstyapının tek başına belirleyicisi olduğunu iddia eden Marx'ı eleştirmektedir. Bu etkinin çift taraflı bir etki olduğu savı, eleştirisinin temelini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, nasıl ki altyapıda var olan üretim biçimi toplumun üstyapısını belirliyorsa; Gramsci'ye göre üstyapı unsurları da altyapı öğeleri üzerinde etkili ve belirleyici olabilmektedir. İşte tam da bu noktada, toplumsal olanın şekillendirilmesi sürecinin, kimi zaman siyasal iktidar imkânlarının kullanılması üzerinden; kimi zaman ise medya, eğitim ve kültür gibi vektörlerin yönlendirmesi üzerinden altyapıyla ilgili belirleyiciliğe sahip olduğu öne sürülebilir.

Devlet, kendi düşünce örüntülerini toplumsal alanın bütününe benimsetme gayesiyle medyayı, eğitimi, kültürü veya dini kullanarak hegemonik gücünü hissettirmektedir. Devlet, hegemonik üstünlüğünü genel olarak kurumsal yapıların varlığıyla göstermektedir. Bu kurumsal yapılar bir yandan devletin fiziksel yansımasıdır ve fakat diğeri yandan toplum üzerindeki hâkimiyet araçlarıdır. Bu araçlar ulus-devletleşme sürecinde de oldukça etkin bir biçimde kullanılmışlardır. Diğeri yandan modernleşme proses ve projelerinde de kullanılan bu araçlar, modern dönemlere ait bir görünüm sunmaktadır. Zamanın değişmesiyle birlikte modernite yerini post-modern dönemlere bırakmaktadır. Bahsi geçen değişim sadece zamanın değişimini değil beraberinde pek çok alan ve araçta da kendini hissetmektedir. Bu bağlamda post-truthu bir söylem, kavram, olgu, çağ, zaman kesiti, durum ve atmosfer değil de aksine post-modern dönemlere ait devletin kullandığı bir araç olarak nitelendirmek farklı bir bakış açısı sunabilir. Bu söylemin ardında yatan çıkış noktası ABD Başkanı Trump'ın seçim süreciyle doğrudan ilişkilendirilen post-truth retoriğinin McComiskey tarafından “Trump-Etkisi” kavramsallaştırmasıdır (McComiskey, 2017).

Post-truthun Trump tarafından etkin bir biçimde kullanıldığı genel kabul gören bir gerçektir fakat öncesinde de G. W. Bush tarafından 11 Eylül

Saldırıları'nın ardından askeri müdahaleleri meşrulaştırmak adına hiçbir kanıtlanabilir veri olmamasına rağmen bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir (Karadut, 2020: 127). Önce kendi halkını ardından uluslararası camiyayı “ikna edici” söylemler kullanarak ardından kanıtlanmasına ihtiyaç duyulmayan veya duyulmaması istenilen bir takım argümanlarla askeri müdahalelerin meşrulaştırıldığı görülmektedir. Bu meşrulaştırma süreci ise post-truth olarak nitelendirilen bir araç üzerinden ilerlemiştir. Keyes, Amerikan halkının U-2 Casus Uçakları Olayı, Monica Lewinsky Olayı, 2003 Irak Savaşı Bahaneleri gibi olaylarda manipüle edildiklerini, post-truth kavramıyla açıklamaktadır (Keyes, 2017). Althusser'e göre devlet; öncelikle devletin baskı aygıtı olarak karşımıza çıkar, ardından Althusser devleti ve devlet iktidarını birbirinden ayırmaktadır. Sınıf mücadelelerini devlet iktidarını ele geçirmek için ve iktidarı ele geçiren sınıfın kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda iktidarı kullandığını dile getiren Althusser (2015: 48), tüm bu amaçlar için iki aygıtı vurgu yapar. Bu bağlamda ortaya çıkan devletin ideolojik aygıtları mutlak bir biçimde neseldir, herhangi bir özne tarafından üretilmemektedir. Fakat diğer pek çok alanda olduğu gibi özneyi de şekillendirmektedir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise DİA'ların sadece devlet kurumlarıyla değil toplumsal kurumlarla da iç içe geçmiş bir hal aldığıdır. Bireyler çoğu zaman devlet tarafından yönlendirildiklerinin dahi farkına varamazlar (Althusser, 2015). Bu durum biraz önce bahsi geçen örnekleri ele aldığımızda iktidar ile aynı ideolojik değerlere sahip toplum kesimlerince benzer bir ilişki sunmaktadır. Devletin ideolojik aygıtlarında toplum çoğu kez yönlendirildiğini farkına varamaz, tıpkı post-truth'da olduğu gibi, benzer ideolojik bakış açısına sahip kişiler manipüle edildiğinin farkına varmadan hayatlarına devam etmektedirler.

Diğer yandan post-truth, seçim dönemlerinde, rakiplerine karşı avantaj elde etmek için, müphem pek çok olgu ve olay hakkında ikazda bulunmak, kanıtlanamayan iddiaları ortaya atıp rakipleri karalamak gibi olgular gerek Trump'ın seçim kampanyalarında gerekse Brexit Süreci'nde karşımıza çıkmaktadır. Post-truthun siyasi bir araç olduğunun bir diğer göstergesi Trump'ın seçim kampanyası sürecinde iddia ettiği 77 ifadenin %76'sının doğru olmadığı tespit edilmiştir ama bu durum seçim sürecinde olumsuz bir etkisi olmamıştır (Fish, 2016: 211). Yine benzer bir biçimde Trump, Başkanlık görevine geldikten sonra genel olarak Amerikan halkını fakat özelde ise kendi destekçilerini manipüle etmek adına 993 günde 13.435 yalan veya yanıltıcı beyanda bulunmuştur (Baç, 2020: 19). Bu bağlamda “belli bir amaca matuf olarak, eğilip bükülmüş hakikati araçsallaştırarak manipüle etmek, sündürmek, çeşitli siyasal amaçlar için “kullanmak”, sıklıkla ve açıkça seçilebilen güncel örnekler oldukları için, post-truthu siyasalın alanında tespit etmek oldukça anlaşılırdır” (Atalay, 2020: 186-187). Gerçekliği kanıtlanmamış bilgilerin servis edilmesi asıl olarak bir amaca hizmet eden hayali bir olgunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Althusser'in ideolojik aygıtları açıklarken kullandığı; dini, ahlaki, hukuki ve

siyasal ideoloji aynı zamanda birer dünya görüşüdür ve Althusser yapmış olduğu ideoloji tanımında gerçek dünyanın hayali olarak tasarlandığı fikrini ortaya atmıştır (Althusser: 2015). Devletin ideolojik aygıtlarının ontik kökeninde yer alan bu ideoloji tanımı gerçek dünyanın hayali tasarımının topluma dayatılmasını tasvir etmektedir. Post-truthu, devletin yeni ideolojik aygıtı olarak nitelendirmenin bir diğer nedeni de bu minvalde ortaya çıkmaktadır. Post-truth da gerçek olmamasına rağmen topluma gerçekmiş gibi benimsetilen söylemler yumağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Althusser ideolojiyi ele alırken, ideoloji; bir aygıtta ve bu aygıtların pratik ya da pratiklerin de var olur hep. Bu da maddi bir var oluşturu (2015) şeklinde bir tanımlamaya gitmiştir. Aynı eserinde Althusser, buradaki maddiliğin bir eşyanın maddiliği ile benzer olmadığını vurgulamaktadır. Maddilik; sistemin belirlediği sınırlar dâhilinde ideolojik aygıtta düzenlenmiş pratikleri benimseyerek belirli davranış kalıplarına göre hareket etmesi bağlamında ele alınmaktadır. Althusser bu maddiliği, *“maddi bir aygıt içerisinde var olan, maddi kurallar tarafından düzenlenen maddi pratikler, kendi inancına göre vicdan rahatlığıyla hareket eden bir özenin maddi eylemlerinde varolan pratikleri buyuran ideoloji”* olarak tanımlamaktadır (Althusser, 2015: 58). Asıl olarak özgürlüğe sahip olduğunu düşünen fakat özü itibarıyla varolan pratikler tarafından belirli sınırların dâhilde kalan bireyler, devletin ideolojik aygıtın da karşımıza çıktığı gibi post-truth'un bireyleriyle oldukça benzer bir niteliğe sahip görünmektedir. Post-truth “nesnel olguların, kamuoyunun biçimlenmesinde, duygulardan ve kişisel inançlardan daha az etkili olduğu durumlar” olarak tanımlanırken, bu bağlamda duygulara ve kişisel inançlara sahip olan kişiler, öncelikle ideolojik bakış açısıyla ardından sınırlı gerçekliğin ya da hakikatin değersizleştiği bir çevreyle sınırlı olmak üzere sadece hegemonyanın istediği bilgiye ulaşabilmektedirler. Post-truth fenomenini bir DİA olarak nitelendirmedeki üçüncü argüman bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Her ikisinde de bireyler kendilerini özgür düşünürken asıl olarak hegemonyanın onlara sağladığı sınırları dâhilinde kalarak bir özgürlük yaşamaktadırlar.

Baş, konuyu doğrudan bu bahis bağlamında ele almasa da; “Bir toplumda “nesnel doğruluk” veya” hakikat” tekeli altına almayı başaran her hegemonik rejim büyük bir totaliter tehdit oluşturacağı, kendi “hakikati” dışında kalanları ezerek baskılayacağı yalnızca ciddiye alınması gereken varsayımsal bir distopik senaryo değil, geçmişte defalarca yaşanmış ve günümüzde de farklı coğrafyalarda gerçekleşmekte olan bir durumdur.” şeklinde bir yorum getirmiştir (2020: 31). Post-truth bu gerçekliğin hegemonik güç tarafından sürdürülebilmesi adına post-modern zamanlarda karşımıza çıkan bir aygıt olarak tanımlanabilir. Hegemonik rejim, mevcut durumlarını sürdürebilmek için “dönemin ruhuna” uygun araçlar tercih etmek zorundadırlar. Görsel medyanın yaygın olmadığı dönemlerde radyonun etkin kullanımı, dini bilginin gerilemeye başladığı dönemlerde

bilimsel bilginin gücünün tercih edilmesi, savaş dönemlerindeki propaganda² yöntemleri gibi çeşitli örnekler karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde de Foucault'nun söylemi, asıl olarak post-truthun neden bu kadar etkili bir araç olduğuna dair bir güzergâh ortaya çıkarmaktadır. Foucault'nun “Kelimler ve Şeyler” eserinde tartıştığı bilimsel nesnellüğün imkânsızlığı (Foucault, 2001), bilim insanının ideoloji ve güçle sorunlu ilişkisi üzerinde durmuştur. Bu bağlamda bu ideolojik tavır egemen sınıfın hâkimiyetini pekiştiren bir araç ve nihayetinde ideolojiden beslenen bilgi de hegemonik güçlere hizmet aracı olacaktır (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020: 95). Egemen güçlere hizmet eden bir bilimsel bilginin varlığının yanı sıra asıl vurgulanmak istenen kısım bilim insanı da olsa ideolojiden bağımsız bir “üretim” olmadığıdır. Zira insan doğası gereği duygularından bağımsız bir biçimde “karar verme ânı” mümkün değildir. İşbu noktada post-truth, sözlük tanımında yapılan vurguya istinaden, duyguların ve kişisel inançların kamuoyu oluşturmada nesnel gerçeklerden ve gerçekliklerden daha önemli olduğu anlamını da içermektedir. Hâkim sınıf işte bu “duygusallığı” merkeze almasına yardımcı olacak elverişli bir araç bağlamında post-truthu tercih etmektedir.

Post-truthun bir ideolojik araç olarak kullanılmasındaki önemli argümanlardan bir diğeri de demokrasidir. Demokrasi pratiğinin sağladığı imkânlarla birlikte popülist söylemlerin post-truth kullanılarak arttığı görülmektedir. Keyes, post-truth çağında insanların söyledikleri yalanlardan dolayı bir endişe ve utanç hissetmediklerinden dolayı “alternatif bir etik” alanı oluşturduğunu dile getirmektedir (2017). Bunun en kesif örnekleri ise Trump'ın seçim süreçlerindeki söylemleri ve Brexit Süreci'nde Boris Johnson'ın takip ettiği yöntem de benzer bir güzergâhta ilerlemektedir. Başkan Boris, Brexit Süreci'nde başta kendi destekçileri olmak üzere İngiliz halkının kararlarını kendi siyasi görüşü doğrultusunda etkilemek için gerçek dışı söylemlerde bulunmuş ve yanlış bir takım verilerle sonucu manipüle etmeyi de başarmıştır. Halkın nesnel bilgilere yönelme alışkanlığını kaybettiği bu çağda, onların duygularını ve kişisel inançlarını ve hatta ideolojik tavırlarını kullanarak post-truthu bir aygıt olarak tercih ettiği görülmektedir. Siyasilerin iddia ettiği olgular ve verdiği demeçler ideolojik açıdan kendilerini onlara yakın gören destekçileri tarafından doğrudan kabul görmektedir. Bunun farkında olan siyasiler ise bu durumu lehlerine çevirmekte ve popülist söylemlere yönelmektedir. Bu yönelimin önemli

² Propaganda 20. Yüzyılın başlarında James Bryce tarafından, aldatıcı ve tekyanlı bildirimlerle, gerçekleri kendi başlarına bulma yeteneğinden veya isteğinden yoksun kimseleri aldatmak ve kötü yöne yönlendirmek için gücünü kamuoyunun zayıflığından alan, ahlak dışı bir şey olarak tanımlanmıştır (Bryce: 1921: 505). Propaganda söylemi dikkatlice bakıldığında aldatıcı içeriğe sahip olması, gerçeklerin bulma isteğinden yoksun kimseleri hedef alması ve doğruluğunun kanıtlanmasına ihtiyaç duyulmaması açısından post-truth kavramına oldukça yaklaşmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken unsurlardan ilki her propagandanın yalan olduğu söyleminden kaçınarak (Qualter, 1980: 275), asıl vurgunun onun yönlendirici gücü ve kitleleri manipüle kabiliyetine yapıldığıdır. Joseph Goebbels'in Nazi Almanya'sında yürütmüş olduğu propaganda faaliyetleri bu bağlamda uygun bir örnek teşkil etmektedir. Goebbels, "bizim zaferden kastımız askeri savaşın kazanılması değildir" söylemi ve özellikle sinema, radyo ve afişler vasıtasıyla propagandanın halkı yönlendirme gücünü kullanması, post-modern zamanlarda post-truth'un propagandayla olan benzerliğini (zamanın ruhuna uygun bir biçimde sosyal medya aracılığıyla) ortaya koymaktadır.

araçlarından biri haline gelen post-truth, zaman içerisinde devletin ideolojik bir aygıtı olarak – post-dia'sı olarak – karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Çalışma; devletin ideolojik aygıtları anlatısının merkezinde yer alan bir takım önemli tanımlamalardan yola çıkarak post-truth ile arasında anlamlı bir rabıta kurabilmesi üç temel unsur üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki; Althusser'in DİA'ların devletin kendi kurumları arasındaki iç içe geçmiş halinin yalnızca bu alanda kalmayıp toplumsal kurumları da sarmaladığı ve daha da önemlisi bireylerin çoğu zaman bu yönlendirmenin farkında olmadığı vurgusudur. Zira post-truth kavramı da benzer bir biçimde ortak ideolojik bakış açısına sahip kişilerin hegemonik güç tarafından manipüle edildiğinin farkına varmadan hayatlarına devam ettikleri bir dünyayı tanımlamaktadır. İkinci olarak, Althusser ideoloji tanımlarken gerçek dünyanın hayali tasarımında bahsetmektedir. Devletin ideolojik aygıtlarının tanımlanmasında ontik öneme sahip bu tanımlı gerçek dünyanın hayali tasarımının topluma dayatılmasını tasvir etmektedir. Post-truth da gerçek olmamasına, gerçekliği kanıtlanmamasına veya gerçekliği tartışılmamasına rağmen topluma gerçekmiş gibi benimsetilen söylemler yumağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü ve son unsur olarak; toplumu meydana getiren bireyler kendilerini özgür olarak nitelendirirken devletin ideolojik aygıtları, bu özgürlüğü, çeperi belirlenmiş bir özgürlük alanı şeklinde sınırlandırmaktadır. Post-truthun oluşturmaya çalıştığı sınırlı gerçeklik ya da hakikatin değersizleştirilmesi de benzer bir biçimde bireylerin bilgiye ulaşırken sahip oldukları dünya görüşü, duygusal eğilimleri ve kişisel inançları göz önünde tutarak, sınırlarını kendi belirlediği bir bilgi biçimini onlara sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle her iki kavram da bireyler kendilerini özgür düşünürken asıl olarak hegemonyanın onlara sağladığı sınırları dâhiline sıkıştırarak bir özgürlük yaşamaktadırlar.

Post-truth fenomenini anlamlandırma gayesi; söylem, kavram, olgu, çağ, zaman kesiti, durum ve atmosfer gibi tanımlamaları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma ise bu anlamlandırma çabasına farklı bir güzergâh belirleyebilmek adına onu post-dia olarak nitelendirmektedir. Çalışmada üzerinde durulduğu üzere post-truth ile devletin ideolojik aygıtları arasında bir takım bağlantı noktaları tespit edilmiş ve aralarındaki rabıtaya vurgu yapılmıştır. O vakit neden post-truth yeni bir “dia” değil de “post-dia” olarak tanımlanmıştır? Buradaki temel ayrım; “dia” modern zamanlara ait bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ontolojik kabulden yola çıkarak “dia”nın sahip olduğu argümanlar da buna bağlı olarak modern araçlardır. Diğer yandan post-truth ise post-modern zamanlara ait bir kavram olup, içerisinde bulunduğu zamanın ruhunu yansıtan bir fenomendir. Modern çağdan post-modern çağa geçiş yeni olguların ortaya çıkmasını sağlamakla birlikte (ya da tam tersi biçimde yeni olguların ortaya çıkması modern zamanlardan post-modern zamanlara geçişe neden olmakta) toplumsal/siyasal olayları anlamlandırmak için yeni kavramların

kullanılmasını zaruri kılmaktadır. Bu durum artık “dia”ları işlevsiz kılma anlamında değil devletin kullandığı araçların da çeşitlenmeye başlaması bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Post-truth, post-modern zamanlarda ortaya çıkan bir olgu olması hasebiyle onu post-dia olarak kavramsallaştırmak daha uygun görünmektedir.

Konuşulmaya başlandığı zamanlarda içerisinde bulunduğumuz dönemi açıklamak için ortaya atılan post-truth bir çağ olarak nitelendirilmişti. Çeviri sorunu bağlamında ontolojik açıdan gerçek ve hakikat arasında bir tercih yapılması gereken post-truth; hakikat sonrası, hakikat ötesi, hakikatin değersizleştirilmesi/önemsizleştirilmesi, gerçeklik ötesi, gerçeklik sonrası gibi kavramsallaştırmalarla anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Diğer yandan söylem, kavram, olgu, zaman kesiti, durum ve atmosfer gibi tanımlamalarla anlatılmaya çalışılan post-truth; bu çalışma bağlamında ideolojik bir aygıt olarak hakikatin değersizleştirilmesi temelinde ele alınmıştır. Kamuoyu oluşturma süreçlerinde duyguların, doğruluktan daha önemli bir yere sahip olduğu, kişilerin kendi ideolojik duruşuna yakın olanların söylem ve manipülelerine daha yatkın olması ve bilginin doğruluğuna önem verilmemesi açısından post-truth yönlendirici bir niteliğe sahip görünmektedir. Özeldir siyasilerin seçim kampanyalarında genelde ise devletlerin kendilerini meşrulaştırmak için kullandıkları bir araç olarak nitelendirilen post-truth, kavramın etimolojik yapısından da anlaşılacağı üzere “sonrası” ifadesiyle, zaman olarak bir sürenin/sürecin sonrasını ifade etmektedir. Çalışmada varılan sonuç ise; moderniteyle ortaya çıkan pek çok yeniliğin de değişime uğraması ve bir sonraki aşamaya geçmesiyle birlikte, yeni dönemi anlamlandırmak için kullanılan post-modern çağ, bir takım yeni kavramlara ve araçlara ihtiyaç duymaktadır. Post-truth bu kavramlardan biri olarak “nesnel olguların, kamuoyunun biçimlenmesinde, duygulardan ve kişisel inançlardan daha az etkili olduğu durumlar” karşımıza çıkmaktadır. Post-truthun bu tavrı onu siyasi bir araç olarak devletin yeni bir ideolojik aygıtı haline getirmektedir. Post-modern zamanlarda, post-truth bir post-dia haline gelmektedir.

Kaynakça

- Alpay, Y. (2019). *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Atalay, H. S. (2020). Hakikatin Önemini Yitirmesi ve Gündelik Hayatın Hoyratlaşan Dili. *Pasajlar Post-Truth Çağı*. Yıl: 2, Sayı: 4.
- Baç, M. (2020). Hakikatin Soruşturulması, Ötelenmesi ve Geri Dönüşü Üzerine. *Pasajlar Post-Truth Çağı*. Yıl: 2, Sayı: 4, Ocak.

- Bryce, J. (1921). *Modern Democracies*. New York: Macmillan.
- Erdoğan E. ve Uyan-Semerci P. (2020). Hakikat Sonrası Tartışmaların Gerçek Olmayan Varsayımlarını Ele Almak: Akıl, Bili ve Demokrasi Karşıtlığı. *Pasajlar Post-Truth Çağı*. Yıl: 2, Sayı: 4, Ocak.
- Fish, W. (2016). Post-Truth Politics and Illusory Democracy. *Psychotherapy and Politics International*. 14(3).
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler*. (Çev. M. A. Kılıçbay). İstanbul: İmge Yayınları.
- Füller, S. (2018). *Post-Truth: Knowledge as a Power Game*. London: Anthem Press.
- Gramsci, A. (2012). *Hapishane Defterleri Cilt I*. (Çev. E. Ekici) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Hall, S., Jacques, M. (1995). *Yeni Zamanlar*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- <https://languages.oup.com/word-of-the-year/> (Erişim Tarihi: 17/03/2020).
- Karadut, İ. C. (2020). Hakikat-Ötesi Çağda Hakikati Söylemek: İki Parrhesia Vakası. *Pasajlar Post-Truth Çağı*. Yıl: 2, Sayı: 4, Ocak.
- Keyes, R. (2017). *Hakikat Sonrası Çağ*. (Çev. D. Özçetin). İzmir: Deli Dolu Yayınları.
- Köktürk, M. (2020). Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş. *Pasajlar Post-Truth Çağı*. Yıl: 2, Sayı: 4, Ocak.
- McComiskey, B. (2017). *Post-Truth Rhetoric and Composition*. Colorado. University Press of Colorado.
- McIntyre, L. (2019). *Hakikat-Sonrası*. (Çev. M. F. Biçici). İstanbul: Tellekt.
- Miller, D. (1995). *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II*. (Çev. B. Peker & N. Kırac). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (1968). *Will to Power*. (Çev. W. Kaufmann & R. J. Hollingdale). New York: Random House Inc.
- Nietzsche, F. (2011), *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. (Çev. A. İnam). İstanbul: Say Yayınları.

Raptis, B. K. (2020). Böyle Söylerdi Nietzsche: Nihilizm, Post-Truth ve Benzerleri, *Pasajlar Post-Truth Çağı*, Yıl: 2, Sayı: 4, Ocak.

Tesich, S. (1992). A Government of Lies, *The Nation*, January, 6/13.

Qualter, H. T. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi. (Çev. Ü. Oskay). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.

Williams, R. (1977). "Hegemony Nedir? (Çev. E. Gen). (<https://www.eskop.com/skopbulten/pasajlar-hegemonya-nedir/3874>, Erişim Tarihi: 18.11.2019).

Yalçınkaya, A. (2013). Platon'un Bilişi. *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (Ed. M. A. Ağaoğulları). İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

The aim of this study is to articulate the phenomenon of post-truth that emerged in post-modern periods to the Ideological State Apparatuses by Althusser, which hegemony uses to adopt its own culture to the classes under its rule. Then, the ongoing efforts regarding the value and place of the concept in recent times have brought along definitions such as discourse, concept, phenomenon, age, time section, situation and atmosphere. This study aims to present a new direction to these attempts with a different perspective. The main purpose of this study is to contribute to the interpretation of the post-truth phenomenon in the context of political science. As Mouffe emphasized, politics exist with motion, and new tools are inevitable to emerge as a necessity of the political one with the changing time. In this respect, this study primarily deals with the theoretical framework of the concept of post-truth and various approaches trying to interpret it. Then, the relationship between hegemony and the Ideological State Apparatuses and the phenomenon of post-truth will be revealed with recent examples. The main conclusion reached in this study is that some actual political events and hegemonic powers have acquired acquiescence by manipulating media and social media, and post-truth, which can be evaluated in the context of the effort to create hegemony, is a post-isa.

The main claim of the study is that in the context of the government's adoption of its own thoughts and cultures to the society with this process of change, hegemony is directed to produce a new "post-isa" in post-modern times by using post-truth discourses and adding a new one to the "ideological apparatuses of the state". Post-truth does not simply mean to lying or making propaganda. Especially used more widely in the last few years, the concept is described as "word of the year" while there is an ongoing debate as to its exact content. As a phenomenon where knowledge

is accessed not on the basis of rationality but on the direction of the emotional mind and that the need to prove its truth is ignored, post-truth is used as an effective apparatus not only by politicians, but also by various groups that come together on common grounds, especially in social media. Post-truth has strived to be interpreted with conceptualizations such as post-truth, beyond truth, floccinaucinihilipilification/trivialization of the truth, beyond reality, and post-reality. Efforts to interpret the concept of post-truth brought along the tendency to associate the concept with some historical metaphors and theories inherent in political philosophy. This tendency was sometimes reflected in Plato, Nietzsche and Pareto. Within this context, this study suggests an alternative route after dealing with several examples of the search for a political/philosophical theoretical ground for the post-truth phenomenon.

The most important point to note is that ISAs are intertwined not only with state institutions but also with social institutions. Individuals often do not even realize that they are directed by the state. When we consider these examples, this situation presents a similar relationship in the context of the social segments having the same ideological values with the government. In the ideological apparatuses of the state, the society is most often unaware of the fact that it is directed. Just like in post-truth, people with similar ideological perspectives continue their lives without realizing that they are being manipulated. The religious, moral, legal and political ideology which Althusser used while explaining the ideological apparatuses are also world views, and he puts forward the idea that the real world is fictionally designed in his definition of ideology (Althusser: 2015). Positioning in the ontic origin of the ideological apparatuses of the state, this definition of ideology describes the imposition of the imaginary design of the real world on society. Another reason why I call post-truth as the new ideological apparatus of the state emerges in this manner. Although post-truth is not true, it appears as an accumulation of discourses that are adopted by society as if they are real. While post-truth is defined as "situations in which objective facts are less effective in shaping public opinion than emotions and personal beliefs are", people having feelings and personal beliefs can access only information that hegemony desires limited to the environment bounded with firstly an ideological perspective and then with trivialization of limited reality or truth. The third argument in describing the post-truth phenomenon as a ISAs arises in this context. In both cases, as individuals think themselves as free, their realm of freedom is within the boundaries of hegemony.

As a result of the emphasis on definitions such as discourse, concept, phenomenon, era, time section, situation and atmosphere for the purpose of making sense of the post-truth phenomenon, the study describes it as post-isa in order to determine a different route to this interpretation effort. As stressed in the study, some nexus between post-truth and the ideological apparatuses of the state were determined and the relationship between them was emphasized. Then, why was post-truth defined as "post-isa" rather than

a "isa"? The main distinction here is that "isa" emerges as a concept in modern times. Based on this ontological acceptance, the arguments possessed by "isa" are accordingly modern tools. On the other hand, post-truth is a concept in post-modern times and is a phenomenon that reflects the spirit of the time it is in. As the transition from the modern era to the post-modern era provides the emergence of new phenomena (or conversely, the emergence of new phenomena leads to the transition from modern times to post-modern times), it is necessary to use new concepts to make sense of social/political events. This situation no longer appears not in the sense of making "isa" dysfunctional, but in the context of the diversification of the tools used by the state. Post-truth seems more appropriate to be conceptualized as post-isa since it is a phenomenon that occurs in post-modern times.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM: KEMALİZM VE CHP

Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI*

Öz

Bu çalışmada, Türk dış politikasının temel nitelikleri olan Batıcılık ve statükoculuk kavramlarının tarihsel gelişimi incelenerek bir kimlik nesnesi haline dönüşümü tartışılmaktadır. Bu minvalde dış politikada Batıcılık ve statükoculuk niteliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan mirası olarak erken Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün dış politika tasavvurunu oluşturduğu belirtilmektedir. Atatürk'ün vefatının ardından bu ilkelerin uygulanmasına devam edilmiş ve sıkı sıkıya bunlara bağlı kalındığı gözlemlenmiştir. Soğuk Savaş döneminde Batı ittifakına dâhil olunması, NATO üyeliği ve hala devam etmekte olan Avrupa Birliği süreci bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bazı dönemlerde resmi ideolojinin dış politika olgusu kimlik merkezli aşılmaya çalışıldığı ancak genel itibariyle bu ilkelerin tatbik edildiği görülmektedir. Sonuç olarak Batıcılık, içeride reformist ve kimliğe içkin olmasına karşılık dış politikada güvenliğe endeksli olmuş, statükoculuk ise güvenliğin sağlanması için aşılmıştır. Kemalizm'in temsilcisi Cumhuriyet Halk Parti'sinin dış politika anlayışında Batıcılık ve statükoculuk ilkeleri sürdürülmekle birlikte son dönemlerde Parti metinlerinin ve karar vericilerin söylemlerinde kimliksel yaklaşımlar baskındır. Bunun analizi ise post-yapısalcı kuram vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Batıcılık, Statükoculuk, Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk.

CONTINUITY AND CHANGE IN TURKISH FOREIGN POLICY: KEMALISM AND CHP

Abstract

In this study, the historical development of the concepts of Westernism and status quoism, which are the basic characteristics of Turkish foreign policy, is examined and its transformation into an object of identity is discussed. In this regard, it is stated that Westernism and status quoism qualities in foreign policy inherited from the Ottoman Empire and formed Atatürk's foreign policy vision in the early Republican period. Following the death of Atatürk, the implementation of these principles continued and it was observed that they were strictly adhered to. Participation in the Western alliance during the Cold War, NATO membership and the ongoing European Union process proved this situation. In some periods, it is seen that the foreign policy phenomenon of the official ideology was tried to be

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yzb@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4723-5977>.

overcome by identity centre, but these principles were generally applied. As a result, although Westernism is internally reformist and inherent to identity, it was indexed to security in foreign policy, and status quoism was surpassed to ensure security. Although the principles of Westernism and status quoism were maintained in the foreign policy understanding of the Republican People's Party, which is the representative of Kemalism, the identity approaches are dominant in the discourse of the Party texts and decision-makers in recent years. The analysis in this study was carried out using the post-structuralist theory.

Keywords: *Westernism, Status Quoism, Turkish Foreign Policy, Republican People's Party, Atatürk.*

Giriş

Dış politika, bir devletin karar vericileri tarafından, uluslararası sistem içinde diğer aktörlere karşı, milli çıkar olarak vücut bulan, belirli amaçlar çerçevesinde geliştirilen veyahut planlanan hareketler bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Plano ve Olton, 1988: 6). Dış politika olgusu, milli güvenliği sağlamak ve milli çıkarları gerçekleştirmek üzerine kurulu olmakla birlikte, onu şekillendiren yapılar farklılık arz edebilmektedir. Milli güvenlik ve çıkar kavramlarının biçimlenmesinde, reelpolitik durumlar/konjonktür etkili olabildiği gibi, kültür, ideoloji, din, milliyetçilik ve kimlik gibi kavramlarda ön plana çıkabilmektedir. Bu çalışmada Türk dış politikasının temel ilkeleri irdelenerek, bu ilkelerin kimliksel bir hüviyet arz edip etmediği tartışılacaktır. Bu bakımdan Tdp'si erken Cumhuriyet döneminden günümüze kadar temel meseleler çerçevesinde analiz edilip, resmi ideolojinin taşıyıcısı olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) dış politikaya yönelik Tdp'sinin temel ilkeleri noktasındaki yaklaşımı incelenecektir. Bu yüzden öncelikle kimlik kavramı ve bunun dış politika olgusuyla ilişkisini açıklayıp daha sonra çalışmanın teorik perspektifinden bahsetmek gerekmektedir.

Kimlik, müşterek inanç ve değerler temelinde, ortak bir evren tasavvuruna dayanan, insanların yaşadığı çevresi ve birbirleriyle olan etkileşimleri neticesinde biçimlenen, tutarlılık, bütünlük ve süreklilik içeren bir kavramdır. "Ben kimin?" sorusuna verilecek cevap; ontolojik olarak biçimlenen benliğimize, değer ve inanç sistemlerimize karşı ötekine bir resim sunarken; aynı zamanda ötekiyle olan etkileşimlerimizi ve gerilimlerimizi ortaya koymasından dolayı bir konum niteliğindedir (Yücel, 2018: 77). Dolayısıyla bireylerin, grupların ve toplumların "ben kimim?/biz kimiz?" sorusu/sorularına verdikleri cevabın, ötekine göre biçimlendirdiği sosyo-psikolojik bir kavram olan kimlik sadece iç politikada değil aynı zamanda dış politika üzerinde de etkili olmaktadır. Mevcut çalışmada bu ilişki Post-yapısalcı kuram temelinde açıklanacaktır.

Post-yapısalcı yaklaşımlar başta Derrida ve Foucault olmak üzere Fransız filozofların eserlerinden beslenerek, sosyal kuramı Uluslararası İlişkiler teorisiyle bir araya getirmiştir. Böylece post-yapısalcı yaklaşımlar, ontolojik ve epistemolojik bağlamlarda sosyal inşacı yaklaşımlar da dâhil

olmak üzere diğer kuramsal yaklaşımlardan farklılaşmaktadır. Buradaki ontolojik farklılığın temelinde post-yapısalcılığın dile yapmış olduğu vurgu bulunmaktadır. Tabii ki sadece sosyal gerçekliği yansıtan bir araç olarak görülmemekte, dilin sosyal gerçekliğin bizatihi kendisi olduğu belirtilmektedir (Aydın-Düzgit, 2015: 155).

Post-yapısalcılık kuramına göre kimlik ve dış politika arasındaki ilişkide bir nedensellik bağı bulunmaz, zira her ikisi de söylemler vasıtasıyla birbirlerine bağlıdır (Hansen, 2006: 10). Post-yapısalcı anlayışa göre kimlikler söylemler vasıtasıyla inşa edildiği için hiçbir ontolojik bir gerçekliğe dayanmaz. Bu nedenle kimlik denilen kavramı, tarihsel ve kurumsal temellerde söylemsel biçimlenmeler ve pratikler ekseninde kurulmuş bir olgu olarak görmek gerekir (Aydın-Düzgit, 2015: 160). Kimliğimiz birçok kimlikle bağlantılı olup, kendimizi ifade ederken bağlantılı kimliklerimizi de tanımlamamız gerekir. Kimliğin gerçekliğini oluşturan çeşitli eylemlerden başka bir ontolojik bir gerçekliğe sahip olmadığını belirten Campbell (1993: 95), devlet kimliğinin ancak düşman kimlik ya da kimlikler tanımlandıktan sonra ifade edilebileceğini söyler. Burada üzerinde durulması gereken konu devlet kimliğinin söylemsel inşasıdır. Campbell'a (1996: 69) göre dış politika milli kimliği ve ülke sınırlarını yeniden üreten söylem stratejilerdir. Dolayısıyla dış politikanın söylem olarak kavramsallaştırılması, kimliklerin sabit ve belirli egemen devletlerarasında bir köprü olarak algılanmamasını ve olayların sadece zaman ve mekân bakımından analiz edilmemesini de beraberinde getirir. Çünkü dış politikanın aktörleri söylemler vasıtasıyla anlamlar üretmekte ve dış politika bu gerçekliğin üzerine kurgulanmaktadır. Bu şekilde yapılan bir yaklaşım, dış politika ve kimlik arasındaki ontolojik bağı da ortaya çıkarmaktadır (Aydın-Düzgit, 2015: 163). Böylece dış politika ben ve öteki arasındaki sınırları belirleme eylemi haline gelmektedir.

Post-yapısalcı yaklaşıma göre kimlik politikası uluslararası sistemin ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir. Bir nevi dış politika, devlet düzeyinde istikrarsız bir kimliğin yeniden üretilmesi ve bu kimliğe karşı mücadelenin kontrol altına alınması ile ilgili bir eylemdir (Tamaki, 2010: 25). Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus daha bulunmaktadır. Bu husus hem içeride, hem dışarıdaki kimlik inşası süreçlerinin birbirlerinden bağımsız olmadığıdır. Çünkü dış politikanın en önemli niteliği içeride inşa edilen kimliğin dışarıdaki kodlarının oluşturulması ve bu çerçevede dost-düşman imgelerinin yapılandırılması gerçeğidir. Çoğu zaman içeride inşa edilmek istenen milli kimlik, içeride olduğu kadar dışarıdaki bir düşman temelinde de şekillendirilebilmektedir. Örneğin Soğuk Savaş boyunca ABD'de farklı kimlik talepleri komünizm tehdidi sebebiyle baskılanmış, SSCB ve komünizm Amerikan kimliğinin tanımlanmasındaki öteki olgusu olarak kullanılmıştır (Campbell, 1996: 223).

Mevcut çalışmada, Tdp'nin temel nitelikleri olan Batıcılığın ve statükoculuğun Kemalist doktrin çerçevesinde şekillenerek kimliksel bir yapı arz edip etmediği sorusunun cevabı aranacaktır. Bu minvalde mevcut

çalışmanın amacı uzun yıllar aşılmaksızın Tdp'nin temel niteliklerini oluşturan ilkelerin anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Ayrıca bu çalışma, günümüzde iktidar ve ana muhalefet partisi arasında dış politikaya ilişkin yaşanan tartışmaların idrak edilmesini beraberinde getirecektir. Bunun yanında Türk dış politikasına ilişkin literatüre, özellikle dış politikanın temel nitelikleri, kimlik, ideoloji ve söylem kavramları arasındaki ilişki ve güncel tartışmalara yaptığı atıfla katkı sunması düşünülmektedir. Çalışmada Tdp'nin iki temel niteliği olan Batıcılık ve statükoculuğun, ilk olarak tarihsel gelişimine yer verilecektir. Bu bağlamda öncelikle kısa bir Osmanlı dönemi incelemesinin ardından Milli Mücadele ve erken Cumhuriyet dönemlerinde Atatürk'ün dış politika ve Batıcılığa ilişkin yaklaşımları irdelenecek, ardından Tdp'deki önemli hadiseler geçmişten günümüze kadar bu ilkeler çerçevesinde anlatılacaktır. Ardından Kemalist ideolojinin siyasal alandaki taşıyıcısı olduğu kabul edilen CHP'nin ideolojik yapısı incelenerek, 2002'den sonra dış politika tasavvuru, seçim beyannameleri ve son dönemlerde Parti lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun Orta Doğu, Libya ve Doğu Akdeniz konularıyla ilgili yaptığı konuşmaların post-yapısalcı kuram çerçevesindeki analiziyle açıklanacaktır. Sonuç bölümünde ise bulgular tartışılacaktır.

1. KURUCU TEMELLER: KEMALİZMİN DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMI

Türkiye Cumhuriyeti, Türk milli kimliği ve yeni devlete ait kurumların neredeyse büyük bir bölümü, bağımsızlık mücadelesini yürüterek muvaffakiyet sağlayan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları tarafından inşa edilmiştir. Anscombe'un (2017: 261) Türkiye için "Atatürk'ün mirası" şeklindeki yorumu, bu konu açısından en net ve kısa tabiri oluşturmaktadır. Bunun anlamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk tarafından biçimlendirildiğidir. Nitekim Schonberg'e (2009: 42) göre Türkiye kuruluşu itibarıyla ideolojik bir devlettir, Kemalist ideoloji dış politikayı biçimlendirmektedir. Türk dış politikası ise, bağımsızlık mücadelesi kazanıldığından beri iki temel niteliğe sahiptir: Batıcılık ve statükoculuk (Oran, 2011: 46). Batıcılık, modern bir toplum ve özgürlükçü esaslara dayanan bir devlet ve sosyal düzen kurma girişimleri olarak tanımlanabilir (Tunaya, 2016: 17). Dış politikada Batıcılık, Batı merkezli uluslararası yapı içinde yer almayı gerektiren politik yönelimin adıdır. Statükoculuk ise, mevcut uluslararası, bölgesel, ideolojik veya güç tanzimini sürdürmeyi amaçlayan bir dış politika stratejisi olup doğası gereği muhafazakâr ve savunmacı bir niteliğe haizdir. Bir devlet mevcut durumda iyi bir konuma sahipse, onu devam ettirmek için izlediği politikalar statükoculuk olarak isimlendirilir (Plano ve Olton, 1988: 9). Ancak bu ilkelerin Cumhuriyet öncesine dayandığı ve Osmanlı İmparatorluğundan miras kaldığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'na kadar Avrupa'yla, ilk etapta üstün, daha sonra dengeli ilişkiler yürütmüştü. Ancak

bu anlayışla beraber Batı'nın askeri, teknolojik ve ekonomik üstünlüğü ortaya çıkmış, Osmanlı savunma pozisyonuna geçmişti (Neumann, 2019: 231). Bu tarihten itibaren Batılılaşmanın zaruri olduğu kabul edilmiş ve ilk etapta askeri alanda modernleşme hamlesine girilmiş, bunu siyasal ve sosyal alanlar takip etmiştir. Yine de Osmanlı modernleşmesi Batılılaşmayı medeniyet dairesinin değişiminden ziyade teknik bir alıntı olarak görmüştü. Batılılaşmanın ilk merhaleleri Lale Devri, Nizam-ı Cedit ve Sened-i İttifak ile görülmüştür. Batılılaşma serüveninin başlaması, bir nevi tükenmiş olan imparatorluğun ömrünü belli bir süre daha uzatabilmiştir. Avrupa başkentlerinde açılan elçilikler, Avrupa muvazene sisteminin içine girilmesi ve eşit şartlar altında ilişki kurulabilmesi, bu durumu sağlamıştır (Tunaya, 2016: 17-25). Yani Batılılaşma, Osmanlı dış politikası için güvenliğin icrası ve inşası olarak görülmüştür. Dış politikaya geçmeden önce Osmanlı'nın Batılılaşma serüvenini kısaca izah etmek gerekir. Her ne kadar Ahmad'a (2019: 33) göre bu tarih, Osmanlı ekonomisini küresel kapitalist sisteme eklemleyen 1838 Balta Limanı Anlaşmasıyla başlamış olsa da literatürde ferdi hürriyetlerin güvence altına alındığı, tebaa arasında eşitliğin tesis edildiği ve Batılı müesseselerin oluşturduğu Tanzimat Fermanı'yla başlamaktadır (Tunaya, 2016: 29-34). Aslında buradaki temel amaç Batılı devletlerin İmparatorluğun içişlerine müdahalesini engellemektir. Batılılaşma hamlesi 1856 Islahat Fermanı, 1876 I. Kanun-i Esasi, 1877 I. Meşrutiyet, 1908 II. Kanun-i Esasi ve II. Meşrutiyet ile devam etmiştir (Tunaya, 2016: 38-41). Ancak modernleşme alanındaki radikal değişimler ilk sinyallerini İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) yönetimi döneminde vermiş, başta hukuk, eğitim ve merkezi idare alanında yapılan değişiklikler olmak üzere, seküler-laik reformlara İTC döneminde başladığı, daha sonra Cumhuriyet yönetimi altında bunlara devam edildiği görülmüştür (Kreiser, 2019: 278). Dış politika alanında ise Batıcılık kendisini Batılı devlet olarak kabul görme, Batılı güçlü bir devletle müttefik olma ve denge siyaseti olarak göstermiştir. 1854 Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan 1856 Paris Anlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu Avrupalı devletler içinde sayılmış ve toprak bütünlüğü garanti altına alındığı belirtilmiştir. Bunlar gerçekleşmemiş olmasına rağmen, kâğıt üzerinde Avrupalı bir devlet olarak görülmesi önem arz etmektedir (Akşin, 2019: 33). Bu durum Türk dış siyaseti için hala önem arz etmektedir. Denge siyaseti ise dış politikada 19. Yüzyılın başından itibaren uygulanmaya başlansa da en iyi örneğini II. Abdülhamid döneminde görülmüştür (Kreiser, 2019: 266). İç ve dış politikadaki yaklaşımları çok tartışılmakla birlikte genellikle Panislamist olduğuna ilişkin genel kanaatin aksine II. Abdülhamid, içerideki Müslüman unsurların desteğini kazanmak adına bu politikayı uygulamış, dışarıda ise Müslümanların haklarını savunmuş ve zaman zaman dış Müslümanlar vasıtasıyla büyük güçleri zor duruma sokmayı başarmıştır. Ancak kendisi dış politikada realist olup, büyük güçler arasında denge kurmaya çalışmıştır (Karpat, 2012: 52-57).

Cihan Harbi'nden kısa bir süre sonra yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu topraklarında, Mustafa Kemal Atatürk

liderliğinde milliyetçi asker ve sivil bürokratlar tarafından Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Daha önce de bahsedildiği üzere, Atatürk'ün ideolojik yaklaşımı yeni devletin ideolojik temellerini belirledi. Atatürk, ideolojik olarak Türk milliyetçisi ve Batıcı bir liderdi (Akşin, 2019: 88). Nitekim yeni devletin üzerine inşa edildiği kimlik paradigması ve yaşanan devrimlerde bunu göstermekteydi. Erken Cumhuriyet döneminde, ümmet topluluğundan millet topluluğuna geçiş yaşanmış, Batılı-seküler bir Türk kimliği Kemalist devrimlerle inşa edilmek istenmiştir. Bu süreçte devletin üzerine inşa edildiği milliyetçilik anlayışı –Resmi (Kemalist) milliyetçilik- modernleşme sürecini fikri ve kurumsal anlamda bütün yönleriyle ele alarak medenileşme ülküsü çerçevesinde hareket etmiştir. 1924 Anayasası'yla Türk milli kimliğinin siyasal niteliği oluşturmuş, 1930'lu yıllarda Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'yle etno-seküler veçhesi inşa edilmişti (Durgun ve Yücel, 2019: 192-193). Bu süreçlerin hepsi bizzat Atatürk'ün söylem ve politikalarıyla şekillenmişti. Bunun yanında yapılan devrimlerde bu kimlik paradigmasının hukuki-siyasi yönünü oluşturmaktaydı. İlk olarak 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırıldı, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edildi, 3 Mart 1924'de Hilafet kaldırıldı ve aynı gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. 8 Nisan 1924'de Şeriat mahkemeleri kaldırıldı, 20 Nisan'da 1924 Anayasası kabul edildi. Bu süreç, 30 Kasım 1925'te Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun'un kabul edilmesi, 10 Nisan 1928'de Anayasa'dan “devletin dini İslam'dır” ibaresinin kaldırılması ve 5 Ocak 1937'de Laiklik prensibinin altı okla birlikte Anayasa'ya girişiyle devam etti (Akşin, 2019: 185-188). Dolayısıyla Kemalist modernleşme siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan topyekün bir modernleşme istiyor, devleti geleneksel yöntemlerle değil, 20. yüzyılın laik ideolojisiyle yönetmeyi tasavvur ediyordu. Batı'nın teknolojesi, materyalizmi ve fikri anlayışıyla yeni bir kimlik oluşturma, Kemalist modernleşmenin en önemli vurgusuydu. Bu bağlamda dinin devletten ayrıldığı bir yapı değil, devlet tarafından kontrol edildiği laik bir düzen oluşturulmak istenmişti (Ahmad, 2019: 90).

Atatürk'ün ideolojik perspektifiyle ilgili açıklamalardan sonra dış politika anlayışına ve dönemin önemli dış politika hadislerine bakmak gerekmektedir. Buradaki temel mesele Atatürk'ün dış politikayı ideolojik bir temele dayandırıp dayandırmadığıdır. Nitekim Atatürk, dış politika tasavvurunu daha Cumhuriyet kurulmadan önce Milli Mücadele dönemindeki fikirleriyle şekillendirmiş, Cumhuriyet döneminde de bunları devam ettirmiştir. Musa Sarıkaya tarafından derlenen, Atatürk'ün Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerindeki mektupları, emirleri ve konuşmalarının yer aldığı eserden hareketle Atatürk'ün dış politika anlayışının şu ilkeler üzerine kurulu olduğu ifade edilebilir: Realist yaklaşım, tam bağımsızlık, denge siyaseti ve “Pan” hareketlerden uzak durulması gerekliliği (Atatürk, 2018). Milli Mücadele başladığında Ankara hükümetinin dış politikada üç amacı vardı: bağımsızlık, egemenlik ve güvenliğin tesisi. Ancak bu süreçte Ankara, Batı'yla savaşırken bile

ilişkilerini kesmemiş ve belirlediği hedefe ulaşmada Batıcı bir dış politika izlemiştir. Bunun sebepleri ise şunlardır: Kemalist devrimin Avrupa ülkelerine benzeyen siyasi hedeflerinin olması, iktisadi gelişme için Batıyla işbirliğinin gerekliliği ve Türkiye'nin bir daha parçalanma ya da yok olma tehlikesine karşı Avrupa uluslar topluluğu içinde yer alma zarureti hissetmesidir (Sander, 2006: 154-155). Ankara hükümeti Milli Mücadele sırasında Batı'ya karşı Batı ve Batı'ya karşı Sovyetler politikasını takip ederek, dönemin güçlü devletleri arasındaki çıkar çatışmalarından faydalanmak koşuluyla gerçekçi bir dış politika stratejisi izlemiştir (Oran, 2011: 107-109). Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Tdp'yi şekillendiren en önemli husus Lozan olmuştur. Bu süreçte Türkiye'nin temel hedefi, elde edilen statünün devamını sağlamaktır. Dolayısıyla ilk defa 1931 yılında Atatürk'ün ifade ettiği “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” sözü, Tdp için bir motto haline dönüşmüş, barışçıl dış politikası izlenerek, Türkiye'nin güvenlik ve varlığı teminat altına alınmak istenmiştir (Gönlübol ve Sar, 1996: 92-94). Atatürk döneminde dış politikada, güvenlik temelli denge ve tarafsızlık siyaseti yürütüldüğü ifade edilebilir. Oran'a (2011: 252-257) göre iki savaş arasındaki süreçte, Türkiye, doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak ve buradaki ülkelerle iyi ilişkiler tesis etmek için 1937 yılında, İran, Irak ve Afganistan'la birlikte Sadabad Paktını imzaladı. Batı'da ise, statükocu devletler İngiltere ve Fransa, revizyonist devletler Almanya ve İtalya ile farklı bir sistemi olan SSCB arasında bir denge kurmaya özen gösterdi. İçeride komünizmin “öteki” olarak konumlandırılmasına karşın SSCB ile iyi ilişkiler kuran Türkiye, birinci grupta yer alan statükocu devletler içinde kendisini konumlandırdı. Ancak bu durum ikinci grubu oluşturan devletlerle kurduğu iyi ilişkileri etkilemedi. İtalyan revizyonizmi karşısında, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile birlikte 1934 yılında Balkan Antantı imzalandı. Bunun yanında 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olundu. Böylece Türkiye, mevcut statükonun devamı ile doğu ve batı sınırlarının güvenliğini sağlamak için hem çeşitli anlaşmalar imzalayıp MC'ye üye oldu, hem de dönemin güçlü devletleri ile denge siyaseti yürüttü.

Atatürk döneminde Tdp'nin en önemli ilkesi statükoculuk olup, bunun daha önce de belirtildiği üzere “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” vecizesiyle mottolaştırıldığı bilinmektedir. Atatürk yaşarken bunun aşıldığı tek olay, 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi olmuştur. İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi üzerine Türkiye'nin çağrısıyla Temmuz 1936 Montreux'da imzalanan anlaşmayla Boğazlarda Türkiye tamamen egemen konuma geçmişti. Bu durum, Aras (2013: 165) tarafından “müzakere yoluyla revizyon” olarak isimlendirilmişti. Nitekim bundan sonraki süreçte de statükoculuk ilkesinin aşıldığı meseleler bulunmakta, ancak Kemalist dış politikanın uygulandığı dönem boyunca bunlar hep hukuki revizyonizm olarak vuku bulmaktadır. Atatürk'ün vefatının ardından Türk dış politikasının iki temel niteliği – Batıcılık ve Statükoculuk- bağlamında genel bir değerlendirme yapmak gerekir.

10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün vefatının ardından İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı oldu. Daha sonra "Milli Şef" unvanını alan İnönü, iç ve dış politikada çok tartışmalı kararların alındığı bir dönemin lideriydi. Özellikle, Hatay'ın anavatana katılması, II. Cihan Harbi, içerideki otoriter yönetim, savaştan sonra SSCB tehdidi, çok partili hayata geçiş ve Türkiye'nin Batı Blokuna katılması gibi bütün önemli meseleler bu dönemde yaşandı. Bunları genel hatlarıyla incelemek gerekmektedir.

Kurtuluş Savaşı sınırları Misak-ı Milliye belirlenmiş bir revizyonist hareketti. Savaştan sonra Tdp'nin mottosu olan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" anlayışı çerçevesinde barışçıl bir dış politika izleyen Türkiye, bunu ilk defa Montrö ile aşmış ve Boğazların denetimini ele geçirmişti. İkinci örnek ise Hatay'ın anavatana katılmasıyla gerçekleşti. Bu ilk ve son defa soydaşların yaşadığı bir bölgenin devlet sınırları içine katılması bakımından irredentist bir hareket olarak Tdp tarihinde yer aldı. Bu revizyonist hareket, aynı Montrö de olduğu gibi uluslararası hukuka uygun olup askeri bir hareket olmaksızın gerçekleşmişti. Türkiye'nin Fransa ve Milletler Cemiyeti ile yaptığı anlaşmalar ve Hatay Meclisi'nin aldığı karar ile 23 Temmuz 1939'da Hatay anavatana katıldı (Oran, 2011: 48). Atatürk'ün ömrünün son evrelerinde en çok arzuladığı şey, vefatının ardından bir yıl geçmeden gerçekleşmiş oldu.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasındaki temel saik, daha doğrusu Fransa'nın buna rıza göstermesindeki en mühim mesele yaklaşan II. Cihan Harbi'ydi. Türkiye hem sistem hem de dış politika anlayışı açısından statükocu devletlere yakındı. Dolayısıyla Türkiye'yi ittifakın bir parçası yapmak istiyorlardı. Türkiye açısından yaklaşan savaş güvenlik ve beka sorunu demekti. Atatürk döneminde sergilenen tarafsızlık yaklaşımının devam etmesi bu konjonktürde mümkün değildi. 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere-Fransa-Türkiye ittifak anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, bu üç ülkeden birine başka bir devletin saldırması durumunda diğerlerinin yardım etmesini içeriyordu. 1 Ekim 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan savaşta Türkiye, tarafsız değil savaş dışı kalmaya çalışmış, savaşın taraflar arasında, savaşın gidişatına göre dengeler kurmuştu. Savaşın başlarında Türkiye'nin en büyük korkusu, "Polonya Sendromu" adı verilen hem Almanya, hem de SSCB tarafından iki taraflı işgaldi. Ancak Almanya ile tesis edilen siyasi ve ekonomik ilişkiler ile 1941 yılında imzalanan Türk-Alman Dostluk Paktı, Almanya'ya yönelik korkuları azalttı. Savaş boyunca Türkiye'yi savaşın içine sokmak isteyen İngiltere muvaffak olamadı. 1939 Anlaşması'nı ileri süren İngiltere'ye karşı Türkiye, Vichy Fransa'sının Almanya ile anlaşma imzalamasını, ordunun teçhizat eksikliği, SSCB işgali tehlikesi vs gibi birçok neden ileri sürdü. 1943 yılında Almanların Stalingrad'da yenilmesi, Türkiye'nin SSCB'ye karşı duyduğu tehdit algısını arttırdı. SSCB'nin Bulgaristan'ı işgal etmesiyle birlikte Türkiye Mihver devletlerle ilişkilerini kesti, 23 Şubat 1945'de Almanya'ya

göstermelik bir savaş ilan edildi ve bu sayede Birleşmiş Milletler'e üye olundu (Oran, 2011: 387-398).

Savaş bittikten sonra Türkiye, savaş sürerken hissettiği tehdit algısından daha büyük bir sorun yaşamaya başladı. Bunun en önemli nedeni, SSCB'nin 1925 yılında imzalanan Sovyet-Türk Saldırmazlık Paktı'nın tarihini uzatmayacağını bildirmesiydi. Ayrıca Türk Boğazları ile ilgili hoşnutsuzluğunu ifade eden Sovyetler, daha sonra Türkiye'ye bir ultimatoma vererek, Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesini, Boğazlarda üs, Ardahan ve Kars illerinin kendilerine verilmesini istediler. Türkiye bu tehdide boyun eğmemekle birlikte Sovyetlere karşı tek başına direnemeyeceğini biliyordu. Bu süreçte Batı ittifakından yardım talebinde bulunan Türkiye, aradığı desteği ABD'den buldu. SSCB'nin yayılmacı emellerini, özellikle Balkanlar ve Doğu Akdeniz'i ele geçirip Ortadoğu'ya ulaşma hedefini gören ABD, Yunanistan ve Türkiye'yi SSCB'ye karşı desteklemeye karar verdi. 1947 yılında Truman Doktrini ve 1948 yılında Marshall Planı çerçevesinde askeri ve maddi yardım alan Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye oldu (Gönlübol vd, 1996: 191-236). Böylece Tdp, NATO eksenine yerleşerek günümüzdeki şeklini aldı. Yani savaştan sonra yaşanan Sovyet tehdidi, Türk dış politikasının tamamen Batı sistemine entegrasyonuna neden oldu. Bu yüzden Türkiye, Batılılar tarafından kurulan siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı amaç edindi. Hatta Balkan ve Bağdat Paktları'na katılması bile bu minvalde gerçekleşti. Dolayısıyla artık NATO, Türkiye'nin milli politikasını oluşturmakta (Gönlübol vd, 1996: 311), "ulusal çıkar" kavramı yeniden tanımlanarak ABD'ninkiyle özdeşleştirilmekteydi (Sander, 2006: 156). Ancak bu durum, Türkiye'nin tek yönlü bir dış politika izlemesine neden olurken, daha sonra yaşanan birtakım hadiselerde (Küba Füze Krizi, Johnson Mektubu ve Kıbrıs Bunalımı gibi) bunun olumsuz yansımalarını gördü. Özellikle başta Ortadoğu olmak üzere artık sadece Batı çıkarları çerçevesinde hareket edecek olan Türkiye, Atatürk'ün Rusya'yla bir daha düşman olunmaması stratejisini terk etti (Ahmad, 2019: 112). Bu durum Atatürk'ün Tdp anlayışından bir sapma olarak görülebilse de zaruretten kaynaklanmaktaydı.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Tdp açısından en büyük sorun Kıbrıs'tır. Kıbrıs'ın 1959'da imzalanan Zürih ve Londra Anlaşmalarıyla bağımsız bir devlet olarak kurulacağı kararlaştırılmış, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere garantör devletler olarak anlaşmaya iştirak etmişti. Kıbrıs bunalımının temelinde ırkçı Yunan örgütü EOKA'nın Türklere yönelik katliamları ve ENOSİS siyaseti yer almaktaydı. ENOSİS, Kıbrıs ve Yunanistan'ın birleşmesini esas alan ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi sıkıştırıp adadaki Türk varlığına son verme amacını taşıyan politikaydı. 1967 yılında Albaylar Cuntası tarafından yönetilen Yunanistan bu konudaki girişimlerini hızlandırmıştı. Bu minvalde 15 Temmuz 1974'de Yunan askerler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Başkanı Makarios'a darbe düzenlediler, Makarios kaçarak canını zor kurtardı. Bunun karşısında daha önce, 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale etmek isteyen ancak ABD Başkanı Johnson'un

tehditleriyle geri adım atan Türkiye, 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a ilk müdahalesini gerçekleştirdi. Daha sonra 14 Ağustos'ta ikinci bir müdahale yapan Türkiye, böylece Kıbrıs Barış Harekâtını tamamlamış oldu (Fırat, 2011: 739-750). Bu harekatta başarılı olan Türkiye hem adadaki Türkleri soykırımdan kurtarmış, hem de Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin aleyhine yaşanacak revizyonist bir hareketi engellemiştir. Ancak bunun Türkiye'ye büyük bir maliyeti olmuş, ABD'nin ambargosuna maruz kalmıştır. Bunun dışında Kıbrıs müdahalesi, ABD'nin bütün itirazlarına karşı yapılması hasebiyle önem arz etmektedir. Ayrıca, Garantörlük Anlaşması gereği adaya müdahale eden Türkiye, statükoculuk anlayışını yine hukuki bir gerekçeyle – aynı Montrö ve Hatay meselelerinde olduğu gibi- aşmıştır.

Türk dış politikası üzerine çalışan birçok akademisyeninde belirttiği üzere, Soğuk Savaş boyunca, temel nitelikleri aynı kalmak koşuluyla – Statükocu ve Batıcılık- devam etmiştir. Siyasi kargaşaların -1960,1971-1980 gibi- olduğu dönemlerde bile çizgisini koruyan Tdp, bir kısım Marksistlerin Türkiye'yi Atlantikçi yörüngeden Avrasyacı bir çizgiye getirme çabaları ve bazı İslamcı-muhafazakârların Ortadoğu-Arap yanlısı dış politika talepleri bir kenara bırakılacak olursa, Tdp'nde uygulama ve ilkelerinde sürekliliğin olduğu görülebilmektedir (Karpat, 2012: 162). Nitekim Soğuk Savaş sona erdikten sonra, doksanlı yıllar boyunca Tdp incelenecek olursa, yine güvenlik sorunları ve tehdit algılarıyla biçimlendiği ifade edilebilir. Bu durum Tdp ilkeleri ve uygulamalarında bir sürekliliğe neden olmaktadır. Doksanlı yılların başında Soğuk Savaş biterken, SSCB tehlikesinden kurtulmuş olduğunu düşünen Türkiye, neredeyse bütün komşularıyla çeşitli sorunlar yaşayan, Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu'da patlak veren etnik ve dinsel çatışmaların ortasında kalan, terör sorunu ve rejim kaygısını hissedenden bir ülke olarak dış politikasını tamamen güvenlik sorunları üzerine inşa etmesi gayet olağan karşılanmalıdır. Ancak Karpat'a (2012: 175) göre, 1923-1991 yılları arasında resmi söylemde diğer Türk topluluklarıyla ilgilenmeyen Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'da Türk devletlerinin ve Bosna-Hersek gibi tarihsel bağlarının bulunduğu ülkelerin doğuşu sonrası bu politikasını değiştirmesini gerektirmiştir. Bu minvalde resmi dış politikadan bir takım kimlik odaklı sapmalar meydana gelmiştir. Bunların özellikle, “Yeni Osmanlıcı” ya da “İslamcı” olarak isimlendirildiklerini; ANAP, RP ve AK Parti iktidarları döneminde buna ilişkin tartışmaların sıklıkla yaşandığını söylemek gerekir.

2. MUHALEFET KONUMU: ANAP, RP ve AK PARTİ DÖNEMLERİ ve RESMİ DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞINDAN SAPMALAR

Tdp ile ilgili akademik literatürde, resmî ideolojinin dış politikasının aşılmaya başladığı dönemler olarak Anavatan Partisi'nin lideri olan Turgut Özal'ın önce Başbakan daha sonra Cumhurbaşkanı dönemindeki icraatları, bunu takiben kısa bir Refah Partisi iktidarı dönemi ve 2002'den beri Türkiye'yi yöneten Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı gösterilmektedir.

Ortak tema ise Yeni-Osmanlıcılık ideolojisi olarak telakki edilebilir. Yeni-Osmanlıcılık, hem içerideki kimlik krizlerine İslami hassasiyetle yaklaşan bütüncül bir yaklaşım hem de yeni dış politika stratejisi arayışı olarak her iki alandaki Kemalist tahakkümü aşma girişimi şeklinde tanımlanabilir (Çolak, 2006: 132).

1983 Genel Seçimleri'nden sonra iktidara gelen ANAP'ın başında bulunan Turgut Özal, dış politika konusunda bireysel olarak inisiyatif almaya çalışmış ve farklı yöntemler kullanmıştır. Bunların başında, Dışişleri bürokrasisini devre dışı bırakıp, onların yerine iş adamlarını kullanması gelmektedir. Bu durum Dışişleri Bakanlığı'nın zayıflamasına yol açmıştır. 1980 yılında başlayıp sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı'nda savaşıyan taraflarla ticaret yapan ve çok kazançlı çıkan Türkiye, zamanla siyasal, kültürel ve iktisadi anlamda Ortadoğu'ya fazlaca eklemlenmesi sebebiyle dış politikasında İslamcı izler görülmeye başlanmıştır (Gönlübol, 1996: 625-629). Oran'a göre, Özal, Tdp'nin geleneksel çizgilerinden saparak revizyonist ifadelerde bulunmuş ve bunun olumsuz sonuçları görülmüştür. Bulgaristan'da Türk azınlığa yönelik yapılan asimilasyon ve etnik temizlik politikası yüzünden yaşanan sorunda *“Bulgaristan'dan bir milyon soydaşımızı gönderseler de alacağız ... Sayın Jivkov da gelsin, bir bok yiyemezler”* ifadeleri ya da Azerbaycan'la ilgili *“Azeriler Şii'dir, onun için Türkiye'ye değil İran'a bakıyorlar”* sözleri bunlardan birkaçıdır. Ama Tdp'nin statükocu niteliğini aşan en önemli sözü, seksenlerin sonunda yaşanan Körfez bunalımı sonrası Musul ve Kerkük için kullandığı *“Ortadoğu pastasından pay alacağız”* açıklaması olmuştur (Oran, 2010: 28-33). Böylece Özal'ın dış politika anlayışı, içeride de izlediği politikalarla birlikte Neo-Osmanlıcılık olarak isimlendirildi. Bu anlayışın iki temel özelliği bulunuyordu: (1) Türk milliyetçiliğinin revize edilerek Osmanlı döneminde olduğu gibi farklı kimliklere karşı siyasal ve kültürel hoşgörünün konsolide edilmesi ve (2) Post-Osmanlı coğrafyasında, yani balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslarda bulunan ülkelerle ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesidir (Çolak, 2006: 126-127).

Türk iç ve dış politikasındaki Neo-Osmanlıcılık tartışmaları, İslamcı olan Refah Partisi'nin 1995 Genel Seçimlerinden birinci parti olarak çıkmasının ardından yeniden yükselmeye başladı. Anscombe'e (2017: 354) göre doksanlı yıllarda artan PKK sorunu ve bunun türevi olan Kürt meselesine yaklaşım bağlamında RP, Kürtlere İslam kardeşliği çatısı altında yaklaşmış ve bu durum Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da RP'nin yüksek bir oy oranına sahip olmasını beraberinde getirmişti. 8 Temmuz 1996'da güvenoyu alarak göreve başlayan Refahyol Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı görevini DYP Genel Başkanı Tansu Çiller üstlense de ANAP iktidarına benzer şekilde Dışişleri pasifize olmuş, Başbakan Necmettin Erbakan bizzat dış politikayı yürütmeye çalışmıştı. “Lider Türkiye” ve “Şahsiyetli dış politika” mottolarıyla hareket eden Erbakan, İslamcı bir dış politika anlayışına sahipti. Göreve ilk geldiğinde Müslüman Kardeşler Örgütü'nün lideri Seyf ul İslam el-Benna ve Nedva hareketi lideri Raşid el-

Gannuşi ile görüşen Erbakan'ın, KKTC gezisinin ardından gittiği İran'da MİT'in CIA ve Mossad etkisinde kaldığını ifade etmesi Türkiye'de sorun oluşturdu. Daha sonra Mısır, Libya ve Nijerya'yı kapsayan bir geziye başladı. Mısır gezisi Müslüman Kardeşler Örgütü lideriyle yaptığı görüşmelerde istediği neticeyi alamadı ve Müslüman ülkeler arasında iş birliğini öngören M-7 projesi kabul görmedi ama en büyük kriz ise Libya'da yaşandı. Libya lideri Kaddafi'nin Türk iç politikası ve Kürt meselesi hakkındaki kabul edilemez ifadeleri ziyareti büyük bir krize dönüştürdü. Her ne kadar Erbakan Kaddafi'yle yaptığı görüşmelerden çekildiyse de bu durum iktidarına zarar verdi (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010: 560-563). RP iktidarını zorlayan gelişmelerden bir diğeri de İsrail ile yürütülen ilişkiler ve yapılan anlaşmalardı. Nitekim ordu ve seküler gruplar İsrail'le ilişkileri RP'yi dengelemek için kullanıyorlardı. En nihayetinde, Türk demokrasi tarihine kara bir leke olarak geçen 28 Şubat Post-Modern darbesiyle RP iktidardan uzaklaştırıldı ve bu yapılırken dış politikada yaşanan sorunlar, darbenin görünürdeki nedenleri arasında yer aldı.

Kurucuları siyasi İslam'ın en önemli temsilcisi Milli görüş geleneğine mensup olan ancak kendilerini Muhafazakâr-Demokrat olarak tanımlayan AK Parti, dış politikada ilk etapta klasik yönelimden sapmayan AB eksenli bir anlayış izledi. Ancak 2007 yılından sonra bu anlayış yavaş yavaş değişmeye başladı. Bu süreçten sonra AK Parti'nin dış politikasına yönelik değerlendirmelere kısaca bakmak gerekir.

AK Parti'nin dış politikasını açıklamaya çalışan birçok yerli ve yabancı akademisyen Neo-Osmanlılık kavramını kullanmaktadır. Oran'a (2013: 197-198) göre AKP döneminde Tdp'nin genel yapısı Neo-Osmanlılık'tır. Bu politika Osmanlı'yı yeniden diriltmekten ziyade, Osmanlı-İslam kimliğini silikleştiren Kemalizme karşı içeride bir kimlik paradigması ortaya koymak ve dış politikada halkın desteğini almak için kullanılan bir retorik olarak değerlendirilebilir. Dönmez (2015: 1-3) ise Neo-Osmanlılığın, Post-Osmanlı hinterlandında Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarını kullanarak dış politika davranışlarını geliştirmesi böylece Batılı devletlerin nazarında jeopolitik açıdan daha önemli bir yere sahip olması ve küresel aktörlüğe geçiş yapmasıdır. Bunların yanı sıra, AK Partili karar vericilerin dış politika söylemlerini inceleyen Sunar (2013: 214), bu söylemlerde en çok karşılaşılan kavramın, dini, kültürel, tarihsel değerleri ve gelenekleri kapsamı sebebiyle "medeniyet" olduğunu ifade etmektedir. Duran (2013: 19-20) da AK Parti dış politikasını açıklayabilecek yegâne kavramın medeniyet olduğunu iddia etmektedir. Medeniyet kavramı hem İslam coğrafyasını hem de evrensel insani değerlere hitap etmekte, işlevsel ve esnek bir kavram olarak her alanda kullanılabilme özelliği sebebiyle AK Partili karar vericilerin retoriklerinde sıklıkla görülebilmektedir. Dış politikada milliyetçi ve Osmanlıcı öğelerin kullanılabilmesine imkân tanıyan bu kavram, Türk tarihinin Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine yaptığı atıfla içerideki Kürt meselesine de çözüm üretebilme kapasitesine haiz olduğu düşünülmektedir. Nitekim Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* (2011) eserinde

en çok kullandığı kavram medeniyet olup; Türkiye'nin kendi medeniyet dairesinde, yani jeokültürel ve jeopolitik açıdan tarihsel, dini ve kültürel yakınlığının olduğu toplumlarla ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerini arttırmasını önermekte ve bu minvalde Kemalist dış politika ve kimlik algısını eleştirmektedir. Nitekim Murinson'a (2012: 12) göre, Stratejik Derinlik doktrini, Tdp'yi biçimlendiren seküler-Kemalist ulusçuluğun aksine ulus-üstü ümmet kavramı fikrine dayalı, Türklerin ulusal gururunu okşayan bir düşünce biçimidir. Saraçoğlu (2013: 55) ise, AK Parti'nin iç ve dış politikada, Kemalizm'in seküler ulus anlayışını dönüştürdüğünü vurgulayarak, Osmanlı geçmişi ve ortak İslami değerlere atıf yapan, Türklük yerine Sünni İslam kimliğini ön plana çıkaran bir anlayışa sahip olduğunu belirtmektedir.

Nihayetinde, AK Parti'nin dış politika tasavvurunu tek bir anlayışla değerlendirmek yerine dönemsel değerlendirmenin faydalı olduğu söylenebilir. İktidarının ilk döneminde resmi dış politika anlayışını sürdüren AK Parti, daha sonraki süreçte içeride inşa etmeye çalıştığı İslami kimliğin bir yansıması olarak dışarıda da İslami bir kimlikle hareket etti. Özellikle dış politikasını kurguladığı yer, eski Osmanlı hinterlandı oldu ve pragmatik bir retorik kullanarak yer yer İslamcı ve Osmanlıcı bir yaklaşım benimsedi. Böylece resmi dış politikadan önemli bir sapma meydana getirdi. "Emevi Camiinde namaz kılacağız" söylemi, bu sapmanın ideolojik boyutunu tek başına ortaya koymaya muktedirdir. Ancak bu süreç, Suriye Krizi ve dış politikanın mimarı Davutoğlu'nun Başbakanlık görevinden istifa etmesiyle sona erdi. Hükümetin "Kürt Açılımı" ya da "Demokratik Açılım" denilen süreci bitirip terör örgütü PKK'ya yönelik sınırötesi operasyonları başlattığı 24 Temmuz 2015 tarihinden sonra kimlik merkezli dış politika anlayışı yerini milli güvenliği esas alan bir yaklaşıma bıraktı. Bu dönüşümde, PKK, DEAŞ ve PYD –PKK'nın Suriye kolu- terör örgütlerinin saldırıları, Suriye'de yaşanan kriz, FETÖ terör örgütünün 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirdiği darbe ve işgal girişimi etkili oldu. Bu süreçten sonra Türkiye, uluslararası hukuktan doğan haklarını kullanarak Suriye'ye üç askeri operasyon gerçekleştirdi. Ayrıca Kuzey Irak'ta da askeri operasyonlarına devam eden Türkiye, Doğu Akdeniz'de haklarını gasp etmeye çalışan ülkelere karşı Libya'daki Ulusal Mutabakat Hükümeti – UMH- ile Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması imzaladı. Böylece bir taraftan taşeron terör örgütleriyle –PKK, PYD ve FETÖ- mücadele edip, diğer taraftan Suriye, Libya ve Doğu Akdeniz'de milli çıkarlarını ve güvenliğini tesis etmeye gayret göstermektedir.

3. CHP: İDEOLOJİ, DIŞ POLİTİKA VE SÖYLEM

Cumhuriyet Halk Partisi, akademik literatürde Kemalist ideolojinin taşıyıcısı ve Atatürk'ün fikirlerinin mirasçısı olarak kabul edilmekte ya da bu şekilde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla dış politikadaki seküler-Batıcı ve statükocu yaklaşımları anlayabilmek için öncelikle CHP'nin ideolojisinin, daha sonra dış politika anlayışının ve söylemlerinin incelenmesi

gerekmektedir. Ancak bundan önce, CHP'nin uzun yıllardır iktidarda bulunmadığı göz önüne alınacak olursa, bu süreç zarfında resmi dış politikasından yaşanan sapmalar, CHP'nin dış politikaya yönelik eleştirilerini ve tasavvurunu biçimlendirdiği söylenebilir. Dolayısıyla CHP'nin ideolojisi ve dış politika anlayışına geçmeden önce, resmi dış politikayı kimlik merkezli aşan iktidarlara yönelik değerlendirmelere yer vermek elzemdir.

3.1. CHP'nin İdeolojik Perspektifi

CHP, temelleri 1919 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin birleştirilmesi suretiyle atılan, 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası adıyla kurulan, daha sonra 1924 yılında adı Cumhuriyet Halk Fırkası olup, en son 1935 yılında yaptığı isim değişikliği ile Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüşen (chp.org.tr, 2020), ideolojik perspektifini Kemalizmin oluşturduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu partisidir. Görüldüğü üzere, CHP kurulduktan sonra birtakım dönüşümlerin ardından kendi ideolojik çerçevesini oluşturmuştur. Mayıs 1931'de gerçekleştirilen 3. Büyük Kongre'de Altı Ok kabul edilmiş (Perinçek, 2014: 35), 1935 yılında yapılan 4. Kurultay'da "*Partinin güttüğü bütün bu esaslar, Kamalizm prensipleridir*" (CHP Programı, 1935: 2) ifadesinden de anlaşılacağı üzere Kemalizm ideoloji olarak kabul edilmiştir. Nitekim Atatürkçülük diye bir ideoloji olmadığını ve Atatürk'ün fikir ve uygulamalarının Kemalizm olarak isimlendirileceğini belirten Parla (2008: 20-21), bunun temellerinin 1920'li yıllarda atıldığını belirtmektedir. Perinçek (2014: 36) ise altı okun kabul edildiği 1931 yılında adı konulmasa da Kemalizm'in ideoloji olarak benimsendiğini dile getirmektedir. 1937 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile altı ok anayasaya girmiş ve devletin resmi ideolojisi olmuştur.

CHP'nin altı oku olarak bilinen ve hala partinin ideolojisi ile simgesini oluşturan cumhuriyetçilik, devletçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik ve inkılapçılık kavramları arasında en önemlileri milliyetçilik ve laiklik ilkeleri olarak göze çarpmaktadır. Çünkü milliyetçilik ve laiklik, Türk kimliğini inşa eden olgulardır. Ersanlı (2009: 103-138) Kemalizm kavramını, pragmatik, pozitivist ve materyalist olarak tanımlamaktadır. Kemalizm pragmatik niteliğine dayanarak laiklikten ilk defa 1950 Genel Seçimleri'nden önce, din derslerinin seçmeli ders olarak okutulması, İlahiyat fakülteleri ve İmam Hatip kurslarının açılması ve tekke, zaviye ve türbelerin yasal hale getirilmesine rıza göstererek ödün vermişti. Ancak Parti ilk ideolojik dönüşümünü 1965 Genel seçimlerinden önce yaşadı, İsmet İnönü Partinin konumunu "*ortanın solu*" olarak tanımladı. Bu durum, başta Turhan Feyzioğlu olmak üzere bazı partililerin tepkisini çekerek istifa etmelerine yol açtı. Bu süreçten sonra Parti Genel Sekreteri Bülent Ecevit, Atatürk'ün Şapka Kanunu gibi devrimleriyle üst yapı devrimcisi olduğunu ancak köylü ve işçi konusunda herhangi bir şey yapmadığı için altyapıyı ihmal ettiğine ilişkin çıkışı, CHP içinde büyük tartışmalara neden oldu. 1972 yılında yapılan Genel Başkanlık seçimini Bülent Ecevit kazandı. Bunun sonucunda

İsmet İnönü CHP üyeliğinden istifa etti (Erdoğan, 2018: 39-55). Bu süreçten sonra yapılan en kapsamlı kurultay Kasım 1976'da yapılan 23. Kurultay olmuş; sosyal demokrasi ve altı ok bütünleştirilerek, “*demokratik sol*” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kurultayda CHP'nin Sosyalist Enternasyonel'e katılması da kararlaştırılmıştır (chp.org.tr, 2020).

1980 Darbesi sonrası diğer bütün diğer partiler gibi CHP'de kapatılmış, yeniden 9 Eylül 1992'deki 25. Kurultay'da Deniz Baykal'ın Genel Başkanlığı'nda kurulmuştur. Bu sürece kadar Kemalizm, Erdal İnönü'nün Genel Başkanlığını yürüttüğü Sosyal Demokrat Halkçı Parti – SHP- tarafından sosyal demokrasiyle birlikte temsil edilmişti. Daha sonra iki parti CHP çatısı altında birleşmiştir. Böylece CHP, Kemalizm, ortanın solu, demokratik sol ve sosyal demokrasi kavramları üzerine inşa edilmişti. Ancak doksanlı ve iki binli yılların siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı, bu kavramlardan Kemalizm'in daha çok belirginleşmesine neden olmuştu. Yükselen siyasal İslam, yaşanan suikastlar, rejim tartışmaları ve PKK terörünün artışı, CHP'nin seküler-laisist kimlik algısını tekrar güçlendirmiş, bu süreçte orduyla açıktan ya da örtülü bir şekilde ittifak kurmuştur. İki binli yıllarda ise AK Parti iktidarı ve onun açılımcı politikalarına karşı yine Kemalist tepkiler daha belirgin bir şekilde kendisini göstermiştir. Deniz Baykal'ın Genel Başkanlık dönemi Kemalizm'in ağırlığını koyduğu ve Atatürk figürünün çok kullanıldığı bir dönem olmuştur. 2010 yılında gerçekleşen 33. Kurultay'da Kemal Kılıçdaroğlu Genel Başkanlığa seçilmiş, bu süreçten sonra Kemalist kadrolar tasfiye edilmeye başlanmıştır. Kürt meselesine güvenlik temelli yaklaşım yerini daha sosyal demokrat bir çizgiye bırakmıştır. İzlenen politikalar ve stratejiler ise genellikle AK Parti'nin söylem ve politikalarının zıttı olmuştur. 15 Temmuz 2016 Darbe ve İşgal Girişimine karşı olduğunu açıklayan ve Yenikapı'da yapılan mitinge katılan Kılıçdaroğlu, daha sonra bu olaya “kontrollü darbe” demişti (Erdoğan, 2018: 71-93). Son birkaç yıldır, medyada CHP'yle ilgili tartışmalar devam etmektedir.

3.2. CHP'nin Dış Politika Anlayışı ve Söylemleri

Uzun yıllardır iktidarda bulunmadığı düşünüldüğünde, CHP'nin dış politikaya yönelik yaklaşımını inceleyebilmek için Parti'nin resmi kaynaklarına, Partililerin bu konudaki çalışmalarına ve CHP'li karar vericilerin söylemlerine bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda CHP'nin 2002'den sonra dış politikaya bakışını ortaya koymak faydalı görünmektedir.

CHP 2002 Seçim Beyannamesinde (51-55) dış politika ile ilgili ön plana çıkan ibareler; “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” anlayışı çerçevesinde barışçıl dış politikanın devamı, 11 Eylül Saldırıları sonrası İslam ülkelerine demokratik-laik rejimiyle Türkiye'nin model ülke olarak sunulması, Nato çizgisine sadık kalınması, yakın coğrafyamızla ekonomik ilişkilerin arttırılması, Ortadoğu'daki çatışmaların barışçıl bir şekilde çözümü, KKTC Türk halkının kazanılmış haklarının savunulması ve Orta Asya'daki Türk devletleriyle yakın ilişkilerdir. Ancak en temel vurgu AB üyeliği olmuş, AB

hedefi Atatürk'ün çağdaş devletler seviyesine gelmenin günümüzdeki karşılılığı olarak görülmüştür. Ancak müzakere yöntemine ve Türkiye'nin onur ve gururuna uygun bir müzakere süreci talebi bulunmaktadır.

CHP 2007 Genel Seçim Beyannamesinde (14-17), yine dış politikanın temel mottosu olan “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” anlayışını temel vizyon olarak gösterirken, AK Parti'ye yönelik eleştiriler ön plana çıkmaktadır. 1 Mart 2003 Tezkeresi'nde Türkiye'nin savaşa girmesinin engellendiği belirtilmekte, AK Parti'nin başta Çuval Hadisesi olmak üzere, Irak Türkmenlerinin yalnız bırakılması, Kıbrıs sorununda izlenilen politikanın – Annan Planı'nın kabulü- teslimiyetçi olması, PKK'ya karşı sınırötesi operasyonların yapılmaması, Hamas ve onun lideriyle görüşülmesi gibi Türkiye'nin “kırmızı çizgi”lerinin aşılması, burada eleştirilmektedir. AB'ye tam üyelik hedefi korunmakla birlikte “ulus-devlet, üniter devlet ve laiklik” ilkelerine bağlı kalınması kaydıyla bu sürecin yürütülmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla ulusalcı-Kemalist vurgular, bu beyannamede dikkat çekmektedir.

CHP 2011 Genel Seçim Beyannamesinde (121-125), yurttaş odaklı, barış, refah ve huzuru temel alan bir dış politika izlenileceği belirtilmektedir. Bu minvalde sosyal demokrasi ve Cumhuriyetin dış politikasını referans alan, barışçıl, eşitlikçi, dayanışmacı, uluslararası hukuk çerçevesinde hareket eden, ekonomi diplomasisine önem veren, uluslararası örgütler ve imzalanan anlaşmalardaki paydaşlarla kararların ortak bir şekilde alındığı ve AB'ye tam üyelik hedefinde bütünleşmeci bir stratejinin takip edileceğinin belirtilmesi, bu beyannamenin esasını oluşturmaktadır.

CHP 1 Kasım 2015 Genel Seçim Beyannamesi'nin (194-217), AKP'ye yönelik “ne yurttta ne dünyada barış” ibaresiyle başladığı görülmektedir. ABD, AB, Kafkasya ve Orta Asya'ya sırt çevrildiği, Ortadoğu'da “stratejik derinlik” bağlamında Osmanlıcı siyaset güdüldüğü, yine Ortadoğu'ya yönelik fırsatçı, mezhepçi ve maceracı bir politikayla yaklaşıldığı, AB hedefinden uzaklaşıldığı, “*tehlikeli bir yalnızlığa*” girildiği ve Türkiye'nin uluslararası alanda itibarının zayıfladığına yönelik eleştiriler burada yer almaktadır. Buna karşın CHP'nin, barışçıl bir dış politika temelinde, uluslararası hukuka riayet eden, dayanışmacı, eşitlikçi, Türkiye'nin çokkültürlü yapısının etkisiyle bütün din, mezhep ve etnik gruplara eşit yaklaşan, laik, sosyal demokrasi ve Cumhuriyet dış politikasının temel niteliklerinin devamını sağlayacağını altını çizmektedir. Temel hedef olarak AB üyeliği amacı tekrarlanmaktadır. Ayrıca Suriye'de kalıcı barışın sağlanması, mültecilerin geçici olarak barınması ve ülkelerine daha sonraki süreçte dönebilmeleri için uluslararası örgütlerle ortak hareket edeceği ifade edilmektedir.

Sencer Ayata'nın derlediği “CHP: Söylem, Politika, İdeoloji” (378-385) adlı eserin dış politikayla ilgili kısımları, CHP 2015 Genel Seçim Beyannamesi'ndeki yaklaşımlarla benzerlik göstermektedir. Özellikle AK Parti iktidarına yönelik, resmi ideolojinin dış politika mottosuyla yapılan “ne yurttta, ne dünyada barış” eleştirisi; buyurgan, otoriter ve maceraperest bir

anlayışla tamamen Ortadoğu'ya eklenmiş, Neo-Osmanlıcı, komşularının topraklarına göz diken ve mezhepçi olduğuna ilişkin çeşitli iddialarla desteklemektedir. Buna karşın CHP'nin, barış, istikrar ve kalkınma temelinde, demokrasiyi, laikliği ve çağdaşlaşmayı ilke edinen, Türkiye'yi tekrar Avrupa rotasına döndürecek, uluslararası ihtilaflarda arabulucu rolüne tekrar kavuşturacak bir dış politika stratejisi izleyeceği belirtilmektedir. CHP'nin, başta IŞİD olmak üzere sınırlarımızdaki terör örgütlerine karşı uluslararası işbirliğiyle mücadele edileceğinin ifade edilmesine (Ayata, 2016: 378) karşın PKK-PYD'nin isimlerinin zikredilmemesi altı çizilmesi gereken bir husustur.

CHP 2018 Genel Seçim Beyanname'sinde (27-29) ise, AK Parti iktidarına yönelik eleştirilerin dozu artmakta ve üslubun daha çok sertleştiği görülmektedir. "Tek adam diplomasisi", "saray rejimi" gibi ifadelerin yer aldığı metinde; Türk dış politikasının tutarsız ve değişken bir nitelik kazandığı, Türkiye'nin uluslararası alanda yalnızlaştığı, Suriye Krizindeki yanlış tutumlar sebebiyle mülteci sorunun ortaya çıktığı, Arap Baharı'na yönelik yayılcı ve fırsatçı bir siyaset izlendiği, bütün bunlar sebebiyle Türkiye'nin komşularıyla ekonomik ilişkilerinin zayıfladığı ve büyük maliyetlere katlanılmak zorunda kalındığına ilişkin konular işlenmektedir. Türkiye'nin itibar kaybettiği, AB hedefinden uzaklaştığı, geçmişte Ortadoğu'daki çok taraflı ve çok boyutlu diplomasisinin yerini sadece Katar'la dostluğa bıraktığı ve İnsan hakları konusunda son on beş yılda aşırı geriye gittiğine ilişkin eleştiriler de yapılmaktadır. Bütün bunlara karşın CHP'nin önerisi, "Yurtta Sulh, Dünyada Sulh" ilkesi uyarınca barışçı ve Türkiye'nin ekonomik ayrıcalıklarını gözetken bir dış politikanın geliştirilmesidir. Bu yüzden, yine mevcut metindeki haliyle "hamasi, kavgacı, dogmatik, şahsileşmiş ve maceracı" dış politika anlayışından, yani yine AK Parti eleştirisiyle biçimlenmiş dış politika tasavvurundan vazgeçmek gerekmektedir.

CHP'nin dış politika tasavvurunu anlayabilmek için, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun dış politikaya ilişkin günümüzdeki söylemlerine bakmak gerekmektedir. Burada bütün söylemlerin incelenmesi mümkün olmadığına göre, Tdp açısından en önemli meseleler olan Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Libya konularına ilişkin birkaç örneğe yer vermek uygun görülmektedir.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, yerel seçimlerde kazanmış oldukları Balıkesir'i ziyareti esnasında gündeme ilişkin şu ifadelerde bulundu (sozcu.com.tr, 2019):

Orta Doğu bataklığında bizim ne işimiz var? Allah aşkına bir Allah'ın kulu çıksın, Orta Doğu bataklığında Türkiye'nin ne işi var? Biz niye oraya girdik? Hangi gerekçeyle girdik? 'Efendim, oraya giriyoruz.' Niye girdik? Büyük Orta Doğu Projesi'nin eş başkanıydı, birisi talimat verdi, girdi. Kendisine şu soruyu sordum: 'Seni Orta Doğu bataklığına hangi egemen güçler soktu?' Buradan, güzel bir ilçeden, güzel bir beldeden tekrar soruyorum: Seni Orta

Doğu bataklığına hangi egemen güçler soktu? Bunun cevabını ben istiyorum. Hangi egemen güçler? Bizim Suriye ile bir sorunumuz yoktu. Bizim Mısır'la bir sorunumuz yoktu. Niye Mısır'la kavga ettik? Orta Doğu'nun en güçlü ülkesi Mısır. Ben diyorum ki Doğu Akdeniz'de Türkiye yalnızlığa mahkûm edildi... Bizi Doğu Akdeniz'de yalnızlığa ittiler, bunun adına da 'değerli yalnızlık' dediler. Ne değerli yalnızlığı? Ben söylemiyorum. Dolayısıyla biz bütün komşularımızla barış içinde olmalıyız. Suriye'yle de İran'la da Irak'la da Rusya'yla, Yunanistan'la, Bulgaristan'la herkesle barış içinde olmalıyız. Mustafa Kemal'in temel bir ilkesi vardır: Eğer birilerine bir şey söyleyeceksen önce bütün komşularınla barışı sağlayacaksın. Sana en yakından birisi ihanet etmemeli. Eğer sen komşularınla kavga edersen birisine bir şey söyleyemezsin. O nedenle savaş meydanlarından gelen Gazi Mustafa Kemal, savaşın zorunlu olmadıkça bir cinayet olduğunu kabul ediyor ve diyor ki 'Savaş meydanlarında kazanılan zaferler, ekonomik zaferlerle taçlandırıldığı zaman Türkiye bağımsızlığını korur.' Biz bunu yapmak zorundayız.

CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, Haber Global TV canlı yayınında gündeme ilişkin şu değerlendirmelerde bulundu (aa.com.tr, 2020):

Bizim düşündüğümüz, Orta Doğu Barış ve İşbirliği Teşkilatı'nın kurulması, Türkiye'nin, İran'ın, Irak'ın ve Suriye'nin bir araya gelmesi. Daha sonra gerekirse buraya Mısır'ın, İsrail'in veya diğer çevre ülkelerin gözlemci olarak katılmaları. Orta Doğu'nun barışa ihtiyacı var. Vekalet savaşlarından Orta Doğu'nun kurtarılması lazım. Türkiye'nin burada aktif rol üstlenmesi lazım... Öteden beri söylediğimiz bir şey var, Türkiye'nin dış politikasının 180 derecede değişmesi lazım. Bu dış politika, Türkiye'ye hiçbir yarar sağlamadı. Bu dış politika sadece ve sadece bize ve insanımıza acılar yaşattı ve büyük maliyetlerle karşı karşıya kaldık. Neden? Eğer siz dış politikayı, milli olmaktan çıkarır iç politikanın bir aracı haline getirirseniz bunun faturasını toplum öder. Oraya asker göndereceğiz bunu doğru bulmadık, karşı çıktık. Niye asker gönderiyoruz? 'Libya'da iç savaş var.' doğru ama yeni başlamadı, yıllardır var iç savaş. Dış politika yanlışır derken Kaddafi çok acımasız bir şekilde linç edilerek öldürüldü. Kaddafi'nin halkımızın gönlünde ayrı bir yeri vardır. Kıbrıs çıkarmasında hiçbir devlet bize yardım etmezken Kaddafi hangarları açtı, uçak benzinden tutun jetlerin tekerleklerine kadar her şeyi verdi. Biz bu iyiliği unutan bir toplum değiliz ama bu iktidar, Kaddafi linç edilirken alkışladı. Ben bunu hala içime sindirmiş değilim. Bu eleştiriyi sadece burada bizim Türk televizyonlarında yapmıyorum, bu eleştiriyi Avrupa Birliği'nde AB yetkililerine önce de yaptım. 'Siz yanlış yapıyorsunuz.' dedim. Libya, ne oldu? İkiye bölündü bir tarafta Hafter bir tarafta BM'nin tanıdığı bir hükümet var. 'Fizan çöllerinde askerimizin ne işi var?' dediğimde bana kızıyorlar. CHP yine itiraz etti diye. Askerimizin kanının Libya çöllerine dökülmesini istemem. 'Ne işimiz var orada?' dediğim zaman, 'Mustafa Kemal Atatürk de oraya gitmişti.' diyorlar. Mustafa Kemal Atatürk gittiğinde orası zaten Osmanlı toprağıydı.

10 Mart 2020 tarihinde gerçekleşen TBMM Grup toplantısında CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu şu değerlendirmelerde bulunmuştur (tbmm.gov.tr, 2020):

Suriye konusunda biz çok iyi niyetlerle yola çıktık, çok iyi niyetlerle. Hiç büyük laflar etmedik. Sorduğumuz soru şuydu bakın: "Bizim Ortadoğu bataklığında ne işimiz var?" Akli olan herkes bu sorunun ne kadar doğru bir soru olduğunu biliyor. Neden bizim o bataklıkta işimiz var? Sorunu çözmek için evet, sorunu çözmek için evet ama bize de danışılırsa. Türkiye'nin böyle bir pozisyonu vardı, Ortadoğu'da bir sorun çıktığı zaman, başvuru ülke Türkiye idi gelin şu sorunumuzu çözün diye. Bataklığa girdiğiniz andan itibaren, sorunu çözüme pozisyonunuzu kaybediyorsunuz demektir... Yine söyledik, neden Büyük Ortadoğu Projesi'nin eş başkanlığına soyundunuz, neden? Kim size önerdi? Maşa rolünü kim size verdi, hangi gerekçeyle kalktınız bunu açıkladınız defalarca? "Ben Büyük Ortadoğu Projesi'nin eş başkanım..." Hiç düşünmediniz mi? Sana bu eş başkanlığı veren, sana nasıl bir görev verecek yarın? Tarihten yoksun olanlar, tarih kültüründen yoksun olanlar buna balıklama atladılar, bugün Ortadoğu bataklığında bulunmamızın temel nedenlerinden birisi bu. Yine biz söyledik, ya arkadaş ÖSO'yla senin ne işin var? Suriye'yi bölme, ayrıştırma konusunda senin ne işin var, neden bu işe soyunuyorsun? "ÖSO'yu biz Amerika'yla beraber kurduk" diyor. "Ey Amerika, biz ÖSO'yu seninle beraber kurmadık mı?" diyor. Sana maşa görevi verdiler, farkında bile olmadın. Değerli arkadaşlarım ve biz ÖSO'nun hamiliğine soyunduk aynı zamanda. Maaş verdik aynı zamanda, para verdik, aynı zamanda, silah verdik aynı zamanda, eğittik aynı zamanda ve biz yıllar yılı "yanlış yapıyorsunuz, yapmayın, etmeyin" dedik. "Türkiye'nin başını belaya sokmayın" dedik. "Türkiye'nin tarihine bakın" dedik. "O dönem Ortadoğu'da görev yapan devlet büyüklerinin yazdığı anılara bakın" dedik. Ama dinlemediler. Tam tersine "ÖSO, Kuvayı Milliyedir" dediler. Çünkü Kuvayı Milliye'nin ne olduğunu bilmiyorlardı. Sanıyorlardı ki Gazi Mustafa Kemal Atatürk Kuvayı Milliye'cilere her ay para veriyor. Sanıyorlardı ki Kuvayı Milliye'ciler kendi vatanlarını savunmuyor da birilerinin telkiniyle yola çıkmışlar. Değerli arkadaşlarım; sırtımızı sıvazlayıp Suriye bataklığına bizi sokanlar, sonra bizi yalnız bıraktılar. Biz her seferinde uyardık, her seferinde. 2013'te dedik ki: "Gelin bir Uluslararası Suriye Konferansı toplayın" dedik, yapmadılar. Biz yaptık Uluslararası Suriye Konferansı ve bütün ayrıntıları anlattık orada. Çünkü biz Ortadoğu'da barış istiyorduk. Komşumuzda yangın istemiyorduk. Komşumuzdaki yangının bize sıçrayacağını biliyorduk. Biz hiçbir Mehmetçiğimizin burnu kanamasını istiyorduk. Biz bütün Suriye'nin Mehmetçiğimizin bir turnağına dahi değmeyeceğini söylüyorduk. Biz bunları söylüyorduk.

Seçim Beyannameleriyle birlikte bu söylemler de ele alındığında, CHP'nin dış politika anlayışının seküler bir kimlik tasavvuruna içkin olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir, CHP resmi dış politika anlayışının temel mottosu olan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" anlayışına sıkı sıkıya bağlı olması hasebiyle statükocu ve AB hedefini sürekli tekrarlama bakımından Batıcı bir anlayışa sahiptir. Dolayısıyla resmi dış politika çizgisini korumaktadır. Bu söylemleri değerlendirirken ilk olarak kimliğe içkin yönlerini açıklamak ve Tdp'nin temel ilkeleri çerçevesinde yorumlamak, daha sonra eleştirel taraflarını incelemek gerekmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere CHP, resmi ideolojinin taşıyıcısı ve bu sayede resmi ideolojinin dış politika tasavvurunun savunucusudur. Ancak bu söylemlerde, resmi dış politikadan farklı olarak Batıcılık kavramı seküler bir içerikle doldurulmakta, bu da ötekine yüklenen anlam sayesinde

gerçekleşmektedir. Söylemler incelendiğinde CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun metaforik anlatımlar ve tarihsel analogilere başvurarak, karşı tarafı ötekileştirirken kendi kimliğini inşa eden bir retorik geliştirdiği görülmektedir. Burada sıklıkla başvurduğu sözcük “bataklık”tır. Bataklık, Türk Dil Kurumu sözlüğünde, (1) çok derin olmayan sularla kaplı bataklık bölge ve (2) uygunsuz ve kötü, ahlakdışı durum şeklinde tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr). Bunun yanında Libya'dan bahsederken “Fizan çölleri” ya da “Libya çölleri” demek, yani “çöl” sözcüğünü ön plana çıkarmaktadır. Benzer şekilde sözlükte çöl, (1) kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra, badiye ve (2) hiçbir şey yetişmeyen, olmayan yer anlamlarına sahiptir (sozluk.gov.tr). Bataklık ve çöl, insan yaşamına uygun olmayan, kesinlikle uzak durulması gereken coğrafi yapılarıdır. Bu metaforik anlatımlar, aslında coğrafyanın yani Orta Doğu'nun öteki olarak inşa edilmesini sağlamakta, bu durumda ikili zıtlıklar üzerinden kendi konumunu da inşa etmektedir: kötü onlar, iyi biz. Bataklık ya da çöl olarak tasvir edilen Orta Doğu'da İsrail haricinde bütün devletler Müslüman olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü coğrafyadır. Dolayısıyla ötekileştirilen coğrafyanın yapısı bize içerideki öteki kimliği de işaret etmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde öteki olarak konumlandırılan İslam-Osmanlı geçmişi, günümüzde dış politikadaki söylemler üzerinden gerçekleşmekte ve AKP'ye yönelik “Osmanlılık” yaptığına ilişkin ithamında kimlikli bir eleştiriye haiz olduğu görülmektedir. Burada AKP'nin bölge üzerinde kurguladığı her politika, ister askeri operasyonlar olsun, ister devletler nezdindeki işbirliği olsun, Orta Doğu coğrafyasında gerçekleştiği için yani öteki olarak konumlandırılan, bataklık ya da çöl olarak adlandırılıp uygunsuz bir yer olarak görülen coğrafyada olduğu için kimlikli bir meseledir. Buna karşın söylemlerde barışçıl dış politikanın ve statükoculuğun bir çözüm olarak sunulduğu görülmektedir. İran, Irak ve Suriye'yle birlikte Ortadoğu Barış ve İşbirliği Teşkilatı'nın kurulması, buna İsrail ve Mısır'ın da gözlemci üye olarak katılması tavsiye edilmektedir. Bu öneri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e referans verilerek suretiyle meşrulaştırılmakta, Atatürk'ün komşularla barışın dış politikada şart olduğuna ilişkin söylemi Kılıçdaroğlu tarafından kullanılmaktadır. Pek tabii CHP Genel Başkanı olarak Atatürk'e referans vermesi doğaldır, sonuçta Kemalizm Parti'nin ideolojik sacayaklarından biri, Atatürk ise Parti'nin ilk lideridir. Nitekim Atatürk'ün Trablusgarp Savaşı'nda Libya'ya gitmesini Libya'nın Osmanlı toprağı olmasıyla açıklayan Kılıçdaroğlu, “Fizan çölleri” sözüyle yine tarihsel bir analogiye başvurarak Osmanlı döneminde sürgün yeri olarak bilinen bölgeyi bu söylemle yine ötekileştirebilmektedir.

Kimlik inşa edici söylemlerin dışında AK Parti'ye yönelik çeşitli eleştiriler bu söylemlerin bütün muhteviyatını oluşturmaktadır ki bu durum, ana muhalefet partisi lideri olması hasebiyle anlaşılabilir bir durumdur. “Bataklık” olarak adlandırdığı Orta Doğu'ya Türkiye'nin “birileri” tarafından sokulduğunu, bunun BOP –Büyük Ortadoğu Projesi- ile gerçekleştiğini belirten Kılıçdaroğlu, ÖSO –Özgür Suriye Ordusu-

konusunda da Türkiye'nin maşa olarak kullanıldığını dile getirmektedir. ÖSO'nun Kuvay-ı Milliye ile mukayese edilmesi karşısında "Atatürk Kuvay-ı Milliye'ye para mı ödüyor" çıkışını yapan Kılıçdaroğlu, eski Libya lideri Muammer Kaddafi'ye hükümetin vefasızlık yaptığını, Kıbrıs Barış Harekâtı'nda bize verdiği desteğin unutulduğunu hatırlatmaktadır. Bunun yanında, daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye'nin komşuları başta olmak üzere her alanda barışçıl dış politika anlayışına ve Ortadoğu'daki arabulucu rolüne geri dönmesini isteyen Kılıçdaroğlu, Türkiye'nin izlediği dış politika nedeniyle Doğu Akdeniz'de yalnız kaldığının altını çizmektedir. Nihayetinde hükümeti sürekli uyardıklarını ifade eden Kılıçdaroğlu, bu konuların hiçbirinde kendilerini AK Parti'nin dinlemediğini ve anlamsız yere birçok devletle ilişkilerin kötüleştiğini düşünmektedir.

Sonuç

Türk dış politikasının temel iki niteliği olan Batıcılık ve statükoculuk kavramlarının ortaya çıkışları ve Tdp'nin teamülleri haline gelmeleri incelendiğinde, bunun altında yatan en önemli sebebin güvenlik olduğu görülmektedir. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne ve dolayısıyla günümüze kadar gelen bu iki nitelik, ontolojik güvenlik bakımından Türkiye'nin varlığını devam ettirmesinin enstrümanı olarak görülmektedir. Osmanlı döneminde yaşanan gerileme ve Batı dünyasının üstünlüğü, devletin varlığını ancak Batılı sistem ve güç dengesi politikasıyla sağlanacağını düşünülmesine neden olmuştu. Benzer durum erken Cumhuriyet döneminde de yaşanmıştı. Batı dünyası yine üstün, Doğu ise gelişmemiş ve Batı'nın sömürgesi durumundaydı. Böylece Batıcı bir dış politika zaruri hale gelmişti. Ancak başta Atatürk olmak üzere Cumhuriyeti kuran kadroların Batıcı olmaları, Osmanlı-İslam tarihi ve kimliğinin ötekileştirilerek Batılı-seküler bir Türk kimliği inşa etmeye çalışmaları ve yapılan Kemalist devrimler, Batıcılığın dış politikada bir kimlik olarak algılanmasını beraberinde getirdi. Ancak burada gözden kaçırılan husus Batıcılığın dış politikadaki yansımalarının her zaman güvenliğin sağlanmasına yönelik olduğudur. Osmanlı döneminde ilk olarak İngiltere, daha sonra Almanya'yla kurulan ittifak, erken Cumhuriyet döneminde Kurtuluş Mücadelesi'nde savaşılan ülkelerle savaştan sonra kurulan ilişkiler, Milletler Cemiyeti'ne giriş, II. Cihan Harbi öncesinde İngiltere ve Fransa'yla yapılan anlaşma, savaştan sonra Sovyet tehdidine karşı NATO'ya üye olunması ve uzun yıllardır izlenen AB üyeliği hedefi bunun bir parçasıdır. Dolayısıyla Batıcılık Türkiye açısından Roma'daki Janus heykeli gibidir: içeriye dönük yüzü inkılapçı ve reformist olup kimliğe içkindir, dışarıya bakan yüzü ise güvenliğe endekslidir. Yani dış politikadaki Batıcılık güvenlik siyaseti olup, içerideki kimliksel politikalarından farklıdır.

Batıcılığın güvenlikle ilişkisinin bir diğer yansıması da statükoculuk ilkesinde görülmektedir. Askeri, siyasal ve ekonomik açıdan küresel güçlerle baş etme kapasitesi olmayan orta büyüklükteki bütün devletler gibi Türkiye, varlığını mevcut statükonun devam etmesine bağlamaktadır. Atatürk'ün

“yurtta sulh, cihanda sulh” vecizesini dile getirmesindeki ana saikte budur. Tdp’de statükonun aşılması durumları da yine güvenliğin sağlanması ve baştaki statükoya dönülmesi için gerçekleşmiştir. Montrö ve Kıbrıs bunun örneklerini oluşturmakta, hatta günümüzdeki Suriye krizinde de görüldüğü üzere Hatay’ın anavatana ilhakı bile bu minvalde vazife görmektedir. Nitekim Tdp’deki bu ilkeler, bazen içerikleri değiştirilse de genel esasları aynı kalmak koşuluyla uzun yıllar –CHP iktidar olmamasına rağmen-, devletin kurucu ideolojisi olmasının bir parçası olması ve Türkiye’nin tarihsel tecrübesi ve kapasitesi bağlamında tatbik edildi.

Günümüzde resmi ideolojinin taşıyıcısı olarak kabul edilen ve ideolojik temelini Kemalizm’e dayandıran CHP’nin dış politikaya yönelik tasavvuru incelendiğinde, Tdp’nin klasik niteliklerini devam ettirme arzusunda olduğu görülmektedir. Seçim beyannamelerinin tamamının ilk vurgusu “yurtta sulh, cihanda sulh” olmakta, AB üyeliği hedefi ise Atatürk’ün Türkiye için belirttiği “muassır medeniyetler” hedefinin bir parçası olarak telakki edilmektedir. Ancak CHP’li karar vericilerin söylemleri ve son iki genel seçim beyannamesi incelendiğinde kimliksel öğelerin ön plana çıktığı söylenebilir. Nitekim Deniz Baykal’ın Genel Başkanlık sürecindeki seçim beyannamelerinde, “kırmızı çizgiler”, “üniter devlet” ve “emperyalizm” gibi kavramların sıklıkla kullanıldığı, Kemalist ideolojinin ve onun dış politikadaki yansıması olan güvenlik paradigmasının ağır bastığı ulus-devletçi bir yaklaşıma haiz olduğu görülmektedir. Oysa Kemal Kılıçdaroğlu’nun genel başkanlığıyla birlikte bu anlayışın dönüşüme uğradığı, dış politikanın biçimlenmesinde Cumhuriyetin nitelikleriyle birlikte ideoloji olarak sosyal demokrasinin baskın hale geldiği, “çok kültürlülük” ve “etnik, dini, mezhebi gruplar” gibi ulus-devletçi Kemalist literatüre tezat oluşturacak ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında Kılıçdaroğlu’nun konuşmalarında sıklıkla yer verdiği “Orta Doğu bataklığı” ya da “Fizan çölleri” ifadeleri, söylemin ikili karşıtlıklar üzerinden “biz” ve “öteki” kavramlarını inşa ettiği dile getirilebilir. Bu durum erken Cumhuriyet döneminde içerideki kimlik inşasıyla ötekileştirilen Osmanlı-İslam kimliğine benzemekle birlikte Cumhuriyetin dış politikasındaki realist tutumun aksine günümüzde kimliğin dış politika vasıtasıyla inşa edildiğini işaret etmektedir. CHP muhalefet partisi olarak AK Parti’nin dış politikasını eleştirmesi doğal görülmelidir fakat bu eleştirinin kimliksel bir yönetime sahip olduğu söylenebilir. Zira AK Parti’yi öteki olarak kodlanan Orta Doğu’ya eklemleyen bu söylemler kendi kimliğini de bu minvalde oluşturmakta, “kötü”ye karşı “iyi”, “öteki”ye karşı “biz” veya “Orta Doğu”ya karşı “Batı” biçiminde oluşturulan konumlar söylem vasıtasıyla inşa etmektedir. AK Parti’nin, özellikle 2015 Temmuzundan beri dış politikaya güvenlik temelindeki yaklaşımı aslında resmi ideolojinin dış politika anlayışıyla uyuşmaktadır. AK Parti’nin kimliksel siyaset yürüttüğüne ilişkin eleştiriler karşısında Suriye, İran, Irak, Mısır ve İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesini istenmesine karşın bu ülkelerin Türkiye’ye karşı yürüttüğü kimlik siyaseti ise görmezden gelinmektedir. Sonuç olarak, her ne

kadar CHP'nin dış politika vurgusu hala statükoculuk ve Batıcılık ilkelerine bağlı olsa da Kılıçdaroğlu'nun eleştirileri kimlik inşasına yönelik işlev sağlamaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında belirtilmemesine karşın, özellikle Anap, RP ve AK Parti'nin resmi ideoloji ve onun dış politika tasavvuruna yönelik eleştirilerinin de Tdp'nin temel ilkelerini kimliksel açıdan inşa ettiği dile getirilmelidir. Başka akademik çalışmalarda bu konunun incelenmesi gerekir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2019). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. Çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akşin, S. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Anscombe, F. F. (2017). *Osmanlı Dönemi ve Sonrası Ülkelerde Devlet, İnanç ve Millet*. Çev. Ceren Can Aydın, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Aras, T. R. (2010). *Atatürk'ün Dış Politikası*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2018). *Atatürk'ün Kaleminden 7: Emperyalizm ve Tam Bağımsızlık*. Der. Musa Sarıkaya, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ayata, S. (2016). *CHP: Söylem, Politika ve İdeoloji*. İstanbul: Ka Kitap.
- Aydın-Düzgüt, S. (2015). Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, 153-168.
- Campbell, D. (1993). *Politics Without Principle: Sovereignty, Ethics and the Narratives of the Gulf War*. Boulder and London: Lynee Reinner Publishers.
- Campbell, D. (1996). *Writing Security: United State's Foreign Policy and Policy of Identity*. Minneapolis: Minneapolis University Press.
- CHP Programı (1935)*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Çolak, Y. (2006). 1990'lı Yıllar Türkiye'sinde Yeni Osmanlıcılık ve Kültürel Çoğulculuk Tartışmaları, *Doğu Batı Dergisi Milliyetçilik Cilt I*, Sayı: 38, 126-127.
- Davutoğlu, A. (2011). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Dönmez, R. Ö. (2015). Nationalism In Turkey Under Justice and Development Party Rule: The Logic of Masculinist Protection, *Turkish Studies*, Cilt 16, Sayı 4, 1-15.
- Duran, B. (2013). AK Partinin Kimlik Siyasetini Anlamak: Çok Katmanlı Medeniyet Söylemi ve Sınırları, Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012*, Ankara: Seta Yayınları, 15-39.
- Durgun, Ş. ve Yücel, G. (2019). Türk Milliyetçiliği: Tanım, Teori ve Süreç, Ed. Ömer Baykal, *Cumhuriyet Döneminde Siyasi Düşünce*. Ankara: A Kitap, 181-209.
- Erdoğan, C. (2018). *CHP 1919-2018, İdeoloji-Örgütsel Yapı, Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi*. İstanbul: Sokak Kitapları.
- Ersanlı, B. (2009). *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2011). Yunanistan’la İlişkiler, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları, 716-769.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2010). Orta Doğu’yla İlişkiler, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*, İstanbul: İletişim Yayınları, 551-587.
- Gönlübol, M. (1996). 1983-1990 Dönemi, *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 609-633.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1996). “1919-1939 Dönemi”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 3-137.
- Gönlübol, Mehmet, Ülman, H., Bilge, S. ve Sezer, D. (1996). 1945-1965 Dönemi, *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 191-491.
- Hansen, L. (2006). *Security As Practice: Discourse Analysis in Bosnian War*. London-New York: Routledge.
- Karpat, K. (2012). *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kreiser, K. (2019). Son Osmanlı Yüzyılı (1826-1920), Klaus Kreiser ve Christoph H. Neumann, *Küçük Türkiye Tarihi*. Çev. Yunus Emre Gürbüz, İstanbul: İletişim Yayınları, 241-293.

- Murinson, A. (2012). Turkish Foreign Policy In The Twenty-First Century, *Mideast Security and Policy Studies*, Sayı: 97, 1-31.
- Neumann, C. H. (2019). Varoluş Krizi İçinde Osmanlı İmparatorluğu (1768-1826), Klaus Kreiser ve Christoph H. Neumann, *Küçük Türkiye Tarihi*. Çev. Yunus Emre Gürbüz, İstanbul: İletişim Yayınları, 217-241.
- Oran, B. (2011). Giriş: Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları, 17-94.
- Oran, B. (2011). 1919-1923: Kurtuluş Yılları, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları, 95-239.
- Oran, B. (2011). Dönemin Bilançosu, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları, 241-257.
- Oran, B. (2011). Dönemin Bilançosu, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları, 387-398.
- Oran, B. (2010). Dönemin Bilançosu, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*, İstanbul: İletişim Yayınları, 9-34.
- Oran, B. (2013). Dönemin Bilançosu, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt III: 2001-2012*, İstanbul: İletişim Yayınları, 13-249.
- Parla, T. (2008). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları/Cilt 3: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Perinçek, D. (2014). *Kemalist Devrim-6 Atatürk’ün CHP Program ve Tüzükleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Plano, J. C. ve Olton, R. (1988). *The International Relations Dictionary*. California: ABC Clío.
- Sander, O. (2006). *Türkiye’nin Dış Politikası*. Der. Melek Fırat, Ankara: İmge Kitabevi.
- Saraçoğlu, C. (2013). AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik, *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 1, 52-68.

- Schonberg, K. K. (2009). *Constructing 21. Century US Foreign Policy: Identity, Ideology and America's World Role In New Era*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sunar, B. (2013). *Adalet ve Kalkınma Partisinin Dış Politika Söyleminin Biçimlenmesinde Bir Etken Olarak Siyasal İlahiyat, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.*
- Tamaki, T. (2010). *Deconstructing Japan's Image of South Korea: Identity in Foreign Policy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tunaya, T. Z. (2016). *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yücel, G. (2018). Türklerin Varoluş Yolculuğunda İlk Adım: Devlet-Kimlik-Mekân, Ed. Mehmet Akif Okur, *Güvenlik, Kargaşa ve Belirsizlik Çağında Nereye?*, İstanbul: Kocav Yayınları, 77-90.
- Anadolu Ajansı (2020, 9 Ocak). CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu: Orta Doğu'nun barışa ihtiyacı var. Erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/politika/chp-genel-baskani-kilicdaroglu-orta-dogunun-barisa-ihtiyaci-var/1698240>.
- Cumhuriyet Halk Partisi Resmi Web Sitesi (2020). Seçim Bildirgeleri. Erişim adresi <https://www.chp.org.tr/yayinlar/secim-bildirgeleri>.
- Cumhuriyet Halk Partisi Resmi Web Sitesi (2020). CHP Tarihi. Erişim adresi <https://www.chp.org.tr/haberler/chp-tarihi>.
- Sözcü (2019, 23 Ağustos). Kılıçdaroğlu: Türkiye çok yakında daha güzel bir yolun başında yürüyecek. Erişim adresi <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/kilicdaroglu-balikesirde-konusuyor-5296250/>.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2020, 10 Mart). CHP Grup Toplantısı. Erişim Adresi https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=148450.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2020). Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>.

Extended Abstract

In the study titled "Continuity and Change in Turkish Foreign Policy: Kemalism and CHP", it is discussed whether the two basic characteristics of

foreign policy, Westernism and status quoism, have an identity nature and the place of the Republican People's Party (CHP) in the understanding of foreign policy today. In this respect, the historical evolution of Turkish foreign policy is mentioned and the reflection of these principles in foreign policy is examined. Naturally, the Republican People's Party constitutes another area of study of the study, and its ideology and foreign policy approach are discussed. However, considering that the Republican People's Party has not been in power in Turkish politics for many years, the analysis of the party's official sources (election declarations) and the discourses of the decision makers (especially the President) becomes essential for the Party's approach to foreign policy. Thus, the post-structuralist approach constitutes the theoretical framework of the current study, and it is based on the approach that identity is produced by means of foreign policy discourses.

The issue that all academicians working on Turkish foreign policy agree on is the basic characteristics of foreign policy. The basic characteristics of Turkish foreign policy are status quoism and Westernism, and these are sometimes considered as Kemalist foreign policy imaginations. However, these principles are not the invention of the Republic of Turkey or the Kemalist doctrine. In contrast, these principles were inherited from the Ottoman Empire. Although the modern Turkish state broke away from the Ottoman past and traditions on some issues, it was a continuation of the Ottoman in many ways. The best example of this situation is foreign policy. The basic motto of Turkish foreign policy is the word "peace at home, peace in the world" voiced by Atatürk. Accordingly, by following a peaceful foreign policy of Atatürk's main objective is to try to get guarantees the existence of Turkey. This principle is called status quoism. In addition, efforts were made to pursue a Western foreign policy by collaborating with the Western great powers and joining international organizations. Here, the whole discussion arises and it is stated that a Western foreign policy was followed as a reflection of the Western-secular identity within the early republic period, starting from the definition of foreign policy forming the codes of the identity created inside and outside. However, what is overlooked here is that Westernism has different functions outside and inside. Inside, Westernism is reformist and revolutionary, outside it is about security policy. In this regard, if we examine the important events in Turkish foreign policy, the solution of the problems left from Lausanne, the Balkan Pact, the membership to the League of Nations, the ostensible declaration of war against the Axis in the final stages of World War II, the NATO membership in the face of Stalin's threats and All policies seen as Westernism, such as the adventure of EU membership, actually constitute a reflection of the security paradigm. It has the same function in status quoism. Atatürk acted with an understanding of territorial nationalism by closing the doors to currents such as Pan-Islamism and Panturanism. The pacifist movement is a political rather than identify areas of opportunities within the framework of Turkey's power and capacity of the international system is the

basic understanding of the continuation of the current status. As a matter of fact, both status quoism and Westernism have been applied in Turkish foreign policy for many years. The status quo was surpassed three times with the 1936 Montreux Agreement, the annexation of Hatay to the homeland in 1939 and the 1975 Cyprus Peace Operation. However, in all of them, Turkey used the rights arising from international law and were not in an aggressive position. It was observed that the status quo and western character of Turkish foreign policy were exceeded during the period of some governments. It is claimed that the main foreign policy principles of the republic were ignored by following the neo-Ottomanist foreign policy especially in the rulers of the Motherland Party (ANAP), Welfare Party (RP) and Justice and Development Party (AKP). The period in which these debates took place frequently was the AKP period. The criticism of CHP, which was established by the founders of the republic and ruled Turkey until 1950s under the leadership of Atatürk, is important. Before moving on to the CHP's foreign policy vision, it is better to examine its ideological foundations. Although CHP is seen as the representative of the Kemalist ideology, it became a social democratic party with the transformation it went through in the 1960s. CHP, which was closed with the 1980 Military Coup, became a party dominated by the Kemalist doctrine in the face of the rising terror and Islamism movements in the early 90s when it was re-established. After Deniz Baykal left the Chairmanship to Kemal Kılıçdaroğlu, various debates regarding the party's ideology continued. In this respect, in order to examine CHP's foreign policy, it is necessary to investigate the election programs of the Party and the statements of its Chairman. During the presidency of Deniz Baykal, it is seen that Kemalist elements were dominant in the election manifestos of the Party, and the understanding of status quoism and Westernist foreign policy were maintained. During Kemal Kılıçdaroğlu's presidency, it is seen that the left-liberal and social democratic identity came to the fore in ideological terms, although the same principles were adhered to. Kılıçdaroğlu commonly such concepts as Middle East swamp" and "Fezzan Deserts" in his discourse, which serve the construction of identity through marginalization of geography. Especially these discourses allow the construction of "us" and "other" identities on the basis of binary oppositions, thus the basic foreign policy principles of the Republic can turn into an identity object.

AN ANALYSIS OF WAR CONCEPT IN INTERNATIONAL RELATIONS: MORAL AND INDIVIDUAL LEVEL

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN*

Abstract

War emerges as the last stage of conflicts due to the nature of international relations as well as human history. War can be a cause of changes not only for states but also for individuals and for their lives. In this respect, certain regulations are made in the system with the normative dimensions of the war, and thus individuals and societies are tried to be protected. However, at the same time, when the normative dimension of war is set aside, there are situations that need to be questioned in terms of morality and fairness. In this study, the effects and situation of war, which is the system determinant of international relations, on the individual level as an analysis level will be examined. In this respect, the study is based on a literature review of history and war related to the field. The main purpose here is to deal with international relations at the individual level and to present an epistemological and ontological investigation of the phenomenon of war.

Keywords: War, Individual, Identity, Law of war

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SAVAŞ KAVRAMININ ANALİZİ: AHLAK VE BİREY DÜZEYİ

Öz

Savaşlar insanlık tarihinin olduğu kadar uluslararası ilişkilerin de ayrılmaz parçası ve doğası gereği çatışmaların son aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş sadece devletler açısından değil bireylerin de içinde yer aldığı ve yaşamlarını idame ettirdikleri noktalara ilişkin değişimlerin kaynağıdır. Bu açıdan tarihsel süreç içinde savaşın normatif boyutları ile sistemde belli düzenlemeler gerçekleştirilerek birey ve toplumlar korunmaya çalışılmıştır. Ancak eş zamanlı olarak bu, savaşın normatif boyutu bir kenara bırakıldığında ahlak ve adil olma noktasında sorgulanması gereken durumları da ortaya çıkarmaktadır. Bu eksende, çalışmada uluslararası ilişkiler açısından sistem belirleyici güce sahip savaş olgusunun analiz seviyesi olarak birey boyutundaki etkileri ve durumu incelenecektir. Bu noktadan hareket ile çalışma alana ilişkin tarihsel ve savaş üzerine bir literatür taramasına dayanmaktadır. Buradaki temel amaç uluslararası ilişkiler seviyesinin birey noktasına indirgenerek savaş olgusuna ilişkin epistemolojik ve ontolojik bir sorgulamayı gerçekleştirmektir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Birey, kimlik, savaş hukuku

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, mervesuna@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-9027-3990>

*I am not only a pacifist but a militant pacifist.
I am willing to fight for peace. Nothing will end
war unless the people themselves refuse to go to
war. (Albert Einstein)*

Giriş

The concept of war, a phenomenon as old as human history, has been going on for centuries. While war has become an integral part of the historical process, it has also played an important role in the development and evolution of human history, in the formation of states and nations. War is an event that includes many qualitative and quantitative differences and always has negative results. During the 5,560 years of human history, 14,531 wars have occurred. Thus far, only 10 out of 185 generations on average have not encountered war. Considering that at least 2 wars occur per year on average, it may be argued that human history is almost a history of wars (Aslan, 2008: 235). Evren Balta, based on an optimistic estimate, states that 60 million people lost their lives in wars in the last century and that most of these wars took place for goals such as national identity and territorial integrity. After World War I, with the change of the nature of wars, the number of civilian deaths in wars exceeded the number of soldiers killed in the wars for the first time. Although only 5% of deaths in World War I were civilian deaths, 66% of deaths in World War II were civilian. As a matter of fact, ninety percent of those who died due to wars are civilians (Balta, 2014: 263).

As stated by Singer (1961) in the “level of analysis problem”, it must first be determined whether a person should be asked at a macro or micro level as the main problem here is where to place the war phenomenon. In this respect, it is important not only to ask questions about the international system but also to make an evaluation on the individual, which is the first stage of Waltz (2001)'s three levels of analysis¹ (individual-state-system), in order to observe the event and the phenomenon in all its dimensions. Although it seemst that the individual plays a minor role in the state and the system, it is actually the individual who forms the core of the system. In this regard, the center is the individual who always exists, even though he has transferred his rights to Hobbes' Leviathan with the social contract. Consequently, where should the war be based if the evil of the individual and the state's aggression affect the system? The desire to get what it wants is also present in the state, but also where should the concept of “morality” be put?

The long and complex history of the "just war" doctrine reveals the religious aspect of this doctrine at the first stage. Although a process based on Greek philosophers comes before us, it can be said that the formation of a religious-legal doctrine of "just war" has started to take place in Western

¹ In political Science and IR we use three levels which are the individual, state (or, society) and the international system.

European civilization. In this respect, the doctrine of 'just war', as it is known, is seen as a legacy from the early Roman religion (Draper, 1992:177).

In this study dimension of this historical process in the context of the individual is questioned. Therefore, as Fromm (1997) poses an important question about human nature: how we can speak of humanity outside of its physiological and anatomical meaning if humans differ from each other in their basic spiritual and intellectual structures, the main question in this study is whether the individual's tendency to violence increases in states' war declarations and processes and consequently whether the normative structure of war is transformed by the individual. For this purpose, rather than drawing a general judgment or conclusion, the nature of the phenomenon and the analysis of the situations in the human and the system will be focused. In this context, it is seen that the individual breaks the norms put forward to protect himself. The study will investigate the phenomenon from three dimensions: individual/identity, human rights/state, and war law/system. While individual identity gives us the core point, the human rights created by the individual are, in the first place, a means of recognizing the civic relations and obligations specific to the state. Finally, in the context of the system, state law appears as a means of protecting the individual from above, this time one more layer. Thus, the formation of the individual's identity will be mentioned first. The effects of psychological acts on the constructed individuals and then their use in the mass will be examined. Then, the defended aggressive motives in the nature of the individual will be briefly discussed. In the third part, the normative sanction system that he developed in the historical process to protect himself will be discussed and human rights development will be examined. Finally, individual reading of war will be made on morality/justice.

1. IDENTITIES AND INDIVIDUALS

War or conflict exhibits a character related and shaped according to human nature. According to Freud, there are two basic instincts in man: love (eros) and the feeling of dying (thanatos). Individuals act on these two instincts. Thanatos is the impulse underlying emotions such as death and suicide. This feeling cannot be isolated against these negative attributes. However, the individual must learn to live with it (Crashman, 2000: 15). Eriksen states that human beings are born with aggressive impulses (violence) and libidinal impulses (which give people pleasure, happiness) from birth and act with these impulses. Especially the biological-based aggressive impulses, resentment, abuse, exposure to violence, indifference, and dissatisfaction as a result of lovelessness create a traumatic effect, causing aggressive feelings in the individual and shaking the individual's sense of trust. As a matter of fact, a child who has been victimized by being subjected to violence can identify with the person who victimized him or inflicted violence on him and forget his victimization for a moment. These

violent impulses reveal a perception of violence in which all negativities are attributed to the enemy and molded by “hatred” on the perception of enemy-friend created by the acquisition of identity (Eriksen, 2002: 23).

When the formation process of the identity of the individual is examined, it is seen that the identity etching process of the individual also includes the formation of the individual's behavior patterns and judgments. Volkan and Itzkowitz (2002) point out that psychoanalytic research on children revealed that no matter how great potential and talent an infant has in the first years of life, no one has a distinct sense of self and throughout infancy, the human mind is in a 'creative confusion'. While the holistic 'I' sense of the individual evolves gradually in the first three years of life, he also learns to attribute certain parts of himself to other individuals or things, namely “projection”. This situation reveals two types of projection. The first is that the child takes the good for himself in his integrity while reflecting the bad to the others, the second is that the child reflects the unintegrated, pleasurable, 'good' aspects to others to protect them. Children essentially belong to a large ethnic group in the process of acquiring an identity and accumulate what is known as shared reservoirs supported and fed by adults in the group (Volkan & Itzkowitz, 2002: 14-15). The function of the volcano to these “shared reservoirs” is to serve as a receiver for all children in the group to reflect (good and bad), especially at the peak of the gray-forming period. The concepts of “self” and “others” begin to form concretely in the child with permanent and fixed exclusions. This process is then combined with the growing child's more sophisticated understanding of concepts such as clan, ethnicity, nationality, and other broad group labels (Volkan, 2012: 14). In the definition of identities, the idea of them versus us, the child's “good” and “bad” perceptions pass through the mother-child channel. Their “nurturing/good” and “traumatic/bad” experiences are shared by all children in the group through mothers. In addition, children in the same group gain other common experiences as their worlds expand and begin to establish relationships with other important individuals, such as fathers and teachers, who give them appropriate reactions to the traditions and customs of the group (Volkan & Itzkowitz, 2002: 18-19).

However, if the question “What is the "crowd" that shapes the personality and identity of a person?” is asked, it is seen that the mass acts as the main identity or perception trigger for the individual. According to the “social impact theory”, the individual begins to act on the thoughts of the group/society in which he/she belongs. Kelman adds three pillars to social impact theory. The first is compliance with others. The second situation is the willful participation and identification as a member of the group/society. The third is the internalization of the group to which he/she joins (Kelman, 1958: 51-60). The mass of individuals becomes a single entity/spirit and begins to obey the law of unification of mentality in the crowd. Le Bon (1997) states that some stimulating effects must be present in order to become crowd. These criteria vary not only according to race and the

formation of communities, but also according to the character and degree of the stimulants and stimuli that affect him. This situation makes the definition of the psychology of the crowd difficult (Le Bon, 1997: 19-20).

Le Bon collects the main characteristics of the individual in crowd under four issues. These are i) the disappearance of the conscious personality, ii) the dominance of the personality acting with the subconscious, iii) the direction of the thoughts and feelings in the same direction through contagion, and finally iv) the desire to immediately start the application of the suggestions (Le Bon, 1997: 28). With these conditions fulfilled, the individual now put the mass in the room instead of himself. From this point of view, it can be said that the individual is stripped of his moral values and the process of resorting to violence begins. According to Freud, the mass lives in the consciousness that has no doubt and great power. This creates a stance for him between loyalty to authority and infidelity as the mass respects power and is not influenced by the goodness which is regarded as a sign of weakness. For this reason, it is the strength, even bullying, that he expects from his heroes (Freud, 1975: 16). No matter how developed societies and how educated they are, they finally display attitudes and behaviors in line with the basic principles of large group psychology, mass psychology, and psychology of leaders. As Freud stated, with the search for power in the leader, the behavior and psychology of the leader becomes a factor in the formation of the psychology of his followers (Çevik & Çevik-Ersaydı, 2011: 5).

At the last point, a new "individual" isolated from the individual emerges. Therefore, the crowd becomes individualized. The formation of collective consciousness occurs as "mental spreading": every thought and every behavior become contagious and spreading (Le Bon, 1997: 28). The moral norms to be followed by the individual in the mass begin to be determined directly by the society. According to Freud, it is believed that the phenomenon of enthusiasm arises in the mass in discrete situations and this phenomenon allows for massive success (Freud, 1975: 18). Thus, the crowd gives the individual the impression of unlimited authority and invincible danger. However, it can reveal a situation of conflict with the authority feared by mass punishment. The individual finds the opportunity in the mass to do things that he would not do in his normal life, that it is not so strange to engage in or approve of these actions (Freud, 1975: 21).

On the other hand, when we look at the history of war, there has been a brutal and indiscriminate creation of death, whose victims were men, women, and children. Many of these events have created the impression of destruction in which neither traditional nor moral factors play any prohibitive role (Fromm, 1985: 8-11). These statements are followed by questioning the aggression we need to ask. Crashman poses the question whether the aggression is hidden in the individual's genetic codes. According to him, he points out that it is not possible for the individual to be tamed in this situation, but that it can be reduced to a less damaging level in cultural

and physical terms since aggression is one of the weakest drives even in the animal kingdom. (Crashman, 2000). In this context, these impulses remain hidden, no matter how civilized they are because both the instinct and the individual's gaining identity through the socialization process keeps these impulses so shallow that they can arise with a sudden spark.

2. WAR AND JUSTIFICATION OF WAR

Leaving aside the normative dimensions of war, there have been discussions about morality and fairness on the different philosophical and intellectual base for centuries. Ideas have been developed over the concept of just war regarding the ethics of war for centuries. The concept of just war has been discussed in a wide range from the dimension of religious morality developed in Western culture to international law (Ereker, 2004). At this point, the first name that comes to mind is the Dutch lawyer Hugo Grotius (1583-1645), one of the greatest founders of international law, and his work, the *Law of War and Peace*, was published in Latin in 1625. According to Grotius, war is the reciprocal situation of those who try to resolve their conflicts by coercion (Grotius, 1967: 17).

According to Grotius, the most important of the basic and natural rights that a person has is the right to protect himself. Due to the first principles of nature, there is little to be condemned about war, and from this point of view, war is very compatible with the “first principles of nature”. In terms of ensuring the safety of life and property, this situation is not against the nature of using force (Grotius, 1967: 23). However, one of the most important problems is how people can exercise these rights. In this sense, the right to protect himself is among the reasons that justify war for Grotius. Besides, the fact that nature gives every living thing the right to protect itself shows that there is nothing to be condemned about war. For Grotius, war is a natural thing for people living in a state of nature. The first principles of nature are not that war is prohibited, but war is allowed. The most important reason for this is to protect the right to live, as stated above. Nature has given all living things the instinct and power to protect themselves (Torun, 2005: 83) According to Grotius, war is not against international law either. First, natural law prohibited all forms of war. Secondly, will-based international law reveals that its laws and practices do not prohibit engaging in war (Grotius, 1967: 25).

The second area where the individual protects himself is the regulation of the law of war. There are many regulations regarding the law of war. In terms of the law of war, Grotius discussed war, which is a set of rules to be applied in times of war and peace, in the context of natural law and international law. The first problem of Grotius, who tried to reach the rules that would be valid during and after the war and to control the war with law, was the just war doctrine that dates back to the European Middle Age and even the ancient Greek and Roman tradition. Here Grotius seeks the possibility of just war, what kind of war, if any, can be considered just. In

defining the law of war, Grotius moves from the idea that law is a rule of conduct. Law is what is fair or just. Thus, the law of war tries to determine the justification of war and the limits of what can be done in war. As a matter of fact, according to Grotius, injustice is also against the nature of human and society as a rational being. Therefore, according to Grotius, there are three conditions for a just war to take place. The first is to defend something that belongs to us, the second is to do it on the axis of self-defense, and the last to punish injustice. This last item establishes the proportional link of reciprocity in a sense. (Torun, 2005: 79-86).

On the other hand, the concepts of war and security are essentially linked in terms of international relations. At this point, security, according to Baylis (2008), refers to a power struggle that the state tries to provide at the expense of its neighbors. This situation, for neo-realists, is largely due to the structure of the international system and the tendency of violence will continue in the future as in the past. Therefore, the ultimate point of this violence can lead us to war (Baylis, 2008: 70-71).

Contrariwise, the anarchic nature of international relations emerges from the point of deterrence, which paves the way for violence to result in war or not. Just war theories, unlike the realist school, have come up with a normative content regarding the moral measures of resorting to war, taking into account the role of morality in international politics. Supporters of the just war theory are caught between realists who argue that war has no moral limitation and pacifists who argue that war is unacceptable in all situations. According to Saint Augustine, waging the war and making its weight felt on the people of the conquered land is tolerable for the weak character, but for the virtuous man it means evil. Also he points that, a war is not sinful under three conditions. The conditions for this are given for a 'just cause'; It is applied 'with the right intention' and on the authority of a prince. Of course, this is for Christians as Augustune put it in the context of that period (Draper, 1992: 180). However, we can also consider this situation as extreme.

Also, realist thinkers state that since war is a part and truth of international politics and system, morality has no place in world politics. According to Hans Morgenthau (1948), the issue that states should comply with moral principles and what will be good or bad between states differs. On the other hand, since the perception of interest among states brings power to the fore, moral principles lose their importance in international relations. However, Morgenthau does not completely deny the effectiveness of moral principles and argues that these principles can manifest themselves in the behavior and beliefs of the state (as cited in Nobel, 1995). When evaluated in this respect, the theory of just war in our time draws our attention to three aspects. The first one is that despite the idea that moral principles do not have a place in international politics, the normative regulations about good and bad affect their rhetoric, even if they are not in the behavior of the state. Second, the behavior of the state appears to be influenced by the categories

and prohibitions of the just war theory. And thirdly, the just war theory on which the USA is based has created difficult problems regarding both the anti-terrorist war practices and the just war theory. Considering the international structure as “anarchic”, realists believe that the rulers of the state carry the same motive, considering that the desire to gain power is something that is in the nature of the human being, that the states in the international arena continue to compete in an environment where there is no arbitrator to decide who is right and who is wrong, and that the only factor that prevents them is the other. They also state that states act in the same direction (Arı, 1997: 238, 239; Gözen, 2014: 159-168).

Indeed, it is the comments that power can be justified under the current conditions of determining clear differences between combatants and civilians. According to Baker and Stephens (2006), the use of force should only be for legitimate military purposes. In other words, the parties can attack each other with existing targets. Civilians should be excluded from this attack, and the use of force should match the military need for a specific purpose. (Stephens & Baker, 2006: 96) At the point of the civil-soldier distinction, Walzer states that there are rules that should not be violated and must be followed in war in order for the behavior of the soldier to be justified. In this context, the situation as to who the soldier can legitimately kill is related to the distinction between armed elements and civilians. A moral situation arises here, which means separating the armed element from the civilians and fighting only against the armed element. Therefore, the norms defining the legitimate reasons of wars for a just war, the rights of individuals belonging to the parties in war increase and decrease in proportion to the justification of the reasons for war. Therefore, soldiers who die in a just war are not considered to have died in vain (Walzer, 2006). In the last point, just war is the morally necessary to win a war and it should not include excessive violence.

On the other hand, the difficulty in identifying the aggressive and defensive individual leaves international law helpless in eliminating the armed forces. At this point, we encounter restrictions on the use of armed forces in international law. Here, the individual's situation of first protecting himself and then limiting others to protect himself draws attention because traditional international law prohibits using too much force to defeat the enemy. Roskin and Barry (2012) state that since the 1864 Geneva Convention, the use of weapons was restricted by multilateral contracts, and various norms were set about the course of the war. Neutral people, civilians, and prisoners of war are recognized as having rights and obligations, while the victorious state in the occupied territories must dominate their attitude and behavior towards the defeated people. In another example, according to the Geneva Convention of 1949, attacking harmless civilians is a war crime. As the most important example from the recent period, Baker and Stephens (2006) stated that 11 of the 21 Nazi officers/soldiers who were tried in the Nuremberg War Tribunals between 1945 and 1946 were sentenced to death

and set an example for the severity of the punishments against violence (Baker & Stephens, 2006: 95). While there was no classification as to war crimes before, the perception and sanctions of “crimes against humanity” against both civilians and prisoners changed after the world met Nazi Germany and its war crimes (Roskin; Berry, 2012: 422-423). However, the violence was not limited to the massacre in World War II, from the 1970s to the 1990s, the war/conflict between the Hutus and Tutsis in Rwanda, Burundi, and Congo continued in its bloodiest form, and in the 1990s new examples were provided by Serbs against Muslims in Bosnia the “ethnic cleansing” continued with the examples of genocide. According to Baker and Stephens (2006), these policies or attitudes are implemented as an acceptable strategy for some leaders in the contemporary world (Baker & Stephens, 2006: 95).

As Freud has stated, the motive to act with the impulses and the feeling of bloodthirsts reveals the darkest human nature in times of conflict by inciting hatred based on race, religion, and tribal differences, and individuals slaughter the other by abstracting them from their moral perception by giving them a new form. But in this case, where does that protection shield that is tried to be provided by war or human rights? Based on Grotius' definition of just war, if the argument that nature gives human beings the right to punish the crimes committed against them and that war based on penalty is just war, the natural law principles arising from the rational nature of man determine the limits of the rights that people have (Yalvaç, 2003: 86). However, again, this border becomes Hobbes' “man is wolf to man (*homo homini lupus*)” in conflict situations in anarchic environments. Indeed, instincts are directed towards the physiological needs of people. Instincts are the passions, the answer to the ontological needs, conditioned by the personality of man as good and bad. People differ among themselves in their passions for good and bad. In this respect, Thucydides points out that the cause of war is “a greed for power, arising from greed and passion”, according to this argument, wars always exist because human desires and ambitions are endless, but resources are limited. In the case of these limitless desires and limited resources, distribution takes place through violence (as cited in Balta, 2014: 266). Indeed, Arendt (2006) states that the phenomenon of violence carries more arbitrariness than values. At this point, Arendt states that the determination of fortune in the context of violence has the most impact on human issues on the battlefield. There is no certainty at this point, even if the plan is demolition projects, certainty cannot be mentioned (Arendt, 2006: 10,11).

3. INDIVIDUAL-WAR-MORALITY

The concept of morality can be considered as a layer that surrounds our personality and our environment. Like Althusser's metaphor in the context of ideology (as cited in Kazancı, 2002), we can say that humans are in a sea of morality. Of course, it is difficult to say that the masses are fully

conscious in carrying out their moral actions. In this respect, “moral” surrounds our life. It is not philosophers who introduced morality; before philosophy existed, there was morality in ages and nations that were completely unaware of philosophy (Heimsoeth, 1978: 14). The main function of moral propositions is that they are advisory (imperative); in other words, these propositions are action guides. However, unlike propaganda and psychological persuasion, there are logical relationships between moral propositions. A genuine moral proposition must be universalizable. This means that if one says x is good, then all other similar examples of x must be called good. One example of universalization occurs in a kind of rule of justice: Unless a morally relevant reason for different treatment is shown, people should be treated equally. Anyone who adheres to a moral principle is logically bound to the general application of this rule to all similar situations (Barry, 2004: 125). According to Michael Walzer (2006), although common moral values have a measure that can change indifferently, morality contains its own values. For this reason, tears are shed according to who died in the war (Walzer, 2006: 48). Fromm (1997) evaluates the situation with an evaluation on “humanity” that the “human condition” is the same for all of us; that we all live under the illusion of the indestructibility and separation of each other's. It assumes that we all passionately try to find an answer to the problem of existence by attaching to things, including that special thing “me” (Fromm, 1997: 38).

The idea that war is influenced by ideas of morality and justice is as old as war. This idea, which is tried to be read based on religious beliefs, is specific to many of the major religions. Interestingly, the distinction between just wars and unjust wars, dating back to the ancient Hindu texts, also occurs in Rome or the Middle Ages. In other words, this situation appears as a search in every period of the world. However, it can be said that the concept of just war is a rapidly transforming concept. The definition of just war in Rome has been freely interpreted to comply with the passions and security requirements of the political authorities. Even when the Roman Empire officially accepted Christianity in 389 B.C. and the church abandoned its pacifism, it justified the actions of the congregation with the defense of the empire and faith (Baker and Stephens, 2006: 198,199). Indeed, Sigmund Freud and Albert Einstein included the determination in their correspondence where they exchanged ideas on war. Einstein stated the following regarding the situation;

The ill-success, despite their obvious sincerity, of all the efforts made during the last decade to reach this goal leaves us no room to doubt that strong psychological factors are at work, which paralyse these efforts. Some of these factors are not far to seek. The craving for power which characterizes the governing class in every nation is hostile to any limitation of the national sovereignty. This political power-hunger is wont to batten on the activities of another group, whose aspirations are on purely mercenary, economic lines. I have specially in mind that small but determined group, active in every

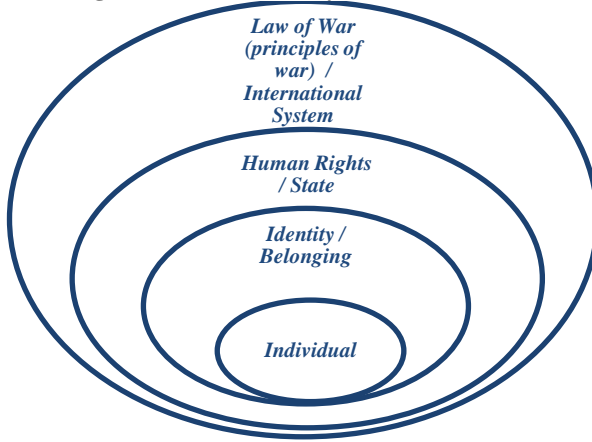
nation, composed of individuals who, indifferent to social considerations and restraints, regard warfare, the manufacture and sale of arms, simply as an occasion to advance their personal interests and enlarge their personal authority." (Einstein: 1933: 15-16)

As a matter of fact, this determination is the most determining point in the change of the meaning of war. Like the paradox of democracy, the public can choose the "tyrant" through democratic methods while performing their own delegation of authority, and war can be the instrument of this tyrant / democracy. Therefore, the important thing is the purpose and direction of use of this tool.

In another situation, according to Clausewitz, war becomes a tool used for the interests of the state in the system established by the individual in the name of his own protection. In this case, it is the individual who is responsible for ensuring the safety of the individual (Smith, 1990). To what extent, then, can the cycle of self-killing or the desire to sacrifice oneself for the country / state be rationalized in the name of moral self-preservation? The answer to this question, which is the subject of especially nationalism studies, is outside the rational individual behavior patterns. Ryan (2003) pointed out that following the US example, dying in war goes hand in hand with justifying war. He also included William Bennett's 2001 public opinion survey in his article. He states that 70 percent of the youth support the US presence/occupation in Iraq, but none of them are ready to die for tomorrow. It explains the century with the army-citizen mental world (Ryan, 2003: 15,16). The changing system reveals the feeling of keeping the individual away from war and removing death with it. However, it is controversial to what extent this feeling of detachment expresses the distance from violence during the war. Again, the moral dimension of war cannot be clear in the context of universality. However, the only ideal form is war, which is currently being read over norms.

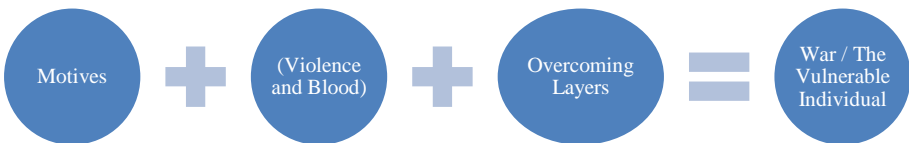
What I want to put forward at this point is that the individual's self-protection position in war constitutes a stratified mechanism. Although this mechanism is seen as unbreakable, it actually consists of transparent walls. Here, the individual gains a sense of belonging and personality. In this way, he feels ontologically belonging to a community and becomes "we". The second layer is human rights that serve to protect "us". Human rights are the reflection of the internal policies of the state on individuals before they move to the international arena. In this way, while the individual provides human rights and security within the country, it also creates a defense against the state with the international dimension of human rights (See Diagram I).

Diagram I: Protection Systems of Individual

Although these layers are actually seen theoretically, it can be said that it is difficult to come across their practical applications exactly. Here, even if the individual wants to protect himself, there is an abstraction created by motives and becoming masses. In this case, a picture that exceeds the protection mechanisms of the individual emerges. Theoretically, it can be said that it reveals the cyclical victimization of the individual (See Scheme II). In fact, this scheme can be read the other way around. Violence and motives will be suppressed if individuals prevent the transition between layers. As a natural consequence of this, it can be said that war will be prevented. At this point, however, the problem is the ambiguity of what will be the spark that will start the war. For this reason, the individual and the state must act at the breaking point of the cycle with absolute rationality, which does not fit humanity in terms of interests / motives.

Diagram II: The Formation of the Individual's Victimization

At the last point, the effect of wars made by states in the international system is the individual. The stance at this point is thought-provoking that the individual who establishes the system and contributes to its functioning is also thought-provoking. The individual's saving of violence remains a trump card hidden in himself. Here, states' powers or motivations to make war also have an effect on this situation. Although Weber refers to the state as a monopoly of violence, can the state exercise this right over the violence used by the individual? If so, what would be the consequences of this on the power of war or violence. All these questions present a reality that perhaps

the laws and theories of war are limited. However, he might say that just as Gramsci's (1969) organic intellectuals use their intellectual accumulation according to power, violence is likewise flexible.

Conclusion

War is one of the greatest phenomena that have existed in the international arena for centuries and have influenced human history. In this respect, it is difficult to remove the war from the international system and human history as if it never existed. In the international system, it is one of the tools on which great powers and states rely and create themselves. Because war offers a reality despite all its negativities. As stated in the study, Grotius (1967) states that war is at the origins of human consciousness because wars are armies and armies are a warrior type of human being.

Throughout history, the destruction caused by wars and the nature of violence have revealed the most significant changes in the system. From this point of view, there is a moral questioning of interpreting the logic of political war in this study.

At the last point, it is difficult to determine an obscure state such as the morality of war. We can read this determination over the results of the violence created by the individual. Deaths, psychological, sociological, or physical discomfort of individuals and societies reveal the morality of the war that the generation that sees and feels the effects of the future war and the future generations live and will live. Of course, the state is responsible for the war firsthand. It declares and continues war on the axis of state interests. However, individuals who are instrumentalized by war have responsibilities at the point of use of violence. In this context, Theodore Van Kirk, a member of the Enola Gay crew, is responsible for the bomb dropped on Hiroshima as well as US President Harry Truman. Even if the subject is approached in the context of the chain of command, each individual involved in the process is responsible for the thousands who died and will die. As a matter of fact, the state is an apparatus surrounded by only normative rules and it has a monopoly of violence, and the person who uses this tool is the individual at the last point. The nature of the individual can justify the murder of siblings for the survival of the state as it throws bombs that killed millions. As can be seen, the state is a political tool used by the individual/individuals, and it is the individual who gives meaning to it.

References

- Arendt, H. (2006). *Şiddet Üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arı, T. (1997). *Uluslararası İlişkiler*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aslan, Y. (2008). Savaş Hukukunun Temel Prensipleri. *TBB Dergisi*, 75. pp. 235-274.

- Barry, P. (2004). *Modem Siyaset Teorisi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Balta, E. (Ed.) (2014). *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. (Trans.) Burcu Yavuz, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5 (18), Special Issue.
- Draper, G. I. A. D. (1992). Grotius' Place in the Development of Legal Ideas about War. (Ed). Bull, H. & Kingsbury, B. & Roberts, A. *Hugo Grotius and International Relations*. Oxford: Clarendon Press .
- Chrashman, G. (2000). *What Causes War: An Introduction to Theories of International Conflict*, Boston: Lexington Books.
- Çevik , A. – Çevik Ersaydı B. S. (2011). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler Ve Toplumsal Algılar, *Akademik Orta Doğu* 5 (2). 1-17. Retrieved from http://www.Akademikortadogu.Com/Sayi_10.Html
- Dalar, M. (2008). Uluslararası Hukukta “Haklı Savaş” Doktrini: Bir Problemin Analizi, *Muhafazakâr Düşünce*, 4 (15).229-235.
- Denk, E. (2001). Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 56 (2).
- Donnelly, J. (1995). *İnsan Hakları*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Einstein, A. - Freud, S. (1933). *International Institute of Intellectual Co-operation League of Nations*.
- Eriksen, T. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. Usa: Pluto Press.
- Ereker, F. A. (2004). İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 1 (3). pp. 1-36
- Freud, S. (1975). *Kitle Psikolojisi*, (Trans.). Kâmuran Şipal, İstanbul: Bozok Matbaası.
- Fromm, E. (1985)., *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri II*. Trans. Şükrü Alpağut, İstanbul: Payel Yayınevi.

- (1997). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum: Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde*, Trans. Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları.
- Galtung, J. (1999). *Bir Başka Açıdan İnsan Hakları*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gözen, R. (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gramsci, A. (1969). *Aydınlar ve Toplum (Trans.)*. V. Günyol, F. Edgü, B. Onaran. İstanbul: Çan Yayınları.
- Grotius, H. (1967). *Savaş ve Barış Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Heimsoeth, H. (1978). *Ahlâk Denen Bilmece*, Trans. Nermi Uygur, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Hu, X. - Guo, J. (2011). Jing Guo, Evil Human Nature: From the Perspectives of St. Augustine and Hsun Tzu”, *Open Journal of Philosophy* 1 (2).
- Kazancı, M. (2002). Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (01).
- Kelman, H. (1958). Compliance, Identification, and Internalization: Three Processes of Attitude Change”. *Journal of Conflict Resolution*. Vol:1, pp.51-60
Retrieved from http://scholar.harvard.edu/hckelman/files/Compliance_identification_and_internalization.pdf, 15.05.2015)
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*, Trans.Yunus Ender, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: A. A. Knopf Publishing.
- Nobel, J. (1995). Morgenthau's Struggle with Power: The Theory of Power Politics and the Cold War. *Review of International Studies*, 21(1), 61-85. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/20097396>
- Ryan, C. (2003). War Without Sacrifice? The Loss of Personal Responsibility. *The Responsive Community* (Winter) 13(1). pp. 13-23.

- Roskin, M. - Berry, N. (2012). *Uluslararası İlişkiler: UI'lerin Yeni Dünyası*, Çev: Özlem Şimşek, Ankara: Adres Yayınları.
- Singer, J. D. (1961). World Politics. *The International System: Theoretical Essays* 14(1), pp. 77-92
- Smith, H. (1990). The Womb of War: Clausewitz and International Politics. *Review of International Studies*, 16(1), 39-58. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/20097207>.
- Stephens, A. - Baker, N. (2006). *Making Sense of War: Strategy for the 21st Century*, Cambridge University Press.
- Torun, Y. (2005). *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Uvin, P. (2004). *Human Rights and Development*, CT, USA Kumarian Press, Bloomfield.
- Volkan V. - Itzkowitz, D. N. (2002). *Türkler ve Yunanlılar:Çatışan Komşular*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Volkan, V. (2012). Geniş Grup Kimliği ve Barış Sağlama Üzerine Bazı Düşünceler, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler* 1 (2), pp.9-36.
- Waltz. K. (2001). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. Columbia University Press.
- Walzer, M. (2006). *Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*, Trans. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Wendt, A. (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Tercüme: Helin Sarı Ertem vd. İstanbul: Küre Yayınları.
- Yalvaç, F. (2003). Uluslararası ilişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar. (ed). Eralp, A. *Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası ilişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

THE EFFECT OF CORPORATE GOVERNANCE DEVELOPMENT ON SHAREHOLDERS' RIGHTS PROTECTION

Ayşe ATILGAN SARIDOĞAN*

Abstract

Nowadays, for the investors, corporate governance's development level in enterprises is very important when planning their investment as corporate governance's development level in enterprises is an important indicator that the rights of investors will be better protected. The development of corporate governance is of utmost importance in terms of protecting the rights of both internal and external stakeholders in businesses, and using business resources more effectively and efficiently. At the national level, corporate governance's development is of great importance in terms of both more effective and efficient use of national resources and the sustainability of social welfare. In this context, the purpose of this study is to analyse empirically the effects of corporate governance's development on shareholders' rights protection in enterprises. The analysis conducted as a part of this study showed that as the level of corporate governance improves, the rights of shareholders are more protected. Supporting corporate governance's development at both national and enterprise level will contribute to shareholders' rights protection on the one hand, and on the other hand, by making more efficient and effective use of national and corporate resources, it will contribute to greater social welfare.

Keywords: Corporate Governance, Shareholder Rights, Management Accounting

KURUMSAL YÖNETİMİN GELİŞMESİNİN PAY SAHİPLERİNİN HAKLARININ KORUNMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Öz

Günümüzde yatırımcılar, yatırım planlaması yaparken, işletmelerde kurumsal yönetimin gelişmişlik düzeyine daha fazla önem vermektedirler. Çünkü işletmelerde, kurumsal yönetimin gelişme düzeyi, yatırımcıların haklarının daha iyi korunacağına önemli bir göstergesidir. Kurumsal yönetimin gelişmesi, işletmelerde hem iç hem de dış paydaşların haklarının korunması, işletme kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılması açısından son derece büyük önem arz etmektedir. Ulusal düzeyde, kurumsal yönetimin gelişmesi de hem ulusal kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması hem de toplumsal refahın sürdürülebilirliği için önemlidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale SBYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, aysesaridogan@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5160-7687>.

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, kurumsal yönetimin gelişmesinin, işletmelerde pay sahiplerinin haklarının korunması üzerindeki etkisini, ampirik olarak analiz etmektir. Analiz sonuçlarına göre, kurumsal yönetim düzeyi geliştikçe, pay sahiplerinin hakları da daha fazla korunmaktadır. Hem ulusal hem de işletme düzeyinde, kurumsal yönetimin gelişimin desteklenmesi, bir yandan pay sahiplerinin haklarının korunmasına katkı sağarken, diğer yandan ise, ulusal ve kurumsal kaynakların daha verimli ve etkin kullanılmasını sağlayarak toplumsal refahın daha fazla artmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Pay Sahibi Hakları, Yönetim Muhasebesi

Introduction

Businesses are struggling to survive in the increasing global competition environment. There are many factors that affect the competitiveness of businesses. A strong financing structure is one of the most important factors affecting the competitive power of businesses (examples of bankruptcies include Barings Bank, Enron etc). An important factor in the strong financial structure of businesses is the trust of external stakeholders in the business. Customers and investors want to do business and invest in businesses they trust. The most important thing for businesses to give confidence to the public is that their corporate governance structures are strong and reliable.

Financial and economic crises in the world, and the sudden bankruptcy of businesses, whose financial structure appears to be very strong on paper, significantly shake the trust of investors in businesses. The loss of trust of investors also prevents savings from being brought into the economy. The loss of function of financial markets can lead to economic and financial crises. Economic crises, on the other hand, can lead to social and economic depressions, especially unemployment and bankruptcies. In order to protect the rights and trust of investors and to ensure the healthy functioning of the international economic system, the development of the framework and corporate governance principles has started to gain more importance in the world in the 2000s.

Mallin (2013:vi) stated that *“The global financial crisis, corporate scandals and collapses, and public concern over the apparent lack of effective boards and perceived excessive executive remuneration packages have all contributed to an explosion of interest in corporate governance area. The corporate and investment sectors, as well as public, voluntary, and non-profit organizations, are all placing much more emphasis on good governance.”*

In this context, the main purpose of this study is to analyze the effects of developments in corporate governance on shareholders' rights protection at theoretical and empirical level. The original aspect of the study is that it uses current variables obtained from the World Economic Forum data set and handles the subject with a statistical analysis covering 141 countries in the world.

1. DEVELOPMENT OF CORPORATE GOVERNANCE

In fact, the history of corporate governance's development goes back to as old as the history of the development of the rights and legal rules that a person should follow in their relations with other people. In the regulation of rights and legal relations between people, the conditions of each period, religions, traditions and the conscientious and moral values of the people have been effective. However, the development of commercial companies over time and the need to protect the rights and laws of shareholders in these companies have made it necessary to make more professional regulations in the field of corporate governance. In order to eliminate the problems caused by the flaws in the field of corporate governance, there are constant up-to-date developments and regulations in this field. In order to eliminate the flaws and deficiencies in the field of corporate governance, there are innovations such as increasing the awareness and knowledge of all stakeholders, developing theories in the field of corporate governance, developing corporate governance principles, developing management and auditing mechanisms, and making legal regulations.

Tricker (2012:39) stated that *“Whenever the owners or members of an organization hand responsibility for running their enterprise to agents, corporate governance issues inevitably arise. Corporate governance is about the challenges that principals face as they try to exercise power over their agents.”*

Tricker (2020:1-2) also stated that *“Chaucer (c.1343–1400) was the first to record the word ‘governance’ and ‘The phrase ‘corporate governance’ came into prominence in the 1990s, the publication in the United Kingdom of the Cadbury Report (1992).” “But the need for corporate entities to be governed can be traced far back into the history of trade.*

There is not yet a generally accepted common definition for corporate governance in the literature.

Cadbury (2000) defined defines corporate governance as follows *“Corporate governance is concerned with holding the balance between economic and social goals and between individual and communal goals. The governance framework is there to encourage the efficient use of resources and equally to require accountability for the stewardship of those resources. The aim is to align as nearly as possible the interests of individuals, corporations and society.”*

OECD (2015:9) defined corporate governance as follows: *“Corporate governance involves a set of relationships between a company’s management, its board, its shareholders and other stakeholders. Corporate governance also provides the structure through which the objectives of the company are set, and the means of attaining those objectives and monitoring performance are determined”*

OECD (2015:6) also stated the purpose of the corporate governance as follows: “The purpose of corporate governance is to help build an environment of trust, transparency and accountability necessary for fostering long-term investment, financial stability and business integrity, thereby supporting stronger growth and more inclusive societies.”

Although the need for a professional corporate governance framework in the public and private sectors has increased after the 1990s, the theories that feed the corporate governance framework have a more rooted and interdisciplinary structure. There are mainly four principles that are transparency, accountability, fairness, and responsibility (Cadbury, 2000).

Table.1.1. briefly explains the theories associated with corporate governance development (see, Heminway, 2012; Benn, 2012) The professional framework of corporate governance continues to evolve with contributions from different disciplines. Agency theory and stakeholder theory play a dominant role in the development of the theoretical framework of corporate governance.

Table.1.1 Theories for Corporate Governance Development	
<i>Theory</i>	<i>Summary</i>
Agency	According to agency theory, the owners of the company are considered to be the principal and directors considered to be the agents.
Transaction cost economics	In the transaction cost economy, the firm itself is considered a governance structure. Correct determination of the governance structure affects the compatibility of the interests of directors and shareholders.
Stakeholder	Stakeholder theory focuses on the appropriate representation of all relevant stakeholders in the business' governance structure, together with the shareholders of the business.
Stewardship	In this approach, it is assumed that stewards will act to protect company assets and the interests of shareholders
Class hegemony	In this approach, company directors see themselves as an elite in top management. They consider how compatible their appointments will be for this elite group.
Managerial hegemony	Company management, with their knowledge of daily activities, can become dominant over company directors.
Path dependence	Path dependency can act depending on the structure or rules. Company structures may also be dependent on economic structure.
Resource dependence	Managers can ensure that the company has access to the resources required for corporate goals.
Institutional	The institutional environment has an effect on social beliefs and practices that have an impact on all parties in the society.
Political	Political theory can have a important impact on different governance and ownership structures.
Network governance	A network governance structure can best provide risk management.
<i>Source: Mallin, C. A. (2013). Corporate Governance, 4.th Edt. Oxford University Press, p.15-25; Tricker, B. (2020). The evolution of corporate governance.</i>	

Table.1.1 Theories for Corporate Governance Development	
Theory	Summary
Cambridge University Press. p.41-51	

Economic, social, political, technological and legal developments and problems faced by countries and / or companies at national and international level may require new regulations in the professional framework and corporate governance' principles fields.

The principles and regulations developed in the field of corporate governance basically cover the following areas. These areas include activating the authority and responsibility framework of the board of directors and managers, protecting the rights of internal and external stakeholders more effectively and representing them in decision-making mechanisms, making financial statements and reporting more reliable and functional, preventing the abuse of sovereign rights by interest groups in management, also including the development of audit and control mechanisms and other improvements in the areas of fairness, reliability, public disclosure, transparency, responsibility and accountability. There are many codes developed by the different countries and different organizations for the corporate governance principles.

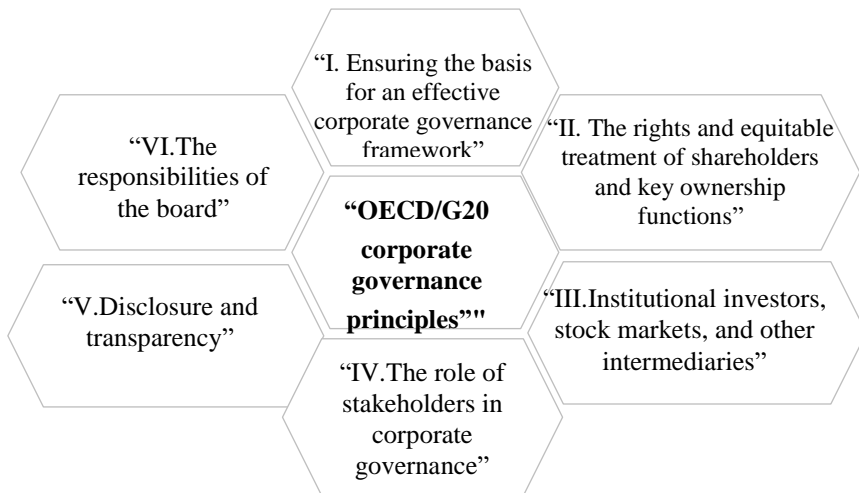

Figure.1.1. G20/OECD Corporate Governance Principles

Source: OECD, (2015). *G20/OECD Principles of Corporate Governance*. OECD

Figure.1.1. shows G20/OECD corporate governance principles updated by 2015. Due to the increasing globalization and increasing multilateral commercial activities in the world, there is a convergence in the field of corporate governance principles as in many areas. However, in line with the specific conditions of the countries and the demands of the related parties, there are still differences in the field of corporate governance principles according to countries and regions.

It is neither possible nor necessary to establish a uniform corporate governance framework across the world. However, some basic principles can be determined by all related parties. Other detailed issues can be shaped according to the specific conditions of the countries. The important thing is to achieve the basic goals of corporate governance. These objectives are the efficient and effective use of resources at national and enterprise level, ensuring the rights and laws of all parties in the value creation process, sustainable economic growth and increasing social welfare.

Corporate governance is at stake where a person entrusts someone else to manage their assets and interests. The architecture of how the rights and responsibilities of all parties will be shaped determines the framework of corporate governance. Corporate governance is not only about the protection and improvement of the well-being of the shareholders and stakeholders of enterprises, but also covers sustainable development and the welfare of future generations in a broad sense.

Clarke and Branson (2012:1) stated that “Among national governments good corporate governance now is universally recognized as vital to market integrity and efficiency, and an essential underpinning for financial stability and economic growth”.

2. LITERATURE ON THE CORPORATE GOVERNANCE AND SHAREHOLDERS’ RIGHTS PROTECTION

Table.2.1. summarizes the literature on the corporate governance and shareholders’ rights protection. The results in the literature show that, in general, the strengthening of the corporate governance structure contributed to the improvement in the protection of shareholder shares. However, it has been found that it is important to protect rights of shareholder and the rights of other stakeholders together.

<i>Author(s)</i>	<i>Findings</i>
Magnier and Barban (2018).	Block chain technologies can contribute to shaping the balance of power among all related parties in the field of corporate governance.
Pérez (2007)	It has been determined that corporate governance can contribute to the harmonization of the rights of shareholders and other stakeholders.
Lhuillery (2011)	It has been found that shareholder-focused governance practices and a low-level control pyramid result in more R&D.
Adjaoud and Ben-Amar (2010)	It has been found that firms with stronger corporate governance have higher dividend payments.
Jiraporn and Gleason (2007)	It has been found that “there is an inverse relationship between leverage and shareholder’s rights”.
Jiraporn and Ning (2006).	It has been found that “companies pay higher dividends where shareholder rights are more suppressed”.
Yurtoglu, (2003)	In family businesses, families' desire to use different tools to

Table.2.1. Literature on the Corporate Governance and Protection of the Rights of Shareholders	
<i>Author(s)</i>	<i>Findings</i>
	control their cash flow rights leads to conflict of interest among minority shareholders and low market / book ratios.
Ginevri (2011).	It has been argued that keeping certain shareholder rights permanently tied to ownership is a good way to improve corporate governance.
Abdennadher and Cheffi, (2020)	Although e-corporate governance creates some risks, it has been claimed that it will make significant contributions to corporate governance and the management of related parties' rights.
Armour, (2020).	It has been claimed that the protection of shareholder rights and the rights of other related stakeholders together in companies is a sensitive situation.
Shahid and Abbas, (2019)	It has been determined that good corporate governance practices will improve the monitoring of the board, control the shareholders' interests at a moderate level, contribute to the effective decisions of company managers, and increase the investment level.
Crisóstomo et al (2020)	Ownership concentration in businesses has been found to be detrimental to the quality of corporate governance and the quality of board composition. It has been claimed that large majority shareholders can use the control for their private interests by weakening the system of corporate governance and board of directors structure.
Agyemang et al (2019)	It has been claimed that corporate governance structures at the country level have significant positive effects on the protection minority shareholders' rights level.
Li et al (2016)	Shareholding models of enterprises differ significantly depending on the status of being major shareholders in the enterprises.
Mallin and Melis (2012)	Areas such as shareholder rights and shareholder voting are important for a sound corporate governance.
Jiang an Anandarajan (2009)	The increase in shareholder rights also affects the earning quality.

3. AN EMPRICAL ANALYSIS OF CORPORATE GOVERNANCE DEVELOPMENT ON SHAREHOLDERS' RIGHTS PROTECTION

3.1. Data

The data is obtained from WEF the Global Competitiveness Index 4.0 2019 dataset for the 141 countries around the world and for the year 2019. Definitions of the variables are given at Table 3.1

Table 3.1. Definitions of The Variables Used In The Study	
Variable	Definition
Shareholders' rights protection	<i>“Score on the extent of conflict of interest regulation index, which measures the protection of shareholders against directors' misuse of corporate assets for personal gain. The scale ranges from 0 to 10 (best)”.</i>
Corporate Governance	<i>“Corporate governance index is composed of the indices that are strength of auditing and accounting standards, conflict of interest regulation and shareholder governance. The scale ranges from 0 to 100 (best)”. According to the index score ranking, countries are divided into three groups (low, medium and high) in terms of corporate governance development level.</i>
<i>Source: WEF the Global Competitiveness Index 4.0 2019 dataset</i>	

3.2. Method

The method used in the study is One-way ANOVA (Analysis of Variance) test. It is tested that in the study whether there is a significant difference among country groups for shareholders' rights protection by the level of corporate governance development or not.

The hypothesis tested in the study is whether the means of shareholders' rights protection by the level of corporate governance development are equal or not.

3.3. Empirical Results

Table.3.2. shows the results of descriptive statistics for level of protection of shareholders by the level of corporate governance development.

According to the results in Table.3.2. the mean of level of protection of shareholders by corporate governance development level is 45.1 for countries with low level corporate governance, 57.5 for countries with medium level corporate governance and 73.22 for countries with high level corporate governance

Table.3.2. Descriptive Statistics for Level of Protection of Shareholders			
	Corporate Governance Development Level		
	Low	Medium	High
Mean	45.1000	57.5111	73.2174
Median	43.0000	57.0000	73.0000
Variance	120.296	65.801	131.418
Std. Deviation	10.96795	8.11178	11.46378
Minimum	17.00	33.00	47.00
Maximum	67.00	73.00	97.00
Range	50.00	40.00	50.00

Table.3.2. Descriptive Statistics for Level of Protection of Shareholders			
	Corporate Governance Development Level		
	Low	Medium	High
Inter.Range	13.00	10.00	14.75
Skewness	-.195	-.492	.021
Kurtosis	.108	.846	-.550

Table.3.3 shows the tests results of normality for protection of shareholders by corporate governance development level. Normality assumption is hold at the 0.01 significance level.

Table 3.3. Normality Test Results for Level of Protection of Shareholders						
Corporate Governance Development Level	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Low	.136	50	.022	.975	50	.370
Medium	.119	45	.113	.960	45	.126
High	.093	46	.200*	.980	46	.610

*. This is a lower bound of the true significance.
a. Lilliefors Significance Correction

Table.3.4 shows the test results of homogeneity of variances for protection of shareholders by corporate governance development level. According to Levene test results, assumption for homogeneity of variances is hold at the 0.01 significance level.

Table 3.4. Levene Test for Homogeneity of Variances			
Level of Protection of Shareholders			
Levene Statistic	df1	df2	Sig.
3,516	2	138	.032

Table.3.5 shows the ANOVA test results. According to the test results, the null hypothesis, whether the means of shareholders' rights protection by the level of corporate governance development are equal or not, is rejected at 0.01 significance level. The means of shareholders' rights protection by the level of corporate governance development are not equal.

Table 3.5. ANOVA Test Results for Level of Protection of Shareholders					
Level of Protection of Shareholders					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	18975.706	2	9487.853	89.048	.000
Within Groups	14703.571	138	106.548		
Total	33679.277	140			

Table 3.6 shows multiple comparisons test results for shareholders' rights protection by the level of corporate governance development. Tukey

HSD, Gabriel and Hochberg tests show that The null hypothesis whether the means of shareholders’ rights protection by the level of corporate governance development for the pairwise groups are equal or not is rejected at 0.01 significance level. The means of shareholders’ rights protection by the level of corporate governance development are not equal for the pairwise groups.

Table 3.6. Multiple Comparisons Test Results for Level of Protection of Shareholders

Corporate Governance Development Level (I) Corporate Governance Development Level (J)			Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Tukey HSD	Low	Medium	-12,41111*	2.12	0.00
		High	-28,11739*	2.11	0.00
	Medium	Low	12,41111*	2.12	0.00
		High	-15,70628*	2.16	0.00
	High	Low	28,11739*	2.11	0.00
		Medium	15,70628*	2.16	0.00
Gabriel	Low	Medium	-12,41111*	2.12	0.00
		High	-28,11739*	2.11	0.00
	Medium	Low	12,41111*	2.12	0.00
		High	-15,70628*	2.16	0.00
	High	Low	28,11739*	2.11	0.00
		Medium	15,70628*	2.16	0.00
Hochberg	Low	Medium	-12,41111*	2.12	0.00
		High	-28,11739*	2.11	0.00
	Medium	Low	12,41111*	2.12	0.00
		High	-15,70628*	2.16	0.00
	High	Low	28,11739*	2.11	0.00
		Medium	15,70628*	2.16	0.00

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Table.3.7 shows homogeneous subsets for shareholders’ rights protection by the level of corporate governance development. It is found that shareholders’ rights protection by the level of corporate governance development are classified into different subgroups as the means of the pairwise group are statistically different.

Table 3.7. Homogeneous subsets Test Results for Level of Protection of Shareholders

	Corporate Governance Development Level	N	Subset for alpha = 0.05		
			1	2	3
Tukey HSD ^{a,b}	Low	29	50	45.1000	
	Medium	77	45		57.5111
	High	34	46		
	Sig.			1.000	1.000
Gabriel ^{a,b}	Low	29	50	45.1000	
	Medium	77	45		57.5111

	Corporate Governance Development Level	N	Subset for alpha = 0.05		
			1	2	3
	High	34	46		
	Sig.			1.000	1.000
	Low	29	50	45.1000	
Hochberg ^{a,b}	Medium	77	45		57.5111
	High	34	46		
	Sig.			1.000	1.000

Means for groups in homogeneous subsets are displayed.
a. Uses Harmonic Mean Sample Size = 39,021.
b. The group sizes are unequal. The harmonic mean of the group sizes is used. Type I error levels are not guaranteed.

Figure.3.1. shows shareholders' rights protection by the development level of corporate governance. As the development level of corporate governance increases, then the protection level of the rights of shareholders also increases.

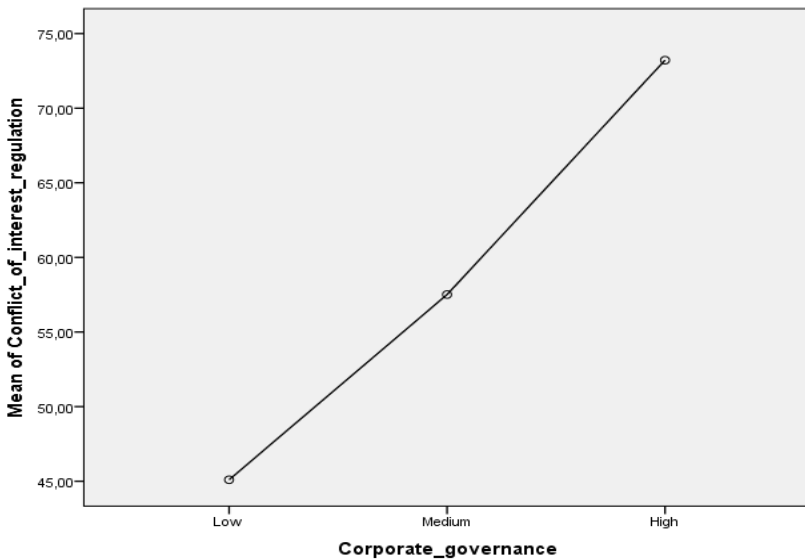

Figure.3.1. Shareholders' rights protection by The Level of Corporate Governance Development

Conclusion

The improvement of the corporate governance's level in businesses contributes significantly to the increase in the competitive power of the enterprises, the improvement of their financial performance and the increase of their market value. On the other hand, corporate governance's development in businesses plays an important role in the development of the trust levels of internal and external stakeholders towards the business as corporate governance's development level in businesses is an important

indicator that the rights of investors will be better protected. Corporate governance's development level is of utmost importance in terms of protecting the rights of all stakeholders in businesses and using business resources more effectively. The development of the corporate governance level in all enterprises also contributes to the more efficient use of national resources and the sustainability of social welfare.

In this context, in this study, the impact of corporate governance's development on shareholders' rights protection in enterprises is analysed empirically. According to the analysis results, it was concluded that as the level of corporate governance improves, shareholders' rights are more protected. In the study, it has been concluded that supporting corporate governance's development at both national and enterprise level will contribute to shareholders' rights protection, while contributing to the more efficient and effective use of national and institutional resources and to a greater increase in social welfare.

References

- Abdennadher, S., & Cheffi, W. (2020). The effectiveness of e-corporate governance: an exploratory study of internet voting at shareholders' annual meetings in France. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*.
- Adjaoud, F., & Ben-Amar, W. (2010). Corporate governance and dividend policy: shareholders' protection or expropriation? *Journal of business finance & accounting*, 37(5-6), 648-667.
- Agyemang, O. S., Osei-Effah, M., Agyei, S. K., & Gatsi, J. G. (2019). Country-level corporate governance and protection of minority shareholders' rights. *Accounting Research Journal*.
- Armour, J. (2020). Shareholder rights. *Oxford Review of Economic Policy*, 36(2), 314-340.
- Benn, S., (2012)., *Governance for Sustainability: Challenges for Theory and Practice*, in Clarke, T., & Branson, D. M. (2012). The SAGE handbook of corporate governance. Sage Publications. p.612-628
- Cadbury, A. (2000). *Foreword, in Corporate Governance: A Framework for Implementation Overview*, Magdi R. Iskander M.R., Chamblou, M., World Bank. 30446
- Clarke, T. (2004), "Theories of corporate governance", *The Philosophical Foundations of Corporate Governance*, Routledge

- Clarke, T., & Branson, D. M. (2012). Introduction: Corporate Governance – An Emerging Discipline? in Clarke, T., & Branson, D. M. (2012). *The SAGE handbook of corporate governance*. Sage Publications. p.1-37
- Clarke, T., & Branson, D. M. (2012). *The SAGE handbook of corporate governance*. Sage Publications.
- Crisóstomo, V. L., de Freitas Brandão, I., & López-Iturriaga, F. J. (2020). Large shareholders' power and the quality of corporate governance: An analysis of Brazilian firms. *Research in International Business and Finance*, 51, 101076.
- Ginevri, A. S. (2011). The rise of long-term minority shareholders' rights in publicly held corporations and its effect on corporate governance. *European Business Organization Law Review*, 12(4), 587-618.
- Heminway, J. M., (2012)., Theoretical and Methodological Perspectives, in Clarke, T., & Branson, D. M. (2012). *The SAGE handbook of corporate governance*. Sage Publications. p.96-111
- Jiang, W., & Anandarajan, A. (2009). Shareholder rights, corporate governance and earnings quality: The influence of institutional investors. *Managerial Auditing Journal*.
- Jiraporn, P., & Gleason, K. C. (2007). Capital structure, shareholder rights, and corporate governance. *Journal of Financial Research*, 30(1), 21-33.
- Jiraporn, P., & Ning, Y. (2006). Dividend policy, shareholder rights, and corporate governance. *Shareholder Rights, and Corporate Governance* (September 18, 2006).
- Lhuillery, S. (2011). The impact of corporate governance practices on R&D efforts: a look at shareholders' rights, cross-listing, and control pyramid. *Industrial and Corporate Change*, 20(5), 1475-1513.
- Li, D., Moshirian, F., Pham, P. K., & Zein, J. (2006). When financial institutions are large shareholders: the role of macro corporate governance environments. *The Journal of Finance*, 61(6), 2975-3007.
- Magnier, V., & Barban, P. (2018). The Potential Impact of Blockchains On Corporate Governance: A Survey on Shareholders'rights in the

Digital Era. *Intereulaweast: Journal for the International and European Law, Economics And Market Integrations*, 5(2), 189-226.

Mallin, C. A. (2013). *Corporate Governance*, 4.th Edt. Oxford University Press

Mallin, C., & Melis, A. (2012). Shareholder rights, shareholder voting, and corporate performance. *Journal of Management & Governance*, 16(2), 171-176.

OECD, (2015). *G20/OECD Principles of Corporate Governance*. OECD

Pérez Carrillo, E. (2007). *Corporate Governance: Shareholders' Interests and Other Stakeholders' Interests*. *Corporate Ownership & Control*, 4(4).

Shahid, M. S., & Abbas, M. (2019). Does corporate governance play any role in investor confidence, corporate investment decisions relationship? Evidence from Pakistan and India. *Journal of Economics and Business*, 105, 105839.

Tricker R.I.B. (2012). "The Evolution of Corporate Governance" in Clarke, T., & Branson, D. M. (2012). *The SAGE handbook of corporate governance*. Sage Publications. p.39-62

Tricker, B. (2020). *The evolution of corporate governance*. Cambridge University Press.

World Business Council for Sustainable Development, (2019). The state of corporate governance in the era of sustainability risks and opportunities, *World Business Council for Sustainable Development*

World Economic Forum, (2019). *The Global Competitiveness Index 4.0 2019 dataset*, WEF.

Yurtoglu, B. (2003). *Corporate governance and implications for minority shareholders in Turkey* (No. 2003/7). Discussion Paper No. 2003/7, Turkish Economic Association

FİNANSAL DAVRANIŞLAR VE FİNANSAL OKURYAZARLIK İLİŞKİSİ

Hülya YILMAZ* & Turgay KAYMAKÇI**

Öz

Bu çalışmanın amacı, liselerde eğitim alan öğrencilerin finans ile ilgili konulardaki bilinç düzeylerini tespit etmek ve bu öğrencilerin finansal konulardaki bilinç düzeyinin hayattaki bazı finansal davranışlarıyla aynı doğrultuda gelişip gelişmediğini görmeye çalışmaktır. Bu kapsamda, İstanbul'da Anadolu ve Mesleki Teknik Anadolu Liselerinde okuyan toplam 456 öğrenci üzerine bir anket uygulanmıştır. Ankette öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini tespit etmeye yönelik soruların yanında, çeşitli finansal davranışlarını ölçmeye yönelik sorulara da yer verilmiştir. Analizler sonucu elde edilen bulgular öğrencilerin sergilemiş olduğu farklı davranışlarda finansal okuryazarlık düzeyinin de farklı olduğunu ortaya koymuştur. Öğrencilerden harçlıklarından tasarruf yapan, artan harçlıklarını ellerinde nakit olarak tutan veya bankadaki hesabına yatıran, ellerindeki harçlıkları bir sonrakini alana kadar nadiren tüketen, sahip oldukları paranın harcanması ile ilgili kendilerine hedef koyduğunu beyan eden ve harcamalarını düzenli olarak takip edenlerin takip etmeyenlerle kıyaslandığında finansal okuryazarlık bilincinin takip eden öğrencilerde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyinin finansal davranışlarına önemli ölçüde yansıdığına işaret etmektedir. Bu çalışmada, literatürde üzerinde daha az durulan gençlerin finansal okuryazarlık düzeylerinin davranışlarında ne ölçüde farklı olduğu araştırılmış olup, elde edilen bulguların literatüre önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Finansal Tutum, Finansal Davranış

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL BEHAVIOR AND FINANCIAL LITERACY

Abstract

The purpose of this study is to determine the financial literacy levels of high school students and to reveal whether the financial literacy level of these student develops in line with some of their financial behaviors in life. For this purpose, we administered a questionnaire to a total of 456 students attending in several Anatolian and Vocational Technical Anatolian High Schools in Istanbul. The

* Dr. Öğretim Üyesi, Doğuş Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dış Ticaret ve İşletmecilik Bölümü
<https://orcid.org/0000-0002-1735-445X>.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0001-9741-8451>.

questionnaire surveyed various financial behaviors as well as financial literacy levels of the students. The findings obtained from the analysis showed that the financial literacy level was different across different behaviors. Students, who indicated that they regularly save from their pocket money, keep their money in cash or deposit them in their bank accounts, rarely consume their pocket money until they secure the next one, set a target for the expenditures, and regularly monitor their expenses, had higher levels of financial literacy compared to those who did not do any of these. These findings indicate that financial literacy level significantly reflects on the behaviors of teenagers in financial matters. This study investigated the extent to which financial literacy levels of young people differ in their behaviors, a topic that is rarely studied in the finance literature. In this sense, it contributes to the current literature.

Keywords: *Financial Literacy, Financial Attitude, Financial Behavior*

Giriş

Tarihte ilk para, Anadolu'da yaşamış kavimlerden biri olan Lidya'da Kral Alyattes tarafından bastırılmıştır. Ticaret yolu üzerinde bulunan Lidya hem doğulu hem de batılı bir kültüre sahiptir. Lidya altın madeni bakımından zengindir. İlk para Lidya krallığı tarafından 'elektron' adı verilen altın-gümüş karışımı bir madenden bakla şeklinde basılmıştır (Kaplan-Kaplan, 2018: 59).

Bu şekilde üretilmiş olan ilk madeni paralar, ticarete kullanılmaya başlanmıştı. İnsanoğlu aslında var olduğu günden bugüne ekonomik hayatın hep içinde olmuştur, bu tarihsel süreçte finansal anlayış sadece şekil ve araç değişikliği yaşamış; ancak finansal boyutun içeriği olan "ekonomi" aslında hep aynı kalmıştır. Kişiler para ve parayla ilişkili her konuda hayatları boyunca birçok karar alırlar ve bu kararların olumlu ve olumsuz neticelerini yaşarlar. Finansal bilgi ve okuryazarlığı olmayan bireylerin finansal ürünleri anlayamadığı, finansal konularda karar alırken veya işlem yaparken büyük zorluklar yaşadığı görülmektedir. Bir ülkede finansal okuryazarlığın az olması, bilinçsiz tüketim ve kontrolsüz borçlanmalarla yüksek maliyetlere sebep olabilmekte, bu da o toplumdaki yaşayan insanların çalışma hayatı, ailevi hayat ve hatta ilerleyen süreçteki emeklilik yaşantılarında negatif etkilere neden olabilmektedir. Finansal okuryazarlık bilincine sahip insanlar, finansal bir konuda seçenekler arasında analiz edebilmeyi, bu hususlarda müzakere edebilmeyi, finans ile ilgili gerek uygulama gerekse de kararlar bağlamında sorun olabilecek hâl ve hareketlerden kaçınarak, ekonomik hayattaki değişme ve gelişmeleri doğru okuma becerisi kazanmakta ve etkin finansal kararlar alabilmektedirler. Finansal okumayı doğru yapabilen bu kişiler, kendileri ile çevresindekilerin ekonomik anlamda huzur ve refahını sağlama yönünde daha reel düşünmekte ve davranmaktadır.

Finans dünyasındaki gelişim ve değişim neticesinde, finansal teknik ve araçlar ile uygulamalardaki yeni gelişmeler, finansal okuryazarlığın daha da önem kazanmasına sebep olmuştur. İnsanların gerek yaşantılarında gerekse de iş dünyasındaki finansal güvenlik ihtiyacı finansal okuryazarlığın gelişimine daha da ivme kazandırmıştır. Finansal okuryazarlık, insanların

kendi ekonomilerini daha doğru ve verimli bir şekilde yönetmeleri adına doğru finansal araçların ne şekilde kullanıldığı ve bu araç ve hizmetlerin hangilerinin kendi amaçlarına ya da çıkarlarına daha uygun olduğu konusunda aydınlatmaktadır. Bu konuda, bireylerin bilgi sahibi olmaları ve böylece daha doğru kararlar vermesi hususunda yardımcı olmaktadır. Böylelikle finansal okuryazarlık ile ilgili bireylerin bilinçlendirilerek geliştirilmesi, finansal sistemler hakkında daha fazla bilgi sahibi olması sağlanmakta, finansal tehlikeleri öngörme ve daha iyi yönetim kapasitesi artmaktadır (Temizel & Bayram, 2011: 74). İnsanlar, bir yatırım kararı alırken birçok faktörün etkisi altında kalırlar. Yatırımın niceliği ve niteliği yanında, yatırımcıların psikolojisi ve buna bağlı olarak oluşan davranışları, bu faktörlerden en önemlisidir. Birçok yatırımcı tarafından farklı şekillerde kararların verilmesinin altında yatan ana sebep de budur (Doğan & Faikoğlu, 2016: 2).

Finansal piyasalarda da finansal okuryazarlığın gelişmesi, finansal davranışlar açısından risk algısının değişimini sağlamıştır. Örneğin 1986 yılından 2000'lerin başlarına kadar olan dönemde hisse senedi fiyatlarındaki aşırı dalgalanmalarda ekonomik ve politik istikrarsızlıkların payı daha yüksekti. Bunun nedenleri arasında finansal piyasaların olgunlaşmamış olması, bilgi eksikliği ve siyasi belirsizlikler gibi faktörler sıralanabilir. Günümüzde ise yatırımcının daha fazla şirket karları, finansal yapıları gibi rasyonel verilere dayalı olarak karar alması ile birlikte fiyat dalgalanmalarının daha rasyonel aralıkta seyrettiği görülmektedir (İlhan, 2017:21).

Finansal okuryazarlık kavramına çalışmalarında yer veren araştırmacı, kurum ve yazarların neredeyse tamamına yakınının bu kavram ile ilgili tanımlamaları birbirinden farklıdır. “Finansal yeterlilik” (financial capability) İngiltere ve Kanada’da kullanılan terim iken, “finansal okuryazarlık” (financial literacy) ABD ve Avustralya’da kullanılmaktadır. Bazı kuruluş ve yazarlar da “finansal farkındalık” (financial awareness) kavramına yer vermişlerdir. Tüm bu kullanımlarla beraber “finansal eğitim” (financial education) teriminin de bu kavramlarla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Aynı kurum içinde bile, finansal okuryazarlık için kullanılan terim kısa bir zaman içinde değişebilmektedir. Farklı yazar ve kurumlar finansal okuryazarlıkla ilgili çeşitli tanımlamalarda bulunsa da genel itibariyle aynı olguya işaret etmektedirler. Dilimizde “finansal okuryazarlık”, İngilizce’deki “financial literacy” teriminin karşılığı olarak birebir çevirisi yapılarak kabul görmüştür (Gökmen, 2012: 17). TDK sözlüğünde, okuryazarlık kavramının karşılığı “*okuyazar olma durumu*” şeklinde tanımlanmıştır. Okuyazar kelimesi ise “*okuması yazması olan, öğrenim görmüş (kimse)*” olarak tarif edilmiştir (TDK, 10.11.2020 tarihinde erişildi.). Remund’ın tanımlamasına göre, finansal okuryazarlık, bireyin tasarruf, bütçesini plânlama, yatırım ve borçlanma gibi ekonomiyle ilgili finansal konuları anlama, yorumlama ve çevresinde gelişebilecek olaylar ile değişen ekonomik şartları da göz önünde bulundurarak değerlendirmesi ile optimum

kısa ve uzun vadeli kararlar alarak finansal plânlama ile bireylerin kişisel ekonomisini yürütme kabiliyeti ve güvenidir (Remund, 2010: 279). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün kapsamlı tanımına göre de, finansal okuryazarlık; tüketici gruptaki insanların ürün ve hizmetler ile ekonomik kavramlarla ilgili bilgi sahibi olması finansal tehditlere ve alternatif araçlara karşı bilinç düzeyinin artırılması, kişilerde farkındalık oluşması hususunda bilinç düzeyindeki bir gelişme sürecidir (Lusardi, 2006: 1).

Finansal okuryazarlık, parasal mevzularda bilinçli kararlar verme ve fiziki para ve benzeri finansal ürünlerin etkin bir biçimde değerlendirilmesi becerisidir (Lusardi-Tufano, 2008: 4). Finansal okuryazarlık olgusu, bireylerin bu konulardaki inceleme, araştırma ve gözlem ile kazandıkları bilgi ile gelişen beceriye, becerilerden tavra ve tavırdan davranışlara adeta bir köprü olmaktadır. (Holzmann, 2010: 2). Bu kavram, yalnızca banka hesaplarından gelecekte yapılabilecek yatırımlar için bekletilen kaynak oluşturmak veya kontrol mekanizması değildir. Bundan dolayı, bu kavram bireylerin kişisel finansal hedeflerini belirlerken birden fazla seçenek ve parasal değerler arasından seçmeyi öğrenme şeklinde genişletilmesi gerekir. (Avustralya Menkul Kıymetler ve Yatırım Komisyonu (ASIC), 2011: 8). Finansal okuryazarlığın Türkiye'de gelişimi için çalışmalar sürdüren bir dernek olan Finansal Okuryazarlık ve Erişim'e göre, *“Tüketicilerin gelirlerini, tasarruflarını ve yapacakları yatırımlarını bilinçli bir şekilde değerlendirip, oluşturdukları bütçelerini yönetebilme becerilerine sahip olmalarıdır”* şeklinde tanımlamıştır (Salman-Esmeray, 2020: 2004). Finansal okuryazarlık, finansal kararlarda daha sağlıklı bir anlayışla hareket edebilmek için kişilerde bilinç, bilgi, beceri, tutum ve davranışlarda bir farkındalık oluşturmaktır. Bireylerin finansal okuryazarlık konusundaki bilgi ve farkındalık seviyesinin yükselmesi kişilerin maddî ekonomik durumlarını en uygun bir şekilde analiz ederek değerlendirmelerine ve yönetmelerine imkân vermektedir. Böylece bilinçli kişilerin yaşam doyum seviyesi de yükselmektedir. Bu bakış açısıyla, finansal okuryazarlık finansal gelişim süreçlerini doğru okuyabilme ve kaynak-varlık dağılımını en uygun bir şekilde düzenleyebilmek şeklinde tanımlanabilir (Boz, 2019: 148). Yukarıda yapılan tanımlar ışığında finansal okuryazarlık, bir bireyin yaşam döngüsü içerisinde tasarruf etme, bütçe oluşturma ve yatırım yapma gibi finansal konularda farkındalık sahibi olması ve bu farkındalığı etkili ve verimli bir biçimde geleceğe yön verecek kararlara dönüştürme yetisi şeklinde tarif edilebilir.

Dünyada meydana gelen ekonomik sorunlar ve krizler gibi finansal hareketlilikler tüm dünyada, ülkeler, kurumlar ve kişileri kötü sonuçlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Ekonomik değişiklikler artık günümüzde daha da hızlı, belirsiz inişli ve çıkışlı bir özellik gösterir hale geldiği için krizlerle daha etkili bir mücadele ile yaşanabilecek olumsuzlukların önüne geçilebilmesi adına finans kavramının daha içi dolu bir hale getirilerek insanların finansal bilgi düzeyinin artırılması adına bir bilinçlendirme ve

eğitim çalışmalarının gerekliliğinin önemi ortaya çıkmıştır (Öncüler, 2018: 6). Ayrıca dünyada yaşanan bu ekonomik krizlerin küresel düzeyde olması, doğal kaynakların kıt olması ve piyasaların insanlar için oldukça karışık bir hâl alması gibi sebepler, finansal farkındalık ve bilinci daha da önemli bir hale getirmiştir. Yapılan çalışmalarda OECD üyesi olan ve olmayan ülkelerde finansal kararlar alınma sürecinde insanların sahip oldukları finansal bilgi düzeyinin yeterli olmadığı gibi, insanların bu bilgi düzeylerindeki yetersizliğin farkında olmadıkları görülmüştür.

Finansal okuryazarlık alanındaki bilinç düzeyindeki düşüklük gelişmiş ülkelerin de önemli bir problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bakanlar kurulunda bulunan iki üye, 2010 yılında yaptıkları bir açıklamada Amerikalı gençlerde finansal okuryazarlık alanındaki bilinç düzeyinin beklenenden aşağıda olduğunu, eğer bir müdahale yapılmazsa ilerleyen zamanlarda bu durumun ülke olarak bir finansal krize sebep olabileceğini ifade etmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu konuda en önemli ortak sorunu, insanların finansal konularda bilgisinin yeterli olmaması, daha da kötüsü ise, toplumdaki bireylerin bu konudaki eksikliğini farkında olmamasıdır (Kılıç-Ata-Seyrek, 2015: 131).

Gelecekte karşı karşıya kalınacak yaşanması muhtemel önemli problemler arasında kişilerin finansal bilgi seviyelerinin düşük olmasının getirdiği problemler, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş olan ülkelerin de büyük bir problemi olarak gösterilmektedir, ayrıca bu sorunlar devletler tarafından gerekli önlemlerin alınması gereken sorunlar arasında bulunmaktadır. Çünkü bu konudaki problemler yalnızca küçük yatırımcı grubu olan kişisel yatırımcıların sorunu değil, bu gruptaki yatırımcıların yanında ülkelerin, firmaların ve üst düzey idarecilerin sorunudur yani makro ve mikro düzeyde karşı karşıya kalınabilecek bir sorundur. Finansal yatırımlar konusunda bilinçli işletme ve yüksek eğitimli tepe yöneticileri finansal krizler dönemlerinde doğru ve yerinde finansal yatırım kararları verirken riskli yatırımlardan tamamen kaçınabilmektedirler. Bu sebeple, finansal okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi konusundaki gerek bireysel gerekse de kurumsal bilgi düzeyindeki gelişmeler finansal piyasalardaki olumsuz koşullardan korumakla birlikte kurumsal yönetişimin de gelişmesine destek sağlamaktadır (Bay, Catusus, & Johed, 2014: 37). Finansal okuryazarlık, bireysel olarak da doğru yatırımların yapılarak, tasarrufların artırılması, bireysel ekonomiye olan katkının çoğalması adına da büyük önem taşımaktadır. Böylelikle insanların gelecekteki emekliliklerindeki hayatlarında refah seviyesinde kayıplar yaşanmamasında finansal konulardaki bilincin hayati önemiyle ilgili olan ilişkiye bağlı olduğu görülmektedir (Altıntaş, 2009: 152).

Ülkelerin strateji ve politikalarını finansal okuryazarlık etkileyerek şekil veren bir unsur haline gelmektedir. Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası faaliyet gösteren kuruluşlar, yapmış oldukları araştırmalarla finansal okuryazarlığın devlet politikası haline gelmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Ülkemizde de bu alanda yapılan araştırmalar dikkate alınarak

finansal okuryazarlığı eğitim sistemimizin önemli bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, sadece üniversite veya ortaöğretim düzeyinde değil, ilkokuldan itibaren öğrencilerin bu eğitimle tanışmaları için gerekli önlemler alınmalıdır. OECD'nin de sık sık dile getirdiği ve vurguladığı küçük yaşta verilen finansal eğitimin devletlerin politikası haline gelmesi gerektiği okul çağı eğitimin ilk basamağından diğer kademeler kadar finansal okuryazarlık dersinin zorunlu olarak verilmesidir. Hatta bu finansal okuryazarlık bilincinin yalnızca örgün eğitim gören öğrencilere yönelik değil, vatandaşlara da verilerek kişilerin bilinç düzeyi artırılmalıdır. Buna yönelik kurulan FODER, TEB, HABİTAT vb. kuruluşlar devlet tarafından desteklenmeli ve tüm vatandaşların bu konuda finansal eğitim alması sağlanmalıdır. Bu konudaki çalışmalarla ilgili olarak, bu kuruluşlar ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında gerekli koordinasyonun sağlanarak öğretmenlerin de finansal okuryazarlık düzeylerinin artırılması için gerekli finansal eğitim almaları sağlanmalıdır. Finansal eğitim ilk önce öğretmenlere daha sonra öğrenci ve ailelere verilmelidir. Öğretmenlere verilen finansal okuryazarlık eğitimi, öğrencilerin ve ailelerin finansal okuryazarlık düzeyini olumlu yönde etkileyecektir. Özellikle Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda “Finansal okuryazarlık kulüpleri” açılarak öğrencilerin bilinçlenmesi ve finansal okuryazarlığa olan ilgileri artırılmalıdır (Tektaş, 2019: 98-99). Yine bu konudaki eksiklikleri gerek öğrencilerde gerekse de vatandaşlarda gidererek, bilinç düzeylerini artırma adına farklı demografik nitelikler taşıyan gruplar için onlara uygun finansal okuryazarlığın geliştirilmesine yönelik eğitimler plânlanarak programlar organize edilmesi çok önemlidir. Özellikle küçük yaşta öğrenmenin öneminden yola çıkarak okulöncesi eğitim dönemlerinde de finansal bilinçlenmeye ilişkin faaliyetler ve etkinlikler yapılması bu yolda atılacak önemli bir adımdır. Yine eğitim sistemimizde eğitim-öğretim müfredat ve plânlarına finansal okuryazarlık düzey, finansal tutum ve davranışlarını geliştirici hususlara yönelik hedeflerin konulması, okullarda finansal okuryazarlığın geliştirilmesine yönelik müfredatta gerekli düzenlemelerin yapılması, bu alanda kendini geliştirmiş kişiler tarafından broşür, dergi, kitap, CD gibi kaynakların temin edilerek öğrencilerin gelişiminin desteklenmesi, seminerler verilerek, simülasyon eğitimleri düzenlenerek finansal bilincin gelişmesine dönük olarak eğitimlerin desteklenmesi ve bireylerin finansal piyasalar hakkındaki bilgilerini yükseltici finansal eğitim programlarının ülkelerin kültürel yapılarına göre geliştirilmesi ve ülke genelinde yaygınlaştırılması finansal okuryazarlık alanındaki bilincin yükselmesine yönelik çok büyük önem taşımaktadır (Erkılıç, 2019: 80). Dolayısıyla finansal konulardaki zihinsel gelişim, toplumdaki her kesimi alakadar eden ve faydaları uzun vadede görülen çok önemli bir husustur. Kamu veya Özel malî gelir-gider dengeleri, çıktılar gibi birçok maddî hususları etkileyen finansal okuryazarlığın faaliyetlerin sürdürülebilirliği adına önemli olduğu açık bir şekilde ortadadır. Bu kadar önem arz eden bir konuda para, döviz, borsa, altın, çek, kıymetli evrak vb. finansal araçların önemi ve yerinde değerlendirilebilme durumu

sadece finansal eğitim ile sağlanabilecektir. Ayrıca şu hususta bu alanda insanları kayıplara uğratabilmektedirler o da, finansal sistem içerisinde çok çeşitli ürün ve araçların olmasıdır. İnsanlar bu çeşitlilikten dolayı, hayatta yapmış oldukları tasarruflarını olması gereken doğru bir yatırım aracında değerlendirememekte ve yapmış oldukları yatırım finansal kayıplarla neticelenmektedir. Toplumsal bir bilincin oluşması tabii ki öncelikle bireylerin yapmış oldukları birikimlerini doğru yatırım, para ve borç-alacak yönetimi gibi hususlarda daha sağlıklı kararlar alabilmeleri yukarıda da vurguladığımız üzere hayati bir önem taşımaktadır. Özellikle bu aşamanın bireylerin hayata atılmadan önce yükseköğretim eğitimine başlamadan önce en geç lise seviyesinde finansal okuryazarlık bilincin kazanılması daha da önemli bir hâle gelmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi aslında bunun temelleri okulöncesi dönemlerde mümkünse atılmalıdır. Bu kapsamda ülkemizin genç nüfus yoğunluğu fazla olan ülkeler arasında olduğu düşünüldüğünde, yetişmiş genç nüfusun finansal okuryazarlık düzeyinin arttırılması, bu gençlerin gelecekte finansal yatırım, tasarruf, para yönetimi, borç ve alacak yönetimi gibi hususlarda yaşanılması muhtemel sorunları ortadan kaldıracak veya en aza indirecektir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Finansal okuryazarlıkla ilgili literatür incelendiğinde, çeşitli örneklem gruplarını içine alan araştırma ve çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu araştırma ve çalışmaların kapsamı kurumlarla ilgili olduğu kadar, ev halkı üyeleri, bireysel tasarruf sahibi yatırımcılar ve öğrenciler ile ilgili olmuştur. Literatürde son zamanlarda genellikle çalışılan konunun yüksek öğretim öğrencilerinin finansal bilinç düzeylerinin ölçülmesi olmuştur. Finansal okuryazarlık düzeyini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen araştırma ve çalışmalarda öğrencilerin finansal alandaki bilgi düzeylerinin genel manadaki durumunun ölçülmesinin yanında cinsiyet, eğitim durumu, yaş vb. demografik özelliklerine göre finansal okuryazarlık düzeylerindeki farklılık görülmeye çalışılmıştır.

Lusardi ve Mitchell (2011: 6) farklı coğrafi bölgelerde çeşitli altyapılarda olan bireyler üstünde yapılan araştırmalarda bu coğrafi ve altyapı farklılığının görüldüğü yerlerdeki insanların finansal bilinç düzeylerinin yeterli olmadığı neticesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca tüm dünyada bulunan yüksek eğitimlilerin düşük eğitimlilere göre, orta yaşlıların genç ve yaşlılara göre, erkeklerin de kadınlara göre finansal okuryazarlık konusunda bilinç düzeylerinin daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Finansal okuryazarlık düzeyinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini kanıtlayan birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalara bakıldığında çalışmaların büyük bir bölümünde kadınların finansal konulardaki bilgi düzeyinin erkeklere nazaran daha düşük bulunduğu görülmüştür. Türkiye’de 2012 yılında finansal alandaki yeterliliğin ölçülmesine yönelik olarak Sermaye Piyasası Kurulu ve Dünya Bankası’nın araştırmasına göre yapılan anket neticelerine göre; halkın %16’sının sıradan bir bölme işlemi gerçekleştirmediği,

bununla birlikte aynı araştırmada basit faiz hesabını hesaplayabilen bireylerin oranı %36 iken, bileşik faiz hesaplamasını yapabilme oranı ise, sadece %26 çıkmıştır (Kılıç- Ata-Seyrek, 2015: 132-133).

Bu araştırmamızda, liselerde bulunan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. İlgili alan yazını incelendiğinde finansal okuryazarlık ile ilgili farklı disiplinlerde yapılmış olan sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Finansal okuryazarlık konusunda bugüne kadar yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, yüksek lisans tez çalışması olarak; üniversite öğrencilerine 26, ilköğretim okullarında 3, liselerde 2 öğretmen/ akademisyenlere yönelik 4, farklı kurum ve kuruluşlarda ise 49 olmak üzere toplam 84 çalışma yapıldığı görülmektedir. Doktora tez araştırması olarak ise, üniversite öğrencilerine 3, ilköğretimlerde 1, öğretmenlere yönelik 1, diğer kurum ve kuruluşlara yönelik 3 olmak üzere toplam 8 çalışma yapılmış olup bu alanda toplam 92 adet araştırma yapılmıştır.

Finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan çalışmaların bazıları şunlardır;

Tosun (2016: 124), finansal okuryazarlık düzeyinin tespiti üzerine lise öğrencileri üstünde yaptığı bir alan çalışmasında, hayata atılacak gençlerin bu konuda bilinçlendirilmesinin çok önemli olduğunu bunun için de ayrıca gayret gösterilmesi gerektiği hususu üzerinde durulmuş, özellikle de gençlerin üniversiteye başlamadan önce en fazla lise çağında öğrencilerin temel düzeyde finansal konularda bilinç kazanmalarının çok büyük önem taşıdığını belirtmiştir. Gençlerin, yükseköğretime veya iş hayatına atılmadan önce finansal konularda bilgi sahibi olması, gelecek için finansal konulardaki kararlar noktasında sağlam bir altyapı oluşturmasında önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca finansal okuryazarlık alanındaki bilinç meselesi sadece gençleri ilgilendiren bir konu olmaktan çıkarak toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren bir konu şekline geldiği, vurgulanmıştır. Çünkü, finansal sistem içerisinde çok çeşitli finansal ürünler bulunmakta ve bundan dolayı da toplumun her kesimindeki bireylerin yapmış oldukları tasarrufların daha doğru bir şekilde değerlendirilmesinde güçlükler yaşandığı ve bu durumun da olası bir finansal krize neden olabileceği veya bu tür bir kriz durumlarında finansal konulardaki bilinçsizlik nedeniyle krizlerin bilinçsiz davranışlarla daha da derinleştiği anlaşılmıştır. Toplumda genel manada tasarrufları artırma, doğru yatırım ve borç-alacak yönetimi gibi finansal konularda daha doğru finansal kararlar verilebilmesi için öncelikle toplumu oluşturan bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin artırılması en öncelikli bir ihtiyaçtır. Tüm bu bahsedilenler çerçevesinde sonuç olarak, toplumun ve ülkelerin finansal gelişmişlik ve refahı açısından başarılı bir bireysel ekonomi yönetimi daha da önemli bir hâle gelmiştir. Bu çalışmada, finansal gelişmişlik ve refahın artmasında temel finansal kavramlar üzerinde genel bilgi sahibi olan ve finansal bilinç düzeyinin sürekli yükseldiği bireylerin, finansal refah ve gelişimin oluşmasında güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğu, bunun sağlanması için de ihtiyaç duyulan tek şeyin finansal okuryazarlık hususundaki bilinç düzeyinin yükseltilmesi olduğu bunun için

de bilincin arttırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Erkiliç (2019: 76), lise öğrencilerinin okullarındaki matematik derslerindeki notları ile finansal okuryazarlık bilinç düzeyleri arasındaki ilişkiyi – bireylerin finansal okuryazarlık, para yönetimi konusundaki yeterlikleri, para ile ilgili davranışları, finansal bilgi seviyeleri ve matematik ders başarı durumları ile öğrencilerin farklı sosyo-ekonomik, demografik ve tanımlayıcı özellikleri- görmeye çalıştığı araştırmasında, lise öğrencilerinin matematik ders notları ile plânlama, biriktirme, para yönetimi öz yeterliliği algısı ve para yönetim davranışı arasında düşük düzeyde, matematik ders notu ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Haydari (2018: 75), bireylerin finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olduğunu, özellikle finansal konularla ilgili ürün ve araçların kullanımı hususunda en fazla kullanmak zorunda oldukları gündelik bankacılık ürün ve araçları hariç, diğer farklı finansal ürün ve araçların kullanımında finansal konulardaki bilinç ve bilgisizliğin sebep olduğu problemleri tespit etmiş ve ifade etmiştir. Bununla beraber finans merkezi olması düşünülen İstanbul ili gibi bir ilde bile finansal eğitim konusunda bireylerin eksik olduğu ve yeterli düzeyde eğitim almadıkları gibi alma konusunda da çok istekli olmadıkları tespit edilmiştir. Bireylerin almak istedikleri eğitim konularına bakıldığında; bireyler birinci sırada yatırım araçları konularını isterken, ikinci sırada mevcut paralarını ve sahip oldukları toplam bütçelerini yönetim konusunu tercih etmiştir. Üçüncü sırada ise, bireyler finansal piyasalarla ilgili eğitim almayı tercih etmiştir. Bireylerin eğitim almak istedikleri son sıralardaki konu da borçlanma konusu gelmektedir, ancak bu en son sıralarda gelen talep durumuna bakarakta bireylerin borçlanma konusunda iyi oldukları düşüncesine kapılsak bile yapılan analiz sonuçlarının bu talebi doğrulamadığı sonucuna ulaştırmıştır.

Özbek (2019: 152), Erken Dönemde Ekonomi Eğitiminin Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisi: IB Örneği başlıklı araştırmasında kişilerin sergilediği finansal davranışlar ve finansal okuryazarlık bilinci üzerinde örgün ve yaygın okul eğitim ve öğretiminin dışında olan aile eğitim düzeyi, ailede alınan malî eğitim ve çalışma hayatının etkisidir. Araştırmada, kişilerin şahsi finansal kararlarında ailenin, eğitim-öğretim hayatının ve bireylerin yaptıkları işlerindeki kazanımlarının finans ve ekonomiye yaklaşım bağlamındaki önemine yoğunlaşmış ve özellikle de bireylerin çocukluk döneminde kazandıkları bilgi ve becerilerin kişilerin gösterdiği finansal davranışlar ve finansal okuryazarlık bilinci üzerinde pozitif bir etki bıraktığı yapılan araştırmada bulunmuştur.

Eğitim müfredat programında; ekonomi, finans ve para ile ilgili eğitim veren dersleri olan Uluslararası Bakalorya (International Baccalaureate-IB) eğitim sistemi esas alınarak, bireyin finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde okul eğitimi ve aile eğitiminin oluşturduğu etkiyi görmeye yönelik, Türkiye’de de bu yönde (IB) eğitim yapan ve yapmayan beş devlet ve özel

okul tespit edilmiş ve bu okullardaki 9, 10,11 ve 12.sınıf toplam 1.274 öğrenciye anket yapılmıştır. Araştırmanın model ve teorisinde finansal okuryazarlık ve davranışları etkileyen; aile ve ailenin sunduğu finansal alandaki sosyalleşme, alınan ekonomi eğitimi ve bu eğitimin kalitesi, bireylerin para ve yaptıkları iş deneyimleri üzerinden kazandıkları finansal sosyalleşme derecesi ve bireyin bilişsel yetenek ve becerileri gibi beş faktör bulunmaktadır. Anket verileri sonuçlarına göre yapılan analizlerde, okullarda Uluslararası Bakalorya eğitimi alan öğrencilerin, bu eğitimden faydalanmayan diğer öğrencilere göre daha iyi bir seviyede finansal okuryazarlık bilincinde oldukları, ticaret meslek lisesi öğrencilerinin ise, daha iyi bir düzeyde finansal davranış gösterdikleri sonucuna varılmıştır (Özbek, 2019: 152).

Sancak (2019: 53-54), Gümüşhane Üniversitesi öğrencilerinden lisans seviyesindeki öğrencilerin finansal okuryazarlık durumlarının tespit edilmesi gayesiyle iktisadi ve idari bilimler fakültesindeki öğrencilerin temel finansal beceri durumlarını anket çalışmasıyla ölçmeye çalışmıştır. Anket uygulaması gerçekleştirilen öğrencilerle ilgili olarak; yaş, cinsiyet, sınıf, aylık toplam gelir ve bölüm gibi demografik değişkenler incelenmiştir. Ayrıca, araştırma uygulamasına katılan öğrencilerin finans ve buna yakın dersleri görüp görmeme durumu, kendi finansal bütçelerinin yönetimindeki başarı veya başarısızlık durumları, sahip oldukları finansal bilgi ve genel ekonomik gelişmelerin takip edildiği kaynak durumları, kredi kartı kullanım durumları incelenmiştir.

Araştırmada temel finansal kavramların tanınırlığının demografik ve belirtilen diğer özellikler bakımından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bu neticeleri kısaca ifade etmek gerekirse; cinsiyete göre erkek öğrencilerin, yaşça daha büyük öğrencilerin, iktisat ve işletme bölümlerinde eğitim alan öğrencilerin, 3. sınıf ve 4.sınıf öğrencilerinin, toplamda aylık geliri daha yüksek olanların, okullarında ekonomi ve benzeri dersleri alan öğrencilerin, finansal durumları yönetim bakımından başarılı olma neticelerine göre başarılı olanların, kredi kartını yoğun kullanan öğrencilerin, finans ile ilgili bilgileri eğitim gördükleri okullarda alan öğrencilerin, ekonomik ve finans bilgileriyle ilgili gelişmeleri internet vb. kaynaklardan edinen öğrencilerin temel ekonomi ve finansal kavram düzeylerinin, diğer öğrencilerden gözle görülür bir oranda daha yüksek olduğu görülmüştür. Sancak, Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri üzerine yaptığı bu araştırmasında, öğrencilerin daha rasyonel karar verebilmeleri için finansal okuryazarlık düzeylerinin artırılması gerektiğini, bunun için de öncelikli olarak; ilk, orta ve lise öğretimi seviyesinde temel düzeyde finansla ilgili derslerin müfredat plân ve programlarına eklenmesine vurgu yaparak, özellikle finansal bilincin artırılmasına yönelik eğitim-öğretim etkinlik ve faaliyetlere ne kadar erken yaşlarda başlanırsa bireylerin ilerleyen yaşlarda finansal ürün ve araç kullanımı ile finansal kararlar aşamasında o kadar daha iyi olduğunun önemi üzerinde durulmuştur (Sancak 2019: 57).

Ergün (2018:140-143), Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlığı: Balıkesir Üniversitesi Örneği başlıklı araştırmasında, üniversitede eğitim gören yükseköğretim (lisans ve lisansüstü) öğrencilerinin finansal bilinç seviyelerinin ölçülmesinde ve öğrencilerin finansal okuryazarlık durumları ile sosyoekonomik ve sosyo-demografik unsurlar arasındaki bağlantı tespit edilmeye çalışılmıştır. Üniversite öğrencilerinin sahip olduğu finansal okuryazarlık bilgi düzeyleri ile demografik özellikleri arasında yoğun bir ilişki olduğu ve öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin %45,31 ile yapılan ölçüm çerçevesinde düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir.

Finansal okuryazarlık bilincinin göstergeleri ve belirleyicileri olarak varsayılan; yaş, cinsiyet, akademik başarı düzeyi, öğrenim türü, yerleşim yeri, aile gelir düzeyi, çalışma deneyimi, eğitim seviyesi, finansal durum ve finansal bilgi kaynağı gibi bu araştırmanın varsayımlarında bildirilen unsurların bu araştırma neticesinde finansal okuryazarlık için bir belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır.

Özkale (2018: 171), matematik dersi eğitiminde finansal okuryazarlık olgusunun bulunduğu yeri ele almaya çalıştığı bu çalışmada ana çerçeve daireyi ortaya koymaya çalışan finansal okuryazarlık Colesium Modeli ve MFOEM ile, PISA gibi eğitim-öğretim programlarını aydınlatan çalışmalara yoğunlaşmıştır. Finansal bakımdan Colesium Modelinin Etkileşim Modeline bir taban oluşturarak, içerik-süreç-bağlam gibi taraflarının göz önünde bulundurulması ihtiyaç duyulan ana bileşenler bakımından da takip edilebilecek bir ekran görevi görmektedir. MFOEM modelinin ortaya çıkmasındaki ana yaklaşım, doğru kararların bireyler tarafından verilmesinde, aktif olarak kullanılacak matematik ile ilgili beceri ve bilginin değerlendirilmesidir. Böyle bir yaklaşımın ortaya çıkmasının sebebi de bireylerin doğru karar vermelerinin önemsenmesidir. PISA, çağımız dünyasının finansal okuryazarlık bilgi ve bilincinin ölçülmesinde ihtiyaç duyulan bir yeti olarak görülmektedir. Ancak bu sınavlara katılım sağlayan ülkelerin yetersiz denebilecek kadar az olması da dikkat edilmesi gereken bir konudur. PISA sınavının genel sınavlarına katılım sağlayan ülke yaklaşık 70 iken, finansal okuryazarlık alanındaki sınavlara katılım sağlayan ülke sayısının yaklaşık olarak 15 olduğu görülmüştür. Bu da gösteriyor ki, böyle hayati önem taşıyan bir alanda dünya genelinde henüz finansal okuryazarlık eğitimi yeterince değer kazanmadığı bundan dolayı da yaygınlaşmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmada Türkiye ve Ontario güncel matematik öğretim programları birbirine benzemektedir. Her iki programın ana yaklaşımı ve amaçlarının güncel ve çağdaş matematik eğitimi kriterlerine uyumlu plânlandığı, ifade edilebilir. Temel farklılık ise, matematik öğretim programları arasındaki kavram olarak finansal okuryazarlığın vurgulanmasıdır (Özkale, 2018: 171-186).

Finansal okuryazarlıkla ilgili Kanada öğretim programlarını incelediği çalışmasında, finansal okuryazarlığın tüm yönleri ile ele alınacağı bir finansal okuryazarlık eğitimi girişiminin gerekli olduğunu belirtmiştir.

Araştırmacı, finansal okuryazarlık konusunda bir revizyon gereksiniminin belirgin olduğunu, özellikle matematik dersinin öğretim müfredat programlarında bu revizyonun yerinde olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte müstakil bir finansal konularda temel bilgileri veren okuryazarlık dersinin müfredat çalışması yapılarak plânlanmasının ve kapsamlı bir öğretim programının hazırlanmasının da bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Barmaki (2015: 184), Hacettepe Üniversitesinde gerçekleştirdiği araştırmasında, öğrencilerin finansal konulardaki bilinç düzeyi ile finansal konulardaki tutum ve davranışları arasında doğrusal yönlü bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili hazırlanmış sorulara istenen düzeyde cevaplama yüzdesi %53,6'dır. Sorulmuş olan sorulara %50- %70 bandında doğru cevap vermiş olanların bilinç düzeyi orta seviye olarak kabul görmektedir. Sorulara doğru cevaplama oranının %53,6 olması, %50 olarak kabul edilen finansal okuryazarlık düzeyine yakın olduğu düşünüldüğünde düşüğe yakın bir düzeyde olduğu kabul edilebilir. Öğrencilerin %65,4 oran ile enflasyon, basit ve bileşik faiz hesaplamayla ilgili bilgilerin ölçülmeye çalışıldığı "temel para bilgisi" bölümü en yüksek doğru cevap verilen bölüm olmuştur. "Gelir konusundaki kavramlara ilişkin bilgi"nin ölçüldüğü bölümde ise, doğru cevap verebilme oranı %53,5 olarak ölçülmüştür. Öğrencilerin "harcama ve borçlanma" bölümündeki sorulara verdiği doğru yanıt oranı %53,1'dir. Öğrencilerin "yatırım ve tasarrufa" ait bilgi ve bilinçlerinin ölçülmeye çalışıldığı sorulara doğru cevap oranı %45,5 olarak tespit edilmiştir.

Araştırmada incelenen bölümler arasında en düşük ortalama orana sahip olan bölüm olarak karşımıza yatırım ve tasarruf konusu çıkmıştır. Araştırmadaki tüm sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde finansal konulardaki bilinç düzeyi ile finansal tutum ve davranışlar arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, araştırmada öğrencilerin üzerinde durulması gereken önemli bir düzeyde finansal bilgi eksikliklerinin olduğu, bu eksikliklerin giderilerek bireylerin olumlu yönde bir finansal ürün tercihi hususunda karar alabilme tutum ve davranışlarının oluşturulabilmesi için, sistemli bir eğitim programının uygulanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır araştırmada.

Literatür çalışmalarında görüldüğü üzere; finansal okuryazarlık, dünyada ve ülkemizde ekonomik istikrarın korunması ve bireylerin tasarruflarıyla yaptıkları yatırımların doğruluğu bakımından toplumun tüm katmanlarını ilgilendiren bir konu olmuştur. Genel olarak insanların finansal okuryazarlık bilinç düzeylerinin düşük olduğu, bireylerin finansal ürün kullanımı noktasında en çok karşı karşıya kaldıkları gündelik bankacılık ürün ve işlemleri hariç, diğer finansal yatırım araçlarını tercih ve kullanım öz yeterlilikleri bakımından yetersiz oldukları görülmüştür. Bu yetersizlikler, daha çok bilgi eksikliğinden kaynaklı yanlış yatırım araçlarına yönelim ve buna bağlı olarak da gerçekleşen zararlardır. Özellikle dünya çapında gençlerin bu konu ile ilgili bilinçlendirilmesinin gelecek adına başlı başına ayrıca bir önem taşıdığı literatür çalışmalarından da anlaşılmaktadır.

Ayrıca finansal okuryazarlık düzeyi ile finansal tutum ve davranışlar arasında doğrusal bir ilişki olduğu, öğrencilerin önemli düzeyde finansal bilgi eksikliklerinin olduğu hem yurt dışında hem de yurt içinde yapılan araştırmalarda ön plâna çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kapsamda, finansal okuryazarlığın tüm yönleri ile ele alındığı, pozitif yönde bir finansal tutum ve davranışların geliştirilmesi için eğitime ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun için de öncelikli olarak; temel ekonomi ve finans derslerinin ilk, orta ve lise düzeyinde müfredat programına ilave edilmesi ve hatta bu finansal bilinçlenme eğitim faaliyetlerinin olabildiğince erken dönemlerde verilmesinin önemli olduğu önerisi tüm çalışmalardan anlaşılmaktadır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma, lise seviyesinde öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini tespit etmek ve finansal okuryazarlık düzeyinin bazı finansal davranış türlerinde aynı olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik olarak, 2019 yılı Mayıs ayında İstanbul’da Anadolu ve Mesleki Teknik Anadolu Liselerinde okuyan toplam 456 öğrenci üzerine bir anket düzenlenmiştir. Araştırmada “Lise öğrencilerinin finansal davranış tarzları dikkate alındığında, finansal okuryazarlık düzeylerinde herhangi bir fark var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu sorular çerçevesinde, “Finansal okuryazarlık düzeyi finansal davranış türleri için aynıdır” sıfır hipotezi test edilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket, katılımcıların demografik özellikleri, finansal erişimleri, finansal davranışları ve finansal bilgilerini ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Araştırma sorusunun yanıtlanması amacıyla, araştırmaya katılan öğrencilerin finansal bilgilerini ölçmeye yönelik olarak sorulan 5 farklı sorudan kompozit bir finansal okuryazarlık değişkeni oluşturulmuştur. Bu değişken araştırmanın bağımlı değişkenini oluşturmaktadır. Katılımcıların finansal bilgi seviyesini ölçen bu sorulara doğru cevap verilmesi durumunda 1, yanlış cevap verilmesi durumunda ise 0 puan verilmiştir. Böylece finansal okuryazarlık değişkeni 5 farklı değer alabilen aralıklı bir değişken olarak analizlere dâhil edilmiştir. Şu haliyle finansal okuryazarlık değişkeni daha çok finansal bilgiyi ölçen sorulardan oluşmaktadır. Hâlbuki finansal okuryazarlık finansal bilgiyi de içeren; ama aynı zamanda onun da ötesinde para ile ilgili bilgileri kullanabilme ve yönetebilme becerisi ve para ile ilgili konularda karar alma yeteneğidir. Dolayısı ile okuryazarlık bilginin de yanında bir beceri ve bir yeteneği ifade etmektedir. Böyle bir değişkenin sadece tek bir fonksiyon ile ölçülmesi bu tür araştırmalar için bir sınırlılık olduğu söylenebilir. Ancak bilginin beceri ve yeteneğin ön şartı olduğu düşünüldüğünde, finansal okuryazarlığın önemli bir bileşeni olan finansal bilginin finansal okuryazarlık yerine kullanılmasının geçerlilik açısından herhangi bir sorun teşkil etmeyeceği değerlendirilmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenini finansal davranışlar oluşturmaktadır. Finansal davranışları ölçmeye yönelik 9 farklı soru

sorulmuştur. Ancak bağımlı değişkenin aksine, bu sorulardan herhangi bir kompozit değişken oluşturulmamış, her bir soru analize tek tek dâhil edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo-1’de, ankete katılan öğrencilerin cinsiyetleri, sınıfları ve okul türleri verilmiştir. Buna göre, öğrencilerin %65,8’i erkeklerden, %34,2’si ise kızlardan oluşmaktadır. Öğrencilerin %29,4’ü birinci sınıfa, %18,2’si ikinci sınıfa, %27,6’sı üçüncü sınıfa ve %24,8’i ise dördüncü sınıfa gitmektedir. Son olarak, ankete katılan öğrencilerin %25,9’u Anadolu Lisesi’ne giderken, geri kalan %74,1’i Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’ne gitmektedir. Öğrencilerin %40,4’ü günlük, %36’si haftalık, %10,7’si aylık, %3,5’i yıllık harçlık aldıklarını, geri kalan %9,2’si ise hiç harçlık almadıklarını beyan etmişlerdir.

Tablo-1. Demografik Özellikler ve Finansal Erişim

Değişken	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
<i>Cinsiyet</i>			
Kız	156	34,2	34,2
Erkek	300	65,8	100,0
<i>Sınıf</i>			
1	134	29,4	29,4
2	83	18,2	47,6
3	126	27,6	75,2
4	113	24,8	100,2
<i>Okul Türü</i>			
Anadolu Lisesi	336	25,9	25,9
Mesleki Teknik Anadolu Lisesi	73	74,1	100,0
<i>Finansal Erişim (Harçlık)</i>			
Günlük	184	40,4	40,4
Haftalık	165	36,2	76,5
Aylık	49	10,7	87,3
Yıllık	16	3,5	90,8
Hiç	42	9,2	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin çeşitli finansal davranış gruplarında farklılık gösterip göstermediğini anlamak için öncelikle tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış, ancak bağımlı değişkenin bahse konu finansal davranış gruplarında normallik varsayımını sağlayamadığı görülmüştür. Bu nedenle, tüm analizlerde varyans analizinin non-parametrik eş değeri olarak bilinen Kruksal Wallis-H testi

uygulanmıştır. Ancak, bu test de gruplar arası farkın hangi gruplardan kaynaklandığını vermemesi nedeniyle, yapılan her tek yönlü non-parametrik varyans analizi testinden sonra, Dunn'un tamamlayıcı karşılaştırma (post hoc) testi uygulanmış ve farkın hangi gruplardan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu testte rapor edilen ikili karşılaştırmalarda ortaya çıkan olasılık değeri (p değeri) Bonferroni'nin düzeltilmiş olasılık değeridir. Ayrıca, finansal erişim ile ilgili soruda harçlık almadığını beyan eden öğrenciler, harçlıkları ile ilgili yapılan analizlerden çıkarılmıştır.

a. Harçlıkları değerlendirme ve finansal okuryazarlık

Tablo-2'de görüldüğü üzere, öğrencilerden harçlıklarının bir kısmını tasarrufa ayırdığını beyan edenlerin finansal okuryazarlık (sıra) ortalaması tasarruf yapmadığını beyan edenlerinkine göre daha yüksektir. Kruksal Wallis-H testi sonucuna bakılarak grupların finansal okuryazarlık sıra ortalamalarının farklı olmadığını öne süren sıfır hipotezi reddedilebilir. Dolayısıyla en az iki grup arasında finansal okuryazarlık sıra ortalaması açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir [$\chi^2(3)=12.927, p=0.005$].

Tablo-2. Harçlığınızı ne şekilde değerlendiriyorsunuz?

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	Ort.	χ^2	SD	P
Finansal Okuryazarlık		14	198.8	12.92	3	0.005
	Önce tasarruf yapıp kalanını harcarım	2	8			
	Önce harcamalarımı yapar kalanını tasarruf ederim	17	230.4			
		0	7			
	Hepsini harcarım tasarruf etmem	65	0			
	Yanıt vermekte zorlanıyorum	37	0			
		41				
	Toplam	4				

Yapılan tamamlayıcı karşılaştırma testi sonucunda, farkın “hepsini harcarım tasarruf etmem-önce harcamalarımı yapar sonra tasarruf ederim” gruplarının sıra ortalamalarındaki farklardan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır ($H=51.874, z=3.084, p=0.012$).

b. Bir önceki harçlıktan kalan paranın değerlendirilmesi ve finansal okuryazarlık

Tablo-3'de, öğrencilerin bir önceki harçlıktan kalan paralarını nasıl değerlendirdiklerine dair verdikleri cevaplara göre finansal okuryazarlık sıra ortalamaları görülmektedir. Kruksal Wallis-H testine göre bağımsız değişken gruplarının finansal okuryazarlık sıra ortalamaları aynı değildir. Diğer bir ifadeyle, sıfır hipotezi reddedilerek en az iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu söylenebilir [$\chi^2(4)=20.425, p=0.000$].

Tablo-3. Bir sonraki harçlığınızı almadan önce arda kalan paranız varsa bununla ne yaparsınız?

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	Ort.	χ^2	SD	P
Finansal Okuryazarlık	Nakit olarak tutarım	196	231.7	20.425	4	0.000
	Bankada olan hesabıma yatırımım	44	210.2			
	Tüketim mallarına harcarım	125	172.77			
	Arkadaşlarıma borç veririm	20	200.13			
	Diğer	29	194.62			
Toplam		414				

Tamamlayıcı karşılaştırma testi ise, farkın “tüketim mallarına harcarım-nakit olarak tutarım” grupları arasındaki farktan kaynaklandığını göstermektedir ($H=58.927$, $z=4.463$, $p=0.000$).

c. Eldeki paranın tükenme sıklığı ve finansal okuryazarlık

Tablo-4’de, öğrencilerin yeni harçlıklarını almadan önceden ellerindeki harçlığın ne sıklıkla tükendiği sorusuna verilen yanıtlar ile finansal okuryazarlık düzeylerinin karşılaştırılması görülmektedir. Tablodan da görüleceği gibi, finansal okuryazarlık düzeyi, harçlıkları çok nadiren ve asla tükenmeyen öğrencilerin daima ve çok sık tükenenlere göre daha yüksektir. Kruksal Wallis-H testi sonucu gruplar arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir [$\chi^2(4)= 13.524$, $p=0.009$].

Tablo-4. Yeni harçlığınızı almadan önce elinizdeki para ne kadar sıklıkla tükenir?

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	Ort.	χ^2	SD	P
Finansal Okuryazarlık	Daima	81	172.09	13.524	4	0.009
	Çok Sık	103	199.63			
	Bazen	133	217.12			
	Çok Nadiren	74	231.14			
	Asla	23	235.74			
Toplam		414				

Tamamlayıcı karşılaştırma testi sonucuna göre ise, gruplar arasındaki fark “daima ve çok nadiren” sıklıkları arasından kaynaklanmaktadır ($H=59.049$, $z=3.183$, $p=0.015$).

d. Yeni harçlığın alınmasından önce paranın tükenmesi ve finansal okuryazarlık

Tablo-5’de, öğrencilerin yeni harçlıklarını almadan ellerindeki paraların tükenmesi durumunda gösterdikleri davranışlar ile finansal

okuryazarlık düzeyleri karşılaştırılmıştır. Buna göre, en yüksek finansal okuryazarlık düzeyi en yüksek olan grup sırasıyla ailemden tekrar harçlık alırım, tasarruflarımı harcarım, giderlerimi kısar ve tasarruf ederim ve bir şekilde borç alırım diyenlerdir. Ancak, Kruksal-Wallis-H testi gruplar arasındaki ortalamaların anlamlı düzeyde farklı olmadığını göstermektedir [$\chi^2(3) = 7.1, p=0.069$].

Tablo-5. Bir sonraki harçlığınızı almadan paranız tükenirse genellikle ne yaparsınız?

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	Ort.	χ^2	S	
					D	P
Finansal Okuryazarlık	Giderlerimi kısar ve tasarruf ederim	15	195.0	7.	3	0.06
		5	9			
	Tasarruflarımı harcarım	12	218.5			
		4	3			
	Akraba, arkadaş ve tanıdıklardan borç alırım	28	172.8			
		1	9			
	Ailemden tekrar harçlık alırım	10	221.7	7	7	
		7	7			
	Toplam	41	4			

e. Para idaresi ile ilgili davranış ve finansal okuryazarlık

Tablo-6’da, öğrencilerin paralarını nasıl idare ettikleri ile finansal okuryazarlıkları karşılaştırılmıştır. Buna göre, paralarının idaresini kendi yapan ve hedef koyup bu hedeflere ulaştığını söyleyen öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri para idaresine ilişkin konuları ailesiyle konuştuğunu ve bu konuda hedeflerine ulaşamadığını söyleyenlere göre daha yüksektir. Kruksal-Wallis-H testi gruplar arasındaki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir [$\chi^2(3) = 7.1, p=0.069$].

Tablo-6. Para idaresi ile ilgili davranışınız aşağıdakilerden hangisidir?

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	Ort.	χ^2	SD	P
Finansal Okuryazarlık	Paramın idaresini kendim yapar ve hedefler koyarım	211	222.1	13.02	3	.005
	Para idaresine ilişkin hedeflerime genellikle ulaşıyorum	89	210.83			
	Para idaresine ilişkin hedeflerime genellikle ulaşamam	44	197.35			
	Para idaresine ilişkin konuları ailemle konuşurum	70	165.62			
	Toplam	414				

Gruplar arası farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için yapılan tamamlayıcı karşılaştırma testi, bu farkın “para idaresine ilişkin konuları ailemle konuşurum-paramın idaresini kendim yapar ve hedefler koyarım” diyen gruplar arasındaki farktan kaynaklandığını ortaya koymuştur (H=56.483, z=3.550, p=0.002).

f. *Harcamaları takip etme ve finansal okuryazarlık*

Tablo-7’de, öğrencilerin harcamalarını takip edip etmedikleri ile finansal okuryazarlık düzeyleri karşılaştırılmıştır. Buna göre, harcamalarını takip ettiğini söyleyen öğrencilerle takip etmediğini söyleyen öğrencilerin finansal okuryazarlık sıra ortalamaları arasında fark vardır. Yapılan Kruksal-Wallis-H testi bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir [$\chi^2(2)= 12.953, p=0.002$].

Tablo-7. Günlük, aylık ya da yıllık harcamalarınızı takip eder misiniz?

Bağımlı Değişken	N	Ort. Sıralaması	χ^2	SD	P	
Finansal Okuryazarlık	Bir kısmını takip ederim	177	220.27	12.953	2	0.002
	Tamamını takip ederim	123	219.8			
	Takip etmiyorum	114	174.4			
Total	414					

Tamamlayıcı karşılaştırma testi gruplar arasındaki farkın “takip etmiyorum-bir kısmını takip ederim” ve “takip etmiyorum-tamamını takip ederim” kategorileri arasındaki farktan kaynaklandığını göstermiştir (H=45.862, $z=3.311, p=0.003$ -H=45.401, $z=3.028, p=0.007$).

g. *Ürün alırken karar verme kriteri ve finansal okuryazarlık*

Tablo-8’de, öğrencilere herhangi bir ürün alırken nelere dikkat ettikleri sorusuna verilen yanıtlarla finansal okuryazarlık düzeyleri karşılaştırılmıştır. Tablodan da görüleceği üzere, finansal okuryazarlık düzeyi en yüksek olan grup, karar verme kriterinin ihtiyaç olduğunu belirten gruptur. Daha sonra ise sırasıyla, marka, fiyat ve indirim diyen gruplar gelmektedir. Kruksal-Wallis-H testi gruplar arası finansal okuryazarlık düzeyinde görülen farklılıkların anlamlı olduğunu göstermektedir [$\chi^2(3)= 9.746, p=0.021$].

Tablo-8. Herhangi bir ürünü alırken nelere dikkat edersiniz?

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	Ort.	χ^2	SD	P
Finansal Okuryazarlık	Markasına	106	236.67	9.746	3	0.021
	Fiyatına	150	217.78			
	İndirim olup olmadığına	36	177.78			
	İhtiyacımı karşılayıp karşılamadığına	164	244.16			
Toplam		456				

Tamamlayıcı karşılaştırma testi sonuçlarına göre, gruplar arası fark; karar verme kriterinin ihtiyaç ve indirim olduğunu beyan eden gruplar arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile, herhangi bir ürünü alırken ihtiyacımı karşılayıp karşılamadığı kriterine dayanarak karar verdiğini

beyan eden öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile indirim olup olmadığına göre karar verdiğini beyan eden öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır ($H=-66.381$, $z=-2.840$, $p=0.027$). Diğer ikili karşılaştırmalar arasındaki fark ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

h. Alışveriş sonrası fiş veya faturaları saklama ve finansal okuryazarlık

Tablo-9'da, öğrencilere herhangi bir alışveriş sonrası fiş veya faturalarını saklayıp saklamadıklarına dair verdikleri yanıtlarla finansal okuryazarlık düzeyleri karşılaştırılmıştır. Tablodan da görüldüğü gibi, sakladığını beyan eden öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyi bazen sakladığını ve saklamadığını beyan eden öğrencilerininkine göre daha yüksektir. Kruksal-Wallis-H testi gruplara arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir [$\chi^2(3)=9.746$, $p=0.021$].

Tablo-9. Alışveriş yaptıktan sonra ödediğiniz tutarı gösteren fiş veya faturayı saklıyor musunuz?

Bağımlı Değişken		N	Ort.	χ^2	S D	P
Finansal Okuryazarlık	Evet, her zaman saklıyorum	18	243.1			
	Nadiren, büyük alışverişlerde saklıyorum	7	9			
		16	228.2	6.82		0.03
		4	4	7	2	3
	Hayır, saklamıyorum	10	202.7			
		5	3			
		45				
	Toplam	6				

Tamamlayıcı karşılaştırma testi gruplar arasındaki farkın her zaman sakladığını beyan eden öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile saklamadığını beyan eden finansal okuryazarlık düzeyleri arasındaki farktan kaynaklandığını ortaya çıkarmıştır ($H=40.459$, $z=-2.613$, $p=0.027$).

Sonuç

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin bazı finansal davranışlara ne ölçüde yansıdığı incelenmiştir. Yapılan analizler sonucu, elde edilen bulgular öğrencilerin sergilemiş olduğu farklı davranışlarda finansal okuryazarlık düzeyinin de farklı olduğunu ortaya koymuştur. Öğrencilerden harçlıklarından tasarruf yapan, artan harçlıklarını ellerinde nakit olarak tutan veya bankadaki hesabına yatıran, ellerindeki harçlıkları bir sonrakini alana kadar nadiren tükenen, sahip oldukları paranın harcanması ile ilgili kendilerine hedef koyduğunu beyan eden, harcamalarını düzenli olarak takip eden ve yaptıkları alışveriş sonrası fiş veya faturalarını saklayanların bunları yapmayanlara göre finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, finansal okuryazarlık düzeyinin

gençlerin finansal konulardaki davranışlarına önemli ölçüde yansıtıldığına işaret etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, literatürde yer alan birçok çalışmanın amacı ile farklı olduğundan bulguları da farklılık göstermektedir. Finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan birçok çalışmada finansal okuryazarlığın demografik değişkenler üzerinde göstermiş olduğu farklılıklara vurgu yaptığı görülmektedir. Bu çalışmada ise, literatürde üzerinde daha az durulan finansal okuryazarlığın gençlerin davranışlarında ne ölçüde farklılaştığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, bulguların literatüre önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmanın bulguları, lise çağındaki öğrencilerde harçlıklarını yerinde kullanma, tasarruf etme, para ile ilgili hedef koyma, bilinçli alışveriş yapma ve harcamalarını takip etme gibi finansal konularda finansal okuryazarlığın önemini öne çıkarmıştır. Bu bulgulara bakarak gençlerin finansal konularda gösterdikleri davranışların yönlendirilmesinde finansal okuryazarlığın önemli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Araştırmanın bulguları hem aileler hem de politika yapıcılara uygulama açısından yol gösterici niteliktedir. Bireysel borçlanmanın arttığı ve tasarrufların azaldığı bir dünyada, finansal okuryazarlığın öne çıkarılarak bireylere daha küçük yaşlardan itibaren yukarıda işaret edilen konularla ilgili pozitif alışkanlıklar kazandırılması hem bireysel hem de toplumsal açıdan yararlı olacaktır.

Son olarak, konu ile ilgili ileride yapılacak araştırmalarda kesitsel araştırmaların yanında boyamsal araştırmalara da yer verilerek bireylerin finansal davranışlarının zamana yayılarak gözlemlenmesi ve finansal okuryazarlık eğitimi alan bireylerin ne ölçüde bunları davranışlarına yansıtarak uygulamaya geçirdiklerinin ortaya çıkartılmasında fayda mülâhaza edilmektedir. Sadece kesitsel araştırmalarla ortaya konan bulguların finansal okuryazarlığın bireylerin hayatında uzun vadede ne derece önemli olduğunun anlaşılmasını güçleştireceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Altıntaş, K. (2009). Belirlenmiş katkı esaslı emeklilik planlarında finansal eğitimin önemi: Katılımcıların finansal okur yazarlığı çerçevesinde alternatif bir yatırım eğitim modeli. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.5, Sayı. 9*
- Avustralya Menkul Kıymetler ve Yatırımkomisyonu (ASIC) (2011). *National Financial Literacy Strategy*. Australian Securities And Investments Commission.
- Barmaki, N. (2015). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma:Hacettepe Üniversitesi Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri Doktora Tezi.

- Bay, C. - Catusus, B. - Johed, G. (2014). Situating financial literacy,. *Critical Perspectives on Accounting*, No. 25, December, 36-45.
- Boz, D. (2019). Kütahya ilinde bulunan özel eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrenci velilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 147-160.
- Doğan, M. - Faikoğlu, S. (2016). *Davranışsal Finans ve Finansal Okuryazarlık*. Ekin Yayınevi.
- Ergün, K. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlığı: Balıkesir Üniversitesi Örneği*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Erkılıç, A. (2019). *Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyleri ve Matematik Ders Başarıları Arasındaki İlişki*. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Gökmen, H. (2012). *Finansal Okuryazarlık*, Hiperlink Yayınları.
- Haydari, A. (2018). *Bireylerin Finansal Okuryazarlık, Finansal Eğitim ve Finansal Erişim Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma: İstanbul İli Örneği*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Holzmann, R. (2010). *Bringing Financial Literacy and Education to Low and Middle Income Countries: The Need to Review, Adjust and Extend Current Wisdom*. World Bank Social Protection Discussion Paper, No 56501.
- İlhan, B. (2017). ‘Has the Risk Perception in Turkish Stocks Market Changed Intertemporally?’, *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, Vol. 8, No. 26, pp.1–21.
- Kaplan, A. B. - Kaplan F. N. (2018). The Archeology of Coin and its Archetypal Future. *Journal of Strategic Research in Social Science*, 8 (2), 55-64.Kılıç, Y., Ata, H. A., & Seyrek, İ. H. (2015).
- Kılıç, Y. - Ata, H. A., - Seyrek, İ. H. (2015). Finansal okuryazarlık: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 129-150.

- Lusardi , A. (2006). Financial Literacy and Financial Education: Review and Policy Implications,. *Networks Financial Institute at India State University Policy Brief*.
- Lusardi, A., - Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, (w17107).
- Lusardi, A., - Tufano, P. (2008). *Debt Literacy, Financial Experiences Andoverindebtedness*. National Bureau of Economic Research Inc., Cambridge.
- Öncüler, İ. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Özbek, A. (2019). *Erken Dönemde Ekonomi Eğitiminin Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisi: Uluslararası Bakalorya Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı
- Özkale, A. (2018). *Finansal Okuryazarlık ve Matematiksel Okuryazarlık Perspektifinde Türkiye ve Kanada (Ontario) Öğretim Programlarının İncelenmesi ve Bir Model Önerisi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri.
- Remund, D. (2010). Financial literacy explicated: the case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal Of Consumer Affairs*, 44(2), 276-295.
- Salman, Ü. - Esmeray, A. (2020). Financial literacy: A research for students taking accounting and finance education. *Journal of Business Research-Turk*, 12/2.
- Sancak, S. (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Finansal Okuryazarlık*. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Tdk. (2020). www.tdk.gov.tr.

Tektaş, D. (2019). *Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi ve Mesleki, Teknik Anadolu Liselerinde Görev Yapan Muhasebe ve Finansman Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Temizel, F. - Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: Anadolu üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi, öğrencilerine yönelik bir araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 1*.

Tosun, A. (2016). *Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyi Üzerine Bir Alan Araştırması*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finans Programı.

Extended Abstract

People have to make various decisions on financial matter throughout their lives. They need to have a certain financial literacy level in order to make sound and informed decisions. People in economies with low financial literacy levels make unconscious consumption and uncontrolled borrowing, which can have negative effects on their future lives. People with adequate financial literacy skills, on the other hand, are able to analyze changes and developments in the economy accurately and make effective financial decisions by avoiding attitudes and behaviors, which may cause financial problems. Financial literacy is bundle of skills that people can learn and master along with their traditional education at schools. The purpose of this study is to determine the financial literacy levels of high school students and to reveal whether the financial literacy level of these student develops in line with some of their financial behaviors in life. In other words, the study sought to answer following research question: "Is there any difference in financial literacy levels of high school students considering their financial behaviors?" We tested the null hypothesis: financial literacy levels are the same across different financial behaviors. In order to answer the research question, we administered a questionnaire to a total of 456 students attending in a number of Anatolian and Vocational Technical Anatolian High Schools in Istanbul, Turkey. The questionnaire surveyed various financial behaviors as well as financial literacy levels of the students. A complex financial literacy variable was created out of 5 different questions asked to measure the financial knowledge of the students participating in the study. This variable was the dependent variable of the research. Participants were given 1 point for correct answers and 0 points for otherwise. Thus, the financial literacy variable was included in the analysis as an interval measure that can take 5 different values. The independent variable was financial behavior. In order to measure financial behaviors, we asked 9 different questions. However, unlike the dependent variable, no composite variable was created

from these questions, and each question was included in the analysis individually. Since the data did not meet assumption for normality, we used the Kruskal Wallis-H test, which is known as the non-parametric equivalent of variance analysis. We also used Dunn's complementary comparison (post hoc) test to find out the groups that caused the difference. The findings obtained from the analysis showed that the financial literacy level was different across different behaviors. More specifically, students who indicated that they regularly save from their pocket money, keep their money in cash or deposit them in their bank accounts, rarely consume their pocket money until they secure the next one, set a target for the expenditures, and regularly monitor their expenses had higher levels of financial literacy compared to those who do not do any of these. These findings indicate that financial literacy level reflects significantly on the behaviors of teenagers in financial matters. This study investigated the extent to which financial literacy levels of young people differ in their behaviors, a topic that is rarely studied in the finance literature. In this sense, it makes a contribution to the current literature. Most studies in the literature have focused on the differences that financial literacy shows on demographic variables of participants. This study, however, attempted to reveal the extent to which financial literacy levels of high school students differs in their behaviors, a focus which is less emphasized in the literature. In this sense, it is considered that the findings will make an important contribution to the literature. The findings of the study also highlighted the importance of financial literacy in high school students in financial matters such as using their pocket money properly, saving, setting money-related goals, making conscious purchases and tracking their expenditures. Based on these findings, one can conclude that financial literacy is important in guiding young people's behavior in financial matters. The findings of the research can guide both families and policy makers for implementation. In a world where individual borrowing is increasing and savings are decreasing, it will be beneficial for both individually and socially to bring financial literacy to the forefront and to give individuals positive habits related to the above-mentioned issues from an early age. Finally, future studies should consider using longitudinal datasets as well as cross-sectional ones, observing the financial behavior of individuals over time, and revealing to what extent individuals who have received financial literacy training reflect these on their behaviors and put them into practice. Cross-sectional studies will make it difficult to understand how important financial literacy is in individuals' lives in the long term.

İKTİDAR VE MUHALEFET İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE DEMOKRAT PARTİ'NİN BİRİNCİ KONGRESİ

Oğuz KAAAN*

Öz

1923-1930 yılları arasında kuruluşunu tamamlayan tek parti dönemi 1930-1935 yılları arasında siyasal hayatta yerleşmesini gerçekleştirmiş ve 1935'ten sonra parti-devlet bütünleşmesini tamamlamıştır. Bu dönemin genel özelliği CHP'nin cumhuriyeti ilan eden güç olarak muhalefet tanımayan tepeden inmece bir siyaset anlayışını benimsemiş olmasıdır. Bu anlayış 1945'li yıllarda hem iç faktörlerin hem de dış faktörlerin etkisi ile zorunlu bir değişikliğe girmek zorunda kalmıştır. Eski bir Başbakan olan Celal Bayar'ın önderliğinde Demokrat Partisi 1946'nın Ocak ayında kurulmuştur. Bazı CHP'liler tarafından "muvazaa partisi" olarak düşünülen Demokrat Parti kısa süre içinde halkta çok geniş bir etki yapmıştır. Senelerdir tek parti iktidarından ve CHP politikalarından rahatsız olan topluluklar DP'yi desteklemiştir. DP bu dönemde hem arkasına aldığı halk desteği ile hem de iktidar partisine karşı geliştirmiş olduğu muhalefet politikaları ile 23 yıllık tek parti zihniyetine alışmış olan CHP'yi ve iktidar anlayışını zorunlu bir dönüşüme tabi kılmıştır. DP'nin CHP'ye karşı geliştirmiş olduğu muhalefette 1947 Birinci Büyük Kongresinin etkisi büyük olmuştur. Bu makalemizde Birinci Kongre sonrasında kabul edilen "Hürriyet Misakı"nın hem siyasal hayata hem de İktidar-muhalefet ilişkilerine etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, İktidar-Muhalefet İlişkisi, Demokrat Parti Birinci Kongresi, Adnan Menderes.

THE FIRST CONGRESS OF THE DEMOCRAT PARTY IN THE FRAMEWORK OF GOVERNMENT AND OPPOSITION RELATIONS

Abstract

The one-party period, which completed its establishment between 1923-1930, settled in political life between 1930-1935 and completed the party-state integration after 1935. The general feature of this period is that the Republican People's Party (CHP), as the power that declared the republic, adopted a top-down policy approach that did not recognize opposition. This understanding had to go through a necessary change in 1945 with the effect of both internal and external factors. The Democrat Party was established in January 1946 under the leadership of Celal Bayar, a former Prime Minister. The Democrat Party (DP), which was considered

* Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, oguzkaan71@yahoo.com, https://orcid.org/0000-0001-6764-4562

by some CHP members as a "muvazaa party", had a very wide influence on the public in a short time. For years, the communities that were disturbed by the one-party government and CHP policies supported DP. During this period, the DP subjected CHP, which became accustomed to a one-party mentality of 23 years, and its understanding of power, to a compulsory transformation, with the support of the people and the opposition policies it developed against the ruling party. The effect of the 1947 First Great Congress on the opposition of DP against CHP was great. In this article, we tried to examine the effects of the "Hürriyet Pact", which was accepted after the first congress, on both the political life and the power-opposition relations.

Keywords: Democrat Party, Republican People's Party, Power-Opposition Relations, Democrat Party First Congress, Adnan Menderes.

Giriş

Sened-i İttifakla başlayan iktidarın sınırlandırılması girişimleri Tanzimat Dönemi ve Meşrutiyet Dönemlerinde artarak devam etmiştir. 1913 yılından sonra İttihat Terakki'nin muhalefet kabul etmez yönetim anlayışı 1913-1919 yıllarını iktidarın sınırlanamadığı yıllar olarak nitelenmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Türkiye'nin kuruluş yılları olan 1920-1923 yılları arasında iktidarın sınırlanması anlayışı mecliste hâkim olmuştur. Ancak özellikle saltanatın kaldırılması süreci, Başkomutanlık meselesi, Lozan görüşmeleri ve Ali Şükrü Bey cinayeti gibi gelişmeler birinci meclisin feshiyle sonuçlanmıştır. Mustafa Kemal yeni meclisin oluşması için tüm illere haber yollamış ve milletvekilleri olacak kişilerde bazı özellikler aramıştır. Bu özellikleri taşıyan kişilerin oluşturduğu meclis tek kutuplu olarak faaliyetine başlamıştır. Ancak özellikle Lozan Antlaşması'nın kabulü ve Cumhuriyetin ani bir şekilde meclis gündemine getirilmesi, meclisteki milletvekillerinin tam olmadığı bir günde görüşmelerin yapılması, Cumhuriyetin ilanı, yeni anayasanın kabul edilmesi, Osmanlı döneminde kurulan bazı kurumların ortadan kaldırılması ve hızlı bir şekilde inkılap hareketlerinin başlaması parti içinde ve yeni meclis yapısında muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Muhalefet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ismi ile siyasal hayatta faaliyete başlamıştır. Partinin üyeleri yeni Türkiye'nin inşasında devrimci bir düşünce ile hareket etmeye başlayan Halk Fırkasının karşısında inkılapların evrimci bir düşünce ile yapılmasını istemiştir. Terakkiperver Fırkasının yapmış olduğu muhalefetten rahatsız olan Halk Fırkası, Şeyh Sait ayaklanmasını bahane etmiş ve Takriri Sükûn Kanunu'na dayanılarak Bakanlar Kurulu kararı ile partinin kapatılmasını sağlamıştır. 1925-1930 yılları Cumhuriyet Halk Partisinin hâkimiyetinde tek parti döneminin kurulması yıllarıdır. Bu yıllarda Takriri Sükûn ve İstiklal Mahkemeleri tek parti döneminin kurulmasında en etkili silah ve araç olmuştur. Ancak ismi cumhuriyet ile anılan bir devletin tek parti iktidarına dayalı olarak yönetilmesi hem içerde hem de dışarda olumlu karşılanmamıştır. Mustafa Kemal, Fethi Bey'e yeni bir parti kurması teklifini götürmüştür. Fethi Bey başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası, "muvazaa partisi" olarak

düşünülmüş ancak iktidardan memnun olmayan çevreler tarafından kısa süre içinde önemli bir seçmen kitlesine sahip olmuştur. Serbest Fırkanın hem halkta önemli bir destek bulması hem de Halk Partisine karşı geliştirmiş olduğu muhalefet politikası iktidar tarafından hoş karşılanmamıştır. Gelişmeler karşısında kuruluşundan doksan dokuz gün sonra Serbest Fırka kendini fesh ederek siyasal hayattan çekilmek zorunda kalmıştır. 1930 yılına kadar kuruluşunu tamamlayan tek parti yönetimi 1935'e kadar siyasal hayatta yerleşme süresini tamamlamış ve 1935 Kurultayı ile parti-devlet bütünleşmesini gerçekleştirmiştir. 1935 Kurultayı ile partinin Genel Sekreteri İçişleri Bakanı, Valiler de Partinin İl Başkanı statüsünü kazanmıştır. Bu çerçevede 1945 yılına kadar tek partinin hâkim olduğu bir siyasal hayat mevcut olmuştur.

II. Dünya savaşının sonunda galip gelen ABD ve İngiltere gibi devletlerde hâkim olan siyasal sistem demokrasiye dayanmaktadır. Savaştan sonra dünya hızlı bir şekilde iki kutba ayrılmıştır. Bir yanda kapitalizm ile demokrasiyi benimseyen ABD ve İngiltere'nin önderlik ettiği batı bloku diğer tarafta ise sosyalist-komünist bir sisteme dayalı doğu bloku. Bu dönemde Sovyetler Birliğinin Türkiye'den bazı taleplerde bulunması Türkiye'nin batı blokuna yakınlaşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin batı blokuna yaklaşması bu bloktaki devletlerin demokrasi talepleri ve buna uygun bir şekilde tek partili sistemden çok partili sisteme geçme istekleri vardır. Bu nedenle Türkiye bu blok içinde yer almak için siyasal sisteminde demokratik açılımlar yapmak zorundadır. Aynı zamanda yaklaşık 22 yıldır tek partili bir sistem içinde baskı ve dayatmalar altında yönetilen halkın çeşitli kesimlerinde de bir zorlama başlamıştır. Hem dışarıdan gelen hem de içeriden gelen baskılar ve talepler neticesinde iktidar partisi olan CHP diğer partilerin kurulmasına biraz da zorlanarak izin vermek zorunda kalmıştır.

Batı karşısında Türkiye'nin prestij ve güç kazanması için çok partili hayata geçme kararı alınmış ancak ilk yıllarda çoğulcu ve rekabetçi unsurları içinde barındırmayan bir düşünce ile "hegemonyacı parti rejimi" kurulmuştur. Çok partili hegemonik bir sistemin kurulması politikaları 1946 seçimlerinden sonra ve 1947 yılında iktidar-muhalefet ilişkilerinin çok gerilmesine neden olmuştur. Muhalefet, 1923 yılından beri tek parti rejiminin uyguladığı politikalara toplumsal tepkileri dile getirirken İktidar da muhalefeti bölücülükle suçlamıştır (İncioğlu, 2007:262).

CHP'nin çok partili hayata geçiş kararı sonrası ilk kurulan parti 7 Temmuz 1945 Tarihinde Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi olmuştur. 7 Ocak 1946 Tarihinde kurulan DP'nin kurulmasından sonra Tunaya'ya göre 1946 yılında 16 siyasi parti siyasal hayatta etkinlik göstermiştir (Tunaya, 1952:693-711).

Bu çalışmada önce DP'nin kuruluşu ve sonrasında siyasal hayattaki gelişmeler ile bu gelişmelerin iktidar muhalefet ilişkisi hakkında bilgi verilecektir. Sonrada DP'nin kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra gerçekleştirilen DP Birinci Büyük Kongresi incelenecektir. Son olarak DP Birinci Büyük Kongresi sonunda kabul edilen Hürriyet Misakı'nın hem

iktidar-muhalefet ilişkilerinde hem de siyasal hayata etkisi incelenmeye çalışılacaktır.

1. DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU VE SİYASAL GELİŞMELER

1945 yılının Mayıs ayında Bütçenin ve Toprak Kanunu'nun görüşülmesi sonrasında CHP milletvekillerinden Adnan Menderes, Celal Bayar, Emin Sazak, Refik Koraltan, Hikmet Bayur, Fuat Köprülü ve Recep Peker bu kanunları kabul etmeyerek ret oyu vermişlerdir. Ret oyu veren Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan CHP Meclis Grubu Başkanlığına 7 Haziran 1945'te "Dörtlü Takrir" olarak isimlendirilen bir takrir sunmuşlardır. Bu takririn özelliği anti-demokratik ve anayasaya uygun olmayan kanunların anayasaya ve demokrasiye uygun hale getirilmesi, meclis görüşmelerinin anayasanın şekline ve ruhuna uygun hale getirilmesi, vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerini Anayasanın gerektirdiği genişlikte kullanması ve parti tüzüğünde yapılacak değişikliklerle parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesi hakkında istenen bazı değişiklikleri içermesidir (Eriş, 2012:214-215).

Dörtlü Takrir, CHP hükümeti tarafından reddedilmiş ve takirde imzası olan Polatkan, Köprülü ve Menderes Partiden ihraç edilmiştir. Dörtlü takririn dördüncü kişisi olan Celal Bayar'da üç kişinin ihracı sonrasında Partiden istifa etmiştir (Karpata, 2013:234).

3 Aralık'ta istifa eden Bayar, 4 Aralık günü İnönü tarafından yemeğe davet edilmiş ve yemekte yapılan görüşmede Cumhurbaşkanı'nın onayı alınarak 7 Ocak 1946 tarihinde DP resmen kurulmuştur (Kabasakal, 1991:167). DP, Adnan Menderes, Refik Koraltan, M. Fuat Köprülü ve Celal Bayar'ın önderliğinde kurulmuştur.

DP kurulduktan sonra sık sık CHP ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırma ile ilgili DP'nin kurulduğu günlerde sık sık DP'li yöneticilere sorular sorulmuştur. Bu dönemde gazeteciler tarafından DP'nin "sağda mı, yoksa solda mı" olduğu sorusuna Adnan Menderes, "Belki de Halk Partisinden iki parmak daha soldadır" şeklinde cevap vermiştir (Yalman, yy:52).

1.1. 10 Mayıs 1946 CHP Olağanüstü Kurultayı

CHP, çok partili hayata geçildikten sonra diktatörlük özellikleri gösteren bir parti konumunda olmadığını göstermek için yeni politikalar belirlemiş ve partilerinin ilerici ve modern bir parti olduğunu ispatlama gayretine girmiştir (Karpata, 2013:475). Parti kurultayları CHP'li idarecilerin baskıya dayalı diktatörlük uygulamaları yapmadığını ispat etme çabasında önemli bir araç olmuştur. CHP, bu kurultaylarda çok partili hayatın gerektirdiği değişikliklere uyum sağlamak ve muhalefet partileri ile rekabet edebilmek için parti program ve tüzüklerinde bazı değişikliklere gitmiştir. CHP'nin 10 Mayıs 1946'da yapmış olduğu Olağanüstü Kurultay'ında 'Milli

Şef' sıfatından vazgeçen İnönü 'Değişmez Genel Başkanlık' geleneğini kaldırmıştır (Demirtaş, 2011:162-163).

Kurultay sonunda parti nizamnamesindeki en önemli değişikliklerden biri kuşkusuz muhalefette ısrarla istediği seçim sistemine ait düzenlemedir. 1946 yılına kadar Türkiye'de uygulanan seçim sistemi iki dereceli seçim sistemidir. Kurultay sonrası yapılan değişiklik ile seçim sisteminin tek dereceli seçim sistemine geçilmesi kabul edilmiştir. CHP, bu kararı alırken zaten partilerinin tek dereceli seçim sistemini istediğini ancak şartlar nedeniyle iki dereceli sistemin uygulandığını ifade etmişlerdir (CHP, 1946:4-5 Akt. Uzun, 2013:150).

1927 yılında yapılan CHP Kurultayı'nda başkanlık "Değişmez Genel Başkanlık" olarak düzenlenmiştir. 1946 yılında yapılan CHP Olağanüstü Kurultayı sonunda "Genel Başkan" ibaresi kullanılması kabul edilmiştir. Genel Başkan'ın da parti milletvekilleri arasından dört yıllık bir süre için seçilmesi ilkesi hüküm altına alınmıştır (CHP, 1946:4-5 Akt. Uzun, 2013:152).

Kurultay sonunda kabul edilen bir diğer düzenleme de çok partili siyasal hayatın daha iyi işleyebilmesi için sınıf esasına dayalı parti ve dernek kurma yasağının kaldırılmasıdır (CHP, 1946:4-5 Akt. Uzun, 2013:154).

1.2. 1946 Belediye Seçimleri

DP'nin kurulması sonrasında yeni partiye halk tarafından gösterilen ilgi CHP tarafından tedirginlikle karşılanmıştır. Bu nedenle CHP, hem belediye seçimlerini hem de genel seçimleri kısa bir süre içinde yapma kararı almıştır. Kısa bir süre içinde CHP, belediye seçimlerinin öne alınması ile ilgili çalışmalar yapmış ve CHP Olağanüstü Kongresinde erken belediye seçimi yapılması ile ilgili adım atılması kararlaştırılmıştır. Erken belediye seçimleri için meclise bir kanun tasarısı sunulmuştur.

CHP tarafından alınan Belediye seçimlerinin vaktinden önce yapılması kararı yeni kurulan partiler ve özellikle de DP tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

DP, CHP tarafından öne alınan yani baskın seçim olarak nitelenen belediye seçimlerine katılmama kararı almıştır. DP Genel Merkezi tarafından 8 Mayıs 1946 tarihinde Belediye seçimlerine katılmama kararı Celal Bayar imzası ile Merkez Yönetim Kurulunun 8 Mayıs 1946 tarihli tebliği olarak parti örgütlerine gönderilmiştir (İnan, 2002:111).

Belediye seçimlerinin öne alınması karşısında DP'nin seçimlere girmeme kararı CHP'nin DP'yi "vatana ihanet"le suçlanmasına neden olmuştur (İnan, 2002:121). DP'nin belediye seçimlerini boykot ederek katılmama kararı alması iktidar-muhalefet ilişkisinin sertleşmesine neden olmuştur.

1.3. 1946 Milletvekili Seçimleri

DP, kurulduktan kısa bir süre sonra parti teşkilatlanmasını tamamlamadan yapılan erken belediye seçimlerine katılmamıştı. DP, aynı

şekilde bir yıl öne alınan milletvekilliği seçimlerine de baskı ve tehditlere rağmen boykot ederek katılmama eğilimindedir (Ahmad,1994:33).

CHP'nin 1946 yılında yaptığı olağanüstü kurultayında İnönü, DP'nin seçimlere katılmama eğilimini tehditkâr bir şekilde eleştirmiştir. İnönü, bir partinin meşru yoldan ayrılmasını gayri meşru yola girmekle nitelendirmiştir. Bu partilerinde kapatılacağını ve idarecilerinin de mahkemelerde yargılanacağını ifade etmiştir. Bayar, İnönü tarafından yapılan bu tehditli açıklamaları DP'nin genel seçimlere katılmama kararı alması durumunda İnönü ve CHP tarafından partinin gayri meşru yola girmiş sayılacağı ve kapatılacağı ve “vatan hainliği” ile suçlanabileceğini söylemiştir (Bayar, 1986:54-55).

Bayar, erken seçim kararı alınmasından sonra seçim kanununda yapılacak değişiklik için üç istekte bulunmuştur. Bu isteklerden biri, tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmesi, ikincisi seçimlerde idarenin ve hükümetin müdahalede bulunmaması ve son olarak ta seçimlerde hile yapılmayacağına dair gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır (Tasvir, 23.4.1946). Ancak seçimlerde DP'nin talep ettiği seçim sistemin de kısmen düzenlemeler yapmış iken bazı düzenlemelerde yapılmamıştır. Bu seçimlerde Türkiye seçim sistemi tarihinde ilk kez tek dereceli seçim sistemi ile tanışmıştır. Aynı zamanda seçimlerin tek günde yapılacağı hükme bağlanmıştır. Ancak seçimlerin bağımsız yargı organları tarafından denetlenmemesi, oy pusulalarının hemen imha edilecek olması ve en önemlisi de “açık oy gizli tasnif” kararı seçimlerin ciddi anlamda şaibeli olmasına neden olmuş ve günümüze kadar anti demokratik bir seçim olarak itham edilmesini netice vermiştir.

1946 seçimlerinde DP 54 milletvekilliği kazanmıştır. Bağımsız olarak 8 milletvekili meclise girerken CHP de 403 milletvekilliği kazanmıştır. Ancak bu sonuçlara DP'liler şiddetli itirazlarda bulunmuştur. DP'li idareciler kendilerine ulaşan bilgilere göre 279 milletvekili kazandıklarını CHP'nin ise ancak 186 milletvekilliği kazandığını iddia etmişlerdir (Kaynar, 2020:17).

1946 seçimlerinde kuvvetli hile iddiaları muhalefetteki DP ile iktidar partisi olan CHP arasında ilişkilerin oldukça sertleşmesine neden olmuştur.

1.4. DP-CHP arasındaki İlişkilerin Sertleşmesi

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan DP'ye bazı CHP'liler tarafından biçilen rol muvazaa partisi olmasıdır (Kabasakal, 1991:167). Ancak kısa süre içinde halkın partiye güçlü teveccühü ve partinin birçok ilde örgütlenmesini tamamlaması CHP yönetimini telaşlandırmıştır. DP kurulduktan hemen sonra CHP'ye karşı muhalefet işlevini güçlü bir şekilde yerine getirmeye başlaması da iktidar partisinin telaşlanmasının sebeplerindedir. DP, siyasal hayata başlar başlamaz en önemli eleştiri konusu antidemokratik kanunlar olmuştur. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı İnönü'nün tarafsız olması için parti başkanlığını bırakmaması da eleştirilen konular içinde olmuştur.

CHP tarafından önce belediye seçimlerinin hemen sonrasında da genel seçimlerin öne alınması iktidar partisi CHP ile muhalefet partisi DP'nin

arasındaki ilişkilerin ciddi şekilde sertleşmesine neden olmuştur. İktidar partisi ile muhalefet partisi arasında karşılıklı ithamlar ve suçlamalar sürekli kamuoyunun gündemi olmuştur.

İlişkilerin sertleştiği bir dönemde CHP'nin hem ideologlarından hem de en sert karakterlerinden biri olan Peker'in Başbakan olması muhalefet tarafından iyi karşılanmamış ve iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin dozu giderek artmıştır (Okutan, 2014:149).

Bu dönemde DP, CHP yönetimini otoriterlik, totaliterlik ve diktatörlük ithamları ile sürekli eleştirmiştir. Ağaoglu İnönü dönemini nitelerken Polis rejimi tabirini kullanmıştır. CHP tarafından kurulan bu polis rejimin özellikle muhalefet partisi DP'ye karşı yürütüldüğünü ifade etmiştir (Ağaoglu, 1972:118-120). CHP'de DP idaresini komünistlikle suçlamıştır. DP idaresinin komünistlerle ilişki içinde olduğu ithamlarını ileri sürmesi muhalefet partisinin önemli sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur (Koçak, 2012:313).

DP'nin kurulmasından sonra başlayan iktidar muhalefet ilişkilerindeki sertleşme önce belediye seçimlerinin sonra genel seçimlerin öne alınmasıyla artmış Peker'in başbakan olması ile de doruk noktasında çıkmıştır. Peker hükümeti döneminde bazen DP kapatma ile tehdit edilmiştir. Kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra DP Birinci Kongresi 7 Ocak 1947 tarihinde iktidar muhalefet ilişkilerinin çok sert olduğu bir zaman içinde yapılmıştır.

2. 1947, DP BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ

CHP, 1923 yılında kurulduğu andan itibaren kurultaylarını dört yılda bir gerçekleştirmiştir. CHP, parti içinde muhalefetin oluşmasına izin vermediği gibi siyasal hayatta kurulan partilerinde yaşamasına izin vermemiştir. Tek parti döneminde kurulan muhalif partilerin kongre yapacak kadar varlıklarını sürdürmedikleri düşünüldüğünde DP Birinci Büyük Kongresi hem Türkiye'nin demokrasi tarihi açısından hem iktidar muhalefet ilişkileri bakımından hem de Türkiye'de siyasal parti kongreleri tarihi açısından daha kritik bir yere oturmaktadır.

DP Birinci Kongresi hem yapılmadan önce hem de yapıldıktan sonra iktidar ve muhalefet arasında karşılıklı ithamların ve eleştirilerin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle DP'liler iktidarı DP'ye karşı hasmane tutumları nedeniyle sürekli eleştirmişlerdir. DP idarecileri Birinci Kongre yapılmadan önce iktidar tarafından bazı zorlukların çıkarıldığını iddia etmişlerdir. İktidar tarafından yapılan baskılardan dolayı Ankara'da toplantı yapmak için bina bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bayar'da hükümetin DP kongresinin yapılmaması için her türlü engeli çıkardığını ve bu nedenle kongre yapılacak yeri bulmakta zorlandıklarını iddia etmiştir. Otel veya bina sahiplerinin mülklerini DP Kongresi için kiraya vermekten çekinmelerinden (Bayar, 1986:67) dolayı kongre, Ankara'da Anafartalar Caddesi'nde bulunan Yeni Sinema Salonunda gerçekleşmiştir (Tanin, 08.01.1947).

DP, 7 Ocak 1947 tarihinde kuruluşundan bir yıl sonra ilk kongresini toplamıştır (Tanör, 1996:259). Ülkenin her yerinden gelen partililer sinema

kapısı önünde toplanmıştır. Partinin milletvekilleri ön sıralarda otururken 906 parti delegeşi ikinci sıradan itibaren oturmuşlardır (Mete, 1947:17).

Son Saat gazetesi, Birinci Kongrenin yapıldığı salon hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre Kongre salonu, CHP'nin "Halkevinden ziyade Halk Partisinin evi olduğu anlaşılan yere kabul edilmediği için bir sinema binasında" gerçekleşmiştir. DP toplantıları ancak sinema saatlerinin dışında yapılmıştır. Son Saat Gazetesine göre "demokratlar bu mütevazı çatının altında memleketi pek yakından ilgileyen hayati konuları" tartışmışlar ve bu tartışmalar geniş hürriyet havası içinde yapılmıştır (Mete, 1947:60).

7 Ocak 1947'de başlayan Kongre 11 Ocak 1947 tarihinde sona ermiştir. 7-11 Ocak tarihleri arasında gerçekleştirilen DP Birinci Büyük Kongresi, Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi demokrasi tarihi açısından demokratik bir havada geçmesi anlamı ile yaşanan ilk siyasi kongresidir. Bu özelliği ile Kongre, Türkiye'nin demokrasi tarihine önemli hadiselerden biri olarak geçmiştir (Çavdar, 1999:415). Cumhuriyet Dönemi'nde ilk kez bir muhalefet partisi özgürlük içinde bir kongre gerçekleştirmiştir. Bu kongrede kongreye katılan tüm delegeler özgür bir şekilde konuşmalarını yapmışlardır. İktidar partisine karşı bir gövde gösterisi ve meydan okuma olarak görülen bir kongredir. Kongre neticesinde alınan kararların iktidar partisi tarafından gerçekleştirilmesi istenmiştir. Aksi halde millete döneceklerini yani "milletin yargısına terk" edeceklerini güçlü ve "gür bir sesle ilan" etmişlerdir (Eroğul, 1989:22). Kongrede yaşananlar tek parti tecrübesine sahip olan bir toplum için gerçekten hayal edilmesi güç olgulardır. Kongre bazı gazeteciler tarafından Erzurum ve Sivas Kongrelerine benzetilmiştir. Bu benzetme Sivas ve Erzurum Kongrelerinde olduğu gibi yeni bir devletin kurulmasının temel taşları olarak görülmüştür (Eroğul, 1989:22).

Kongre, hem hürriyetçi bir havada gerçekleşmiş hem de parti içindeki muhalefetin açığa çıkmasını sağlamıştır. Kongrenin amacı dört başlık altında toplanabilir. Bu başlıklardan birincisi Partinin geçmişteki faaliyetlerinin görüşülmesidir. İkincisi, Partinin geleceğiyle ilgili planların yapılmasıdır. Üçüncüsü, Parti programında yapılacak değişiklikler ve dördüncüsü, partinin organlarını oluşturacak kişilerin seçilmesidir (Karpat, 2013:268).

Kongre'de görüşülmesi planlanan başlıklar dört maddedir. Ancak bu amacın ve planın dışında gelişen bir parti kongresi olarak devam etmiştir. Bu kongre aynı zamanda yoğun bir şekilde CHP'ye muhalefet yapılan bir kongre olmuştur. CHP'ye yapılan eleştiriler; CHP hükümetlerinin hürriyet ortamını sağlayamadığı, hükümetin memurlar vasıtasıyla hürriyeti sınırlandırdığı, köylülerin maddi durumlarının yoksulluk derecesinde olduğu, okullarda din derslerinin okutulması gerektiği, serbest teşebbüs anlayışının gereği olarak devletin sahip olduğu ticari teşekküllerin kaldırılması, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ve Köy Enstitüleri gibi kanunların ve uygulamaların yeniden düzenlenmesi (Karpat, 2013:268) , özellikle seçimlerde askeri ve sivil bürokrasinin partizanca verilen oylara müdahalesidir (Ahmad, 1994:37).

Kongre'deki demokratik hava o kadar ileri gitmişti ki, delegeler istediği düşüncelerini konuşmalarında dile getirebilmişlerdir. Bir delege, valilerin illerde tek dereceli seçim sistemine dayalı olarak seçilmesini talep etmiş ve dinleyicilerden güçlü bir alkış almıştır (Eroğul, 1989:23). Kongrenin programının görüşülmesi esnasında eleştirel yaklaşan delegelere bazı kısıtlamalar olurken CHP'yi eleştiren konuşmalar ve ateşli söylemler hürriyetçi ortamın içinde en fazla rağbet gören konuşmalar olmuştur (Karpat, 2013:269).

Birinci Kongre'de Menderes, kongreye gelenlerin heyecanına katılarak CHP'yi "Devlet Partisi devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret" kaldığı şeklinde itham etmiştir (Eroğul, 1989:23).

Celal Bayar, Birinci Kongrede yapmış olduğu konuşmasında önce seçim kanununun yeniden düzenlenmesi, Sıkıyönetimin kaldırılması, milletin emniyet ve huzurunun sağlanması ve hürmet edilmesi, Devlet Başkanının görevde olduğu süre zarfında parti başkanlığını fiilen yapmaması konuları üzerinde durmuştur (Mete, 1947:19).

Samet Ağaoğlu, ikinci günü kongrede yapmış olduğu konuşmasında "Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine, zümre hâkimiyetine son vermek kararı topladı" ifadelerini kullanarak bu kongrenin önemine ve amacına vurgu yapmıştır (Mete, 1947:21).

Birinci Kongrenin üçüncü gün yapılan oturumunda Kongre başkanı "Dilek Komisyonu Raporu" nu okumuştur. Raporda yer alan maddeler beş konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu Raporda yer alan konular: "1.Anayasada yapılması istenilen tadilat ve değişiklik ile anayasaya aykırı kanunların değiştirilmesi, 2.Cumhurbaşkanının milletin içinden tek dereceli olarak seçilmesi ve ancak iki devre için Cumhurbaşkanlığı'nda bulunması, 3.İkinci bir teşrii meclisinin kurulması 70 bin kişiye bir milletvekili seçilmesi suretile her iki meclisin milletvekili adedinin 36 olması, 4.Lüzumu halinde kabineye meclis dışından da bakan alınması ve bakan kelimesi millet üstünde bir otorite ifade ettiği için vekil kelimesine çevrilmesi, 5.Devletçiliğin izahı, DP programında yer alan devletçiliğin güttüğü maksatların açıklanması" hususlarıdır (Mete, 1947:27).

Birinci Kongrenin dördüncü günü yapılan konuşmalarda devlete ait ticari kurumların kaldırılması, milli saraylarda kimsenin oturmaması, hayattaki devlet adamlarının heykellerinin dikilmemesi, DP'lileri tehdit eden idarecilerin cezalandırılması talep edilmiştir (Mete, 1947:44).

DP'li yöneticilere göre CHP'li yöneticiler, eski düzenlerini sürdürülebilmeleri için siyasal hayatta bazı tedbirler almaya başlamışlardır. Seçimlerden sonra kurulan hükümette yer alan bakanların içinde şiddet politikalarını meşrulaştıran kanunların daha da şiddetlendirilmesi hatta istiklal mahkemelerinin yeniden canlandırılmasını isteyenler oluşmuştur. Kongre'de seçimlerden sonra CHP'nin ilk icraatlarından birisinin İstanbul gazetelerinin seçimlerden bahsetmesinin yasaklandığına dair Sıkıyönetim

Komutanlığına gönderilen tebliğ olduğu ve bu tebliğe dayalı olarak bazı gazetelerin kapatıldığı ifade edilmiştir (Mete, 1947:11-12).

DP Birinci Kongresi'nde CHP'nin 1946 seçimleri öncesinde ve seçimler yapılırken yapmış olduğu baskılara da gönderme yapılmıştır. DP yönetimi, seçimler öncesinde vatandaşların şehirlerinden kasabalarına, kasabalarından köylerine gidip gelme hürriyetlerinin sınırlandırıldığını ve bu şekilde CHP'nin her ne şekilde olursa olsun seçimleri kazanma politikası güttüğünü iddia etmiştir (Mete, 1947:11). Bu nedenle kongrede bu tür uygulamaların önüne geçmek için tartışılan konuların başında seçim güvenliği gelmiştir. Özellikle gelecek seçimlerde askeri ve sivil bürokrasinin partizanca verilen oylara müdahalesini engellemek için seçimlerin yargı kontrolünde yapılması gereğine vurgu yapılmıştır (Ahmad, 1994:37).

DP Birinci Büyük Kongresinin kuşkusuz siyasal hayatı etkileyen en önemli sonucu, kongre sonunda Ana Davalar Komisyonu'nun hazırlamış olduğu ve delegeler tarafından kabul edilen "Hürriyet Misakı" bildirisidir (Vatan, 12.01.1947).

DP'nin Birinci Büyük Kongresi sonrasında kabul edilen bildiride önce başlangıç cümlelerinde dört maddelik bir tahrir vardır. Bu tahrirler, anayasaya uygun olmayan kanunlar, seçim kanununun değiştirilmesi, idarenin karşısında parlamentonun durumu ve DP Meclis Grubuna ait konulardır. Bildirinin devam eden cümlelerinde çok partili hayata geçildikten sonra kongreye kadar olan süreçteki CHP tarafından DP'ye ve partililere karşı geliştirmiş olduğu politikalar üzerinde tespitler yapılmıştır. Bu tespitlerden bazıları idarenin hala tek-partili dönemde olduğu gibi davranması, iktidar partisinin emrinde çalışmaya devam etmesi, DP'nin kurulmasını önlemeye çalışması, parti mensupları üzerinde her türlü tazyik ve sataşmalara devam etmesi ve partinin yapmış olduğu faaliyetleri önlemeye çalışması gibi ifadeler vardır (Koçak, 2012:285-Burçak, 1979:245) Bildiride aynı zamanda iktidar partisinin yapmış ve yapmamış olduğu bazı konular hakkında da iddialar ileri sürülmüştür. İktidar tarafından 1946 seçimlerinin yapılış şekli ve bu nedenle halkın oylarını serbestçe kullanamadığı belirtilmiştir. Bu baskı ve korkuya dayalı siyaset uygulamalarının devam etmesi halinde "millet hâkimiyetinin" teessüs etmeyeceği ifade edilmiştir. Bildiride, "Milli vicdanın şuurlaşan davalar olarak" ifade edilen konulardan ilki; Vatandaşların hak ve hürriyetlerini engelleyen ve anayasamızın ruhuna metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması, ikincisi, "milli hâkimiyet prensiplerini" yerleştirmek için vatandaşların oyunu emniyet içinde ve serbestçe kullanmasını sağlayacak şekilde seçim kanununun yapılması, üçüncüsü, Devlet Başkanlığının ve parti başkanlığının bir kişide birleşmemesi esaslarının kabul edilmesi ve yeni düzenlemeler yapılarak bu konuların uygulamaya girmesi talep edilmiştir (Koçak, 2012:286-Burçak, 1979:245-246).

Bildiride, tek parti zihniyetinin ve uygulamalarının "memleketin demokratik inkişafını" engelleyecek şekilde politikalarına devam etmesi durumunda "Meclis'ten çekilmesi, partimiz için içtinabı mümkün olmayan

tabii bir karar” olacağı belirtilmiştir (Koçak, 2012:287; Burçak, 1979:248). Bu ifadelerde göze çarpan en dikkat çekici cümleler kuşkusuz DP’nin “sine-i millete dönme” yani meclisten çekilme ifadeleridir. Ancak bu meclisten çekilme teklifinin uygulamaya nasıl ve ne zaman geçeceği noktasında açık bir ifade yoktur. Bu şekilde bir durumun tespiti ve uygulaması itidal yanlısı parti yöneticilerinin takdirlerine bırakılmıştır. Parti tabanından yoğun bir şekilde gelen “sine-i millet” teklifleri parti üst yönetimini en çok zorlayan konuların başında olmuştur. Parti yönetimi bu teklifin uygulamaya geçmesini formüle ederken bulmuş olduğu çözüm “sine-i millet” kararının DP Genel İdare Kurulu tarafından alınmasıdır. DP yöneticileri bu şekilde bir düzenleme yaparak kongreden çıkması kesin olan “sine-i millet” kararının DP Genel İdare Kurulu’na bırakılması sonucunda olası radikal politikaların da önüne geçilmesini sağlamıştır. Parti yönetiminin ustaca manevraları sonucu bildirinin partililerin büyük uzlaşısı sonucu kabul edilmesi hem parti yönetiminin partililer üzerindeki etkinliğini hem de daha itidalli politikalar üretilmesine neden olmuştur (Koçak, 2012:288). DP Kongresi neticesinde yayınlanan tebliğde “Bugün hâkim olan siyasi ve idari şartlar altında muhalefetin hakiki bir mürakabe vazifesi yapabilmesinin gayrimümkün olduğu” (Vakit, 25.07.1947:1) vurgulanmıştır.

DP Birinci Büyük Kongre sonunda kabul edilen Hürriyet Misakı Bildirisi, iktidarın iplerini cumhuriyet tarihi içinde ilk kez halkın eline verdiği bir zaman dilimini ve olayını ifade etmesi bakımından önemlidir. DP, aslında bu bildiri ile bir anlamda kendi hayatının da devam etmesini garanti altına almıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Fırka örneklerinde olduğu gibi siyasal hayattan kısa süre içinde silinme ihtimalini bu Hürriyet Misakı ile bir nevi ortadan kaldırmıştır. Bu bildiri ile “Türkiye halkı, biçimsel olarak da olsa, siyasal yönetimin sahnesine çıkarılmıştır.” (Eroğul, 1989:24-25).

2.1. Kongre Sonrası İktidar-Muhalefet İlişkileri

DP Birinci Büyük Kongresi başlayıncaya kadar CHP, genel olarak kongreye karşı ılımlı bir tavır sergilemiştir. Ancak Hürriyet Misakının kabul edilmesinden sonra CHP’nin DP’ye karşı olan tutumunda büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Kongreden sonra CHP ile DP yani iktidar-muhalefet ilişkisi kısa süre içinde çok sertleşmiştir.

DP’nin 1947 yılında yapılan Birinci Büyük Kongresi sonrası kabul edilen kararlara “Hürriyet Misakı” ismini vermesine karşı CHP, “Hürriyeti Baltalama Misakı” ismini vermiştir (Yeni Asır, 28.09.1947).

Ulus Gazetesinde Nihat Erim, “Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra” isimli makalesinde DP’nin Hürriyet Misakı ile talep ettiği değişikliklerin gerçekleştirilmemesi halinde “Sine-i Millet’e dönme tehdidini “demokrasi ile devlet fikri” nin ucuzlaştırılması olarak nitelmiştir (Erim, 12.01.1947). Erim, Ulus’ta DP Kongresini eleştiren ve karşı çıkan yazılarına sonraki günlerde de devam etmiştir. Erim, DP’nin kendi partilerine rakip olacak bir gücü olmadığını ve olamayacağını söyleyerek

CHP'nin DP'ye karşı almış olduğu tavrı ve bakış açısını açıklamıştır (Erim, 12.01.1947).

Nihat Erim, Hürriyet Misakının kabul edilmesine tepkisini “Büyük Meclis Zor Kabul Etmez” başlıklı yazısında devam etmiştir. Erim, “Hürriyet Misakı adı verilen kararların taşıdığı tehdit manasının hukuk zihniyetiyle Anayasa mefhumu ile, hatta normal işleyen bir devlet fikriyle uzlaştırılmasına imkân yoktur.... Teslim etsinler ki bu bir ihtilal, bir isyan delilidir.... Bizim şahsi kanaatimize göre DP kurulduğu günden beri en ağır hatayı bu kararı” almakla işlediğini belirtmiştir (Erim, 12.01.1947 Akt. Kocabaş, 2009:478).

14 Ocak 1947'de Ulus gazetesinde çıkan CHP Konya Milletvekili Hulki Karagülle'nin “Demokrat Parti Kongresine Dair” isimli makalesinde Celal Bayar'a karşı bazı ithamlarda bulunmuştur. Bu ithamlar, DP Başkanı olan Celal Bayar'ın maddi çıkar sağladığı yönündedir. Bayar'ın “bir kaleme seksen bin lira verecek kadar gariki nimet” olduğunu söyleyerek (Karagülle, 14.01.1947) DP'ye de Bayar üzerinden sert eleştiriler yapmıştır.

Tanın Gazetesi'ndeki yazılarda Ulus gazetesindeki yazılar kadar sert olmuştur. Tanin gazetesi yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın, DP'nin almış olduğu kararların demokrasi adına savunulamayacağını belirtmiş ve DP'nin siyasal hayatta başarısız bir parti olacağını iddia etmiştir. Yalçın, DP'nin yenilikten ve sağduyudan yoksun bir parti olduğunu savunmuştur (Yalçın, 14.01.1947; Tanin, 15.01.1947).

Ulus Gazetesinde Nazım Poroy'un yazısında Hürriyet Misakı'nın “Anarşi Misakı ve bir ultimatom” olduğunu ifade etmiştir (Ulus, 19.01.1947).

Falih Rıfıkı Atay, DP'nin yayımlamış olduğu tebliği eleştirir ve bu tebliğin içeriğinde bulunan “Demeç, tehditli bir fıkra ile bitmektedir. Öyle demeğe getiriyorlar ki eğer hürriyet misakı şartları yerine gelmezse, muhalefetin eski metodlarından vazgeçmesi şekli bir muhalefete razı olmak ve bu günkü sistemi devam ettirmek isteyenlere yardım etmek”olacağı ifadeleri ile hükümeti tehdit ettiğini belirtmiştir. Atay, “Acaba eski metod Aldoğan sistemi sürüp gitse ne olurmuş? Memleket kana mı boyanmış” ifadeleri ile devam etmiş ve eski sistemin devamında da bir sorun olmadığını belirtmiştir (Tanin, 28.07.1947:2).

Hürriyet Misakı sonrasında İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, muhalefete gözdağı vermek için bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında 1946 seçimlerinde hile ve baskı iddialarını komünist bir taktik olarak nitelemiş ve DP'yi gayri meşru muhalefete alet olmakla itham etmiştir. Konuşmasının devamında “seçimlerdeki yolsuzlukları ileri sürerek meclisin ve hükümetin meşruiyetini gölgelemek, meclisten çekilmek ve özellikle mücadeleyi halk içine” götürmeği “baş komünist” taktiği olarak nitelemiştir (Eroğul, 1989:25).

CHP Genel Sekreteri DP kongresi sonrasında İl İdare Kurullarına ve Bölge Müfettişlerine bir yazı göndermiştir. Gönderilen yazıda DP

kongresinin Ankara’da toplandığını ve “yurdun dört köşesine yeniden ne gibi zehirli telkinkler saçılması gerektiğini”n konuşulduğunu, CHP’yi yıkmak için türlü zorluklara katlanarak kongreye katıldıklarını ve “menfi ve zehirli propagandalarla” oluşturulacak ortam ile toplulukları kendilerine bağlamak istediklerini ifade ettikten sonra kendilerinin “memleket ve millet aşkından” gelen güçle hizmetlerine devam etmelerini telkin etmiştir (BCA, 490.01.7.35.5,1. (09.01.1947). Akt. Öztürkci, 2019:743).

Başbakan Recep Peker 1 Nisan 1947 tarihinde İzmir’de yapmış olduğu konuşmasında “Demokatlara hitaben İstiklal Mahkemeleri Kanununun hâlâ” yürürlükte olduğunu hatırlatarak DP’lileri İstiklal Mahkemeleri ile tehdit etmiştir (Fersoy, 1978:196).

Barutçu, kongreden sonra DP ile iktidar arasındaki ilişkilerin gerildiği ve CHP’li Saffet Arıkan’ın muhalefetin sona erdirilmesi önerisini İnönü’ye götürdüğü ve bu teklifi İnönü’nün sert bir şekilde geri çevirdiğini ifade etmiştir (Koçak, 2012:292).

CHP’nin önemli bir kısmı Hürriyet Misakı hakkında olumsuz ifadeler kullanmıştır. Ancak CHP’li olan bazı isimler Hürriyet Misakı’nın vurguladığı “sine-i millet” tehdidinin DP’nin ileri gelenleri tarafından benimsenen bir düşünce olmadığını ifade etmişlerdir. Tanrıöver, Bayar, Köprülü ve Menderes’le görüşüğünü ve bu görüşmede kongrede sarfedilen “fena sözler”den hepsinin rahatsız olduğunu ve Bayar’ın kongre esnasında duruma müdahale etmek istediğini ancak DP’li delegelerin ve kongrenin havasından çekinerek böyle bir müdahaleye cesaret edemediğini iddia etmiştir (Koçak, 2012:293).

Erim, DP’nin 1947 yılında gerçekleştirdiği kongre sonrası kabul ettiği bildiriye meclisten çekilme ifadelerinin parti içindeki aşırı grubu önlemek adına alındığının DP’li idareciler tarafından kabul edildiğini söylemiştir (Koçak, 2012:293).

CHP’nin Hürriyet Misakı’ndan sonra muhalefete karşı politikaları sertleşmesinden sonra Menderes DP’ye karşı CHP tarafından geliştirilen politikaları Kütahya’da yapmış olduğu konuşmasında üç başlık etrafında toplamıştır. Menderes’e göre ilk olumsuz politika DP’nin programının Halk Partisi programı ile aynı olduğu iddiasıdır. İkinci politikası, DP’nin “iktisadi, mali ve ictimai bir sürü dertlerimiz dururken mütemediyen (durmaksızın) siyasi alanlarda mücerret hürriyet davacılığı yaparak halkı kışkırtmakta ve adeta bir ihtilal hazırlamakta” olduğudur. Üçüncüsü, DP’nin çözüldüğü ve dağıldığı iddialarıdır (Kocabaş, 2009:482).

Menderes İzmir’de yapmış olduğu konuşmasında CHP’nin kendilerini dıştan yardım aldığı şeklinde itham ettiğini, muhalefetin korkunç bir sel gibi olduğunu ve kendilerine “adeta hainlik vasfı” yakıştırmalarının yapıldığını, DP’nin kongresinden sonra kabul edilen Hürriyet Misakı için halkı isyana teşvik ettiğini ve bu şekilde memlekette ihtilalci komita örgütlerine benzetildiğini belirttikten sonra bu ithamların halkta karşılık bulmadığını ve halkın nazarında “hürmete değer Demokrat Partisi” olduğunu vurgulamıştır (Vatan, 29.09.1947:1-7).

M. Fuat Köprülü'nün "Hürriyet Misakı'nın Tefsiri" isimli makalesinde Hürriyet Misakı'nın iktidar partisi olan CHP tarafından yanlış anlaşıldığını ve yapılan suçlamaların yanlış olduğunu belirtmiştir. Köprülü, "(iktidar) anayasa davasında bizim haklı taleplerimizi her ne sebeple olursa olsun savsaklamakta devam edecek olursa, Demokrat milletvekillerinin millete verdikleri şeref sözünü yerine getirmekte tereddüt etmeyecekleri ve bu şartlar altında bu mecliste muhalefet mesuliyetini bir süs gibi omuzlarında taşımayacakları" nı ifade etmiştir (Köprülü, 14.01.1947 Akt. Albayrak,2020:230).

Bayar, DP'nin Birinci Kongresi sonrasında kabul edilen Hürriyet Misakı kararlarının partileri için dokunulamaz bir kavram olduğunu onun ile ilgili kimse ile konuşmayacaklarını bu kararların "vicdanımızın samimiyetinden" doğduğunu ve parti örgütünün "şahsiyeti maneviyesine mal" olduğunu ve bu kararların siyasal hayatta uygulamaya geçirmeye çalışmanın her demokratın ve DP'linin "şeref ve namus borcu" olduğunu belirtmiştir (Şahingiray,1999:211).

Celal Bayar, DP Birinci Kongresinin siyasal hayatta etkisinin büyük olduğunu ifade ettikten sonra "hükümet gazetelerinin sarf etmekte olduğu gayretler" in buna delil gösterilebileceğini belirtmiştir. Bayar, "Hürriyet Misakı" olarak isimlendirilen kararın iktidar tarafından ihtilal ve isyan olarak nitelendirilmesini kabul etmeyerek "Kanuni haklarını kullanmak" kararının "ihtilal veya isyan havası yaratmak manası" nı içermeyeceğini vurgulamıştır. Bu kararın DP'nin "bir iç işi olduğu kadar hiçbir baskı" ve zorbalık anlamı içermediğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Bayar, DP Kongresinde alınan Hürriyet Misakı kararının alınmasının nedenini Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi-sosyal-siyasi-mali ve hürriyetsizlik gibi bir çok konuda biriken sorunların,"memlekette hâkim olan fikir ve kanaatlerin" Kongere'ye yansması olarak açıklamıştır (Şahingiray,1999:100).

2.2. Kongre Sonrası İktidar-Muhalefet İlişkisi Temelinde Siyasal Gelişmeler

DP ile CHP arasındaki ilişkilerin giderek sertleşmesinden sonra İnönü, DP Başkanı Celal Bayar ile Haziran ve Temmuz aylarında bazı görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerin amacı gerginleşen ortamın yumuşatılmasıdır. Bu görüşmelerde zaman zaman Başbakan Peker'de bulunmuştur.

DP'li idareciler İnönü ile Bayar arasındaki görüşmelerde ısrarla iktidar tarafından muhalefete baskı ve tehdit politikalarının varlığından yakınmışlardır. İnönü'de muhalefetin tehdit altında olduğu iddialarına "Muhalefet teminat içinde yaşayacak, iktidar kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacak"tır (Tanin, 12.07.1947:1) şeklinde cevap vermiştir.

İnönü ve Bayar arasında gerçekleşen görüşmelerin amacı gerilen iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerinin yumuşatılmasıdır. Bu görüşmeler netice vermiş ve 12 Temmuz 1947 tarihinde İnönü tarafından "12 Temmuz Beyannamesi" yayınlanmıştır. Yayınlanan beyanname sonrasında Peker'in

başbakanlıktan istifa etmesi beklenirken Peker savaşmayı tercih etmiş ve partisinde tekrar prestij kazanmak istemiştir (Ahmad,1994:41).

12 Temmuz Beyannamesi sonrasında İnönü'nün politikası ve aldığı kararları muhalefeti destekleme eğilimi gösterirken Başbakan Peker'e karşı da bir tutum göstermeye başlamıştır. Bayar'ın ve DP'lilerin ısrarla vurguladıkları demokratik kanunların ve uygulamaların gelişmesi taleplerine Başbakan Peker isteksiz davranmıştır. İnönü'nün bu konuda muhalefetin taleplerine yakın durmuş olması Başbakan Peker ve taraftarları haricinde iktidar ve muhalefet partileri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 12 Temmuz Beyanname'sine bakıldığında aslında doğrudan Başbakan Peker'i hedef alan bir içeriğe sahip olduğu görülür (Kaştan, 2006:128-<http://acikerisim.aku.edu.tr>) İnönü, Recep Peker hükümetinin politikalarını onaylamadığını 11 Temmuz 1947 tarihinde yapmış olduğu radyo konuşmasında açıklamıştı. Bu açıklama Peker hükümetini zor durumda bırakmıştı. Bir gün sonra yayınlanan 12 Temmuz Beyannamesi, Peker Hükümetini daha da zor bir konuma düşürmüştü. Bunun üzerine Peker hükümeti bu durumdan kurtulmak için parti içinde güven oylamasına gitti. 26 Ağustos'ta yapılan oylamada 35 kişi güvensizlik oyu vermiştir. Ancak partililer, Peker hükümetine güvenoyu vermesine rağmen Peker kısa bir süre sonra istifa etmiştir (Akın, 2012:346). Peker'in istifası DP Birinci Kongresinin 12 Temmuz Beyannamesinden sonraki en önemli neticesidir.

Peker'in istifası muhalif kanatta sevinçle karşılanmış ve Peker Kabinesi'nin istifa etmesi muhalefet tarafından Peker'in demokrasiye "ilk ve son hizmeti" olarak ifade edilmiştir. Muhalifler, "Peker kabinesinin totaliter siyaseti" desteklediğini ve bu nedenle "demokrasinin inkişaf zarureti"nin idrak edilemediğini ve istifanın demokrasinin gelişmesi için önemli olduğunu vurgulamışlardır (Vatan, 10.09.1947:6).

Bayar, Peker hükümetinin istifasını DP Kongresinin Hürriyet Misakı ismi ile anılan kararların demokrasi adına daha fazla geciktirilemeyeceğinin somut bir göstergesi olarak takdim etmiştir (Şahingiray,1999:203).

12 Temmuz Beyannamesinden sonraki haftalarda özellikle Peker Hükümetinin istifa etmesi ve daha ılımlı düşüncelere sahip Hasan Saka hükümetinin kurulması ile birlikte siyasal hayatta partiler arasında bir yumuşama dönemi meydana gelmişti. Ancak hem CHP hem de DP içinde yer alan bir grup tarafından bu yakınlaşma ve yumuşama "muvazaa" olarak değerlendirilmiştir (Yeni Asır, 16.02.1948).

Muhalefet, hükümetin kurulması için Hasan Saka'nın görevlendirilmesini olumlu bir gelişme olarak karşılamış ve bu kabinede Peker taraftarı müfritlerin yer almaması ve daha ılımlı milletvekillerinin atanmasını talep etmişlerdir (Vatan, 10.09.1947:1).

Bayar, Peker hükümetinin istifa etmesini ve Saka Hükümetinin göreve gelmesini "Hürriyet misakının bir maddesinin bizzat Cumhurbaşkanı tarafından kabul ve tatbik edilerek tahakkuk sahasına konmasını ancak memnunlukla karşılarız" şeklinde belirtmiştir. Bayar, 12 Temmuz Beyannamesi ve yeni hükümetin kurulmasını "CHP'ndeki intibah" olarak

değerlendirmiş ve CHP’ndeki bu uyanışın memlekette hâkim olan “büyük cereyan”ın bir zarureti olduğunu, “bu zarureti anlamayanları, mevkileri ne olursa olsun, tasfiyeye tabi” tutulacağını belirtmiştir (Vatan, 22.09.1947:1).

12 Temmuz Beyannamesinden kısa bir süre sonra CHP kurultayı toplanmış DP’nin Birinci Kongresi’nde iktidardan talep ettiği bazı adımları atma yönünde politikalar belirlemeye başlamıştır. İnönü, özellikle beyannameden sonra siyasal hayatta muhalefetin tepkisine neden olacak müdahalelerden kaçınmaya çalışırken aynı zamanda partisinden de uzaklaşmamak için gayret göstermiştir.

17 Kasım- 4 Aralık 1947 tarihleri arasında CHP Yedinci Kurultayı yapılmıştır. İnönü, Kurultay’da yapmış olduğu konuşmasında dikkatli davranılması gereken üç konu hakkında isteklerde bulunmuştur. İlki, kanunların suç saydığı solcu ve sağcı siyasal akımlara karşı dikkatli ve tedbirli olmak, ikincisi, ülkenin dış politikası konusunda hem parti içi hem de diğer partilerle uzlaşa sağlamak, üçüncüsü de tek parti döneminde yapılan devrimleri ve inkılapları korumak (Kocabaş, 2009:506).

CHP’nin 7. Büyük Kurultayı, tek parti döneminin değerlendirilmesi ve bazı uygulamalarına eleştiriler getirilmesi noktasında parti geçmişinin bir otokritiğinin yapılması açısından da önemlidir. Geçmişte “Halka önem verilmedi. Merkezin diktası hâkim oldu” gibi konuşmalar yapılmıştır. Başka bir eleştiride, CHP’nin en küçük biriminden başlayarak en yüksek kademelere kadar hep aynı kişilerin görev aldığını, partiyi hısım ve akrabaları ile paylaştıklarını halkın düşüncesini, isteklerini ve ruhunu anlayamadıkları için muhalif bir parti çıkar çıkmaz bu gerçeklerin saklanamadığını ve halkın diğer partilere meylettği ifade edilmiştir (Kocabaş, 2009:507).

CHP Yedinci Kurultayında demokratik ilkelerle uyumlu bazı kararlar alınmıştır. Gizli oy, açık sayım usulü ile yapılan oylama neticesinde 1. Değişmez Genel Başkanlık hükmünün kaldırılması, 2. 40 üyeli Parti Divanı oluşturularak Genel Başkanlık Divanı kaldırılması, 3. Parti Başkanının Cumhurbaşkanı olması durumunda Cumhurbaşkanı Parti Başkanlığını devam ettirecek ancak bütün yetkilerini Genel Başkan Vekiline bırakacak olması, 4. Parti teşkilatı partililer tarafından seçilerek, merkezden atama yapılmaması, 5. Mahalli teşkilatların milletvekili adaylarının %70’ini belirlemesi, 6. Vali olan kişinin aynı zamanda Parti İl başkanı olması hükmünün kaldırılması, 7. Altı ilke yeniden yorumlanarak kabul edilmesi kararları gibi değişiklikler yapılmıştır (Kocabaş, 2009:518-519).

CHP Yedinci Büyük Kurultayı sonrasında parti programında Cumhuriyetçilik ilkesinin tanımına daha önce düşünülmeyen demokrasiyi de içine alacak şekilde yapılan eklemeye “...Millet yalnız kendisinin sahip olduğu egemenliği tam bir serbestlik içinde tek dereceli olarak seçeceği milletvekillerinden tereküp eden Türkiye Büyük Millet Meclisi vasıtasıyla kullanır. Demokrasi esasına dayanan bu rejimi türlü tehlikeye karşı korumak esas” vazife olarak belirtilmiştir. Yapılan bu düzenlemeler sonucunda

DP'nin programında da benzer ifadelerin bulunması (Uzun, 2012:125) CHP'yi siyaseten de olsa DP'ye benzediği söylenebilir.

16 Ekim 1949 tarihinde Milletvekili ara seçimleri yapılmıştır. Ancak bu ara seçimlere DP katılmamıştır. DP, kurulduğu andan itibaren 1949 yılına kadar yapılan ara seçimlerin hiçbirine katılmamıştır. Seçimleri protesto etmiştir. DP'nin ara seçimleri protesto etmesinin nedeni 1946 Genel Seçimlerinde uygulanan ve demokrasi ile uyumlu olmayan seçim sisteminin değiştirilmemesidir. 1949 ara seçimleri de dâhil yapılan ara seçimlere DP bu nedenle katılmamış ve CHP'yi bir nevi halka şikâyet ederken seçimlerin meşruiyetini de tartışmalı hale getirmiştir.

14 Ocak 1949 tarihinde Başbakan Hasan Saka istifa etmiştir. Recep Peker'den sonra başkan olan ve iki kez hükümet kuran Saka, iktidar muhalefet ilişkilerinde belli bir iyileşme sağlamasına rağmen özellikle ekonominin kötü gidişine çözüm bulamaması ve seçim kanununda beklenen değişikliklerin yapılmaması nedeniyle istifa etmek zorunda kalmıştır. Saka'nın istifa etmesinden sonra İnönü hükümeti kurma görevini Şemsettin Günaltay'a vermiştir. Yeni hükümet 16 Ocak 1949 tarihinde kurulmuş ve Günaltay Başbakan olarak hükümetin başında yer almıştır (İnan, 2019:103).

DP Birinci Büyük Kongresi sonrasında kabul edilen Hürriyet Misakı önce iktidar muhalefet ilişkisinin sertleşmesine neden olmuştur. Ancak daha sonra özellikle İnönü'nün devreye girmesi ile 12 Temmuz Beyannameyi yayımlanmış ve siyasal hayat biraz yumuşamıştır. Sonrasında Peker'in Başbakanlıktan istifa et(tiril)mesi ve yerine muhalefete göre daha ılımlı bir kişilik olan Hasan Saka'nın Başbakan olması iktidar muhalefet ilişkilerinin daha kontrollü olmasını sağlamıştır. 1947 yılının son ayında gerçekleşen CHP Yedinci Kurultayı sonrasında CHP parti programında ve tüzüğünde demokratik sistemine uygun bazı düzenlemeler yapılmıştır. Ancak DP, kurulduğu andan itibaren 1049 yılına kadar yapılan ara seçimlerin hiçbirine seçim sisteminde yapılmayan bazı düzenlemelerden dolayı katılmamış ve seçimlerin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Sonuç

Birinci DP Büyük Kongresi, Türkiye'nin siyasal hayatı içinde sadece bir yıl önce kurulmuş olmasına rağmen ülkenin her yerinde sesini duyurmuş olması, kongreye ülkenin dört bir yanından dokuz yüz civarında delegenin toplanması ve kongreye hürriyet havasının hâkim olması büyük bir başarı olarak görülebilir.

1946 seçimlerinden sonra Peker tarafından kurulan hükümet ve bu hükümetin politikaları muhalefet tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. DP Birinci Kongresinden sonra alınan Hürriyet Misakı kararı Peker Hükümeti ile DP arasındaki ilişkilerin giderek sertleşmesine neden olmuştur. Hatta bu çatışma zaman zaman iktidar tarafından muhalefete İstiklal mahkemelerinin hala kapatılmadığı hatırlatılarak muhalefetin hareket alanını daraltmaya çalışılmıştır.

Hürriyet Misakı'nın DP'nin Birinci Büyük Kongresinden sonra bildiri olarak kabul edilmesi hem parti açısından hem iktidar-muhalefet ilişkileri açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan ilki, CHP, kendi yapılanması içinde bile muhalefete izin vermezken bu bildiri DP için siyasal hayatta bir güvence belgesi niteliği sağlamıştır. İkincisi, iktidar partisi olan CHP'nin muhalefet partisi olan DP'ye biçtiği rol muvazaa partisi olmasıdır. Ancak bildiri, DP'nin böyle bir rolü kabul etmediğinin bir göstergesi olmuştur. Üçüncüsü, hem 1946 seçimlerindeki büyük usulsüzlük iddiaları hem de Recep Peker'in Başbakan olarak atanması DP ile CHP arasındaki ilişkilerin sertleşmesine neden olmuştur. Böyle bir siyasal atmosferde yapılan DP Birinci Kongresi sonrasında kabul edilen bildirinin hemen sonrasında iktidar muhalefet ilişkileri daha da sertleşmiştir. Ancak İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesini yayınlaması sonrasında önce Başbakan Peker'in istifası sonrasında ılımlı bir siyasetçi olan Hasan Saka'nın Başbakan olması ve sonrasında CHP Kurultayında demokratik usuller açısından önemli düzenlemeler yapılması tek partili bir sisteme alışık olan CHP içinde büyük değişim ve dönüşümün adımları olmuştur.

Kaynakça

- Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Akın, R. (2012). *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Albayrak, M. (2020). *Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti I-Demokrat Partinin Muhalefet Yılları (1946-1950)*, Ed. Ali Arslan, Mersin: Mer Ak Yayınları.
- Alpaslan, Ö. (2019). Türk Siyasal Tarihinde Demokrat Parti Birinci Kongresi, *Cedrus*, VII, DOI: 10.13113/Cedrus/201934.(s.741-755).
- Bayar, C. (1986). *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, İstanbul.
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye'de Demokrasi'ye Geçiş (1945-1950)*, İstanbul: Olga Matbaası.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, 2. baskı, Ankara: İmge kitabevi.

- Demirtaş, B. (2011). *Türk Siyasi Hayatında Cumhurbaşkanı-Hükümet İlişkileri (1923- 1960)*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Erim, N. (1947,12 Ocak), “Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra”, *Ulus*.
- Eriş, M. (2012). *Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Eroğul, C. (1989). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge kitabevi.
- Fersoy, O. C. (1978). *Bir Devre Adını Veren Başbakan- Adnan Menderes*, İstanbul: Hun Yayınları.
- İnan, S. (2002). *Muhalefette Andan Menderes 1945-1950*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Isparta.
- İnan, S. (2019). *Türkiye’de Çok Partili Döneme Adaptasyon Sürecinde Bir CHP Hükümeti Olarak Günaltay Kabinesi ve Politikaları*, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ardahan.
- İncioğlu, N. K. (2007). Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Der Yayınları, 265-277.
- Kabasakal, M. (1991). *Türkiye’de Siyasi Parti Örgütlenmesi, 1908-1960*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Karagülle, H. (1947, 14 Ocak). “Demokrat Parti Kongresi’ne Dair”, *Ulus*.
- Karpat, H. K. (2013). *Türk Demokrasi Tarihi*, (Edit. N. Akbıyık). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaştan, Y. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (s.123-140) Erişim adresi:
<http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/3589/123-140.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kaynar, M.K. (2022). Türkiye’nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, Ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları. 15-38.

- Kocabaş, S. (2009). *T.C Devleti Tarihi 4- İnönü Dönemi Milli Şef yönetimi- Demokrasiye Geçiş 1938-1950*, İstanbul: Süleyman Kocabaş Kütüphanesi.
- Koçak, C. (2012). *Türkiye’de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950*, C.3, Rejim Krizi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mete, O. (1947). *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti’nin 1’nci Büyük Kongresi 7 Ocak 1947*, İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası.
- Okutan, E. (2014). *Türkiye’de Siyasal Muhalefet-Geçmişten Günümüze Zemin Kaymaları*, İstanbul: Selis Kitaplar Yayınları.
- Şahingiray, Ö. (1999). *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri, 1946-1950- Demokrat Partinin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tanin*, (1947, 08 Ocak).
- Tanin*, (1947, 28 Temmuz) Tek Tarafılık Ruhunun Gülünç Belirtisi.
- Tanin*, (1947,12 Temmuz).
- Tanör, B. (1996). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: Afa Yayınları.
- Tasvir*, (1946, 23 Nisan).
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye’de Siyasi Partiler, 1859-1952*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi.
- Ulus*, (1947, 19 Ocak).
- Uzun, H. (2012). İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal of Modern Turkish History Studies* XII/25 (Güz/Autumn), (ss. 101-139).
- Uzun, H. (2013). Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26 (Bahar). (ss. 139-161.)
- Vakit*, (1947, 25 Temmuz). Demokrat Parti iddialarında ısrar ediyor!, *Vakit*.
- Vatan*, (1947, 10 Eylül). Peker’in İstifası ve Demokratlar.

Vatan, (1947, 12 Ocak).

Vatan, (1947, 29 Eylül). Adnan Menderes İzmir’de Mühim Bir Konuşma Yaptı.

Vatan, (1947, 22 Eylül). Celal Bayar’ın Gazetemize Beyanatı.

Vatan, (1947, 10 Eylül). Recep Peker Nihayet İstifa Etti.

Yalçın, H. C. (1947, 14 Ocak). “Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı”,
Tanin.

Yalman, A.E. (yy). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C.4 (1945-1971).

Yeni Asır, (1947, 28Eylül).

Yeni Asır, (1948, 16 Şubat).

Extended Abstract

The one-party period, which completed its establishment between 1923-1930, settled in political life between 1930-1935 and completed the party-state integration after 1935. The general feature of this period is that the Republican People's Party (CHP), as the power that declared the republic, adopted a top-down policy approach that did not recognize opposition. This understanding in the CHP had to go through a mandatory change in the 1945s with the effect of both internal and external factors, and as a result of this change a multi-party system was adopted. The Democrat Party (DP) was founded in January 1946 by Adnan Menderes, Fuat Köprülü and Refik Koraltan under the leadership of Celal Bayar, a former Prime Minister.

Some CHP members formally approved the establishment of the DP and thought of the new party as "Muvazaa Party". The Democrat Party had a very wide influence on the public in a short time. The DP soon gained strong support from communities disturbed by the one-party government and CHP policies. Within a short time after the DP was established, CHP wanted to use its power for another term by putting the dates forward both the municipal elections and the parliamentary elections. While DP did not participate in the municipal elections, which were put forward, it did not intend to participate in the parliamentary elections. However, after the threatening statements of İnönü enouncing that they would accept the act of not to participate in the elections as an illegitimate decision and that the party could be closed, DP decided to participate in the elections. 1946 elections took place on the basis of a single grade, the first time in Turkey's electoral system history. However, the introduction of the "open vote, secret

classification" system in the parliamentary elections made the 1946 elections very controversial. DP constantly brought to the agenda that there was fraud and pressure in the elections and caused the government and opposition relations to harden. After the elections, Recep Peker became the Prime Minister and increased the intensity of relationships between the government and the opposition.

First DP Congress was held between 4-11 January 1947 at a time when the government and opposition relations were very hard. The decisions taken at the end of the congress were announced to the public through the "Hürriyet Pact". The most important articles of the Hürriyet Pact were the abolition of unconstitutional laws, amendment of the electoral law, and the provisions of the parliament against the administration. The most important expression of the Hürriyet Misak was undoubtedly "return to the nation" in case the changes demanded by the DP from the government are not made. In other words, if the demands were not fulfilled, the CHP ruled that if it continued its one-party mentality and policies in a way that hindered the "democratic development of the country", they would not hesitate from the parliament by turning to policy of "return to the nation".

The sources used in this study are the newspapers of the period, the memories of those who lived in the period, and the reports of Grand National Assembly of Turkey journals. Articles and books about the subject was also been reviewed.

In conclusion, the acceptance of the "Hürriyet Pact" as a declaration after the First Grand Congress of the DP had very important consequences for both the party and the government-opposition relations. The first of these results was that CHP did not allow opposition even within its own structure, while this declaration provided a guarantee for DP in political life. Second, this declaration was the opposition party role assigned to DP by the ruling party CHP. However, the declaration was an indication that DP did not accept such a role. Third, both the allegations of major irregularities in the 1946 elections and the appointment of Recep Peker as Prime Minister caused the relations between DP and CHP to harden. In such a political atmosphere, right after the declaration accepted after the First Congress of the DP, the government-opposition relations became more severe. From time to time, people in the administration of CHP reminded that the Independence Courts still existed and threatened the party to be closed. However, President İnönü took a step to soften the political life and held a series of meetings with the heads of the ruling and opposition parties. At the end of these meetings, the "12 July Declaration" was accepted by İnönü. With the 12 July Declaration, a difficult process started for Prime Minister Recep Peker, who was the head of the government. After a while, Recep Peker had to resign from the Prime Ministry. Both the giving of a certain assurance to the opposition parties with the 12 July Declaration and the resignation of Peker, who was one of the powerful figures of the CHP and was seen as a person who adopted totalitarian politics and stood out with his harsh policies, was welcomed by

DP. After Peker's resignation, the task of forming the government was given to Hasan Saka was again well acknowledged by DP as Hasan Saka had a moderate personality and at the same time had liberal views. DP President Bayar stated that they regard both the 12 July Declaration and the resignation of Peker and the establishment of the government as the Prime Minister of Hasan Saka as the acceptance and implementation of some articles of the Hürriyet Pact. As a result of the arrangements made at the end of the CHP Seventh Congress held in December 1947, it can be said that some expressions in the party program are similar to the expressions existing in the DP's program, so the CHP was politically similar to the DP. In summary, the First Grand Congress of the DP forced CHP, which became accustomed to the one-party mentality of 23 years, and its understanding of power, to a compulsory transformation.

MICHAEL E. PORTER VE JAY BARNEY'İN REKABET ÜSTÜNLÜĞÜ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

İbrahim Taha DURSUN*

Öz

Bu çalışma Michael E. Porter ve Jay Barney'in rekabet üstünlüğü anlayışlarına odaklanmaktadır. İki yazarın rekabet üstünlüğü kavramına bakışlarının temelinde hangi fikirlerin yer aldığı çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Porter'in ve Barney'in rekabet üstünlüğü fikirlerini anlamak onların düşünme biçimlerini de anlamayı sağlamaktadır. Porter sektördeki rekabeti belirleyen güçleri sektöre yeni girecek firmaların tehditleri, ikame ürün veya hizmet tehdidi, alıcıların pazarlık güçleri, tedarikçilerin pazarlık güçleri ve mevcut firmalar arasındaki rekabete dayandırmaktadır. Michael E. Porter firmaların rekabet üstünlüğünü işletmelerin çevresinde ve özellikle sektöründe yer aldığını ifade etmektedir. Michael Porter'in aksine Jay Barney ise işletmelerin rekabet üstünlüğünü işletmenin iç yapısında, yeteneklerinde, iç kaynaklarında aramaktadır. Rekabet üstünlüğüne bu iki farklı bakış beraberinde iki farklı stratejik düşünmeyi getirmektedir. İki görüşün de kendine has özellikleri bulunurken Porter'in pozisyon yaklaşımının, Barney'in kaynaklara dayalı yaklaşımına üstünlüğü ya da tam tersini söylemek mümkün görünmemektedir. Daha ziyade bu çalışma Porter ve Barney'in yaklaşımlarının birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ve belirsizliğin yüksek olduğu iş ortamında birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Michael Porter, Jay Barney, Rekabet, Rekabet üstünlüğü.

EVALUATION OF MICHAEL E. PORTER AND JAY BARNEY'S APPROACHES TO COMPETITIVE ADVANTAGE

Abstract

This study focuses on the competitive advantage of Michael E. Porter and Jay Barney. The main objective of the study is to investigate the ideas underlying the two authors' view of the concept of competitive advantage. Understanding Porter's and Barney's ideas of competitive advantage makes it possible to understand their way of thinking. Michael E. Porter bases the forces that determine the competition in the sector on the threats of new companies to the sector, the threat of substitute products or services, the bargaining power of the buyers, the bargaining power of the suppliers and the competition between existing companies. Porter states that companies have competitive advantage in their environment and especially in their industry. Contrary to Porter, Jay Barney seeks the competitive advantage of

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Geyve Meslek Yüksekokulu, tdursun@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4607-3822>.

businesses in the internal structure, capabilities and internal resources of the business. These two different views on competitive advantage lead to two different strategic thinking. While both views have their own characteristics, it is not possible to say that Porter's position approach is superior to Barney's approach based on resources or vice versa. On the contrary, this study argues that Porter and Barney's approaches are complementary to each other and that they should be evaluated together in a business environment where uncertainty is high.

Keywords: *Michael Porter, Jay Barney, Competition, Competitive advantage.*

Giriş

Rekabet üstünlüğü kavramı stratejik yönetim disiplini içerisinde çalışılan önemli konuların başında gelmektedir. Rekabet sözlük anlamıyla yarışma, yarış anlamlarına gelirken; üstünlük kelimesi de benzerlerine göre daha yukarıda bir konumda olma durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla rekabet üstünlüğü yarışma, yarışta benzerlerine göre daha ileride olmayı ifade etmektedir. İşletmeler arasında yarış olarak da ifade edebileceğimiz rekabet kavramı günümüzde firmalar arasında ve özellikle rakipler arasındaki ilişkileri ifade eden temel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşme, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, uluslararası ticaretin hızlı artışı işletmelerin iş yapış tarzlarını değiştiren önemli gelişmelerin başında gelmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin artan etkisi sonrasında Çin'in dünya ticaretindeki etkinliğinin giderek artış göstermesi gibi gelişmeler işletmeleri de yakından ve büyük oranda etkilemektedir. Bu nedenle işletmeler arasındaki rekabet her geçen gün daha çetin bir duruma gelmektedir. Rekabetin daha çetin hale gelmesi de işletmelerin hayatlarını sürdürmede, varlıklarını ileriye taşımada üstünlük kuracakları konulara daha önem verdikleri bir duruma getirmektedir. Bu çerçevede rekabet üstünlüğü kavramı ile ilgili çalışmalar da yıllar geçtikçe artmaktadır. Rekabet üstünlüğüne dair yapılan çalışmalara bakıldığında iki ismin öne çıktığı görülmektedir. Bunlar Harvard Üniversitesi'nde Profesör olarak akademik hayatına devam eden Michael E. Porter, diğeri de Utah Üniversitesi David Eccles İşletme Okulu'nda görevli Prof. Dr. Jay Barney'dir.

Bu çalışmada bu iki önemli ismin görüşleri değerlendirilecektir. Çalışmanın giriş bölümü sonrasında Michael Porter'ın hayat hikayesinin ve fikirlerinin ele alındığı bölüm yer almaktadır. Sonraki bölümde aynı şekilde Jay Barney'in hayatı, eserleri ve fikirleri ele alınmıştır. İki yazarın ve fikirlerinin detaylı açıklanmasının akabinde Porter ve Barney'in rekabet üstünlüğü fikirleri karşılaştırılmıştır. Çalışma bu karşılaştırma sonrasındaki sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

1. MICHAEL PORTER'IN STRATEJİYE BAKIŞI

Michael Porter geçtiğimiz otuz yılın stratejik yönetim alanında katkıları büyük olan önemli düşünürlerden biridir. Özellikle endüstriyel

ekonomi alanındaki eserleri stratejik yönetim alanının gelişmesine katkı sağlamıştır. Porter'ın 1980 yılında yayınladığı Rekabet Stratejisi adlı kitabı stratejik yönetim disiplindeki yeni gelişmeleri destekledi, oldukça dikkate değer bir sanat harikası olarak adlandırıldı (Huggins-Izushi, 2011: 1). Porter'a göre yaklaşık kırk yıldır yöneticiler yeni kuralları benimsemektedir. İşletmeler pazarın değişen koşullarına adapte olabilmek için yeterince esnek olma durumunda kalmaktadır. İşletmeler kıyaslamaya, dış kaynak kullanımına odaklanırken pazarda kendilerine belli bir pozisyon belirlemeyi göz ardı etmektedirler. Bunu yaparken de rakiplerinin kendilerini taklit edeceğini ve bu nedenle pazarda belirli bir pozisyon geliştirmediklerini savunuyorlar. Bu durum, işletmeleri her geçen gün daha zor durumda bırakmakta ve karşılıklı olarak yıkıcı bir rekabetin oluşmasına neden olmaktadır (Porter, 1996: 61).

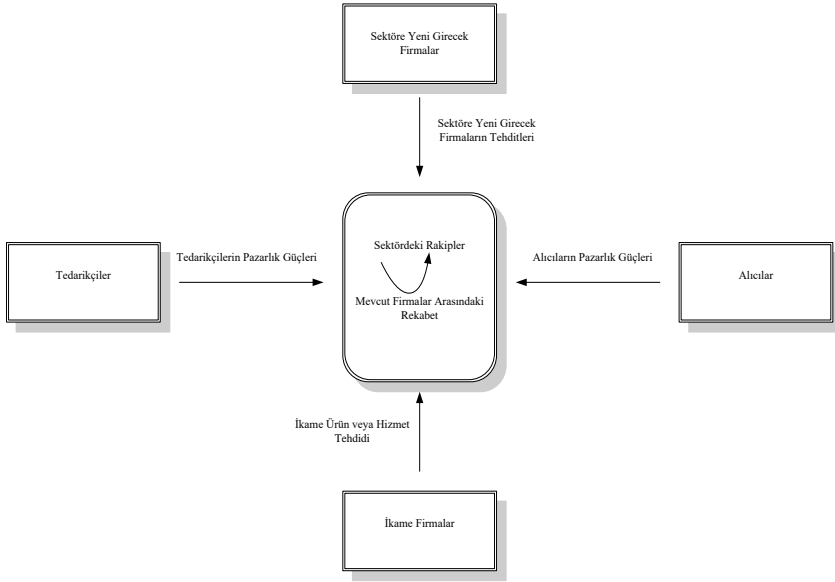
Yine Porter'a göre bu sorunun temelinde operasyonel etkinlik ve strateji arasındaki farkı görememek yatmaktadır. Verimlilik, kalite ve hız gibi yönetim teknikleri ve araçları (toplam kalite yönetimi, kıyaslama, dış kaynak kullanımı, değişim yönetimi, yeniden yapılanma) yönetim anlayışını değiştirmektedir. Bununla birlikte operasyonel iyileşmeler şirketlerin sürdürülebilir bir karlılık elde etmesine imkân vermemektedir. Operasyonel etkinlik, benzer faaliyetleri rakiplerinden daha iyi bir şekilde gerçekleştirebilmek demektir. Buna karşın stratejik pozisyon geliştirme rakiplerinden farklı faaliyetler yürütmek ya da benzer faaliyetleri farklı bir şekilde gerçekleştirebilmektir. Bu ikisi arasındaki (operasyonel etkinlik ve strateji) ayrım Porter açısından temel bir ayrımdır (Porter, 1996: 62).

Bir firmanın stratejiyi formüle edebilmesinde işletmenin sektördeki rakipleri, işletmenin müşterileri, dağıtıcıları, tedarikçileri önemli konular arasında yer almaktadır. Bununla birlikte işletmenin politik, ekonomik, sosyo-kültürel, demografik, hukuki ve küresel çevresi de diğer analiz alanlarını oluşturmaktadır. Rekabet stratejisinin “formüle edilmesinin özünde, bir şirketi çevresi ile ilişkilendirilmesi” yatmaktadır (Porter, 2003: 3). Rekabet stratejisinin doğru bir şekilde oluşturulabilmesi için işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün genel yapısını iyi bilmesi gerekmektedir. Porter, bu iyi bilme halini “yapısal analiz” olarak adlandırmaktadır. Bu yapısal analiz, rekabet stratejisinin formüle edilebilmesinde temel desteği ve anahtar bir yapıtaşını ifade etmektedir (Porter, 2003).

Porter'ın strateji analizinde sektördeki rekabetin doğru bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu rekabet ise 5 rekabet gücüne bağlıdır:

- Sektöre yeni girecek firmaların tehditleri,
- İkame ürün veya hizmet tehdidi,
- Alıcıların pazarlık güçleri,
- Tedarikçilerin pazarlık güçleri,
- Mevcut firmalar arasındaki rekabet.

Şekil 1: Sektördeki Rekabeti Güdüleyen Güçler

Kaynak: Porter, 2003: 4.

Sektöre yeni girecek firmaların tehditleri: Herhangi bir sektöre yeni giren işletmeler yeni kapasite, yeni girdikleri sektörde pazar payı kazanma isteğine sahip olmak istemektedirler. Bununla birlikte bu kazançlarla birlikte önemli kaynaklara da sahip olabilmektedir. Porter'a göre sektöre yeni girecek firmaların tehditleri bir diğer ifadeyle giriş engelleri şu şekilde sıralanmaktadır. Ölçek ekonomisi, “ürün farklılaştırma, sermaye gerekleri, geçiş maliyetleri, dağıtım kanallarına erişim, ölçekten bağımsız maliyet dezavantajları, devlet politikaları” gibi konuları oluşturmaktadır (Dursun, 2007: 14).

Ölçek ekonomisi: ölçek ekonomisi, bir ürünün birim maliyetlerindeki düşüşü ifade etmektedir. Dolayısıyla ölçek ekonomisi işletmelere ciddi bir şekilde maliyet avantajı kazandırmaktadır. Ölçek ekonomileri işletmenin her fonksiyonunda oluşabilir. Üretim, satın alma, araştırma ve geliştirme, pazarlama, dağıtım gibi işletmelerin önemli işlevleri ölçek ekonomilerini oluşturmada kilit rol oynamaktadır (Porter, 1980: 7). Birçok sektörde faaliyet gösteren işletmeler ölçek ekonomisi avantajlarını başka alanlarda da kullanarak avantaj kazanabilir ve bu avantajlı durum bir sektöre girmeyi düşünen başka firmaları da vazgeçiren bir durumu oluşturabilmektedir.

Ürün farklılaştırma: Giriş tehdidi içerisinde yer alan ürün farklılaştırma, işletmelerin tanıtım için yapmış oldukları reklamlardan, müşteriye sundukları hizmetlerden, marka kimliği ve müşteri bağlılığı konularından oluşmaktadır (Porter, 1980). Dolayısıyla bu durum sektöre

yeni girecek firmalar için ilave maliyetlere neden olacağından giriş engelini oluşturmaktadır.

Sermaye gerekleri: Rekabet edebilmek için büyük mali kaynaklara yatırım yapma ihtiyacı eğer sermaye reklam ve ar&ge için gerekliyse sektöre girişte engel oluşturmaktadır (Porter, 1980: 9-10).

Geçiş maliyetleri: Geçiş maliyetleri, bir tedarikçinin ürün ve hizmetinden aynı ürün ve hizmeti üreten diğer bir tedarikçinin ürün ve hizmetine geçişi ifade etmektedir. Bu geçiş durumunda ortaya birtakım maliyetler çıkmaktadır. Bu maliyetleri çalışanların yeniden eğitim maliyetleri, yeni yardımcı ekipman maliyeti, yeni bir kaynağı test etme maliyeti, ürünün yeniden tasarlanması oluşturabilmektedir (Porter, 1980: 10). Bu sayılan maliyetler yüksek ise müşterinin tercihini yaptığı şirketten başka bir şirkete geçiş yapabilmesi için sektöre yeni giren firmaların gerek maliyette gerekse de müşterilere sundukları başarıda önemli iyileşmeler sunmaları gerekmektedir.

Dağıtım kanallarına erişim: Ürünlerin iyi bir şekilde yapılması kadar o ürünlerin dağıtımının da yapılması önem arz etmektedir. Dağıtım kanallarına erişimin giriş engeli olarak ortaya çıkması, ürünler dağıtım ve satış kanallarının sınırlı olmasını ya da sektördeki mevcut rakiplerin dağıtım kanallarını elde tutması ile ortaya çıkmaktadır. Sektördeki mevcut rakipler dağıtım kanallarındaki hâkimiyetlerini uzun yıllara dayanan ilişkilerle, yüksek kaliteli hizmetle, hatta dağıtım kanalının yalnızca belli bir üreticiyle özdeşleştirildiği özel ilişkilerle sağlayabilirler (Porter, 1980: 11).

Ölçekten bağımsız maliyet dezavantajları: Sektörde yer alan firmalar, sektöre yeni girecek olan firmalar karşısında bazı maliyet avantajlarına sahip olabilmektedirler. Bu avantajlar; tescilli ürün teknolojisi, hammaddelere elverişli erişim olanağı, elverişli yerler, devlet destekleri, öğrenme ve deneyim eğrisidir. Bu avantajlar sektöre yeni girecek olan firmaların kısa zamanda elde edemeyeceği konuları oluşturmaktadır. Bir sektördeki deneyim-tecrübeyle maliyetler düşerse ve deneyim mevcut firmalar tarafından tescil edilirse bu durum giriş engeline yol açmaktadır. Deneyimi olmayan yeni kurulan firmalar doğal olarak, mevcut firmalardan daha fazla maliyetlere sahip olacaklardır. Yeni firmalar kurulu firmalarla rekabet edebilmek adına maliyetin altında ya da maliyete yakın bir fiyatlandırma belirleyerek ağır başlangıç zararlarını üstlenmek durumunda kalacaklardır (Porter, 1980: 12-13).

Devlet politikaları: Giriş engellerinin son ana kaynağı devlet politikalarıdır. Devlet, izinler, hammaddelere erişimin sınırlandırılması veya standartlarının belirlenmesi, gıda, sağlık, çevre gibi sektörlerdeki standartlar konusunda belirleyeceği politikalarla giriş engellerini oluşturabilir (Porter, 1980: 13).

İkame Ürün Riski: Sektörler içerisinde yer alan bütün firmalar ikame ürünler üreten sektörlerle rekabet halinde bulunmaktadır. İkame ürünleri üreten firmalar bir sektördeki firmaların karlı bir şekilde talep edebileceği fiyatlara tavan koyarak sektördeki potansiyel getiriye sınırlayabilirler (Porter, 1980: 24). İkame ürünler, sektördeki bir ürün ile aynı işlevleri yerine getirebilecek başka ürünleri ifade etmektedir. Dolayısıyla ikame ürünler geniş bir alanı analiz etmeyi ifade etmektedir. Bu nedenle farklı sektörleri de incelemeyi beraberinde getiren ikame ürünler firmalar için risk oluşturmaktadır. Porter'a göre, *“ikame tehdidinin belirleyicileri; ikame ürünlerin göreceli fiyat performansları, maliyet değişimleri ve müşterilerin ikame mala olan doğal eğilimleri”*ni ifade etmektedir (Barca ve Esen, 2012: :96).

Alıcıların pazarlık güçleri: Porter'a göre alıcıların bir diğer ifadeyle müşterilerin pazarlık güçleri sektördeki rekabeti açıklayan bir unsuru ifade etmektedir. Alıcılar (müşteriler) aldıkları ürünlerde pazarlık yaparak fiyatları düşürerek firmaların daha kaliteli ve daha iyi hizmet vermeleri için firmaları zorlayabilirler. Alıcıların güçlü olduğu durumları şu şekilde ifade etmek mümkündür. Alıcılar büyük miktarlarda ürün satın aldıklarında güçlü durumda yer almaktadırlar. Bununla birlikte alıcıların satın aldıkları ürünler standart ve farklılaşmamış ise yine müşteriler güçlü konumda yer almaktadır. Bu koşullara ek olarak geçiş maliyetleri az olduğunda da alıcılar güçlü konumda yer alarak pazarlık güçleri yüksek olarak firmaları etkileyebilmektedirler. Geçiş maliyetlerinin az olması demek alıcıların ürün üreten firmalar arasında kolay bir şekilde değişim yapabilmesi demektir. Alıcıların ürünle ilgili bilgileri fazla olduğunda pazarlık gücü de artmaktadır.

Tedarikçilerin pazarlık güçleri: Tedarikçiler *“fiyatları yükseltmek veya satın alınan mal ve hizmetlerin kalitesini düşürmekle tehdit ederek bir sektördeki alıcılar üzerinde pazarlık gücü”* oluşturabilirler (Porter, 1980: 27). Porter'a göre tedarikçilerin pazarlık güçlerini oluşturan durumlar şunlardır: Sektörde yer alan tedarikçi sayısı az olduğunda, tedarikçilerin ürettikleri ürün alıcıların için önemli bir girdi olduğu durumlarda, tedarikçinin ürününün ikamesi olmadığında.

Mevcut firmalar arasındaki rekabet: Mevcut rakipler arasındaki rekabet *“fiyat rekabeti, reklam savaşları, ürün tanımları ve artan müşteri hizmetleri veya garantileri”* şeklinde oluşabilmektedir (Porter, 1980: 17). Dolayısıyla bir firmanın rekabet hamleleri rakipler üzerinde etki oluşturur ve bu etki rakiplerin karşı atığa geçmesini teşvik etmektedir. Bu nedenle firmalar karşılıklı olarak birbirlerini bağımlıdırlar. Kimi sektörlerde *“rekabet “savaşçı”, “sert”, “acımasız” gibi ifadelerle tanımlanırken, kimi sektörlerde de “kibar”, “centilmence” olarak”* adlandırılmaktadır (Porter, 1980: 18).

Mevcut firmalar arasındaki rekabetin yoğunluğu, sektör içerisindeki firma sayılarının çok olması ve bu firmaların birbirlerine denk olması ile doğru orantılıdır. Bununla birlikte sektördeki büyüme oranı yavaş

seyrettiğinde rekabet de çetinleşmektedir. Bu çetin rekabet ortamında firmalar rakiplerinden daha fazla pazar payı almak için mücadele etmektedirler. Mevcut firmalar arasındaki rekabetin yoğunluğunu belirleyen bir diğer husus da yüksek sabit veya depolama maliyetleridir. Bu maliyetler firmalar üzerinde kapasitelerini doldurmaları için güçlü bir baskı oluşturmaktadır. Kapasite fazlası mevcut olduğunda fiyatların hızlı bir şekilde düşmesi ile sonuçlanmaktadır. Firmalar ürünlerini farklılaştırma konusunda zorlandıklarında sektördeki rekabet de zayıflamaktadır. Geçiş maliyetleri de az olduğunda rekabet de alıcılar firmalar arasında kolay bir şekilde firma değişikliği yapabilmektedirler. Dolayısıyla ürün farklılaşması ve geçiş maliyetlerinin olmaması mevcut rakipler arasındaki rekabetin yoğunluğunu etkilemektedir.

Kapasitenin artması sektörden sektöre ve dönemsel olarak değişiklik gösterebilmektedir. Ölçek ekonomileri işletmeleri kapasitelerini büyük artışlarla artırmalarını beraberinde getirmektedir. Bu kapasite ilaveleri sektörün arz/talep dengesini olumsuz etkileyebilmektedir (Porter, 1980: 19). Farklı rakipler mevcut rakipler arasındaki rekabeti belirleyen diğer bir hususu ifade etmektedir. Firmalar her birinin nasıl rekabet edecekleri, stratejileri, hedefleri farklılık göstermektedir. Bir firma için doğru olan stratejik tercih başka bir firma için yanlış bir karar olabilir. Bu farklılıklar özellikle yabancı rakiplerin sektöre çeşitlilik katmasını sağlayabilmektedir. Çıkış engelleri şirketlerin yatırımlarından düşük hatta negatif getiri elde etmelerine rağmen işletmelerde rekabet etmelerini sağlayan ekonomik, stratejik ve duygusal faktörlerdir. Çıkış engelleri yüksek olduğunda kapasite fazlası sektörü terk etmez ve rekabet savaşını kaybeden firmalar pes etmez (Porter, 1980: 20-21).

Michael Porter'ın tanımladığı rekabet stratejisi işletmenin yukarıda belirtilen rekabet güçlerine karşı kendisini en iyi şekilde konumlandırmasını ya da bu güçler doğrultusunda kendine bir yer edinmesini ifade etmektedir (Porter, 2003: 4). Porter, rekabet stratejisi ortaya koyabilen bir işletmenin belli hedefleri ve sektörde bir konum geliştirme misyonu bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Porter, işletmenin rekabeti ile ilgili şunları dile getirmektedir:

“Rekabet kuvvetlerini anlamak ve ardındaki sebepleri anlamak, zaman içinde rekabetin (ve karlılığın) öngörülerek etki altına alınmasını sağlayacak bir çerçeve sunarken, bir sektörün mevcut karlılığının köklerini açığa çıkarır. Stratejistler sağlıklı bir sektör yapısını da rekabet açısından şirketlerinin konumu kadar dikkate alınmalıdırlar. Sektör yapısını anlamak etkin stratejik konumlandırma için de elzemdir” (Porter, 2008: 34).

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı gibi Porter açısından bir işletmenin rekabet gücü içinde bulunduğu çevresel faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Strateji geliştirebilmesi de bu çevresel koşullar karşısında kendisini sektörde farklılaştırabilmesine bağlı görünmektedir. Her sektörün farklı dinamikleri dikkate alınarak birbirinden farklı rekabet stratejileri ortaya koymak mümkündür. Burada önemli olan, işletmenin kendi çevresini

sahip olduğu avantajlarla ve kısıtlamalarla doğru analiz edebilmesidir. Bu değerlendirmelerden yola çıkarak üç farklı strateji geliştirilebilir. Bunlar, maliyet liderliği stratejisi, farklılaştırma stratejisi ve odaklanma stratejisidir.

Michael Porter sistematik bir şekilde ele aldığı sektördeki rekabet gücü unsurlarının ardından firmaların izleyeceği ve sürdürülebilir rekabet stratejisi için üç stratejiyi önermektedir. İşletmenin sektörel çevreyi analiz ettiği unsurlardan sonra firma rekabet edebilmek ve rekabeti sürdürebilir hale getirebilmek için bir reçeteye ihtiyacı bulunmaktadır. Bu reçeteyi Porter üç strateji ile açıklamaktadır. Bu üç stratejinin tek başına veya kombinasyonlu bir şekilde kullanılabilmesi mümkündür.

Maliyet liderliği stratejisi: Maliyet liderliği verimli ölçekli tesislerin inşa edilmesini, deneyimden kaynaklanan maliyet azaltma çabalarını, sıkı maliyet ve genel gider kontrolünü, marjinal müşteri hesaplarından kaçınmayı, ar&ge, hizmet, satış gücü, reklam ve benzeri alanlarda maliyetin en aza indirilmesini gerektirir (Porter, 1980: 35). Maliyetin bu sayılan alanlarda minimum seviyeye indirilmesi çabası rakiplere göre düşük maliyeti de beraberinde getirmelidir. Bu çaba ürün kalitesinin, hizmetinin ve diğer alanların önemini ise azaltmamalıdır. Düşük maliyetli bir duruma sahiplik firmaya faaliyette bulunduğu sektörde sektör ortalamasının üzerinde bir getiri sağlamaktadır. Beş rekabet gücü açısından düşünüldüğünde düşük maliyet, rakiplerle karşılaştırıldığında, firmaya rakiplerinden gelebilecek hareketlere karşı bir koruma oluşturmaktadır. Buna ek olarak firmaya düşük maliyetli konumun getirdiği bir avantaj ise firmanın ürünü üretirken ki girdi maliyetleri artışları ile başa çıkmada firmaya esneklik sağlamasıdır. Bu esneklik firmanın tedarikçilerle olan ilişkilerinde güçlü bir konumda olmasını sağlayabilir. Alıcılar açısından durum düşünüldüğünde, düşük maliyetli bir konum firmayı güçlü alıcılara karşı savunmaktadır. Güçlü alıcılar ürünün fiyatlarını rakiplerin fiyatlarına çekebilmek için mücadele vereceklerdir. Bu durumda düşük maliyet firmaya fiyatı belirleme ve fiyat istikrarında önemli bir üstünlük sağlayacaktır. Giriş engeli açısından ise düşük maliyet firmaya önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Ölçek ekonomileri konusundan hareketle birim başına maliyetlerin düşmesi ile firmanın maliyet ve kar arasındaki makas firma lehine açılma imkânı oluşacak ve firma sektör ortalaması üzerinde kar elde edebilecektir. Bir diğer rekabet gücü olan ikame ürün tehlikesi noktasından düşük maliyet rakiplere karşı ve ikame ürünler üreten firmalara karşı koruyacaktır.

Maliyet liderliği stratejisi yukarıda ifade edilen hususlara ek olarak ürün tasarımına ek yatırım yapmayı, maliyet konusunu yaymak için ürün yelpazesini genişletmeyi, önemli satış hacimleri oluşturmak adına büyük müşteri gruplarına hizmet etmeyi gerektirebilir. Bu hususlar firmaya yüksek pazar payı ve hammaddelere kolay ulaşım gibi avantajları da beraberinde getirmektedir (Porter, 1980: 36). Bunun tersi olarak maliyet liderliği stratejisinin uygulanması güçlü bir pazar payına ulaşmak adına son teknolojiye sahip ekipmanlara yüksek sermaye ihtiyacı, ürünün

fiyatlandırılmasında agresif hareketler gibi durumların oluşmasına sebep olabilmektedir.

Farklılaşma stratejisi: Jenerik stratejilerinden ikincisi farklılaşmadır. Farklılaşma stratejisinde firma, üründe veya hizmet sunumunda kendi sektöründe benzersiz olmayı amaçlamaktadır. Bu farklılaşma tasarım veya marka imajı, teknoloji, ürün özellikleri, müşteri hizmetleri, bayi ağı, pazarlama yaklaşımı gibi şekillerde gerçekleşebilmektedir (Porter, 1980: 37; Porter, 1985: 14). Dolayısıyla firma sadece bir alanda değil birkaç alanda farklılaşmayı tercih edebilmekte ve sektörden sektöre farklılaşma konuları değişebilmektedir. Bir diğer ifadeyle farklılaşma sektöre özgü bir niteliğe sahiptir.

Firma seçeceği farklılaşma alan(lar)ı ile (başardığı taktirde) sektöründe ortalamanın üstünde performans sağlayabilecektir. Farklılaşma stratejisi ile müşterilerin fiyata karşı düşük bir duyarlılığa sahip olmasını beraberinde getirebilecektir. Böylece müşteriler (alıcılar) fiyattan ziyade ürünün farklılığına odaklanacaklardır ve katlandıkları fiyat konusuna o kadar önem vermeyeceklerdir. Farklılaşma stratejisinin başarısı ile birlikte müşteri bağlılığı ve firmanın benzersizliği algısı sektörde giriş engelini oluşturarak rakipler için zor bir durumu da oluşturabilecektir. Müşteri sadakati oluştuğunda firmanın ikame ürün üreten rakiplere karşı da daha iyi bir konumu olabilecektir.

Farklılaşma stratejisinin başarıya ulaşmasında yüksek bir Pazar payının oluşması mümkün olamayabilir. Çünkü yüksek Pazar payı ile uyuşmayacak bir ayrıcalık algısı gerektirmektedir (Porter, 1980: 38). Farklılaşma stratejisinin mantığı, bir firmanın rakiplerinden farklı kılacak nitelikler seçmesini gerektirir. Firma, bir konuda gerçekten benzersiz olmalı veya yüksek bir fiyat beklemek istiyorsa benzersiz olarak algılanmalıdır. Bununla birlikte, maliyet liderliğinin aksine, alıcılar tarafından geniş ölçüde değer verilen bir dizi özellik varsa, bir sektörde birden fazla başarılı farklılaştırma stratejisi olabilir (Porter, 1985: 14).

Odaklanma stratejisi: Odaklanma diğer iki stratejiden farklı bir stratejiyi ifade etmektedir. Odaklanma stratejisi *“bir sektördeki segmenti veya segment grubunun seçimine dayanmaktadır. Belirli bir alıcı grubuna veya coğrafi pazara odaklanmayı”* tanımlamaktadır (Porter, 1980: 38; Porter, 1985: 15). Diğer iki strateji, sektörün genelinde başarıyı hedeflerken odaklanma belirli bir alanı seçmekte ve odaklandığı o alana çok iyi hizmet etmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple firmanın daha dar stratejik hedefe dayanmasını gündeme getirmektedir.

Odaklanma stratejisinin iki çeşidi bulunmaktadır. Maliyet odağında bir firma hedef segmentinde maliyet avantajı ararken, farklılaşma odağında bir firma hedef bölümünde farklılaşmayı aramaktadır (Porter, 1985). Bu iki çeşitte hedeflenen bölümler ya farklı ihtiyaçları olan müşterilere dönük olmalı ya da diğer sektörlerden farklı bir şekilde yapılmalıdır. Bir firma kendi sektöründe sürdürülebilir maliyet liderliği konusunda odaklanır ya da farklılaşma konusunda odaklanır ve bunları başarırsa kendi sektöründe

ortalamanın üzerinde getiriye sahip olabilecektir. Bu çerçeveden hareketle odaklanma stratejisi maliyet liderliği ve farklılaşma konularına odaklanmayı da beraberinde getirmektedir.

2. JAY BARNEY’İN STRATEJİYE BAKIŞI

Porter gibi Barney de geçtiğimiz otuz yıllık sürede stratejik yönetim alanında etkisi olan bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülebilir rekabet avantajı alanında etkisini göstermiş ve göstermeye de devam eden Barney, çalışmalarında firma kaynakları ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu bağlamda Barney, rekabet üstünlüğü sağlamada firma kaynaklarını oluşturan dört temel faktörden bahsetmektedir. Bunlar; değer (value), nadirlik (rareness), taklit edilebilirlik (imitability) ve ikame edilebilirlik (substitutability) olarak sıralanmaktadır (Barney, 1991: 99). Barney açısından firmanın sahip olduğu kaynaklar önemlidir. Bu kaynaklar ile firma sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Bundan dolayı “*kaynaklara dayalı yaklaşım ile firma, sahip olduğu kaynaklar ile sürdürülebilir rekabet avantajı arasında bir bağlantı kurar*” (Dursun, 2007: 33).

Jay Barney 1991 yılında yayınlanan “*Firm Resources and Sustained Competitive Advantage*” makalesinde kaynaklara dayalı yaklaşımı şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Firmanın kaynak temelli görüşü rekabet avantajı kaynaklarını analiz etmede iki alternatif varsayımın yerini almaktadır. İlk olarak, bu model bir endüstri (ya da grup) içindeki firmaların kontrol ettikleri stratejik kaynaklara göre heterojen olabileceğini varsaymaktadır. İkincisi, bu model kaynakların firmalar arasında mükemmel bir şekilde hareketli olmayabileceğini ve dolayısıyla heterojenliğin uzun sürebileceğini varsayar. Firmanın kaynaklara dayalı modelini sürdürülebilir rekabet avantajının kaynaklarını analiz eden bu iki varsayımın etkilerini ele almaktadır (Barney, 1991: 101).”

Dolayısıyla firmalar kontrol ettikleri stratejik kaynaklara bağlı olarak heterojen ya da homojen bir yapıya sahip olabilirler. Ayrıca her firmanın kendine özgü bazı kaynaklara sahip olduğu ve firmalar arasında bunların kolay bir şekilde transfer edilemeyeceğini de vurgulamaktadır. Bununla birlikte kaynak temelli teori rekabet üstünlüğü kaynaklarını analiz ederken iki alternatif varsayımı ikame etmektedir. Birincisi, kaynak temelli teori bir sektör içerisindeki firmaların kontrol ettikleri stratejik kaynaklar açısından heterojen olabileceğini varsayar. İkinci olarak da, kaynakların firmalar arasında mükemmel bir biçimde mobil olmayabileceği ve dolayısıyla heterojenliğin uzun ömürlü olabileceğini varsaymaktadır (Barney ve Clark, 2007: 51).

Barney, bu yaklaşımı geliştirirken bazı kavramlara dikkat çekmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: ***firma kaynakları, rekabet avantajı ve sürdürülebilir rekabet avantajı.***

Barney’e göre işletmelerin elinde yer alan kaynaklar; onların kontrolünde bulunan yetenekleri, sahip oldukları varlıkları, işletme

içerisindeki örgütsel süreçleri, firmanın sahip olduğu bilgileri ve işletmenin nitelikleri olarak oluşmaktadır (Barney, 1991). Firmalar bu kaynaklar ile verimliliklerini ve etkinliklerini geliştiren stratejileri oluşturmaya çalışırlar. Dolayısıyla firmanın sahip olduğu kaynaklar geliştirecekleri stratejilerin temelini oluşturabilecek niteliklere sahip olabilmektedir. Barney, firma kaynaklarının üç kategoride incelenebileceğini savunmaktadır. Bu kategoriler fiziksel sermaye, örgütsel sermaye ve insan sermayesi kaynakları olarak şekillenmektedir. Fiziksel sermaye bir firmada kullanılan teknoloji, bir firmanın yeri ve ekipmanları, firmanın coğrafik yeri ve hammaddelere erişimini ifade etmektedir. Diğer bir kaynak olan insan sermayesi kaynaklarında ise eğitim, tecrübe, karar kapasitesi, ilişki geliştirme yeteneği, kişisel zeka ve bir firmadaki çalışanlar ve yöneticilerin bireysel sezgi güçleri yer almaktadır. Bir firmanın resmi raporlama yapısı, biçimsel ve biçimsel olmayan planlama, kontrol ve koordinasyon sistemleri firmadaki gruplar arasındaki, firmalar arasındaki ve firmanın faaliyet gösterdiği çevredeki biçimsel olmayan ilişkileri kapsamaktadır (Barney, 1991). Bunlara ek olarak Barney, yukarıda sayılan firma kaynaklarının hepsinin stratejik açıdan önemli olmayabileceğini de ifade etmektedir. Zira, bunlar bazı durumlarda firmanın anlamlı stratejileri kavramasını ve uygulamasını olumsuz etkileyebilir (Barney, 1986a).

Barney'in kullandığı bir diğer kavram ise **rekabet üstünlüğü ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü**dür. Bir firma güncel ya da potansiyel rakipleri tarafından uygulanmayan değer yaratan bir stratejiyi hayata geçirdiğinde rekabet üstünlüğüne de ulaşmış olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan, bir firmanın uyguladığı değer yaratıcı strateji güncel ve potansiyel rakipleri tarafından uygulanmadığında ve diğer firmalar tarafından da bu stratejinin faydaları kopyalanmadığında sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğüne ulaşılabilir ifade edilebilir (Barney, 1991). Burada dikkat çekilmesi gereken üç nokta öne çıkmaktadır. Birincisi, rekabet üstünlüğü ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü firmaların sadece güncel rakiplerini değil, aynı zamanda gelecekteki rakiplerini de odak noktasına almaktadır (Barney, McWilliams, Turk., 1989). Yani firmanın belirlediği strateji gelecekte de rakipleri tarafından uygulanamayacak nitelikte olmalıdır. İkincisi, Barney'in yaklaşımına göre sürdürülebilir rekabet avantajı firmanın rekabet avantajına bağlı bir olgu olarak düşünülmemelidir. Her ne kadar genel anlamda firmaların rekabet avantajını elde etmesinin uzun bir süreye bağlı olduğu düşünülse de Barney sürdürülebilir rekabet avantajını rekabet avantajına bağımlı bir durum olarak düşünmemektedir (Barney, 1991: 102). Son olarak, bir rekabet avantajının sürdürülebilir olması onun uzun bir süre süreceği anlamına gelmemektedir. Burada sürdürülebilir ifadesinden kastedilen nokta rekabet avantajının diğer firmalar tarafından kopya edilememesidir. Esasen sektörde gerçekleşebilecek bazı yapısal değişiklikler bir firmanın rekabet avantajını sürdürülebilir olma özelliğini kaybetmesine neden olabilir. Bu yapısal değişiklikler bazı yazarlar tarafından (Barney, 1986b; Rumelt ve Wensley, 1981; Schumpeter, 1934 ve 1950) "Schumpeterian Shocks" olarak

nitelenmekte ve bu şoklar firmanın kaynaklarının yeniden tanımlanmasına yol açabilir.

Şekil 2: Rekabet Üstünlüğü Çeşitleri

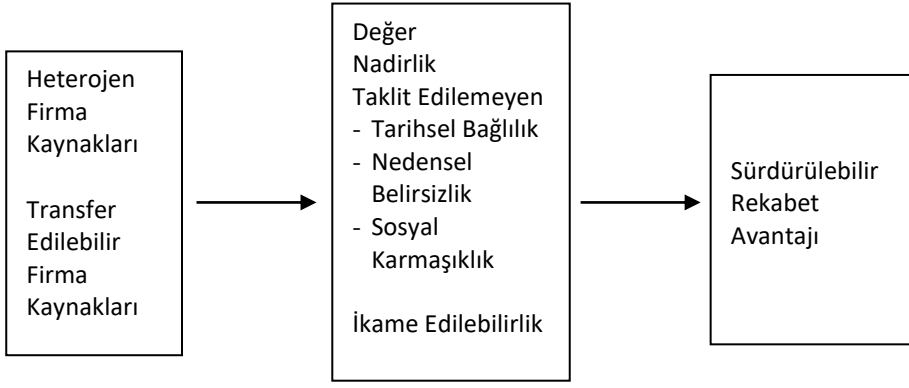
Kaynak: Barney, 2014: 17.

Şekil 2’de de görüleceği üzere Barney rekabet üstünlüğü çeşitlerini şekilsel olarak üç kısımda ele almıştır. Rekabet üstünlüğü, rekabet benzerliği ve rekabet dezavantajı. Rekabet üstünlüğünü geçici ve sürekli olmak üzere iki kısma ayıran Barney, geçici rekabet üstünlüğünün geçici olmasından hareketle çok kısa süreceğini, sürekli rekabet üstünlüğünün ise çok daha uzun sürebileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte Barney, bir firmanın rakipleriyle aynı ekonomik değeri oluşturduğunda rekabet benzerliğini yaşayacağını ifade etmektedir. Rekabet üstünlüğünün tersi olan rekabet dezavantajında ise firma rakiplerinden daha az ekonomik değer oluşturduğunda geçici ve sürekli rekabet dezavantajı durumlarını yaşayabilmektedir (Barney, 2014: 16-17).

Barney’in kaynak temelli yaklaşımı iki varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, bir endüstri içindeki işletmelerin kontrolündeki stratejik nitelikteki kaynaklar ve firmanın izlediği stratejiler açısından benzememektedir. İkinci varsayım ise, işletmelerin belirledikleri stratejileri yürütmek için kullandıkları kaynaklar tam olarak hareket halinde değildir ve bu kaynaklar kolay bir şekilde kopyalanamaz ve taklit edilmeleri oldukça zordur (Reyhanoğlu ve Örs, 2005). Kaynak temelli yaklaşımın bir firmanın sahip olduğu güçlü ve zayıf yanları incelemeye dönük bir tarafı bulunmaktadır. Bu yaklaşımın yukarıdaki varsayımlara ek olarak firma kaynaklarının heterojen olduğu ve kaynak hareketsizliğine sahip olduğu söylenebilir. *Firma kaynaklarının heterojenliği*, firmanın sahip olduğu üretken kaynaklarının farklı firmalarca farklı şekillerde sahipliğini ifade etmektedir. *Kaynak hareketsizliği* varsayımı ise, kaynaklarının bazılarının ya kopyalanmasının çok maliyetli olduğunu ya da arz açısından esnek olmadığını belirtmektedir. Eğer firmanın kaynakları, firmanın fırsatları değerlendirmesine veya tehditleri etkisiz hale getirmesine olanak veriyorsa, bu kaynaklar az sayıda firma tarafından sahip olunan ve taklit edilmeleri maliyetli olduğunda o taktirde firmanın güçlü yönleri ve sonrasında rekabet avantajı oluşturacak kaynakları oluşturabilmektedir (Barney, 2014: 124-125).

Barney firma kaynakları ile sürdürülebilir rekabet avantajı arasındaki ilişkiyi kurmak için dört özelliği anlamanın önemli olduğunu düşünmektedir. Bu dört özellik firmanın sürdürülebilir rekabet avantajını sağlamada etkin rol oynayacağını göstermektedir. Dört özellik şu şekilde sıralanabilir: Değer, Nadirlik, Taklit edilemeyen ve ikame edilemeyen. Şekil 3'te ifade edildiği üzere kaynaklara dayalı modelde her firmanın kaynaklarının heterojen olma özelliği yer almaktadır. Bu heterojen kaynakların sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olabilmesi için dört özelliğe sahip olması gerekmektedir.

Şekil 3. Kaynaklara Dayalı Model

Kaynak: (Barney, 1991: 112)

Değerli: İşletme kaynaklarının değerli olması, rekabet avantajı oluşturmada birinci özelliği oluşturmaktadır. Değerlilik özelliğinde temel soru şu şekilde şekillenmektedir? “İşletmenin kaynak ve yetenekleri, çevresel tehdit ve fırsatlar karşısında işletmenin yanıt vermesine yardımcı olmakta mıdır?” sorusuna verilecek olumlu bir cevap işletmenin kaynaklarının güce dönüştüğünü göstermektedir (Açıkgöz, 2012: 115). “Değer yaratılmadığı sürece rekabet avantajının önemli olamayacağından hareketle kaynakların değerli olmasındaki temel sorun, hangi kaynak ve yeteneklerin işletmeye değer kattığıdır” (Koçak, Özer, Gürel, 2005: 183).

Nadirlik: Nadirlik bazı çalışmalarda kıt olma olarak da ifade edilmektedir. Kaynaklar, “endüstrideki diğer firmalar arasında yaygın olmamalı, kaynakların transferi ya da ticareti çok zor ve imkânsız olmalıdır” (Reyhanoğlu ve Örs, 2005: 35). Rekabet avantajı sağlama potansiyeline sahip olabilmek için firma kaynağının ne kadar nadir olması aslında zor bir sorudur. Bir firmanın değerli kaynaklarının bir dizi rekabet eden ve potansiyel olarak rekabet eden firmalar arasında kesinlikle benzersiz olması durumunda, bu kaynakların rekabet avantajı yaratacağını ve bununla birlikte sürdürülebilir rekabet avantajı oluşturma potansiyeline sahip olabileceğini görmek zor değildir (Barney, 1991: 107). Genel olarak, işletmelerin nadir

kaynaklara sahip olması, rekabet avantajı ve sürdürülebilir rekabet avantajı oluşturmada önemli bir unsur olarak belirtilmektedir.

Taklit edilememe: Kaynaklara dayalı yaklaşımın sürdürülebilir rekabet üstünlüğü kazandırmasında yer alan üçüncü özellik taklit edilememedir. Barney'e göre üç nedenden dolayı firma kaynakları taklit edilemez bir duruma gelebilmektedir. Birincisi, firmanın benzersiz tarihsel koşullara sahip olmasıdır. İkincisi, firmanın sahip olduğu kaynaklar ile firmanın sürdürülebilir rekabet avantajı arasındaki bağlantının nedensel olarak belirsiz olmasıdır. Üçüncü özellik olarak da firmanın üstünlüğünü oluşturan kaynağın sosyal açıdan karmaşık olması sayılabilir (Barney, 1991: 107). Dolayısıyla Barney, kolay taklit edilmemeyi özgün tarihsel koşullar, sosyal komplekslik ve nedensel belirsizlik başlıkları altında toplamıştır.

İkame edilememe: Sürdürülebilir rekabet avantajını sağlayan dördüncü ve son özellik ikame edilememedir. Kaynakların *"ikame edilemez olması bir kaynağın başka bir kaynakla değiştirilemez olması veya yerine konulmasının zor olmasını ifade etmektedir"* (Lockett, Thompson, Morgenstern, 2009: 11). Barney, ikame edilebilirliği iki şekilde ifade etmektedir. Birincisi, bir firmanın başka bir firmanın kaynaklarını tam olarak taklit etmesi mümkün olmasa da aynı stratejileri tasarlamasını ve uygulamasını sağlayan benzer kaynağı ikame edebilmesidir. İkinci olarak, çok farklı firma kaynakları stratejik ikameler olabilir (Barney, 1991: 111-112). Bu iki unsurdan hareketle Barney, kaynakların ikame edilemez olmasını kaynakların başka bir kaynakla yer değiştirmesinin oldukça zor olmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu takdirde kaynaklar sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilecektir. Kaynakların ikame edilemez olması aynı zamanda kaynakların nadir ve taklit edilmesinin zor olmasını da beraberinde getirmektedir.

3. PORTER ve BARNEY'İN KARŞILAŞTIRILMASI

Yukarıda değinildiği gibi, Porter ve Barney yaklaşımları kaynaklara dayalı okul ve şirketin pozisyonuna dayalı okulun farklı görüşlerini temsil etmektedir. Bu bölümde Porter ve Barney'in görüşlerini karşılaştırırken aynı zamanda bu iki görüşün de firmaların bulunduğu sektördeki rekabet üstünlüğünü sürdürebilmeleri için neye öncelik vermesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

Pozisyon okulu açısından bakıldığında Porter (1985a), işletmelerin daha karlı olması ya da olmamasını, sektörün kendi potansiyeline ve sektörün temel özelliklerine bağlı olarak işletmenin belirleyeceği rekabet stratejisine bağlı olduğunu savunmaktadır. Porter, bir sektördeki şirketlerin karlılığının devam edebilmesi için sektörde giriş engelleri bulunması gerektiğini ya da işletmelerin yeni rakipleri karşısında kendi tedbirlerini geliştirmesi gerektiğini belirtmektedir. Porter tarafından ileri sürülen giriş engellerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür. Ölçek ekonomilerinde firmalar kendi kapasitelerine bağlı olarak maliyet üstünlükleri elde ederler.

Hammaddenin temin edilmesi, reklam ve sabit giderlerinin azalması ölçek ekonomilerine örnek olarak sıralanabilir (Lipsey, Steiner, Purvis, 1989: 267). Bir diğer giriş engeli ise sektördeki bazı firmaların marka tanınırlığına sahip olması yoluyla ürünlerini farklılaştırmayı başarmış olmalarıdır. Aynı şekilde sektöre yeni giren firmaların reklam, tanıtım ve ar&ge çalışmaları için ayırması gereken sermaye giderleri de önemli giriş engeli olarak değerlendirilebilir. Firmalar için giriş engeli oluşturan bir diğer unsur da tedarikçi değiştirmelerinden doğan geçiş maliyetleridir. Benzer şekilde sektörde yeni olan firmaların dağıtım kanallarına ulaşmaları ayrı bir sorun oluşturabilir. Sektörde yer edinmiş bazı firmalar bilgi birikimi, hammaddeye rahat ulaşım gibi sektörde yeni olan firmaların sahip olmadığı bazı özel avantajlara sahip olabilirler. Son olarak devletin uyguladığı bazı politikalar da sektöre girişi zorlaştıran bir unsur olarak sıralanabilir (Porter, 1985b: 6; Porter, 1980: 7-16).

Barney'in temsilcisi olduğu kaynaklara dayalı yaklaşım ise firmanın sahip olacağı rekabet üstünlüğünü stratejik açıdan önemli olan iç kaynaklara ve taklit edilmesi zor kabiliyetlere dayandırmaktadır. Barney'e göre bir firmanın rakipleri tarafından taklit edilmesini zorlaştıran bazı nedenler söz konusudur. Bunlar işletmelerin sahip oldukları örgütsel yapılarıdır. Kaynaklar ve rekabet avantajları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi çok kolay değildir. Bir diğer unsur işletmelerin tarihsel süreçte kazandıkları kaynakların taklit edilmesinin zorluğudur (Barney, 1991). Barney'in öncüleri arasında bulunduğu kaynaklara dayalı yaklaşım oldukça farklı akademik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Öyle ki, bu yaklaşım içinde üç farklı düşünce ekolünün bulunduğu iddia edilmektedir (El Shafeey and Trott, 2014).

Porter ve Barney karşılaştırılırken pozisyon yaklaşımı ve kaynaklara dayalı yaklaşım karşılaştırılmıştır. Bu noktada asıl sorulması gereken soru firmanın rekabet üstünlüğünü sürdürülebilir kılması için hangi yaklaşımı benimsemesi gerektiğidir. Porter tarafından sıralanan yukarıdaki giriş engelleri tahmin edilebileceği gibi küresel ekonomik ve sosyal gelişmelerden etkilenmeye oldukça açıktır. Dolayısıyla firmanın dış çevresel koşullarının oldukça dinamik ve değişken bir yapısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Barney'in yaklaşımının güçlü yönü ise, firmanın iç kaynakları üzerinde dış çevreye nazaran daha fazla kontrol sağlama potansiyeli olduğu varsayımdır.

Barney'in literatürde iyice yer edinmesini sağlayan kaynaklara dayalı yaklaşımı Porter'ın yaklaşımından ayıran nokta, bir firmanın diğerinden daha karlı olmasını sahip olduğu kaynaklara dayandırmasıdır. Barney, bu kar farklılıklarının kaynaklarını, firmalara özgü kaynak ve kabiliyetlerinden oluştuğunu iddia etmektedir (Barca ve Esen, 2012: 100).

Sonuç olarak firmanın faaliyet gösterdiği alana bağlı olarak kaynaklara dayalı ya da pozisyona dayalı bir rekabet stratejisi benimseyecektir. Dolayısıyla bazı sektörlerde kaynaklara dayalı okulun görüşleri daha etkin olabileceken, bazı sektörlerde ise pozisyon okulunun

görüşleri daha anlamlı ve etkili olabilecektir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur ise, firmanın sadece çevresel koşullar ya da sadece kaynaklara dayalı bir rekabet stratejisi benimsemesi riskli bir tercih olabilir. Esasen, bu iki yaklaşımı sentezleyerek belirlenen bir rekabet politikası firmayı içerde ve dışarda karşılaşılabileceği risklere ve engellere karşı daha dirençli kılabilir.

Sonuç

Porter ve Barney'in rekabet üstünlüğü ile ilgili yaklaşımlarının ele alındığı bu çalışma birçok önemli noktaya ışık tutmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, Porter firmanın faaliyet gösterdiği dış çevrenin özelliklerin özelliklerini önemsemekte ve bunu sistematik bir analize tabi tutmaktadır. Bu, Porter'ın fikirlerinin güçlü yönünü oluşturmaktadır. Bu yönle sektörün yapısal olarak değerlendirmesi yapılabilmekte ve karşılaşılabilecek durumlara göre firma kendi stratejisini ortaya koyabilmektedir. Bununla birlikte, bir firmanın faaliyet gösterdiği dış çevre üzerindeki kontrolü oldukça sınırlıdır. Örneğin, içinde bulunduğumuz Covid-19 küresel salgın ortamında firmalar ciddi ekonomik problemlerle mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Öyle ki, bu küresel kriz başta sağlık olmak üzere ekonomi, siyaset, toplum, eğitim, uluslararası ilişkiler gibi çok boyutlu ve ulus ötesi derin etkiler doğurmaktadır. Böyle bir ortamda faaliyet göstermeye çalışan firmaların ise oldukça kırılgan bir süreçten geçtiği söylenebilir. Küresel kriz ortamında sektörlerde yaşanan olumsuz değişiklikler karşısında firmalar ayakta durmakta ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu noktada Barney'in firma kaynaklarını önemseyen yaklaşımı firmalar açısından bir çıkış noktası olarak gösterilebilir. Çünkü firmaların kendi kaynakları üzerinde daha kolaylıkla denetim sağlaması söz konusudur. Kaynaklarını etkin bir şekilde değerlendiren firmalar küresel salgın ortamında bile ayakta kalmalarını sağlayacak stratejiler geliştirebilirler. Yine de tek başına kaynaklara dayalı bir rekabet stratejisi uzun vadede çok anlamlı olmayabilir. Çünkü kaynakların ne olduğu konusunda Barney'in yaklaşımında da bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Kaynaktan bahsederken Barney'in tam olarak neyi kastettiği anlaşılmamaktadır. Firma çalışanlarının kişisel becerileri, hammadde, bilişim alt yapısı, yeni bilgi teknolojileri, know-how, deneyim v.b. birçok faktör kaynaklar arasında değerlendirilebilir. Bunlardan hangisinin daha öncelikli, ya da hangisinin ikinci derecede önemli olduğu konusunda Barney'in yaklaşımı bizi yeterince aydınlatmamaktadır. Bu değerlendirmelerden hareketle firmanın bütüncül bir yaklaşım benimsemesi daha anlamlı olabilir. Bu bütüncül yaklaşım sadece kaynakları ya da sadece sektörel-çevresel koşulları değil, ikisini de aynı anda dikkate alan bir rekabet stratejisi oluşturmaya çalışmalıdır.

Covid-19 küresel salgını, firmaların faaliyetleri açısından ciddi bir meydan okuma olarak görülebilir. Böyle büyük bir krizle başa çıkabilmek tek yönlü bir strateji değil, ancak çok yönlü bir rekabet stratejisi benimsemeyi gerektirmektedir. Bütün sektörleri etkisi altına alan bu küresel

ekonomik ve toplumsal kriz karşısında durabilmek için firmaların mevcut kaynaklarını iyileştirmeleri ve sektörel koşulları iyi okumaları gerekli görülmektedir. Dolayısıyla firmaların bu küresel kriz ortamında Porter ve Barney'in görüşlerini bütüncül bir bakış açısıyla ele almaları zorunlu hale gelmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, B. (2012). “Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimine Aşamalı Bir Bakış: Strateji, Sürdürülebilir Rekabetçi Üstünlük ve Kaynak Tabanlı Yaklaşımın Kesişme Noktası”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14/4, ss.107-130.
- Barca, M. - Esen, Ş. (2012). “Rekabet Avantajı Sağlama ve Sürdürmede Stratejik Yaklaşımlar”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 7, Number:2, pp.89-107.
- Barney, J. (1986a). “Organizational Culture: Can it be a Source of Sustained Competitive Advantage?”, *Academy of Management Review*, 11/3, ss. 656 – 665.
- Barney, J. (1986b). “Types of Competition and The Theory of Strategy: Toward An Integrative Framework”, *Academy of Management Review*, 11/4, ss. 791 – 800.
- Barney, J., McWilliams, A. - Turk, T. (1989). “On the Relevance of the Concept of Entry Barriers in the Theory of Competitive Strategy”. *Paper Presented at the Annual Meeting of the Strategic Management Society*, San Francisco.
- Barney, J. (1991). “Firm Resources and Sustained Competitive Advantage”, *Journal of Management*, Vol. 17, No.1, ss. 99 – 120.
- Barney, J. (2014). *Gaining and Sustaining Competitive Advantage*, Fourth Edition, Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
- Barney, J. B. - Clark, D. N. (2007). *Resource-Based Theory Creating and Sustaining Competitive Advantage*, New York: Oxford University Press.
- Dursun, İ. T. (2007). *Stratejik Yönetim Yaklaşımları Açısından Sektör Analizi: Seramik Kaplama Malzemeleri Sektörü Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

- El Shafeey, T. - Trott, P. (2014). “Resource-Based Competition: Three Schools of Thought and Thirteen Criticisms”, *European Business Review*, Vol.26, No.2, pp. 122-148.
- Huggins, R. - Izushi, H. (2011). Competition, competitive advantage and clusters: the ideas of Michael Porter. Robert Huggins and Hiro Izushi (Ed.), *Competition, Competitive Advantage and Clusters In* (s.1 – 25). USA: Oxford University Press.
- Koçak, A., Özer, A. - Gürel, E. (2005). “Kaynak Temelli Yaklaşımda Pazarlama Kabiliyetinin Boyutları”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/1, ss. 179-201.
- Lipsey, G. R. - Steiner, O. P., - Purvis, D. D. (1989). *Economics*, New York: Harper.
- Lockett, A., Thompson, S. A. - Morgenstern, U. (2009). “The Development of the Resource-Based View of the Firm: A Critical Appraisal”, *International Journal of Management Reviews*, 11/1, pp.9-28.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy Techniques For Analyzing Industries and Competitors*, New York: Free Press.
- Porter, M. E. (1985a). “Technology and Competitive Advantage”, *Journal of Business Strategy*, 5/3, Winter, ss:60-78.
- Porter, M. E. (1985b). *Competitive Advantage Creating and Sustaining Superior Performance*, New York: Free Press.
- Porter, M. E. (1996). “What is Strategy?”, *Harvard Business Review*, November-December, ss.61 – 78.
- Porter, M. E. (2003). *Rekabet Stratejisi Sektör ve Rakip Analiz Teknikleri*, 2. Baskı, Çev. Gülen Ulubilgen, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Porter, M. E. (2008). *Rekabet Üstüne*, Çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul: Optimist Yayınları.
- Reyhanoğlu, M. - Örs, H. (2005). “Rekabette Kaynak Temelli Yaklaşımı (RBV) ile Strateji Geliştirme”, *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 4/ 11, ss.34-43.
- Rumelt, R. - Wensley, R. (1981). *In Search of the Market Share Effect*. In K. Chung (Ed.), *Academy of Management Proceedings*, 2-6.

Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development*, Cambridge: Harvard University Press.

Schumpeter, J. (1950). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper.

Extended Abstract

The concept of competitive advantage is one of the most important issues studied in the strategic management discipline. Competition literally means competition and race, while the word superior refers to being in a higher position than its counterparts. Therefore, competitive advantage means being ahead of its counterparts in the race. The concept of competition, which can also be expressed as the race between businesses, is a basic concept that expresses the relations between companies and especially between competitors.

Globalization, developments in communication and information technologies and the rapid increase in international trade are among the most important developments that change the way businesses do business. Especially after the increasing influence of the United States after the Soviet Union, developments such as China's increasing effectiveness in world trade affect businesses closely and to a large extent. For this reason, competition between businesses is getting tougher every day. The fact that the competition becomes fiercer makes businesses more important to the issues that they will gain advantage in maintaining their lives and carrying their assets forward. In this context, studies on the concept of competitive advantage are increasing over the years. It is seen that two names come to the fore in the literature on competitive advantage. These are Michael E. Porter, who continues its academic life as a Professor at Harvard University, and Professor Jay Barney who continues his studies at the David Eccles Business School of Utah University.

Dealing with Porter and Barney's approaches to competitive advantage, this study sheds light on many important points. As mentioned above, Porter cares about the characteristics of the external environment in which the company operates and subjects it to a systematic analysis. This is the strength of Porter's ideas. In this respect, the sector can be evaluated structurally and the company can reveal its own strategy according to the situations that may be encountered. According to Porter, competitors of the company in the sector, customers, distributors and suppliers of the company are among the important issues for a company to formulate a strategy. In addition, the political, economic, socio-cultural, demographic, legal and global environment of the enterprise also constitute other areas of analysis. Therefore, in order to formulate the competitive strategy correctly, the enterprise should know the general structure of the sector in which it operates. In this framework, determining the competition correctly requires a good analysis of five forces. Competition forces can be listed as threats of

new companies to the sector, substitute product or service threat, bargaining power of buyers, bargaining power of suppliers, competition between existing companies. However, a firm's control over the external environment in which it operates is rather limited. For example, in the Covid-19 global epidemic environment we are in, companies have to struggle with serious economic problems. So much so that this global crisis has profound multidimensional and transnational effects such as health, economy, politics, society, education and international relations. It can be said that companies trying to operate in such an environment are going through a very fragile process.

In the global crisis environment, companies experience serious difficulties in standing up against the negative changes in the sectors. At this point, Barney's approach that cares about company resources can be shown as a starting point for companies as it is possible for companies to control their own resources more easily. Firms that use their resources effectively can develop strategies to survive even in the global epidemic environment. However, a competitive strategy based on resources alone may not make much sense in the long run since there are some question marks in Barney's approach about what the resources are. In terms of speaking of the source, it is not understood exactly what Barney means. Many factors can be evaluated across resources including personal skills of company employees, raw materials, information infrastructure, new information technologies, know-how, experience, etc.. Barney's approach does not enlighten us sufficiently as to which of these is more important or which is secondary. Based on these evaluations, it may be more meaningful for the company to adopt a holistic approach. This holistic approach should try to create a competitive strategy that takes into account not only resources or only sectoral-environmental conditions, but both at the same time.

The Covid-19 pandemic can be seen as a serious challenge for companies' activities. Dealing with such a major crisis is not a one-way strategy, but requires a multi-faceted competitive strategy. In order to stand against this global economic and social crisis affecting all sectors, it is necessary for companies to improve their existing resources and to read the sectoral conditions well. Therefore, in this global crisis environment, it becomes obligatory for companies to consider the views of Porter and Barney with a holistic perspective.

PROTRACTED BETROTHAL: A BRIEF HISTORY OF PRESENT TURKEY-EUROPEAN UNION ANTAGONISM

Mustafa Onur TETİK*

Abstract

The European Parliament called for the suspension of European Union (EU)-Turkey accession negotiations on the basis of democratic conditionality in March 2019. This development was a link of the chain of events that soured Turkey's relations with the EU roughly since 2013. This article presents historical assessment of Turkey's interrelations with Europe and the EU that provides the historical context on which the Justice and Development Party (AKP) government constructed its foreign policies antagonizing the EU since its third term. Scholarly and journalistic literature on the negative trend in Turkey-the EU relations mainly focuses on the failing democratic conditionality aspect of relations. This approach inevitably causes presentism trap in analyses. The paper sheds light on the historical context of relations turned into ideational baggage carried by the sides. In its overview of the past of interrelations, the article locates four historically institutional dimensions: (1) Mutual "otherness", (2) Turkey's modernization, (3) symbiotic modus vivendi and (4) regional power politics. The article also touches the role played by Turkey's domestic secularist and conservative political schism. This analysis of political interrelations comes to the conclusion that the current problems are not only consequences of the AKP's or the EU's recent moves but also the burdens inherited from fluctuating historical experience. The parties' past, and thus today's, are saliently intertwined. Therefore, these conditions do not let Turkey and the EU have a complete break-up or union regardless of contemporary agents' intentions or decisions.

Keywords: Turkey, European Union, Turkish National Identity, Western Civilization, Historical Context

UZATMALI NİŞAN: MEVCUT TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ÇELİŞKİSİNİN KISA BİR TARİHİ

Öz

Avrupa Parlamentosu 2019'un Mart ayında Avrupa Birliği (AB)-Türkiye katılım müzakerelerinin demokratik koşulsallık temelinde askıya alınmasını önermiştir. Bu gelişme 2013'den beri Türkiye'nin AB ile ilişkilerini bozan olaylar zincirinin son halkası olmuştur. Bu makale Türkiye'nin, Avrupa ve AB ile olan

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, mustafatetik19@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2318-8504>

karşılıklı ilişkilerine dair bir inceleme sunmaktadır. Bu inceleme, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin üçüncü döneminden beridir AB ile ihtilaflı olan dış politikasını üzerine inşa ettiği tarihsel bağlamı ortaya koymaktadır. Akademik literatür ve basın, Türkiye-AB ilişkilerindeki negatif eğilim konusunda ana olarak ilişkilerin başarısız olan demokratik koşulsallık tarafına odaklanmaktadır. Bu yaklaşım kaçınılmaz olarak bugüne, tarihsel bağlamdan izole bir şekilde yoğunlaştırılması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, taraflar için fikri bagaj haline gelmiş olan, ilişkilerin tarihsel bağlamına ışık tutmaktadır. Çalışma karşılıklı ilişkilerin geçmişinin incelemesinde, tarihsel olarak kurumsallaşmış dört boyut bulmuştur: (1) Karşılıklı ötekilik, (2) Türk modernleşmesi, (3) simbiyotik yaşam modu ve (4) bölgesel güç ilişkileri. Makalede ayrıca Türkiye'deki seküler ve muhafazakar siyasi blokların oynadığı role değinilmiştir. Karşılıklı siyasi ilişkilerin bu analizinin ulaştığı sonuca göre, bugünün sorunları sadece AKP ve AB'nin günce faaliyetlerinin bir sonucu olmayıp, geçmişten miras alınan, ilişkilerdeki gelgitli tarihsel tecrübenin yükünden de kaynaklanmaktadır. Tarafların dünü ve haliyle bugünleri iç içe geçmiş durumdadır. Bu şartlar, günün aktörlerinin niyet ve kararlarından bağımsız olarak, Türkiye ve AB'nin tam bir kopuş yaşamasına ya da mutlak olarak birleşmesine müsaade etmemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Avrupa Birliği, Türk Milli Kimliği, Batı Medeniyeti, Tarihsel Bağlam.*

Introduction

The European Parliament called for the suspension of European Union-Turkey accession negotiations on the basis of normative/democratic conditionality in March 2019. This development was a link of the chain of events that soured Turkey's relations with the EU roughly since 2013. Even though the conservative Justice and Development Party (AKP) government of Turkey was eager about the EU membership bid, harmonization reforms and democratization conditionality during its first two terms (2002-2011), its enthusiasm about the membership gradually declined for various reasons. The Turkish President Recep Tayyip Erdoğan repeatedly urged the EU to clear its mind about the possible Turkish membership and emphasized the EU is not indispensable for Turkey (Kaplan, 2019; DW Türkçe, 2020; BBC News Türkçe, 2021). Turkey and the EU reached to the brink of ending the everlasting membership process and reformulating it with an alternative mode of relationship. This negative development in interrelations has been widely attributed to the anti-democratic trajectory that the AKP government has been supposedly pursuing lately (Bayramoğlu, 2016; Kirişçi and Sloat, 2019:1; Saatçioğlu, 2020:169). Nevertheless, the lack of confidence between the parties goes deeper than the contemporary events.

Since its foundation, the Turkish Republic has had a mistrust vis-à-vis European intentions about Turkey due to various historical reasons such as European countries' occupation of the Turkish mainland and the role played by them in the disintegration of the Ottoman Empire (Aybey, 2004:20). This political scepticism towards Europe/West has been deeply rooted in Turkish social cognitive structures regardless of domestic

ideological differences. On the other hand, European or Western civilization has been an epitome of development for Turkey's founding secularist elites and their successors as well as the elites of the late imperial era. The supposed core identities and values of the Turkish nation have been sometimes considered as mutually exclusive like being part of Islamic and Western civilizations. These supposedly contradictory identities and emulative modernization had echoed in Turkey's relations and positionings in the international arena. Even though the Republican Turkey pursued a more or less coherent pro-Western foreign policy for a long time, the political symptoms of dissociative identity disorder caused by historical experiences shared with European countries sometimes reflected itself in Turkey's international politics. Nevertheless, this situation has never become a basis to entirely cut the interrelations of Turkey and European countries.

This article presents a historical institutionalist assessment of Turkey's interrelations with the conceived totality of Europe and the EU providing the social cognitive context on which the AKP government constructed its foreign policies antagonizing the EU since its third term. Scholarly and journalistic literature on the negative trend in Turkey–the EU relations mainly focuses on the failing democratic conditionality aspect of relations and other forms of reductionist contentions like “*reductio ad Erdoganum*” (Kadercan, 2015). This approach inevitably causes presentism complication in analyses. The historical overview in the article demonstrates that historical legacy feeding today's interrelations has four historically institutional dimensions: (1) Historically mutual “otherness” regarding civilizational identity, (2) institutional process of Turkey's modernization/westernization, (3) materially symbiotic *modus vivendi*, (4) regional power politics.

The paper sheds light on the historical context of relations turned into ideational baggage carried by the sides. The article delves into the enduring paradoxical historical interrelations of the sides to show that the contemporary antagonisms are anchored in the past events displaying meaningful parallelism with today. The various forms of historical “otherness” to each other come into play in this analysis. The article also touches the role played by Turkey's domestic secularist and conservative political division in its relations with Europe and the EU because Turkish understanding of the national-self that influence its perception of the West has not been stable. This analysis of political interrelations comes to the conclusion that the historical experience until the AKP rule still feeds current fluctuating relations significantly. The current problems are not only consequences of the AKP's or the EU's recent manoeuvres but also the ideational burdens inherited from the fluctuating historical experience. The parties' past, and thus today's, are saliently intertwined. Therefore, as the article suggests, these conditions do not and will not let Turkey and the EU have a complete break-up or union regardless of contemporary agents' intentions or decisions.

1. THE PRE-MODERN PERIOD: HISTORICAL OTHERNESS

The Turkish official historiography dates the first Turkish – European encounter back to the Huns who are considered to be the proto-Turks. This sort of mythical narratives and supposed genealogical lineage are hard to track objectively. However, there is a historically and objectively traceable continuous interplay between the “European” polities (including the Eastern Roman Empire) and the Turkmen/Oghuz-ruling dynasties (Seljuk and Ottoman) and other small-scale tribal polities, which are accepted as predecessors by the Turkish Republic, since the 11th Century when nomadic Turkmens began to massively settle in the Anatolian Peninsula. This long history of interaction and confrontation comprises an ample discursive arsenal for identity narratives. For instance, the memories of the series of battles between the Crusaders and Seljuk Turkmens in the 12th and 13th Centuries on Turkey’s contemporary territories are still a crucial component of Turkish historiographical narrative which conceives a binary constitutive relation between the “West” and the “Turks”. The Ottoman-Turkmen Empire’s steady expansion into Europe through Balkans until the defeat in the second siege of Vienna in 1683, and its gradual retreat from the European continent until the foundation of the Turkish Republic in 1923 contains numerous wars, peace, social, economic, diplomatic, cultural interactions between the Turkmen-ruled monarchical state and European polities.

The historical interactions between the “Turkish Empire”, as commonly referred, and European powers contributed to the creation of “the Muslim invader” view of Turkey as cruel and heretic (Aksu, 2015:18; Kuran-Burcoğlu, 2007:162). During the medieval period, Turkey was seen as the realm of “the bloodthirsty warriors”, “the blasphemous aggressors of Christendom”, “the infidel occupiers of the holy sites” (Tekin, 2010:28). The Ottoman Turks gradually inherited re-articulation of Christendom’s entrenched hostile, fierce, savage, infidel and barbarian (Gehan, 2014:156) Muslim Other images of past Western-Arab/Muslim encounters (Levin, 2011:81) as they militarily advanced deep into Eastern European soil. The “terrible” and “lustful” Turk images with stereotypical narratives have been deeply rooted in European imagination as the evil other which can also be observed even today in more sophisticated forms and various facades (Tiryakioğlu, 2015). Historical “otherness” in perceptions, instrumentalized especially by European right-wing populists, still contaminates the political atmosphere in European countries (Yılmaz, 2007; Casey, 2016; Black, 2016; Lindgaard, Wessel and Banke, 2018:7; Ağcasulu and Ossewaarde, 2019).

Likewise, the Ottomans defined themselves as a Muslim polity (*dar al-Islam*/abode of Islam) and European lands as *dar al-harb* (abode of war/enemy territory) whose residents were wicked (Yapp, 1992:140). The Empire had customarily regulated its foreign relations with European polities by unilaterally issuing a pronouncement of their will rather than bilateral agreements until the realization of its decadence against the West (Naff,

1963:295-296; Arı, 2004:36-37). It was because defining the European counterparts as *dar al-harb* necessitated the non-recognition of them as moral equals to have bilateral conventions (Khadduri, 1956:359-360). The dominant political pattern of Turkey's predecessor polities' relations with European powers have been "historically mutual otherness". A strong anti-western posture stimulating the cognitive residues of historical otherness in discourses by the governing elites of Turkey has become more mainstream during the last decade (Hürriyet, 2014, 2015, 2016a, b; Kaliber and Kaliber, 2019). Nevertheless, these contemporary popular discourses of "civilizational mutual otherness" are not the products of the AKP era, but they have long histories for both sides. Therefore, it would be factually incorrect to construe Turkey's Islamic anti-Westernism solely to the AKP's agency.

Although the civilizational otherness has been the dominant aspect of the pre-modern era, "regional power politics" has been another nexus between Turkey's antecedent polities and European actors. The Ottoman Empire's economic bonds with the Republic of Venice, the alliance with the Kingdom of France against the Habsburgs or support to European Protestants are some of the historical instances that determined the history of interrelations (Sander, 2006: 52-82). Today's Europe seems unified and too harmonious to start a great power competition among each other. However, the AKP government's contemporary policies of balancing a hostile European power with a friendly one (e.g. balancing France with Italy in Libya) or a European state's instrumentalization of Turkey for the balance of power in Europe (e.g. the UK's balancing the EU with Turkey after Brexit) is still operational today. Therefore, this dimension of regional power politics did not stem from the AKP's political program, but it represents a continuation in interrelations.

2. THE LATE OTTOMAN AND EARLY REPUBLICAN PERIODS: INSTITUTIONAL MODERNIZATION

The Ottoman Empire had conducted ad hoc diplomacy with European powers until 1793 when the first permanent Ottoman Embassy was established in London, followed by Paris, Vienna, Berlin embassies. It was a development taken place during the reign of Selim III who initiated major reforms in order to obstruct the Empire's undeniable melting down and revitalize the glorious days via modernization/westernization. When Europeans' objective political, scientific and military superiority over the Ottomans had reached to a non-negligible level, the Ottoman-Turkish elites started to perceive the supposedly "infidel" Europe as an epitome. The Ottoman elites from different ideological backgrounds began to idealize the "Western civilization", at least in the sense of scientific development (Nas, 2001:179-180). This development impelled the Ottoman statecraft to adopt the Western reciprocal diplomatic practices and processes (Karaosmanoğlu, 2000:205).

After the Crimean War (1853-1856) in which the Ottomans allied with the European powers (Britain and France) against the Russian Empire, the Ottoman Empire was admitted to participate in the Public Law and System (Concert) of Europe by the 1856 Paris Treaty whereby the Empire became subject to the provisions of international law applied to “civilized nations” (Karpat, 1972:258). The “Turkish Empire’s” relationship with the European states system was ambiguous. Simultaneously being within the greater “imagined community” of Europe and out of it has been an enduring theme affecting Turkey’s relations with Europe. We still do not know whether the “Turks” lives in the European box or not since the definition of this originally geographical concept is socially constructed, contingent and slippery. Nevertheless, for that time, the Ottoman Turks were deemed “the sick man of Europe” but “of Europe” at the end of the day.

The modernization/westernization tendency of the Empire went hand in hand with establishing modern diplomatic relations with European countries. A crucial topic of friction between the European polities and the Ottoman-Turkmen Empire for the time was the question of Christian minorities whereby the Europeans meddle in the Empire’s internal affairs. The European countries (Britain and the France) had been urging the Empire to improve the conditions of religious minorities, specifically Christians. The Empire declared the Imperial Reform Edict of 1856 in order to ameliorate the status of religious minorities under the pressure of European powers which turned them into de facto “protectors” of Ottoman Christians (Roderic, 1963). The Ottoman statecraft also intended to avert European interference with the demonstration of its commitment to modernization (Karaosmanoğlu, 2000:207). These partly enforced reforms aiming equality on the Ottoman citizenship base regardless of ethno/religio-cultural identity also became a springboard to create a multi-cultural Ottoman identity/nationalism which failed to protect the imperial unity in following years. Nevertheless, the Ottoman Empire maintained its political status within the European balance of power until the First World War (WWI) by joining the 1815 Vienna System with the 1856 Paris Treaty.

The major European powers of Britain and France along with Imperial Russia have decided to solve the “Eastern Question” for good and renounced their commitment to the territorial integrity of the Ottoman Empire just before WWI. The Empire allied with the rising German power in WWI with whom the Empire had been getting closer since the reign of Sultan Abdülhamid II who pursued to construct a more “Islamic” Ottoman identity rather than a secular-cosmopolitan one relied on the power of British-French consortium (Kösebalaban, 2014:89-94). After the disastrous defeat in WWI, the Ottoman lands were partitioned mainly among Britain and France. The new Turkish Republic portrayed itself as a rupture from the Ottoman past even though it is a successor of the Empire in many institutional aspects (Turkey’s bureaucratic state institutions still officially dates their foundations back to the Imperial era). Multi-cultural/religious Ottoman

identity (Ottomanism), Islamic identity (Pan-Islamism) and Turkic identity (Pan-Turkism) were rejected by the new republic because the founding fathers considered these three nation-building projects maximalist and beyond the capability of the country (Atatürk, 2015:337; Lewis, 1968:326-327).

The Republic had an ontological contradiction like being in favour of building European values-oriented Turkey, notwithstanding it bid political defiance to Europe because of entrenched mutual distrust. This was a manifestation of continuity in paradoxical historical interrelations. The early republican elites were “cynical” against Europe due to fresh memories of the European invasion of Imperial Turkey (Oğuzlu, 2002:581; Karaosmanoğlu, 2000:208). The new Turkish Republic’s supposed paradoxical relation to the West is considered as an exemplar for postcolonial nationalisms (Ateş, 2014:56-59) which are both imitative and hostile to the models which they think superior materially but not spiritually/essentially (Plamenatz, 1973: 22-37). Mustafa Kemal Atatürk, the Republic’s founding father, devoted his policies to build a modern/westernized nation via strong bureaucratic mechanisms (though naturally party politics and bureaucracy were intermingled during the one-party rule). According to him, the contemporary Western civilisation, for his era, was representing the most advanced stage that humanity reached in thousands of years (Atatürk, 1961; Demirağ, 2006:157).

The Republic inherited highly bureaucratic and state-centric political culture from the Ottoman Empire (Kırval, 2007:199). Hence, foreign affairs have remained de-politicized bureaucracy-centric realm dominated by the secular bloc of the country for a long time. The Republic westernized/modernized its legal system by basing it on the Swiss civil code, the Italian penal code and French administrative law. The early republican Turkish elites preferred to stay in the Western economic “liberal” camp as opposed to the nascent Soviet Socialist experiment next to its borders. The Republic mostly pursued a “defensive” realism inherited from the late Ottoman experience (Aras and Köni, 2002:48; Karaosmanoğlu, 2000), active isolationism and pro-status quo/anti-revisionist path in foreign affairs (except the annexation of Hatay province) in order to conduct a nation-building inside during the secularists’ one-party rule and to maintain the hard-fought-for territorial integrity of the state (Kösebalaban, 2014:120-132; Desai, 2005:370).

Beside civilizational transformation and nation-building objectives, since the westernization program has been a security strategy to prevent European powers potential aggression towards Turkey by being recognized as a Western state by them (Oğuzlu, 2007:84; Ateş, 2014:119). The young republic refrained from antagonizing European powers, denounced irredentist policies and imperial claims in order to prevent potential identity-driven conflicts and finalize the modernization project. This position of the Republic deepened the institutional anchor in westernization which began

during the Imperial days and made it “founding principle/value (kurucu ilke/değer)” of the new regime. The modernization/westernization trend partially explains Turkey’s persistence to join the EU even during antagonistic times with a historical and institutional perspective (Camyar and Tagma, 2010).

Even though “historical mutual otherness” dimension of the relations between Imperial and Republican Turkey and European powers did not disappear, the institutional westernization aspect overwhelmed the interrelations particularly in the 19th and the first half of 20th centuries. Turkish modernization has been the main driver of the relations of the period. Nonetheless, the logic of regional power politics was also still in play as in the example of the British Empire’s functionalization of the Ottoman Empire as a buffer state on the way of Russian ambitions that were in conflict with the British interests during the most of the 19th century (Subaşı, 2018). This westernization aspect of Turkey-Europe interrelations displayed itself during the early AKP rule as well when the AKP government strongly supported the EU-driven reforms regardless of its intentions. Therefore, the historicity of Turkey-Europe relations did not only and always reflect itself in a negative way.

3. THE POST-WAR WORLD: SYMBIOTIC MODUS VIVENDI

The channel that connected Turkey to Europe during the Cold War was twofold: NATO and the EU. Turkey maintained its relations with European states individually and peacefully during the interwar period and pursued a foreign policy to secure the new borders and sovereignty of the Republic via bilateral relations and, multilateral pacts, conventions or agreements. Turkey engaged in “active neutrality” (Deringil, 2002; Tamkoç, 1961; Balçı, 2013) in the Second World War in order to avoid possible destructive effects on the new regime and country due to military and political weakness. Turkey sided with the “free” Western World after the war and joined the NATO alliance as a respond to the Soviet aggression towards its vicinity which also reflected overall pro-Western attitude in foreign affairs. Despite episodic fluctuations in relations like the one during and after Turkey’s intervention in Cyprus in 1974 (including the US embargo on arms sales to Turkey), Turkey has lingered under the military and political protection of USA via NATO umbrella and adhered to European countries economically during the Cold War years. Turkish institutionalized adherence to the Western alliance provided both physical and ontological security to Turkey since it helped to maintain secular self-understanding inside. NATO has been a “security community”, not only a security alliance, because it was “loosely defined under a ‘western’ identity” (Aybet, 2012:20) which requires certain norms to be part of. Europe-Turkey relations were mostly problem-free during the Cold War period in terms of security considerations (Oğuzlu, 2002:583).

Turkey joined the IMF and the World Bank in 1947, the OECD in 1948 and the GATT in 1951 that coupled Turkey with the Western institutions in the economic realm and drove it to organize its economic structure more or less in accordance with the Western liberal-capitalist bloc. Turkey's strong allegiance to the Western bloc diminished its level of autonomy in foreign affairs. Nevertheless, the Cold War consolidated the Turkish anchor in the Western alliance (the US-led) along with sporadic rapprochements with non-Western countries. For instance, Turkey developed especially economic relations with the Soviet Union without abandoning the Western alliance politically or militarily due to the fact that the Western states and institutions refused to finance industrial development in Turkey enough. However, Turkey failed to institutionalize its relations with the non-Western countries and interactions with them remained conjectural. Turkey mainly used its rapprochement with non-Western countries as bargaining chip or alternatives in times of crisis vis-à-vis the Western bloc and thus Turkish elites did not perceive relations with them as mandatory but optional (Ateş, 2014:272). We observe this historical fact recently in Turkey's ambivalent positioning between Western and non-Western government in regional power politics.

The priority of security concerns during the Cold War made "materially symbiotic modus vivendi" dominant factor in Turkey-Europe interrelations. Fractured societies and ideological turmoil in Turkey and Europe along with the common threat perception from the Soviet Union enabled establishing an operational modus vivendi between sides. Today, economic and security related interdependency of the sides has been the main driver of this symbiotic relations during the AKP era. The refugee deal signed by Turkey and the EU in 2016, following the immigration crisis in Europe, was the most tangible display of these symbiotic interrelations. Nevertheless, episodic fluctuations in relations during the Cold War like the Cyprus crisis (1974) were also manifestations of that regional power politics are still there, albeit behind the scenes. In the meantime, the economic and political integration project of Europe was launched following the WWII. The institutional harmonization (or unification) attempts of European countries brought a novel form to Turkey-Europe relations. These initiatives goal was to diminish the negative effects of regional power politics and promote interdependence, norms and values in Europe. Therefore, over time, Turkey's enduring modernization project coupled with Europe's supposedly norm-driven "regionalization" process has become the main junction and dimension of interrelations.

4. PROTRACTED BETROTHAL: TURKEY'S RELATIONS WITH THE EU AS A MONOLITHIC ACTOR

The beginning of Turkey's relations with "Europe" as a "modern" supranational unitary/monolithic actor was with the creation of the European Economic Community (EEC) in 1957. Turkey joined the Council of Europe

in 1949 and applied for associate membership of the EEC in July 1959. The then Turkish Prime Minister, Adnan Menderes, stated that this economic union had a great potential to be a preamble for a “political union of Europe”; thus Turkey was supposed to be part of this European venture (Kabaalioglu, 1999:110). The aim of membership became an “official state policy” regardless of different administrations from then on with episodic disruptions. There has been an almost inter-party consensus on becoming part of European economic sphere, although different political parties have had various dissenting opinions about the issue. For instance, whereas Nationalist Movement Party (MHP) was sensitive about the potential damages on national unity, Republican People’s Party (CHP) was concerned about possible economic disadvantages for the public (Akçay, 2012). Moreover, the Turkish radical left and right traditionally opposed the membership due to diverse reasons (Yılmaz, 2011:190).

Despite all hesitance of various groups, according to the most of Turkish elites, membership in the EEC might have improved Turkey economically, and been complementary to the Republic’s aspiration for the westernization guided by the principles of Atatürk (Balci, 2013:122; Eralp and Torun, 2015:16; Uluğ-Eryılmaz, 2015:133; MacLennan, 2009:22). Therefore, this step would be both materially beneficial and ideologically in parallel with the modernization project. The negotiations between Turkey and the EEC resulted in the signature of the Ankara Agreement in September 1963, which was the first step on the path to full membership. The agreement set out three stages (preparatory-transitional-final). The Ankara Agreement was supplemented by the Additional Protocol, signed in November 1970, which finalized the preparatory phase and determined the preconditions of the transition period. The political developments in Turkey such as coup d’états, financial crises, street violence in the 1970s, the Cyprus crisis, etc. influenced Turkey’s relations with European countries and the EEC.

Besides, Turkish elites were sceptical about the EEC’s possible effects on Turkish industrial development in the 1970s because economic self-reliance was a core state value which guided the founders of the Turkish Republic. This situation caused tension between two major national principles which are westernization and self-sufficient development (Eralp, 1993:198; Eralp and Torun, 2015:18). Turkey has been desiring both modernization through the Western examples and to remain independent from Europe. Turkey’s historical otherness was bewildering the Turkish elites and causing political bipolarity despite of profitability and ideological (modernization) satisfactory aspects of the process.

In 1982, The EEC froze the relations with Turkey due to undemocratic aftermaths of the 1980 coup d’état. The acceptance of Greece into the EEC in 1981 became another obstructive factor for Turkey’s accession to the EEC since Greece diplomatically worked against such an outcome. Nevertheless, relations between Turkey and the EEC were gradually restored after the

civilian authority was re-installed by the 1983 general elections. In September 1986, the EEC-Turkey Joint Committee reactivated the relations in spite of German and Greek opposition. In April 1987, the Özal administration, enthusiastic about relations with the EEC, applied for full membership under article 237 of the Treaty of Rome instead of the Ankara Agreement. The Özal administration committed to economic and political liberalization that approximates Turkey to Europe along with redefining Turkey's international position in a more balanced way between the Western world and Turkey's historical and traditional hinterlands like post-Ottoman and Turkic regions.

The avant-garde approach of Özal, a right-wing politician, in foreign affairs faced resistance from traditional secularist hegemons of Turkey because it also aimed to weaponize the membership process to undermine the dominance of the Turkish secularist bloc (Kösebalaban, 2014:237-249; Balcı, 2013:184-185). In February 1990, after two years of examination of Turkey's application, the EEC turned down due to several political and economic reasons but still left the membership door ajar for the future if Turkey solves political, structural problems and modernizes, liberalizes its economy (Aksu, 2012:19-26). The European Community used this membership card as a carrot for reforms in Turkey.

Meanwhile, the Western European states' interests are changed from a security-driven agenda to the promotion of the so-called Western principles like democracy and human rights in the post-Cold War World (Aybet, 1999:105). Turkey's stability could not be jeopardized for democracy in the delicate international settings of the Cold War (Usul, 2003:142). As in the past, Turkish internal affairs regarding minorities became a subject of international relations between Turkey and European polities because the EU states gradually converged on common liberal and democratic norms rather than a traditional security-based conglomerate of self-interested nation-states, specifically as a consequence of the disintegration of the Soviet threat (Oğuzlu, 2002:584).

Most of the time, the Turkish state has not perceived the controversial cases that she deems a national security threat such as ethnic/religious minority problems as part of modernization/westernization agenda. European interference in Turkey's domestic politics regarding such disturbing issues jogged Turkey's memory about her historical and civilizational otherness vis-à-vis the EU. Therefore, these political interventions through conditionality were recognized as ill-intentioned attempts of the "other" to undermine Turkey's national security. The "belief that European states have attempted in the past and are still trying now to divide Turkey by supporting ethnic separatism" is generally conceptualized as "the Sèvres Syndrome" (Yılmaz, 2011: 200). At this point, mutually symbiotic modus vivendi became in conflict with the institutional westernization dimension of Turkey's relations with Europe. This might seem as a paradoxical conflict since it is expected that symbiotic relations

would be reinforced by institutional westernization. The sense of historical otherness or so-called Sevres Syndrome plays a role of an intervening variable that bolsters the mistrust of Turkish elites in European intentions and institutional expectations.

Even though there was no major positive progress in relations between Turkey and the EEC during the first half of the 1990s, Turkey joined the Customs Union in March 1995. This development was perceived by public opinion as a leap forward on a roughly 200 years old westernization path which created an optimistic atmosphere in Turkey. Even though the Customs Union was economically disadvantageous for Turkey according to Eurosceptic elites, the membership was eulogized as the realization of an enduring national ideal (Ateş, 2013:135; Uluğ-Eryılmaz, 2015:145-147). The Customs Union without foreseeable full membership would mean partial loss of sovereignty because Turkey would have to obey rules it never would be able to influence (Eralp and Torun, 2015:24). The Custom Union was a compromise for the conflict between symbiotic relations and institutional westernization dimensions.

It is crucial to note here that, as the Customs Union membership took place under a right-wing party, conservative-liberal political parties in Turkey backed by the mainstream conservatives put significant importance on the pro-European path of traditional Turkish foreign policy that helped them to weaken the supposed anti-democratic influence of the secularist establishment (The Turkish Armed Forces (TSK) as the guardian of the secular regime) in the political sphere. The secularist Turkish military has long been defining itself as “the mystical embodiment of the Turkish nation”, characterized as defending the secular and democratic pillars, and integrity of the Republic (Jenkins, 2007:354; Güney, 2015:109). However, the EU has considered the autonomous role of the secular Turkish military in the political sphere as a major impediment to democratic consolidation in Turkey (Güney, 2015:108). The EU was also instrumentalized by the AKP elites to emasculate the secular bureaucratic hegemony.

The EU refused to give the status of candidate country to the EU in the 1997 Luxembourg Summit of the EU Council, which caused scepticism as to the EU’s intentions and disappointment in Turkey because the decision was perceived as discriminatory and unfair in comparing Turkey with some supposedly less advanced countries within the EU (Eralp and Torun, 2015:24). Europe’s conservatives stood against possible Turkish membership on an identity ground that coded Turkey as a “Muslim country” (Kabaalioglu, 1999:133-140). For instance, conservative political figures like Nicholas Sarkozy, Sylvie Goulard, Philippe De Villiers, Vale’ry Giscard d’Estaing Angela Merkel, Michael Glos, etc. adopted discourses that either anchors the European identity in the Christian roots as a general statement or particularly targeted Turkey for being Muslim that disqualifies it to be a member of the EU (Yılmaz, 2007). Turkey’s candidacy became a hot topic among Europeans since Turkey was perceived by many European elites as

the representative of a non-European civilization (Islam) and considered as the Muslim other. Therefore, the question of Turkish membership was also a matter of defining frontlines of the European-self and questioning the EU's supposed Judeo-Christian roots (Rumford, 2000:335; Yankaya, 2015:109; Tziampiris, 2009:68; Levin, 2011). Even though there are arguments preaching that the modern supra-national European identity "revolves around the EU" (Baç and Taşkın, 2007:40), "identification with the European continent has always been linked to the continent's history, geography and culture" (Mayer and Palmowski, 2004:592; Baç and Taşkın, 2007:40).

The end of the Cold War made European countries re-assess the supposed European/Western character of Turkey through a cultural prism instead of securitized political obligations stemming from the common Soviet threat (Aybet and Müftüler-Baç, 2000:567-582). The EU began to build and institutionalize a political-collective identity beyond economic/security partnership, based on a shared civilizational sense of belonging. The security-laden European discourse did not construct Turkey discursively as European but a pro-European other whose friendship was in Europe's security interests. Especially abovementioned conservative circles perceived a possible Turkish membership as a potential threat to the EU as a political project and as a diluter of European cultural/civilizational homogeneity (Aydın-Düzgit, 2012:32, 99, 131). A culturally essentialist stream of thought within the EU argued that Turkey cannot be part of the EU or can become at the most a "privileged partner" because of cultural, civilizational and religious divergences (Charalambides, 2009:62). To them, Turkish people did not share the emphasized "common cultural heritage" of Europeans (Kuran-Burçoğlu, 2007:154-155). Turkish entry to the Union would most probably mean that the most powerful state within European institutions (especially in terms of voting power) would be a Muslim country, which is extremely difficult to accept (MacLennan, 2009:24). The historical otherness aspect has become an ideational obstacle for Turkey's unification with the EU at this point, not from the perspective of Turkey but Europe.

The 1999 Helsinki Summit was an important turning point for interrelations and the EU mainly became leverage to promote democratic reforms in Turkey (Usul, 2003:302). International relations with the EU began to overwhelm Turkey's external agenda and domestic affairs after Helsinki. In the 1999 Helsinki Summit, the EU declared that Turkey could start accession negotiations only if it fulfilled the political requirements of the Copenhagen Criteria. Again, normative principles like minority rights or democratization and political preconditions such as the Cyprus question or conflicts with Greece were brought to the table by the EU. This approach was perceived by many Turks as a pretext to exclude Turkey from the EU. The EU's interest in Turkish internal affairs also resurrected traditional fears of ethnic separatism in Turkey inherited from the Ottoman experience. Euro-

sceptic circles in Turkey cultivated the idea that the EU planned to divide Turkey and rule (Tacar, 2007:126).

Progress in the process of the EU accession crystallized an ontological contradiction or a dilemma for the Turkish secularist establishment. While the EU was a natural continuation of their modernization project, it was also an undermining force for both principles of the unitary Turkish nation-state and enduring hegemonic position of the secularists (Kösebalaban, 2002:130-146; Sugden, 2004:241-264; Müftüler-Baç and Gürsoy, 2010:419) because the EU conditionality required regulations which debilitated the bureaucratic power of the secularists over politics. Ironically, traditionalist Turkish Islamists have been opposing the membership bid because they have been perceiving the EU as a “Christian Club”. This Islamic understanding of the Turkish national-self considered the EU as the “infidel” historical other. Likewise, Turkish nationalists were standing against the potential consequences of the membership such as sharing national sovereignty with a supranational institution whose members once invaded the Turkish homeland. According to the Euro-sceptic Turks, the EU accession process was undermining the viability of self-confident Turkish national identity and Turkish pride (Güneş-Ayata, 2003:205-222; Spiering, 2007:169-184). Therefore, the mutual historical otherness dimension made it easy for the AKP government to find domestic allies for its recent reluctance about the membership process and its hardliner position vis-à-vis the EU and particular European countries.

However, Turkish politicians began to push hard for the EU bid because the infamous 2001 economic banking crisis in Turkey presented EU membership as an alternative means of political and economic relief. The aspect of profitability of Europe overwhelmed other institutionalized dimensions of the interrelations for Turkey’s part. The recognition of Turkey’s candidacy in the 1999 Helsinki Summit became a stimulus for Turkish domestic politics and facilitated the development of a powerful civic pro-EU coalition, including NGOs and the business world (Keyman and Öniş, 2004:182). Turkish political elites’ discourses started to increasingly focus on human rights, rule of law and democracy (Taniyici, 2010:181-195). While a significant part of the Turkish elites perceived the EU accession process as a way of also enhancing Turkish security, others considered the Post-Westphalian order supposedly offered by the EU and the promotion of ethnic minority rights (specifically Kurdish) as a threat against the territorial integrity of the Turkish state (Oğuzlu, 2002:579; Ateş, 2013:165).

The DSP (Democratic Left Party) – MHP (Nationalist Movement Party) – ANAP (Homeland Party) coalition government (1999-2002) had discord on threat perception regarding the EU requirements; thus, they followed the membership process hesitantly. However, social and economic pressures made them legislate three constitutional amendment packages (harmonization packages including broadcasting and instruction in the minority languages and the abolition of the death penalty) and a new civil

code from the parliament in order to address the Copenhagen Criteria until they passed political power to the one-party AKP administration with an early general election in November 2002 (Aksu, 2012; Müftüler-Baç, 2005:17-31; Avcı, 2004:194-214). Turkey has undertaken significant reforms especially in the areas of human rights and fundamental freedoms in order to comply with the conditionality of the membership (Keyman and Düzgit, 2007:73). The EU played a major role, particularly after 2002, in inter-bloc power shift in favour of conservatives via the instrumentalization of the EU conditionality that emasculated the secular-dominated military and judiciary vis-à-vis elected actors. The EU conditionality itself, ironically, became the gravedigger of Turkey's membership process since the so-called moderate Islamist AKP blamed by the EU officials for the supposed authoritarian turn of Turkey was enabled to hegemonize the country by the political assistance of the EU membership process.

Conclusion

The rise of populism in Europe has a transformative effect on the central identity definitions of EU countries which increases the possibility of that the historical otherness dimension to become more apparent in interrelations. This potential transformation in Europe's self-identification might be a negative force for Turkey-EU rapprochement. Besides, the pluralization of modernization programs in the world and alternative developmental strategies has a great potential to dewesternize Turkey's institutional modernization goal. This might completely cut the ties of modernization with westernization for Turkey. Turkey's pursuit of alternative models for its development would be a centrifugal effect on the magnetic force of institutional westernization. Nevertheless, there are other dimensions of interrelations that make us optimistic for the termination of Turkey-EU antagonism. Firstly, profound changes in the design of global and regional power politics, like China's trajectory to become a globally hegemonic power, might push the EU to embrace Turkey to install a defence line against such challenges in high politics as during the Cold War. Secondly, the problems which the EU cannot overcome without Turkey's solidarity as in the recent refugee crisis might invite the symbiotic *modus vivendi* dimension to the political scene.

By 2021, there is no consensus among the EU members on terminating Turkey's membership bid although there is growing discontent with Turkey's political trajectory in terms of democratic conditionality. Likewise, despite all negative rhetoric towards European countries and declaring the EU membership is revocable, Turkey does not still show any intention to withdraw its application to the EU. This paper presented a panoramic overview of Turkey's historical relationship with Europe and the EU and drew the picture of interrelations when the AKP came to power in 2002. This retrospective recapitulation addressed the question of why neither Turkey nor the EU was not able to end the membership process in spite of

recent seismic crises. This historical overview of the pre-AKP era comes to the conclusion that today's frictions between the sides are not only the consequences of contemporary agents' moves but also embedded in shared historical past feeding mutual mistrust. Historical dimensions like mutual "otherness", Turkey's modernization process, materially symbiotic *modus vivendi* and regional power politics are structural factors beyond the agency of contemporary actors to a large extent. The article demonstrated these dynamics in a historical continuum. The paper also presented the ideational background of Turkey's policy contradictions towards the EU that are rooted in domestic political blocs' preferences and how they use the membership bid for their own political agendas. This historical experience demonstrates that Turkey cannot strip off entirely its "Europeanness" and cannot be European in the strictly cultural sense, thus it can be expected that Turkey will be institutionally anchored in the EU with alternative settings than the membership.

References

- Ağcasulu, H. and Ossewaarde, R. (2019). "Turkey's Otherness in the Identity Discourses of European Parliament", *Ege Akademik Bakış*, 19(3), 359-372.
- Akçay, E. Y. (2012). "1970'lerde Siyasi Partilerin Gözüyle Türkiye'nin AET'ye Bakışı: AP, CHP, MHP, MSP, DP2, TKP Örnekleri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 25-45.
- Aksu, K. (2012). *Turkey-EU Relations: Power, Politics and the Future*, (Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing).
- Aksu, K. (2015). *Turkey-EU Relations: Beyond membership; army, religion, and energy*, (Unpublished PhD Thesis: University of London).
- Aras, B. and Köni, H. (2002). "Turkish-Syrian Relations Revisited", *Arab Studies Quarterly*, 24(4): 47-61.
- Arı, B. (2004). "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period.", in A. Nuri Yurdusev (ed) *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), 36-65.
- Atatürk, M. K. (1961). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt 2*, (Ankara: Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları).
- Atatürk, M. K. (2015). *Nutuk*, (Ankara: Kaynak Yayınları).
- Ateş, D. (2014). *Türk Dış Politikasına Giriş: Yeni Muhafazakarlık ve Doğu-Batı Ekseninde Yapısal Değişim*, (Bursa: Dora).

- Avcı, G. (2004). "Turkish political parties and the EU discourse in the post-Helsinki period: A case of Europeanization", in Mehmet Uğur and Nergis Canefe (eds) *Turkey and European Integration - Accession: Prospects and Issues* (London: Routledge), 194- 214.
- Aybet, G. (1999). "Turkey and European institutions", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 34(1): 103-110.
- Aybet, G. (2012). "The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship", *Perceptions*, 17(1): 19-36.
- Aybet, G. and Müftüler-Bac, M. (2000). "Transformations in Security and Identity after the Cold War: Turkey's Problematic Relationship with Europe", *International Journal*, 55(4): 567-582.
- Aybey, A. (2004). "Turkey and the European Union Relations: A Historical Assessment", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 4(1): 19-38.
- Aydın-Düzgıt, S. (2012). *Constructions of European Identity: Debates and Discourses on Turkey and the EU*, (Palgrave Macmillan).
- Balcı, A. (2013). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, (İstanbul: Etkileşim).
- Baç, M. M. and Taşkın, E. (2007). "Turkey's Accession to the European Union: Does Identity and Culture Play a Role?", *Ankara Review of European Studies*, 6(2): 31-50.
- Bayramoğlu, A. (2016). "Is Turkey at the end of its EU adventure?", *Al Monitor*, 5 December. Available at: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/12/turkey-european-union-freeze-membership-talks-grim-milestone.html#ixzz6kCVqBZMa> (Accessed: 21 January 2021).
- BBC News Türkçe* (2021). "Erdoğan: Türkiye'nin geleceğini Avrupa'da görüyoruz", 9 January. Available at: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55604477> (Accessed: 21 January 2021).
- Black, P. (2016). "Brexit campaign stirs up fear of Turks", *CNN*, 24 May. Available at: <https://edition.cnn.com/2016/05/23/europe/turkey-brexit/index.html> (Accessed: 21 January 2021).
- Camyar, I and Tagma, H. M. (2010). "Why Does Turkey Seek European Union Membership? A Historical Institutional Approach", *Turkish Studies*, 11(3): 371-386.

- Casey, J. (2016). “Turkey is not part of Europe – as the history of our continent shows”, *Independent*, 10 March. Available at: <https://www.independent.co.uk/voices/turkey-not-part-europe-history-our-continent-shows-a6923486.html> (Accessed: 21 January 2021).
- Charalambides, I. C. (2009). *Evaluation of the Turkish accession to the European Union, the structural changes and EU cohesion*. (Unpublished PhD Thesis. Middlesex University).
- Demirağ, Y. (2006) .“Pan-Ideologies in the Ottoman Empire against the West: From Pan-Ottomanism to Pan-Turkism”, in *The Turkish Yearbook*, 26: 139-158.
- Deringil, S. (2002). *Simgeden Millete*. (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Desai, S. (2005). “Turkey in the European Union: A Security Perspective – Risk or Opportunity?”, *Defence Studies*, 5(3): 366-393.
- DW Türkçe* (2020). “Erdoğan: Kendimizi Avrupa'da görüyoruz”, 21 November. Available at: <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-kendimizi-avrupada-g%C3%B6r%C3%BCyoruz/a-55686063> (Accessed: 21 January 2021).
- Eralp, A. (1993). “Turkey and the EC in the changing post-war international system”, in Balkir and Williams (eds), *Turkey and Europe*, (London: Pinter).
- Eralp, A. and Torun, Z. (2015). “Perceptions and Europeanization in Turkey before the EU Candidacy: An Overview of History”, in Ali Tekin and Aylin Güney (eds) *The Europeanization of Turkey: Polity and Politics*, (Oxon: Routledge), 14-30.
- Güneş-Ayata, A. (2003). “From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: changing political attitudes on the European Union in Turkey”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 5(2): 205–222.
- Güney, A. (2015). “Europeanization of civil–military relations in Turkey: civilianization without democratization?”, in Ali Tekin and Aylin Güney (eds) *The Europeanization of Turkey: Polity and Politics*, (Oxon: Routledge), 108-123.
- Hürriyet (2014). “Dışarıdakiler bizi sevmiyor”, 28 November. Available at: <http://www.hurriyet.com.tr/disaridakiler-bizi-sevmiyor-27667991> (Accessed: 21 January 2021).
- Hürriyet* (2015). “Erdoğan: ‘Hangi yüzle oraya gitti anlamakta zorlanıyorum’”, 13 January. Available at:

<http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-hangi-yuzle-oraya-gittianlamaktazorlaniyor-27952671> (Accessed: 21 January 2021).

Hürriyet (2016a). “Cumhurbaşkanı Erdoğan MÜSİAD Kongresinde konuştu”, 9 November. Available at: <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-musiadkongresinde-konustu-40272740> (Accessed: 21 January 2021).

Hürriyet (2016b). “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Güya Türkmüş! Ne Türk'ü be?”, 5 June. Available at: <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-guya-turkmus-neturku-be-40113558> (Accessed: 21 January 2021).

Jenkins, G. (2007). “Continuity and Change: Prospects for Civil- Military Relations in Turkey”, *International Affairs*, 83(2): 339–355.

Kabaalioğlu, H. (1999). “Turkey and the European Union: Converging or Drifting Apart”, *Marmara Journal of European Studies*, 7(1-2): 109-165.

Kadercan, B. (2015). “The Unbearable Lightness of Blaming Erdogan: What Turkey Experts are not Telling You”, *War on the Rocks*, Available at: <https://warontherocks.com/2015/09/the-unbearable-lightness-of-blaming-erdogan-or-what-turkey-experts-are-not-telling-you/> (Accessed: 2 June 2020)

Kaliber, A and Kaliber, E. (2019) “From De-Europeanisation to Anti-Western Populism: Turkish Foreign Policy in Flux”, *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 54(4): 1-16.

Kaplan, E. (2019). “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Avrupa Birliği tam üyelik hedefine ulaşmakta kararlıyız”, *Anadolu Ajansı*, 9 May. Available at: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-avrupa-birligi-tam-uyelik-hedefine-ulasmakta-kararliyiz/1474620> (Accessed: 21 January 2021).

Karaosmanoğlu, A. L. (2000). “The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey”, *Journal of International Affairs*, 54(1): 199-216.

Karpat, K. H. (1972). “The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 3: 243-281.

Keyman, F. and Öniş, Z. (2004). “Helsinki, Copenhagen and beyond - Challenges to the New Europe and the Turkish State”, in Mehmet Uğur and Nergis Canefe (eds) *Turkey and European Integration - Accession: Prospects and Issues* (London: Routledge), 173-193.

- Keyman, F. and Düzgıt, S. A. (2007). "Human Rights and Democratization in Accession to the European Union", in Esra LaGro and Knud Eric Jorgensen (eds) *Turkey and The European Union: Prospects for a Difficult Encounter* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), 69-89.
- Khadduri, M. (1956). "Islam and the Modern Law of Nations", *The American Journal of International Law*, 50(2): 358-372.
- Kırval, L. (2007). "Identity, Interests and Political Culture in Turkey's Accession Negotiations", in Esra LaGro and Knud Eric Jorgensen (eds) *Turkey and The European Union: Prospects for a Difficult Encounter* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), 185-202.
- Kirişçi, K. and Sloat, A. (2019). "The rise and fall of liberal democracy in Turkey: Implications for the West", *Brookings Policy Brief*. Available at: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/02/FP_20190226_turkey_kirisci_sloat.pdf (Accessed: 21 January 2021).
- Kösebalaban, H. (2002). "Turkey's EU Membership: A Clash of Security Cultures", *Middle East Policy*, 9(2): 130-146.
- Kösebalaban, H. (2014) *Türk Dış Politikası*, (Ankara: Bing Bang Yayınları).
- Kuran-Burçoğlu, N. (2007). "From Vision to Reality: A Socio-cultural Critique of Turkey's Accession Process", in Esra LaGro and Knud Eric Jorgensen (eds) *Turkey and The European Union: Prospects for a Difficult Encounter* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), 147-168.
- Levin, P. T. (2011). *Turkey and the European Union: Christian and Secular Images of Islam*, (New York: Palgrave MacMillan).
- Lewis, B. (1968). *The Emergence of Modern Turkey*, (New York: Oxford University Press).
- Lindgaard, J., Wessel, A. U. and Banke, C. F. S. (2018). "Turkey in European Identity Politics: Key Drivers and Future Scenarios", *Future Online Paper*, no. 19.
- MacLennan, J. (2009). "The EU-Turkey Negotiations: Between the Siege of Vienna and the Reconquest of Constantinople", in Constantine Arvanitopoulos (ed) *Turkey's Accession to the European Union: An Unusual Candidacy* (Berlin: Springer), 21-30.
- Mayer, F. C. and Palmowski, J. (2004). "European Identities and the EU-The Ties that Bind the Peoples of Europe", *Journal of Common Market Studies*, 42(3).

- Müftüleri-Baç, M. (2005). "Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union", *South European Society and Politics*, 10(1): 17-31.
- Müftüleri-Baç, M. and Gürsoy, Y. (2010). "Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates", *Turkish Studies*, 11(3): 405-427.
- Naff, T. (1963). "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807", *Journal of the American Oriental Society*, 83(3): 295-315.
- Nas, Ç. (2001). "Turkish Identity and the Perception of Europe", *Marmara Journal of European Studies*, 9(1): 177-189.
- Oğuzlu, T. (2002). "The Clash of Security Identities: The Question of Turkey's Membership in the European Union", *International Journal*, 57(4): 579-603.
- Oğuzlu, T. (2007). "Soft power in Turkish foreign policy", *Australian Journal of International Affairs*, 61(1): 81-97.
- Plamenatz, J. (1973). "Two Types of Nationalism", in Eugene Kamenka (ed) *Nationalism* (Canberra: Australian National University Press), 22-37.
- Rumford, C. (2000). "From Luxembourg to Helsinki: Turkey, the politics of EU enlargement and prospects for accession", *Contemporary Politics*, 6(4): 331-343.
- Saatçioğlu, B. (2020). "The European Union's refugee crisis and rising functionalism in EU-Turkey relations", *Turkish Studies*, 21(2): 169-187.
- Sander, O. (2006). *Anka'nın Yükseliş ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, (Ankara: İmge Kitabevi).
- Spiering, M. (2007). "Euro-sceptic Concerns about National Identity in the European Union and Turkey", in Esra LaGro and Knud Eric Jorgensen (eds) *Turkey and The European Union: Prospects for a Difficult Encounter* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), 169-184.
- Subaşı, T. (2018). "Abdülmeçid Dönemi Osmanlı İngiliz İlişkileri", in Mehmet Alaaddin Yalçınkaya ve Uğur Kurtaran, *Osmanlı Diplomasi Tarihi: Kurumları ve Tatbiki*, Altınordu Yayınları, 179-204.
- Sugden, J. (2004). "Leverage in theory and practice: human rights and Turkey's EU candidacy", in Mehmet Uğur and Nergis Canefe (eds)

Turkey and European Integration - Accession: Prospects and Issues (London: Routledge), 241-264.

Tacar, P. (2007). "Socio-cultural dimensions of accession negotiations", in Esra LaGro and Knud Eric Jorgensen (eds) *Turkey and The European Union: Prospects for a Difficult Encounter* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), 125-146.

Tamkoç, M. (1961). "Turkey's Quest for Security through Defensive Alliances", *Milletlerarası Münasebetler Yıllığı*, 1-39.

Taniyici, Ş. (2010). "Europeanization of Political Elite Discourses in Turkey: A Content Analysis of Parliamentary Debates 1994–2002", *Turkish Studies*, 11(2): 181-195.

Tekin, B. Ç. (2010). *Representations and Othering in Discourse: The Construction of Turkey in the EU Context*, (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company).

Tiryakioğlu, N. O. (2015). *The Western Image of Turks from the Middle Ages to the 21st Century: The Myth of 'Terrible Turk' and 'Lustful Turk'*, (Unpublished PhD Thesis: Nottingham Trent University).

Tziampiris, A. (2009). "The European Union, Islam and Turkey: Delineating Europe's soft power", in Constantine Arvanitopoulos (ed) *Turkey's Accession to the European Union: An Unusual Candidacy* (Berlin: Springer).

Uluğ-Eryılmaz, B. (2015). *Europeanization or not? Turkish Foreign Policy and the Cyprus Problem, 1999-2014*, (Unpublished PhD Thesis: İhsan Doğramacı Bilkent University).

Usul, Ali. R. (2003). *International Dimension of Democratization? The Influence of the European Union on the Consolidation of Democracy in Turkey 1987-2002*. Unpublished PhD Thesis. Bilkent University, 2003.

Yankaya, D. (2015). "Turkish Islam's EU quest", in Ali Tekin and Aylin Güney (eds) *The Europeanization of Turkey: Polity and Politics* (Oxon: Routledge), 162-179

Yapp, M. E. (1992). "Europe in the Turkish Mirror", *Past and Present*, 137(2): 134-155.

Yılmaz, H. (2007). "Turkish identity on the road to the EU: basic elements of French and German oppositional discourses", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9(3): 293-305.

Yılmaz, H. (2011). “Euroscepticism in Turkey: Parties, Elites, and Public Opinion”, *South European Politics and Society*, 16(1): 185-208.

SAVAŞ PROPAGANDASINI ANLAMAYA ÇALIŞMAK: ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA ANZAKLAR VE SAVAŞ POSTERLERİ

Sarp BAĞCAN*

Öz

Çalışma, Britanya İmparatorluğu'nun ve ona bağlı Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Çanakkale Savaşı ile ilgili propaganda posterleri üzerine kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı, o döneme kadar dünyevileşen ve gelişmekte olan propagandanın, ulusal düzeyde kurumsallaştığı, küresel düzeyde etkinleştiği ilk dönemdir. Ayrıca tarihte posterlerin başlıca propaganda aracı olarak kullanıldığı tek Dünya Savaşı'dır. Sonrasında sinema, radyo gibi iletişim araçları ön plana geçmiştir. Çalışmada bundan yüz yıldan fazla zaman önce Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinin (Anzaklar) Çanakkale'ye; dünyanın bir ucundan nasıl bir mesaj tasarımıyla, hangi görsel ve metinsel ifadeler kullanılarak getirildiği, bu süreçte dil ile ilgili hangi propaganda tekniklerinin kullanıldığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunlar için bir nitel yöntem olan göstergebilim kullanılmış; dil ile ilgili propaganda tekniklerinden faydalanılmıştır. Britanya İmparatorluğu, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın da dahil olduğu çok parçalı bir siyasi sistem olarak dünyanın o zamanki en büyük siyasi gücüdür. Çanakkale Savaşı ile ilgili savaş posterlerine odaklanmak aynı anda imparatorluğun propaganda sistemini anlamaya da faydalı olmuştur. Bu yapıyı anlamak üzere yukarıdaki yöntemlere ek olarak propagandanın gelişimi ve Britanya-Avustralya-Yeni Zelanda ilişkilerine dair tarihsel arka plan aktarılmıştır. İmparatorluğun merkezi ile bağlı ülkelerin (Avustralya, Yeni Zelanda) posterlerinin bir anlam zinciri içinde olduğu görülmüştür. Savaş sürecinde -genel olarak- en yüksek perdeden, en hızlı şekilde "Britanyalı" üst kimliğiyle başlatılan propagandanın; zamanla coşkusunu kaybettiği, cepheden geri dönüşle birlikte yine (başlangıçtaki) en üst perdeden "Britanyalı" kimliğiyle ve yine (Çanakkale bağlamında) gururlu bir şekilde fakat başka bir temayla sonuçlandırıldığı görülmüştür. Posterler incelendiğinde mesaj akışlarında bir sistemlilik olduğu anlaşılmış, poster ve mesajlara kaynak ve içerik olarak bakıldığında da Britanya'nın bütünlüklü bir propaganda sistemine sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Savaş Propagandası, Propaganda Posterleri, Britanya İmparatorluğu, Anzaklar, Çanakkale Savaşı.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi İ.İ.S.B.F. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, sbagcan@gelisim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8075-378X>

TRYING TO UNDERSTAND THE WAR PROPAGANDA: ANZACS AND WAR POSTERS IN THE GALLIPOLI CAMPAIGN

Abstract

The present study is based on propaganda posters of British Empire and its affiliated Australia and New Zealand army corps in the Gallipoli Campaign. The First World War was the first period in which propaganda had become worldly and developing until that time, became institutionalized at the national level and effective at the global level. It is also the only World War in history where posters were used as the main propaganda tool. Later, media such as cinema and radio came to the fore. Over a hundred years ago, Australian and New Zealand soldiers (Anzacs) were sent to Gallipoli. In this study, it was tried to understand what kind of message design was used to bring them from the other side of the world, which visual and textual expressions were used and which propaganda technique was used in the language. Semiology as a qualitative method and propaganda techniques related to language were used for this purpose. The British Empire was a multi-fragmented political system that also included Australia and New Zealand and was the world's (then) biggest political power. Focusing on the war posters about the Battle of Gallipoli also helped to understand the empire's propaganda system. To understand this structure, in addition to the aforementioned methods, the historical background of the development of propaganda and Britain-Australia-New Zealand relations was given. It was observed that the posters of the countries (Australia, New Zealand) connected with the center of the empire were in a meaning chain. There were signs that Britain was conducting a holistic propaganda. Over time the propaganda lost its enthusiasm. After the war ended, it was observed that the intense emotionality and pride of the first poster were again used in the last poster with a different theme. In the last poster (in the context of the Gallipoli Campaign) it was seen that the "British" identity was highlighted. When the posters are examined, it is seen that there is a systematicity in the message flows. As the posters and messages were examined as source and content, it was seen that Britain had a comprehensive propaganda system.

Keywords: War Propaganda, Propaganda Posters, British Empire, Anzacs, War of The Dardanelles (Çanakkale)

Giriş

İnsanlık tarihinin başından bu yana güç, hem elde edilmesi hem de sürdürülmesi açısından çeşitli düzeylerde toplumsal ilişkilere ihtiyaç duymuştur; iktidarlar bu zemin üzerine inşa edilmektedir ve bu bağlamda iletişim önemlidir. Bu ilişkiler vasıtasıyla elde edilen güç kendine ait bir kodlama sistemini sözden mimariye, sembollerden ritüellere kadar birçok şeyle birlikte oluşturmaktadır; bunlar aynı zamanda propagandanın köklerine ve yapısına dair tanımlardır. Propaganda günümüze kadar teknoloji ve toplumsal yapının gelişimiyle paralel olarak kurumsallaşmış, sistemleşmiş, ulusallaşmış, karmaşıklaşmış ve küreselleşmiştir. Bugün bu tarihsel yapı üzerinde propaganda; sayısız, anlık, sürekli üretilen, güç kaynağının kendisini tespit etmesi zor şekilde, geleneksel ve dijital ortamlarda hayatın her noktasına dağılmış, her yaştan, herkese göre

üretilebilen bir hale gelmiştir. Fakat kaynağında bir güç olduğu gerçeği değişmemiştir.

Çalışmada propagandanın ulusaldan uluslararası düzeye en sistemli şekilde geçildiği Birinci Dünya Savaşı'na, Çanakkale Savaşı'na odaklanılmıştır. Nitekim dünyanın/dönemin modern ve güçlü devletleri bu çok cepheli, uzun soluklu ve yıkıcı savaşta kamuoyu desteğine, moral güce ve diğer devletleri (olumlu-olumsuz) etkilemeye ihtiyaç duymaktadır. Çanakkale Savaşı'na odaklanıldığı anda dönemin en büyük ve güçlü devleti olan Britanya İmparatorluğu görülecektir, çünkü doğrudan bu savaştır. Britanya, savaşta sadece düşman, müttefik ve tarafsız ülkeler ile değil, kendi merkezinde ve ona bağlı ülkelerle de ilgili bir iletişim sistemi kurmak durumundadır.

Çanakkale Savaşı, Türkiye'nin kendi tarihi açısından önemli olduğu gibi, yukarıdaki sistemin de anlaşılacak üzere gözlemlenebileceği bir kesittir. Britanya sisteminin bir parçası olan Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelen askerler (Anzaklar) ise bu savaşın doğrudan içine taşınmıştır. Dolayısıyla bir propaganda sistemini (Britanya sistemi), merkeze ve sisteme ait ülkelerdeki mesajlarla birlikte anlamaya çalışmak bu noktada mümkün gözükmemektedir. Bunun için o döneme kadar kamusal propagandada en etkin olan araçlardan poster seçilmiştir; poster, Birinci Dünya Savaşı'nın en etkin araçlarından biridir.

Britanya'nın (merkez olarak) savaşı başlatan temel posterleri Mareşal Lord Kitchener posterleri ile inceleme başlatılacaktır. Çanakkale Savaşı sürecinde basılmış olan Avustralya ve Yeni Zelanda posterleri de aktarılarak sürecin ve sistemin (kendi içinde) bütüncül bir tablo olarak görülmesine çalışılacaktır. Bunu yaparken sadece posterlerin değil; zamanı, savaşı, propagandayı anlatan bir tarihsel arka planın verilmesinin de posterleri çözümlemede fayda sağlayacağı, ona derinlik katacağı düşünülmektedir. Çalışma, bu çerçeve ve zemin üzerine kurulacak, materyaller (posterler) göstergebilim yöntemi ve dil ile ilgili propaganda teknikleri açısından incelenip değerlendirilecektir. Göstergebilim, kavramsal olarak; insanı kuşatan göstergeleri/simgeleri, bunlarla kurulan anlam örüntülerini, anlamlandırmaları açıklamaya çalışan bir yöntemdir.

Anzaklara yönelik propagandanın Çanakkale bağlamında değerlendirilmesi açısından, posterlerde hangi görsel ve metinlerin yer aldığı, hangi propaganda tekniklerinin kullanıldığı, tekil halde ve toplamda taşıdığı anlamların neler olduğu bu yöntemle tespit edilmeye çalışılacaktır. Buradan hareketle Anzakların dünyanın diğer ucundan nasıl (hangi mesajlar ile) getirildiği, Çanakkale sürecinde yaşadıkları, yine posterler ve zemindeki tarihsel arka plan ile birlikte anlaşılmasına çalışılacaktır. Bunların aynı zamanda (bu ülkelerin kendi içi ve merkezi/Britanya geneli) propaganda yaklaşımını anlamaya ışık tutabileceği düşünülmektedir.

1. PROPAGANDA VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Bir fikre taraftar kazandırmak için düzenlenen programlar bütünü

anlamına gelen propaganda sözcüğü, Latince “yeni fidanlar ekmek için toprağı ekmek” anlamına gelen propagare kökünden gelmekte (Brown, 1978:9) olup insanların fikirlerini etkilemek için organize bir grup veya hükümet tarafından yayılan genellikle bir argümanın yalnızca bir bölümünü veren bilgi, fikir, görüş veya resimlerin; görüntülü, basılı ya da diğer şekillerde yayılmasını ifade etmektedir (Cambridge Dictionary; propaganda). 16. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan sözcük; bir fikir, inanç veya benzeri bir şey hakkında bilgi oluşturup yaymayı, o şey veya fikirle ilgili insanlarda tanıdıklık/benimseme duygusu yaratmayı ya da onun hakkında onay ve rıza elde etme çabasını ifade etmektedir (Merriam-Webster, 2020).

Propagandada yayılan fikir, gerçek ve iddiaların kişinin kendi amacını desteklemesi veya muhalif bir amaca zarar vermeye yönelik olması söz konusudur ve ortada bir kasıt bulunmaktadır (Mull ve Wallin, 2013:2). Kasıtlılık ve manipülasyona göre fazladan yapılan vurgu ise, propagandayı gündelik konuşmalardan, özgür ve kolay fikir alışverişinden ayırmakta; propagandacı ise gerçekleri, argüman ve sembolleri en fazla etkiye sahip olacak şekilde tasarlamakta, sunmaktadır (Creel, 2020).

Tarihte Mısır’daki piramitler, Roma lejyonlarındaki düzen ve ihtişam, Kuzey Amerika yerlilerin totemleri, obje, mekânsal tasarımlar ve ritüeller liderliğin mistik imajını güçlendirmek, lider-toplum, birey-toplum-toplumsal üyelik ilişkilerini pekiştirmek için kullanılan propaganda düzenekleri olarak görülmektedir (Qualter, 1980: 257). Şu halde propaganda yerleşiklik, güç, kurumsallık ve toplum ile doğrudan ilişkilidir.

İsminde doğrudan propaganda sözcüğü geçen ilk kurum ise 1622’de Papa 15. Gregory tarafından; dönemin din savaşları süreci içinde Protestan Reform Hareketi’nin etkilerine karşı kurulmuştur. Kilise’nin mevcut konumunu korumak ve onun inanç anlayışını yaymak üzere kurulan bu kurumun ismi Sacra Congregatio de Propaganda Fide’dir. Kurum; Katolik Kilisesi’nin resmi bir organı olarak, Kilise’nin din anlayışını ve onun mensuplarınca aktarılış biçimini merkezileştirip standartlaştırmış, denetim altına almış, bu yolla Kilise zamanla Katolik olmayan diğer ülkelerin inanç anlayışlarına da sistemli müdahale edebilmiştir (Qualter, 1980: 255-257).

Fransız Devrimi sırasında, terim dinsellikten çıkıp dünyasallaşarak daha politik bir anlam kazanmış 19. Yüzyılın ortalarında bugün çağrıştırdığı anlamlarına ulaşmıştır (Mull ve Wallin, 2013: 2). Bu yüzyılda bazı devletler tarafından kamu hizmeti olarak nitelenen propaganda; dini, siyasi, askeri ve kültürel hedeflere yönelik, rekabet halinde veya savaşmakta olan ülkelerin sivil ve asker kitlelerini yönlendirmeyi temel almaya başlamıştır (Avşar, 2003:66). Bu dönemde propaganda, hedef kitleye belirli bir kaynaktan, tek taraflı, otoriter şekilde ve yoğun mesaj aktarımı olarak görülmüştür. Bu anlayış ise hedef kitlenin ilgili mesajı veya mesajları tartışma ve yoruma kapalı bir şekilde doğrudan kabul ettiği/onayladığı düşüncesini taşımaktadır (Aziz, 2003:14). Propagandanın merkezindeki gücün; zamanla burjuvazinin ortaya çıkışı, Sanayi Devrimi,

Fransız İhtilali, insanın ve toplumların Kilise vb. kurumlar karşısındaki konumunun gelişmesiyle zamanla dünyevileşerek el değiştirdiği görülmektedir. Bu süreç içinde gelişip büyüyen ülkeler ise sonunda kendi aralarında büyük bir çatışmanın, paylaşım savaşının yaşandığı Birinci Dünya Savaşı'na varmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda büyük devletlerin propagandayı savaş bağlamında iyice sistematikleştirmiş ve kurumsallaştırmış olduğu görülmektedir.

Kurumsal açıdan ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın ülkesinin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi için kamuoyu desteği alabilmek için kurduğunu, modern halkla ilişkilerin kurucularından Edward Bernays'ın ve politikacı yazar Walter Lippman'ın da desteğini alan Creel Komisyonu (Wikia.org, t.y.); 1914'te İngiliz hükümeti tarafından kurulan propaganda amaçlı Wellington House propaganda bürosu bu savaş döneminde önemli rol oynamışlardır. Wellington House ülke içinde (askere kaydolma, savaş için çalışma, kadın ve erkeklerin savaşa yönelik motivasyonlarını sıcak tutmak ve güçlendirmek vb.) yoluyla kamuoyu desteği oluşturmak ve güçlendirmek amacıyla manipülatif bilgi aktarımında bulunurken, dışta ise dezenformasyon, olumsuz haber üretimi vb. yöntemler vasıtasıyla düşman ülkeler açısından karışıklık veya olumsuz hava yaratmaya, bu yolla onların savaş motivasyonlarını düşürmeye çalışmıştır. 1917'de Wellington House'daki propaganda bürosunun yerini yeni bir Bilgi Departmanı, 1918'de ise Enformasyon Bakanlığı almış; birçok haber, film, bilgi, kitap, broşür vb. dolaşıma sokmuştur (<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/britain1906to1918/g6/background.htm>). Almanya 1914'te, Fransa 1916'da benzer kurumlara sahip olmuştur" (Işık ve Eşitti, 2018:188).

Bu noktada çalışmanın odağındaki Anzakar'ın savaşa katılımını anlamak üzere İngiltere hakkında şöyle bir bilgi eklemek faydalı olacaktır: savaşta İngiltere, kendini Britanya İmparatorluğu üst kimliğinde konumlamış; bu yolla kendine bağlı ülkelerin etnisiteye bağlı tepkisini azaltıp, inanç ve krallık üzerinden bağlılıklara vurgu yaparak cepheye asker çekmeye çalışmıştır. Bu amacı gösteren en bilinen poster Mareşal Lord Kitchener'in "Britanyalı" vurgusuyla gösterildiği askere çağrı posteridir. İngiltere, iç ve dış cephe konsolidasyonlarını düşmanla ilgili etnik duyarlılıkları kaşıyarak korku temelli anlatılar üzerinden de yapmaya çalışmıştır. Bu anlatılar Türklerin Ermenilere yaptığı "mezalim", Almanların sivil halkları bebekler ve birçok bireyiyle katli gibi temalar üzerinden şekillenmektedir (Tamer, 2010:177).

Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun ise daha çok reaksiyoner konumda, Batı'nın kurumsal propaganda sistemine karşı oldukça dağınık bir tarzda yanıt verdiği, iç kamuoyunu güçlü tutmak, düşman askerlerine etki etmek amacıyla gazete, dergi, bildiriler kullandığı görülmüştür (Işık ve Eşitti, 2018).

Rusya'da ise savaşa giren Çarlık Rusya'sında savaşı durdurmak isteyen Bolşeviklerin yaptığı iç propaganda ve Ekim Devrimi, iktidarı alan Bolşeviklerin Almanların Rusya'ya ilerleyişi karşısında yaptıkları askeri-

ulusal propagandalarla birlikte farklı kırılmaların savaş sürecinde yaşandığı görülmektedir (Rogatchevskaia, t.y.). Almanların da bu savaşta basınla işbirliği yapmak yerine sansür mekanizmasını daha çok işletmiş olduğu; ülke içi politik gerilimler, parti, görüş farklılıkları, inisiyatif dağınıklığı gibi nedenlerle doğrudan güçlü bir propaganda sistemi kuramamış olmaları söz konusudur (Marquis, 1978). Savaşların getirdiği/insanlara gösterdiği şekliyle propaganda; her türlü sistemli ve yoğun yalan kullanımı, taraflar arası birbirini aldatmaca ve buna dönük eylemleri de içerdiğinden oldukça olumsuz şekilde anılmaya başlamıştır (Qualter, 1980: 259).

Propagandanın Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ülke içi veya ülkeler arası dünyevi/dini iktidar olma-yayımla aracı olmanın daha ötesinde; boyut, içerik ve sistem açısından oldukça geliştiği görülmektedir. Cephe sayısı- genişliği ve çeşitliliği, ülkelerin toplam asker-sivil sayıları, kültürel farklılıklar, iç-dış kamuoyları, basın- radyo- sinema araçlarının kullanımları, sürekli hareketli genel ortam ve hareket halindeki ordular; propagandanın kurumsallaşırken, yaşam boyu dinamik hale gelmesine yol açmıştır. Toplumlar arasındaki iletişim ve moral faktörleri, istihbarat ve dezenformasyon, medya ve içerik kontrolü, bunların uzun savaş sürecine yayılması gibi unsurların propagandanın disiplinlerarasılığını geliştirdiği, onu devlet aygıtının sürekli kullanılan bir parçası haline getirdiği iyice görülmüştür.

Asker-insan-moral- politik onay- kaynak desteğinin, toplumsal motivasyonun sürdürülebilirliği açısından önemli olduğu bu dönemde, hükümetlerin propagandayı bilimsel açıdan da kullandığı görülmüştür. Propaganda geliştirme ve etkin kullanma sürecine daha sonra ayrıca, kendi ideolojileri ve sistemleriyle Sovyetler Birliği, Goebbels ile Hitler Almanyası da katılmışlardır (Welch, 2019:17-24).

Sovyetler, doğrudan ideolojik temelli bir propaganda üzerinden ilgi alanındaki ülkelere doğru sistemli bir politika ve iletişim faaliyeti geliştirmiştir; propaganda anlayışı İkinci Dünya Savaşı'na kadar olgunlaşacaktır (Bolsover, 1948). Propaganda ile geniş halk kitlelerinin yönlendirilebileceğini düşünen Hitler ise iktidara geldiğinde ilk olarak Halkı Bilgilendirme ve Propaganda İmparatorluk Bakanlığı'nı kurmuş Goebbels'i propaganda bakanı olarak kurumun başına getirmiştir. Bu dönemde özellikle radyo, sinema gibi popüler kültür üretebilecek kitle iletişim araçlarının kontrol edilmesine, bunlar üzerinden yaşam tarzı, ülkeler, hedefler, toplumsal motivasyonlar vb. unsurların da kullanıldığı mesajlar oluşturulmasına çalışılmıştır (Kasım, 2011:65-68).

Sovyetler de ideolojik açıdan oluşturduğu propaganda anlayışıyla (mesajların ideolojik kurgusuyla) İkinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında rol almıştır; bu savaşta özellikle radyo ön plana çıkmış, ABD dâhil modern ülkeler bunu oldukça etkin kullanmıştır (Welch, 2019:23-26). İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni ortamda, demokrasi ve siyasal katılım talebi yükselen kamuoylarının varlığı, kitle iletişim araçlarının gelişimi, Soğuk Savaş'ın getirdiği güçler dengesi, ülkeler açısından dünya savaşı yerine

bölgesel güç ve mücadelelere yönelme eğilimi, artan diplomasi ihtiyacı ve medyanın önemli bir güç haline gelişiyle birlikte propaganda şekil değiştirmiş; belirgin ve tek taraflı bir otoriteye bağlı olma görünümünden çıkarak (dinlemek, savunuculuk, kültür, fikir alış veriş ve uluslararası radyo televizyon yayıncılığı unsurlarını içeren) toplumsal ikna anlayışı üzerinden kamuoyu diplomasisine evrilmiştir. Propaganda, devletlerin (özellikle ABD'nin) diğer devlet toplumlarını kültürel/zihinsel açıdan etkilemek üzere kullandığı bir yumuşak güç uygulaması haline gelmiştir (Welch, 2019:119-160). Propaganda, popüler kültürün içine televizyon ve popüler sanat ürünleri üzerinden de iyice girmeye başlamış, algılanması zor hale gelmiştir (Postman, 1979:133). İkinci Dünya Savaşı Sonrası dönemde iletişim araç ve ortamları, değişen kültürel yapı, üretilen mesajlar, sivil toplum örgütlerinin oluşumu ve çoğalması toplumsal yapıları dönüştürürken onların tek taraflı-otoriter propagandadan uzaklaşmasına neden olmaktadır; farklı propaganda arayışlarına gidilmesi doğaldır.

Kamuoyu diplomasisi bu ortam içinde, 1960'larda bir kavram olarak devletlerin; iç ve dış kamuoylarını sivil toplum örgütleri, hükümet dışı aktörler, çeşitli kurumlar ve bunlar arasındaki ilişkiler ağı ile kendi politikalarına uygun yönlendirme faaliyetlerini ifade eder hale gelmeye başlamıştır. Kavram, zamanla devletlerin diğer devletleri zor kullanmadan kültürel açıdan cezbetmelerini ifade eden yumuşak güç tanımına bağlı olarak da nitelenmiştir (<https://uscpublicdiplomacy.org/page/what-is-pd>). Yeni bir kavrama geçiş ihtiyacında; propaganda sözcüğün olumsuz anılması kadar, siyasetçilerin kamuoylarının rızasını alması gerekliliği de önemli olmuştur. Gelişen ekonomik tekellerin tercihleri, reklamcılığın gelişimi, medyanın siyasi yönetim ve iş dünyasının değer verdiği uzmanlara yer vermesi, kapitalizmi toplumda sürdürebilecek kontrol edici bir söylem olarak anti- komünizm gibi unsurlardan oluşan propaganda modeli (Herman ve Chomsky, 2003:81-82) bu dönemde devreye girmiştir.

Bu tarihsel gelişim ve kavramsal örüntü zemininden günümüze değin medyanın, özellikle televizyon ve internetin olağanüstü gelişmesi/kitleselleşmesi ve şekillendiriciliği ile propaganda, sistemli bir manipülasyon aracı olarak; insanların inançlarını, tutumlarını veya eylemlerini semboller üzerinden dönüştürmeyi başarmıştır. Bu sembolere bayrak, kelimeler, jestler, tezahüratlar, pankartlar, mimari, anıtlar, müzik, giyim, uniformalar, nişanlar, saç stilleri, güçlü/prestijli insan figürleri, konuşmacılar, madeni para, film ve tiyatro eserleri, kitlesel gösteriler, grevler, fuarlar, sanat gösterileri vb. birçok örnek vermek mümkündür (<https://www.britannica.com/topic/propaganda/Authoritarian-control-of-propaganda>). Nihayetinde, günümüzde bu çeşitlilik içinde artık propaganda veya kamuoyu diplomasinin uygulamalarını takip ve tespit etmek de oldukça zorlaşmıştır. İnternet ve ona bağlı iletişim teknolojilerinin gelişimiyle propaganda ve uygulamaları; internet evrenine (Welch, 2019) küresel popüler kültürün bir parçası olan video, bilgisayar/internet oyun ve uygulamalarına (Ottosen, 2008) kadar; biçim değiştirerek, yukarıdaki simge

ve ortamların ilgili unsurları kullanılarak taşınmıştır. Bu yolla çocuk ve gençler bir savaşı meşru görebildikleri gibi, gücün ve/veya oyunu tasarlayanın bakış açısını taşıyabilmektedirler. Günümüzde bu tarz birçok oyun vardır (Wikipedia, 2015). Bu sürecin içinde yaşandığı Propaganda 2.0 dönemi sosyal medyanın gelişip siyaset ve sermaye dünyasına eklenmesiyle başlamıştır.

Artık propagandanın; kaynağının tek taraflı olsa da artık eskisi gibi net olmadığı, sayısız görünümlerinin bulunduğu bir döneme geçilmiştir. Propaganda her an, her yerde, her şekilde, her yaşta, herkesin maruz kalabileceği şekilde post modern dünyaya adapte edilmiş, kesintisiz hale gelmiş gözükmektedir; farklı tarafların mesajları sürekli birbirleriyle çarpışmakta, birey arada kalmaktadır. Bu kurumsallığın, sistemliliğin ve kesintisizliğinin (dünyasal ölçekte) köklerini Birinci Dünya Savaşı sürecinde bulmak mümkündür.

1.1. Propagandanın Uygulama Alanları, Türleri, Yöntem ve Teknikleri

Birinci Dünya Savaşı sonrası ve sonrası döneme bakıldığında sistemli propagandanın barış zamanında da savaş zamanında da yapıldığını görmek mümkündür; zira dünyanın güçlü ülkeleri mevcut rekabet ortamında varlıklarının ve güçlerinin sürdürülebilirliği, gelişmesi için iç ve dış kamuoylarını her an etkilemeleri gerektiğini kavramışlardır (Ward, 1989). Bu sürecin modern propagandaya giden süreçte bazı kurucu teorisyenleri vardır. Bunlardan Walter Lippmann 1921 tarihli Public Opinion (Kamuoyu) eserinde demokrasinin kamuoyu için bir imaj olarak çeşitli parçalardan oluştuğunu, bunun haberler ve gazetecilik üzerinden şekillendirildiğini; güç-patronluk ve imtiyazın kamuoyunu oluşturmada ve rızasını almada etkili olduğunu belirtmektedir (Lippmann, 1921). Modern halkla ilişkilerin kurucusu sayılan ve Sigmund Freud'dan etkilenmiş olan Edward Bernays ise Crystallizing Public Opinion eserinde gazeteciliğin kamu bilincinin şekillendirilmesinin merkezinde olduğunu, bir ülkedeki birey ve yurttaşların kuşaklar boyunca fikir ve dünyayı algılamalarının gazete haberleriyle tasarlandığını belirtmekte; halkla ilişkilerin tek başına değil yazar, senarist, vaiz, devlet adamı, vb. ile hep beraber kamu bilincini oluşturduğunu ifade etmektedir (Bernays, 1923:115- 120). Bernays'a göre halkla ilişkiler siyaset, inanç, kreatif kadro ve iletişim araçlarından oluşan bir sistem ile toplumsal etkiye ulaşmaktadır.

Böyle bir sistemin oluşmuş ve tanımlanmış olması önemlidir. Nitekim bu sistem üzerinde savaş propagandası da amaçlarını daha güçlü gerçekleştirebilecektir. Savaş bağlamında Lasswell 1927 tarihli eserinde propagandanın savaşta düşman, müttefik ve tarafsızlarla bağlantılandırılması sürecinde ilgili ülkenin kültürel kodlarının bilinmesinden, olumlu ve olumsuz mesajların bunlarla ilintilendirmesinin öneminden bahsetmektedir (Lasswell, 1927: 627-631).

Bernays ise 1928'deki Propaganda adlı eserinde kişinin içinde

yaşadığı dünyayı anlamlandırırken dünyasında dağınık/kaos halde pek çok şeyin bulunduğunu; bunların ise psikoloji, iş dünyası, politik liderlik, kadınlar ve eğitim aktiviteleri, sanat ve bilim unsurları kullanılmak suretiyle şekillendirilip yönlendirildiğini belirtmektedir (Bernays, 1928). Kamuoyu oluşumunda kişinin ailesi ve toplumsal çevresinin de kitle iletişim araçları ile birlikte etkisi vardır; olaylar bu kanallarla toplumda transfer edilmektedir (Yegen ve Aydın, 2018:1251). Tasvir edilen bu yapı, o dönemde şekillenmekte olan propaganda anlayışının ve demokrasi tasarımının da bir ifadesidir ve İkinci Dünya Savaşı'nın büyük kaosundaki propaganda yönetimine dair mantığa işaret eder.

İkinci Dünya Savaşı ise radyonun, sinemanın, belgesel filmlerin, gazete ve poster gibi yazılı-basılı araçlarla birlikte kullanıldığı, bunların posterlerin önüne geçtiği, ideolojik anlatımların ve kültürel propagandanın sınırlarının birbirine geçmekte olduğu, propagandanın toplumsal araştırmalarla desteklenmeye başladığı bir dönemdir (Welch, 2019: 119-160). Propagandanın özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ortam içinde sadece siyasal değil sosyolojik dönüşümler ve çeşitli amaçlar için de kullanıldığı görülmüştür.

Nitekim bu ortam çeşitliliği içerisinde Jacques Ellul 1965'te mevcut rejimlerin temelini çürütülmesi veya bir devrimi teşvik için yapılan propagandayı “kışkırtmanın propagandası”; modern bir toplumsal sistemde vatandaşların destek ve kabulü amacıyla toplumdaki elit ve güçlü kişilerin gazete, dergi, film gibi iletişim kanalları, ders kitapları, siyasal konuşmalar vb. şeyler vasıtasıyla etkilenmesini ise “bütünleşmenin propagandası” olarak nitelemektedir. Ellul, propagandayı ayrıca, hükümet veya siyasal bir yapı tarafından yapıldığı takdirde “siyasal propaganda”; sosyal bilimler, bilgi ve eğitim ile ilişkili olarak toplumu olumlu şekilde yönlendiren reklam, kamu ilişkileri ve diğer medya içeriklerini ise “sosyolojik propaganda” olarak nitelemiş, örnek olarak Amerikan toplumunu vermiştir (aktaran Çetin, 2014:241). Bu yapıdan hareketle pop kültür ve yaşam tarzları üzerinden siyasal, ekonomik ve kültürel değerler de (diplomatik ilişkilere paralel olabilecek şekilde) toplumlara aktarılabilir (Weldes ve Rowley, 2015:1-16). Propaganda artık savaştan farklı olarak iç siyaset ve barış dönemi süreçlerinde mevcut yapının sürdürülebilirliği açısından toplumsal tasarıma da yönelmiştir. Ellul'un yaklaşımını daha önce bahsi geçen kamuoyu diplomasinin içinde şekillendiği yeni ortamlara ilişkilendirmek mümkündür.

Uluslararası propaganda yürüten bir ülke; kendi halkını, dost ve düşman devlet halkları ile tarafsız devlet halklarını etkilemeye çalışmakta, propaganda bunları hedef alabilmektedir (Avşar, 2003:68); bu durum propagandanın da çeşitlendirilmesini gerektirmektedir.

Propagandayı genel olarak; (1) kaynakları açısından beyaz, gri ve kara, (2) sahası açısından iç ve dış, (3) konusu açısından siyasal, askeri, kültürel ve ekonomik, (4) kullanışı açısından ise stratejik-taktik, takviye amaçlı ve karşı propaganda şeklinde dört ana kategoride toplamak

mümkündür (Avcı, 2018:77-109). Bunlara ek olarak silahlı ve birden çok tekniğin kullanıldığı karma propaganda türleri de kullanılabilir (Övür, 2016:65).

Beyaz, gri ve kara propaganda kaynağın katılımını gizleme veya kabul etme derecesine göre yapılan sınıflandırma olup beyaz propagandada kaynak (ABD'nin VOA yayını gibi) açık ve bellidir. Gri propaganda ise gerçek kaynağın gizlendiği ve onun çıkarına olan, ancak hedef kitleler için resmi açıklamalardan daha kabul edilebilir olan bakış açılarını iletme amacı gütmektedir. Açık bir şekilde yabancı bir hükümetten veya belirli bir propaganda ajansından gelen propaganda materyallerinin çok az kişiyi ikna edebileceği, yerine aynı fikirlerin görünüşte tarafsız kaynaklar tarafından sunulmasının daha ikna edici olacağı düşüncesi vardır, gazetelerdeki makaleler gibi yayınlar kullanılmaktadır. Bunlar gri propagandanın temel unsurlarıdır. Diğer taktikler, başkalarının öne sürülen fikirlerin yabancı hükümetler, ulusal ve uluslararası medya kuruluşları veya özel gruplar, bireyler ve kurumlar tarafından geniş çapta yayılmasını, bu amaçla fikir yayıcılara yapılan maddi yardımları içermektedir. Gri propagandaya benzer şekilde kaynağın kamufle edildiği kara propaganda ise kaynak özellikle yanlış şekilde gösterilir; yıkıcı, düşmanca bir kaynaktan geldiğinin düşünülmesi amaçlanır. Utanmaya neden olmak, itibarı veya inanırlığı zedelemek veya kitlenin başka türlü olmayabilecek eylemlerde bulunmasını sağlamak için tasarlanmıştır. Kara propaganda keşfedildiği takdirde kaynağındaki yönetime zarar verme potansiyeli taşıdığından yönetim ile ilişkisi açık olmayan kaynaklarca üretilir. Bazı gazeteler, sahte belgeler, dedikodu veya söylentiler, şakalar, sloganlar ve görsel semboller kullanılmaktadır

(<https://www.americanforeignrelations.com/OW/Propaganda-Types-of-propaganda.html>).

Örneğin Soğuk Savaş sırasında ABD ve Sovyetler Birliği tarafları; birçok materyalle dış (karşı tarafın ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin) kamuoylarını etkilemeye çalışmıştır. ABD Enformasyon Ajansı'nın resmi hükümet istasyonu olarak Amerika'nın Sesi radyosunu yönettiği görülmüştür. Radio Free Europe (Özgür Avrupa Radyosu) ve Radio Liberty'nin (Özgürlük Radyosu) yine ABD'nin kanalları arasında olup bunlar vasıtasıyla Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne haber akışı sağlanmış onlara karşı ideolojide propaganda yapılmıştır. ABD 1965 yılına sona kadar ise Özgür Asya Radyosu vasıtasıyla komünizm karşıtı bir konumda Çin'e yayın yapılmış ve Küba lideri Castro karşıtı yayınları da desteklemiştir. Soğuk Savaş sürecinde açık ve örtülü propaganda çalışmalarında medyanın etkin şekilde kullanıldığı, CIA'nın propaganda envanterinde sekiz yüz civarı haber servisi, kamuoyu bilgilendirme organizasyonu, gazete, dergi ve yayınevi tespit edilmiştir. Sovyetler Birliği ise resmi istasyonu Moskova Radyosu ile 21 ülkeye yayın yapmıştır (Öztürk, 2017: 169-171). Savaş sonrası döneme ait ve güçlerin dünya savaşı gibi doğrudan karşılıklı savaşa girmediği bu dönemde propaganda

sisteminin daha çok simgeler ve dil üzerinden siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda, bölgesel işgal ve savaşlarda yürütüldüğü düşünülebilir. Kamuoyu diplomasisine uygun şekilde sistemin geliştirildiği resmi iletişim araçları üzerinden de görülmektedir.

Diğer propaganda türlerinden iç ve dış saha uygulamaları ülke içi ve ülke dışı iletişim faaliyetlerini ifade ederken; siyasal propaganda iktidarların kazanılması, sürdürülmesi ya da kaybedilmesinde önem kazanmakta; konu başlığı altındaki askeri propaganda içerdeki ve dışardaki (dost, tarafsız ve düşman ülkelerden oluşan) kitlelere ulaşmakta; kültürel propaganda ise bilim- sanat etkinlikleri/kurumları vasıtasıyla bir ülkenin diğer ülkelerde olumlu imaj elde etmesi görevini ifa etmektedir. Ekonomik propaganda da ilgili ülkenin ekonomik çıkarı için yaptığı iletişim faaliyetleridir. Kullanış biçimi başlığı altındaki stratejik propaganda ise bir ülkenin uzun vadeli olarak dost-düşman- tarafsız ülkelerle ilişkisi bağlamında tasarlanmakta, taktik propaganda bunun daha kısa vadeli ve küçük boyutlu faaliyetlerini içermektedir. Takviye amaçlı propaganda destek veya işgal propagandası olarak da adlandırılmakta, bir ülkenin işgalinden önce başlatılan propaganda çalışmasının işgalden sonra da devam ettirilmesi vasıtasıyla halkın kazanılmasını amaçlamaktadır. Karşı propaganda faaliyetleri ise daha çok reaktif bir tarzdadır ve bir devletin kendine karşı olan bir propagandaya kurumsal olarak karşı çıkışını ifade etmektedir (Avcı, 2018:89-109). Propagandada sadece güç, amaç ve araçlar değil, dil ve simgeler gibi mesaj tasarımında temel teşkil eden bazı ölçütler de sistemin kuruluşu açısından önemlidir. Dil ve simgeler etki yaratmak noktasında önemlidir ve sistemi tamamlamaktadır.

Sistemi oluştururken dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar vardır. Jowett ve O'Donnell'a göre kitlelerin eğilimlerini belirlemede önemli olan tutum, algı ve düşüncelerinin temeli olan ölçütleri belirlemek, bu yolla mesaj oluşturup yaymak açısından izleyicilerin eğilimleri-rezonans yaratımı önemlidir. Güvenli, inanılır bir kaynak, kanaat önderlerinin belirlenmesi, yüz yüze iletişimin inanılabilirliğe-güvenilirliğe etkisi açısından kullanımı; grup bazında hareketlilik sağlayan, kalabalıkların birer alt parçası olan grupları harekete geçirmek için grup normları dikkate alınmalıdır. Propagandacının etki ettiği kitlenin mesaja uyup uymamasına ilişkin verdiği ödül ve ceza ise başka bir manipülatif uygulamadır. İletişim kaynağının tekelleşmesi propagandanın gücünü arttırırken, büyük bayraklar, toplumsal anlamı olan mekânlar ve güç sembolleri vb. unsurlar ise görsel sembolleri de bu açıdan kullanmak gerekmektedir. Kitleleri harekete geçiren milli marş, protest şarkılar, şiirler de müzik kullanımı kategorisinde değerlendirilebilir. Bütün bunlar yapılırken temel amaç bireysel, yerel, ulusal ve/veya dini duyguların uyarılmasıdır. Karşı propaganda ise açık-kapalı şekillerde yapılmakta (aktaran Çetin, 2014:241) mücadele devam ettikçe sürmektedir. Jowett ve O'Donnell propagandanın daha çok sistemsiz yapısı, bazı koşulları ve temel bileşenleri üzerinde durmuştur. Mesaj tasarımı açısından, daha pratik düzeyde, propagandanın

insan ile temas noktasında, daha çok dil ve toplumsal zihin yönlendirme ilişkisi bağlamında da bazı teknikler mevcuttur.

Toplumu korku ile güdülemek, bir düşünce ya da plana destek vermeleri için bir otoriteye referans vermek, toplumsallaşmayı sağlamak üzere önerilen eylemi/fikri herkesin takip ettiği iddiası, kazanan tarafta olma vaatleriyle insanları harekete katılmaya sevk etmeye ise tren etkisi denmektedir, diğer alternatiflerden bahsetmeden genelde resim ve kelimeler (kimi zamanda otorite figürleri kullanarak) karar verme sürecini basitleştirici doğrudan emir verme de bir başka mesaj tekniğidir. Hedef kitleyi bir görüşten uzaklaştırmak için ilgili fikrin onun nefret ettiği, korktuğu ya da küçümsediği gruplarla özdeşleştirilmesi reddin elde edilmesini sağlamaktadır. Mesajın; kitle için yüksek değerli/herkes için olumlu anlam taşıyan vaka ve inançlarla ilintilendirildiği, vatanseverlik, memleket, hürriyet, barış, onur gibi kavramlar üzerinden aktarılacak kitlenin (bilgi ya da muhakeme gerektirmeden) mesajı kabul etmesi için kullanılan tekniğe gösterişli genelleme olarak denmektedir. Anlamca farklı taraflara çekilebilen, işitmesi hoş ifadelerle genellemeler üzerinden davranış ya da inançları akılcılaştırmak rasyonalizasyon; bu genellemelerin hedef kitlenin kendi yorumlarını katmasına açık olarak tasarlanması kasıtlı belirsizlik olarak açıklanmaktadır. Daha çok, suçu sorunun kaynağından bir diğerine yönlendirmek amacıyla transfer (ilintilendirme) tekniği kullanılmakta, bu teknikte kaynak; birey, grup ya da değer olumlu ve olumsuz özelliklerini bir diğerine atfetmektedir. Böylece hedef kitlenin bir şeyi reddetmesi ya da onaylaması mümkün olmaktadır. Sorunlara ilişkin yaygın genellemeler üzerinden yanıt vermek ise nedeni aşırı basitleştirmeye karşılık gelmektedir. Sokak tavrı ve jargonu üzerinden gayri resmi şekilde bir görüşün aktarılması, mesajın toplumdaki ortalama bir insanın görüşüymüş gibi aktarılması sokaktaki adam tekniğidir, görüşün ortalama halk üzerinden kitleleşmesini amaçlamaktadır. Tanıklık tekniğinde ise hedef kitlenin mesajı daha kolay benimseyip özdeşleşmesi için tanınmış ve halk tarafından saygı duyulan kişilerden ana mesajı desteklemek amacıyla alıntılar yapılmaktadır. Propagandanın hedefinin nefret edilen, istenmeyen şeylerle birlikte etiketlenerek aktarılması damgalama tekniği; gerçek suçluyu korumak/perdelemek veya sorunun çözümü sürecine olan ilgiyi dağıtmak üzere suç, suçlu olmayan birine ya da gruba atmak ise günah keçisi olarak tanımlanmaktadır. Erdem sözleri de gösterişli genellemeler gibi fakat bir konuyu aktarmaya başlarken kullanılan büyük, olumlu imaj sağlayıcı ifadelerdir. Slogan da –damgalama içerebilen- kısa ve çarpıcı sözcük öbekleri olup fikrin ikna ediciliğini arttıran bir tekniktir. Söylenmemiş kabuller, propagandanın mesajı açık olarak aktarıldığında olumsuz karşılanacaksa kullanılmaktadır (Ayhan, 2007: 53-65).

Sürü psikolojisi ile ilgili tren etkisi tekniğinde “herkes”, “bütün” veya “hiç kimse” gibi genelleme ifadeleri vasıtasıyla “mükemmel”, “korkunç” gibi olumlu veya olumsuz ifadeler kullanılarak duygular verilmektedir. Bazen kişiye kendisini özel bir grubun veya fikrin parçası

olarak hissedebileceği atmosferler tasarlanır, bu durumda “özel”, “en iyi” gibi ifadelerle kişi genelden ayrıştırılır. Test edilemeyen ve doğruluğu kanıtlanamayan inançlar, yargılar veya iddialar olan görüşler (alıntılanıp aktarılabilirken) gerçek olarak sunulabilmektedir. Aktarılan görüşler üzerinden bir mesaj olumsuz bilgileri önemsiz olarak gösterebilir veya dışarıda bırakılarak manipülasyon yapılabilir (Propaganda Techniques, 2003). Mesajın tasarımı ve söylem propagandanın vurucu gücüdür; propagandayı üreten sistem mesaj üzerinden toplumsallaşmakta, etkinleşmektedir.

Genel hatlarıyla bakıldığında modern propaganda sisteminin devlet, bir gücün varlığı, kurumsallaşma, güçler arası mücadele, kitle iletişim araçları, hedeflenen kitleler, dil, genel ikna yöntemleri vb. unsurlar ile Birinci Dünya Savaşı'nda şekillenmeye başladığı görülmektedir. Bu, propagandanın uluslararası politika açısından sistemleşme sürecinin birinci ve temel evresidir. Nitekim genel hatlarıyla geçmişten günümüze bakıldığında modern propagandanın; gelişen ve karmaşıklaşan toplum yapısı, demokrasi talebinin ve siyasal katılımın yükselişi, kitle iletişim araçlarının toplumlara etkisi, bu araçların bilgisayar ve akıllı telefonlara bağlanması ile geliştiği ortadadır. İletişim açısından internet ve iletişim teknolojileriyle zaman-mekân (coğrafya-konum vb.) ilişkisinin aşıldığı günümüzde ise propagandanın; anlık ve herkese özel tasarlanıp dağıtılabilen mesajlar taşınması söz konusu olabilse de özündeki güç ilişkisinin değişmediği görülmektedir. Propagandanın gelişimi veya görünümündeki değişim, toplumsal-teknolojik yapıların gelişimine bağlı olarak yaşanan değişimlerin bir sonucudur, form ağırlıklı bir güncellemedir, kesintisizdir, modifiye edilmektedir; özündeki güç ilişkisi değişmemiştir.

2. BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK POSTER

Bir kamu duyurusu veya reklam olarak tasarlanmış baskılı büyük resim, fotoğraf veya duyuru anlamına gelen poster dış veya iç mekânlarda ve pano vb. alanlarda kullanılmaktadır (Cambridge Dictionary; poster). Bir ürünü, etkinliği veya (vatanseverlik gibi) bir duyguyu aktaran posterlerin yoldan geçen kimsenin dikkatini hemen çekmesi gerekmekte olup başarısı; özlü, çarpıcı bir tasarımın anlık etkisinden veya süslü bir sanat eserinin görkemli çekiciliğinden kaynaklanabilmektedir (Cambridge Dictionary; poster). Fakat müzede görülen bir tablonun aksine, poster benzersiz değildir - belirli bir görüntünün yüzlerce veya binlerce kopyası şeklinde basılmakta; şehir veya ülkedeki iç-dış mekânlarda, çok sayıda izleyicinin onunla temasa geçmesi sağlanmaktadır. Posterlerin gelişmesinde litografinin çıkışı ve yaygınlaşması, endüstrileşme, yeni sınıfların ortaya çıkışı, tüketim ve reklamcılık anlayışının gelişmesi gibi sebepler bulunmaktadır (Lippert, 2017). Modern propaganda afişlerinin öncülleri tarihte ilk olarak Roma zamanında Pompei'nin duvarlarında görülmüş, Rönesans'ta şehir meydanlarında siyasal eleştiri içeren tabelalarla sanayi

öncesi çağa taşınmıştır (Scopbülten, 2016).

Eski çağlardan modern zamanlara kamusal mekanlarda fikirlerin yayılmaya çalışılması; matbaanın icadı, endüstrinin gelişimi, gazetelerin yaygınlaşması, sinema ve kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışına kadar birçok şey propagandanın gelişime neden olmuş; Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde gazete, dergi gibi basılı araçların devletlerce sistemli ve etkin şekilde propaganda için kullanıldığı görülmüştür (Çankaya, 2019:19- 23).

Posterlerin propaganda aracı olarak yoğun kullanımı Birinci Dünya Savaşı sırasında başlamış olup bu dönemin Sam Amca'nın izleyiciyi işaret eden ve "SENİ İSTİYORUM" diyen posterleri bugün dahi bilinmektedir, ikonik hale gelen bu posterden başka dönem posterlerinde kadınlar ev/iş hayatındaki temsilleriyle veya askere katılımı arttırmak için cinsel cazibe unsurları olarak kullanılmıştır (Smithsonian, t.y). Bir diğer ikonik poster Lord Kitchener'in posteridir. Kitchener, yönetimin merkezindeki İngiltere'ye ve İngilizlere değil ona bağlı bulunan devlet ve halklara hitap edecek şekilde bütün Britanya İmparatorluğu'na seslenmektedir (IWM, t.y.). Poster doğrudan çalışmanın odağı olan Anzaklarla ilgili olduğundan çalışmanın inceleme bölümünde gösterilecektir.

Resim 1: Sam Amca Posterleri

Kaynak: <https://time.com/4725856/uncle-sam-poster-history/>

Savaşta, İngiliz olmak yerine bağlı ülkelerden katılımı kolaylaştıracak, etnisiteleri aşip din/inanç üzerinden onları birleştirecek olan “Britanyalı” kimliği vurgulanırken “Britons! Join your country's army!” (Britanyalılar, ülkenizin ordusuna katılın!) ile “Women of Britain say GO!” (Britanya'nın kadınları GİT diyor!) sloganları en çok kullanılmıştır. Tecavüz mağdurundan çalışma hayatına, zayıftan güçlü hallerine kadar kadınlar ve çocuk figürleri posterlerde yer almıştır (Tamer, 2010: 188). Savaşta posterlerin çoğu Amerika Birleşik Devletleri'nde basılmıştır. Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda ve Rusya gibi ülkelerde basılan posterler genelde savaş için askere alma/gönüllülük, savaşın finansmanı için savaş tahvilleri ve fon satın almayı teşvik, cephe gerisinde üretici/erkeği savaşa katılması için motive eden veya cephede sağlık personeli olarak çalışan kadınları, yiyecek tedarik organizasyonlarını ve tabii ki ulusal sembolleri konu etmektedir

(Library of Congress, t.y.). Konular, koşullar ve ihtiyaçların benzerliği açısından savaşa katılan ülkeler için genelde aynıdır. Fakat ülkelere göre konuların önem sırası değişebilmektedir.

Zorunlu askerlik hizmetinin norm olduğu ve askere almanın çok acil olmadığı Fransa, Almanya, Avusturya gibi ülkelerde, posterlerin çoğu savaşı finanse etmek için para toplamayı hedeflemiştir. Fakat bu, askere alma ihtiyacının/posterlerinin hiç olmadığı anlamına gelmemelidir. Simgeler açısından bakıldığında posterlerde “Sam Amca” Amerika Birleşik Devletleri için bir sembol iken, “John Bull” ile Britanya, Birleşik Krallığı temsil etmektedir. Fransa ise “Marianne” olarak kişileştirilmiştir. Müttefikler tarafından basılan posterlerde, Almanya kanla kaplı çivili miğfer takan “Hun” figürü ile sembolize edilmekte; finansal destek talep eden posterlerde ise madeni paralar düşmana karşı birer mermiye veya kalkana dönüşmektedir (Library of Congress, t.y.).

Sembolizm bütün posterlerde çok önemlidir; zira onlar üzerinden büyük miktarda bilgi aktarılmakta, genellikle hızlı bir duygusal tepki uyandırılmaktadır. Gamalı haçlar, Japon bayrağında yükselen güneş, yıldızlar ve çizgiler, zafer için V harfi, Sam Amca gibi semboller doğrudan çağrışımla çok şey anlatmaktadır (Mahaney, 2002:41). İkinci Dünya Savaşı sırasında, ilk savaşa göre daha çok poster basılmış olsa da poster artık birincil bilgi kaynağı olmaktan çıkmış, yerini radyo, filmler ve basın iyice almıştır (Library of Congress, t.y.). Posterler, sonrasında yine broşürlerle birlikte Çin, Kuzey Kore gibi ülkelerde, özellikle ABD'nin müdahale ettiği Afganistan, Irak gibi ülkelerdeki operasyonlarda ABD iç kamuoyunu ve girilen ülke halklarını yönlendirmek için kullanılmaya devam etmiştir (Wikia.org). Günümüzde açık hava uygulamalarının dışında/ötesinde TV, gazete ve dergiler ile geleneksel ve online formlarında (özellikle sosyal medyada) dezenformatif haber, video, fotoğraf içeriklerinin arasında ayırt edilmesi gittikçe zorlaşan bir şekilde bulunmaya devam etmektedirler (Scroton, 2019).

3. ÇANAKKALE SAVAŞI BAĞLAMINDA BÜYÜK BRİTANYA İMPARATORLUĞU, AVUSTRALYA - YENİ ZELANDA ASKERLERİ

Birinci Dünya Savaşı; coğrafi keşifler, sömürgecilik anlayışıyla başlayıp Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gibi teknolojik ve siyasi gelişmeler sürecinde ortaya çıkan modernleşme, milliyetçilik, hanedanlar arası anlaşmazlıklar, ekonomik ve politik çatışmalar, ulusal çıkarlar noktasında yaşanagelen mücadelelerin bir sonucu olarak patlak vermiştir; bu savaşın ortasında ise üzerinde uzun zamandır parçalanma planları yapılan Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu bulunmaktadır (Kodal, 2015:1290-1294).

Alman Birliği'nin kurulması ile netleşmeye başlayan Almanya-Fransa uzlaşmazlığı, Almanya'nın Avusturya-Macaristan ile yakınlaşması, Fransa'nın zayıflaması ve Almanlara karşı müttefik arayışı, Rusya'nın

Balkanlar'da ilerlemesi sebebiyle Avusturya-Macaristan arasında ortaya çıkan gerilim, Almanların Arap Yarımadası'ndan Hint Okyanusu'na uzanmak üzere Osmanlı'ya yaklaşmaları, bunun Avrupa'da güçler dengesini muhafaza etmek suretiyle sömürge alanlarını ve bağlantılarını korumak isteyen İngiltere'yi rahatsız etmesi, Osmanlı'nın yenilmekte ve toprak kaybetmekte olan bir güç olarak görülmesi savaşın temel koşulları olarak sayılmaktadır (<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I5.pdf>).

En temelde Almanya ve İngiltere arasındaki ekonomik mücadele sonucunda patlak veren savaşta; bir tarafta "ittifak devletleri" olarak adlandırılan Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan diğer tarafta ise "itilaf devletleri"ni oluşturan İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan, Belçika, Lüksemburg, Karadağ, Japonya, İtalya, Portekiz, Romanya, ABD, Yunanistan, Brezilya gibi ülkeler bulunmaktaydı (Avşar, 2003:33).

Çanakkale Savaşı ise Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli dönüm noktalarından biridir. Eski zamanlardan beri Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki ekonomik, askeri ve siyasal ilişki ve mücadelelerin odak noktalarından biri olan Çanakkale ve İstanbul Boğazı; konumlarıyla dünya jeopolitiğinde de önemli bir yer tutmaktadır. Makro ölçekte Süveyş Kanalı ve Cebelitarık ile birlikte düşünüldüğünde Boğazlar, bölgeyi küresel noktalara taşıyan deniz geçitleri sisteminin bir parçasıdır. Her ne kadar müttefik olsalar da İngiliz ve Fransızlar Ruslardan önce İstanbul'u alıp Karadeniz Boğazı'nı elde etmeye çalışmıştır, bu sebeple özellikle İngiltere Çanakkale Cephesi'nin açılmasında önce davranmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.).

Bu noktada merkezinde İngiltere'nin bulunduğu Birleşik Krallık'ta da iç kamuoyunda savaşla ilgili sorunlar yaşarken asker ihtiyacı ortaya çıkmış; 1915 sonbaharında, basında ve muhafazakârlar arasında zorunlu askerlik hizmeti için artan talep yoğunlaşmıştır. Evlenmemiş erkeklerin zorunlu askere alınması Ocak 1916'da kabul edilmiş, Mayıs 1916'ya kadar 18 ile 41 yaşları arasındaki tüm erkeklerin zorunlu askere alınması için kapsamlı bir yasa çıkarılmıştır (Briggs ve Joyce, t.y.). Daha önce belirtildiği üzere İngiltere kendine bağlı ülkelere asker toplarken İngilizliği değil "Britanya İmparatorluğu" üzerinden "Britanyalı" kimliğini vurgulamaktadır, Avustralya ve Yeni Zelanda kolonilerinden askerler de bu kimlik üzerinden çağrılmıştır.

Sistemde genel olarak asker ihtiyacı görülmüştür ve savaşın sürdürülebilmesi için Çanakkale'ye de birer koloni olan Avustralya ve Yeni Zelanda'dan askerler getirilmektedir. Britanya İmparatorluğu'nun Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelen bu askerlerden oluşan (Australian and New Zealand Army Corps) kolordusu kısaca ANZAC olarak anılmaktadır (Wikipedia, 2020). Bu ülkelerin savaşa girişleri ise aşağıdaki şekilde gelişmiştir.

1914'te Alman birliklerinin Belçika'ya girmesinden sonra Birleşik Krallık Almanya'ya savaş ilan etmiş; Avustralya Hükümeti yakın savaş

tehlikesiyle ilgili 30 Temmuz'da telgrafla uyarılmıştır. Ülkenin Britanya İmparatorluğu'nun bir unsuru olarak isteyerek savaşa kayıtsız şartsız yardım etme teklifiyle katılması söz konusudur. Britanya Adaları'ndan, Kanada, Hindistan, Newfoundland, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi çok uzak bölgelerden gelen erkek ve kadınlardan oluşan ordular içinde 1914'ten 1919'a kadar Rabaul, Gelibolu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Avrupa'da Batı Cephesi ve Rusya olmak üzere 400.000'den fazla Avustralyalı görev yapmıştır (DVA, 2020).

Yeni Zelanda birliklerine ise savaşa girildiğinde Pasifik bölgesindeki Almanya'ya ait Alman Samoası'nı ele geçirme görevi verilmiştir. Fransa'da savaşıcaklarını sanan ancak Osmanlı İmparatorluğu savaşa girince Osmanlı topraklarına yönlendirilen Yeni Zelandalılar, Avustralyalı birlikler ile eğitimlerini tamamlamak için gittikleri Mısır'dan Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'na sevk edilmiştir (New Zealand History (a), t.y.).

Savaş gemilerinin üçte birinin 18 Mart 1915'te batırıldığı veya devre dışı bırakıldığı savaşta, öncesinde Gelibolu Yarımadası'nın işgal edilmesi suretiyle Çanakkale Boğazı'nın donanmanın geçişine açılması düşünülmüştür. İngiliz ve Anzak güçleri sekiz ay içinde çok az ilerleme kaydetmiş, Anzaklar Aralık ayında tahliye edilmiştir. 1916'da ise son İngiliz birlikleri geri çekilmiştir (Australian War Memorial, 2019). Bu süreç içinde Avustralya ve Yeni Zelanda'da askere alımlarda zorluklar yaşanmış, Yeni Zelanda Çanakkale Savaşı'nın da etkisiyle zorunlu askerlik uygulamasına geçmiştir, uymayanlar cezalandırılmıştır. Askerlerin tahliyeyle ülkelerine dönmesi zaman almıştır (New Zealand History (b), t.y.).

Fransa ve Britanya İmparatorluğu'ndan 44.000 erkek, 8500 Avustralyalı, 2779 Yeni Zelandalı vardır. Anzaklar bu savaşta askeri açıdan bir yenilginin tarafı olsalar da Britanya İmparatorluğu adına dünyanın öbür tarafında savaştıkları halde kendilerini sorgulamış, savaş onlarda kendi ulus bilinçlerinin tohumlarını ekmiştir (New Zealand History (c), t.y.). Savaşı Osmanlı'nın kazanması, Rusya'ya cephaneye sevkiyatını engellerken ülkede rejim değişimine giden yolda etkili olmuştur; bu durum güç dengelerine etki etmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.).

Anzaklar (ve özünde Avustralya ile Yeni Zelanda toplumu) Gelibolu'ya çıkışlarının ilk günü olan 25 Nisan'ı unutmamak, askerlerini anmak ve ulus bilinçlerini taze tutmak için her yıl 25 Nisan'da Anzak Günü etkinlikleri düzenlenmektedir; bu etkinlikler halen sürmektedir (Australian War Memorial, 2020). Gelibolu onların ulusal bilinçlerinin oluşumunda bir dönüm noktasıdır ve Avustralyalıların bu cephe dahil bütün savaş boyunca 330.000'i gazisi vardır (DVA, 2020). Yeni Zelandalıların ise 2779'u Gelibolu'da diğerleri Batı Cephesi (Fransa-Belçika) ve Sina-Filistin hareket bölgesinde olmak üzere toplamda 12.500 kaybı vardır (New Zealand History (a), t.y.). Anzaklar için bütün Birinci Dünya Savaşı içinde kendilerini sorguladıkları, ulus bilinci yönünde kırılma yaşadıkları bir dönüm noktası olan Gelibolu onların da tarihsel belleğine kazınmıştır. 1915'ten başlayarak, Avustralya ve Yeni Zelanda'da özellikle yeni doğan

çocuklara 'Anzak', "Gelibolu" ve "Çanakkale" isimleri verilmiştir (National Library of Australia, 2015).

4. YÖNTEM

Çalışmada, dünyanın öteki ucundan Çanakkale'ye savaşa taşınan Anzakların yüz yıldan fazla bir zaman önce nasıl bir propagandayla getirildikleri posterler bağlamında incelenmeye çalışılacaktır. "Hangi görsel ve metinsel ifadeler bu posterlerde yer almaktadır?", "Posterlerin tekil halde ve toplamda taşıdığı anlamlar neler olmuştur?", "Posterlerde propaganda tekniklerinden hangileri kullanılmıştır?" gibi sorular Anzaklara yönelik propagandanın Çanakkale bağlamında değerlendirilmesi ile cevaplanmaya çalışılmaktadır. Bu sorulara verilecek cevaplar (parça) dolaylı olarak onların dünyanın bir ucundan buraya nasıl getirildiğine (propaganda mesajları toplamından çıkartılan bütüne) ilişkin bir fikir verebilecektir. Bu açıdan çalışmada tümevarım yönteminin kullanıldığını söylemek mümkündür.

Propagandanın gelişimi ve İngiliz-Anzak ilişkilerine değinen bölümlerden taşınan tarihsel arka plan ise yukarıdaki soruların cevaplanmasında değerlendirmeyi daha geniş bir çerçeveye oturtup ilişkilerin kurulmasına yardımcı olabilecek, değerlendirmelerin güvenilirliğine katkıda bulunabilecektir.

Çalışmada posterler, bir nitel araştırma yöntemi olan göstergebilim kullanılarak çözümlenmeye çalışılacaktır. Avustralya ve Yeni Zelanda'nın siyasi olarak Britanya'ya bağlı olması nedeniyle toplanan posterler aslında bir propaganda sistemini, ilgili ülkeler bağlamında gösterip sistem hakkında fikir verecek fakat onun tamamını aktaramayacaktır; zaten odak ilgili iki ülkedir; bu durum çalışmanın temel sınırlılıklarından biridir. Bir diğer sınırlılık olarak ise Çanakkale Savaşı 1915'te yaşanmıştır, sadece/doğrudan ona yönelik mesaj (poster) sayısı az olmuştur. Bu yüzden posterler Çanakkale Savaşı'nın başlangıç ve bitiş tarihleri olan 1915 ve (Anzakların ülkelerine dönme sürecinin sonlarına) 1916'ya ait örneklerden seçilmiştir. Örnekler, bu çerçevede seçildiği anda (ki bu dönemsel bir zorunluluktur) bütünü kapsamayacak, çalışmanın diğer sınırlılığını ortaya koyacaktır.

Toplanan tarihsel veriler İngiliz, Avustralya, Yeni Zelanda ve Türk kaynaklarından alınmıştır; araştırmanın temel sorusunu/amacını belirlemekte başlangıç noktası sayılabilecek Anzaklara yönelik propagandayı anlama çabası bu çerçeveye birlikte posterlerin sınırlılığını da aşarak değerlendirmenin sağlanmasına destek olmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, posterin bir iletişim aracı olarak etkisi, tarihin herhangi bir döneminde olduğundan daha büyüktür; görsel ve metinsel mesajların sanatsal yaklaşımlarla verildiği posterler bir küresel savaş anlamak için de farklı bakış açıları sağlamaktadır (Library of Congress, t.y.). Çalışma, a) Çanakkale Savaşı bağlamında tarihsel açıdan, b) savaşta

düşman askerine uygulanan sistem içi propaganda hakkında fikir vermesi açısından, c) Avustralya ve Yeni Zelanda kaynaklarının kullanılması açısından, d) posterin en etkin olduğu tek Dünya Savaşı'na odaklanması açısından önem taşımaktadır.

Yöntem olarak seçilen göstergebilim, Roland Barthes tarafından; Saussure'un dilin sosyal hayat içindeki anlamlandırıcı ve açıklayıcı etkisi üzerine çalışmaları üzerinden geliştirilerek modern dünyanın popüler kültür ögesi olabilecek moda, giysi, sinema, fotoğraf, ritüeller vb. birçok görsel, işitsel ve metinsel unsur ile tasarımını açıklama düzeyine getirilmiş bir analiz yöntemidir. Barthes'e göre bu simgeler birer göstergedir; gösterge ve gösterilen arasında, bireylere/kültürlere göre yorum farklılıkları olabilmektedir (Barthes, 1964:1-8). İşaret olarak da geçen gösterge terimi, dilbilim alanında öncelikle gösterilen diye anlamlandırılan bir biçimde ifade edilir. Bu ifade başka bir terimle gösteren veya duyma eşiği ile arasındaki birleşimden doğan ögeyi belirtmek için kullanılır; gösterge en çok da "kendi dışında başka bir şeyi işaret eden simge demektir (Barthes, 1979: 9-10). Göstergebilim, göstergeleri, gösterge dizgelerini ele alan, çok değişik, kimi durumlarda da farklı durumlarda kullanılan bir daldır. Göstergelerin taşıdığı düz anlam insanların genel/ortak algıladıklarını, yan anlamlar ise öznel/kültürel anlamlandırmaları içermektedir. Görüntüler, sessel/işitsel unsurlar, nesnelere, jestler vb. birleştiğinde anlamsal bir sistem oluştururlar (Bouzida, 2014: 1002-1004). Düz anlam anlatım biçimi ve gösterenden oluşurken, yan anlam ise, içerik düzlemi ya da gösterileni ifade etmektedir. Düz anlam, bir göstergenin neyi temsil ettiğini, yan anlam ise göstergenin nasıl temsil ettiğini açıklar. Gösterge denilen şey aslında kendiliğinden dilin içindeki katmanlarıyla başlar ve ilk anlamını kaybeder. Hiçbir zaman dil, eşyanın kendisini anlatamaz. Ancak olasının temsiline çağırıştırır. Sonuçta tek bir dil yoktur, dilin ikinci biçimi ise bu olasılıklara temsiller veren çağrışımlar ve nihayet Peirce'mın bakış açısıyla ifade edildiğinde kültürel ve tarihsel boyutlarıdır (Barthes, 1979: 10-12). Görsel bir ifade, bir metin vb. bir gösterge ilk algılandığı hal ile görünen/düz anlamı işaret ederken, (çağrışımlar vb.) yan anlamları ifade etmektedir (Barthes, 1964: 10-16). İlgili posterler aynı zamanda dil ile ilgili propaganda tekniği açısından değerlendirilecek göstergebilimle ulaşılan anlamın propaganda açısından da değerlendirilmesi yapılacak, bu da posterlerin propaganda bağlamında daha net açıklanmasına katkıda bulunacaktır.

5. ARAŞTIRMA

5.1. BRİTANYA İMPARATORLUĞU, AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA'NIN ÇANAKKALE SAVAŞI İLE İLGİLİ SAVAŞ POSTERLERİNİN İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Britanya'nın merkezi savaş çağrısı ile ilgili temel poster ele alınacak, sonrasında Avustralya ve Yeni Zelanda'da kullanılan savaş posterlerine odaklanılacaktır. Savaş sırasında

erkeklere, kadınlara, geride kalanlara (kadınlar, çalışanlar, çocuklar vb.) ilişkin poster örnekleri ele alınacak; sonuçta parça(poster)-bütün/sistem (ana mesaj/mesajlar ve genel anlam) tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu durum göstergebilimin mantığına uygundur.

Büyük Britanya'nın merkezinden imparatorluk çapında genel savaş çağrısının yapıldığı ilk poster (1914) Mareşal Lord Kitchener'i merkezine almaktadır.

Resim 2: Lord Kitchener Poster

Kaynak: <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/16577>

Posterde imparatorluğun sadece merkezi olan İngiltere'ye değil, asker toplamak üzere dünyanın dört bir yanında bulunan bağlı topraklarına seslenilmektedir. Görsel açıdan doğrudan karşıdakini işaret eden parmakla izleyici ile temas kurulmaya çalışılmakta; (kararlı, sertlik içeren) gövdesiz yüz, kol-el ile beden dilinin emrediciliği daha da ön plana çıkartılmaktadır. Görünen bir el ve yüz iken yan anlam doğrudan hızı ve emri ortaya koymaktadır. Kitchener figürü bunun için etniste farklılıklarını aşır inanç ekseninde daha çok "birleştirici" özelliği olan Britanyalı kimliği üzerine vurgu yapmaktadır; posterde Türkçe ifadesiyle "Britanya seni istiyor", "Ülkenin ordusuna katıl!" ve "Tanrı kralı korusun" ifadeleri kullanılmaktadır. Bunlar da metinsel olarak Britanyalılıkta buluşulduğu anda birliği, öne çıkartılan "You" (Sen) ile asker adayını, (katılma eyleminde bulunulan) orduyu, kral ve inanç ifadelerini (yan alam) birleştirmekte; sonuçta hızla, kararlılıkla, imparatorluk, kral, inanç ve Britanya için ilgili kitlelerin harekete geçirilmesi sağlanmaktadır; sorgulayıcılığa yer yoktur. Propaganda tekniği açısından ise posterde doğrudan emir ve kısa cümleler kullanılmakta; Kitchener, Kral ve Tanrı'ya ise otorite olarak referans verilmekte, katılım eyleminin hızına ve etkisine destek sağlanmaktadır.

İkinci poster ise Avustralya'nın işgalini gösteren bir posterdir. Daha önce aktarıldığı üzere Pasifik'te yakın bölgede Alman Samoa'sı da vardır; Almanya ise Britanya'nın düşmanıdır.

Resim 3: Anzak Savaş Posterleri 1

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/Historian1915/gallipoli-and-the-anzacs/>

Ülke, görüldüğü üzere Avustralya adının üstü çizilerek “Yeni Almanya” haline dönüşmüş olarak gösterilmektedir. Üst tarafta Türkçe “Avustralyalılar, kalkın!”, altta ise “Onu bu utançtan kurtarın!” ifadeleri yer almaktadır. Görülen ülkenin bir kıta olarak tasviriyken aslında bir işgal hali ve içinde yaşayanların olası durumu aktarılmaktadır. Haritanın doğrudan üzerine yazılan Almanlığı belirten ülke ve şehir isimleri yurttaşlarda işgal hissi uyandırıp onları hızlı bir tepkiselliğe yönlendirebilir. Yurttaşların ayağa kalkması metinsel ifadesinin yanında ülkenin bir kadın (she) olarak nitelenmesi mesajın erkek nüfusa etki edebilmesini, ülke ile kadın (karısı, sevgilisi, annesi, kız kardeşi vb.) eşleştirmesini yaparak tepkisinin (ayağa kalkma) daha güçlü olmasına neden olabilecektir. Öte yandan bunun, ilgili dönemde İngilizce’de ülke isimlerinin veya nitelemelerinin feminen öğeler taşınması ile ilgili olduğu da düşünülebilir. Burada da propaganda tekniği olarak korku ile güdüleme, Almanlaşma üzerinden reddin elde edilmesi, doğrudan emir verme teknikleri kullanılmış; reaksiyon yukarıdaki ifadelerle birleştirilerek hızlandırılmaya, güçlendirilmeye çalışılmıştır. Anzakların daha çok İmparatorluk aidiyetleri ve (yakınlarındaki Alman Samoa’sının da muhtemel etkisiyle) Almanlar üzerinden savaşa yönlendirildikleri şu aşamada söylenebilir. Diğer poster ise doğrudan Gelibolu üzerinedir.

Resim 4: Anzak Savaş Posterleri 2

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/Historian1915/gallipoli-and-the-anzacs/>

Bu posterde Çanakkale Boğazı'nın iki yanına iki ayağını koymuş,

genç, dinç, kararlı, kendinden emin, (sanki savaş olmamışçasına) temiz giyimli Anzak askeri görülmektedir. Boğazın iki yakasının aktarılması simgeseldir ve aslında işgalin tamamlanmış veya tamamlanmakta olduğunu aktarmakta, düşmansız görünüm ise galibiyetin kolay olduğunu işaret etmektedir. Görsel olarak kolaylık ve tehlikesizlik şeklinde yorumlanabilecek mesaj, üstteki “Çanakkale’den bir çağrı”, ortadaki “Gelmeyecek misin?” ve alttaki “orduya kaydol” ifadeleriyle birleşince ülkede kalan gençler için savaşın cazip bir şey olarak görünmesi muhtemeldir. Metinsel ifadeler düz/doğrudan anlamlarına yakın olsalar da, görsel mesajla birleşince “Çanakkale’den çağrı” cazip görünmektedir. Burada alttaki orduya kaydolma emir kipiyle birlikte ülkede kalanlara bir çağrı vardır; bir tren etkisinden bahsedilebilir.

Bir sonraki posterde bir savaşın varlığı nihayet gösterilmektedir. Bu posterde Çanakkale’de bir tepenin güneş altında huzur verici manzarası içinde yaralı bir asker, elinde tüfeği ayağının altında bir Osmanlı askeri olduğu halde poz vermektedir. Asker yaralı olmasına rağmen güçlü, kararlı, dinç ve gururlu görünmektedir. Asker “Tepeyi aldık; gel, yardım et, muhafaza edelim!” diye kendi ülkelerinden diğer asker adaylarına seslenmektedir. Gösterilen huzurlu ve “başarılı” tablo ve metinsel ifade/söz birleştiğinde savaşın kendileri açısından başarılı gittiği izlenimi alınmaktadır. Savaşla ilgili gerçek perdelenirken, askere alım çabaları devam etmektedir. Nitekim önceki bölümlerde belirtildiği üzere Britanya’nın, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın askere alımlarında/cepheye katılımlarında sorunlar vardır; cazip görünüm önemlidir. Propaganda tekniği olarak emir cümlesi, görsel ve metinsel ifadenin birleşiminde ise söylenmemiş kabul tekniği (savaşın zorluğu), buna bağlı olarak örtük bir şekilde korku ile güdülemenin kullanıldığı söylenebilir.

Resim 5: Anzak Savaş Poster 3

Kaynak: <https://www.awm.gov.au/collection/C95714>

Aşağıdaki poster ise savaşta bir dönüm noktası olan 18 Mart’tan sonra 5 Temmuz 1915 tarihine ait olup İngiltere’deki bir posterin versiyonudur. Dolayısıyla Britanya propaganda sistemini versiyon olma özelliği ve varlığıyla doğrudan gösteren bir posterdir. Türkçesi ile üstte “ÇANAKKALE’DEN BİR ÇAĞRI” başlıklı posterde bir asker ayaklarında

ölü bir asker arkadaşı olduğu halde yaralı bir durumda resmedilmiş; beyaz bir balonun içinde bir spor sahası, müsabakadaki sporcu ve izleyici konumdakiler resimde aktarılmış, askere katılmaları için genç erkeklere seslenilmiştir. Ayaktaki asker bir tepenin üstünde dik ve kararlı şekilde gösterilmektedir. Savaş yine insansız fakat bu sefer tepenin aşağısında ve uzakta cereyan etmekte, patlama çizimiyle ifade edilmektedir. Savaş alanı ve müsabaka üst üste, sorgulamaya açık şekilde resmedilmiştir. Askerin namlusu onun savaşa devam ettiği izlenimini verecek şekilde savaş alanına doğrudur. Asker, patlamadan, anlık tehditten uzakta ancak savaş alanındadır. Tehditten uzaklık; tehdidin hafifletilerek gösterilmesi açısından görsel bir yan anlam taşımakta, görsel bir manipülasyona dönüşmektedir. Sağdaki spor müsabakası yaralı ve ölü askerle birlikte verilerek genç erkekleri savaşın gerçeği-vicdan sorgulaması üzerinden askere çekmeyi amaçlamaktadır. Görselin hemen altında ise “Asla gelmeyecekler mi?” sorusu hedef kitlenin (sporla ilgilenen genç erkeklerin) anlık gerçekliği ile savaş arasında sadece vicdan sorgulaması değil korku unsuru yer almaktadır ve yine düşman gösterilmemektedir. Şu durumda ilk defa savaş yolunda gitmez görünmektedir. Metinsel ifadeler düz/doğrudan anlamları görsel mesajla birleşince bu sefer “Çanakkale’den çağrı” cazip değil vicdan ve düşmanın gelme ihtimali üzerine bir korku üzerinden genel mesaj verilmiş, askere katılım yönünde hareket sağlanmaya çalışılmıştır. Savaş burada da kolektif bir çarpışma ve çoklu ölümler üzerinden gösterilmediği için büyüklüğü ve tehlikesi yine sterilize edilmiştir. Propaganda tekniği olarak ise söylenmemiş kabullerin kullanıldığı düşünülebilir; zira propagandanın mesajı açık (yenilgi, tehdit vb.) aktarıldığında olumsuz karşılanılabilir ve askere alma ihtiyacının olduğu süreçte keskin/sert mesajlar olumsuz etki edebilir. Posterlerin savaştan sterilizasyonlarında askere alma amacına giden yolda mesajları dengeli kurma anlayışının rol oynadığı düşünülebilir.

Resim 6: Anzak Savaş Posterleri 4

Kaynak: <https://www.awm.gov.au/collection/C102805>

Bu arada cephe gerisinde, savaşa giden erkeklerin eşleri ve aileleri de motivasyonel açıdan cepheyi tahkim etmekte, aynı anda ülke içinde bir kampanyaya da yönlendirilmektedir. Aşağıdaki posterde görsel olarak

mutlu ve huzurlu bir anne, küçük çocuğunu kucağına alıp sevmektedir. Fonda ise orduyu temsil eden asker fotoğrafı asılıdır. Gösterilen huzur iken, aslında bekleyiş ve karamsarlık ile ilgili duygular ülke içinde perdelenmektedir. “Tanrı seni korusun baba”, “45000 Avustralyalı baba savaşıyor!”, “Yardım etmeyecek misin?” ifadeleri olumluya yönlendirici görsel ile birleştiğinde aslında moralleri yüksek tutuyor. Savaşa katılabilecek evli erkeklere özellikle metindeki 45.000 sayısı üzerinden hem bir baskı uygulanıyor hem de babanın en çok bağlı olabileceği çocuk üzerinden “savaşa katıl” mesajı veriliyor. Çocuk ve annenin (ailenin) kullanıldığı posterde emir kipi yerine yumuşak bir tonda soru cümlesi vardır. İlgili ifadelerle birlikte düşünüldüğünde katılan baba sayısı tren etkisi, aile temsili ile gitmeyi kolaylaştırıcı rasyonalizasyon tekniğinin kullanıldığı düşünülebilir.

Resim 7: Anzak Savaş Posteri 5

Kaynak: <https://www.nla.gov.au/blogs/behind-the-scenes/2015/04/14/an-anzac-in-the-family>

Çocukların cephedeki veya cepheye gidecek babayla ilişkili kullanımlarından başka, ilginç bir şekilde savaş ekonomisini desteklemeleri açısından da posterlerde kullanıldıkları görülmüştür. Aşağıdaki fotoğrafta bir kız ve bir erkek (muhtemelen bir yaz vakti) beyaz giysiler içerisinde Britanya ve Avustralya bayrağı taşımaktadır. Metin olarak yine çocukların ağzından “Babamız savaşıyor”, “Savaş kredisi tahvilleri alın ve onun savaşı kazanmasına yardım edin” ifadeleri aktarılıyor. Burada doğrudan gösterilen çocuklar, ellerindeki bayraklar (ve aslında o an cephede olan ve gösterilmeyen babaları itibarıyla) imparatorluğun birliğini, geleceğini temsil ederken, ailenin en temel noktasından (çocuk üzerinden) tahviller pazarlanıyor. Buradaki metinsel ifadelerden “Babamız savaşıyor” ifadesi, görselin merkezindeki çocukla birleşerek yukarıdaki anlamları taşıyabilir hale geliyor. Tahvil satışı ile ilgili ana mesaj sandviç tekniği kullanılarak araya yerleştirilmiş. Burada ise propaganda tekniği açısından çocukların varlığı ile posterdeki mesaj karmaşasında kasıtlı bir belirsizlik yaratılmakta, asker baba-çocuk üzerinden tahvil alımlarını rasyonelleştirilmektedir.

Resim 8: Anzak Savaş Posteri 6

Kaynak: <https://www.nla.gov.au/blogs/behind-the-scenes/2015/04/14/an-anzac-in-the-family>

Fakat, savaş posterlerdeki gibi gitmemektedir. Savaşın kendileri için kötü gitmesi ve önceki bölümde aktarıldığı üzere askere almada sıkıntılar yaşanması gibi durumların aşağıdaki posterin tasarlanmasına etki ettiği düşünülebilir. Nitekim, burada savaş, artık gerçekten zor durumda hırpalanmış üniformaları ile iki asker üzerinden gösterilmektedir. Zor durumdaki biri, daha zor durumda/sakatlanmış olan diğerini taşımaktadır. Fakat ilginç şekilde, ortada yine karşı tarafın askeri yoktur. Metinde Türkçesi ile yaklaşık olarak “Gelin beyler, bize bir destek verin.” ifadeleri vardır ve bu sefer ünlem yoktur. Görseldeki figürlerin yıpranmışlığı ifade etmekte olduğu; figürlerin askere çekme cazibesini kaybederek, anlatımın realistiğe kaydığı; fakat etrafta yine fiili savaş ifadesi bulunmamasıyla bu realizmin de bir kere daha çerçeve içine alındığı/sterilize edildiği görülmektedir. Metinsel ifade de artık bir macera/heyecan duygusu yerine izleyene vefa/sorumluluk/destek olma hissi uyandıracak hale gelmiştir. Teknik açıdan kısa cümleler varken, duygulara seslenilmektedir. Savaşın iyi gitmediği söylenmemiş kabul tekniği kullanılarak aktarılmış gözükmektedir.

Resim 9: Anzak Savaş Posteri 7

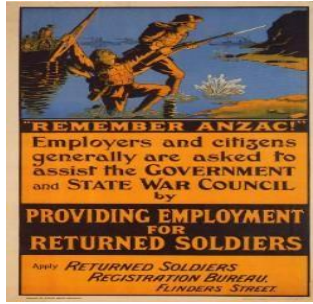

Kaynak: http://thegreatwar.theaustralian.com.au/powerful_call_to_arms/

Nitekim aşağıdaki postere bakıldığında savaşın bitmiş olduğu görülmektedir. Bu posterde hükümetin ve ülke savaş konseyinin iş sahiplerine savaştan dönen Anzaklar'a istihdam konusunda destek olmaları çağrısı metinsel olarak görülmektedir. Üstte, önde iki asker resmi, sol

köşede ise bir botta sahile inecek arkadaşları vardır ve karşılardan ateş açılmaktadır. Biri dikkatlice tehlikeli sahile çıkarken yanındaki vurulmaktadır. Görsel olarak tehlike içinde fedakârlık, zorluk gösterilirken izleyicide acıma-üzüntü-vefa gibi duyguların harekete geçmesi, bunlara yönelik bir anlamlandırma muhtemeldir. Metinsel açıdan düz ve yan anlamlar tektir ve nettir; fakat görsel anlam çarpıcıdır; dönen askerler istihdam edilmelidir. Propaganda tekniği olarak emredici ifade, hükümet üzerinden otoriteye referans net şekilde kullanılmıştır; söylenmemiş kabul ise savaşta başarısızlıktır.

Resim 10: Anzak Savaş Posteri 8

Kaynak: <https://worldwarera.com/products/remember-anzac-poster>

Gelibolu'yu anma ile ilgili son posterde ise Britanya İmparatorluğu bayrağı altında, gururlu şekilde duran, kendinden emin, ellerinde (ülkelerinin değil) Britanya'nın bayrağını taşıyan Anzaklar görülmektedir. Görselde ilk bakışta bir tepede muzaffer görüntü verilmesine rağmen, gerçek aslında öyle değildir. Moral verme amaçlıdır. Altta metinsel ifadede ise Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinin İmparatorluğun değerli evlatları olduklarını kanıtladıkları yazmaktadır. İmparatorluk için “baba”, Avustralya ve Yeni Zelandalılar için “evlat” ifadeleri kullanılarak İmparatorluk bir siyasi sistem olarak değil “aile” olarak konumlanmıştır. Bu poster, imparatorluğun savaşta siyasi amacını “aile-evlat” ifadeleriyle perdelemiş, yerine bunlardan kopartılmış bir “aile” ve “gurur” koymuştur. Savaşla kendini siyaseten sorgulayan Avustralya ve Yeni Zelandalılar'ın tepkilerinin, siyaset dışı “aile” temsili ile karşılanmaya çalışılması da olasılık dahilindedir. Üstelik evlatlar (Anzaklar) doğrudan kendi ülke bayraklarını değil, sistemin/Britanya İmparatorluğu'nun bayraklarını taşımaktadır. Sistem için savaşmak “gururlu evlatlar olduğunu kanıtlamak”tır. Acılardan bahsedilmez. Propaganda teknikleri açısından otoriteye referans verme, yenilginin aktarılmasından dolayı söylenmemiş kabul, gösterişli genelleme teknikleri kullanılmaktadır. Tıpkı önceki cephe posterlerinin çoğu gibi “acı”, çerçevenin dışında bırakılmıştır; gösterilen, gerçeğin yerine geçtiği anda gerçek, “sterilize” edilmiştir. Bütün bunlara bakıldığında kuvvetli göstergelerin üzerine eklenen daha kuvvetli yan anlamlar; anlamı gerçeklikten büsbütün kopartabilmekte, koparttıkları ölçüde manipülasyonu güçlendirmekte, daha mümkün kılmaktadır.

Resim 11: Anzak Savaş Posterleri 9

Kaynak: <https://blog.nationalarchives.gov.uk/bullets-biscuits-anzacs-gallipoli/>

Süreç içindeki incelenen posterlere bakıldığında, savaşın; üst otoriteden (Kral, Kitchener, Tanrı ve Britanya), (emir kipleri, Britanyalılık, Avustralyalılık gibi kimlik vurgusu vb. ile) üst perdeden, hızlı, etkin, korku temelli mesajlarla başlatıldığı; savaşın ve olumsuz giden sürecin gerçekliğine adım adım vakıf olunduğu anlaşılmıştır. Savaşın başındaki umut ve enerji adım adım düşmüş, heyecan ve vurguların düzeyi de figür ve ifadelerde buna paralel olarak düşmüştür. Fakat ele alınanlar arasında sadece tek posterde net şekilde bir Anzağın ölümü (o da ana karakter olan sağ halde mücadeleye devam eden bir başka Anzak'ı tamamlayıcı şekilde, ikincil bir önemde) resmedilmiş, diğer posterlerde ölüm ele alınmamış, tehdit bütün süreç boyunca çerçeve içine alınmayarak mesajlar sterilize edilmiştir. Bir Anzağın vurulma anına rastlanılan tek posterin onların eve dönüşlerini konu edinmesi, halkın vefa duygusuna vurgu yapılarak hükümetin cepheden dönenlere istihdam kararını açıkladığı mesajı taşıması dikkat çekicidir. Savaşla ilgili son posterde de tıpkı en başındaki gibi üst tondan, otoriteye (imparatorluğa) referans verilmiş fakat savaşın sonucuna bağlı olarak metin, görseller ve propaganda tekniklerinden oluşturulan gurur tablosu (erdemli sözler/ifadeler) arkasında bir mağlubiyeti gizlemiştir. Söylenmemiş kabullerle posterlerde yer alan kötü gidiş-yenilgi aktarımı Çanakkale Savaşı'nın bitiminde bu şekilde son bulmuştur. Son poster doğrudan Birleşik Krallık arşivinden alınmıştır, siyasi bağ yerine "aile" temasının kullanılması dikkat çekicidir ve yine sistemin varlığını netleştirmektedir. Süreç, Çanakkale bağlamında tamamlanmıştır.

Tabii çalışma, Çanakkale Savaşı ile sınırlıdır; Dünya Savaşı Anzaklar için (daha önce belirtildiği üzere) 1919 yılına kadar devam etmektedir. Çalışma sürecinde ilgili zaman diliminin dışında kalan oldukça dramatik posterlere de rastlanmıştır.

Sonuç

Günümüzde sosyal ve ekonomi-politik ilişkiler ne kadar karmaşıklaşırsa karmaşıklaşsın, iletişim teknolojileri ve ortamları ne kadar gelişirse gelişsin konu savaş olduğunda güç ve iktidar sistemi; doğrudan

insana, cepheye gidene ve geride kalana (anne, sevgili, çocuk, gidecek olanlara vb.) odaklanmıştır. Mevcut küresel post modern sistemin, modern dönemdeki başlangıcını ifade eden Birinci Dünya Savaşı'nda bu durumun ulusal düzeyde kurumsallaşması, uluslararasılaşması ve sistemleşmesi söz konusudur. Britanya İmparatorluğu'nun da dünyanın her tarafına yayılan ülke ve toplumlardan oluşan kendine ait bir sistemi (iç işleyişi) ve merkezi vardır. Buna uygun olarak imparatorluğun odaklandığı konu hakkında (savaş) hem merkezi yapısında hem de ilgili topraklarında üretilen posterlerin bulunduğu görülmüştür. Britanya'nın ve bağlı ülkelerinin gündemi bu süreçte genel olarak savaş (Britanyalı kimliğiyle savaşa çağrı vb.) ve muharebe posterleri, kamuoyu çağrıları gibi ilgili alt savaş konularıyla (Çanakkale) şekillendirilmektedir. Nitekim Çanakkale, İngilizlerin Boğazları önceden ele geçirme amacının getirdiği bir gündemdir. Dünya Savaşı ise Çanakkale Savaşı'nı aşacak şekilde dört yıl sürmüştür; bu sistemi başka konular bağlamında işaret eden birçok başka poster bulmak mümkün olabilir.

İmparatorluğun merkezi, Avustralya ve Yeni Zelanda toplumları arasındaki sistemik ilişkinin görülmesinde –posterlerin dışında- çalışmanın tarihsel arka planla ilgili bölümlerinin faydalı olduğu görülmüştür. Örneğin genel savaş çağrısında İngilizler yerine “Britanyalılar” a sesleniş ile Almanya'nın İngiltere için savaşta Osmanlı'dan daha büyük bir tehdit olduğu olgusu, Pasifik'te Alman Samoası'nın (olası Alman etkisinin) varlığı bu arka planlardan gelmiştir.

Göstergebilim sadece metinsel ifadelerin değil görsel ifadelerin çözümlenmesinde de yararlı olmuştur. Metin ile görsel anlam birbirlerini tamamlarken, bunun propaganda tekniği açısından yorumlanması ise bir anlamda (tersinden bakıldığında) propagandanın hangi tekniğiyle nasıl mesaj tasarlanabileceğine dair –çalışmayla sınırlı da olsa- fikir vermiştir. Tarihsellik sınırlamasının önemli, bir olayın başlangıç-gelişme-sonuç bölümlerinden kesitlerle aktarılmasının ise süreç için fikir verip katkı sunabileceği görülmüştür. Posterler üzerinden bakıldığında Anzakların birlik duygusu, kararlılık, heyecan, işgal edilme korkusu ve coşkuyla geldiği/getirildiği; savaş içinde aile üzerinden cephe, motivasyonel ve ekonomik olarak tahkim edilmeye çalışılsa bile savaşın gerçekliğinin de yansıtıldığı posterlerde, gittikçe düşen bir motivasyon ile savaşın sonlandığı, askerlerin yurtlarına döndüğü anlaşılmıştır. Savaş içinde ölüme net şekilde tek posterde yer verilmişken, vurulma anı içeren bir posterin de Anzakların yurda dönüşünde üretilmesi anlamlıdır. Savaşın şiddeti ve acısı posterlerde –yaşanan gerçekliğe göre- neredeyse gösterilmemiş ve posterlerde savaş “sterilize” edilmiştir. Savaşın steril bir çerçevede ve net bir şiddet tasviri olmadan çerçevelenmesinin askere alma çabasının bir sonucu veya seçimi olduğu o dönem için düşünülebilir. Zira mesajın sertliği hem askere katılacak gençleri hem de ona destek verecek sosyal çevreyi olumsuz etkileyebilir ve denge önemlidir. Bunlar posterlerde görülenlerdir. Yine de başka araştırmalarda başka posterlere rastlamak

mümkündür, nitekim konu yüz yıldan fazla bir zaman öncesine aittir. Fakat çalışma kapsamındaki araştırmalar neticesinde bu savaş bağlamında Anzaklarla ilgili başka çok az postere rastlanmış, onlarda da ölüm anına rastlanmamış, çok az sayıda rastlanan bu diğer posterler çalışmada anlamsal bir tekrara düşmemek üzere dışarıda bırakılmıştır.

Savaş sonrasındaki ellerde Britanya bayraklarının taşındığı ve doğrudan merkezi temsil eden imparatorluğun “baba” (otoriteye referans), “Anzakların “evlat/oğul”, ilişkilerinin “aile” şeklinde aktarıldığı Krallık arşivinden alınan poster ile Kitchener’in merkezden başlattığı savaş mesajı (poster) birlikte düşünüldüğünde çalışmada aranan sistem (merkez ve bağlı ülkeler açısından da) iyice netleşmiştir. İngiltere’deki posterin bir Avustralya versiyonuna rastlanması da buna dair yine başka bir kanıttır.

Son posterde savaşın politik bağlamından kopartılarak “aile” temsiline indirgenmesi tıpkı diğer posterlerde savaşlardaki şiddetin gösterilmemesi gibi bir sterilizasyondur ve politiktir. Siyaset, savaştan sterilize edilmiş gözükmektedir. Posterler bağlamında propaganda sistemi, şiddeti aktaran dramatik unsurları bu savaş bağlamında oldukça az kullanmış neredeyse siyaseti olmayan veya siyaseti görünmeyen bir savaş yapılmıştır. Siyasi görünümün siyasi tepki getirme ihtimali vardır. “Baba-evlat/oğul” ve çağrıştırdığı “aile” temsiline sterilize ettiği siyaset, mesaja eklenen/onu belirleyen gurur duygusuyla bir kere daha siyaseti perdelemiştir. Savaş bu posterde iki kere sterilize edilmiş, iki kere manipülasyon yapılmıştır.

Çerçeveleme, sterilizasyon ve kuvvetli göstergeler, gösterişli ifadelerle birlikte kullanıldığında manipülasyonun iyice güçlendi(rildi)ğini görmek mümkündür. Postere bakıldığında kuvvetli göstergelere daha da kuvvetli yan anlamların eklenmiş, anlamın gerçeklikten (mağlubiyet/kayıp zafer, insan/asker kaybı, Anzakların kendini siyaseten sorgulaması vb. unsurlardan) iyice kopartılmış olduğu görülmüştür. Bu zemin üzerinde, yukarıdaki bileşim ve yöntem vasıtasıyla anlam gerçeklikten kopartıldığı ölçüde manipülasyon güçlenmekte, daha mümkün olmaktadır. Posterlerde savaşın gerçek siyasal amaçları yerine askerliğe ve kamuya ilişkin mesajların bulunduğu, (belki de savaşın getirdiği ve tarihsel ilişkilere dayanan, olayların da şekillendirdiği kapsayıcı duygusal ortamın hem kendiliğinden oluşması hem yönlendirilmesi ile) duygusallık üzerinden savaş için zımnî bir ön kabul ve onay zemininin var olduğu/oluştugu, bunlara açık şekilde eklenen gönüllülük/destek verme/birlik olma gibi unsurların kullanıldığı görülmüştür. Posterler bağlamında manipülasyon toplamda bu yolla yapılmaktadır.

Nitekim propaganda merkezleri, nihayetinde mesajlarını politika için toplumsal tasarım yapmak üzere tasarlamakta, propaganda faaliyetleri bunun için yapılmaktadır.

Bunların yanında şu da var ki posterlerde Osmanlı’ya dair hiçbir kötüleyici ifadeye rastlanmamıştır; zira savaş fiilen de hiç gösterilmemiştir. Anzak veya Britanya, ilgili posterlerde Çanakkale’de kendi kurgusunu

yaşayıp, kurguyu kendisi bitirmiştir. Posterlere bakıldığında savaşa birlik ve coşkuyla başlanmış, savaş olumsuz gittikçe söylenmemiş kabul teknikleriyle durum zımnen aktarılmış; erdemli sözler, otoriteye referans, gösterişli genellemelerle Çanakkale Savaşı bitirilmiştir. Bu, belki de propagandanın ve (tarihsel arka planda verilen) büyük siyasal sistemin hem kendisi hem merkezi olan Britanya'nın bir sürdürülebilirlik senaryosudur.

Bir diğer husus: Çanakkale Savaşı, Dünya Savaşı'nın başlarında yapılmıştır ve Anzaklar sonrasında 1919'a kadar savaşmıştır. Çanakkale Savaşı'nda Anzaklara ilişkin posterlerdeki yumuşak mesaj tonunun; savaşın yeni başlamış olması, gönüllülük esasına ilişkin askere almanın yapılması ve bu konuda motivasyonun düşürülmemesi düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin zayıf görülmesi gibi nedenlerle ilgili olabilmesi mümkündür. Bu da, çalışmanın sınırlılıklarını aşan başka bir çalışma konusudur.

Kaynakça

American Foreign Relations, (t.y.) *Propaganda - Types of propaganda*
<https://www.americanforeignrelations.com/O-W/Propaganda-Types-of-propaganda.html>

Australian War Memorial, (t.y.). *An appeal from the Dardanelles: will they never come?*. <https://www.awm.gov.au/collection/C102805>

Australian War Memorial, (2019). *Dawn of the Legend: The failed plan*.
<https://www.awm.gov.au/visit/exhibitions/dawn/plan>

Australian War Memorial, (2020). *History of Anzac Day*.
<https://www.awm.gov.au/commemoration/anzac-day/traditions>

Avcı Ö. (2018). *Propaganda çeşitleri*. (Ed. Karaca M., Çakı C.), İletişim ve Propaganda, Konya: Eğitim Yayınevi, 75-114.

Avşar, S. (2003). *Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti*.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14628.pdf>

Ayhan, A. (2007). *Propaganda Nedir?* Literatürk Yayınları.

Aziz, A. (2003). *Siyasal İletişim*. Nobel Yayın Dağıtım.

Barthes, R. (1964). *Elements of Semiology*
<https://sites.evergreen.edu/arunchandra/wp-content/uploads/sites/395/2018/07/barthes.pdf>

Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. Berke Vardar, Mehmet Rifat

(çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bernays, E. L. (1923). *Crystallizing public opinion*. New York: Liveright Publishing Corporation.

Bernays, E. L. (1928). *Propaganda*, New York: Liveright Publishing Corporation.

Bolsover, G. H. (1948). Soviet ideology and propaganda. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), 24(2), 170-180.

Bouzida, F. (2014). The semiology analysis in media studies: Roland Barthes Approach. In *International conference on social sciences and humanities*, September, Istanbul (Vol. 8, No. 10).

Briggs A. ve Joyce, P. (t.y.). The return of the Liberals, *Britannica*, <https://www.britannica.com/place/United-Kingdom/The-return-of-the-Liberals>

Brown, J. A. C. (1976). *Beyin Yıkama ve İkna Metotları*. Çev. Behzat Tanç, İstanbul: Boğaziçi Yayınları

Cambridge Dictionary, Arama Terimi: *Poster*.
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/poster>

Cambridge Dictionary. Arama Terimi: *Propaganda*
<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/p-ropaganda>

Creel, G. (2020). Authoritarian control of propaganda. *Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/propaganda/Authoritarian-control-of-propaganda>

Çankaya, E. (2019). *Siyasal İletişim*, Ankara: İmge Yayınları.

Çetin, B. N. (2014). Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 239-265.

DVA (Department of Veterans' Affairs) (2020), *World War I and Australia 1914 to 1918*, DVA Anzac Portal, accessed 22 January 2021, <http://anzacportal.dva.gov.au/wars-and-missions/ww1>

Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2006). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının*

Ekonomi Politiği. Ender Abadoğlu (çev.). İstanbul: Aram Yayımcılık.
<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/15.pdf>

Işık, M. ve Eşitti, Ş. (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme: Harp Mecmuası Örneği, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29, 185 – 216.

IWM, Imperial War Museums, “*Britons. Join Your Country's Army!*”
<https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/16577>

Kasım, M. (2011). Hitler Döneminde Propaganda Aracı Olarak Radyo. *Selçuk İletişim*, 6(4), 64-75.

Kodal, T. (2015). Birinci Dünya Savaşına Giden Yol. *Belgi Dergisi*, (9) , 1290-1294.

Lasswell, H. D. (1927). The theory of political propaganda. *The American Political Science Review*, 21(3), 627-631.

Library of Congress, Posters: *World War I Posters*,
<https://www.loc.gov/pictures/collection/wwipos/background.html>

Lippert, A. (2017). *What is a poster?*, Poster House,
<https://posterhouse.org/blog/what-is-a-poster/>

Lippmann, W. (1921). *Public Opinion*. Free Press Paperbacks.
<https://wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2429/2487430/pdf/s/lippmann.pdf>

Mahaney, D. C. (2002). Propaganda posters. *OAH Magazine of History*, 16(3), 41-46.

Marquis, A. G. (1978). Words as weapons: propaganda in Britain and Germany during the First World War. *Journal of Contemporary History*, 13(3), 467-498.

Merriam-Webster (2020). *Definition of propagate*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/propagate#:~:text=The%20word%20was%20borrowed%20into,offspring.%22%20It%20makes%20sense%2C>

Mull, C., ve Wallin, M. (2013). (Rep.). *American Security Project*. Retrieved January 25, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/resrep06038>

National Library of Australia, (2015). *An Anzac in the family*, A number of

wartime parents across Australia and New Zealand looked at their newborn offspring with pride and patriotism and christened them 'Anzac'.
<https://www.nla.gov.au/blogs/behind-the-scenes/2015/04/14/an-anzac-in-the-family>

New Zealand History (a), (t.y.). First World War – overview Page 4 – *New Zealand goes to war*. <https://nzhistory.govt.nz/war/new-zealand-goes-to-war-first-world-war#:~:text=Most%20thought%20they%20were%20headed,%2C%20Turkey%2C%20in%20April%201915.>

New Zealand History (b), (t.y.). First World War – *Census and conscription*. <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/war-census-and-conscription>

New Zealand History (c), (t.y.). *Anzac Day*, Page 1 – Introduction. <https://nzhistory.govt.nz/war/anzac-day/introduction>

Ottosen, R. (2008). Targeting the audience: video games as war propaganda in entertainment and news. *Bodhi: An Interdisciplinary Journal*, 2(1), 14-41.

Övür, A. (2016). Kitle İknâ Tekniklerinin Kullanılması Bakımından Günümüz Televizyon Yayıncılığı. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 55-79.

Öztürk, G. (2017). Bir propaganda aracı olarak radyo. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, Cilt 2, Sayı 3, 157-174.

Postman, N. (1979). *Propaganda*. ETC: A Review of General Semantics, Vol. 36, No. 2 (Summer 1979) 128-133.

Propaganda Techniques, (2003). *Holt Literature & Language Arts*, Introductory Course, pp. 643-645
[https://www.sausd.us/cms/lib5/CA01000471/Centricity/Domain/106/P ropaganda%20Techniques%20Text.pdf](https://www.sausd.us/cms/lib5/CA01000471/Centricity/Domain/106/P%20propaganda%20Techniques%20Text.pdf)

Qualter, H. T. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi, Çev. Ünsal Oskay, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Vol. 35, No.: 1-4, Paper: 255-307.

Ray, M. (t.y.). Why Was Nazi Germany Called the Third Reich?, *Britannica*, <https://www.britannica.com/story/why-was-nazi-germany-called-the-third-reich>

Rogatchevskaia, K. (t.y.). *Propaganda in the Russian Revolution*, British Library. <https://www.bl.uk/russian-revolution/articles/propaganda->

in- the-russian-revolution

Scopbülten (2016). *Propaganda Afişlerinin Tarihsel Gelişimi: Başlangıcından 68'e*. [8/9/2016]

<https://www.e-skop.com/skopbulten/tezler-propaganda-afislerinin-tarihsel-gelisimi-baslangicindan-68e/3065>

Scroxtton, A. (2019). *Instagram and WhatsApp – the new tools of social media propaganda*. ComputerWeekly.com, [26 Sep 2019],

<https://www.computerweekly.com/news/252471118/Instagram-and-WhatsApp-the-new-tools-of-social-media-propaganda>

Smithsonian, (t.y.). *Women in World War I-War Posters*.

<https://www.si.edu/spotlight/women-in-wwi/war-posters>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (t.y.). *Çanakkale Savaşları'nın Türk Ve Dünya Tarihi Açısından Önemi*, <https://catab.ktb.gov.tr/TR-121080/canakkale-savaslari39nin-turk-ve-dunya-tarihi-acisindan.html>

Tamer, A. (2010). *Birinci Dünya Savaşı'nda ABD ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne Karşı Yürüttüğü Propaganda Faaliyetlerinin Amerikan Ve İngiliz Basını Bağlamında İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Ward, K. (1989). *Propaganda in War and Peace*. In *Mass Communications and the Modern World* (pp. 133-167). Palgrave, London.

Welch, D. (2019). *Pandora'nın Kutusunu Açmak: Propaganda, Güç ve İkna*. Propaganda Güç ve İkna. (Çev. Selim Sezer), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Weldes, J., ve Rowley, C. (2015). *So, how does popular culture relate to world politics?*. *Popular Culture and World Politics*. Theories, Methods, Pedagogies., <https://www.e-ir.info/2015/04/29/so-how-does-popular-culture-relate-to-world-politics/>

Wikia.org (t.y.) *Military-Overview of 21st-centurypropaganda*, https://military.wikia.org/wiki/Overview_of_21st-century_propaganda

Wikia.org (t.y.). *Public Diplomacy- Creel Commitee*. https://publicdiplomacy.wikia.org/wiki/Creel_Committee

Wikipedia (2015). Category: *Propaganda video games*,

https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Propaganda_video_games

Wikipedia, (2020). *Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu*,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Avustralya_ve_Yeni_Zelanda_Kolordusu

Yegen, C., ve Aydın, B. O. (2018). Kamuoyu Oluşumu ve Seçimler: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanı Seçimi Ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Üzerine Bir Ağ Analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1248-1276.

Extended Abstract

Today, social and economic-political relations have become very complex and communication technologies and environments have developed considerably. But when it comes to war, power and power system, it still focuses directly on people, those who go to the front and those who are left behind (mother, lover, child, those who will go, etc.). Although preparing public opinion for an idea or action is based more on public diplomacy today, it has historically been a propaganda practice. In the First World War, the beginning of the current global post-modern system in the modern period, this situation was institutionalized, internationalized and systemized at the national level. The British Empire had its own system (internal functioning) and center consisting of countries and societies spread all over the world. Accordingly, it was seen that there were posters produced both in its central structure and in its respective lands on the subject (war) that the empire focused on. In this process, the agenda of the empire and its affiliated countries is generally shaped by war (call to war using British identity, etc.) and related sub-war issues (The Dardanelles/Çanakkale). Indeed, The Gallipoli campaign was an agenda brought by the British aim to capture the Ottoman Channels in advance. In the World War I which lasted four years to overcome the Gallipoli Campaign, it may be possible to find many other posters pointing this system in the context of other topics.

It was observed that the historical background parts of the study - apart from the posters - are useful in seeing the systemic relationship between the empire's center, Australia and New Zealand societies. For example, the fact that Germany was a greater threat to Britain in the war than the Ottoman, and the presence of German Samoa (possible German influence) in the Pacific came from these backgrounds. In addition to these, the use of Briton as a supreme identity for the general call to world war was determined as a result of this historical background.

Semiotics is useful as a method in analyzing not only textual expressions but also visual expressions. It has been observed that the text and visual meanings complement each other. The interpretation of this in terms of propaganda technique (when viewed from the reverse) gave an

idea (limited to the study) as to how the message can be designed by which technique of propaganda. It has been seen that the historical limitation is important, and explaining an event with sections from the beginning-development-result parts can give an idea and contribute to the process. Looking through the posters, it was understood that the Anzacs came with a sense of unity, determination, excitement, fear of being occupied and enthusiasm. The front was tried to be fortified motivationally and economically through the family during the war. However, in the posters reflecting the reality of the war, it was understood that the war ended with a gradually decreasing motivation and the soldiers returned to their homelands. It is meaningful that the only poster with the moment of being shot was produced on the return of the Anzacs. The violence and pain of war were hardly displayed on the posters and the war was "sterilized" on the posters.

Considering the poster taken from the archive of the Kingdom, directly representing the center, and the war message (poster) initiated by Kitchener from the center, the system sought in the study became more clear. The last poster showed the empire as "father" (reference to authority) and "Anzacs" as "sons" and pointed a symbolic "family". In this poster, the reduction of war from its political context to a representation of the "family" is sterilization and political just like other posters which do not show violence in wars. Politics appears to have been sterilized by war. In the context of posters, the propaganda system hardly used dramatic elements in this war context; A war was fought with almost no politics or invisible politics. There is a possibility that the political outlook may cause a political reaction. Politics sterilized by the representation of "father-son" and "family" and once again hid politics with the feeling of pride that added / determined the message. The war has been sterilized twice and manipulated twice on the poster.

In addition, no derogatory statements about the Ottomans were found on the posters; war was never actually shown. It is possible to think that Anzac lived his own fiction in the Dardanelles (Çanakkale) in the relevant posters and finished the fiction himself. This is perhaps Britain's sustainability scenario, which is both itself and the center of propaganda and (given the historical background) of the great political system.

Another issue was that War of the Dardanelles was fought at the beginning of World War I, and then the Anzacs fought until 1919. During this war, a soft message tone was observed on the posters about the Anzacs. The reasons for this may be: 1) the war had just begun (not so many problems in recruitment and fronts then etc.), 2) the recruitment was held on a voluntary basis, 3) The thought of not lowering the public motivation, 4) The Ottoman Empire that was seen weak etc. This is another issue that is beyond the scope of this study.

AIR POLLUTION, HEALTH AND ECONOMIC GROWTH: A PANEL DATA ANALYSIS FOR COUNTRIES WITH THE HIGHEST CO₂ EMISSION

İsmail Cem AY*

Abstract

Raising disposable income per capita due to economic growth enables people to benefit more from education and health services. This situation improves the quality of human capital and ultimately affects economic growth positively. On the other hand, air pollution can adversely affect labor productivity, reducing industrial production and output level, thus economic growth. There are feedback loops among economic growth, air pollution and human health. In this study, the interactions between air pollution, which is determined as an indicator of environmental degradation, economic growth and infant mortality, which is the indicator of health, is modeled and analyzed. The long and the short-term relationships are tested by three different Panel ARDL Methods for 41 countries with the highest CO₂ emission. It is concluded that there is no relationship among air pollution-health and economic growth in the short-term. However, in the long-term, a 1% raise in CO₂ emission increases infant mortality by 0.181%, and a 1% raise in GDP per capita decreases infant mortality by 0.179%. Even considering only the air pollution variable, the impact of economic growth on health cannot eliminate the benefits gained from growth.

Keywords: *Economic Growth, Air Pollution, Health*

HAVA KİRLİLİĞİ, SAĞLIK VE İKTİSADİ BÜYÜME ETKİLEŞİMİ: EN YÜKSEK CO₂ EMİSYONUNA SAHİP ÜLKELER İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ

Öz

İktisadi büyüme ile artan kişi başına harcanabilir gelir, insanların eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmasına imkân vermektedir. Bu durum beşeri sermayenin kalitesini artırmakta ve sonuçta ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Öte yandan, hava kirliliği işgücü verimliliğini olumsuz etkileyebilmekte, endüstriyel üretimi ve çıktı seviyesini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi azaltabilmektedir. Bu bağlamda iktisadi büyüme, hava kirliliği ve insan sağlığı arasında döngüsel bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu çalışmada çevresel bozulmanın bir göstergesi olarak belirlenen hava kirliliği, ekonomik büyüme ve

* Assist. Prof. Dr., İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Science, Department of Economics and Finance, mail to: icay@gelisim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8915-8183>

sağlığın göstergesi olan bebek ölümleri arasındaki etkileşimler modellenmiş ve analiz edilmiştir. Uzun ve kısa dönemli ilişkiler, en yüksek CO₂ salınımına sahip 41 ülke için üç farklı Panel ARDL yöntemi ile test edilmiştir. Kısa dönemde, hava kirliliği bebek ölümleri ve iktisadi büyüme arasında bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, uzun dönemde CO₂ salınımına % 1'lik bir artış bebek ölümlerini % 0.181 artırırken, kişi başına GSYH'deki % 1'lik artış bebek ölümlerini % 0.179 azaltmaktadır. Çevresel bozulma göstergelerinden biri olan hava kirliliği değişkeni dikkate alındığında dahi ekonomik büyümenin sağlık üzerindeki etkisinin büyümeden elde edilen faydaları ortadan kaldırdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Büyüme, Hava Kirliliği, Sağlık*

Introduction

The effects of environmental degradation on living beings' lives and the interaction with economic activity level and human health are among the subjects of interest in last decades. Problems related to environmental degradation such as deterioration of air quality and water pollution come to the fore as important issues that jeopardize human health and life expectancy. Environmental degradation is one of the main causes of negative externalities that keep the economy out of equilibrium. With this regard, the increase in production level may have detrimental impacts on the quality of physical capital and human capital by negatively affecting the quality of environmental capital. Human health is an important factor that affects the efficiency of human capital. There are numerous researches that reveal the negative impacts of environmental degradation on human health (Graff-Zivin and Neidell, 2012). On the other hand, air pollution can adversely affect labor productivity, reducing industrial production and output level, thus economic growth (Yazdi and Khanalizadeh, 2017). Nevertheless, in the economic growth models, growth is regarded as a function of human capital and physical capital. For instance, the pioneer researchers such as Barro (1990), Lucas (1988) and Romer (1986) described their growth model including variables such as physical capital, human capital, technology, R&D and economic policy tools, but neglected to include environmental degradation variables, which have direct and indirect impact on economic growth.

Nevertheless, raising disposable income per capita due to economic growth enables people to benefit more from education and health services. This situation improves the quality of human capital and ultimately affects growth positively. In addition, environmental regulations can have a positive impact on economic growth by increasing the quality of human capital over education and health as well. In other words, strict environmental regulations can positively affect economic growth through productivity growth and innovation (Dell, Jones and Olken, 2012).

On the other hand, since policies implemented to reduce environmental pollution mean additional costs, it is thought that there will be adverse effects on economic growth. However, in the absence of

environmental pollution measures, it also reduces labor productivity due to its adverse impact on human health and therefore on economic growth.

In this context, it can be suggested that there are feedback loops among economic growth, environmental degradation and human health. Therefore, it is questioned if the gains arising from economic growth could eliminate the adverse effects of economic growth on environmental capital.

In this study, the interactions between air pollution, which is determined as an indicator of environmental degradation, economic growth and health will be modeled and analyzed. Afterwards, the long and the short-term relationships will be revealed by testing with the appropriate panel data analysis method for the 41 countries with the highest CO₂ emission.

1. THEORETICAL FRAME WORK AND LITERATURE REVIEW

In the economics literature, the relationship between CO₂ emission and economic growth is based on Simon Kuznets' pioneering research in 1955. The research of Simon Kuznets (1955) forms the basis of both empirical and theoretical literature. Kuznets (1955) demonstrated that there is an inversed -U-shaped relationship between per capita income and income inequality in the process of economic development over time. This inverted U-shaped relationship was adapted to investigate the relationship between per capita income and environmental quality (Grossman and Krueger, 1991; Seldon and Song, 1994) and was paved the way for the birth of the "Environmental Kuznets Curve Hypothesis EKC."

In this context, at the initial phase of economic development, economic growth causes an increase in pollutant emissions due to the increase in industrial production and energy consumption. This positive relationship between production and environmental pollution continues up to a threshold income level. From this point on, as the economy grows even more, environmental pollution gradually decreases due to the development of services and knowledge-based technology-intensive industries, social environmental awareness and legal regulations. Therefore, the interaction between economic growth and air pollution is depicted as inverted U-shaped curve and is called the "Environmental Kuznets Curve hypothesis (EKC)" referred to Simon Kuznets (1955).

In the literature, there are numerous studies focusing on the interaction between output level, and thus economic growth, and environmental pollution in the context of EKC. Those can be classified under six different types of relationships: a) Monotonic increasing curve, b) Monotonic decreasing curve: c) Inverted U-shaped curve, d) U-shaped curve, e) N-shaped curve, f) Inverted N-shaped curve, g) No relationships (Shahbaz and Sinha, 2018)

Although most of the studies supporting the existence of the relationship between carbon dioxide emission and economic growth, it is

noteworthy that there is no clear consensus on the form of the relationships and the outcomes. At this point, it should be determined that, in studies conducted in the context of the EKC hypothesis, the relationships between economic growth and environmental degradation have been examined with different country groups and methods, but the interaction of both variables with health has been neglected. Therefore, in this study, the relationship between economic growth and air pollution will be analyzed by taking the health dimension into consideration.

Before the research of Barro et al. (1990) on the factors, which affects the long-term economic growth, including longevity, there are very few studies investigating the influence of health on economic growth. Theoretically, the healthy and longevity of the workforce enhance productivity (Romar, 1990) and contributes to economic output by deducting the number of days off owing to health problems. However, the relationship between health and economic growth is uncertain due to direction, channels and other factors, which have impact on both variables. For instance, inclusion of education, technological progress and quality improvements, which affect both health and labor productivity, (Becker, 2007) into the models make the analysis more complex (Deaton, 2013; Weil, 2015) and could produce different outcomes.

Moreover, there are studies investigating the causality from health to income, thus towards economic growth (Bloom and Fink, 2014) or from economic growth to health (Hall and Jones, 2007). Increasing disposable income per capita due to economic growth heighten demand for goods and services, which are required by higher quality of life standards. Increasing in demand encourages the production of higher quality goods and services, which is called “quality change effect”, while also allowing the development of medical technologies, which is called “medical technology effect”. This will lead to a rise in the consumption of higher quality goods and services like higher quality living spaces, medical care services and educational opportunities at individual level (Fayissa and Gutema 2005).

On the other hand, economic growth positively affects health by allocating more resources to social programs such as sanitation, clean water, health awareness and health care opportunities that improve health at the national level (Biggs et al., 2010). Human health is also affected by environmental quality and lifestyle preferences, such as the quality of drinkable water, breathing air, and the quality of the living area. These impacts can occur through three channels: (a) scale effect, (b) composition effect, and (c) technique effect. Depending on economic growth, increases in production scales cause structural transformations, changes in agricultural structures and consumption preferences, increasing in urbanization and population, overutilization of natural resources and raises in air pollution, and thus environmental damage (Gangadharan and Valenzuela, 2001). Besides, changes in unhealthy lifestyle trends such as working in stressful professions, irregular eating habits, smoking, excessive alcohol and harmful

food consumption, traffic and sedentary lifestyle negatively affect health. The conflicts between positive and negative factors affecting health cause questioning of the idea that rising disposable income per capita, which means economic growth, always affects health positively. Environmental damage caused by the increase in disposable income could prevent the achievement of the expected health level of economic growth. (Gangadharan and Valenzuela, 2001).

The increase in human capital that one of the production factors increases the economic growth (Mankiw, Romer, and Weil 1992). However, increasing economic growth also increases environmental pollution and negatively affects human capital. There are large number of researches revealing the negative impacts of environmental pollution on human health. Human health is a substantial element that affects the efficiency of human capital. In this context, taking measures to reduce environmental pollution is an investment in human capital and can therefore be seen as an instrument to enhance economic growth (Graff-Zivin and Neidell, 2012).

The relationship between environmental pollution and human capital have effects on the availability of employment and labor due to reasons such as absenteeism, health problems, and deaths. Health problems reduce the return on human capital. Human capital is an expression of skills acquired through education and experience. In this context, attendance in school life and business life are important at the point of effectiveness of human capital. The educational process is important in the development of human capital. Consequently, absenteeism interrupts the development of human capital (Graff Zivin and Neidell, 2013).

There are evidences showing that air pollution causes the diseases and therefore increase absenteeism in school life and business life. For example, Ransom and Pope III (1992) reveal a relationship between air pollution and absenteeism. Accordingly, a raise of 100 ug/m³ in PM₁₀ in air pollution heighten absenteeism by 40%. Currie et al. (2009) revealed that the increase in carbon monoxide also negatively affects absenteeism. There are also researches revealing that air pollution increases absenteeism in business life. For instance, Holub et al. (2016) provide evidence that an increase in PM₁₀ concentration of 10 µg/m³ bring about a 1.6 percent increase in absenteeism. Aragon et al., (2017) reveals that absenteeism in business life increases not only because of the employee's illness, but because of also when the employee needs to take care of a sick family member. Similarly, Hanna and Oliva (2015) shows that increasing pollution significantly reduces working hours.

It is proponed that children are more sensitive against the effects of environmental pollution and therefore more prone to health problems, which affect the cognitive abilities and physical functions of children, and therefore, their concentration and performance (Currie et al., 2009). For example, when PM_{2.5} is inhaled, particles can penetrate the lungs and

impairs lung function. In addition, this pollutant can pass from the lungs to the bloodstream, thereby affecting the heart and brain functions (Du et al., 2016). As pollution have impact on both physical and cognitive function, it can reduce the output level by affecting employee productivity (Graff-Zivin and Neidell, 2012). In this respect, environmental pollution affects human capital development negatively through illnesses and low performance in education life and as well as business life, and consequently have a negative impact on economic growth.

Chakrabort et al, (2010) explained the relationship between economic growth and infectious diseases with the help of “overlapping generation growth model” based on the rates of morbidity and mortality. Accordingly, even if countries' growth rates converge in the long run, economies exposed to diseases take longer to reach steady growth rates. In this case, the increase in the death rates by infectious diseases causes a “development trap”, while the increase in infectious diseases causes a “poverty trap”.

The average life expectancy, which increases as a result of the developments in people's health conditions, prompts the economic units that want to benefit from the return on investments in the future to accumulate more human capital and physical capital, and thus accelerate economic growth (Cervellati and Sunde, 2005). Zhang and Zhang (2005) revealed that increasing schooling and decreasing mortality rates affect life expectancy, which has a positive effect on economic growth and all effects are subject to the law of decreasing productivity. Lorentzen et al. (2008) found that the decline in adult mortality reduces fertility rate, increases investment in physical capital, and consequently increases economic growth.

Raffin and Seegmuller (2012) examined the relationship between life expectancy, environmental quality, and economic growth. Accordingly, if the incumbent party implements a fiscal policy in line with the environmental quality, the policy will be effective and the growth rate will be positively affected depending on the increase in life expectancy and the decrease in death rates. However, if the environmental taxes are excessively high, economic growth will be negatively affected and the fiscal policy will not produce effective results. Cervellati and Sunde (2015) argue that a rise in life expectancy can have a positive impact on the economic growth of countries only if the birth and death rates decrease.

There are studies showing that longevity has positive effects on economic growth (Zhang and Zhang, 2005; Lorentzen et al. 2008). In the study of Bhargava et al. (2001), the initially positive relationship between longevity and economic growth turns negative afterwards. This means that in countries where high living standards, high quality services using high health technologies and access to these health services are accessible to large masses, further improvement of longevity can only be possible with high resource costs that will negatively affect the economic growth. In addition, it is stated that decreasing mortality and increasing retirees will increase the pressure on growth. However, Hansen (2014) concluded in his study for the

US states that longevity has no effect on economic growth. Conversely, Hansen and Lönstrup (2015) concluded in their study using data starting from the 1900s that longevity negatively affected economic growth at the beginning.

The relationship between environmental degradation and population have been investigated in many studies so far (Graff-Zivin and Neidell, 2013). In this context, today it is a well-known issue that the air pollution has unfavorable impact on human health. The impact of air pollution on human health can adversely affect economic growth by causing losses in human capital. Jerret et al (2005) revealed that there is a significant relationship between the deaths of individuals with chronic diseases and air pollution. According to the study conducted by the World Health Organization in 2012, it is estimated that the cause of 3.7 million deaths corresponding to 5.4% of deaths on a global basis is because of air pollution. Similarly, Cohen et al. (2017) revealed in their study that air pollution was responsible for 4.2 million demises worldwide in 2015, which is 7.6% of the total globally.

On the other hand, air pollution increases premature birth and infant mortality rates. For example, Chay and Greenstone (2003) found that a one-unit reduction in PEP reduced infant mortality rates by 0.35 unit. Accordingly, we can say that the decrease in airborne particles such as PM_{2.5} and TSP causes a decrease in infant mortality.

Air pollution especially increases respiratory and heart diseases and the mortality rates associated with these diseases (Pope et al., 2002). On the other hand, air pollution raises the rates of premature birth and infant mortality. For instance, on the other hand, air pollution increases premature birth and infant mortality rates. For example, Chay and Greenstone (2003) found that a one-unit reduction in PEP reduced infant mortality rates by 0.35 unit. Similarly, Currie and Neidell (2005) showed that the decrease in PM₁₀ and CO₂ caused a decrease in infant mortality with their research. Accordingly, we can say that the decrease in airborne particles such as PM_{2.5} and TSP causes a decrease in infant mortality. Another interesting study related to the increase in disease rates, Chen et al. (2017) show that the increase in death rates from diseases and birth causes migration. Migration is a factor affecting economic growth.

Bhargava et al. (2001) noticed that there are significant differences in the effects of health interventions on the economy of developing and developed countries. Luca et al., (2018), for instance, brought light that even a low level of health intervention in underdeveloped countries would have powerful positive impacts, especially on the health of the working population. In contrast, according to Poterba and Summer (1987), whatever improvement in health, it mostly occurs in the less economically active population. Fuchs (2004) presented that even high-level interventions in

developed countries can have little effect on the health status of the population.

Schlenker et al. (2016) shows that 6 million people living in the area surrounded by the twelve largest airports in California and exposed to carbon dioxide cause an extra 540K US\$ expense in hospitalization related to respiratory and heart diseases. Deryugina et al. (2019), in his research on mortality, healthcare use and medical costs of the US elderly who were exposed to acute fine particulate matter; it has been concluded that among the elderly population exposed to air pollution, death effects are intensified in around 25% of the elderly population.

Erkişi and Çelik (2020) investigated the relationships between carbon dioxide emission, non-renewable energy consumption and economic growth. In the short-term they found one-way relationship from non-renewable energy consumption to CO₂ emission in the short-term. Based on variance decomposition results in the long-term, CO₂, 44% was due to non-renewable energy consumption and 12% to economic growth.

Considering the theoretical and empirical literature, environmental pollution significantly affects the level of economic activity through many channels including health-related variables. In this respect air pollution, as a prominent indicator of environmental degradation, could affect economic growth through the following channels a) mortality, b) morbidity, c) migrations, d) absenteeism and e) quality of environmental capital.

Given this conceptual framework, the interaction mechanism between air pollution, health, and economic growth can be shown as in Figure 1.

Figure 1: Interactions between Pollution Health and Economic Growth

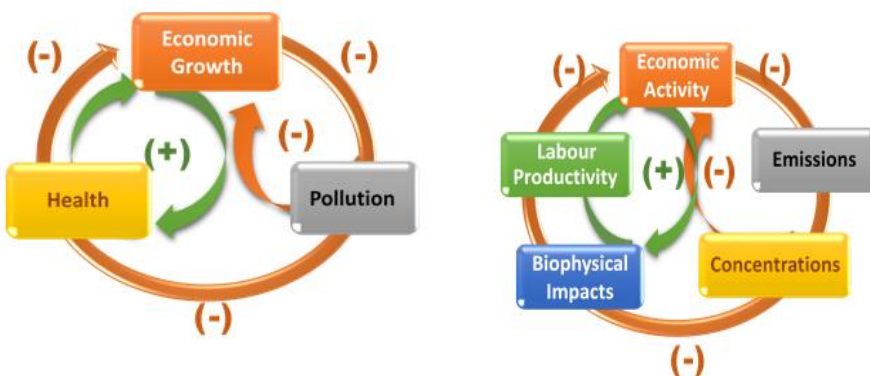

Figure 1 depicts that economic growth increases CO₂ emission. Increasing CO₂ emission has direct negative impact on economic growth and indirect negative affects through labor productivity due to the reasons such as mortality, mobility, and absenteeism. However, environmental measures

taken in parallel with economic growth and the people's benefiting from higher health and education services have positive effects on labor productivity and therefore economic growth. In this context, cost-benefit analysis can be made by analyzing the magnitude of these positive and negative effects.

2. ECONOMETRIC ANALYSIS

2.1. Data Set, Variables, Methodology

The data set comprises 2009 observation for each of series consist of “number of infant deaths, GDP per capita and National Fossil-Fuel CO₂ Emissions” of 41 Countries¹ generating the most CO₂ emissions between 1970 and 2018. The data set was compiled from the “World Bank-Development Indicators Statistics”.

Initially, the functional and the statistical form of the model were described under the following title. Before carrying on investigation of the long and the short-term relationships, the pre-tests such as "cross-section dependence", "stationary of the series", and "homogeneity of the parameters" tested in order to choose the appropriate error correction model (ECM).

Cross-section dependence was examined by the “Pesaran (2015) CD Test” in order to select the proper unit root test method. By considering the outcomes of the Pesaran CD Test, to figure out the stationary of the series, Pesaran CADF, IPS, and LLC, which are the unit-root test methods, were exploited. Swamy S Test Method, which is used to examining of homogeneity of the parameters that is another critical point in choosing the proper ECM model, was employed. Westerlund ECM Panel Cointegration Test, which considers the heterogeneity of the parameters, was preferred to reveal whether a long-term relationship existed. As a result of all these tests, it was decided to employ three ECM models consist of “Pooled Mean Group (PMG)”, “Mean Group (MG)”, and “Dynamic Fixed Effects (DFE)”. Finally, the “Hausman Test” was used to decide which of the three ECM models explained the model best and the results were interpreted accordingly.

2.2. Model

In Eq (1), the model is defined as functional. Accordingly, “number of infant deaths (IR)” is the dependent variable, as an indicator of health, GDP is the per capita income in US\$ represents the economic growth, as independent variable. “National fossil-fuel CO₂ emissions”, which is

¹ Algeria, Argentina, Australia, Austria, Bangladesh, Belgium, Brazil, Canada, Chile, China, Colombia, Egypt, France, Germany, Greece, India, Indonesia, Iran, Iraq, Italy, Japan, Korea, Kuwait, Malaysia, Mexico, Morocco, Netherlands, Nigeria, Oman, Pakistan, Philippines, Qatar, Saudi Arabia, Spain, Thailand, Turkey, Ukraine, United Arab Emirates, United Kingdom, United States, Venezuela

symbolized with CO is the other independent variable, which indicate the air pollution.

$$IR = f (GDP, CO) \tag{1}$$

- IR : Number of infant deaths
- GDP : GDP per capita (US\$)
- CO : National Fossil-Fuel CO₂ Emissions

Eq (1) is needed to be transformed in to the mathematical form in to proceed the analysis further. In this context, the mathematical form of the model is expressed as in Eq. (2).

$$IR_{it} = a + \beta_1 GDP_{it} + \beta_2 CO_{it} + u_{it} \tag{2}$$

In Eq. (2), *a* represents intersect parameter, as ($\beta_1 \dots \beta_4$) are the slope parameters, *i* denotes the countries ($i = 1, \dots, 41$), *t* shows the time period ($t = 1970, \dots, 2018$), and u_{it} refers to the error term.

The mathematical model seen in Eq. (2) should be redefined according to the Panel ARDL Model. Accordingly, general equation form of Panel ARDL can be express as in Eq. (3);

$$\Delta y_{it} = \theta_i [y_{i,t-1} - \lambda'_i X_{i,t}] + \sum_{j=1}^{m-1} \xi_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{n-1} \beta'_{ij} \Delta X_{i,t-j} + \varphi_i + e_{it} \tag{3}$$

In Eq.(3), λ' is the parameter represents the long-term relationships. The phrase of $[y_{i,t-1} - \lambda'_i X_{i,t}]$ is the error correction term. ξ_{ij} and β' are the short-term dynamic coefficients. The model can be specified as in Eq. (4)

$$\Delta IR_{it} = \theta_i [IR_{i,t-1} - \lambda'_i X_{i,t}] + \sum_{j=1}^{m-1} \xi_{ij} \Delta IR_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{n-1} \beta'_{ij} \Delta X_{i,t-j} + \varphi_i + e_{it} \tag{4}$$

θ_i is the adjustment coefficient. “m-1” is the number of lags of dependent variable and n-1 is the lags for the repressors.

2.3. Descriptive Statistics

Table 1 shows the traits of each of series in the model. The standard deviation is considerable sufficient to discover the variation in the data.

Table 1. Descriptive Statistics

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
CO	2,009	462.6711	1114.132	.2345	10064.69
IR	2,009	34.02882	35.1113	1.8	169
GDPPC	2,009	11776.28	14613.49	79.17819	85076.15

2.4. Cross Section Dependence Test

Before investigating the stationary of the series, it is needed to be examined whether cross-section dependence in order to choose the convenient unit root test method, which reveals the integration level of the variables and also figure out the proper panel ECM. The outcomes of the cross section dependence test show existence of correlations between the unites.

In the case of existence of cross section dependence, it is needed to be employed the second-generation panel unit root test, and the proper ECM Test methods that consider correlation. To this end, “H₀: cross-section independence” the null hypothesis is tested by implementing “Pesaran (2015) CD Test Method” and the results are presented in Table (2)

Table 2. Pesaran (2015) CD Test

Variable	CD-test	p-value	average joint T	mean ρ	mean abs(ρ)
CO	98.176	0.000	49.00	+ 0.49	0.79
IR	194.086	0.000	49.00	+ 0.97	0.97
GDPPC	173.089	0.000	49.00	+ 0.86	0.86

Table 2 covers the CD-test statistics, p-values, mean ρ values, and the absolute value of mean ρ of the series. H₀: cross-section independence, CD ~ N (0,1) was tested. Because the probability values of the CD test statistics belong to the series are below than 5%, the H₀ hypothesis is not confirmed but H_A hypothesis, which admit the existence of cross-section dependence, was approved.

2.5. Stationary Test

As the conclusion of the CD-Test confirmed the existence of cross-section dependence, the stationary of the series will be tested below via Pesaran (2007) CADF, IPS, and LCC unit root tests. “H₀: all panels contain unit roots” is tested against “alternative hypothesis of some panels are stationary” and the results are displayed in Table 3.

Table 3. Outcomes of the Unit Root Tests

Method	Variables	I(0)		I(1)	
		Stat.	P-value	Stat.	P-value
Pesaran	CO	-1.810	0.392	-4.287*	0.000
	IR	-3.298*	0.000	-	-
Unit-Root Test	GDP	-1.736	0.590	-4.018*	0.000
Im-Pesaran-	CO	3.7743	0.9999*	-28.3596	0.0000
	IR	-14.6147*	0.0000	-	-

Shin Unit-Root Test	GDP	-2.0270	0.0213*	-27.9887	0.0000
Levin-Lin- Chu Unit-Root Test	CO	4.2122	1.0000	-31.7551*	0.0000
	IR	-18.8053*	0.0000		
	GDP	-4.3643	0.3239	-36.6654*	0.0000

Note: %10, %5, %1: -2.050 -2.110 -2.230

According to the unit root test results reported in Table 3, it is seen that the IR series is stationary at the level, and the GDP and CO series become stationary when the first order differences are taken. In other words, integration level of IR is I (0), while integration levels of CO and GDP are I (1). Therefore, it is decided to be employed Panel ARDL method for estimation of the coefficients of the short run and the long run.

2.6. Homogeneity Test

Swamy S Test method will be employed to examine homogeneity of the parameters, which is another considerable method in deciding the appropriate ECM Method. The results of Swamy S Test reported in Table 4.

Table 4. Homogeneity Test

$IR_{it} = a + \beta_1 IR_{it-1} + \beta_2 GDP_{it-1} + \beta_3 CO_{it-1}$	$\chi^2 (160)$	Prob > χ^2
	12299.13	0.0000

In Table 4, it is seen the regression equation, which was tested and the value of $\chi^2 (160)$ and Prob. of χ^2 . “H₀: the parameters are homogenous” is tested against “H_A: the parameters are heterogeneous”. Since the Prob-value of χ^2 is less than 0.05, it is decided that the parameters are heterogeneous. Therefore, the ECM Method, which will be used should consider heterogeneity.

2.7. Appropriate Lag-length Selection

It is necessary to determine the appropriate lag-length values in order to produce consistent results in the long and the short run analyzes. Analysis results may have deviating results if appropriate lag length values are not considered. Hence, Hansen J Test was utilized and the results are reported in Table5.

Table 5. Lag-length Selection

lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.6927827	58.09999	.0112509	-206.5417	-13.90001	-85.5298
2	.0291303	40.84345	.0426347	-157.6378	-13.15655	-66.8789

3	-3.851395	12.17546	.8380475	-120.1454	-23.82454	-59.6394
4	-2.711324	2.092444	.9899199	-64.06798	-15.90756	-33.815

In Table 5, it is seen that the lengths of lags that assures the values of MBIC and MQIC information criteria minimum is 1. Similarly, the lag-length, which makes the value of MAIC information criteria value minimum is 3. Since both MBIC and MQIC indicated that the appropriate delay length is 1, it is decided the appropriate delay length is 1.

2.8. Confirmation of the Long-term Relationship

Before estimation of the coefficients by MG, PMG and DFE Estimators, which are appropriate Panel ARDL Methods decided based on the tests done so far, “Westerlund ECM Panel Co-Integration Test”, which considers the heterogeneity, will be employed in order to verify whether a long-term relationship exists between the variables.

Table 6. Westerlund Co-Integration Outcomes

Statistic	Value	z-value	P-value	Robust P-value
Gt	-4.856*	-21.227	0.000	0.000
Ga	-9.282*	-4.049	0.000	0.000
Pt	-132.429*	-95.146	0.000	0.000
Pa	-8.406*	-7.717	0.000	0.000

Note: * indicate co-integration 1% significance level.

Table 6 displays the values of test statistics, z-values, p-values, and the robust p-values of Gt, Ga, Pt and Pa. “H₀: no co-integration hypothesis” was tested. The outcomes of the Robust P-Value column are considered for the evaluation of heterogeneous panel. Since, the values of Gt, Ga, Pa in the last column are 0.000 and smaller than 5% the significance level, “H₀: no co-integration” is rejected”. It is concluded that a long-term relationship existed and therefore suitable ECM can be implemented to estimation of the parameters.

2.9. Estimation of the Long-Term and the Short-term Relationships

Since the results of Co-Integration Test in Table 6 indicated a long-term relationship, “Mean Group Estimator (MG)”, “Pooled Main Group Estimator (PMG)” and “Dynamic Fix Effect Estimator (DFE)” are implemented and the outcomes are reported in Table 7.

Table 7. Outcomes of PMG, MG and DFE Estimators

D.LnIR	PMG		MG		DFE	
	Coef.	Std. Err. (p-value)	Coef.	Std. Err. (p-value)	Coef.	Std. Err. (p-value)
Long run						
LnCO	.181210	.0612937 (0.003)	- 2.378 734	1.182735 (0.044)	-.1684492	.0516189 (0.001)
LnGDP	-.179475	.0341964 (0.000)	.2732 755	.6866907 (0.691)	-.3830343	.0351936 (0.000)
ECT	- .0117989	.00309 (0.000)	- .0275 949	.00588 (0.000)	-.0227632	.0016344 (0.000)
Short run						
LnCO	.0047489	.0091393 (0.603)	.0023 993	.0082996 (0.773)	-.0025861	.0044677 (0.563)
D1. LnGDP	.0010179	.004008 (0.800)	.0069 951	.0041707 (0.094)	.0010256	.0027225 (0.706)
D1. _cons	- .0051457	.0109076 (0.637)	.1762 401	.0551745 (0.001)	.1225543	.0149075 (0.000)

Table 7 presents the outcomes the coefficients, standard errors, and probability values of three estimators of the model in the long and the short-term. The first part of the table displays the estimations in the long-term, while the bottom part reveals the short-term outcomes. ECT, which is located in the middle of the table, symbolizes the “error correction term”, which shows the joint effects of the variables and also whether a long-term relationship existed.

Hausman Test, the outputs of which are shown in Table 8, will be conducted to determine the best fit estimator, which will produce the most accurate result compatible with the model.

Table 8. Hausman Test Outcomes

Test Stats.	χ^2 (2)	Prob> χ^2	Decision
(1) PMG or MG	4.11	0.1283	PMG
(2) PMG or DFE	0.01	0.9932	PMG

Note: (1) H_0 : PMG is efficient estimator than MG
 (2) H_0 : PMG is efficient estimator than DFE

Table 8 reveals the outcomes of the Hausman Tests, which consists of the value and the probability of χ^2 . The null hypothesis of the PMG Estimator is more efficient than other estimators, tested by the Hausman Test. As it is seen the figures in the first raw, the null hypothesis confirmed, since the probability of χ^2 is $0.1283 > 5\%$ the significance level. It is concluded that the model supports PMG rather than MG. Similarly, as it is seen in the second line, because of the probability of χ^2 is 0.9932, that is

greater than 5% the significance level, the null hypothesis is approved and concluded that the model supports PMG rather than DEF. Therefore, it is decided to use outcomes of the PMG Estimator to interpret the relationships among the variables.

When the results of PMG Estimator are examined in Table 7, the value of ECT coefficient is negative and significant because of the probability value is less than 0.05. This result confirms the long-term relationships. The long-term outcomes indicated that CO has negative and GDP has positive impact on IR because of p-values are 0.003 and 0.000 respectively and less than 5% significance level. We can conclude that;

- (a) One unit rise in CO₂ emission heighten the infant mortality by 0.18 unit.
- (b) One unit rise in GDP per capita cause to fall infant mortality by 0.179%

In the short run, neither CO₂ emission nor GDP per capita have an impact on infant mortality, since p-values are insignificant.

Conclusion

Considering the theoretical and empirical literature, environmental pollution significantly affects the level of economic activity through many channels including health-related variables. In this respect air pollution, as a prominent indicator of environmental degradation, could affect economic growth, since it is one of the causes of negative externalities that keep the economy out of equilibrium. Air pollution can adversely affect labor productivity, reducing industrial production and output level, thus economic growth. Nevertheless, it is seen that, in the economic growth models, growth is regarded as a function of human capital, physical capital, technology, R&D and economic policy tools, but neglected environmental degradation variables, which have direct and indirect impact on economic growth.

On the other hand, as a result of the increase in the quality and quantity of health services due to economic growth, it has a positive effect on the human capital, and it may also have negative consequences on itself due to the increasing carbon dioxide emissions in parallel with the growth.

In this study, the relationships between air pollution, health and economic growth are theoretically examined and in the economic part of the study, the effects of economic growth and carbon dioxide emissions on health are examined.

While the dependent variable of the model is health, independent variables are air pollution and economic growth. Infant mortality is the indicator of health, which is the dependent variable; real income per capita in USD and carbon dioxide emissions are the indicators of economic growth and air pollution respectively. PMG, MG and DFE estimators, which are panel ARDL methods, were used in the estimation of the model.

PMG model estimates have been found to be more appropriate than the other two estimation methods. According to the PMG Estimator results, it is concluded that there is no relationship between the series in the short run. However, according to the long-term results, while there is an inverse relationship between air pollution and health, it has been observed that there is a positive relationship between economic growth and health. These results support the results of Bloom and Fink (2014) and Hall and Jones (2007), Fayissa and Gutema (2005) and Biggs et al. (2010).

On the other hand, it can be questioned, as Gangadharan and Valenzuela (2001), that whether the environmental damage caused by the increase in disposable income prevent the achievement of the expected health level of economic growth? Based on the empirical results of this research, although the positive effect of economic growth on health is enough to eliminate the negative effect of carbon dioxide emissions, we cannot say that the conclusions can support this argument, since the environmental damage caused by growth is far beyond air pollution.

References

- Aragon, F. M., Miranda, J. J. and Oliva, P. (2017). "Particulate matter and labor supply: the role of caregiving and non-linearities," *Journal of Environmental Economics and Management*. Volume 86: 295-309, <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2017.02.008>.
- Barro, R. (1990). "Government Spending in a simple Model of Endogenous Growth," *Journal of Political Economy*, Vol 98, no. 5. [Part 2.], S103-S125.
- Becker, G. S. (2007). Health as Human Capital: Synthesis and Extensions. *Oxford Economic Papers*, 59, 379–410.
- Bhargava, A., Jamison, D. T., Lau, L. J., Murray, C. J. (May 2001). Modelling the Effects of Health on Economic Growth. *Journal of Health Economics*. 1; 20(3):423–40. PMID: 11373839
- Biggs, R., Westley, F. R. and Carpenter S. R. (2010). Navigating the Back Loop: Fostering Social Innovation and Transformation in Ecosystem Management. *Ecology and Society* 15(2):9.
- Cervellati, M. and Sunde, U. (2005). Human Capital Formation, Life Expectancy, and the Process of Development. *American Economic Review*, 95, 1653–1672.
- Cervellati, M. and Sunde, U. (2015). The Effect of Life Expectancy on Education and Population Dynamics. *Empirical Economics*, 48, 1445–1478.

- Chay, K. Y. and Greenstone, M. (2003). "The Impact of Air Pollution on Infant Mortality: Evidence from Geographic Variation in Pollution Shocks Induced by a Recession," *The Quarterly Journal of Economics*, 118 (3), 1121–1167.
- Shuai, C., Oliva, P. and Zhang, P. (2017). "The Effect of Air Pollution on Migration: Evidence from China," Technical Report 24036, National Bureau of Economic Research
- Cohen, A. J., Brauer, M., Burnett, R., Anderson, H. R., Frostad, J., Estep, K., Balakrishnan, K., Brunekreef, B., Dandona, L., Dandona, R. et al., (2017). "Estimates and 25-year Trends of the Global Burden of Disease Attributable to Ambient Air Pollution: An Analysis of Data from the Global Burden of Diseases Study 2015," *The Lancet*, 389 (10082), 1907–1918.
- Currie, J., Hanushek, E. A., Kahn, E. M., Neidell, M. and Rivkin, S. G. (2009). "Does Pollution Increase School Absences?" *The Review of Economics and Statistics* 91 (4): 682–694.
- Currie, J. and Neidell, M. (2005). "Air Pollution and Infant Health: what can We Learn from California's Recent Experience?" *The Quarterly Journal of Economics*, 120 (3), 1003–1030
- Deaton, A. (2013). *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Dell, M., Jones, B. F. and Olken, B. A. (2012). "Temperature Shocks and Economic Growth: Evidence from the Last Half Century." *American Economic Journal: Macroeconomics* 4 (3): 66–95.
- Deryugina, T., Heutel, G., Miller, N. H., Molitor, D. and Reif, J. (2019). "The Mortality and Medical Costs of Air Pollution: Evidence from Changes in Wind Direction." *American Economic Review*, 109 (12): 4178-4219. DOI: 10.1257/aer.20180279
- Du, Y., Xu, X., Chu, M., Guo, Y. and Wang, J. (2016). "Air Particulate Matter and Cardiovascular Disease: The Epidemiological, Biomedical and Clinical Evidence," *Journal of Thoracic Disease*, 8 (1), E8.
- Erkişi, K. and Çelik, D. (2020). The Relationship between CO₂ Emission, Non-Renewable Energy Consumption and Economic Growth: A case of Turkey. *MANAS Journal of Social Studies*. 9(1), 1-15.

- Fayissa, B. and Gutema, P. (2005). "Estimating a Health Production Function for Sub-Saharan Africa (SSA)," *Applied Economics*, Taylor & Francis Journals, vol. 37(2), pages 155-164.
- Fuchs, V. R. (2004). More Variation in use of care, more flat-of-the-curve Medicine. *Health Aff (Millwood)*. Suppl Variation: VAR104-7. doi: 10.1377/hlthaff.var.104. PMID: 15471787.
- Gangadharan, L. and Valenzuela, M. R. (2001). Interrelationships between Income, Health and the Environment: Extending the Environmental Kuznets Curve hypothesis. *Ecological Economics*, 36(3), 513-531.
- Graff-Zivin, J. and Neidell, M. (2013). "Environment, Health, and Human Capital," *Journal of Economic Literature*, 51(3), 689–730.
- Graff-Zivin, J. and Neidell, M. (2012). "The Impact of Pollution on Worker Productivity," *The American Economic Review*, 102 (7), 3652–3673.
- Grossman, G. M. and Krueger, A. B. (1991). Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement. NBER Working Papers, 3914.
- Hanna, R. and Oliva, P. (2015). "The Effect of Pollution on Labor Supply: Evidence from a Natural Experiment in Mexico City," *Journal of Public Economics*, 122, 68–79
- Hansen, C. W. (2014). Cause of death and development in the US. *Journal of Development Economics*, 109, 143–153.
- Holub, F., Hospido, L. and Wagner, U. J. (2016). "Air Pollution and Labor Supply: Evidence from Social Security Data," *Environment Economics Seminar* November 7, 2016, 11:00–12:15. Room MS 001.
- Jerrett, M., Burnett, R. T., Ma, R., Pope, C.A., Krewski, D., Newbold, K.B., Thurston, G., Shi, Y., Finkelstein, N., Calle, E.E., Thun, M.J. (2005). Spatial Analysis of Air Pollution and Mortality in Los Angeles. *Epidemiology* 16, 727–736.
- Kuznets, S. (1955). "Economic Growth and Income Inequality", *American Economic Review*, 49, pp. 1-28.
- Lorentzen, P., McMillan, J., and Wacziarg, R. (2008). Death and development. *Journal of Economic Growth*, 13, 81–124.

- Luca, D. L., Iversen, J. H., Lubet, A. S., Mitgang, E., Onarheim, K. H., Prettner, K. and Bloom, D. E. (2018). Benefits and Costs of the Women's Health Targets for the Post-2015 Development Agenda, In *Prioritizing Development: A Cost Benefit Analysis of the United Nations' Sustainable Development Goals*, edited by Bjorn Lomborg, Cambridge University Press, 244-254.
- Lucas, R. E. (1988). "On the Mechanics of Economic Development." *Journal of Monetary Economics*, 22 (1): 3-42.
- Mankiw, N. G., D. Romer, and Weil, D. (1992). "A Contribution to the Empirics of Economic Growth." *Quarterly Journal of Economics*, 107 (2): 407-438.
- Pope, C. A. III, Burnett, R. T., Thun, M. J., Calle, E. E., Krewski, D., Ito, K. and Thurston, G. D. (2002). "Lung Cancer, Cardiopulmonary Mortality, and Long-Term Exposure to Fine Particulate Air Pollution," 287 (9), 1132-1141.
- Poterba, J. M., and Summers, L. H. (1987). Public Policy Implications of Declining Old-Age Mortality. NBER Working Paper 934.
- Raffin, N. and Seegmuller, T. (2012). "Longevity, Pollution and Growth", Economic Working Papers, University of Paris West, on 2012-47
- Ransom, M. R. and Pope, C. A. III. (1992). "Elementary School Absences and PM10 Pollution in Utah Valley," *Environmental Research*, 58 (1-2), 204-219
- Romer, P. (1986). "Increasing Returns and Long Run Growth," *Journal of Political Economy*, Vol. 94, pp. 1002-1037.
- Romer, P. (1990) "Endogenous Technological Change," *Journal of Political Economy*, 1990, Vol. 98, no. 5, [part 2], pp. S71-S102.
- Schlenker, W. and Walker, W. R. (2016). "Airports, Air Pollution, and Contemporaneous Health." *Review of Economic Studies* 83 (2):768-809.
- Selden, T. M. and Song, D. (1994). Environmental Quality and Development: Is there a Kuznets Curve for Air Pollution? *Journal of Environmental Economics and Environmental Management*, 27, 147-162.

- Shahbaz, M. and Sinha, A. (2018). Environmental Kuznets Curve for CO₂ Emission: A Literature Survey. MPRA Paper No. 86281. Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/86281/>
- Soheila, K. Y. and Khanalizadeh, B. (2017) Air Pollution, Economic Growth and Health Care Expenditure, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30:1, 1181-1190, DOI: 10.1080/1331677X.2017.1314823
- Weil, D. N. (2015). A review of Angus Deaton's "the Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality." *Journal of Economic Literature*, 53, 102–114.
- World Health Organization, "Burden of Disease from Ambient Air Pollution for 2012," Technical Report 2012.
- Zhang, J., and Zhang, J. (2005). The Effect of Life Expectancy on Fertility, Saving, Schooling and Economic Growth: Theory and Evidence. *Scandinavian Journal of Economics*, 107, 45–66.

DİASPORA OLMAK YA DA OLMAMAK: ÇERKESLER İÇİN HAYATİ BİR MESELENİN ANALİZİ

Metin UÇAR*

Öz

Bu makale, Çerkeslerin diasporik bir grup olup olmadığını tartışmaktadır. Bu tartışmada şu iki bakış açısından hareket edilmiştir: (i)-Çerkesler için "geleneğin yeniden icadı" kavramı, Çerkeslerin göç tarihinde anlamlı olan, yakın dönem Çerkes tarihinde önemli değişimlerle paralellik kurulabilecek üç evreye (birinci, ikinci ve üçüncü dalga) karşılık gelmektedir. (ii)-Çerkes kimliği incelemelerinde; sadece Çerkeslerin biricikliği düşüncesi ile yetinilmemeli, ayrıca Türkiye'deki ve Dünyadaki diğer gruplarla benzerlikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Diaspora tanımları ele alınırken özellikle Alman sosyolog Robert Hettlage'in sınıflandırmasından yararlanılmıştır. Onun geniş tanımlama, kategorik tanımlama ve oksimoron tanımlamaları ortaya konarak her bir tanım grubu için Çerkeslerin durumu ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Çerkeslerin hemen her açıdan diaspora kimliğine sahip olduğu ortaya konduktan sonra bunun Çerkesler için avantajları ve dezavantajlarının neler olabileceği anlatılmıştır. Tartışmalar sonucunda, bir diasporik grup olarak Çerkeslerin hem kendileri hem anavatan olarak tanımladıkları Kuzey Kafkasya hem de Türkiye için ciddi bir sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik avantaj sağlama potansiyeline sahip oldukları görülmüştür. Bu potansiyel Türkiye'de yaşayan Çerkeslerde mevcut olmakla birlikte; bu potansiyelin açığa çıkıp çıkmayacağı tarafların (Türkiye, Kuzey Kafkasya halkları ve Çerkes diasporasının) işbirliği yapılıp yapılmayacaklarına bağlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diaspora, Diasporalaşma, Diasporik Bilinç, Çerkesler, Geleneğin İcadı.

TO BE OR NOT TO BE A DIASPORIC COMMUNITY: ANALYSIS OF A VITAL ISSUE FOR CIRCASSIANS

Abstract

The aim of this paper is to provide an answer to the question "are Circassians a diasporic group or not?" To do so, the following two approaches were used: (i)-The concept of "reinvention of tradition" for Circassians was considered in the form of three waves, corresponding to three significant stages in the history of Circassians' migration. (ii)-While examining Circassian identity; both the idea of uniqueness of the Circassians and the similarities approach among the

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, metinucar@hitit.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8816-4090>.

groups in Turkey and the world was used. To discuss the definitions of diaspora, German sociologist Robert Hettlage's classification was preferred. The situation of Circassians was evaluated for each kind of definition in Hettlage's classification. Circassians in Turkey have a diasporic identity in almost every aspect of the diasporas' definitions. Being a diasporic community has both some advantages and disadvantages. Circassians have the potential to gain socio-cultural and socio-economic advantages for themselves, for Turkey, and for the North Caucasus where they are defining as their motherland. As a result, Circassian diasporic community has ability to communicate between their "root country" and "the host country where they are currently living. This article shows that Circassians in Turkey, undoubtedly have that potential. Although they have this potential, it does not guarantee the potential to reveal. Revealing the potential will depend on whether the three parties (the host country, the root country and the diasporic community) will cooperate or not.

Keywords: Diaspora, Diasporization, Diasporic Consciousness, Circassians, Invention of Tradition.

Giriş

Çerkeslik (tıpkı diğer birçok kimlik gibi) kendi mensuplarını kırsal alanlarda sıkıca sarmalar. Ancak kent yaşamının yaygınlaşması ile yakın zamanlarda bu sarmalama niteliğini, en azından geleneksel yönleriyle kaybeden ama farklı bağlarla yeniden formüle eden bir kimliktir. İçinde bulunduğumuz zamanı da kapsayan bu süreci “geleneğin yeniden icadı”¹ olarak okumak mümkündür. Aslında Çerkesler için bu “icat” üçüncü dalga bir icada denk gelir. Çünkü ilk dalga, yaşanan sürgün sonrası geleneksel feodal ilişkilerini terk etmeye başlamaları ile gerçekleşti. Birinci dalga; özellikle kölelik ve soyluluk konusunda çok radikal bir değişimi getirmekle birlikte kırsal alanlara yerleşim, bazı geleneklerin yaşamasına ve yeniden icadına izin verdi. Kentlere göç ile birlikte başlayan ikinci dalga icat, aynı kentlere göç eden diğer kimliklere mensup insanların da yaşadığı bir süreçle ilişkilidir. Nihayet günümüzdeki durumu anlatan üçüncü bir dalgadan daha söz edilebilir ki bu da küreselleşme ve özellikle internet ortamının dolayısıyla iletişim imkânlarının artmasıyla oluşan bir durumdur. Tüm kimlik mensuplarının bir şekilde yaşadığı bu icat süreçlerini yaşayan Çerkesleri, Türkiye’de yaşayan diğer bazı kimliklerden farklılaştıran bir unsur dikkat çekmektedir ki o da Çerkeslerin daha çok diasporik bir kimlik olarak görünmesidir. Bu makale tam da bu konuya yoğunlaşmakta diasporik bir kimlik olarak Çerkesliğin ne anlama geldiğini yaşanan tartışmalar çerçevesinde anlamlandırmaktadır.

Çerkesler, değişen dönüşen Türkiye’nin muhafazakâr, Kemalist, milliyetçi, İslamcı, Kürt, Alevi, sosyalist, liberal vb. dinamiklerinin yanında

¹ “Geleneğin icadı” kavramının teorik çerçevesi için bkz. (Hobsbawn ve Ranger, 2006; Efe, 2013). Çerkesler açısından konunun değerlendirilmesi için bkz. (Kaya, 2011; Uçar, 2014a: 310 vd). Ayrıca Avrupa Aleviliği ile konu bağlantısının kurulduğu bir çalışma için bkz. (Uçar, 2017).

“demokrasi denklemi”² farklı taleplerle³ kendini gösteren bir potansiyel de taşır. Potansiyelin ne kadar anlaşılıp anlaşılmadığı noktası da bu makalenin ilgilendiği bir konudur. Çünkü demokrasinin sağlam temeller üzerine oturtulacağı bir Türkiye’de Çerkeslerin hem varsa talepleri doğru anlaşılmalı olur hem de her kimliğin içinde bulunduğu ağın üreteceği katma değerden toplumun geneli de daha fazla faydalanmış olur. Bu faydanın şüphesiz çok farklı yönleri olabilir ama özellikle ekonomik yönü ve uluslararası politik yönü daha görünürdür. Ayrıca ulusal düzeydeki politik yönün demokrasiyi besleyecek katkısı da göz ardı edilmemelidir.

Çerkeslerin yaşadığı sorunların (özellikle geleneklerin kent ortamında yaşanması konusunda) Aleviler ve Kürtler başta olmak üzere –tıpkı dünyadaki benzerlerinde olduğu gibi- Türkiye’de bulunan diğer grupların kentlere göç ile birlikte yaşadıkları sorunlarla paralellliği dikkat çekicidir. Ancak kimlikler konusunda yapılan çalışmalarda kimliğin “biricikliği” oldukça cazip olabilmekte ve kimliğin diğer kimliklerle “ortaklığı” hatta toplumsal değişimin “evrenselliği” göz ardı edilebilmektedir. Bundan dolayı çalışmada, “biricikliğin” yanı sıra “ortaklık” ve evrensellik” de düşünülerek çözümlenmeler yapılacaktır. Zira göç olgusu, her grup için özgün deneyimler içerirse de daha çok benzer hatta evrensel süreçler üretir.

Bu doğrultuda öncelikle kimliklere nasıl yaklaşmak gerektiğine dair kısa bir değerlendirme yapılacak, ardından Çerkesliğin diasporik bir kimlik olup olmadığını ortaya koymak için diaspora tartışmalarına girilecektir. Son bölümde ise kimliksel sorunlar ve/veya kimliksel fırsatlar Çerkesler merkeze alınarak değerlendirilecektir.

1. BİR KİMLİĞİ ANLAMAYA GİRİŞ

“Kimliklerin biricikliği söylemi” kimliklerin inşa sürecinde işlevsel olduğundan anlamlı bulunur ve kimlik mensupları tarafından özellikle savunulur. Bu etki ile yapılan akademik çalışmalar; adeta “sorunların biricikliğine” evrilmekte ve her kimliksel sorun kendi nevi şahsına münhasır bir sorunmuş ve çözümü de kendine hasmış gibi ele alırlar. Elbette her kimliksel sorun kendine özgü özellikler de barındırır. Bu da ona özgü çözümleri kapsar ancak daha makro düzeyde “ortak” olan ve “daha fazla demokrasi” ve “daha iyi koşullarda yaşam” gibi formüle edilebilecek ortak sorun ve ortak çözüm saptamaları için yaşananların da ne kadar “ortak” olduğuna vurgu yapılması gerekir. Bu yapılırken de hem biriciklik hem de ortaklık için ifrat ve tefritten kaçınmak yararlı olacaktır.

Daha sağlıklı bir yaklaşım geliştirmek için klasik mantık kavramlarından esinlenilerek oluşturulan bir çerçeve öneriyoruz. Bu çerçeve;

² *Demokrasi denklemi* tabirini, farklı unsurların talepleri ve bunlara karşı direnç sonucunda demokrasinin aldığı durum anlamında kullanıyorum.

³ Şüphesiz bu farklı talepler ve demokrasi denklemine etkileri bakımından özellikle entelektüel açıdan çok anlamlı olan kadınların, Romanların, Lazların, beyaz Türklerin, farklı yaşam tarzı savunularının, eşçinsellerin, Hıristiyanların, ateistlerin, veganların talepleri ve bunlara karşı dirençler başta olmak üzere daha pek çok şey de sayılabilir.

tümel, tikel ve tekil veçhelerden oluşmaktadır⁴. Tümel veçhe “evrenselliğe”, tikel veçhe “ortaklığa” ve tekil veçhe ise “biricikliğe” gönderme yapmaktadır Buna göre tartışma konusu sınırlandırılırken bu üç veçheden de gerekli şekilde faydalanılmadığı sürece konu doğru anlaşılacaktır.

1-*Tümel veçhe*: “Tümel” ile ilişkiye odaklanılan, tümelin içinde nasıl konumlanıldığına bakılan ve “evrensellik” ile ilgilenilen bu veçhede, en genel anlamda, “insan olmak” ile ilgili evrensel bir ortaklık vardır. Bu ortaklık da “sosyal bilim” düşüncesini mümkün kılar. Evrensel ortaklığın mekânsal karşılığı ise tüm insanlarla paylaşılan “dünya”dır. Tümel veçhe; kentleşme, sanayileşme, küreselleşme, modernleşme, pandemi, asimilasyon, göçmenlik, diaspora, yurttaşlık gibi tüm dünyada yaşanan ya da maruz kalınan durumlar ve bu durumlara uyan kavramları çözümlene aracı olarak kullanılır.

2-*Tikel veçhe*: “Tikel” ile ilişkiye odaklanılan, tikelin içinde nasıl konumlanıldığına bakılan ve birlikte yaşanan diğer gruplarla “ortaklık” düşüncesi ile ilgilenilen bu veçhede “ortaklık” şüphesiz “Türkiyeli” olmaktır. Türkiyelilik kimliğinin Türkiye’de mevcut olan herkesin kimliği ile (karşı çıkmak biçiminde de olsa) bir bağlantısı/ortak paydası vardır. Anayasa başta olmak üzere geçerli olan yasal mevzuat, din, gelenek, toplumsal önyargılar, insan hakları, demokrasi mücadelesi ya da anti-demokratik uygulamalar gibi temaların doğrudan etkilediği bir bütüne aitlik, parçası olan her kimliğe sirayet etmektedir. Yanı sıra Ortadoğulu, Doğulu, İslam dünyasının bir parçası, laik bir devlet, Avrupa Birliğinin bir parçası, Osmanlı’nın mirasçısı, Türk dünyasının lideri olmak gibi Türkiyeliliğe farklı ideolojik perspektiflerle renkler ya da “karşı renkler” de ilave edilebilir.

3-*Tekil veçhe*: Kimlik mensuplarının kendi aralarındaki ilişkiye odaklanmakta, kendilerini nasıl anlamlandırdıklarına bakmakta ve yaşananların “biricikliği” ile ilgilenmektedir. Şüphesiz Çerkeslerin de kendilerine özgü koşulları, deneyimleri, düşünceleri, tutum ve davranışları çok önemlidir ve bunların da değerlendirilmesi gerekir. Tekillik bu anlamda Çerkes kimliği ile (farklı kimliksel yaklaşımlar göz ardı edilmeden) örtüşmektedir. Bu özgünlüğün “diasporalaşma” sürecinden de beslendiği söylenebilir.

Bu üç veçheli perspektif kullanıldığında; konunun hem insan olmak, hem Türkiyeli olmak ve hem de Çerkes olmak yönlerinin zayıflatılmadan anlatılabileceği düşünülmektedir. Böylece bir taraftan farklı gruplar arasındaki benzerliklerin altı çizilebilecek, diğer taraftan da Çerkeslerin kendilerine özgünlüğünün de üstü örtülmeyecektir. Ayrıca Çerkeslerin yaşadıkları karşısında geliştirdikleri stratejiler ve bunun sosyo-politik yaşamdaki anlamı da daha net bir biçimde ortaya çıkarılabilecektir.

Üç veçhenin ayrıca “gelenegin yeniden icadının” “üç dalga” biçiminde anlatılan dönüşüm süreciyle bağlantısı da unutulmamalıdır.

⁴ Bazı yazarlar diasporanın evrensel ve tikel eksenine değinirler. “Evrensel eksen” küresel bağlama oturtulurken, “tikel eksen” grubun kültürel bağlamına oturtulur (kısa bir değerlendirme için bkz. Kaya 2011: 73-74).

1-Birinci dalga geleneğin icadı: Daha çok kendine özgünlük barındıran niteliklerin hâkim olduğu bir dönemde yaşanan geleneğin yeniden formüle edilmesini anlatır. Bu süreci anlamak “tekil veçhe” ile elde edilecek perspektifi daha fazla öne çıkarmakla mümkündür. 1860’larla birlikte başlatılacak bu süreçte, şüphesiz Çerkesler Türkiye’nin diğer halkları ile de bir etkileşime girmişlerdir. Ancak kırsal alandaki yaşam pratikleri etkileşimin daha sınırlı olmasını sağlamış, böylece geleneklerin gelişimi daha yavaş bir hızda seyretmiştir. Bu anlamda, her ne kadar “tikel veçhenin” sunacağı perspektife başvurmak gerekse de birinci dalga geleneğin icadını anlamak için “tekil veçhe” çok daha anlamlı olacaktır.

Birinci dalga için yeniden icat zorunluluğu, geleneksel feodal ilişkilerin yeni yaşam alanına uyarlanması ile ilgilidir. Örneğin göç eden Çerkesler sadece aristokratlar ve özgür insanlardan ibaret değildi, ayrıca “serfleri ve köleleri” de barındırıyordu. Osmanlı kayıtlarına göre kölelerin sayısı 150.000’i buluyordu. Değişen dünyada Osmanlı Devleti, kölelik konusunda ciddi adımlar atmıştı. Üstelik İslam dininin “Müslümanın köle yapılamayacağı” ilkesi, durumu farklı bir boyuta da taşıyordu. Dolayısıyla bu katı hiyerarşik durumu Türkiye’de sürdürmek mümkün olmayacaktı (bkz. Besleney, 2014: 53). Ayrıca başta İngiltere olmak üzere bazı Batılı güçlerin Osmanlı Devleti’nde köleliğin kaldırılması için ciddi çabaları da olmuştur. Osmanlıyı baskılayan bu politikalar köleliğin kaldırılmasında ve bu konuda denetimlerin artmasında ciddi anlamda etkili olmuştur⁵.

Birinci dalganın yaşanmasında ayrıca Osmanlı Devleti’nin ve daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti’nin politikaları da etkili olmuştur. Bu alandaki önemli gelişmelerden biri de devletin iskân politikalarıdır. Zira bu politikaların feodal ilişkileri aşındırdığı söylenebilir. Özellikle göçmenlerin yerli halkla karışık bir biçimde yaşaması için küçük gruplar halinde yerleştirilmesi ve devlete itaati arttırmak için sülale reislerinin gruptan ayrılarak başka yerlere yerleştirilmesi (Dündar, 2002: 47) bu çerçevede düşünülebilir. Yanı sıra etnik gruplara yönelik politikalar, yurttaşlık düzenlemeleri, milliyetçilik akımı gibi daha birçok etken de geleneğin birinci dalga icadını belirlemiştir.

2-İkinci dalga geleneğin icadı: Bu icat süreci Türkiye’deki diğer topluluklarla etkileşimi arttıran, geleneksel köy yaşamından ayrılıp kentlere yerleşmeye denk gelir. Dolayısıyla “ikinci dalgayı” anlamak için “tikel veçhenin” sunduğu perspektife daha çok ihtiyaç olacaktır. Kente göç, 1950’lerle başlatılabilir. İkinci dalga başlar başlamaz kuşkusuz birinci dalganın bittiği söylenemez ancak gittikçe baskın hale geldiği söylenebilir.

Kente göç eden Çerkesler sadece diğer kimliklere mensup insanlarla karşılaşmadılar, ayrıca farklı Çerkes kimlikleri ile de karşılaştılar. Daha sonra değinileceği gibi, bu süreçte Çerkeslerin kim olduğuna dair tartışmalar, anavatanın anlamı, anavatana dönme düşüncesi, sürgün, asimilasyon,

⁵ 1840 ve 1890 yıllarını kapsayan Osmanlı köle ticaretini konu alan E. R. Toledano’nun önemli çalışması (1994) Çerkes köleliğini de ayrıntılı bir biçimde incelemektedir.

anavatanda yaşanan bağımsızlık mücadeleleri gibi pek çok konu Çerkeslerin gündemine girmiştir. İkinci dalganın baskınlığı üçüncü dalgaya bıraktığı 2000’li yıllarda artık gündemi diaspora belirleyecektir.

3-Üçüncü dalga geleneğin icadı: Küresel dünyada geleneğin değişimini anlatır. Üçüncü dalga icat, dünyanın diğer ülkelerinden olan insanlarla etkileşimi de sağlayan bir uluslararasılık içerdiği gibi sosyal medya ağlarının artan etkisi ile bir sanallık da barındırmaktadır. Dolayısıyla bu süreç kimliklerin sanal ortamda yeniden formül edilmesine de olanak sağlamıştır.

Üçüncü dalgaya anlam vermek için “tümel veçheyi” merkeze almak gerekecektir. Dünyadaki diğer diasporik topluluklardan biri olmak, diğerlerinin yaşadıklarını bilmek ve diğerleriyle ortak yönler keşfetmek ister istemez “evrensel” olan ile bağı güçlendirecektir. Ancak üçüncü dalgayı anlamak için, tümel veçhenin önemi yadsınamasa da, tümel veçhe tek başına yetmeyecektir. Zira küresel âlemde kaybolmamak için özgünlüğe ve daha iyi koşullarda yaşamak için de gerçek hayatta yan yana olunan diğer kimlik grupları ile “ortaklığa” ihtiyaç olacaktır. Tüm bunlar üçüncü dalga geleneğin icadını lehe çevirmek için, sözü edilen her üç veçheyi de kullanmayı zorunlu kılmaktadır. Bu perspektif; yaşanan ülke, köken ülke ve diasporik topluluk arasındaki ilişkilerin de daha sağlıklı olmasını sağlayabilir, dolayısıyla diasporik bilinç açısından da iyi bir göstergedir.

Diasporik olma, Çerkesleri Türkiye’deki ve tabii ki dünyadaki bazı kimliklerden ayrıca farklı da kılacaktır. Ancak aynı şekilde özellikle göçmenlik hikâyesi olan diğer bazı kimliklerle de ortaklaşacaktır. Bu durum avantajlı olabileceği gibi dezavantajlı da olabilir. Diasporik bir kimlik olarak Çerkeslik; kent yaşamının etkisi ile yeni bir sosyolojik yapıya, küresel dünyanın açtığı Çerkeslerarası etkileşimin potansiyeline ve Türkiye’nin zaman zaman alevlenen kimlikli siyasetinin bir parçası olmaya tekabül eder. Dolayısıyla diasporik olmak sadece basit bir sıfatla anılmak anlamına gelmemekte ayrıca hayati bir nitelik de taşımaktadır.

2. DİASPORA NEDİR?

Ulus devletlerin son dönemlere kadar uyguladığı “aynılaştırma politikaları”, iletişim kanallarının sınır tanımadığı küreselleşen dünyada anlamlı olmamaya başladı. Farklı toplumsal gruplar, ulus-devlet inşası sürecinde kurgulanan tek tip yurttaşlık projelerini daha görünür bir biçimde eleştirir oldular. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye de bundan nasibini aldı ve farklılıklarla ilgili yaşanan sorunlar siyasetin gündemini belirledi. Eşzamanlı bir biçimde artan kimliksel talepler ve bunların oluşturduğu sorunlara çözüm konusunda akademik çevreler de duyarsız kalmadılar. Dolayısıyla Cumhuriyet’in kurulmasından sonra adeta tabu olan farklı dinsel ve etnik kimlikler, son dönemlerde çalışmalara çok daha fazla konu olmaya başladılar. Özellikle Kürtler, Aleviler ve Gayrimüslimler konusunda geniş bir literatür oluştu. Bu üç toplumsal kesim kadar olmasa da başka etnik ve

dinsel topluluklar hakkında ve tabii ki Çerkesler hakkında da çok sayıda çalışma yapıldı.

Akademik tezlere bakıldığında son yirmi yılda, Çerkes kimliği ve Çerkeslerin sosyo-kültürel sorunları hakkında 70'in üzerinde tez yazıldığı görülür (Bingöl, 2020: 66-67). Bu çalışmalarda Çerkesleri diasporik bir kimlik olarak alıp inceleme eğilimi de artmaktadır. “Çerkesler diaspora mı?” sorusuna, teorik çalışmalardan hareketle olumlu cevap vermek ve bunu gerekçelendirmek mümkündür. “Nesnel” olarak sunulabilecek bu gerekçenin yanında daha “öznel” bir gerekçeden de söz edilebilir. Bu öznel gerekçe diaspora kavramının bazı Çerkes aydınlar tarafından Çerkesler için bilinçli bir biçimde, kimliği güçlendirecek bir strateji olarak kullanılmasıdır. Ancak Türkiye kamuoyunda “diaspora” (özellikle popüler kültürde kavrama yüklenen yanlış anlam, basın yayın organlarında çıkan bazı yorumlar ve bazı siyasilere konuyu farklı şekillerde değerlendirmelerinden dolayı⁶) negatif çağrışımlarla yüklü bir kavram olduğundan “diasporik bir kimliği savunmak kolay olmamaktadır.

Burada “diaspora” kullanılacaktır ancak öncesinde bu kavram hakkındaki “negatif” kullanımların teoriden yeterince beslenemediğini ortaya koymak için “diaspora nedir?” tartışması ile başlanacaktır. Sonrasında “Çerkesler diaspora mı?” sorusuna neden “evet” yanıtının verilebileceğine dair bir açıklamaya gidilecektir.

Alman sosyolog Robert Hettlage diaspora kavramını sosyal bilimler açısından üç farklı tanımının yapılabileceğini söyler: (1) Geniş tanımlama, (2) kategorik tanımlama ve (3) oksimoron tanımlama (Dufoix, 2013: 20-21).

(1) *Geniş tanımlamada*, tanımlanan nesne konusundan bağımsız bir biçimde ele alınır. Gelecekteki yeni durumlara da açık kapı bırakılır. G. Sheffer'in yaptığı tanım buna örnek olarak verilebilir. Ona göre ev sahibi ülkeye yerleşmiş ancak anavatan ile de sıkı maddi-manevi ilişkilerini sürdüren “göçmen kökenli azınlık etnik gruplar” modern diasporaları oluşturur. (Dufoix, 2013: 21)

(2) Bu geniş tanımlamaya karşın *kategorik tanımlama* daha sıkı sınırlar çizer ve gerçek diaspora ile gerçek olmayan diaspora arasında bir ayırım gözetmenin önemini vurgular. Sadece bir kriteri ele alıp ona göre değerlendirenler olduğu gibi birden çok kriterin olması gerektiğine de vurgu yapanlar vardır. Örneğin Y. Lacoste diaspora tanımı yapabilmek için “bir halkın büyük çoğunluğunun dağıtılmış olması gerekir” der. Bu sayı ile ilgili bir saptama değil aksine anavatandaki nüfusun oranıyla ilişkilidir. Bu durumda dışarıda bulunan 20 milyon Çinlinin anavatandaki Çinlilerle oranı düşünüldüğünde, diaspora olarak adlandırılmaz. Böyle bir hesaplamayla sadece Museviler, Filistinliler, Lübnanlılar, Ermeniler ve İrlandalılar diaspora olarak adlandırılabilirler (Dufoix, 2013: 22). Birden çok kriteri vurgu yapan W. Safran (1991: 83-84) ise diasporayı bazı ortak noktaları olan gurbetçi azınlık gruplarına özgüler. Ona göre; öncelikle bir merkezden en azından iki farklı yabancı çevreye dağılmış olmak, anavatanla kolektif bir

⁶ Bu tartışmalar için bkz. Uçar 2014a; Uçar 2014b.

hafızayla ilgiyi sürdürmek, ev sahibi ülke tarafından kabul edilmemek, geri dönüş idealini yaşatmak, anavatanın inşası ya da güvenliği konusunda kolektif bir yükümlülüğe inanmak ve anavatanla bireysel ya da kolektif ilişkileri devam ettirmek gerekir (Ayrıca bkz. Bingöl 2020: 7; Kaya: 2010).

Bu tanımlama Musevileri merkeze alarak yapılmış olan bir tanımlamadır. Dolayısıyla diaspora olarak Museviler ilk, orijinal ve en önemli örnek olarak görülür (DEİK, 2011: 4; Dufoix, 2013: 22-23; Kaya, 2010; Kaya, 2011: 27 vd; Wahlbeck, 2002: 231). Bu durum zaman ve mekânı hesaba katmadan başta belirlenmiş “en iyi örnek” düşüncesiyle hareket ettiğinden eleştirilir. Zira tarihsel açıdan kutsal kitapla bağlantı kurarak kendi diasporik durumları ile “seçilmiş halk” olmak arasında bağlantı gören Yahudilerin yaşadığı sürgün, travma ve bunun etkisiyle oluşturdukları kolektif kimlik diğer gruplara, hele hele modern diasporik gruplara hiç de örneklik teşkil etmemektedir (Reis, 2004: 44-45).

Safran’ın yaptığı sınıflandırma Ö. Wahlback için de sorun teşkil edebilecek bir yaklaşımdır. Zira Safran’ın önerdiği şey Yahudiliği diaspora için bir “ideal tip” (1991: 84) olarak görmektir ki bu da Weberyen anlamda “ideal tip”in sadece bir çözümleme aracı olduğu düşünüldüğünde, gerçekte saf haliyle bulunamayacağından, problemlidir (Wahlbeck: 2002: 231). Bunun yanında yine çokça atıf yapılan bir başka kategorik tanımlama da R. Cohen’e aittir. Cohen, birincil kimliklere dayanan bir ayırım yapar ve 5 grup belirler: kurban (Musevi, Afrikalı, Ermeni ve Filistinli)⁷, işçi özellikli (Hintli), ticari (Çinli), kültürel (Karayıplı) ve emperyal (İngiliz, Fransız, İspanyol ve Portekizli) özellikleri öne çıkarır (Anthias, 1998: 562; Dufoix, 2013: 23; Wahlbeck: 2002: 230). Bu tanımlama daha kapsayıcı görünse de küresel dünyanın çokluğuna, melezliğine ve geçişkenliğine yetecek bir açıklama sunmaz.

(3) *Oksimoran tanımlamada* ise postmodernizmin bakış açısı belirgindir. Burada kimliklerin kesin sınırlarının belirlenemeyeceğine, akışkan, merkezsiz, heterojen, melez olduğuna ve çeşitlilik barındırdığına vurgu yapılır. Modern diaspora tanımlamasında sınırların daha net çizilebildiği varsayımıyla Museviler nasıl ki temel örnekse, daha çok çeşitlilik barındıran Siyahiler ise postmodern diaspora tanımı için örnek teşkil etmektedir. (Dufoix, 2013: 23-25; ayrıca bkz. Anthias, 1998: 565-566)

Öte yandan bir insan, postmodernizm tartışmalarına uyumlu olacak bir biçimde, birden çok diasporaya da ait olabilir. Buna “çoklu diaspora” diyebiliriz. Çoklu diasporayı iki türlü anlamak mümkündür. Bunlardan ilki, aynı anda birden çok diasporik aidiyetin taşıyıcısı olmayı; ikincisi ise aynı kimlikle birden çok yerle ilişkisinin kesilmesini (genel diasporik kimliğin de dışında olmayı) anlatmaktadır.

(a) Birden çok diasporik aidiyet: son zamanlarda daha çok konuşulur olan, özellikle Avrupa’da yaşayan Türkiyeliler kastedilerek kullanılan “Türkiye diasporası” kavramı üzerinden konuyu açabiliriz. Oluşan Türkiyeli

⁷ R. Cohen kurban diaspora olarak Yahudileri, Afrikalıları, İrlandalıları, Ermenileri ve Filistinlileri neden saydığını gerekçelerini ayrıca bir makalesinde de belirtir. Bkz. Cohen, 1996: 512 vd.

diaspora tabirinin bileşenlerine bakılarak; ayrı ayrı Kürt diasporası ya da Alevi diasporası tabirleri de kullanılabilir⁸. Sadece Alevi diasporası ya da Kürt diasporası dendiğinde Türkiyeli diasporanın da dışına çıkmış olur. Örneğin Kürtler için sadece Türkiyeli Kürtleri kast etmeyen bir kullanım geliştirilmiş olur. Aynı şekilde Kürt Alevi bir diasporadan da bahsedilebilir ki o zaman da Alevi olmayan Kürtler dışarıda bırakılarak bir tanımlama yapılmış olur. Yanı sıra Müslüman bir diaspora dediğimizde bu çoklu diaspora, Türkiyeliliği aşan daha renkli bir hal alır.

(b) Mükerrer diasporik aidiyet: örnek olarak Küba'da yaşayan Yahudilerin Küba Devrimi'nden sonra Miami'de oluşturdukları diasporik grup verilebilir⁹. Küba'da bu grubun zaten bir diaspora deneyimi var ancak yaşayıp alıştıkları bir ülkeden bu sefer Miami'ye göç ediyorlar. Burada da farklı açıdan bir çoklu diaspora söz konusudur.

Şu ana kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılabilceği üzere “göç”, diaspora kimliği için çok önemli bir konudur. Ancak her diasporanın mutlaka “göç” ile ilişkisi olmakla birlikte her göç eden kişi diasporanın bir parçası olmayabilir. Hatta öyle anlaşılmaktadır ki, yaygın kanının aksine, zorunlu bir göç olmasa da diaspora mümkün olabilir. Nasıl yapılırsa yapılsın;

“...her diaspora tanımında, dışarıda kalan ancak diasporik olduğu da söylenebilecek gruplardan söz edilebilir. O zaman tanımlamanın daha kapsayıcı olması ve diasporik olduğu iddia edilen grupların hepsini de içine alması gerekir. Bu da daha gevşek bir tanımlamaya yol açar. Öyle anlaşılıyor ki bu tanımlamanın ancak 2 unsuru olabilir. Bunlardan ilki “anavatanın dışında olma” (anavatanın nasıl tanımlanabileceği ve neden, hangi koşullarda anavatanından uzak kaldığı tartışmalarına girmeden) durumudur ki bu kesinlikle bir diasporada olmazsa olmaz koşuldur. Şu ana kadar yapılan tüm tanımlamalarda bu vurgu öncelikli olarak vardır. İkinci bir unsur ise diasporik bir grup olduğuna dair bir iddianın varlığıdır. Bu iddia diasporik grubun mensuplarınca dile getirilebileceği gibi dışarıdan da o gruba atfedilebilir bir iddia olarak düşünülebilir. Bu varsayım, “grubun ne kadar bir kesiminde bilinç olduğu” tartışmasını da anlamsız kılacağından işlevsel görülmektedir.” (Uçar, 2014c: 92).

Diaspora olmak için göç etmek, anavatanın dışında olmak tek başına yeterli değildir. Gelinen yeni vatanda kurulan düzen ve bu düzende alınan rol de belirleyici olmaktadır. Bu düzenin belirleyicisi olmak diasporik bir kimliğe mensup olmamak anlamına gelmektedir. Örneğin Türkiye'deki Türklerin Orta Asya'dan göç etmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Avustralya'da ya da Yeni Zelanda'da yaşayan beyaz Protestanların Avrupa'dan göç etmesi onları diaspora olarak tanımlamaya yetmez. Bu çerçevede her halükârda göç zorunlu bir koşul iken yeterli bir koşul olamayacaktır ve ikinci unsur olan “diasporik olma iddiası” ilk koşulu tamamlayacaktır.

⁸ Türkiye/Türk, Kürt, Alevi diasporaları üzerinden yapılan tanımlama ve tartışmalar için bkz. (Alinia, 2004; Başer, 2013; DEİK, 2011; Khayati, 2009; Sakman, 2015; Telli, 2018; Uçar, 2014b; Uçar, 2014c; Uçar, 2017)

⁹ Bu grubu konu alarak onlar için “multiple diasporas/çoklu diaspora” tabirini kullanan bir etkinlik haberi için bkz. (Florida International University, 2014)

Bu çalışmada, diasporanın minimum iki koşulu (anavatanda olmamak ve diasporik bilinç) olması gerektiği tespiti benimsenmiştir. Gerçekten de bu iki özellik büyük oranda açıklayıcıdır. Ancak tanımlama konusunda alanda yapılan çok farklı tartışmaların olduğu hatta diaspora kavramının kullanımını anlamsız kılacak, flulaştıracak kullanımlarla da karşılaşılabilceği hesaplanmalıdır. Bu durumu “diasporanın diasporası” biçiminde ele alan R. Brubaker “anavatandan başka yerlere dağılma” biçiminde açıklanan klasik “diaspora” tanımını diaspora terimine uyarlayarak biraz da ironik bir dille konuyu değerlendirir. Ona göre “anlam, kavram ve disiplin alanı içinde diasporanın anlamının dağılmış olduğu” söylenebilir. Anavatanla bağları süren gruplar üzerinden düşünüldüğünde kavramın göçmenleri ve göçmen işçileri kapsadığı vurgulanır. Ancak anavatanla bağları daha zayıf görülen transetnik ve sınıraşırı dilsel kategoriler (Frankofonlar, Anglofonlar gibi) ve daha karmaşık görülen küresel dinsel topluluklar (Hindular, Sihler, Müslümanlar, Katolikler gibi) için de bu kavram aynı şekilde kullanılabilir. İtalyanlar gibi bazı göçmen gruplar, asimile dahi olsalar, onları tanımlarken diaspora kavramının kullanılabilmesine rastlanır. Diğer taraftan daha bulanık görülen bazı diaspora grupları da hem akademik arenada hem de popüler medyada yer bulabilmektedir (örneğin Dixie¹⁰ diasporası, Yankee¹¹ diasporası, liberal diaspora, muhafazakâr diaspora, gey diasporası, köktenci diaspora, terörist diaspora gibi) (Brubaker, 2005: 1-3).

Oluşturulan bu teorik çerçeve ile birlikte, artık Robert Hettlage'nin yaptığı her üç tanımlama türüne ve diaspora tanımı yapan farklı düşünürlerin tanımlamalarına¹² göre Türkiye Çerkesleri ele alınabilir.

3.ÇERKES DİASPORASI VE DİASPORALAŞMA

Hettlage'nin, yukarıda sözü edilen, geniş tanımlaması ve buna uygun olan Sheffer'in açıklamaları Çerkesler'in durumuna doğrudan uyar. Zira Çerkesler de başka bir ülkeye yerleşmiş, anavatanları ile ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Anavatan ile ilişkilerin niteliği, 1990 öncesinde ve sonrasında oldukça farklıdır. Çünkü önceleri anavatan sadece kurgusal bir anlam taşıırken, 90 sonrasında hem ziyaret edilebilir hem de işbirliği yapılabilir bir vatana dönüşmüştür. Dolayısıyla maddi-manevi birçok boyutta işbirliği mümkün olmuştur.

Geniş tanımlamaya karşın daha sıkı sınırlar çizen *kategorik tanımlama* ışığında hem tekli hem de çoklu kriter uygulayanlar açısından da Çerkeslere bakılabilir.

-Lacoste'nin diaspora diyebilmek için “bir halkın büyük çoğunluğunun dağıtılmış” olması gerekir dediği kriteri, her bakımdan Çerkesleri de anlatmaktadır. Gerçekten de anavatanda kalanların oranı çok azdır. Bu çerçevede onun Museviler, Filistinliler, Lübnanlılar, Ermeniler ve

¹⁰ ABD'nin Güneydoğu eyaletlerinden olanlar için kullanılan bir tabir.

¹¹ ABD'nin Kuzey eyaletlerinden olanlar için kullanılan bir tabir

¹² Farklı Diaspora tanımları ve tartışmalar için bkz. (Uçar, 2014b).

İrlandalılarından oluşan diaspora grupları listesine Çerkesleri de eklemek gerekir.

-Safran'ın Musevileri merkeze alarak yaptığı tanımlamada altı unsur vardı. Bu unsurların en az beş tanesi Çerkesleri kapsar. İki farklı yabancı çevreye dağılıma ve anavatanla (kolektif bir hafızayla) ilginin sürmesi konuları oldukça nettir. Geri dönüş ideali, anavatanın inşası ve anavatanla ilişkilerin sürdürülmesi meseleleri ise konjektürel olarak değişen şiddette de olsa günümüzde kendisini çok daha fazla göstermektedir. Son kalan kriter olan “ev sahibi ülke tarafından kabul edilmeme” durumu ise birçok kişinin hatta bazı Çerkeslerin de itiraz edebileceği bir unsurdur. Ancak geniş kapsamda düşünüldüğünde, farklı etnik kimliklere mensubiyetin Cumhuriyet döneminde zaman zaman sıkıntılı görüldüğü dolayısıyla bu kriterin de anlamlı olduğu söylenebilir¹³.

-Cohen'in “kurban diasporası” tanımı da zorla yerlerinden edilmiş olan Çerkeslere uymaktadır. Dolayısıyla Yahudi, Afrikalı, İrlandalı, Ermeni ve Filistinlileri kapsayan bu sınıflandırmanın da içine Çerkesler çok rahat bir biçimde yerleştirilebilir.

Postmodernizmin bakış açısını yansıtan *Oksimoran tanımlama* her halükârda Çerkeslerin diaspora olduğunu belirtirken, genel bir “Çerkesler” tanımıyla da yetinmeyecek; Adige ya da Abhaz diasporası, Almanya’da yaşayan Türkiyeli Çerkesler diasporası gibi daha alt diasporik gruplardan ya da çoklu diasporik aidiyetlerden de söz edebilecektir. Ayrıca Wahlbeck gibi yazarların ulus devletin “içinde ya da arasında olan bir ilişkiden ziyade ötesinde ve üzerinde” bir ilişkiye gönderme yaptığı etnik bağların (Wahlbeck: 2002: 223-224) yeni ilişkileri açısından da Çerkesler önemli bir örnektir. Her ne kadar Çerkes diasporasının en önemli nüfusu Türkiye’de olsa da birçok ülkeye yayılan Çerkes nüfusunun sorunları ve tartışmaları her halükârda ulus-üstüdür ve uluslararasıdır.

Görüldüğü gibi ciddi eleştirilere tabi tutulsalar da hem dar tanımlamalara hem de geniş tanımlamalara göre Çerkeslerin bir diaspora olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu savı güçlendiren bir başka unsur da çok sayıda Çerkesin, Çerkesleri diaspora olarak görmeleridir¹⁴ ki bu da “diasporik bilince” işaret eder.

Çerkeslerin kendilerini diaspora olarak görmeleri diasporik bir bilince işaret etmekle birlikte, bu bilincin oluşması bir süreçtir. Öyle anlaşılıyor ki bu süreç halen devam etmektedir. Çerkeslerin kurdukları örgütler tarihsel süreçte Çerkeslerin kendilerini hangi dönemlerde nasıl tanımladıklarını ve diaspora aşamasına nasıl ulaştıklarını gösterir.

Osmanlı topraklarında yaşayan Çerkesler, sürgün sonrasında *birinci dalga gelenegın icadını* yaşarken, “Çerkes” ismini kullanarak bazı

¹³ Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Çerkes kimliğinin sorun olarak algılanması arasında kurulan bir ilişki için bkz. (Kaya, 2005).

¹⁴ Çerkesleri diaspora olarak gören Çerkesler oldukça yaygındır. Bazı örnekler için bkz. (Alankuş, 1999; Karadaş, 2009; Karayel, 2010; Natko, 2009). Ayrıca Çerkeslere ait çok sayıda internet sitesinde “diaspora” başlıklarına rastlanmaktadır. Örnek olarak kafeve, İstanbul Kafkas Kültür Deneği ve KafFed’in sayfalarına bakılabilir.

oluşumlara da imza atmışlardır. 1908 yılında kurulan “Çerkes İttihâd ve Teâvün Cemiyeti” bunun ilk örneğidir. Bunun dışında “Çerkes Teavün Mektebi”, “Çerkes Kadınları Teâvün Cemiyeti” ve “Çerkes Numune Mektebi” Çerkes isminin kullanılmasına örnek teşkil etmektedir. Yine Osmanlı döneminde kurulan ve “Kafkasyalığa” atıf yapan yapılar da vardır. Bunlara “Şimali Kafkas Cemiyeti” ve “Kafkas Teali Cemiyeti” örnek olarak verilebilir. Cumhuriyet’e geçişle birlikte, Osmanlı döneminden kalan -diğer etnik örgütlenmelerde olduğu gibi- Çerkeslere ait olup halen ayakta durabilen sivil örgütlerin de kapatıldığı görülür. 1940’larda ise bazı gelişmeler olmuş, sivil alana bir hareketlilik gelmiştir. Ancak yeni dönemde artık Osmanlı zamanından farklı olarak etnik adlandırmaların kullanılmadığı görülecektir.

Şehre daha çok göç etmekle geleneksel yaşamın daha hızlı değiştiği 1950’ler *ikinci dalga geleneğin icadına* işaret eder. Bu dönemde, 1951’de “Kuzey Kafkasya Türk Kültür ve Yardım Derneği”, Çerkeslerin etkisi ile kurulur. Daha sonra kurulan dernek ve birliklerin de coğrafi bir niteleme olan “Kafkas” ismini kullandıklarına şahit olunur. Bu durum 2000 yılına kadar devam eder. 2000 yılında “Demokratik Çerkes Platformu” resmi bir yapıda olmasa da örgütlenir. Bu oluşum, Cumhuriyet döneminde Çerkes tabirini kullanan ilk yapıdır. 2012 yılında kurulan “İstanbul Çerkes Derneği” ise Çerkes ismini kullanan ilk resmi sivil toplum kuruluşu olarak kendisini gösterir (Çerkeslerin kurdukları sivil toplum örgütleri için bkz. Besleney, 2014: 57 vd.; Bingöl, 2020: 28 vd.; Gide, 2014; Güçtekin 2013; Kaya 2011: 106 vd.).

İkinci dalga geleneğin icadının devam ettiği 1970’ler, Çerkesler için diğer etnik kimliklerle daha çok kaynaşma anlamına da gelmektedir. Tikel ile kurulan bu bağın sonucunda, 1970’lerde ayrıca Çerkesler için ideolojik bir kırılma da yaşanmış ve diasporalaşma adına önemli bir adım atılmıştır. Çerkes örgütlenmesi içinde anayurtta yaşayanlara ilgi artmış ve “muhaceret”te yaşayanlarla anayurtta kalanlar karşılaştırması yapılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar, asimilasyondan kurtulmak için anayurda gitme düşüncesini de gündeme taşımış, dönemin hayali anayurdu 1990’lara geldiğinde Sovyetlerin yıkılması ile birlikte “hayali” olmaktan çıkmış, etekemiğe bürünmüştür (Taymaz, 2005). Tam da bu dönemde zorla yerinden edilmeyi anlatan “sürgün” olma halinden, kimlik bilinci daha yüksek, asimilasyona karşı koymaya yarayabilecek “diaspora” olma halini kabul etmenin şartları oluşmuştur¹⁵.

Her ne kadar diaspora kavramını benimseme 2000’li yıllara denk gelse de (Akdeniz Göker, 2018: 94), 1970’lerde başlayan sürecin kritik işlevi unutulmamalıdır. Böylece, yukarıda verilen bazı örneklerde de görüldüğü üzere, çok sayıda Çerkes aydını diaspora kimliğini Çerkeslerin asimilasyonunu önleyecek bir kavram olarak düşünüp savunmaya başlamıştır. 2000’li yıllar kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasını da

¹⁵ 1990’larda başlayan diaspora tartışması için bkz. Alankuş, 1997; Taymaz, 1998

sağlayacak, böylece Çerkesler için diğer ülkelerde yaşayan Çerkeslerle iletişim kurmanın imkânları da artacaktır. Bu dönem, anlaşılabilceği üzere artık *üçüncü dalga geleneğin icadı* dönemidir.

4. DEĞERLENDİRME: DİASPORA OLARAK YAŞAMAK

Diasporik bir kimliğe sahip olmak bazı avantajlar ve dezavantajlar barındırır. En önemli avantajı grupta bir farkındalık oluşturmaktır. Grubu mobilize etmek, anavatanla ilişkilerini canlı tutmakla doğrudan ilişkilidir. Bu farkındalıkla hareket eden grup politik bir güce de sahip olur. Hatta bu gücün iki tarafta da geçerli olduğu söylenebilir. Örneğin Ermeni diasporası Fransa’da olduğu gibi Ermenistan’da da politik bir güce sahiptir.

Aynı şekilde diasporik grup köken ülke ile yaşanan ülke arasında sağlıklı politik ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde de çok önemli roller oynayabilir. Her iki ülkenin dilini konuşmak, kültürünü bilmek, politik ve ekonomik ilişki ağlarının içinde olmak bu rolün kilit noktasıdır. Geliştirilen ilişkilerden öncelikle, diasporarık kimliğe sahip olan gruplar avantajlı çıksa da her iki ülke için de önemli “kazan-kazan” fırsatlarının olduğu göz ardı edilmemelidir.

Avantajların altı çizildikçe küresel dünyada diasporik ağlara verilen önem de büyümektedir. Diasporik bilince sahip olmayan gruplara bu bilincin aşılması köken ülkenin/anavatanın yöneticilerinin önemli bir işi haline gelmektedir¹⁶. Ancak Çerkesler için durum biraz daha karmaşıktır zira Çerkeslerin çok büyük bir kısmı anavatanın dışındadır ve anavatanda da “yabancıların” etkisi oldukça fazladır¹⁷. Durum böyle olunca, oransal olarak çok daha fazla olan Türkiye Çerkeslerine daha fazla iş düşmektedir.

Diaspora, köken ülkeye karşı duyarlı olduğundan, köken ülkenin yaşadığı bazı sorunların çözülmesinde ya da en kötü ihtimalle gündeme getirilmesinde önemli roller oynayabilir. Örneğin savaşların ya da iç çatışmaların yaşandığı yerlerde diaspora, yaşanan yerden hareketle dünya kamuoyunu harekete geçirebilir. Doğu Türkistan’da Çin’le yaşanan sorunları, buldukları Türkiye ya da Amerika gibi yerlerden dile getirmeye çalışan Uygurlar tam da bunu yapmaktadırlar. Çerkeslerin Türkiye başta olmak üzere yaşadıkları yerlerde Çeçen-Rus ve Abhaz-Gürcü savaşlarında yaptıkları¹⁸ çalışmalar da buna örnek olarak verilebilir.

Aynı şekilde felaketlerin yaşandığı yerlere yapılacak geleneksel “insani yardım” konusunda da diasporik gruplar ilginç açılımlar sağlayabilir. Bir doğal felaket esnasında diasporik grup doğrudan yardımların yanı sıra, bölgeyi iyi bilen gönüllüleri bulabilir, bölge ve nüfus hakkında ilk bilgileri sağlayabilir, kitle iletişim araçlarının daha sağlıklı kullanılmasına aracılık edebilir ve felaketin son bulması için önemli ağlar oluşturabilir (King ve Grullon, 2013).

¹⁶ Türkiyeli bir diaspora oluşturma çabası için bkz. (Uçar, 2014b)

¹⁷ Bu konuda kısa bir değerlendirme için bkz. (Khatazhuko, 2013)

¹⁸ Çeçen-Rus ve Abhaz-Gürcü savaşları ayrıca Çerkeslerin içinde de bazı kırılmalara ve yol ayrımlarına neden olmuştur. Çerkes kimliğinin tanımını değiştiren bu olaylar hakkında bkz. (Kaya, 2011: 109 vd.).

Diasporik gruplar, genellikle köken ülkeye göre daha gelişmiş ülkelerde yaşadıkları için anavatanın gelişmesinde ciddi rol oynayabilirler. Gelişmiş ülkelerin paylaşmak istemeyeceği teknolojik transferler başta olmak üzere birçok transferin, diasporik grup tarafından daha rahat yapılabileceği görülür. Ayrıca sermaye transferi, eğitim ve kültür alanındaki gelişmeleri anavatana götürme gibi pek çok olumlu paylaşıma daha değinilebilir (bkz. Uçar, 2014b: 4432). Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin özellikle “iş kurma” konusunda bazı girişimlerine rastlanmaktadır.

Diaspora olmanın dezavantajlarına gelindiğinde en büyük dezavantaj, bulunulan yere yüklenen anlamla birlikte ikincil bir konuma itilme riskidir. Bu tartışma Türkiye’de zaman zaman alevlenen “asli unsur”¹⁹ olup olmama tartışmaları ile iç içedir. Gerçekten de diasporik gruba bakıp “onları her an gidecek kişiler olarak kodlamak,... onlara her an “öteki” olduklarını hissettirmek...hiçbir zaman “oralı” olamayacaklarını ima etmek, asli unsur olmadıklarını söylemek...” ciddi sorunlara yol açabilir. Ayrımcılık politikaları “diasporaya mensup olanları doğrudan etkilemekte, onları geçici, sadakati olmayan ya da her an gidebilir gruplar olarak” anlamlandırmaktadır (Uçar, 2014c: 93).

Avantajların ve dezavantajların bilincinde olan Türkiyeli Çerkesler için asıl problem, öyle anlaşılıyor ki, yok olup gitmek/asimile olmak korkusudur. Bu asimilasyon sadece yaşanan ülke için değil anavatan için de geçerlidir. Bunun en önemli göstergesi de Çerkesce’nin hem anavatanda hem de diasporada bazı tehlikelerle karşı karşıya kalmasıdır²⁰. Tüm bunlar düşünüldüğünde diaspora olmanın Çerkesleri iki açıdan güdülediği söylenebilir:

1.Diasporik bilinç Türkiye’de asimilasyonu önleyebilir. Burada kalıcı olmama/geri dönme düşüncesi (her ne kadar gerçeklikle bağı zayıf olsa da bir araç olarak) gidilecek anavatanı merkeze yerleştirmektedir. Bunun sonucunda onunla kurulacak dilsel ve kültürel bağları zorunlu kılmaktadır.

2.Diasporik bilinç en büyük Çerkes nüfusunu barındıran Türkiye Cumhuriyeti’nin karmakarışık olan Çerkes coğrafyası için bir şey yapmasını sağlayabilir. Bunun için Türkiye ile ilişkilerin iyi tutulması çok önemlidir. Anavatan için bir şey yapma düşüncesi sayısal çokluktan dolayı Türkiye üzerinden çok daha anlamlı olacaktır.

“Çerkes diasporası” nitelemesi çok anlamlı olmakla birlikte, Çerkesliğin tarihsel bir tanımlama olduğu ve sürekli değişebildiği göz ardı

¹⁹ Bu konuda Çerkeslerin dışlandığına dair bir görüş için bkz. (Karadaş, 2009: 19vd.)

²⁰ Konya’nın Sarayönü ilçesine bağlı Ertuğrul Mahallesi’nde yapılan bir araştırmada; 130 yıl önce buraya Çerkeslerin yerleştiği, gelen insanların torunlarının halen mahallede yaşadığı, Çerkes olmayanların mahalleye pek yerleşmediği ancak buna rağmen bugün Çerkesce olarak anılan Kabartay ve Adige dilleri diğerlerinden daha iyi bir konumda gibi görüneler de (Salminen, 2007: 227), tüm Çerkes dilleri açısından belli düzeylerde sorun olduğu söylenebilir (Çerkes dillerinin Kafkasya’daki ve Türkiye’deki durumları ile ilgili bkz. UNESCO, 2021). Çerkes dillerinin kaybolmakta olduğuna dair kaygılar sıklıkla dile getirilir. Ancak Çerkes dillerinden olan Ubuhaç’a’nın çok daha hazin bir öyküsü vardır. 1864 Sürgünü ile Türkiye’ye yerleşen ve sayıları 50 bini bulan Ubuhaç zamanla dillerini unutmuşlar ve bu dili kullanan son insan da 1992’de vefat etmiştir (Salminen, 2007: 273). Ayrıca Çerkes dilleri ile ilgili temel sorunlar ve genel bir perspektif için bkz. (Chirikba, 2006).

edilmemelidir. Zira aynı durumda olan her grup gibi Çerkesleri de bölerek ya da başka gruplara eklemleyerek yeni tanımlamalara gitmek her zaman mümkün olacaktır. Bu çerçevede “Çerkes diasporası” tanımı yapıldığında hangi dönemde yapıldığı oldukça önemlidir. Çünkü daha sonra da üzerinde durulacağı gibi, “Çerkes” üst-kimliği tarihsel süreç içinde (ve tabii ki farklı ideolojik ve politik tercihe sahip olan kişiler için de) oldukça farklı anlamlar içeregelmiştir. Örneğin Çeçenler önceleri her halükârda Çerkes olarak görülürken günümüzde daha az kişi tarafından “Çerkes” olarak görülmektedirler. Aynı şekilde Adigeler ile Abazaların anavatan düşünüldüğünde çıkarları farklılaşmış olduğundan halen Çerkes üst kimliği içinde birlikte değerlendirilip değerlendirilmeyecekleri artık şüphelidir.

Bu durum Batı Avrupa’da yaşayan “Türkiyeli diaspora” tanımlamasına oldukça benzemektedir. Zira bir Türkiyeli diaspora tanımı yapmak mı yoksa bunun yerine Türk, Kürt, Alevi diasporaları tabirlerini ayrı ayrı kullanmak mı daha doğru olacaktır? Acaba bir İslam diasporasından söz edilse ve “Türkiyeliler” bunun içine yerleştirilse olmaz mı? Ya da daha geniş bir biçimde Batı’da yaşayan göçmenlerin sorunlarının ortaklığı üzerinden hareket edilerek “Doğulular diasporası” dense daha mı doğru olacaktır?

Aslında tüm bu sorular tarihsel süreçte konjektüre de bağlı bir biçimde kendisine taraftar bulabilir. Örneğin Batı Avrupa’da yaşayan Kürt diasporası tanımı, Kürlerin kendilerine has deneyimleri ve sadece Türkiye’den gelmedikleri, İran, Irak, Suriye ve eski Sovyetler Birliği’nden gelen Kürtler’in de mevcut olduğu düşünülerek yapılabilir. Aynı şekilde Kürt diasporası yerine Kürtlerin, Türkiyeli diaspora ya da İranlı diaspora içindeki yerleri (yaşanan sorunların paralellığı düşünülerek) tanımlanabilir.

Çerkes diasporasının önünde ayakları yere basan ancak birbirine karşı iki seçenek durmaktadır. İlki daha kapsayıcı olan bir yol; tüm Kafkasya’yı kapsayamasa da tüm Kuzey Kafkasya’yı kapsama iddiasını sürdürmektir. İkincisi ise kapsamını dar tutup Adige olmaya odaklanmaktır. Her iki tercihin de pratik bazı sonuçları, güçlü ve zayıf yanları bulunmaktadır. Ancak öyle anlaşılmaktadır ki düşünceler gerçek hayata aktarıldığında, kısa ve orta vadede bu iki uç tutumun arasında olmaya devam edilecektir. Bu tercih; diasporik olup olmamaktan bağımsız bir biçimde, kimliğin içindeki mücadeleler ve kimliğin dışında olup ona etki eden güçler tarafından şekillendirilecek bir konudur. Tercih ne olursa olsun Çerkesler kendilerini anavatanın dışında hissettikleri sürece ve buna bağlı bir biçimde Çerkes kaldıkları sürece (tanımı gereği) diaspora olmaya devam edeceklerdir.

O zaman Çerkes diasporası tanımı her halükârda anlamlıdır ancak hangi konjonktürde ve hangi mekânda kullanıldığı da önemlidir. Tüm Dünya Çerkeslerini kapsayan çabalar (Çerkeslik nasıl tanımlanırsa tanımlansın) her ne kadar mümkün olsa da yerel sorunları görünmez kılacağından asimilasyona karşı bir politika geliştirmeyi zorlaştırabilir. Çünkü Çerkeslerin kim olduğu sorusu başta olmak üzere, birçok konu üst-kimlik olarak Çerkesliği alarak çözülecek gibi değildir. Bu konu hakkında Çerkeslerin tutumu ve kararları, Çerkes diasporasının potansiyelini ne kadar dışarı

yansıtacağını da göstereceğinden önemlidir. Onun için konuyu biraz açmakta yarar olacaktır.

Bugün Kuzey Kafkasya'ya bakıldığında yakın geçmişte yaşanan pek çok göç hareketinin olduğu tespit edilebilir. Özellikle bölgeye yerleşmiş bazı halkların mensup oldukları etnik grubun, başka yerlerde daha yoğun yaşadığı gerekçe gösterilerek “yerli” olmadıkları söylenebilir. Örneğin Rus Kazakları, Ruslar, Beyaz Ruslar, Ukraynalılar, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler bu gruba dâhildir. Bazıları daha sonra göç etse de “oralı” olarak görülen çok sayıda etnik grup da vardır. Bunlar ise Adige-Abhazlar, Çeçen-İnguşlar, Dağıstan bölgesinde yaşayanlar (Andi, Avar, Lak, Lezgi gibi), Turani/Türk kökenliler (Karaçay, Balkar, Nogay, Kumuklar) ve İrani kökenlilerden (Osetlerden) meydana gelmektedir (Aslan, 2005: 61 vd.; Tavkul: 1999). Peki, bu olgu ile birlikte düşünüldüğünde etnik bağlara bakılarak Çerkesleri tüm Kuzey Kafkasyalılar olarak görmek mümkün mü?

Aslında Türkiye’de yaşayan insanların çoğu için bu böyledir. Ancak Kafkasya’da yaşayanlar için bu kullanım, oranın bölünmüş siyasi yapısından dolayı sadece Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti’nde yaşayanlar için geçerlidir. Tarihsel olarak bakıldığında Çerkesler, kendilerini “Adige” olarak adlandıırırlar ancak bugün daha dar kapsamlı bir şekilde Adige Cumhuriyeti’nden olanlara bu isim verilir. Her halükârda dil dâhil Adigelere çok yakın olan Kabardeyler, Adige Cumhuriyeti’nden farklı bir Kabardin-Balkar Cumhuriyeti’nin mensuplarıdır. Üstelik Türkiye dâhil birçok yerde Abazalar Adigelere oldukça yakın olmalarına rağmen kendilerini Çerkes olarak değil de daha çok Abaza olarak adlandırmayı tercih ediyorlar (Aslan, 2005: 62). Görüldüğü gibi genel bir Çerkes tanımlaması bazı sorunlar barındırmaktadır.

XVII. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı’da Çerkes tabiri Kuzey Kafkasyalı tüm Müslümanlar için kullanılmaktaydı (Kaya, 2007). Daha önce de belirtildiği gibi Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren farklı etnik kimliklere karşı duyulan şüphe, adlandırma sorununa Cumhuriyet tarafında da onaylanabilecek farklı bir çözüm bulmaya zorlamıştı. Bu çerçevede etnik bir adlandırma olan ‘Çerkes’ sözcüğü yerine mekâna atıfta bulunan “Kafkas” veya “Kuzey Kafkas” gibi adlandırmalar kamusal alanda kullanılmaya başlandı. Bunun için etnik kökenleri ayrı da olsa kamusal görünürlük (özellikle dernekleşme) ‘Kafkas’ kelimesi çerçevesinde oldu. Durum böyle olunca Kırım Türkleri, Dağıstan Türkleri, Karaçay Türkleri, Balkar Türkleri, Adigey Çerkesleri, Kabartey Çerkesleri, Abhazlar, Çeçenler ve diğer tüm Kuzey Kafkasyalı gruplara 60’lı yıllarda örgütlenme imkânı doğduğunda ‘Kafkas’ üst kimliği anlamlı göründü. Zamanla Çerkes üst kimliği “tüm Kuzey Kafkasyalılar” için değil de daha dar bir anlamda kullanılacaktır. Bunda 1980’li yıllarda Türk milliyetçiliğine karşı Adigey, Abhaz ve Çeçen grupların Çerkes kimliğine yaptıkları vurgunun etkisi yadsınamaz. Ardından Türk kökenli grupların Çerkeslerden kendilerini ayırma eğilimleri, o dönemin milliyetçilik akımları ile görünür oldu. 1990’larda ise Sovyetlerin çökmesi ile oluşan dengelerde Abaza-Gürcü ve Çeçen-Rus savaşları

Çerkeslik tanımlarını daha çok belirledi. Çeçenlerin mücadelesine destek veren Adige-Abaza gruplar, Çeçenlerin Gürcülerle ilişkileri nedeniyle daha sonra bu konuyla ilgilenmemeye başladılar. Böylece Çeçenler ve Dağıstanlılar da daha çok “Çerkes” tanımının dışında bırakıldılar (Kaya, 2007). Günümüzde de Abaza-Adige farklılaşması ve yukarıda anlatılanlardan da çıkarsanabileceği gibi Adigeler için de ayrışmalar gözlenebilmektedir.

Diğer taraftan Rusya’yı nasıl anlamlandırmak gerektiği konusu da tartışmalıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri “Komünist Rusya’ya” karşı duyarlı olan Çerkesler şimdi başka bir durumla karşı karşıya geldiler. Gürcistan’dan bağımsızlığını ilan eden Abhazya, Ruslarla iyi ilişkiler geliştirdi. Ancak geleneksel düşman olan ve sürgüne neden olan Rusya kurgusu kafa karışıklığına neden oldu. Rusya’yı düşman olarak görmek Abhazlar için başka bir anlama gelmektedir. Ancak Adigeler ve diğer unsurlar için mesele farklı olabilmektedir.

Anayurtla iletişim ve ulaşım imkânları arttıkça “anayurdun” neresi olduğuna dair bazı karışıklıklar da çıktı. Bu durumun özellikle anayurdun hayali olmaktan çıkıp somutlaşması ile birlikte bir soruna dönüştüğü söylenmelidir. Çerkesler her ne kadar diasporada daha çok “Kuzey Kafkasya” üzerinden bir anayurt tahayyül etseler de²¹, gerçek anayurt çok parçalıdır. Hatta daha dar anlamda düşünüldüğünde, mesela Adige gruplar ele alındığında bile, durum aynıdır.

İdeolojik farklılıklar ve bu farklılıkların STK’lara yansımaları konusu da Çerkesliğin ne olduğuna dair tartışmaların bir parçasıdır. Özellikle liberal/sol/seküler gruplarla İslamcı gruplar arasında bir çekişme görülebilir. Aynı şekilde farklı Çerkes boyları arasındaki rekabetler tek bir diaspora düşüncesini sorgulamayı sağlamaktadır.

Tüm bu anlatılanlar üst-kimlik olarak Çerkesliği anlamsız kılmaz. Zira her kimliğin kurgusalılığı düşünüldüğünde etniklikten, dinden ve dilden bağımsız bir biçimde kültürünün ve geleneğinin benzerliği vurgusu oldukça kabul görmektedir ve bu pekâlâ ortak bir diasporik kimliği de kurabilir. Ancak bunun zorlukları da ortadadır. Sonuçta diasporik bir kimlik olarak Çerkeslik vardır ve bu kimlik sadece bu kimliğin mensupları için değil, Türkiye ve Çerkeslerin yaşadığı diğer ülkeler için de olumlu bir potansiyel taşımaktadır.

Sonuç

Nijeryalı yazar Chimamanda Ngozi Adichie (2009), “tek hikâyenin tehlikesi”nden bahsederken, özellikle bazı kimliklere mensup olanların nasıl

²¹ Bu konuyu çarpıcı bir şekilde ortaya koyan bir örneğe bizzat şahit olunmuştur. Abhazya Cumhuriyeti Demografya Bakanı Zurap Adleyba Aralık 2011’de Çorum’a ziyareti esnasında bir konferans verdi. Konferans esnasında anavatana dönüş için yapılabilecek bazı kolaylıklardan bahsetti. Ancak bu kolaylıkların sadece Abhazlara özgü olduğunu anlayan ve çok büyük bir kısmını Adigelerin oluşturduğu dinleyicilerin yaşadığı hayal kırıklığı, sordukları sorulara da yansımış, anavatanın Bakan için sadece Abhazya olduğuna şaşırmışlardı.

önyargılara maruz kaldığının altını çizer. Birileri hakkında tek hikâyeye oluşturmak; onların sadece bir yönünü öne çıkarmak, diğer yönlerini görmezden gelmek, onların yaşadıklarının nedenlerinden hiç söz etmeden sadece sonuçlarından söz etmek ve onlara daha güçlü olanların/hâkim olanların gözünden bakmak şeklinde somutlaşmaktadır. Adichie'nin çarpıcı bir biçimde ve özellikle Afrika hakkında anlattığı tek hikâyeler daha çok dışarıdan anlatılan ve maruz kalınan, önyargıların ürünü olan tek hikâyelerdir. Bu hikâyeler insanı itibarsızlaştırır, insanların birbirlerini eşit görmelerini engeller ve insanlar arasındaki benzerliklerden çok farklılıkları öne çıkarır.

Türkiye'de farklı bir etnik gruba mensubiyetin dillendirilmesi her zaman sorun olmuştur. Bu alanda Çerkeslerin paradoksal bir biçimde, "birden çok tek hikâyesi" vardır. Üstelik bu tek hikâyelerden bazıları kimliğin içerisinden kurulmaktadır.

Örneğin yaygın tek hikâyelerden biri "muhalif olmamadır". Gerçekten de birçok Çerkes, bazen övünme vesilesi bazen de Çerkeslerin durumunu tespit etmek amacı ile "muhalif" olmamanın altını çizer²². Çok sayıda Çerkesin kendisini anlatırken "muhalif olmama" sıfatını kullanması aslında icat edilen bir gelenek olarak anlaşılabilir. Bu gelenek, tarihsel köklerden ya da yaşanan gerçekliklerden de beslenmektedir. Bunun en güzel anlatımı/kurgusu da Osmanlıların sürgün edilen Çerkesleri kabul etmesi ve bunun bazı Çerkesler tarafından gerekçelendirilmesinde bulunabilir. Kadir Natho'nun Nihat Berzeg'e dayandırarak Osmanlı İmparatorluğunun Çerkesleri kabul etmesi anlatımı/tespitleri anlatmaya çalıştığımız konunun delillerini vermektedir. Bu anlatıma göre özellikle göç eden Çerkeslerin Osmanlı askeri kuvvetini güçlendireceği, Müslüman nüfusun oranını arttıracığı ve merkezi otoritenin zaafa uğradığı yerlerde bu otoriteye katkı sağlayacağından dolayı (Natho, 2009: 348)²³ Çerkesler kabul edilmiştir. Bu durum "zaten devlet otoritesine katkı sunmak için gelindiği" söylemine destek sunmakta ve adeta "muhalif olmama" konusunda ikna edilmeyi sağlayacak bir geleneğe dönüşmektedir. Çerkeslerin Osmanlı Devleti'ne sürgün edilmeleri de bu çerçevede okunmakta ve Çerkeslik ilk dönemlerden itibaren özellikle devletin güvenlik gücü olma, sarayın koruyucusu olma, devlet için sorun oluşturan bölgelerde tampon oluşturma gibi görevlerle birlikte anılmaktadır.

Ancak bu Çerkeslerin "tek hikâyesi" değildir. Zira Çerkeslerin Osmanlı devletine bağlılığı ve devlete hizmet eden önemli Çerkesler konusuna değinen Natho'nun oluşturduğu listede bile (2009: 352 vd.). "çoklu hikâyelere" rastlamak mümkündür. Osmanlı'da padişaha ve Cumhuriyet döneminde bazı uygulamalara başkaldıran, itaat eden, komplo düzenleyen, komploları bozan, başkaldıran, başkaldıranlarla savaşan,

²² Bunun tam aksi bir biçimde Kürtler ve Alevilerin özellikle politik özneleri, çoğu zaman muhalif olmaya olumu anlamlar yüklerler. Bu durum Çerkes kimliğini diğer kimliklerle karşılaştırılırken göz ardı edilmemelidir.

²³ Bu üç gerekçenin yanı sıra, Osmanlı'nın tarımla uğraşacak nüfusunu artırma isteği ve Çerkeslerin bataklikları kurutup tarım arazilerini geliştirmesi de sayılır.

padişahçı olan, padişaha karşı çıkan, anlaşmalar imzalayan, anlaşmalara karşı çıkan, milliyetçi olan, sıkı Kemalist olan, İslamcı olan, Batıcı olan, gelenekçi olan Çerkeslerle karşılaşılabilir. Bu da “muhalif olmama” geleneğinin “tek bir Çerkes hikayesi”ne elvermediğini göstermektedir.

Çerkesler hakkında Adichie'nin vurguladığı gibi resmi anlatıdan/hâkim güçlerden kaynaklanan²⁴, hatta Çerkeslerden kaynaklanan ya da diğer unsurlardan kaynaklanan bazı “tek hikâyeler” ortaya atılır. Ancak, bunun doğru olmadığı söylenmelidir. Tek hikâyeden kurtulmak; tümelle ve tikelle ilişkili bir tekili oluşturmak yani evrenselliği, ortaklığı ve biricikliği birlikte göz önünde bulundurmakla mümkün olabilir. Diasporik bir bilinç bu gerçeklikten uzak kalmamak şartıyla hem asimilasyona karşı durmayı hem de anayurt ile yaşanan ülkeye katkı sunmayı sağlayacak bir alt yapı oluşturabilir. Üçüncü dalga geleneğin icadı sürecinde kullanılacak, öncelikle iletişim alanları ile ilgili olmak üzere, araçlar da oluşmuştur.

Kısmen ikinci dalga geleneğin icadı ile varlığını sürdüren ve gittikçe kendisini daha görünür kılan üçüncü dalga geleneğin icadı süreci; yepyeni bir dünyaya zemin hazırlamaktadır. Özellikle;

-Asimilasyona set çekme potansiyeli ile dünya Çerkesleri ile sosyo kültürel ilişkileri geliştirmeyi kolaylaştırmakta,

-Hem anavatanın hem de bulunulan ülkenin sosyo-politik yönüne etkide bulunmak için araçlar sağlamaktadır.

Her iki durumun da diasporada bulunan Çerkeslerin yararına olacağı rahatlıkla tespit edilebilir. Ancak bu avantajların bir kazan-kazan ilişkisine evrilmesi ile pastanın çok daha fazla genişleyeceği ve hem Türkiye hem anavatan hem de Çerkes diasporasının alacağı dilimlerin çok daha büyük olacağı söylenebilir. Bunun için diasporadaki Çerkeslerin kendi diasporik kimliklerini nasıl kuracakları ve nasıl işletecekleri öncelikle belirleyici olacaktır. Yanı sıra anavatan ve Türkiye'nin konu hakkındaki politikaları pastanın hacmini doğrudan etkileyecektir.

Sonuç olarak diaspora olmak hem köken ülke hem de yaşanan ülke için bir potansiyel taşır. Bu potansiyelin kullanılabilmesi için önce açığa çıkması, ardından kurulacak ilişkiler ve karşılıklı etkileşim ile faydaya dönüşmesi beklenir. Bu ilişkiler sadece ekonomik ve kültürel değil ayrıca siyasal/ideolojik (örneğin demokratik kuralları taşımak gibi) bir değer transferine de zemin hazırlayacaktır. Böylece kültürel, ekonomik ya da siyasal olumlu değerlerin anavatan ile yaşanan ülke arasında taşınması

²⁴ Bu konuda özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus-devlet inşası süresince farklı etnik grupların kamusal görünürlüklerinin hoş görülmemesinden Çerkeslerin de paylarına düşeni aldıkları ve aynı şekilde Çerkesce konuşmanın da problemlilik olarak görüldüğü hatırlanmalıdır. Bunların yanı sıra sadece Çerkeslere özgü bazı anlatılar da yok değildi. Bunlar arasında Çerkes kızlarının güzelliği, Çerkes Tavuğu ve “at hırsızlığı” ile anlatılan çoğu zaman olumsuzluğu çok etkili olmayan Çerkeslik hikâyeleri olduğu gibi özellikle, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Çerkes Ethem hakkında anlatılanlar üzerinden kurgulana ve Çerkeslere baskı kurmak amacıyla kullanılan “hain Çerkes” imajını işleyen tek hikâyeler de vardır.

mümkün olabilecektir. Şüphesiz ki bu potansiyel Türkiye’de yaşayan Çerkeslerde fazlasıyla mevcuttur. Gerisi bu potansiyelden faydalanacak tarafların işbirliğine ve gayretine kalmıştır

Kaynakça

- Adichie, N. C. 2009. “The Danger of a Single Story”, *Ted Talks*. Erişim Tarihi: 01.02.2021.
https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_the_danger_of_a_single_story/transcript?language=en
- Akdeniz Göker, E. (2018). ““Nereye Aitiz?” Diasporik Kimlik ve Türk Vatandaşlığı Kıskacında Çerkes Kimliği”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), ss.91-105.
- Alankuş, S. (1997). “Diaspora ve Çerkes Kimlikleri”, *Nart Dergisi*, 4. Sayı. Erişim Tarihi: 01.02.2021. <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/diaspora/item/309-diaspora-ve-cerkes-kimlikleri.html>.
- Alankuş, S. (1999). “Diasporik Bir Topluluk Olarak Çerkesler”, *Nart Dergisi*, 12. Sayı. Erişim Tarihi: 01.02.2021.
<https://www.kaffed.org/bilgi-belge/diaspora/item/217-diasporik-bir-topluluk-olarak-cerkesler.html>.
- Alinia, M. (2004). *Spaces of Diasporas: Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging*. (Doktora Tezi), Gothenburg: Gothenburg Üniversitesi.
- Anthias, F. (1998). “Evaluating ‘Diaspora’: Beyond Ethnicity?”, *Sociology*, 32 (3), ss. 557-580.
- Aslan, C. (2005). *Doğu Akdeniz Çerkesleri*, Adana: Serdar Yayınevi.
- Başer, B. (2013), *Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç’te İkinci Kuşak Göçmenler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Besleney, Z. A. (2014). *The Circassian Diaspora in Turkey: A Political History*, New York: Routledge.
- Bingöl, M. (2020). *Kafkasya’da ve Diasporada Çerkes Kimliği Algısı*, Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.
- Brubaker, R. (2005). “The ‘Diaspora’ Diaspora”, *Ethnic and Racial Studies*, 28 (1), ss. 1-19.

- Chirikba, V. (2006). “Dünyada Yok Olma Tehlikesi Altındaki Diller, Bu Dilleri Korumaya Yönelik Politikalar, *Adıge-Abhaz Dillerinin Durumu*”, *Yok Olma Tehlikesi Altındaki Diller ve Adıge-Abhaz Dillerinin Konumu Uluslararası Konferansı*, Kafkas Dernekleri Federasyonu, Ankara, ss. 29-30.
- Cohen, R. (1996). “Diasporas and the Nation-State: from Victims to Challengers”, *International Affairs*, 72 (3), ss. 507-520.
- DEİK (2011). *Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler*, İstanbul: DEİK Yayınları. Erişim Tarihi: 30.01.2014. http://www.deik.org.tr/2886/Dünyada_Diaspora_Stratejileri_ve_Türk_Diasporası_için_Öneriler.html.
- Dufoix, S. (2013). *Diasporas*, (Çev. William Rodarmor). Berkeley, Los Angeles, Londra: University Of California Press.
- Dündar, F. (2002). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikaları (1913-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Efe, P. (Der.). (2013). *Hayal Perdesinde: Ulus, Değişim ve Geleneğin İcadı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Florida International University (2014). “Multiple Diasporas: Jews in Cuba, Cuban Jews in Miami”, *Cuban Research Institute*. Erişim Tarihi: 01.02.2021. <http://cri.fiu.edu/events/2014/multiple-diasporas-jews-in-cuba-cuban-jews-in-miami/>.
- Gide, F. (2014). “Osmanlı Devleti'nden Günümüze Çerkes Örgütlenmeleri”, *Geçmişten Geleceğe Çerkesler: Kültür, Kimlik ve Siyaset - Uluslararası 21. Yüzyılda Çerkesler: Sorunlar ve Olanaklar Sempozyumu-* (Der. Sevda Alankuş ve Esra Oktay Arı). Ankara: Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, ss. 347- 356.
- Güçtekin, N. (2015). “Çerkes Teavün Mektebi (1910-1914)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12 (23), ss. 1-21.
- Hobsbawn, E. ve T. Ranger (Der.). (2006). *Geleneğin İcadı*, (Çev. M. M. Şahin). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- İstanbul Kafkas Kültür Deneği* (2021). Erişim Tarihi: 01.02.2021. <http://istanbulkafkaskultur.net/>.
- Kafkas Dernekleri Federasyonu* (2021). Erişim Tarihi: 01.02.2021. <https://www.kaffed.org/>.

- Kafkasevi* (2021). Erişim Tarihi: 01.02.2021. <http://www.kafkasevi.com/>.
- Karadaş, Y. (2009). *Çerkes Kimliği: Türkiye'nin Sorunları*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Karayel, E. (2010). "Diaspora Ne Demek? Çerkes Diasporası Var mıdır?", *Kafkasevi*, Erişim Tarihi: 01.02.2021. <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/371>
- Kaya, A. (2001). "Türkiye'deki Çerkes Diasporası ve Siyasal Katılım Stratejileri", *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, (Der. Firdevs Gümüšoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kaya, A. (2007). "Diasporada Çerkes Kimliğinin Dönüşümü: Değişen Siyasal Konjonktür Karşısında Yeniden Tanımlanan Etnik Sınırlar", *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*, (Der. S. C. Mazlum ve E. Doğan). İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 57-76.
- Kaya, A. (2010). "Çerkes Diasporası ve Ulusaşırı Alanın Ortaya Çıkardığı Yeni İhtiyaçlar", *KAFFED*. Erişim Tarihi: 01.02.2021. http://www.kafkasfederasyonu.org/haber/dernekler/2010/211210_oat_ayhan_kaya.htm.
- Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler: Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Khatazhuko, V. (2013). "Ankara Çerkes Derneği – Konferans Konuşma Metni", www.cerkes.org, Erişim Tarihi: 01.02.2021. <https://www.cerkes.org.tr/valera-khatazhuko-konferans-konusma-metni>.
- Khayati, K. (2009), *Mağdur Diasporadan Sınır-Ötesi Vatandaşlığa mı?*, (Çev. Fahriye Adsay). İstanbul: Aveta Yayınları.
- King, D. ve H. Grullon, (2013). "Diaspora Communities as Aid Providers", International Organization for Migration, Erişim Tarihi: 03.02.2014. <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/what-we-do/migration-policy-and-research/migration-policy-1/migration-policy-practice/issues/augustseptember-2013/diaspora-communities-as-aid-prov.html>.
- Natko, K. (2009). *Kafkasya'da ve Kafkasya Dışındaki Çerkesler*, (Çev. Ömer Aytek Kurmel). Ankara: Kaf-Dav yayınları.

- Reis, M. (2004). "Theorizing Diaspora: Perspectives on "Classical" and "Contemporary" Diaspora", *International Migration*, 42 (2), ss. 41-60.
- Safran, W. (1991). "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return", *Diaspora*, 1 (1), ss. 83-99.
- Sakman, T. (2015). *Türk Diasporası'nın Avrupa Siyasal Sistemine Katılımı: Almanya, Hollanda, Belçika*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Salminen, T. (2007). "Europe and North Asia", *Encyclopedia of the World's Endangered Languages*, (Der. Christopher Moseley). New York: Routledge, ss. 211-280.
- Süren, J. Z. (2014). "KAFFED Ne Yapıyor Dersiniz?", *Jineps Gazetesi*, Kasım.
- Taymaz, E. (1998). "Diaspora ve Kimlik", *Nart Dergisi*, 2 (7). Erişim Tarihi: 21.01.2014.
http://www.kafkasfederasyonu.org/nart_dergisi/sayi_7/diaspora_ve_kimlik.htm.
- Tavkul, U. (1998). "Kültür Teorilerinin Işığında Kafkas Kültürünün Sosyolojik Analizi", *Kırım Dergisi*, 6 (22), ss. 25-28. Erişim Tarihi: 15.09.2015. <http://caucasus.8k.com/analiz.htm>,
- Telli, R. (2018). *Avrupa Birliği'nde Girişimci Türk Diasporası (Hollanda'ya Bakış)*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Toledano, E. R. (1994). *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, (Çev. Y. Hakan Erdem), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uçar, M. (2009). *Nerelisin Kimlerdensin: Mezhep, Cemaat ve Yurttaşlık Arasında Çorum*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Uçar, M. (2014a). "Geleneğin İcadı: Çorum Çerkesleri Örneği", *Geçmişten Geleceğe Çerkesler: Kültür, Kimlik ve Siyaset -Uluslararası 21. Yüzyılda Çerkesler: Sorunlar ve Olanaklar Sempozyumu*, (Der. Sevda Alankuş ve Esra Oktay Arı). Ankara: Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı, ss. 309-324;
- Uçar, M. (2014b). "Dışarıda Bir Türkiyeli Diaspora Kimliği Olusturmak Mümkün mü?", 2. *Uluslararası Davraz Kongresi*, Isparta, ss. 4421-4442.

Uçar, M. (2014c). "Diasporadaki Türkler ve Türkiye'ye Katkıları: Ahmet Erteğün Tartışması", *Scientific-Pedagogical Journal*, 20 (1), 91-97.

Uçar, M. (2017). "Migration and Invention of Tradition: A Socio- Political Perspective on Euro-Alevis", *Voices of Migration, Culture and Identity: Alevism in Turkey and Europe*, (Der. Tözün Issa). Londra: Routledge, ss. 131-144.

UNESCO (2021). "UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger", unesco.org. Erişim Tarihi: 01.02.2021, <http://www.unesco.org/languages-atlas/>.

Wahlbeck, Ö. (2002). "The Concept of Diaspora as an Analytical Tool in the Study of Refugee Communities", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28 (2), ss. 221-238.

Yıldız, M. (2021). "Türkiye'deki Çerkesler ve Kaybolmakta Olan Dilleri: Ertuğrul Mahallesi Örneği", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 18. Sayı, ss. 25-43.

Extended Abstract

The aim of this paper is to provide an answer to the question "are Circassians a diasporic group or not?" To do so, the following two approaches were used:

1-The concept of "reinvention of tradition" for Circassians was considered in the form of three waves, corresponding to three significant stages in the history of Circassians' migration. (a) The first wave occurred when the Circassians began to abandon their traditional feudal relations after the exile because their relations of slavery and nobility would no longer be the same as in their motherland. Rural life had still allowed some traditions to be lived and reinvented until the 1950s when urbanization started to accelerate in Turkey. (b) The second wave started with the migration to the urban areas. This situation also described the process of living together with different people having different identities. (c) The third wave is a situation caused by globalization and especially the increase in communication opportunities due to the internet environment. The third wave invention includes internationality as well as virtuality with the increasing influence of social media networks.

2- In examining Circassian identity, both the idea of uniqueness of the Circassians and the similarities approach among the groups in Turkey and the world was used. Three kinds of aspects can be distinguished in that sense: universal, particular, and singular. (a) Universal aspect is focused on global relationships. "Being human" is the most important feature of this aspect. (b) In particular aspect, the position of the special identity in particular groups is important and common denominator is Turkey for this

aspect. (c) Singular aspect is focused on relationships among the identity members. This implies dealing with the "uniqueness" aspect of the identity.

To discuss definitions of diaspora, German sociologist Robert Hettlage's classification was preferred. In this classification, there are three categories: open, categorical, and oxymoronic. In the final evaluation, an explanatory definition was reached for the concept of diaspora. This definition had two important features: being outside of the motherland and diasporic consciousness. The situation of Circassians was evaluated for each kind of definition in Hettlage's classification. Circassians in Turkey have a diaspora identity in almost every aspect of the diasporas' definitions. Being a diasporic community has both some advantages and disadvantages.

Circassians have the potential to gain socio-cultural and socio-politics advantages for themselves, for Turkey, and for the North Caucasus where they define as their motherland. Diasporic groups are very advantageous in terms of economic cooperation between host and root countries and improving international trade since knowing both countries' languages and cultures provides a great opportunity to establish a trust relationship which is a crucial condition for doing business. When diasporic groups establish cultural connections with their motherlands, they may achieve a lot in terms of culture, especially about improving their mother tongue. These groups can also make contributions to "the positive value transfer" between the nations. These transfers can be in the form of either technical information as technology or politics/ideologies as democracy. In general, diasporic groups live in more advanced geographies than their motherlands, thus, they would have significant advantages to bring help to their homelands during times of disaster. Circassians living in Turkey are also observed to engage in similar activities.

On the other hand, having a diasporic identity can be disadvantageous as well. Among the disadvantages, social segregation comes to the fore. Seeing a diasporic group as people "who will leave soon" or "who are not an authentic part of the society" may have serious negative consequences in terms of citizenship issues.

Diasporic consciousness among Circassians started in the 1970s. Some Circassian intellectuals saw diasporaization as the antidote to the assimilation against them. There are two grounded but opposed options for the Circassian diaspora. The first is more inclusive; although it cannot include the entire Caucasus, it maintains its claim to include the entire North Caucasus. The second is to keep its scope narrower and focus on being Adyghe. Both choices have some practical consequences, strengths, and weaknesses. However, it is understood that when the thoughts are transferred into real life, they will continue to be between these two extreme attitudes in the short and medium-term. Regardless of the preference, Circassians will continue to be a diasporic community as long as they remain outside of the motherland and remain as Circassians.

As a result, Circassian diasporic community has a great potential in terms of communication between their "root country" and the host country where they are currently living. This article shows that Circassians in Turkey, certainly have that potential. Although they have this potential, it does not guarantee the potential to reveal. Revealing the potential will depend on whether the three parties (host country, root country and the diasporic community) will cooperate or not.

DEĞİŞEN PARTİLER, DEĞİŞMEYEN SİYASET; 1950 ESKİŞEHİR VE 1958 ÇANKIRI SEL FELAKETLERİ

Onur ÇELEBİ* & Zeynep TEKDOĞAN**

Öz

Bu çalışmada bir döneme damgasını vuran iki büyük partinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ve Demokrat Parti'nin (DP) iktidar ve muhalefet mevkiinde bulunmalarına göre aynı tarz hadiselere basın eksenli nasıl farklı tepkiler verdikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örneklem olarak 1950 Eskişehir ve 1958 Çankırı sel felaketleri alınmıştır. Önce adı geçen sel felaketlerinin tahribatları ortaya konulmuş sonra da dönemin siyasi konjonktürü içerisinde felaketlerin basına yansımaları ve kamuoyundaki akisleri ele alınmıştır. Eskişehir ve Çankırı'da yaşanan sel felaketlerinin basına yansımaları iki farklı şekilde ele alabiliriz. Birincisi siyasi partilerin resmi yayın organları açısından diğeri ise bir şekilde siyasete angaje olmuş ancak güdümlü hale gelmemiş basının değerlendirmeleri açısından. Yine partilerin resmi yayın organlarının felakete bakışını da kendi içerisinde iki kısma ayırabiliriz. Buna göre iktidar partisi CHP'nin resmi yayın organı Ulus'u bir taraf, muhalefet partilerinden DP'nin resmi yayın organı Zafer ile Millet Partisi'nin (MP) yayın organı Kudret'i, hem Eskişehir ve Çankırı'daki felaketlere hem de yaşanan diğer hadiselere yaklaşımı yönünden başka bir taraf olarak sınıflandırabiliriz. Çalışmada; dönemin süreli yayınları, meclis tutanakları ve arşiv belgeleri temel alınmış, telif eserlerden de istifade edilmiştir. Siyasi partilerin yayın organları basının asli görevini yerine getirmekte midir? Doğal afetler siyasi partiler tarafından istismar edilmekte midir? Felaketlerin eleştirisini yapmak ve bir sorumlu aramak milli birlik ve bütünlüğe zarar vermekte midir? Biçimindeki sorulara cevap aranmıştır. Çalışma sonucunda milli felaketlerin daha fazla oy kazanmak uğruna muhalif siyasi partiler tarafından, demokrasinin temel prensibi olan serbest eleştiri ve murakabe ilkesinin ötesinde istismar edildikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Çankırı, Sel, Basın, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti

CHANGING PARTIES UNCHANGING POLICIES: ESKİŞEHİR (1950) AND ÇANKIRI (1958) FLOOD DISASTERS

Abstract

In this study, it has been tried to reveal how the two major parties, the Republican People's Party (CHP) and the Democratic Party (DP), which left their

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, celebi_sentez@hotmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-1151-8492>.

** Araştırmacı Yazar, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, zeyneptekdogan97@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0001-5045-0016>.

mark on a period, reacted differently to the same kind of events based on the press, according to their positions in power and opposition. 1950 Eskişehir and 1958 Çankırı flood disasters were taken as samples. First, the damages of the mentioned flood disasters were revealed, and then the reflections of the disasters on the press and their flows in the public opinion within the political conjuncture of the period were discussed. We can consider the reflection of the flood disasters in Eskişehir and Çankırı to the press in two different ways. The first is in terms of the official media organs of political parties, and the other is in terms of the evaluations of the press, which has somehow been engaged in politics but has not become guided. Again, we can divide the view of the official media organs of the parties on the disaster into two parts. Accordingly, we can classify Ulus, the official media organ of the ruling party, CHP, on the one side, Zafer, the official media organ of the opposition party DP, and Kudret, the media organ of the Millet Party (MP), on the other side in terms of their approach to events. In the study; Periodicals, assembly minutes and archive documents of the period were taken as the basis, and original works were also used in the analysis. The questions such as “Do the media organs of political parties fulfill the primary duty of the press?”, “Are natural disasters exploited by political parties?”, and “Does criticizing disasters and seeking a responsible hurt national unity and integrity?” were tried to be answered. As a result of the study, it was seen that national disasters were exploited by opposition political parties for the sake of gaining more votes beyond the principle of free criticism and review, which is the basic principle of democracy.

Keywords: Eskişehir, Çankırı, Flood, Press, Republican People's Party, Democrat Party

Giriş

Doğal bir afet olarak kabul edilen sel felaketleri meydana geldikleri yerlerde çoğu zaman maddi hasarlara hatta can kayıplarına neden olmuşlardır. Sel felaketleri doğal bir afet gibi görünse de yıkımların altında yatan sebepler genellikle beşeridir. Çarpık şehirleşme, alt yapı eksiklikleri, ormanların tahrip edilmesi, dere yataklarının imara açılması gibi sebepler sel felaketlerinin başlıca nedenleri arasında sayılabilir. Bu yüzden de zaman zaman vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları özellikle de dönemin muhalefet partileri sel felaketlerinin ardından bir sorumlu arayışına girmişlerdir ve iktidarları gerekli tedbirleri almamak ve yaşanan kayıpların sorumlusu olmakla suçlamışlardır. Muhalefet partileri bu eleştirilerini de genellikle basın yayın yoluyla gerçekleştirmişler ve iktidarı köşeye sıkıştırıp halkın gözünden düşürmeye çalışmışlardır. Ancak paradoksal bir biçimde muhalefetteyken iktidarı eleştiren partiler, iktidar oldukları zaman ise kendi dönemlerinde meydana gelen sel felaketlerinde sorumluluk duygusundan kaçarak gerekli önlemleri zaten aldıklarını ifade etmişler ve yaşanan felaketlerin “doğal” olarak karşılanmasını beklemişlerdir.

1950 Eskişehir ve 1958 Çankırı sel felaketleri yukarıda bahsedilen paradoksal tutumu anlamamız için iyi bir örnektir. Nitekim Demokrat Parti, dönemin iktidarı olan Cumhuriyet Halk Partisi’ni 1950 Eskişehir sel felaketinin yıkıcı sonuçlarının sorumlusu olarak gösterip sert bir dille

eleştirmiştir. 1950'deki Eskişehir sel felaketinden yaklaşık sekiz yıl sonra meydana gelen Çankırı sel felaketinde de benzer durumlar yaşanmıştır. Farklı olan ise sekiz yıl önce muhalefet olan Demokrat Parti'nin artık iktidar olmasıdır. 1958 Çankırı sel felaketi sonuçları bakımından 1950 Eskişehir sel felaketinden çok daha fazla can ve mal kaybına neden olmuştur. CHP de tıpkı 1950 yılında DP'nin tutumuna benzer bir tavır sergileyerek iktidar partisini sert bir dille eleştirmiştir. Öte yandan yaşanan sel felaketleri vatanın ve milletin birlik ve bütünlük ilkesine bağlanarak politik bir malzeme haline dahi getirilmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise iktidar ve muhalefetin parti politikalarını yürütürken basının bu konudaki tutumunun iktidardaki partiye göre değişkenlik göstermesidir. 1950'ye gelindiğinde CHP'nin uzun süreli tek parti iktidarı, basın üzerinde de ciddi baskılara sebep olmuş, basının özgürlüğü meselesi tartışılmaya başlanmıştır. Basın, kendini ifade edebilecek özgür bir alan ararken karşısına çıkan DP'yi bir can simidi olarak görmeye başlamıştır. Hatta bu durum gazetelerin haber seçimlerinde ve hadiselerin aktarılış biçimlerinde de etkili olmuştur. Ancak basın, DP iktidarı döneminde de arzu ettiği özgürlüğe kavuşamamıştır. Üstelik basın, 1957 seçimlerinden sonra iktidarın yürüttüğü baskı politikaları karşısında çok partili dönemin ilk evresindeki kısıtlı özgürlüğünü bile arar olmuştur.

Çalışmayı derlerken her iki partinin de farklı yıllarda meydana gelen sel felaketlerine göstermiş oldukları tepkilerin benzer ve farklı yönleri ele alınmış ve bu davranışların siyasi alt yapıları incelenmiştir.

1. ESKİŞEHİR SEL FELAKETİ VE BASINA YANSIMALARI

1923'ten 1945 yılına kadar Türk siyasetinde CHP'nin iktidar koltuğunda olduğu tek partili rejim hüküm sürmüştür. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 1930 tarihinde ise Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş olmasına karşın bu partiler uzun soluklu olmamış, arzu edilen siyasal çoğulculuk bir türlü sağlanamamıştır. Bu dönemde muhalefetin eksikliğinden de kaynaklanan bir takım nedenlerden dolayı CHP'nin ilkeleri devletin prensipleri haline gelmiş; parti politikaları denetimsizlikten dolayı giderek radikalleşmiş hatta bazı noktalarda baskıcı bir tavra bürünmüştür. Bu çerçevede iktidarın baskısını hisseden gazeteler de zamanla serbest eleştiri ve murakabe görevlerini yerine getiremez olmuş üstelik birçok konuda kısıtlamalara maruz kalmış ve kapatılmışlardır.

1945 tarihinde ise iç ve dış faktörlerin etkisiyle Türkiye'de çok partili sisteme geçiş için gerekli uygun ortam oluşmuş ve bunun sonucunda önce Milli Kalkınma Partisi (MKP) sonra da 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. Yeni sistemde seçmenin ön planda olmasına paralel olarak CHP'de halk nazarındaki itibarını arttırmak ve kamuoyu desteğini sağlamak amacıyla bir dizi liberalizasyon faaliyetine girişmiştir. Bu çerçevede basın üzerindeki baskılar da tek tek kaldırılmış ve muhalefet partilerinin katıldığı ilk genel seçim olan 1946 seçimlerinden önce 13 Haziran 1946 tarihli 4935

sayılı kanunla, hükümete gazete kapatma yetkisini veren meşhur ellinci madde kaldırılmıştır. Yine 20 Eylül 1946'da ise 4955 sayılı kanunla Matbuat Kanunu'ndaki basın hürriyetini yok eden hükümler ayıklanmıştır (Feyzioğlu, 1957:108 -109).

Üzerindeki baskının azalmasının etkisiyle Türk basını eleştiri ve kamuoyunu aydınlatma görevini güçlü bir şekilde yerine getirmeye başlamıştır. 16 Şubat 1950 tarihinde Türk basınının demokrasi mücadelesini canla başla desteklemesinin de yardımı ile teminatlı bir seçim kanunu kabul edilmiştir. En nihayetinde ise 14 Mayıs 1950'de yapılan serbest ve dürüst seçimler sonucunda Türk tarihinde ilk defa olarak halkın oyu ile hükümet değişmiş ve iktidar koltuğuna DP oturmuştur (Eroğul, 2003:68-69; Ahmad, 1976:61-62).

Yukarıda ifade edilen 14 Mayıs seçimlerinden iki buçuk ay önce ise Eskişehir'de büyük bir sel felaketi meydana gelmiştir. İktidar ve ana muhalefet partisi seçim meydanlarındaki propaganda mücadelesinden önce bu felaket meselesi üzerinden kozlarını paylaşmışlardır.

5 Mart 1950 tarihinde Eskişehir'de sağanak halinde yağan yağmurun giderek şiddetini arttırması ve karların erimesi sonucunda Sarısu ve Kargın derelerinde ani su yükselmesi yaşanmış ve buna bağlı olarak bu derelerin döküldükleri Porsuk Çayı 6 Mart günü sabaha karşı taşmıştır. Yüzlerce ev yıkılmış, binlerce insan ise açıkta kalmıştır (Cumhuriyet, 7 Mart 1950:1-4).

Dönemin Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan'ın 8 Mart tarihinde mecliste yaptığı açıklamaya göre, afet mahallinde (o ana kadar) yapılan tespitlere göre sel baskınında 2.524 ev yıkılmıştır. 18.128 vatandaş da açıkta kalmıştır. Rasat istasyonlarından suların kabardığı önceden haber alındığı için vilayet gerekli emniyet tedbirlerini almış ve suların basması muhtemel olan mahallelerde oturan vatandaşları durumdan haberdar etmiştir. Bu suretle büyük can kaybının önü alınmıştır. Ancak sel baskını esnasında 4 kişi sulara kapılarak kaybolmuştur. Eskişehir Valiliği, ilk tedbir olarak şehirdeki nakliye vasıtalarına el koymuştur. Ayrıca valilik tarafından, ordu birlikleri, demiryolları, şeker şirketi ve diğer kurumlarla işbirliği yapılarak, bütün imkân ve vasıtalarından faydalanılmak suretiyle su altında kalmış olan mahallelerdeki vatandaşlar tren istasyonunda bulunan 500'e yakın boş vagona, boşaltılması mümkün olan binalara, okullara, camilere, halk odalarına ve halkevlerine yerleştirilmişlerdir. Bakan Adalan'a göre, alınan tedbirler neticesinde açıkta hiçbir vatandaş kalmamıştır. Ayrıca ihtiyati olarak 1.200 ev daha boşaltılmıştır. Boşaltılan ve nakledilen vatandaşların sayısı ise toplamda 28.000 olmuştur. Böylece bir günden daha az bir zaman zarfında taşıma ve yerleştirme işleri tamamlanmıştır. Ankara, İstanbul ile civar il ve ilçelerden yapılan yardımlarla felaketzede halkın yemek ihtiyaçları da zamanında karşılanmıştır. Rahatsız olanlar da hastanelere kaldırılmış ve oluşturulan sağlık ekipleri ile bütün bu vatandaşların sıhhi durumları incelenmiştir. Salgın hastalıkların önlenmesi için de gereken bütün sağlık tedbirleri alınmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 08.03.1950:221-222; Cumhuriyet, 9 Mart 1950:3).

Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan meclisteki konuşmasının sonunda sel felaketi dolayısıyla hükümete yöneltilen eleştirilere cevap vermiş ve “*Bazı gazetelerden; felaket görmüş vatandaşların kendi mukadderatları ile baş başa bırakıldıkları ve aç, susuz bekledikleri yolunda görülen yayınlar hakikate uygun değildir. Felaket görmüş vatandaşların ıstırapları bir politika mevzuu yapılarak istismar edilmesi cidden esef edilecek bir şeydir... Geçen sene olduğu gibi Porsuk Barajı bu sene de kendisine düşen vazifeyi yapmış ve felaketin büyük ve devamlı olmasına mani oldu*” demiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 08.03.1950:222)

Demokrat Parti'nin kurulduğu 1946 yılından iktidara geldiği 1950 yılına kadar CHP ile DP arasındaki siyasal iktidar mücadelesinde, aydınlar ve basın genel olarak DP'ye destek vermişlerdir (İnuğur, 1992:201; Topuz, 2012:192). Aydınların ve basının Demokrat Parti lehine kazanılması, kamuoyunun oluşturulmasında ve halkın Demokrat Parti ekseninde örgütlenmesinde oldukça önemlidir (Özçelik, 2010:171 – 172). Çünkü basının toplum üzerindeki etkisi büyüktür. Basın bir hadisenin akislerini belli bir noktaya yönelterek kamuoyunun algısını etkileyebilir ve toplumsal dinamikleri harekete geçirebilir. Hele ki çok partili sisteme geçilmesine bağlı olarak siyasal ve sosyal olaylar hızlanmış, özgür eleştiri ve tartışma ortamı görece genişlemiş, halkın siyasal gelişmeleri yakından izleme ihtiyacının artması ile birlikte de gazetelerin günlük tirajları yetmiş – seksen binlere ulaşmış iken... (İnuğur, 1992:229).

Eskişehir'de Mart 1950 tarihinde yaşanan sel felaketinin basına yansımaları iki farklı şekilde ele alabiliriz. Birincisi siyasi partilerin resmi yayın organları açısından diğeri ise bir şekilde siyasete angaje olmuş ancak güdümlü hale gelmemiş basının değerlendirmeleri açısından. Yine partilerin resmi yayın organlarının felakete bakışını da kendi içerisinde iki kısma ayırabiliriz. Buna göre iktidar partisi CHP'nin resmi yayın organı *Ulus*'u bir taraf, muhalefet partilerinden DP'nin resmi yayın organı *Zafer* ile Millet Partisi'nin yayın organı *Kudret*'i, hem Eskişehir'deki felakete hem de yaşanan diğer hadiselerle yaklaşımı yönünden başka bir taraf olarak sınıflandırabiliriz.

Zafer Gazetesi:

Genel seçimlere az bir zaman kalmasının da etkisiyle muhalefet partileri özellikle de Demokrat Parti ve onun resmi yayın organı *Zafer* gazetesi yaşanan sel felaketinden ve onun feci sonuçlarından dolayı iktidar partisini yani Cumhuriyet Halk Partisi'ni sorumlu tutmuştur.

Bu mantık çerçevesinde 7 Mart tarihinde DP'nin yayın organı *Zafer* gazetesi “*Eskişehir bir kıyamet günü yaşıyor, bine yakın ev yıkıldı, on binlerce insan açıkta... Sular üzerinde yüzen çocuk cesetleri - Çocuklarını arayan ana ve babalar...*” (Zafer, 7 Mart 1950:1) şeklinde başlıklar atarak yaşanan hadisenin büyüklüğüne ve yıkımına işaret etmiştir. 8 Mart tarihinde ise: “*45.000 Eskişehirli Evsiz kaldı: Eskişehir Belediyesi adeta mefluç (felçli) bir halde: On binlerce vatandaş mukadderatıyla baş başa terk edilmiş, soğukta aç ve susuz bekliyor*” (Zafer, 8 Mart 1950:1) diyerek yine

felaketin yol açtığı yıkıma atıfta bulunmuştur. Ancak bu sefer bir fark vardır. Artık gazete eleştirisi oklarını da çıkarmış ve faciadan sorumlu biri ya da birilerini aramaya başlamıştır. Bu doğrultuda hedef önce iktidarın belediye başkanı sonra da doğrudan iktidarın kendisi olmuştur.

Zafer gazetesine göre facianın temel sorumlusu iktidar partisidir. Böylesi bir felaketi önleyecek yatırımlar hükümet tarafından önceden yapılmamıştır ya da yanlış ve eksik yapılmıştır. Ayrıca gazeteye göre sel felaketi sonrasında halkın ihtiyaçları da karşılanmamıştır. Halk, aç ve açıkta kalmıştır.

Yukarıda ifade edildiği üzere *Zafer* gazetesi, sel felaketinin asıl sebep ve suçlusu olarak dört yıldan beri muhalefetin su işleri hakkındaki öneri ve eleştirilerine kulak vermeyen iktidarın bu konudaki yanlış politikalarını göstermiştir. Gazete buna örnek olarak da 1948 tarihinde Porsuk Çayı üzerinde inşaatı tamamlanan baraj münasebetiyle TBMM’de CHP’li ve DP’li seçilmişler arasında yaşanan tartışmaları sayfalarına taşımıştır¹. Dönemin Bayındırlık Bakanı, 1950’nin ise Başbakan Yardımcısı olan Nihat Erim meclis kürsüsünden “- *Porsuk Barajı bu bölgenin (Eskişehir’in) çok büyük bir ihtiyacını tatmin edecektir. Sel zamanında sular altında kalan gayet geniş bir saha bu baraj ikmal edildiğinde tuğyandan (taşmadan) kurtulacaktır*” demiştir. DP Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoglu ise Bakan Nihat Erim’in meseleye ve bu tür konulara vakıf olmadığını öne sürerek “- *Baraj inşaatının tamamlanması ile tuğyanın bertaraf edilmesi kabil değildir. Zira barajdan sonra Porsuk yatağına dökülen Kargın ve Sarısu dereleri, hezeyana amil olmakta devam edecektir. Porsuk Barajı inşaatı birbirlerinden ayrılmaz cüzler halinde olan bir manzumedir. Kül olarak ele alınıp kül olarak ikmal edilmedikçe ne tahrifatı önlemek ne de istenilen faydayı sağlamak mevzu bahis olamaz*” ifadesini kullanmıştır (Zafer, 7 Mart 1950:6).

Yani *Zafer*’e göre yıllar öncesinde DP milletvekilleri, bölgedeki sel felaketlerini önlemede Porsuk Barajı’nın tek başına yeterli olamayacağını, havzanın bir bütün halinde ıslahının düşünülmesi gerektiğini dönemin yetkililerine bildirmişlerdir. Ancak iktidar partisi buna kulak asmamış hem milletin parasını çarçur etmiş hem de bu felaketin yaşanmasına sebep olmuştur. Öte yandan yine *Zafer*’e göre hükümet ve belediye yetkilileri felaketzedelere yardım etmek hususunda başarısız olurken DP’liler sınırlı imkânları ölçüsünde halkın yaralarını sarmak için bölgede yardım faaliyetlerine girişmişler ve bu konuda çok da başarılı olmuşlardır.

Particilik düşüncesiyle hareket etmediğini (Zafer, 8 Mart 1950:1-6) ve halk arasında bir panik havasına neden olmamak için hadisenin vahametini mümkün olduğu kadar küçültmeye çalıştığını belirten *Zafer* gazetesi, “*Kim ne derse desin vaziyet tam bir facia halindedir*” (Zafer, 9 Mart 1950:1) diye eklemekten kendini alamamıştır. Buna göre Eskişehir’de yetkililer özellikle

¹ Bölgede yaşanan sel afetlerine kesin bir çözüm bulmak için CHP tarafından 1944 yılında Porsuk Barajı inşaatına başlanmış ve bu inşaat 1948 yılında tamamlanmıştır.

de “Belediye Teşkilatı” hiçbir ciddi tedbir almamıştır. İnsanlar kaderine terk edilmiş gibi soğukta yapayalnız, aç ve susuz bir köşede beklemişlerdir!

Eskişehir felaketzedelerinin kendi kaderlerine terk edildiğini öne süren *Zafer* gazetesi buna karşın Demokrat Parti teşkilatının dört bir koldan felaketzedelerin yardımına koşarak hizmet boşluğunu doldurduğunu iddia etmiştir. *Zafer*'e göre Demokrat Parti Eskişehir Milletvekillerinden Kemal Zeytinoglu ve Hasan Polatkan felaketin yaşandığı bölgeye gelerek incelemelerde bulunmuşlardır. Bu esnada Demokrat Parti şehirdeki tüm teşkilatı ile yardım çalışmalarına başlamıştır. Otomobiller ile felaketzedeler DP'nin ocak, bucak ve il binalarına taşınmışlardır (*Zafer*, 7 Mart 1950:1-6). Ayrıca parti teşkilatı kendi imkânları ile 250 kişiye sıcak yemek dağıtmıştır. (*Zafer*, 8 Mart 1950:6).

Kudret Gazetesi:

Millet Partisi'nin resmi yayın organı olan *Kudret* gazetesinin ise genel seçimler çok yaklaşmış olmasına karşın bu hadisede bir ajitasyona girişmediği ve partililik zihniyetiyle hareket etmediği görülmüştür.

Gazeteye göre ilk gün felaketin sıcaklığı ve neden olduğu şaşkınlık ile birtakım aksaklıklar yaşanmıştır. Ancak çok kısa bir süre sonra bu hatalar telafi edilmiştir. Buna göre şehrin çeşitli bölgelerinde sağlık bakım istasyonları kurulmuş, yardımların miktarı artırılmış ve her şey daha düzenli ve verimli çalışmaya başlamıştır (*Kudret*, 8 Mart 1950:1; *Kudret*, 9 Mart 1950:1; *Kudret*, 10 Mart 1950:1-4).

Kudret gazetesi manşetlerinde ve haber köşelerinde muhabirleri aracılığıyla yaşananları aktarmaya çalışırken öte yandan gazetenin bazı köşe yazarları da eleştiri oklarını çıkarmışlar ve iktidar partisinin artık vadesini doldurduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Örneğin Turgut Evren, “*Afet Olan Nimet*” başlıklı yazısında, sel felaketine engel olamayan iktidarın şimdi üzüntülerini dile getirip teselli vererek genel seçimler öncesinde Eskişehirliilerin tekrar kalbini kazanmaya çalıştığını belirtmiş ve bu tuzağa düşülmemesi gerektiğini ifade etmiştir: “*Aziz Eskişehirli, senin kayıpların, acıların için gene hadsiz hesapsız edebiyat yapılacak... Yardımına koşulacak, yaran sarılacak... Unutacaksın belki... Unut, fakat suyu... “Aziz” suyu ve Tanrının rahmetini tel'in etme sakın! Her şeyimiz olan toprağın suya ve emeğe olan hasretini düşün; Suyu senin hayatında hala bir “afet” olmaktan çıkaramayanlardan başka şey bekleme ve hükmünü ver artık!*” demiştir (Evren –*Kudret*–, 9 Mart 1950:2).

Kudret gazetesinde iktidara karşı en ağır yazıyı Millet Partisi'nin önde gelen isimlerinden ve gazetenin başyazarlarından biri olan Nurettin Ardiçoğlu “*Bade'ı – Harabı Basra!*” isimli yazısıyla kaleme almıştır. Ardiçoğlu, hükümeti beceriksizlik ve teşkilatsızlıkla suçlamıştır. Yazısının sonunda ise “*Eskişehirliilere, ancak yaratan tanrıları yardımcı olsun...*” ibaresini kullanmıştır (*Kudret*, 10 Mart 1950:4).

Yeni Sabah Gazetesi:

Çok partili dönemin ilk yıllarında muhalefete yakınlığı ile bilinen ve yazılarında sert bir üslup takınan *Yeni Sabah* gazetesi, felaketzedelerin işe

durumu ile ilgili “ ... *Halkın durumu bir facia halindedir. Kazazedeler açlık içinde kıvrınmakta, açlığa tahammül edemeyen yavruların feryadı yürekleri parçalamaktadır*” deyip; sağlık tedbirleri ile ilgili de hükümet tarafından görevlendirilen doktor ve sağlık ekiplerinin ortalarda gözükmediğini belirtmiş ve yaşanan felaketten dolayı “...*birçok hamile kadınlar baygınlık geçirmekte, fakat değil ilaç, kolonya dahi bulunamamaktadır*” ifadesini kullanmıştır. Üstelik *Yeni Sabah* gazetesi vatandaş aç, açıkta ve ilaçsız iken Belediye Başkanı ve erkânı, “... *Şehir Kulübünde Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan'ın şerefine ziyafet vermektedir*”² diye yazmış ve Belediye Başkanının felaketzedelere gelen yardımı dağıtmak hususunda başarısız olduğunu iddia etmiştir (*Yeni Sabah*, 7 Mart 1950:5; *Yeni Sabah*, 8 Mart 1950:1-5).

Cumhuriyet Gazetesi:

Türk basınının amiral gemisi olarak kabul edilen *Cumhuriyet* gazetesi, çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte muhalefeti özellikle de Demokrat Parti'yi destekler nitelikte yazılar yazmıştır. Ancak *Cumhuriyet* gazetesi, gerek Eskişehir sel felaketi esnasında gerekse de 14 Mayıs 1950 genel seçim süreci boyunca tarafsız bir yayın politikası takip etmeye özen göstermiştir. Bu durum sadece gazetecilik ahlakından kaynaklanan bir durum değildir. Gazetenin mensuplarından ikisi DP, diğer ikisi de CHP'den olmak üzere seçimlere katılacak toplam dört adayı bulunmaktadır. Buna göre gazetenin sahiplerinden ve başyazarı Nadir Nadi ile Ömer Rıza Doğrul DP'den, yazı işleri müdürü Cevat Fehmi Başkut ile Burhan Felek ise CHP'den milletvekili adayı olmuşlardır. Hatta gazete tarafsızlığının bir belgesi olarak bu dört yazarının aynı karede fotoğrafını çekerek yayımlamıştır. Bu yüzden de diğer gazetelere kıyasla *Cumhuriyet*'te yazılanlar hadisenin gerçek durumunu anlayabilmemiz açısından büyük önem arz etmektedir.

Cumhuriyet gazetesine göre, sel felaketinin önceden haber alınmasıyla birlikte vilayet ve belediye yetkilileri hemen tahliye işlemlerine başlamışlardır. Bu tedbir sayesinde büyük bir can kaybının önüne geçilmiştir. Ancak sel suları, şehre maddi açıdan çok büyük bir zarar vermiştir (*Cumhuriyet*, 6 Mart 1950:1-3). Genellikle yapıların kerpiç malzemeden oluşmasından dolayı, zarar ve ziyan milyonları aşmıştır

² Vali Ahmet Kınık, bu haberin gerçekleri yansıtmadığını belirterek dönemin basın kanunu çerçevesinde aynı gazetede bir tezkip yazısı yayımlanmıştır:

“Yeni Sabah Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne / İstanbul

Gazetenizin 7 Mart 1950 tarihli nüshasının birinci sayfasında büyük puntolarla ‘Eskişehir Seylabı Bir Facia Halinde’ başlıklı sütunlarda su felaketi hakkında verilen tafsilat arasında hükümet adına mahallinde alınmış olan tedbirleri görmek ve gerekirse aldırarak maksadıyla Eskişehir’e teşrif buyurmuş olan Bayındırlık Bakanı Sayın Şevket Adalan’a belediyece ziyafet verildiğinden bahsedilmektedir. Halbuki olay her mütevazı vatandaşın yemeğe hakkı olduğu miktar ve cinsten ibarettir ve bu yemekte Sayın Bakanla ben, vazifelilerden iki general, emniyet müdürü, belediye başkanı, Sağlık müdürü, Sıtma savaşı, parti ve Ticaret Odası başkanları bulunuyorduk. Yemek listesine gelince şehriye çorbası, ızgara köfte, portakal ve elmadan ibarettir. Bizzat Sayın Bakan ve bizler maden suyundan başka bir şey de içmedik. Bu izahatımla durumu olduğu gibi halk efkârının takdirine ve sağduyusuna arz etmiş bulunuyorum. Bu yazımın matbuat kanunu hükümlerine dayanarak sayın gazetenizin ilk çıkacak nüshasının birinci sayfasının aynı sütunlarında ve aynı punto ile neşrini saygılarımla rica ederim. Eskişehir Valisi Ahmet Kınık.” (*Yeni Sabah*, 9 Mart 1950:5).

(Cumhuriyet, 13 Mart 1950:4). Birçok meskenin yanı sıra ayrıca altı kiremit, bir cam ve bir çelik fabrikası harap olmuştur. Sel suları, sebze ve meyve hali başta olmak üzere şehirdeki tüm gıda işletmelerini ve maddelerini de silip süpürmüştür. Şehrin yerel yetkilileri tarafından iki günlük un stoku yapılmıştır. Fakat şehirdeki fırınların üçte ikisinin sel sularından dolayı çalışamaz duruma gelmesi ve halkın birden fırınlara hücum etmesi yüzünden ekmekler hızla tükenmiştir. Bunun üzerine yerel yetkililer, bir ekmek sıkıntısının yaşanmaması adına İstanbul, Ankara, İzmit ve Bursa'dan ekmek istemişlerdir (Cumhuriyet, 7 Mart 1950:4). Gazeteye göre, Ulaştırma ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının devreye girmesiyle birlikte vilayet, belediye, Kızılay ve askeriye arasında koordineli bir çalışma yürütülmüştür. Böylece tüm vatandaşların iye, barınma, ısınma ve sağlık ihtiyaçları giderilmiştir. Ayrıca belediye ve orduya ait itfaiye teşkilatları, evlere giren suları tahliye etmeye başlamışlardır. Hatta *Cumhuriyet* gazetesi, felaketzedelerin ihtiyaçlarının karşılanmadığına dair diğer gazetelerde çıkan haberlerin gerçekleri yansıtmadığı yönünde ifadeler de kullanmıştır³.

Ulus Gazetesi:

CHP'nin resmi yayın organı *Ulus* gazetesine göre, sel felaketi öncesinde ve esnasında alınan tedbirler sayesinde hiçbir problemle karşılaşmamıştır. Felaketzedelerin tüm iye, barınma, ısınma ve sağlık problemleri çözülmüştür. Eskişehir'de hayat tekrar normale dönmeye başlamıştır (Ulus, 8 Mart 1950:1-4; Ulus, 9 Mart 1950:1-4).

Yukarıda ifade edildiği üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 8 Mart 1950 tarihindeki oturumunda Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, felaketzedelerin tüm iye, barınma, ısınma ve sağlık problemlerinin çözüme kavuşturulduğunu söylemiştir. Buna karşın DP'nin resmi yayın organı *Zafer* gazetesi öncelikle bir parti propagandası yapmadığını vurgulayarak Bayındırlık Bakanının Mecliste gerçekleri dile getirmediğini öne sürmüş ve sağlık, iye ve iskân durumunun karmakarışık olduğunu iddia ederek "*Kim ne derse desin vaziyet tam bir facia halindedir*" ifadesini kullanmıştır (Zafer, 9 Mart 1950:1).

Bayındırlık Bakanı Adalan'ın Meclisteki konuşmasından bir gün sonra 9 Mart tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Eskişehir'e gelerek felaket bölgesini gezmiş ve ardından da vilayet binasında Vali Ahmet Kınık'tan o ana kadar yapılan işler hakkında bilgi almıştır. Vilayette Vali'nin konuşmasından sonra şehrin önde gelen CHP'li ve DP'lileri arasında sözlü tartışmalar yaşanmıştır (Cumhuriyet, 10 Mart 1950:1; Zafer, 10 Mart 1950:6). Cumhurbaşkanının huzurunda meydana gelen bu beklenmedik olayın ardından İnönü basın mensuplarıyla bir araya gelmiştir. Bu toplantıda Eskişehir'in yeniden imar edileceğini ifade eden Cumhurbaşkanı İnönü, yaşanan felaket karşısında particilik düşüncesiyle hareket edilmemesini ve

³ "Bazı gazetelerde felaket görmüş vatandaşların aç kaldıkları, barındırılmadıkları yazılmaktadır. Vilayetin, Belediyenin aldığı tedbirler sayesinde felaketzedelere verilmek ve dağıtılmak üzere mühim miktarda depo edilmiş ekmek, un, her türlü yiyecek mevcuttur. Bugüne kadar hiçbir vatandaş aç ve ilacızsız kalmamıştır." (Cumhuriyet, 8 Mart 1950:3).

vatandaşların el birliğiyle çalışarak ıstırapları hafifletmeleri gerektiğini belirtmiştir. Cumhurbaşkanı bu konuda basın mensuplarından da yardımcı olmalarını istemiştir (Cumhuriyet, 10 Mart 1950:3).

Çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte yeni yeni filizlenmeye başlayan serbest eleştiri ve murakabe ilkesinin tecrübesizlikten ötürü bir kısım basın mensubu ve politikacı tarafından istismar edileceği ve bunun sonucunda da milli birlik ve bütünlük ilkesinin zarar göreceği endişesi tek parti kültürüyle yetişmiş bazı devlet adamlarında doğal olarak rahatsızlığa neden olmuştur.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Eskişehir ziyaretinden sonra CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesi, *Zafer* gazetesinin kara propagandaya dayalı bir yayın politikası takip ettiğini bu durumun ise basın ve siyaset ahlakıyla örtüşmediğini ayrıca DP'li idarecilerin de halkın dertlerini paylaşmak ve yaralarını sarmak vazifelerini bir kenara bırakıp, sel felaketinden kendi çıkarları için faydalanma yolunu tercih ettiklerini ve bu durumun da “milli birlik ve bütünlüğe” zarar verdiği yönünde bir yayın politikası izlemiştir. Bu çerçevede *Ulus* gazetesi: ‘İstırapları ve felaketleri sömürmek partilerin meşru geçinme yolları mı olmalıdır?’ temasını öne çıkartarak, ‘Eskişehir felaketinden dersler çıkarılması gerektiğini ancak yaralar sarılırken birkaç oy daha fazla alayım diye milletin acılarını sömürmenin ve hükümeti ölçsüzce eleştirmenin ne yeri ne de zamanı olduğu, büyük can kayıplarının yaşanmamasından dolayı şükretmek gerektiği’ dile getirilmeye çalışılmıştır (Gencosman –Ulus–, 11 Mart 1950:1-3; *Ulus*, 12 Mart 1950:1-3; Gencosman –Ulus–, 19 Mart 1950:3).

Ulus gazetesinin karşı atağa geçmesi ve muhalefete yakın gazetelerin de bu konuda iktidara hak verircesine sessiz kalması üzerine *Zafer* gazetesi Eskişehir felaketiyle ilgili hükümete yönelik eleştirilerinde taktik değişikliğine gitmek zorunda kalmıştır. Buna göre gazete, Eskişehir’de felaketin ilk heyecanı ve şaşkınlığının artık atlatıldığını, iye ve sağlık ekiplerinin ise daha muntazam çalıştıklarını belirtmiştir. Bundan sonrasındaki eleştirilerini ise iktidarın su politikasıyla ilgili geçmişte aldığı kararların yanlışlığını vurgulamak üzere yapmıştır. *Zafer*’e göre, “*Nimet olan su, alınmayan önlemlerden dolayı Türkiye’de bir felakete dönüşmüştür*” (*Zafer*, 12 Mart 1950:5; *Zafer*, 11 Mart 1950:6).

Böylesi bir ortamda Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, Eskişehir’e gelmiştir. Eskişehir’de sel felaketinin yaşandığı bölgeleri ziyaret eden Bayar, iktidarı eleştirmekle partacilik yapmadıklarını sadece politikanın gereklerini yerine getirdiklerini söylemiş ve bir kez daha hükümetin su politikasını eleştirmiştir (*Zafer*, 17 Mart 1950:1; Cumhuriyet, 17 Mart 1950:1-3; *Zafer*, 18 Mart 1950:6). İşin ilginç tarafı *Ulus* gazetesi, DP Genel Başkanı Celal Bayar’ın Eskişehir’i ziyaretine ilişkin sayfalarında en ufak bir bilgiye yer vermemiştir.

Eskişehir sel felaketinin akisleri, Meclis içerisinde de tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur. 9 Mart tarihinde DP milletvekilleri, Eskişehir’de meydana gelen sel felaketi ile ilgili cevaplandırılmasını

istedikleri birtakım soruları Meclis Başkanlığı aracılığıyla hükümet yetkililerine iletmışlerdir⁴. Başbakanlıktan istedikleri cevabı ise 22 Mart tarihinde Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan sözlü olarak meclis kürsüsünden vermiştir. Bakan Adalan, öncelikle kamuoyunda muhalefet tarafından sıkça dile getirilen ‘Neden bir bütün olarak havzanın ıslahı ele alınmamıştır? 1948 yılında Porsuk üzerinde inşa edilen baraj bu taşkında felaketi önlemede bir işe yaramış mıdır?’ sorularına açıklık getirmiştir.

Bakan daha sonra sel felaketinin tahribatı hakkında bilgi vermiştir⁵. En nihayetinde ise Bakan Adalan, yapılan yardımlardan bahsetmiş ve kış mevsimi gelmeden tüm vatandaşların yeni yuvalarına yerleşeceklerini belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 22.03.1950:692). Bayındırlık Bakanı’nın konuşmasından sonra söz alan DP Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu, Bakanın konuşmasını “...bir demagoji ve safsata” olarak değerlendirmiştir. Zeytinoğlu’nun ‘safsata’ sözü üzerine Meclis içerisindeki CHP’li ve DP’li milletvekilleri arasında sözlü tartışmalar yaşanmıştır (Cumhuriyet, 23 Mart 1950:1-3; TBMM Tutanak Dergisi, 22.03.1950:692).

Sel felaketinin yarattığı tahribat 14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimlere kadar DP’liler tarafından propaganda faaliyetlerinde sıkça kullanılmış ve bu durum Eskişehir’de iki parti arasındaki gerilimi arttıran temel nedenlerden biri olmuştur.

2. ÇANKIRI SEL FELAKETİ VE BASINA YANSIMALARI

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde Demokrat Parti büyük bir zafer kazanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan beri iktidarda bulunan CHP yansız ve dürüst bir seçim sonucunda yerini Demokrat Parti’ye bırakıp iktidardan çekilmiştir (İnuğur, 1992:185).

DP’nin basınla ilişkilerindeki balayı ilk iktidar döneminde de devam etmiştir. Ancak bu ilelebet sürmemiştir. Bir süre sonra DP’li liderler tarafından muhalefetteyken verilen sözler unutulmaya hatta tam aksi bir politika yürütülmeye başlanmıştır⁶. DP’nin demokratik sistemlerde

⁴ Denizli Milletvekili Hulusi Oral ve Kocaeli Milletvekili Sedat Pek’in de aynı mahiyette bir önergesi bulunmaktadır. Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, bu önergelerin tümüne birden 22 Mart tarihinde cevap vermiştir. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 25, Toplantı: 4, Yetmişinci Birleşim, 22.03.1950:687.

⁵ Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan: “İlk günlerde seylaptan yıkılan ev adedinin 2500 ile 3000 arasında olduğu tahmin edilmişti...” Ancak sular çekildikten sonra binaların gerçek durumları ortaya çıkmıştır. “Eskişehir Valiliğinden aldığım 18 Mart 1950 tarihli rapora dayanarak hakiki durumu arz ediyorum: Bu rapora göre 863 ev tamamen yıkılmış, 228’i hafif, 198’i orta, 367’si ağır olmak üzere 783 ev tamiri mümkün şekilde hasar görmüştür. Bundan başka 147 dükkân, fırın ve saire yıkılmıştır... Bir çiftlik, iki un, altı kiremit ve tuğla fabrikası ile bir cam ve şişe fabrikası olmak üzere 10 fabrikada 88 bin liralık hasar tespit edilmiştir... Seylaptan dolayı menkul ve gayrimenkul mallardaki zarar yekunu (Fabrikalardaki hasarlar dahil) 2.013.000 lira olarak tahmin edilmiştir.” (TBMM Tutanak Dergisi, 22.03.1950:690-691).

⁶ 1946 - 1950 yılları arasında CHP ile DP arasındaki çekişme ve iki parti arasındaki Türk demokrasisini zenginleştirecek hususlara ilişkin tartışmalar genellikle seçim sistemi (seçimlerde yargı güvencesi, çoğunluk sistemi yerine nispi seçim sistemi isteği...), cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusu, idare amirlerinin baskısı yani parti – devlet bütünleşmesi, basın özgürlüğü vs. gibi konularda yoğunlaşmıştır. Bu durum sonrasında iki parti arasındaki mevkiiler değiştiği zaman da devam etmiştir. Zira muhalefette savunulan fikirlerin iktidara geldikten sonra terk edilmesi anlayışı 1950-1960 döneminin de temel

muhalefete açık olan mekanizmaları daraltarak kendine uygun yöntemler izlemesi çeşitli çevrelerden eleştirileri de beraberinde getirmiş ve bu durum aydınlar ile basın mensuplarının peyderpey tekrar CHP saflarına geçmesine neden olmuştur.

1957 seçimlerinde önceki büyük başarılarını yakalayamayan ve oy kaybeden DP iktidarı, artan ekonomik problemlerle birlikte devlet yönetimindeki katı ve baskıcı tutumunu basın üzerinde de göstermiştir⁷. DP yöneticileri, ülkedeki sorunları basının yarattığı ya da basının tahrik ettiği düşüncesi ile onu kontrol altında tutmanın yollarını aramaya başlamıştır.

Yine bu dönemde iktidar ve ana muhalefet partisi arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. DP ile CHP arasındaki gerginliği tırmandıran gelişmelerden birisi de CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesinde yayımlanan Atatürk'ün Bursa Nutku olmuştur. DP, *Ulus*'un yayınları yüzünden muhalefetin memlekette bir isyan havası yarattığını öne sürmüştür. Özellikle 1958 yazında Demokrat Parti iktidarı, “darbe” kelimesini aktüel bir mesele haline getirmiş ve onu, kendisiyle muhalefet partileri arasındaki polemiklerin başlıca nedeni olarak görmüştür. Muhalefetin ileri gelen sesleri, bu konuda, iktidarı bir tür evhama ve kuruntuya kapılmış göstermeye çalışırken iktidar kanadı ise alarm zillerinin gittikçe artan bir şiddetle çaldığını söylemiştir. Yani darbe söylentilerinin eksik olmadığı bu dönemde iktidarın tedirginliği arttığı gibi baskı yönetimi de şiddetlenmiştir (Çelebi, 2017:41-46). Böylesi bir ortamda 1958 senesinin Mayıs ayında Çankırı şehri 10 gün arayla tarihinin en büyük sel felaketlerine uğramıştır. Bu felaketler karşısında basının genel tavrı ise şu şekilde olmuştur.

Yukarıda ifade edildiği üzere, bu dönemde Demokrat Parti iktidarı basın üzerinde baskıcı bir politika takip etmiştir. Bu yüzden de basın layıkıyla görevini yerine getirememiştir. Özellikle iktidar ve ana muhalefet arasındaki ilişkilerin ciddi bir krize dönüştüğü anlarda parti organı olmayan basın organları, risk almamayı tercih etmişler ve hadiseleri yorum katmadan yetkili ağızlardan elde ettikleri bilgi çerçevesinde yansıtmakla yetinmişlerdir. Bu doğrultuda da Çankırı'daki sel felaketleri ile ilgili haberler, 1950 tarihinde Eskişehir'de meydana gelen seylâp gibi basının manşetlerini çok fazla süslememiş hatta olay sıradan tabii bir afet tarzında

özelliklerinden birini oluşturmuştur. Hatta bu demokratik istekler kendilerine hatırlatıldığında DP'li yöneticilerin öfkelenedikleri ve baskı yoluna başvurdukları görülmüştür (Çelebi, 2015:256).

⁷ “Fakat bu balayı dönemi çok uzun sürmeyecektir.

Neden?

Her şeyden önce, temelde ekonomik nedenler yer alır. Halk DP döneminde umduğunu bulamamıştır. Fiyatlar ucuzlamamış, gelirler artmamış, tersine, hayat pahalılığı durmadan yükselmiştir. Birtakım partililer görevlerini kötüye kullanarak yolsuzluklara yol açmışlardır. Karaborsa ve vurgun işlerine adları karışanlar vardır. Particilik endişesiyle bunların korunduğu görünmektedir. DP'yi tutmayan yöneticilere karşı da türlü baskılar başlamıştır. Çeşitli toplantılarda ve parti kongrelerinde hükümetin izlediği politika sert eleştirilere konu olmaktadır. Toplantıları izleyen muhabirler bu eleştirileri ve saldırıları olduğu gibi yazmakta, yazı işleri müdürleri ve sekreterler de bu haberlere geniş yer vermektedirler... Oysa Menderes gazete sahipleriyle kurduğu dostluk ilişkilerinden dolayı, basında hükümeti ve partisini eleştiren yazıların çıkmaması gerektiği kanısındadır.” (Topuz, 2012:194-195). 1957 seçimlerinden sonra iktidar – muhalefet ilişkilerinin ayrıntılı bir analizi için bakınız: (Doğaner: 2013:29-116).

sunulmaya çalışılmıştır. Ancak bu durum ana muhalefet partisinin yayın organı için geçerli olmamıştır.

Ulus Gazetesi:

CHP'nin resmi yayın organı *Ulus* gazetesi, felaketin yaşandığı ilk günlerde “*Suların istila ettiği Çankırı'dan büyük göç başladı...*” (Ulus, 25 Mayıs 1958:1). “... *Ölü sessizliğine gömülen Çankırı'da dün sabaha kadar felaketzedeler kayıplarını aradı... Binlerce aile çadırlara çekildi...*” (Ulus, 26 Mayıs 1958:1) şeklinde alt başlıklar kullanarak felaketi ajitasyon tarzında okuyucularına duyurmuştur. Sonraki günlerde ise felaketin ekonomik vahametini, hükümetin bunun karşısındaki başarısızlığını ve CHP'li milletvekillerinin bölgedeki faaliyetlerini yazılarında işlemiştir.

DP'nin resmi yayın organı *Zafer* gazetesi ise sel felaketi öncesinde ve sonrasında alınan tedbirler sayesinde hiçbir problemle karşılaşmadığını; felaketzedelerin tüm iase, barınma, ısınma ve sağlık problemlerinin çözüldüğünü bu yüzden de halkın DP iktidarına şükranlarını sunduğu yönünde bir yayın politikası takip etmiştir.

Çankırı'da ilk sel felaketi 15 Mayıs 1958 tarihinde meydana gelmiştir. Handırı ve Hıdırlık mıntıklarında dolu ile birlikte yağan şiddetli yağmurlar yarım saat sonra taşkın şeklini alarak 2 saat boyunca devam etmiştir. Dağlardan gelen sular, Küçükdevres yatağı istikametinden Tatlı Su'ya ulaşmış ve Çankırı'da sel felaketine neden olmuştur (Yeni Sabah, 16 Mayıs 1958:1-5; Ulus, 16 Mayıs 1958:1).

CHP'nin resmi yayın organı *Ulus* gazetesine göre, felaketin temel sebebi geçmişten ders alınmamasıdır. Buna göre (yine önceki yıllarda olduğu gibi) Küçükdevres ile Tatlı Su'yu birbirine bağlayan demir yolu köprüsünün 2 menfezinden biri tıkanmıştır. Sel gününe kadar menfezlerin temizlenmesi için yapılan tüm girişimler ise sonuçsuz kalmıştır. Neticede su miktarı artınca, akacak menfez bulamayan sular etrafa yayılmıştır ve Küçükdevres yatağı istikametinden Tatlı Su'ya doğru akmıştır⁸. Gazeteye göre, CHP'nin Çankırı milletvekilleri, sel felaketinin hemen ardından bölgeye ulaşmışlar ve şehrin en ücra köylerine kadar giderek vatandaşlarla tek tek görüşmüşler, dertlerini dinlemişlerdir. Bu ise bir nebze olsun halkın ıstıraplarını dindirmiştir (Ulus, 17 Mayıs 1958:5).

İktidarın yayın organı *Zafer* gazetesine göre ise vaktinde ve yerinde alınan tedbirler sayesinde ciddi bir buhran ile karşılaşılmamış ve hiçbir can kaybı da yaşanmamıştır. Bu nedenle de halk, DP'li yetkililere ve hükümete şükranlarını sunmuştur.

Zafer'e göre: “1955 yılında Devlet Su İşlerince başlanıp 1956'da Tatlı Çay'ın iki tarafında inşa edilen 1600 metre uzunluğundaki taşkın muhafaza duvarları eğer yapılmamış olsa idi bu feyezana birkaç misli fazla zararı

⁸ “Çankırılıların birleştikleri bir nokta var: Geçen yıl da aynı şekilde bir felakette karşılaşmışlar. O zamandan, Küçükdevres'i Tatlı Su'ya bağlayan demir yolu köprüsünün iki menfezinden biri tıkanmış. Fakat sel gününe kadar bütün müracaatlara rağmen bu menfez temizlenmemiş. Nihayet sular büyüyünce, akacak menfez bulamayarak bir anda ortalığı kaplamışlar. Şimdi demiryolu köprüsünün altı taşlarla tıkalı. Oysa eskiden altından atla bir insan geçebilirmiş.” (Ulus, 17 Mayıs 1958:5).

doğuracak ve can kaybının da olmasına sebebiyet verecekti. Bunu idrak eden Çankırılılar hükümete müteşekkir olduklarını bildiriyorlardı.” (Zafer, 17 Mayıs 1958:4). Üstelik felaketin yaşandığı günün ertesi sabahı Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri, Çankırı’ya gelerek seylap bölgesini gezmiş, felaketzedelere geçmiş olsun dileklerini ileterek onlara acilen yardım yapılacağını ifade etmişti: “...Bundan ziyadesiyle mütehassis olan (duygulanan) Çankırılılar ise hükümete ve devlete dua etmekten kendilerini alamıyorlardı” (Zafer, 17 Mayıs 1958:4).

Çankırı’yı perişan eden asıl sel felaketi ise bundan on gün sonra yaşanmıştır. 24 Mayıs 1958 tarihinde Çankırı’da meydana gelen sel felaketinin resmi bilançosu şu şekildedir: 35 – 40 kilometrelik bir sahada her bir metrekaareye 120 kilogram yağış düşmesi sonucunda sel felaketi meydana gelmiştir. Şehir merkezinde 6, köylerde 10 olmak üzere toplam 16 can kaybı yaşanmıştır. Felaketin gündüz meydana gelmiş olması, can kaybının az olmasını sağlamıştır. Şehir merkeziyle, köylerde toplam 118 bin dönüm arazi taş, kum, çakıl ve mil altında kalmış, her çeşit mahsul tamamen mahvolmuştur. Ziraat Müdürlüğünün tespit ettiği zarar miktarı 7,5 milyondur. Bina hasarı ise şöyledir: Köylerde 35 ahır, 15 samanlık, merkezde 38 ev tamamıyla yıkılmış veya seller tarafından götürülmüştür. 45 ev ağır ve 308 ev de orta hasar görmüştür... Hasara uğrayan binalardan dördü okul olmak üzere 14 tanesi resmi binadır. Bu evlerde tahminen 700 aile oturmaktadır. Bunların 77’si memur ve subaydır. Sele maruz kalan bu evlerin tamamı 2 - 3 katlıdır. Alt kattakilerin ev eşyaları tamamen seller tarafından götürülmüştür. İkinci kattakilerin eşyaları ise külliye çamur içinde kalmıştır. Bu eşyaların zarar toplamı 2,5 milyon liradır. Hayvan zayıyatı ise 8 – 10 bin civarında olduğu tahmin edilmiştir. Her biri 100 lira hesabıyla 800 000 liranın üstündedir. Genel toplam zararı 18 milyon 800 bin liradır (TBMM Tutanak Dergisi, 25.06.1958:699)⁹.

Çankırı’daki sel felaketi esnasında sular birçok yerde 15 metreye kadar yükselmiştir. Yükselen sular yolu üzerindeki köprüleri, elektrik ve telefon direklerini yıkmış, tren istasyonundaki vagonların ise ters dönmesine sebep olmuştur. Felaketin Çankırı Cezaevi’ne de ulaşması üzerine cezaevindeki 280 mahkûm önce camilere yerleştirilmiş suların ertesi gün çekilmeye başlaması üzerine de tekrar yerlerine nakil edilmişlerdir (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1958:5; Milliyet, 26 Mayıs 1958:1; Vatan, 26 Mayıs 1958:5).

Felaketin yaşandığı gece halk sokakta sabahlamıştır. Ertesi gün ise açıkta kalan aileler, çadırlara, askeri birliklere ve resmi binalara yerleştirilmişlerdir. Kızılay Kurumu, selden zarar görenler için bölgeye kamyonlarla yiyecek – giyecek ve çadır göndermiş ve nakdi yardımda bulunmuştur. Ayrıca Ankara’dan askeri kamyonlar ile bölgeye gıda malzemesi sevk edilmiştir. Sel basan binalardaki suları tahliye etmek içinse Ankara, Konya ve Kastamonu’dan kamyonlar ile “motopomplar”

⁹ Sel tahribatının basına yansıyan dökümü için ayrıca bakınız: (Milliyet, 25 Mayıs 1958:1; Milliyet, 26 Mayıs 1958:1-5; Cumhuriyet, 25 Mayıs 1958:1; Cumhuriyet, 26 Mayıs 1958:1-5)

getirilmiştir. İtfaiye ekipleri ile askeri birlikler tarafından tahliye ve enkaz kaldırma işlemleri yürütülmüştür (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1958:1; Cumhuriyet, 27 Mayıs 1958:1-5; Vatan, 27 Mayıs 1958:1).

İki sel felaketini birlikte ele aldığımızda görülmektedir ki Eskişehir’de olduğu gibi Çankırı’daki yapıların da çoğu kerpiçtir. Bu yüzden de sular duvarları eritmiş ve binalar bir iskelet halini almıştır¹⁰. Ancak Eskişehir’de yaşanan sel felaketi sonrasında herhangi bir asayişsizlik ile ilgili haber basına yansımazken Çankırı’daki felaket sonrasında bölgede çapulculuk olaylarının yaşandığı yönünde haberler basında yer almıştır. Örneğin *Vatan* gazetesi muhabirinin aktardıklarına göre: “*Sel, önüne kattığı her şeyi çok uzak mesafelere sürüklemiştir. Bundan da çapulcular azami derecede istifade etmeye çalışıyor. Gece her geçtiğimiz yerde bazı çapulcuların, bazı enkaz parçalarını ve eşyaları at arabalarına yüklediklerini gördük. Evvela bunları kurtarma ameliyesine iştirak eden hayırsever insanlar olduğunu zannettik ise de sonra jandarmaların refakatinde büyük kafileler halinde şehre götürüldüklerini görünce meseleyi anladık*” demiştir (Vatan, 26 Mayıs 1958:5). Bu durumun temel nedeni ise ekonomik sıkıntıların bu dönemde iyiden iyiye kendisini hissettirmesidir.

1950’de Eskişehir’de meydana gelen sel felaketinden en çok zarar görenler Dereboyu’ndaki kerpiç evlerde ikamet eden işçi aileleri olmuştur. Hatta dönemin iktidarı bu durumun istismar edilerek toplumsal bir hadisenin çıkmasından endişe etmiştir. Bu yüzden de Başbakan Şemsettin Günaltay bölgeye giderek işçilerle görüşmüştür (Ulus, 3 Nisan 1950:7). Çankırı’daki sel felaketinden en çok zarar görenler ise subay ve memur aileleridir. Çankırı’da sele maruz kalan, Dereboyu sakinlerinden kiracı konumundaki subay ve memurlar genellikle evlerin alt katlarında, ev sahipleri olan Çankırı’nın yerlileri ise binaların üst katlarında ikamet etmişlerdir. Bu sebeple de sel, daha çok subay ve memur ailelerini olumsuz etkilemiştir (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1958:1). İç politikada yaşanan birtakım gelişmelerden dolayı da DP iktidarını bu durum rahatsız etmiştir. *Ulus* gazetesinde 19 Mayıs 1958 tarihinde yayınlanan Atatürk’ün Bursa Nutku ve davası süren ‘9 Subay Olayı’ gibi hadiselerden dolayı DP iktidarı özellikle ordu mensuplarıyla ilgili gelişmelere bu dönemde her zamankinden daha fazla özen göstermiştir¹¹.

Yukarıda belirtildiği üzere CHP’nin resmi yayın organı *Ulus* gazetesi, felaketin yaşandığı ilk günlerde selin neden olduğu toplumsal acı ve felaketzedelerin sıkıntıları üzerinde durmuştur. Sonraki günlerde ise gazete, felaketin ekonomik vahameti, hükümetin bu konudaki başarısızlığı ve CHP’li milletvekillerinin bölgedeki faaliyetlerini konu edinmiştir.

¹⁰ Jandarma Merkez Kumandanlığı, Şehir Kulübü, Belediye mezbahası, lise, ortaokul ve ilkokulların hemen hepsi ile bunların civarında olan evler sel suları tarafından tamamen yıkılmıştır. Hapishane, Un fabrikası ve askeri erzak deposu ile yine bu civardaki evler de kısmen hasara uğramışlardır. (Vatan, 26 Mayıs 1958:5).

¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Onur Çelebi, “14 Temmuz 1958 Irak Darbesinin Türk İç Politikasına Yansımaları” *Turkish Studies*, Cilt: 12, Sayı: 31, 2017 (II), s. 41- 60.

Dikkat edilecek olursa 1950’de Eskişehir’de sel felaketi yaşandığı esnada iktidarda CHP vardır. Ancak DP, 1946 seçimlerinde çoğunluk sisteminin de etkisiyle Eskişehir’deki 6 milletvekilliğini tamamen kazanan parti olmuş ve DP’nin bu milletvekilleri özellikle yaşanan sel felaketi esnasında gerek Eskişehir’de sel sahasında gerekse de Ankara’da TBMM’de verdikleri soru önergeleri ile ciddi bir faaliyet içerisinde bulunmuşlardır. Şimdi ise durum tam tersi bir görünüm sergilemektedir. 1957 seçimleri ile DP bir kez daha iktidar koltuğuna oturmuştur ancak çoğunluk sisteminin etkisiyle Çankırı’daki 6 milletvekilliğini CHP kazanmıştır. Ve CHP’li milletvekilleri gerek felaket bölgesinde gerekse de Ankara’da Meclis’te çok ciddi faaliyetler yürütmüşlerdir.

Ulus’a göre Çankırı’da meydana gelen büyük sel felaketinin kötü izleri aradan günler geçmesine karşın silinememiştir. Çankırı’nın bir ilçesi olan Korgun’da ise durum daha da vahimdir. Üstelik gazeteye göre bölgede bir de ekmek sıkıntısı baş göstermiştir. Çankırı’nın CHP’li milletvekilleri ile parti il başkanı 26 Mayıs tarihinde bu bucağa giderek felaketzedeler ile temasta bulunmuşlar ve Korgun ahalisine yiyecek dağıtılmasını sağlamışlardır. Ayrıca CHP’li milletvekilleri, bölgeye buğday gönderilmesi için Tarım Bakanlığına da telgraf çekmişlerdir (Ulus, 27 Mayıs 1958:5).

CHP’nin Çankırı Milletvekillerinden sonra 27 Mayıs tarihinde CHP’nin Genel Sekreteri Kasım Gülek, Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle ve Merkez İdare Kurulu Üyesi Orhan Öztrak’da incelemelerde bulunmak üzere Çankırı’ya gitmişlerdir. Kasım Gülek, Ankara’ya döndükten sonra CHP Genel Merkezi’nde bir basın toplantısı düzenlemiş ve sel felaketiyle ilgili gördüklerini anlatmıştır. Gülek, Çankırı’da yaşanan sel felaketinin büyüklüğünü gözler önüne sermek için önce kaybedilen insan ve telef olan hayvan sayısını kamuoyuyla paylaşmıştır. Sonra da Gülek, felaketin ekonomik boyutuna değinmiş ve Çankırı’nın şehir olarak varlığını sürdürebilmesi için alınması gereken tedbirleri açıklamıştır: “*Çankırı zaten çok fakir bir bölge, talihsiz bir bölge. Hemen her sene ya sel gelir ya deprem olur. Bu defaki son iki hafta içinde ikinci sel... Tiftik keçileri yeni kırıldığı için doludan zarar görmüştür... Bir saat bir çeyrek yağan dolu sonunda buğday, arpa ve sebze hemen hiç kalmamış. Şimdi bu bölgeye tohumluk mısır yardımı yapılırsa, hemen ekip mahsul elde edebilirler. Sapını koçanını da hayvanlara verebilirler...*” diyen Gülek, konuşmasının sonunda da bir daha bu tür doğal afetlerin yaşanmaması adına Çankırı dahil tüm Türkiye’de esaslı tedbirlerin alınmasının bir zorunluluk olduğunu dile getirmiştir (Ulus, 28 Mayıs 1958:1-3).

Ertesi gün ise CHP Çankırı Milletvekilleri (Ferhan Arkan, Naşit Fırat, Dursun Akçaoğlu, Kamil Tabak, Kemal Barlas ve Ethem Yalçınalp) tarafından şehrin sel baskını sebebiyle uğradığı zararların giderilmesi ile ilgili bir kanun teklifi hazırlanarak TBMM’ye verilmiştir. Teklifin gerekçesinde, meydana gelen sel felaketleri nedeniyle çoğunluğunu memur, çiftçi gibi dar gelirli vatandaşların teşkil ettiği Çankırı ve bölgesinin büyük zararlara uğradığı, sayısız evin oturulamayacak hale geldiği, bağ ve

bahçelerin tamamen harap olduğu, 10 binden fazla hayvanın yitirildiği, halkın açlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı belirtilmiş ve zararların kanun yolu ile giderilmesi istenmiştir (Ulus, 29 Mayıs 1958:1).

Demokrat Parti'nin resmi yayın organı *Zafer* gazetesine göre ise hadisenin gündüz meydana gelmesi, vatandaşların da selin gelmesinden takriben bir saat öncesinden haberdar edilmesi ayrıca on gün evvel meydana gelen su baskını sırasında hasar gören yerlerin valilikçe tahliye edilmiş olması can ve mal kaybının çok daha fazla olmasını önlemiştir (Zafer, 25 Mayıs 1958:1).

Gazeteye göre şehirde gerekli tüm önlemler alınmıştır. Bazı basın organlarında yer aldığı gibi halk, çadırlarda değil¹² de resmi binalarda ve komşu evlerde iskân edilmiştir. Ayrıca *Ulus* gazetesine atıfta bulunularak, bölgede herhangi bir ekmek ya da iâşe probleminin olmadığı belirtilmiştir. Sel felaketi haber alınır alınmaz önce İçişleri Bakanı Namık Gedik ve Ulaştırma Bakanı Fevzi Uçaner Çankırı'ya hareket etmişlerdir (Zafer, 25 Mayıs 1958:4; Zafer, 28 Mayıs 1958:1-4). 25 Mayıs sabahı ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar şehre gelmiştir. Cumhurbaşkanı Bayar, önce Belediye binasında İçişleri Bakanı Namık Gedik ve Ulaştırma Bakanı Fevzi Uçaner ile diğer ilgililerden seylabın yaptığı tahribat hakkında bilgi almıştır. Sonra da Bayar, felaket bölgesini gezerek halka geçmiş olsun dileklerini iletmış ve hükümetin elinden gelen tüm imkânları kullanarak harap olan yerlerin tekrar imar edileceğini Çankırılılara ifade etmiştir (Zafer, 26 Mayıs 1958 (I):1-4). *Zafer* gazetesine göre bölge halkı devlet ve hükümet yetkilileri tarafından yapılan yardımlar ve gösterilen yakın ilgiden dolayı büyük bir memnuniyet duymuştur (Zafer, 26 Mayıs 1958 (II):1).

Yukarıda ifade edildiği üzere devlet yetkilileri Eskişehir örneğinde olduğu gibi Çankırı'da da felaketten kaynaklanan tüm zararların karşılanacağını, yaraların sarılacağını ve şehrin kalkındırılacağını söylemişlerdir. Burada dikkat edilecek husus ise iktidar ve muhalefet arasında 1950 tarihindeki Eskişehir sel felaketi sonrasında felaketzedelere yapılan yardımların nitelik ve niceliği ile ilgili herhangi bir tartışmanın yaşanmamasıdır. Çünkü Eskişehir'de sel felaketine maruz kalanların ihtiyaçları için Bayındırlık Bakanlığının bütçesinden ayrılan para ve yine Kızılay Genel Merkezi'nin kontrolünde felaketzedelere konut yaptırmak amacıyla toplanan yardım paraları bu iş için kullanılmıştır. Hatta evlerin yapımından arta kalan ve bankalarda muhafaza edilen bu yardım paraları ile sonraki yıllarda aynı yerleşim yerlerinde karakol ve ortaokul da inşa edilmiştir. (BCA: 30.18.1.2 / 127.86.4 (30.11.1951) _ :1; BCA: 30.18.1.2 / 130.69.5 (18.09.1952) _ :1; BCA: 30.18.1.2 / 138.131.15 (23.03.1955) _ :1).

Çankırı'da yaşanan felaketin ardından da iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler bu konuda gayet ılımlı bir havada sürmüştür. Başta

¹² “Sel felaketine maruz kalanlar bugünü de çadırlarda geçirmişlerdir...” (Yeni Sabah, 27 Mayıs 1958:1).

Ferhan Arkan olmak üzere CHP'nin Çankırı Milletvekilleri, sel baskınında zarar gören köylülere 10 ton tohumluk mısır dağıtılması için Tarım Bakanlığına telgraf çekmişlerdir. Tarım Bakanlığı da istenen bu tohumluğu göndermeye karar vermiştir (Ulus, 28 Mayıs 1958:3). Ertesi gün ise yine CHP Çankırı Milletvekili Ferhan Arkan, Mecliste yaptığı bir konuşma ile “- *Başta Sayın Reisicumhurumuz Celal Bayar ve bir kısım Vekiller bu felaket üzerine vilayet merkezine gelmişler, taziyelerini bildirerek ilgililere gereken direktifleri vermişlerdir. Kendilerine Çankırı halkı adına teşekkür ederim*” diyerek büyük bir jest yapmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 28.05.1958:211; Ulus, 29 Mayıs 1958:3). Ancak yaklaşık bir ay sonra darbe polemiginden dolayı zaten gergin olan iktidar muhalefet ilişkileri Çankırı'daki felaketedelere yapılan yardımların aksaması yüzünden daha da bozulmuştur.

CHP, DP iktidarını Çankırı'daki sel felaketi sonrasında verdiği yardım sözlerini yerine getirmemek ve gerekli önlemleri almamak hususunda eleştirirken¹³, iktidar partisi de muhalefeti yaşanan felaketleri istismar ederek ülkedeki milli birlik ve bütünlüğü bozmakla itham etmiştir.

Sonuç

Yukarıda incelediğimiz sel felaketleri iki şehirde de yıkıcı hasarlara yol açmış, maddi ve manevi büyük zararlar meydana getirmiştir. Siyasi partilerin bu felaketler karşısındaki tutumları ise iktidar ve muhalefet mevkiinde bulunmalarına göre farklılık arz etmiştir. Bu durum ise her iki partinin samimiyetinin tartışılır olduğu yönünde bir algının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine her iki partinin takip ettiği politikalar bize göstermiştir ki hem CHP hem de DP, iktidarları döneminde sorumluluk almaktan özellikle kaçınmış, yaşanan sel felaketlerinde gerekli önlemlerin alındığını belirterek meydana gelen kayıpların ve ölümlerin adeta bir ‘kader’ olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örneğin 1950 sel felaketinde ‘biz politika yapmıyoruz memleketin istikbalini düşünüyoruz’ diyen DP’li vekiller, 1958 yılında bu söylemlerini değiştirmişler ve yaşanan felaketin üzerini örtmeye çalışmışlardır. DP iktidara geçmeden önce can simidi olarak telakki edilmiştir. Ancak iktidara geldiğinde muhalefet pozisyonundayken karşı çıktığı uygulamalara benzerlik gösteren pek çok politikayı hayata geçirmiştir. CHP’yi bilinçli olarak muhalefeti tahakküm altında tutacak politikalar üretip yürütmekle itham eden DP, kendi iktidar döneminde de benzer baskıcı politikalara başvurmuştur. Özellikle DP, basın alanında

¹³ CHP Çankırı Milletvekili Ethem Yalçınalp: “- *Aradan bir ay geçtiği halde Hükümetçe ne alınmış bir tedbir, ne de yapılmış bir yardım vardır. Yalnız Kızılay bu felaketedelere 250’şer lira dağıtmakla iktifa etmiştir...*” (TBMM Tutanak Dergisi, 25.06.1958:699).

CHP Maraş Milletvekili Emin Soysal: “- *Çankırı’daki vatandaşa Hükümet mısır göndermiş, borç olarak almış kuruştan veriyor. Kızılay iki yüz elli lira vermiş bir ayda. Rica ederim bir ayda bir aileye iki yüz elli lira ne demektir? Evi yıkılmış, tarlası kalkmış, ekinleri mahvolmuş. Bu vatandaşlara yardım temin etmek için birkaç saat, hatta bugün sabaha kadar çalışsak ve bir çare bulsak olmaz mı? Bunu soğukkanlılıkla düşünmek lazımdır...*” (TBMM Tutanak Dergisi, 25.06.1958:713).

özgürlükleri kısıtlayıcı yasaklar çıkartarak kendisine yöneltilecek eleştirileri önceden engellemeye çalışmıştır.

Yine aynı şekilde bu iki dönemdeki hadiseler baz alındığında diyebiliriz ki, basın; serbest eleştiri ve murakabe ilkelerini kullandığı ölçüde ve halka doğru bilgiyi aktardığı sürece görevini yerine getirmiş sayılır. Aksi bir durumda ise toplum yararına hareket etmemiş olur ki o takdirde basın güvenilirliğini kaybeder. Yukarıda ifade edildiği üzere, siyasi partilerin bu felaketler karşısındaki tutumları iktidar ve muhalefet mevkiinde bulunmalarına göre farklılık arz etmiştir. Siyasi partiler felaketlerin insani boyutuyla ilgilenmek yerine genellikle pragmatist bir tavır sergileyerek felaketlerin sonuçlarından politik bir malzeme elde etme yolunu tercih etmişlerdir. Partilerin resmi yayın organları *Zafer* ve *Ulus* gazeteleri de bu konuda araç vazifesi görmüşlerdir. Bu gelişmeler ise siyasi partilerin “vatan ve millet” söylemlerindeki samimiyetin, basın organlarının ise ‘dördüncü kuvvet’ olma özelliğinin tartışılabilir olmasına açık kapı bırakmıştır.

Kaynakça

Acı Hakikat: *Yıkılan Ev Sayısı 4.000’e Yaklaşıyor*, (1950, 8 Mart), no: 3924, Yeni Sabah, s.1,5.

Ahmad, F. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945 – 1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ardıçoğlu. N. (1950). ‘*Bade’l – Harabı Basra!*’ (1950, 10 Mart), no: 767, Kudret, s.1,4.

Başbakan Günaltay’ın Eskişehir’lilere Müjdesi, (1950, 3 Nisan), no: 10330, *Ulus*, s.1,7.

Başkan Celal Bayar Eskişehir’de, (1950, 17 Mart), no: 322, *Zafer*, s.1,6.

Bayar, Eskişehir’de Bir Konuşma Yaptı, (1950, 17 Mart), no: 9196, *Cumhuriyet*, s.1,3.

Bayındırlık Bakanının Meclisteki İfadesine Rağmen: Eskişehir Felaketzedeleri Aç!, (1950, 9 Mart), no: 314, *Zafer*, s.1,6.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 127.86.4.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 130.69.5.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 138.131.15.

Celal Bayar Şehrimizde, (1950, 18 Mart), no: 323, *Zafer*, s.1,6.

Çankırı 24 Saat Ekmeksiz Kaldı, (1958, 27 Mayıs), no: 12619, Ulus, s.1,5.

Çankırı Seylabında 18 Kişi Öldü; Zarar 20 Milyon Lira, (1958, 26 Mayıs), no: 6150, Vatan, s.1,5.

Çankırı Yeni Bir Sel Felaketine Maruz Kaldı, (1958, 25 Mayıs), no: 2887, Milliyet, s.1,5.

Çankırı'da 60 Bina Sular Altında Kaldı, (1958, 16 Mayıs), no: 6896, Yeni Sabah, s.1,5.

Çankırı'da Dün Büyük Bir Seylâp Vuku Buldu, (1958, 25 Mayıs), no: 3145, Zafer, s.1,4.

Çankırı'da Ölü Sayısı 20'nin Üstünde, (1958, 26 Mayıs), no: 12618, Ulus, s.1,3.

Çankırı'da Ölü Sayısı 30'a Çıktı, (1958, 27 Mayıs), no: 6151, Vatan, s.1.

Çankırı'da Selden 18 Kişi Öldü, (1958, 26 Mayıs), no: 2888, Milliyet, s.1,5.

Çankırı'da Su Basan Evlerin Büyük Bir Kısmı Tahliye Edildi, (1958, 27 Mayıs), no: 12154, Cumhuriyet, s.1,5.

Çankırı'da Vuku Bulan Sel Felaketi, (1958, 17 Mayıs), no: 3137, Zafer, s.1,4.

Çankırı'da Yedi Bin Baş Hayvan Telef Oldu, (1958, 27 Mayıs), no: 6907, Yeni Sabah, s.1,5.

Çankırı'da Yıkılan Evler Yeniden Yapılacak, (1958, 28 Mayıs) , no: 3148, Zafer, s.1,4.

Çankırı'daki Sel Felaketinin Resmi Bilançosu: 18 Kişi Öldü, 500 Ev Yıkıldı, Maddi Zarar 20 Milyon Lira, (1958, 26 Mayıs), no: 12153, Cumhuriyet, s.1,5.

Çankırı'dan Notlar: Büyük Seylap Felaketi Nasıl Başlamıştı?, (1958, 26 Mayıs -II-) , no: 3146, Zafer, s.1,4.

Çankırı'yı Dün Seller Bastı: Yalnız Bir Mahallede 30 Ölü Tespit Edildi, (1958, 25 Mayıs), no: 12152, Cumhuriyet, s.1.

Çankırı'yı Sel Bastı, (1958, 16 Mayıs), no: 12608, Ulus, s.1,5.

- Çankırı'yı Yeniden Sel Bastı, (1958, 25 Mayıs), no: 6905, Yeni Sabah, s.1.
- Çelebi, O. (2015). Türkiye'de Demokrasinin Sancılı Doğumu: 1946 Seçimleri. *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 10 / 1, s. 251 - 272.
- Çelebi, O. (2017 - I). Taşradan Demokrasiye Açılan Kapı: İsmet İnönü'nün 14 - 26 Eylül 1947 Tarihli Yurtiçi Gezisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 10 / 54, s. 279 - 296.
- Çelebi, O. (2017 - II). 14 Temmuz 1958 Irak Darbesinin Türk İç Politikasına Yansımaları. *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 12 / 31, s. 41 - 60.
- Çok Korkunç Sel Felaketi, (1950, 8 Mart), no: 765, Kudret, s.1.
- Doğaner, Y. (2013). *Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eskişehir Dün Büyük Bir Sel Felaketine Uğradı, (1950, 6 Mart), no: 9185, Cumhuriyet, s.1,3.
- Eskişehir Faciası Tabii Değildir!, (1950, 12 Mart), no: 317, Zafer, s.1,5.
- Eskişehir Seylabı Bir Facia Halinde, (1950, 7 Mart), no: 3923, Yeni Sabah, s.1,5.
- Eskişehir Valisinin Bir Telgrafı, (1950, 9 Mart), no: 3925, Yeni Sabah, s.5
- Eskişehir'de 30 Bin Vatandaş Evsiz Kaldı, (1950, 7 Mart), no: 9186, Cumhuriyet, s.1,4.
- Eskişehir'de 35 Bine Yakın Vatandaş İskân Edildi, (1950, 8 Mart), no: 10305, Ulus, s.1,4.
- Eskişehir'de Müthiş Bir Sel Felaketi, (1950, 7 Mart), no: 312, Zafer, s.1,6.
- Eskişehir'de Seylâp Bölgesi Bataklık Oldu, (1950, 11 Mart), no: 316, Zafer, s.1,6.
- Eskişehir'de Yıkılan Evlerin Sayısı 2000'i Geçti, (1950, 8 Mart), no: 9187, Cumhuriyet, s.1,3.
- Eskişehir'i İstila Eden Sular Gittikçe Alçalıyor, (1950, 9 Mart), no: 9188,

Cumhuriyet, s.1,3.

Eskişehirliyle İnönü Arasında Münakaşalar, (1950, 10 Mart), no: 315, Zafer, s.1,6.

Evren. T. (1950). 'Afet Olan Nimet' (1950, 9 Mart), no: 766, Kudret, s.2.

Felaketin Sebebi: Tedbirsizlik, (1958, 17 Mayıs), no: 12609, Ulus, s.1,5.

Feyzioğlu, T. (1957). *Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık.

Gencosman. K. Z. (1950). 'Nihayet Anladılar mı?' (1950, 19 Mart), no: 10316, Ulus, s.3.

Gencosman. K. Z. (1950). 'Particilik Bu mu?' (1950, 11 Mart), no: 10308, Ulus, s.1,3.

Halen Açıkta Kalan Hiçbir Vatandaş Yoktur, (1950, 9 Mart), no: 10306, Ulus, s.1,4.

İnönü Dün Eskişehir'de Seylab Sahasını Dolaştı, (1950, 10 Mart), no: 9189, Cumhuriyet, s.1,3.

İnönü ile DP Arasında Hadise, (1950, 10 Mart), no: 767, Kudret, s.1,4.

İnuğur, N. (1992). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Mayıs Yağmurları Felaket Halini Aldı, (1958, 25 Mayıs), no: 12617, Ulus, s.1,3.

Mecliste Dün Sert Tartışmalar Oldu, (1950, 23 Mart), no: 9202, Cumhuriyet, s.1,3.

Müthiş Sel Felaketi, (1950, 9 Mart), no: 766, Kudret, s.1,4.

Özçelik, P.K. (2010). Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 65 / 03, s. 163 - 187.

Reisicumhurun Seylâp Bölgesindeki Tetkikleri, (1958, 26 Mayıs -I) , no: 3146, Zafer, s.1,4.

Sel Tehlikelerine Karşı Esaslı Tedbirler Alınmalı, (1958, 28 Mayıs), no: 12620, Ulus, s.1,3.

Sel Zararlarının Giderilmesi Hakkında Bir Kanun Teklifi, (1958, 29 Mayıs),
no: 12621, Ulus, s.1,3.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 11, Cilt: 4, Toplantı: 1, Seksen Beşinci
Birleşim, 25.06.1958.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 11, Cilt: 4, Toplantı: 1, Yetmiş Üçüncü
Birleşim, 28.05.1958.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 25, Toplantı: 4, Altmış Birinci
Birleşim, 08.03.1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 25, Toplantı: 4, Yetmiş Birinci
Birleşim, 23.03.1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 25, Toplantı: 4, Yetmişinci
Birleşim, 22.03.1950.

Topuz, H. (2012). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul:
Remzi Kitapevi.

45.000 Eskişehirli Evsiz Kaldı, (1950, 8 Mart), no: 313, Zafer, s.1,6.

Extended Abstract

Flood disasters, which are accepted as a natural disaster, often cause physical damage and even loss of life in places where they occur. Even though flood disasters may seem like a natural disaster, the underlying causes of the destruction are generally human-based. Unplanned urbanization and lack of infrastructure are the main causes of flood disasters. Therefore, occasionally, citizens and non-governmental organizations, especially the opposition parties have sought a responsible after the flood disasters and have accused the governments of not taking the necessary measures and of being responsible for the losses. Opposition parties have made these criticisms generally through the media.

Press is a kind of news gathering, dissemination and interpretation institution that incorporates periodicals such as newspapers and magazines that aim to provide information to the public. The term "press is the fourth force" in multi-party systems is also connected to this function of the press. If the "legislative, executive and judicial" forces that constitute the first three forces fail to show the efficiency expected of them, then the fourth power, the press, become more in the foreground for the benefit of the society. It does this by delivering correct information to the public to the extent that it can use the principles of free criticism and review. In this direction, the function of forming and directing public opinion of the press emerges.

However, if the press acts in the direction of a certain ideology or interest, then it performs on behalf of a person or a class rather than for the benefit of the society. In such cases the press loses its characteristic of being the fourth power and takes its place on the shelves as a kind of utopian thought, so to speak.

Intellectuals and the press generally supported the DP in the political power struggle between the CHP and DP from 1946 to 1950 when the Democrat Party came to power. It is very important to gain the support of the intellectuals and the press in favor of the Democrat Party, in forming public opinion and organizing the people around the Democrat Party since the press has a great impact on society. By directing the flow of an incident to a certain point, the press can influence the perception of the public and mobilize social dynamics. Especially when the political and social events accelerated due to the transition to the multi-party system, the environment of free criticism and discussion expanded relatively, and the daily circulation of the newspapers reached seventy - eighty thousand with the increasing need of the people to closely monitor political developments.

We can consider the reflection of Eskişehir and Çankırı flood disasters in the press in two different ways. The first is in terms of the official media organs of political parties and the other is in terms of the evaluations of the press, which was somehow engaged in politics but was not become guided. Similarly, we can divide the view of the official media organs of the parties on the disaster into two parts. Accordingly, we can classify Ulus, the official media organ of the ruling party, CHP, on the one side, Zafer, the official media organ of the opposition party DP, and Kudret, the media organ of the Millet Party (MP), on the other side in terms of their approach to events.

Political parties, one of the most indispensable elements of democracies, have to obtain the votes of the people in order to come to power. To do this, political parties try to take advantage of the power of the press to create and direct public opinion. They even establish their own media organs for this purpose. However, it has been observed that political parties redefined the job description of the press in accordance with their positions in power and opposition. In this context, opposition parties generally advocated freedom of the press and highlighted the principle of free criticism of the press and the "fourth power" phenomenon. The ruling parties, on the other hand, argued that the press occasionally "harms state authority and even national unity and integrity".

The parties that criticized the government while they were in the opposition stated when they were in power that they are not responsible for the flood disasters that occurred in their period and they took the necessary precautions and expected that the disasters experienced would be met "naturally".

The 1950 Eskişehir and 1958 Çankırı flood disasters are good examples to understand the paradoxical attitude mentioned above. As a matter of fact, the Democrat Party harshly criticized the Republican People's

Party, the ruler of the period, for the devastating consequences of the 1950 Eskişehir flood disaster. Similar situations were experienced in the Çankırı flood disaster, which occurred approximately eight years after 1950 Eskişehir flood disaster. The difference is that the Democrat Party, which was in the opposition eight years ago, was now in power. In terms of the consequences of the 1958 Çankırı flood disaster, it resulted in much more loss of life and property than the 1950 Eskişehir flood disaster. The CHP also harshly criticized the ruling party by displaying a similar attitude the DP adopted in 1950. On the other hand, flood disasters were turned into a political material by tying the principle of unity and integrity of the country and nation.

As stated above, the attitudes of the political parties towards these disasters differed depending on whether they were in power or opposition. Instead of dealing with the humanitarian dimension of disasters, political parties have generally taken a pragmatist attitude and opted for political material from the consequences of disasters. The official media organs of the parties also acted as a tool in this regard. These developments, on the other hand, have left the door open to the questionable nature of the sincerity of political parties in their "homeland and nation" discourse, and the "fourth power" of the press.

DIVERGENT NATURE OF TERRORISM: A COMPARATIVE ANALYSIS ON PKK AND ISIS/ISIL

Haluk KARADAĞ* & İsmail SIKI**

Abstract

Terrorism is affecting all human beings regardless of time, place, and nationality such as the case of brutal ISIS/ISIL attacks that took place in the center of Dhaka, Bangladesh in 2016. Mostly foreigners, twenty-two people have killed in the Holey Artisan Café during this attack. The terrorist organization of ISIS/ISIL claimed responsibility for this criminal act. This violent assault made one thing certain that the struggle against terrorism is increasingly getting more problematic and solutions are becoming more complicated. On the other side terrorist organization of the Kurdistan Workers Party (PKK/KCK/KONGRA-GEL) has been trying to terrorize provinces in Turkey, Iran, Iraq, and Syria. In Turkey, PKK made strategic changes many times since its first action in 1984. However, there are some basic differences between these two terrorist organizations. For instance, while secular terrorist organization PKK restricts its violence, ISIS/ISIL as a religiously motivated terrorist organization has no limit in its violence. This article offers one of the first systematic comparative analyses based on PKK vs. ISIS/ISIL in terms of their major components. By doing so, the study is aiming to make a significant contribution to the existing terrorism literature by using the cases of PKK and ISIS/ISIL. Besides, although there are abundant definitions of terrorism in the literature, this article will also try to find out a common and concise expression for terrorism.

Keywords: *Terrorism, PKK, KCK, ISIS/ISIL, DAESH*

TERÖRİZMİN DOĞASINDAKİ FARKLILIK: PKK VE İŞİD ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Öz

Terörizm, Bangladeş'in Dakka şehir merkezinde 2016 yılında İŞİD tarafından gerçekleştirilen acımasız saldırıda olduğu gibi tüm insanları zaman, mekân ve milliyet farkı gözetmeksizin etkilemektedir. Holey Artisan Kafe'de gerçekleştirilen saldırıda çoğu yabancı yirmi iki kişi hayatını kaybetmiştir. Bu saldırının sorumluluğunu İŞİD üstlenmiştir. Bahse konu şiddet içeren saldırı terörizmle mücadelenin giderek daha zorlaştığını ve çözümün ise daha karmaşık bir

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
hkaradag@baskent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7577-763X>.

** Öğr. Gör., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, ismailsiki@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3573-2645>.

hale geldiğini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de kendisini seküler olarak tanıtan, Kürdistan İşçi Partisi olarak bilinen ve PKK/KCK/KONGRA-GEL kısaltmalarıyla anılan terör örgütü Türkiye, İran, Irak ve Suriye’de eylemler gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda PKK terör örgütü ilk eylemini gerçekleştirdiği 1984 yılından beri çeşitli stratejik değişikliklere gitmiştir. Gerçekte PKK ve IŞİD gibi seküler ve dini motivasyonlu olan iki değişik ideolojiye sahip terörist örgüt arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin PKK gibi seküler terör örgütlerinin eylemlerindeki şiddet kısıtlı iken, IŞİD/DAEŞ gibi dini motifli terör örgütlerinde limitsizdir. Bu makale seküler terör örgütü olan PKK ile dini motifli terör örgütü IŞİD/DAEŞ arasındaki yapısal farklılıkları karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Böylece PKK ve IŞİD/DAEŞ örneklerinden hareketle mevcut terörizm literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca geniş bir tanımı olan terörizm kavramını söz konusu literatür içerisinde kapsamlı ve net olarak ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, PKK, KCK, IŞİD, DAEŞ

Introduction

During the second period of the 20th century, most of the states have started to suffer from terrorist activities. 9/11 attacks in the U.S., Paris attacks in France, and other terrorist incidents show us that criminal acts of terrorist organizations can hit any target from the distance of thousands of miles. Turkey is one of the states affected directly by one of these long-standing terrorist activities by the terrorist organization named PKK/KCK/KONGRA-GEL since 1984 which we named in this study under the category of “old terrorism” (BBC, 2016). The phenomenon of terrorism has been increasing its importance since the 9/11 terrorist attacks. Especially after the outbreak of the Arab Spring movements, many terrorist organizations popped up in the Middle East and North Africa (MENA) region, and these organizations trying to fill the power vacuum in that part of the world. So, as a “new terrorism” this study focuses on religiously motivated terrorism in the form of a new systemic structure, such as ISIS/ISIL/DAESH.

Some common characteristics distinguish old terrorism from new terrorism. Terrorism in the 1970s and 1980s had similar features, whether it was left-wing or nationalist-separatist terrorism. There were core characteristics that guided all groups until the end of the Cold War era. The characteristics of old terrorism help to analyze the era simply and systematically. Additionally, it helps to analyze groups that have the same motivations.

The majority of the groups are either ideologically or politically motivated left-wing, Marxist-Leninist, communist, or motivated by nationalistic ideas. Some nationalist-separatist groups are the successors of the anti-colonialist era. These groups reflect certain common characteristics even though their motivations are different. Nationalist groups and left-wing groups oppose each other, ideologically or tactically, and sometimes even engage in conflict with each other. Whatever their goals and motivations are,

their organizational structures, target selections, method of operations, finance methods, and publicity understandings are surprisingly similar.

The 20th century witnessed the advent of religious-based terrorism in the early 1990s (Juergensmeyer, 2000: 158). Contrary to conventional wisdom on terrorists and terrorism, this type of terrorism emerged with new motivations and justifications (Hoffman, 2002: 8). Terrorism has evolved parallel to the radical changes in the world; therefore, significant changes have accompanied the end of the Cold War era (Clutterbuck, 1994: 12). The religious revolution in Iran in 1979, the war between the Soviets and the Afghans lasting almost three decades, and finally the fall of the Berlin wall and collapse of the Soviet Republic were the hallmarks of the last decades that had a considerable impact on the emergence of this new type of terrorism (Chalk, 1999: 15).

The characteristics of religion-based terrorism have been explained in the literature. However, the most significant features of this terrorism are the change in terrorist groups' motivations and the significant increase in the number of religiously motivated terrorist groups. Despite the decrease in the terrorism incidents, the lethality of the incidents increased. Terrorist groups have become loosely linked, globally operating organizations that increasing the use of technological improvements, primarily in communication technology.

This study discusses the differences between secular and religiously motivated terrorist groups with the cases of PKK and ISIS/ISIL. The first part will shed light on the terrorism literature to find out a clear definition of the term. In the second part, two diverse terrorist organizations will be scrutinized based on their structural differences such as motivations, target selections, modus operandi, and organizational structures. This study discusses terrorism literature, especially the difficulty of making a comprehensive definition of the term. Then focusing on the remarkable differences between secular and religion-based terrorist organizations and expose their fundamental characteristics for the first time with the cases of PKK and ISIS/ISIL in a comparative way of analysis.

1. TERRORISM

Neither defining terrorism nor reviewing its literature is an easy task. It is comprised of different fields of study, ranging from psychology, history, sociology, and political science to communications. Furthermore, various acts of violence have been defined as terrorism by different authorities, and in particular by the mass media to attract the attention of the general public. Therefore, to draw a line between traditional criminality and terrorism is essential to distinguish traditional forms of criminal behavior and terrorism.

Terrorism had been an important tool for the actors who want to obtain their goals in the political arena. From a single person to organized groups, there is a wide variety of players in this armed political process. Diversity of interests and vagueness of actors make it difficult to make a

single, clear-cut definition of terrorism. Although it is hard to find a commonly accepted definition for terrorism, there are various definitions with significant variations. Alex Schmid and Albert Jongman, two Dutch academics from the University of Leiden have found 109 separate definitions of terrorism basing on their comprehensive research. According to their findings, violence has been used in 83 percent, political goals 65 percent, and fear 51 percent of the definitions (Halibozeck et al., 2008: 7; Kruglanski and Fisman, 2006: 46). Table-1 indicates 22 common elements frequently used in 109 definitions of terrorism (Schmid, 1984: 176-177).

Table 1. Frequencies of definitional elements in 109 definitions of terrorism

	ELEMENTS	FREQUENC
	Violence, force	83,5
	Political	65
	Fear, terror emphasized	51
	Threat	47
	(Psychological) effects and (anticipated) reactions	41,5
	Victim-target differentiation	37,5
	Purposive, planned, systematic, organized action	32
	Method of combat, strategy, tactic	30,5
	Extraneity in breach of accepted rules, without humanitarian constraints	30
	Coercion, extortion, induction of compliance	28
	Publicity aspect	21,5
	Arbitrariness, impersonal, random character, indiscriminateness	21
	Civilians, noncombatants, nonresisting, neutrals, outsiders as victims	17,5
	Intimidation	17
	The innocence of victims emphasized	15,5
	Group, movement, the organization as the perpetrator	14
	Symbolic aspect, demonstration to others	13,5
	Incalculability, unpredictability, unexpectedness of occurrence of violence	9
	Clandestine, covert nature	9

	Repetitiveness, serial or campaign character of violence	7
	Criminal	6
	Demands made on third parties	4

The terms "terrorist" and "terrorism" were coined during the French Revolution in the last decade of the 18th century. This two-year period (1793-1794) is also known as *régime de la terreur*. (Combs and Martin, 2007: 95). But today, these two terms have been accepted and used commonly in every single part of the world. While Cambridge English dictionary defines terrorism as "violent action for political purposes" (Cambridge, 2021), Britannica defines it calculated violence act to create fear among the public for any political objective (Britannica, 2021). However, Fortna defines terrorism as a device for rebel groups to achieve their political goals (Fortna, 2015: 519). In Laqueur's definition, it is "a covert violence by a group for political ends, is usually directed against a government, less frequently against another group, class or party" (Laqueur, 2002: 79). Khatchadourian focuses on the morality of terrorism and distinguishes it from other definitions with four types; predatory, retaliatory, political, and moralistic so, emphasizes its value-neutral sense of the meaning of the word (Khatchadourian, 1988: 131). United Nations describes terrorism in resolution 49/60 as; "Criminal acts intended or calculated to provoke a state of terror in the general public, a group of persons or particular persons for political purposes are in any circumstance unjustifiable, whatever the considerations of a political, philosophical, ideological, racial, ethnic, religious or any other nature that may be invoked to justify them." (UN General Assembly, Res. No. 49/60). United Nations Security Council made another definition for terrorism in 2004 in the resolution numbered 1566 as follows; "Criminal acts, including against civilians, committed with the intent to cause death or serious bodily injury, or taking of hostages, with the purpose to provoke a state of terror in the general public or in a group of persons or particular persons, intimidate a population or compel a government or an international organization to do or to abstain from doing any act." (UN Security Council, Res. No. 1566).

The U.S. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms defines terrorism as "the unlawful use of violence or threat of violence, often motivated by religious, political, or other ideological beliefs, to instill fear and coerce governments or societies in pursuit of goals that are usually political." (Joint Publication, 2010). From the perspective of other military documents "definition of terrorism may depend on whose point of view is being represented and terrorism has often been an effective tactic for the weaker side in a conflict. As an asymmetric form of conflict, terrorism projects coercive power with many of the advantages of military force at a fraction of the cost to the terrorist. Terrorism is a means - a method

- to an objective.” (U.S. Army TRADOC, 2007: 1-2). So, there are many kinds of similar definitions of terrorism.

On the other hand, it is necessary to define to explore and analyze religious terrorism and its increasing destructiveness and lethality. The United States State Department defines terrorism as "premeditated politically motivated violence perpetrated against noncombatant targets by sub-national groups or clandestine agents, usually intended to influence audience" (Patterns of global terrorism, 1999: 7). However, the Federal Bureau of Investigation (FBI) defines terrorism as "the unlawful use of force or violence against persons or property to intimidate or coerce a government, the civilian population, or any segment thereof, in the furtherance of political or social objectives" (FBI, 1996: 3). So, in the final stage terrorism can be defined concisely as "the use of violence to create fear (i.e., terror, psychic fear) for political, religious, or ideological reasons" (Matusitz, 2012: 4).

During the second period of the 20th century, most of the states have started to suffer from terrorist activities. 9/11 attacks in the U.S., Paris attacks in France, and other terrorist incidents show us that criminal acts of terrorist organizations can hit any target from the distance of thousands of miles. Turkey is one of the states affected directly by one of these long-standing terrorist activities by the terrorist organization named PKK/KCK/KONGRA-GEL since 1984. It is not only recognized as a terrorist organization by Turkey, but also by many of the European countries (European Union, 2020) and the U.S. (The United States, 2021).

1.1. COMPARATIVE ANALYSIS OF RELIGIOUSLY MOTIVATED AND SECULAR TERRORIST GROUPS

Commonalities of terrorist organizations in the Middle East are their tactics. They use similar guerrilla tactics of separatist terrorism in general. But in practice, PKK and other terrorist organizations such as ISIS/ISIL/DAESH are different in terms of motivations, target selections, modus operandi, and formations. One of the differences is their "motivations". PKK, as an ethnic-based entity, is basing on the Kurdish ethnic community in the eastern and southeastern part of Turkey, has been terrorizing the region for more than 30 years. It is not only active in Turkey but also in Iran (under the name of PJAK), Syria, and Iraq. But other terrorist organizations are religion-based entities, predominantly from the Sunni part of the Muslim world. Interestingly here, some Christian minorities have joined ISIS/ISIL to fight for their ideology (Morrison, 2015). The psychological situation also makes another difference between these organizations. Terrorists of PKK are less willing to die comparing to the ones in ISIS/ISIL and Al-Qaida. The main reason is the common belief in martyrdom and terrorists' expectation of going to heaven after death (Smith and Carson, 2015; BBC Cardiff, 2014; Milliyet, 2011). The second difference is the "target selections". PKK is trying to homogenize the region by using ethnic cleansing techniques via mass killings among residents.

Members of ISIS/ISIL are using similar tactics with a different motivation of extremism in religious politics. So, it can be stated as while PKK is aiming to establish an ethnic "Kurdish" based state in the region, others are trying to create an Islamic Caliphate in the regions of Syria and Iraq, then extending it throughout the regions in Turkey, Middle East, and North Africa, Iran, Pakistan, Afghanistan, Balkans, and the Caucasus. The third difference is their “modus operandi” strategies. PKK is using ‘violence’ for its vital interests, but ISIS/ISIL uses ‘apocalyptic violence’ including suicide bombings in their actions. The last profound difference is the “organizational structures” of these organizations. The populace of PKK is mostly consisting of ethnic Kurds, but the ones in ISIS/ISIL are more heterogeneous. Table-2 provides a comparative outlook to these four dimensions between PKK and ISIS/ISIL/DAESH.

Table 2. Remarkable Differences Between Religiously Motivated and Secular Terrorist Organizations

	TERRORIST ORGANIZATIONS	
	PKK/KCK/KONGRA-GEL	ISIS/ISIL/DAESH
MOTIVATIONS	Secular; Marxist, Leninist, Kurdish origin separatist organization. Motivated by ethnic politics. Ideologically motivated. Less willing to die. Partly sponsored by specific states. Has a specific, clear goal.	Sunni (Salafist-jihadi) Islamist extremist organizations. Motivated by extremism in jihadist religion. Willing to die to be a martyr.
TARGET SELECTION	Establishing an ethnic-based state in the region dominantly populated by Kurdish people. Selective in choosing its targets.	Establishing Islamic Caliphate System in the regions of Syria, Iraq, then extending it throughout the regions in Turkey, Middle East, and North Africa, Iran, Pakistan, Afghanistan, Balkans, and

		Caucasus. Less selective in choosing its targets.
MODUS OPERANDI	Use violence	Use apocalyptic violence including suicide bombings
ORGANISATIONAL STRUCTURE	Its structure is homogenous which is consisting of mostly ethnic Kurds. Hierarchically vertical organizational structure.	Their structure is heterogeneous (consisting of different parts of the world) predominantly Sunni Muslims. Horizontal, hydra-type organization.

2. MOTIVATIONS

The first crucial element of terrorism is motivation. Violent acts without political motivation cannot be identified as terrorist acts. This is one of the most important points that draw the line between traditional crime and terrorism. This core point excludes criminal violence motivated by monetary gain or personal expectation (Pillar, 2003: 13). Laqueur says that terrorism is the illegitimate use of force to achieve political objectives by targeting innocent people (Laqueur, 1987: 72). All terrorists are criminals but all criminals are not terrorists. Criminal activity is not the primary motive of terrorists; it is the outcome of their actions (Kellen, 1982: 9).

Motivation is the basic characteristic that distinguishes secular organizations from religion-based terrorist organizations. The characteristics of a secular type of terrorism help to analyze the era simply and systematically and also analyze groups that have the same motivations. The majority of the groups were either ideologically or politically motivated Marxist-Leninist or communist ideas. These groups reflected certain common characteristics even though their motivations were different. Whatever their goals and motivations were, their organizational structures, target selections, modus operandi, and organizational structures were quite similar.

So, in the case of PKK, the common features of its motivations can be summarized in a few points: It is a secular; Marxist, Leninist, mostly Kurdish-origin separatist organization. Ideologically or politically motivated by ethnic policies. PKK has clear political or territorial goals. It has a specific, clear goal which is the crucial point of the support they gain;

therefore, such characteristics are the key to their longevity (Cronin, 2003: 35). It is partly sponsored by specific states and given weaponry, explosives, and training, sometimes it has to build their explosives and train their militants and educate them in ideology as well. However, the group acquired money particularly from robberies, forgery, extortion, illegal taxing, and drug trafficking. Due to their non-religious belief system and difficulty of recruitment, members are not taking vital risks during attacks and terrorists are not willingly kill themselves.

However, many religious groups including ISIS/ISIL consider themselves to be armies, fighters, warriors, or parties of the divine. They identify their organizations as armies and fight a holy war to implement the order of God and willing to die to be a martyr. They see themselves in a struggle on behalf of God against His enemies; thus, they constantly fight on the side of good against evil. Religious terrorist organizations and radical groups that extensively employ violence are the results of a mindset that forces them to conduct a holy war.

There are some specific emotional perspectives to understand their increased lethality and destruction in ISIS/ISIL. First, these groups consider themselves under attack (Juergensmeyer, 2003; Lifton, 2003; Mason, 2003; Selengut, 2003; Stern, 2004; White, 2001). Their belief, values, society, and concepts of morality are under attack by enemies. Second, they consider their acts of violence to be self-defense (Juergensmeyer, 2003; Lifton, 2003; Mason, 2003; Selengut, 2003). Since they are constantly attacked by enemies, they claim they have to defend themselves, their beliefs, values, morality, and society. This provides legitimization and justification for their violence. Third, their struggle or fight is a holy war waged against enemies of God or evil on behalf of good to establish or restore the order of God (Juergensmeyer, 2001; Lifton, 2003; Selengut, 2003; Stern, 2004). Finally, these groups feel a need to produce more lethal and destructive incidents to demonstrate the power of their organization and the divine and to demonstrate the weakness and powerlessness of the evil secular powers (Juergensmeyer, 2003; Stern, 2004). Ultimately, they aim for the victory of good over evil.

It is common for radical religious groups and terrorist groups to feel as though they are under attack. They feel the spiritual or material richness of the religious group is threatened by other forces, (e.g., governments and societies, other religious groups, political orders, and social organizations) that are oppressive and discriminate (Selengut, 2003: 22). Religious groups reject compromise with secular institutions, which are considered corrupt, deviant, and evil agents of the system that attacks their religious values (Juergensmeyer, 2003: 358). Religion inherently inspires total loyalty or commitment; thus, a religious community does not imagine anything higher than its religious values (Rapoport, 1991: 120).

It is necessary to understand the concept of “self” to comprehend the psychological roots behind the feeling of being under attack. How do people

create such a feeling and how do they perceive a persistent enemy who wants to destroy or even annihilate them? The self is the central point for understanding human behavior because it allows individuals to construct a concept of who they are. The self-concept organizes experience, guides behaviors, and provides the individual with meaning (Taylor & Louis, 2004: 171). While individuals associate themselves with groups and internalize the groups' values and moral concepts, they may also disassociate themselves from the community. Moreover, the group specifies the routes that individuals might take to internalize values and achieve goals (Taylor & Louis, 2004: 172).

2.1. Target Selection

Terrorists mostly target unarmed, undefended noncombatants (Schmid, 1993: 12). Noncombatants are, by definition, defenseless victims who cannot defend themselves with violence in response to terrorism (Pillar, 2003: 14). Terrorism is very different from war or combat operations, both of which have legitimate roots in international laws, rules, and regulations. Such acts are waged between national armies within certain legitimate restrictions, and primarily require the discrimination of noncombatants from the combatants. However, terrorism makes no such distinction. Schmid (1993: 12) asserts that terrorist attacks on the undefended and unarmed are not an unintended side effect but a deliberate strategy of terrorists. They do not engage in combat as soldiers and do not distinguish between their armed adversaries, who are the government's agents, and noncombatants.

Secular terrorist groups in the 1970s and 1980s were selective in their choice of targets (Crenshaw, 2003: 50; Laqueur, 2003: 14; Medd & Goldstein, 1997: 283; Simon & Benjamin, 2001: 5). So, PKK is one of them selective in choosing its targets. Its attacks are, of course, deliberately carried out, but were carefully designed at specific targets that were considered the symbols of the political system the terrorists opposed (Hoffman, 1999: 8; Howard, 2004: 75). PKK attacks specific figures and symbolic targets because they wanted to mobilize the public and gain converts and supporters. The terrorists want to demonstrate the vulnerability of the state system (Hewitt, 1990: 145; Jenkins, 1978: 115), therefore, they attacked the representatives of the ruling power so-called the servants of the oppressive regime and collaborators of the imperialistic and capitalist system they were attempting to change (Crenshaw, 2003: 50; Hoffman, 1999: 8; Howard, 2004: 75). PKK as a terrorist organization meticulously selects its targets among security forces such as military bases, personnel, police forces, governmental buildings, and personnel, government-supported rural guards, in some cases public school teachers, and other government-related targets.

As mentioned earlier, secular terrorist groups seek to have converts or supporters in their cause by employing violence against specific targets; however, they also intend to educate their potential sympathizers through

violent means. Hence, they refrain from more violent, high-casualty attacks for fear of negative publicity. However, their violence has no educational purpose or intention to gain support; they intend to eliminate the enemies of their belief system. The absence of constituency further explains the common rhetoric of religious groups when describing persons outside their religious community in denigrating and dehumanizing expressions (e.g., “infidels,” “apostates,” “dogs,” “children of Satan,” and “mud people”). Thus, the enemy’s humanity disappears, and the dehumanization mechanism allows limitless violence on subhumans who do not deserve to live (Bandura, 1998:164).

There is no need to refrain from high-casualty incidents because the terrorist groups’ concept of humanity is very different; according to their worldview, not only are Western countries their enemies but also Muslim countries where the rule of Sharia is not established. Thus, the Muslims living in Muslim countries are not part of their constituency unless they participate in their struggle and stand with them. The terrorists’ aim is not simply to gain converts for their cause, though all Muslim countries are likely recruitment grounds for the struggle.

ISIS/ISIL’s ultimate goal is to establish the Islamic Caliphate System in the regions of Syria, Iraq, then extending it throughout the regions which they call ‘dar-ul harb’ in Turkey, Middle East, and North Africa, Iran, Pakistan, Afghanistan, Balkans, and the Caucasus. So, there is no specific stable region for this terrorist organization.

2.2. Modus Operandi

Violence is the fundamental component of a terrorist phenomenon. All terrorist acts are crimes that involve violence (Jenkins, 1985: 4). Combs asserts, “Violence—the threat of violence and the capacity and willingness to commit violence—is endemic to terrorism.” (Combs 1997: 9). Violence in terrorism is a deliberate act, and premeditated (Pillar, 2003:13). Public intimidation is the critical element of terrorism that distinguishes it from other forms of violence (Bandura, 1998:162). In other words, publicity is the sine qua non of terrorist acts. Fear is as important as the act itself. Terrorism produces extreme emotions as a consequence of the indiscriminate nature of its violence (Poland, 1998: 3). There are basic differences between religious terrorist groups and secular terrorist groups that stem from their drastically different value systems, legitimization and justification of the violence they employ, worldviews, and concepts of morality (Hoffman, 1998: 94). These factors help us understand why terrorist incidents perpetrated for religious motives result in higher fatalities.

Secular terrorist organizations are not excessively violent. They avoided causing high casualty attacks for fear of negative publicity (Howard, 2004: 74; Juergensmeyer, 2000: 160; Morgan, 2004: 30; Quillen, 2002: 284). They are also particularly wary of the repercussions of these brutal actions in the international environment.

Members of PKK prefer to act clandestinely, hiding themselves and their identities, they need money to survive; other materials are necessary to obtain false identities to evade government arrests. Also, they are not professionally educated in ideology and were not well trained in terrorist tactics and operations. Even some leader cadres were not well trained. Such militant cadres rely mainly on recruiting idealistic youth or students by using some kind of ideological indoctrination.

Hunger strikes in prisons were a common characteristic of PKK resistance in the 1990s. Outside of attacks and kidnappings, PKK gained the most publicity through prison hunger strikes. Terrorists rejected ordinary criminal treatment; opposed their imprisonment among ordinary criminals, and claimed they were political prisoners and had to be treated according to their criminal status.

On the other hand, religious groups employed more violent acts and caused significantly higher levels of fatalities when compared with relatively more discriminating and less-lethal incidents of violence perpetrated by secular terrorist organizations (Hoffman, 1998: 95). Taheri explains the distinction between religion-based terrorism and other forms of terrorism. Although he argues that three points distinguish these type of terrorism from the secular one: It does not accept all of the contemporary ideologies in their different forms; it considers itself a total outsider which has no option other than violence. It is a holy war that can only end when total victory is achieved. And its basic theory is to kill the enemies of God and to put the infidels to death; it is the duty of every faithful believer (Taheri, 1987: 6-9).

Apocalyptic imagery is mostly used by ISIS/ISIL militants in the territories of Syria and Iraq. This empowers them among other religious-based terrorist organizations and ranks them in a higher status. So, this type of imagery has also been used for deterrence, and for gaining public support. Brutal use of this power intimidates people and it helps to keep the public under control.

ISIS/ISIL is using the argument of self-defense to attack the enemy for military glory. An explanation of self-defense can begin with the suicide bombings of Islamic terrorist groups in the Middle East. There are two main reasons for choosing this method: first, although suicide is strictly and explicitly forbidden in Islam, Muslim terrorists and radicals turn that reality into martyrdom. Second, the suicide bombings were popularized and frequently used by Hezbollah, and became the trademark of Hezbollah. Later, these attacks spread to other groups and became the choice of Islamic terrorist groups.

One of the greatest sins one can commit in Islam is to undertake martyrdom operations in the name of self-defense. The word for suicide is 'intiḥar', which never corresponds to shaheed (martyr) or istishhad (martyrdom). This is not an interpretation of the text; it is explicitly instructed in the Quran. According to the Quran, anyone who commits suicide commits one of the greatest sins of Islam and is punished to serve his

afterlife in hell (Stern, 2004: 52). Innovative moral sanctions and justifications for suicide attacks have been provided by the radical clerics, who alter reality by brilliantly interpreting the Quran.

2.3. Organizational Structure

Terrorist groups were hierarchically structured organizations, and their organizational structures were identifiable to government agencies, although they sometimes were organized into autonomous cells or units. (Arquilla, Ronfeldt, & Zanini, 1999: 41; Gearson, 2002: 17; Hoffman, 2001: 417; Whine, 2002). In secular terrorist organizations, such as PKK, leaders have the highest decision-making status in the organization and are full-time members; they are also committed to the use of violence. However, all of the organization's leaders are well known to government agencies. Its structure is mostly homogenous which is consisting of primarily ethnic Kurds. PKK's organizational structure is hierarchical. Commands come through vertically from the top leader of the organization. Some mid-level leaders convey these messages directly to the sublevels. Comparing to the religious-based terrorist organizations militants of secular organizations are not well trained in terrorist operations and are not well educated ideologically, either (Merkl, 1995: 199) through our enemies' eyes (2003: 18; Whine, 2002). This is their weakness comparing to the religious-based ones.

On the other hand, the structure of ISIS/ISIL is heterogeneous, consisting of different parts of the world, predominantly Sunni Muslims. ISIS/ISIL used the argument of ' Jihad ' to get members from all over the world and became surprisingly successful. So, with this type of heterogeneous organizational structure, it created a so-called success story in its territory. It is a horizontally organized structure, just a top leader was known, and other leaders are mostly clandestine. ISIS/ISIL benefited from its hydra-type organizational architecture and survived a long while despite its heterogeneous structure.

Conclusions

Though there is no commonly accepted definition of terrorism in the international realm, it is possible to identify acts as terrorism by analyzing some common distinguishing indicators. The fundamental distinguishing feature is of course violence. It is true that in European lexicons the term terrorism cannot be found until the French Revolution. But what makes the French Revolution a milestone in terrorism history is not only "reign of terror" or "terror from below". The fundamental differentiating factor is in general the term itself "state" but "the nation-state" in which we can define the commonly known Weberian approach as an entity that has a monopoly of the use of violence. The only organized entity which has a unique monopoly on violence for it is the only authority to rule. Hence, any act which seeks to use violence despite the authority of the ruling power which is the state is a great disruptive threat to order where the state is seeking to

implement on its constituencies. This very a fundamental point, to some degree, can still be discussed as *raison d'etra* of national penal laws which all states have enacted. On the other hand, since the states have the power to rule in the name of common consent produced by both society and state, and the commonly established order begs for a political will and power to survive *raison d'eta* appears as any action tends to disrupt order shall be banned even by using brute force.

The study sheds light on the significant differences between the secular and religiously-motivated terrorist organizations with a comparative analysis of respectively PKK and ISIS/ISIL. Those differences stem from their drastically different value systems, legitimization, and justification of the violence they employ, worldviews, and concepts of morality. This article clarifies the argument that there are remarkable differences between religiously motivated and secular terrorist organizations from the perspectives of their motivations, target selections, *modus operandi*, and organizational structures. Other than these separations there are some other characteristics of religiously motivated terrorist organizations differentiated from secular ones. First, their acts of violence are in direct response to theological demands or imperatives. Second, according to their logic, members of other belief systems are considered as infidels, even worse than that. Last, they see themselves as outsiders who want to change the entire system.

The secular terrorist groups' goals are limited to their country or the region in which they operated. They did not aim to change the entire world and spread their ideology throughout the globe. These groups aimed to change local politics and either establish an independent government or acquire autonomy within their region. However, religiously motivated organizations would like to change the whole world based on their belief system and faith. According to the members of other belief systems are dehumanized and considered to be infidels, or are described with degrading expressions. Thus, they consider themselves in a total war with others. Finally, unlike their secular counterparts, they see themselves as outsiders who want to change the entire system.

Secular groups do not have historical precedents that define the means and ends, they define the means and ends according to current political or historical context. However, religious groups have binding precedents that give them ideas and inspiration for means and ends. They usually refer to sacred texts and ancient religious sources.

Secular terrorist groups consider themselves components of an existing order. Therefore, they used violence as a means to create a new system that was good and just and to eliminate an existing one. In contrast with secular terrorist organizations, religious groups do not consider themselves to be a component of a system. They want fundamental changes in the existing order; their aim is not to eliminate the flows of the current

system to create a good and just new one but to change the entire order according to religious law.

References

- Aaron, M. (2015). *Islamic State Recruiting Christians? Muslim Converts Joining ISIS Militant Fighters*. International Business Times, July 05, 2015 <http://www.ibtimes.com/islamic-state-recruiting-christians-muslim-converts-joining-isis-militant-fighters-1912252> (Erişim Tarihi: 06.11.2020)
- Appleby, S. R. (2000). *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation*. New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc.,
- Arquilla, J., Ronfeldt, D., - Zanini, M. (1999). *Networks, Netwars, and Information Age Terrorism*. In I. Lesser (Ed.), *Countering the new terrorism* Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Bandura, A. (1998). *Mechanisms of Moral Disengagement*. In W. Reich (Ed.), *Origins of terrorism* (161-191). Washington DC: Woodrow Wilson Center Press.
- Bandura, A. (2004). *The Role of Selective Moral Disengagement in Terrorism and Counterterrorism*. In F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (Eds.), *Understanding terrorism: Psychological roots, consequences, and interventions* (121-150). Washington, DC: American Psychological Association.
- BBC (2016). *Profile: Kurdistan Workers' Party (PKK)*. <http://www.bbc.com/news/world-europe-20971100> (Erişim Tarihi: 12.10.2020)
- BBC News (2014). Cardiff. *Jihadist 'Willing to Die' for ISIS Fight in Syria*, July 2, 2014. <http://www.bbc.com/news/uk-wales-south-east-wales-28116575> (Erişim Tarihi: 10.09.2020)
- Britannica Online Encyclopedia (2021). 'Terrorism'. <https://www.britannica.com/topic/terrorism> (Erişim Tarihi: 28.03.2021)
- Cambridge Dictionary (2021). 'Terrorism'. <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/terrorism>, (Erişim Tarihi: 28.03.2021)

- Chalk, P. (1999). The Evolving Dynamics of Terrorism in the 1990s. *Australian Journal of International Affairs*, 53(2), 151-167.
- Clutterbuck, R. (1994). *Terrorism in an Unstable World*. New York: Routledge.
- Combs, C. C. (1997). *Terrorism in the Twenty-First Century*. N.Y.: Prentice Hall.
- Combs, C. C. - Slann, M. (2007). *Encyclopedia of Terrorism* (Revised Edition), Facts on File Publishing.
- Crenshaw, M. (2003). “New” versus “Old” Terrorism. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economic & Culture*, 10(1), 48-53.
- Cronin, A. (2003). *Behind the Curve: Globalization and International Terrorism*. In R. D. Howard & R. E. Sawyer (Eds.), *Defeating terrorism: Shaping the new security environment* (29–50). Guilford, CT: McGraw-Hill/Dushkin.
- Esposito, J. L. (2002). *Unholy War: Terror in the Name of Islam*. Oxford University Press.
- European Union. *List of Terrorist Organizations*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009E0468&qid=1412596355797&from=EN> (Erişim Tarihi: 09.10.2020)
- Federal Bureau of Investigation (1996). *Terrorism in the United States*. Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Fortna, V. P. (2015). Do Terrorists Win? Rebels’ Use of Terrorism and Civil War Outcomes. *International Organization* 69, Summer 2015, pp. 519–556.
- Gearson, J. (2002). The Nature of Modern Terrorism. *Political Quarterly*, 73(4), 7-24.
- Halibozeck, E., Jones, A. - Kovacich, G. (2008) *The Corporate Security Professional’s Handbook on Terrorism*. New York: Elsevier.
- Hewitt, C. (1990). Terrorism and Public Opinion: A Five Country Comparison. *Terrorism and Political Violence*, 3(2), 145-170.

- Hoffman, B. (1998). *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Hoffman, B. (1999). Terrorism trends and prospects. In I. Lesser (Ed.), *Countering the new terrorism* (7-38). Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Hoffman, B. (2001). Change and continuity in terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 24 (5).
- Hoffman, B. (2002). *Lessons of 9/11*. Santa Monica, CA: Rand Corporation CT-201.
- Howard, D. R. (2004). *Understanding Al Qaeda's Application of the New Terrorism: The Key to Victory in the Current Campaign*. In R. D. Howard & R. L. Sawyer (Eds.), *Terrorism and Counterterrorism: Understanding the new security environment readings & interpretations* (74-85). CT: McGraw Hill/Dushkin.
- Jenkins, B. (1978). International Terrorism: Trends and Potentialities. *Journal of International Affairs*, 32, 115-123.
- Jenkins, B. (1985). *International Terrorism: The Other World War*. Santa Monica, CA: Rand Corporation, R-3302-AF
- Joint Publication 1-02 (2010). *U.S. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*, 8 November 2010, as amended through 15 November 2015, 245. FM 100-20, *Military Operations in Low Intensity Conflict*, 5 December 1990.
- Juergensmeyer, M. (1997). Terror Mandated by God. *Terrorism and Political Violence*, 9(2),16-23.
- Juergensmeyer, M. (2000). Understanding the new terrorism. *Current History*, 99 (636).
- Juergensmeyer, M. (2001). *The Logic of Religious Violence*. In D. C. Rapoport (Ed.), *Inside terrorist organizations* (172-193). Frank Cass Publishers.
- Juergensmeyer, M. (2003). *Terror in the Mind of God*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Kellen, K. (1982). *On Terrorists and Terrorism*. Santa Monica, CA: Rand Corporation, N-1942-RC.

- Khatchadourian, H. (1988). Terrorism and Morality. *Journal of Applied Philosophy*, 5(2), 131-145
- Kruglanski, A. ve Fishman, S. (2006). Terrorism between "Syndrome" and "Tool". *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 15, No. 1 (Feb., 2006), pp. 45-48.
- Laqueur, W. (1987). *The Age of Terrorism*. Boston: Little Brown & Company.
- Laqueur, W. (2002). *A History of Terrorism*. New York: Transaction Publishers.
- Laqueur, W. (2003). *No End to War: Terrorism in the Twenty-First Century*. New York: Continuum
- Mason, C. (2003) *Killing for Life: The Apocalyptic Narrative of Pro-Life Politics*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Matusitz, J. (2012). *Terrorism and Communication: A Critical Introduction*. NY: Sage Publications.
- Medd, R., - Goldstein, F. (1997). International Terrorism on the Eve of a New Millennium. *Studies in Conflict & Terrorism*, 20, 281-316.
- Merkel, H. P. (1995). *West German Left Wing Terrorism*. In M. Crenshaw (Ed.), *Terrorism in context* (160-210). University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.
- Milliyet Newspaper, *Yakalanan Terörist Yaşam Koşullarını Anlattı - Terrorist, Captured, told the Living Conditions*, December, 18, 2011. <http://www.milliyet.com.tr/yakalanan-terorist-yasam-kosullarini-anlatti/gundem/gundemdetay/18.12.2011/1477279/default.htm> (Erişim Tarihi: 19.10.2020)
- Moghaddam, M. F. (2004). *Cultural Preconditions for Potential Terrorist Groups: Terrorism and Societal Change*. In F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (Eds.), *Understanding terrorism: Psychological roots, consequences, and interventions* (103-117). Washington, DC: American Psychological Association.
- Morgan, M. (2004). The Origins of the New Terrorism. *Parameters*, 29-43.

- Patterns of Global Terrorism (1999). Washington, DC: U.S. Department of State Publication.
- Pillar, P. (2003). *Terrorism and U.S. Foreign Policy*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Poland, M. J. (1998). *Understanding Terrorism: Groups, Strategies, and Responses*. Prentice Hall.
- Quillen, C. (2002). A Historical Analysis of Mass Casualty Bombs. *Studies in Conflict & Terrorism*, 25, 279-292.
- Rapoport, D. C. (1988). *Messianic Sanctions for Terror*. *Comparative Politics*, 20(2), 195-213.
- Rapoport, D. C. (1991). Some General Observations on Religion and Violence. *Terrorism and Political Violence*, 3(3), 118-140.
- Scheuer, M. (2003). *Through Our Enemies' Eyes: Osama Bin Laden, Radical Islam, and the Future of America*. Washington, DC: Potomac Books.
- Schmid, A. P. (1984). *Political terrorism: A research guide to concepts, theories, databases, and literature*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Schmid, P. A. (1993). Terrorism and democracy. In A. P. Schmid & R. O. Crelinsten (Eds.), *Western responses to terrorism* (10-27). Frank Cass Publishers.
- Selengut, C. (2003) *Sacred Fury: Understanding Religious Violence*. Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Simon, S., & Benjamin, D. (2001). The Terror. *Survival*, 43(4), 5-18.
- Smith, S. - Carson, B. (2015). *Compares ISIS Militants to America's Founding Fathers, Says Islamic Terrorists Willing to Die for What They Believe In*, Christian Post Politics, January 16, 2015. <http://www.christianpost.com/news/ben-carson-compares-isis-militants-to-americas-founding-fathers-says-islamic-terrorists-willing-to-die-for-what-they-believe-in-132681/> (Erişim Tarihi: 02.19.2020)
- Staub, E. (2004). *Understanding and Responding to Group Violence: Genocide, Mass Killing, and Terrorism*. In F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (Eds.), *Understanding terrorism: Psychological roots,*

- consequences, and interventions (151-168). Washington, DC: American Psychological Association.
- Stern, J. (2004). *Terror in the Name of God: Why Religious Militants Kill*. New York: Harper Collins Publishers Inc.
- Taheri, A. (1987). *Holy Terror: The Inside Story of Islamic Terrorism*. Hutchinson Ltd.
- Taylor, M. D., - Louis, W. (2004). *Terrorism and Quest For Identity*. In F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (Eds.), *Understanding terrorism: Psychological roots, consequences, and interventions* (169-186). Washington, DC: American Psychological Association.
- The United States (2021) *List of Terrorist Organizations*. <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> (Erişim Tarihi: 21.02.2021)
- U.S. Army TRADOC (2007) *G2, Handbook No.1: A Military Guide to Terrorism in the Twenty-First Century*, Fort Leavenworth, Kansas, 15 August 2007.
- UN General Assembly Resolution (1994) No. 49/60, December 9, 1994, Annex, article 3.
- UN Security Council Resolution No. (2004) 1566, October 8, 2004, article 3.
- Whine, M. (2002). *The New Terrorism*. <http://www.ict.org.il/articles/articleDet.cfm?articleid=427>
- White, R. J. (2001). Political Eschatology: A Theology of Antigovernment Extremism. *American Behavioral Scientist*, 44 (6), 937-956.

THE PERCEPTION OF MUSLIM DEMOCRACY IN THE POLITICAL THOUGHT OF RACHID GHANNOUCHI

HAFİJUR RAHMAN*

Abstract

This paper aims to analyze Rachid Ghannouchi's perception of Muslim democracy, one of the leading Muslim intellectuals in contemporary time. Following the Arab Spring, the perception of Muslim democracy and the politics of Ghannouchi, i.e., the Ennahda party, is a crucial topic in academia. Ghannouchi intended to argue that Islamic political values are compatible with democratic values, particularly election, pluralism, freedom, etc. Within this aspect he discussed the approach of Shahada, Shura, Ijma, Bay'ah, Ummah, Amar-bil-Maruf and Nahi-anil-Munkar and Hikmah in the Islamic political thought. He considered democracy as the best product of contemporary civilization that Muslim should accept it. Though he criticized Western liberal democracy for its inadequateness of being an ideal regime from different perspectives, it is also better than the autocratic role worldwide, particularly in the Middle East. Along with this theoretical perspective he has a long experience in politics where he faced the autocratic regimes in Tunisia. After the Arab Spring, this experience directed him toward Muslim democracy to ensure political stability. This paper analyzes his perception of democracy from both theoretical and realpolitik perspective. This research argued that Ghannouchi's perception of democracy is based on both the approach of Maqasid as-Sharia and his realpolitik experience.

Keywords: Ghannouchi, Muslim Democracy, Ennahda, Tunisia

RAŞİD GANNUŞİ'NİN SİYASİ DÜŞÜNÇESİNDE MÜSLÜMAN DEMOKRASİ ALGISI

Öz

Bu makale çağdaş zamanında önde gelen Müslüman Aydınlardan biri olan Raşid Gannuşî'nin Müslüman demokrasisi algısını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Arap Baharı'nın ardından, Müslüman demokrasisi ve Gannuşî'nin yanı sıra Ennahda Parti'nin siyaseti akademik Dünya'da çok önemli bir konu haline gelmiştir. Gannuşî, İslami siyasi değerler demokratik değerlerle özellikle seçim, çoğulculuk, özgürlük vb. uyumlu olduğunu iddia etmiştir. Gannuşî bu bakımdan, İslam siyaset düşüncesinde Şehadet, Şura, İcma, Biat, Ümmet, Emri bil maruf ve Nehyi anil münker ve Hikmet yaklaşımlarını tartışmıştır. Demokrasiyi Müslümanların kabul etmesi gereken çağdaş medeniyetin en iyi ürünü olarak görmüştür. Batı liberal

* Asst. Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, Department of Public Administration, hafijdu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7945-6307>.

demokrasisini, farklı açılardan ideal bir rejim olmayışından dolayı eleştirmesine rağmen Orta Doğu başta olmak üzere tüm dünyada otokratik rollardan daha iyi olduğunu düşünmüştür. Bu teorik bakış açısının yanı sıra kendisi Tunus'taki otokratik rejimlerle karşı karşıya kaldığı uzun bir siyaset tecrübesine sahiptir. Bu deneyimler Arap Baharı'ndan sonra onu siyasi istikrarı sağlamak için Müslüman demokrasisine yöneltmiştir. Bu makale demokrasi algısını hem teorik hem de realpolitik açıdan değerlendirmektedir. Bu araştırma Gannuşi'nin Müslüman demokrasi algısının hem Makasidü's-Şeria yaklaşımı hem de realpolitik deneyimine dayandığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gannuşi, Müslüman Demokrasi, Ennahda, Tunus

Introduction

There is an extensive debate regarding the term democracy in the writing of contemporary Islamist Intellectuals. The early Islamists in contemporary time, notably Abul A'la Maududi, rejected the Western democracy where sovereignty belongs to the people, and he argued for Theo-democracy where sovereignty belongs to Allah (Maududi, 1960: 136-139). In practice, Maududi and his political party, Jamaat-e Islami, participated in elections and worked with the democratic system. Egyptian Islamist intellectual Hassan al-Banna followed Maududi in terms of democracy, particularly in participating democratic system though Sayyid Qutb rejected all of the Western terms as apart from *Jahilliyah* (Tamimi, 1997: 64; Rahman, 2020: 51). Along with Qutb, the traditional Islamists, the Salafists, and the extremists also rejected the notion of democracy in Islam (Jawad, 2013). In the post-Qutb era, several Muslim intellectuals intended to find the harmony between democracy and Islam. Malek Bennabi was the first man who argued democracy is in harmony with the Islamic system of Governance (Zoubir, 1998: 109-11). After Bennabi, Hasan al-Turabi, and Yusuf al-Qaradawi also strongly argued for democracy in Islamic political thought (Rahman, 2020A).

Tunisian Islamist scholar and politician Rachid Ghannouchi intended to argue the perception of democracy in Islamic political thought through a systematic way. Azzam Tamimi's masterpiece *Rachid Ghannouchi: A Democrat within Islamism* (2001), is the perfect headline to understand Ghannouchi's intention. Tamimi covered all aspects in general, as Ghannouchi's biography focused his journey toward democracy both intellectually and politically. Apart from many issues, Tamimi's final observation on Ghannouchi is crucial that his position has not been changed in entire life in the question of democracy (Tamimi, 2001: 215). In contemporary time, particularly after the Arab Spring, Ghannouchi's political thought and his experience in politics, i.e., Ennahda party, have become a crucial topic in Academia. Wolf (2013; 2017), Marzo (2019), Göksel (2014), Cavatorta & Merone (2015), and McCarthy (2015) significantly discussed various aspects of Ennahda's politics and transformation of Tunisian democracy after the Arab Spring. Ghannouchi

intended to ensure a power-sharing environment with major political parties and argued this process for all Muslim countries to defeat autocrats and dictators. Following this way, he strongly argued for democracy though he criticized Western democracy's adequateness and referred to as a better system than dictatorship. Ghannouchi further argued that democracy as the best product of contemporary civilization, which has a long past to struggle with authoritarian rule. Along with this, democracy is the best system for ensuring political freedom and people's participation. This research argued that Ghannouchi's perception of democracy might evaluate from two perspectives: firstly, he intended to bring *the Maqasid* approach in theoretical perspective: secondly, from realpolitik perspective, i.e., longtime political experience with dictators that influenced him to the democratic way. This paper is a qualitative form of research based on both primary and secondary data. Primary data were collected from Ghannouchi's primary literature, where secondary were collected from secondary literature, articles, second-hand interviews, and other internet-based resources on Ghannouchi's political thought. In data analysis, this research extensively used content analysis. In Academia, content analysis analyzes the text, verbal and visual communication message for understanding the writer and sender's real message. It aims to build a model to describe the phenomenon in an abstract form (Elo and Kynga, 2008: 107). Krippendorff defined the content analysis as "*a research technique for making replicable and valid inferences from texts (or other meaningful matter) to the contexts of their use*" (Krippendorff, 2004: 18). The content analysis of Ghannouchi's writings as primary data and other secondary data used in this paper analyzed Ghannouchi's perception of democracy both from the theoretical and realpolitik perspective.

1. A SHORT BIOGRAPHY OF RACHID GHANNOUCHI

Rachid Ghannouchi (also spelled as Rashid al-Ghannoushi or Rachid al-Ghannouchi) was born in the Tunisian province Gabes in 1941. His father was an Imam, Mufti, and Hafiz in the local area. He memorized the Quran at an early age and completed his primary education from his village. After completed high school education from al-Zaituna, a prominent traditional institution in Tunisia, Ghannouchi understands that his higher education is almost impossible in Tunisia because of the education system. At that time, the medium of higher education was French, and he has graduated from the Arabic medium in high school level. So, he has two options: firstly, starting a job at the primary school level or the second option, going to an Arabic language country for higher education. Firstly, he started his career as a teacher in a Primary School. After two years of this profession, he understood that it is not enough for him and need to do more. Within a short time, he went to Cairo for his higher education. However, he enrolled in the Faculty of Agriculture at the University of Cairo but could not continue because of political problems. He moved to Syria and enrolled in the

Department of Philosophy at Damascus University. After graduation, he went to France for his postgraduate studies in philosophy at the Sorbonne. He enrolled for a master's degree in the philosophy of education and registered under Professor Sanders's supervision for a dissertation entitled, *The Quranic Approach to Education*. After completing his degree and returning to Tunisia in 1969, he started his career again as a philosophy teacher in high school (Tamimi, 2001: 33).

Ghannouchi was influenced by the politics, especially by his maternal uncle in his early ages, particularly to the Arabism, which was initiated by President Gamal Abdel Nasser of Egypt. But his affection toward Nasserism didn't forward more when he directly observed Egypt. In Syria, he observed the Bath party and often supported the nationalistic approach. His mission transformed into Islamic politics after observing several Islamic movements and groups, particularly in Syria. He got chance to come closer with the intellectual activities of Muslim Brotherhood by a prominent Islamic scholar Professor Adib Salih who was a lecturer of the Shari'a college at the University of Damascus and the publisher of the monthly periodical called *Al-Hadarah al-Islamiyah* (Islamic civilization) which was established by Dr. Mustafa as-Siba'i, the founder of the Muslim Brotherhood in Syria. Tamimi mentioned that Ghannouchi was so impressed by this prestigious publication and described himself as unmatched by any other Islamic publication he has ever come across (Tamimi, 2001:19). In the last two years of Damascus, he read some writings of Muhammad Iqbal, Maududi, al-Banna, Sayyid Qutb, Muhammad Qutb, as-Siba'i, Malik Bennabi, and an-Nadwi. Besides the Muslim Brotherhood, he also gained experience from the Sufi orders, Hizb-ut-Tahrir al-Islami, and the Salafiyah though he didn't join any movement at that time. In the time of Paris, he engaged with Tablig Group (Tamimi, 2001: 24-25).

Within a short time of returning in Tunisia, he intended to observe Tunisia's whole situation and circumstances for implementing his mission toward Islamic politics. In 1970, he organized a small group as *Al-Jama'ah al-Islamiya* (The Islamic Group) as a secret or underground organization because of the authoritarian government's prohibition to organize this kind of organization. In 1981, he established the Islamic Tendency Movement (MTI) within the chance of government declaration for allowing the formation of a political party. MTI later change by the name of the Ennahdah Party (the Renaissance Party, in the original name; Hizb al-Nahdah) in 1988 because of the government regulation for the prohibition of the establishment of political parties on confessional, ethnic, racial, or regional bases. He has been imprisoned for the times of 1981-84 and 1987-88. In 1989, after the general election under the occupied ruler Zine El Abidine Ben Ali, Ennahda had emerged as major opposition and securing 14.5% of the vote as an independent candidate (Esposito and Piscatori, 1991).

However, all the opposition parties' combined total vote showed less than five percent in the official declaration under the law no. 88-32. It was a

big threat to the ruling regime emerging of Ennahda in the popular vote. As a result, the regime announced as illegal because the authority rejected their application for registering as a political party. Many of the party members punished by five years' imprisonment, Ghannouchi traveled into voluntary exiled in London in the same year. He lived there till the fall of autocratic president Zine al-Abidine Ben Ali in 2011 as a result of the popular uprising, which has been named as the Arab spring. In the general election in 2011, his party gained majority seats in the parliament and form a coalition government though they resigned after two years and announced early election because of economic crisis and peoples' protest. In the election of 2014, they become major opposition though their participation in government was continued with mutual understanding with minor participation. In the election of 2019, his party again gained the majority seats though it was far from absolute majority, so again a coalition government was inevitable. After the election, he elected as the speaker of parliament and, till now, is serving this vital post.

Besides political life, Ghanouchi has a long intellectual life. His masterpiece *Al-Hurriyat al-'Ammah Fid-Daivlah al-Islamiyyah* (Public freedoms in the Islamic state) is considered one of the most important reference books in contemporary Islamic political thought. Along with this book, he wrote several books as *Laiklik ve Sivil Toplum* (Secularism and civil society), *Al-Dimuqratiyyah wa Huquq Al-Insan fi Al-Islam* (Democracy and Human rights in Islam), *İslami Yöneliş* (Islamic resurgence), *Kur'an ve Yaşam Arasında Kadın* (Women between Quran and practical life), *İslam toplumunda Vatandaşlık hakları* (Citizenship rights in Islamic society), *Secularism in the Arab Maghreb and The participation of Islamist in a Non-Islamic Government*. In intellectual trend, he was influenced by Algerian intellectual Malik Bennabi. In studying post-graduation in France, he met with Malek Bennabi when he traveled to his home through Algeria (Tamimi, 2001, p. 28). Later, He met several times with Bennabi, which influenced him to develop his intellectual and political thought. Along with Bennabi, Ghannouchi was also influenced by the intellectuals of Magrib. In the perspective of Mashriqhi intellectual, he was also influenced by Maududi, Banna, and Khomeini though his thought was different in many topics. He often criticized Sayyid Qutb in his writing. He accepted the thoughts of Turabi, particularly the women participation in politics (Rahman, 2021: 154).

2. THE PERCEPTION OF DEMOCRACY IN THE POLITICAL THOUGHT OF GHANNOUCHI

Ghannouchi broadly discussed his perception of democracy in the chapter three of the book "*al-Hurriyat al-'Ammah Fid-Daivlah al-Islamiyyah* (Public freedoms in the Islamic state)". This book seems his masterpiece to understand the political thought though he has written many other books, articles and academic writing. This research studied the Turkish version of

the book, “*İslam Devletine Kamusal Özgürlükler*”. Ghannouchi discussed the aspect of democracy, its positive and negative sides and different aspects of its application in Islamic political thought.

2.1. Feature of Democracy by Ghannouchi

Ghannouchi considered democracy an integral part of political freedom. He started his book by discussing the aspect of freedom and human rights in Islam. Freedom is a fundamental value of Islam and an essential element of Islamic civilization (Ghannouchi, 2015: 41-43). He argued that a man cannot become Muslim without a free mind and thought because a man can only read the *Shahada* when free from any force. He added that freedom in Islam is not an optional element, but an obligatory (Ghannouchi, 2015: 41). He discussed the different aspects of freedom in Islamic thought, where political freedom is an important aspect. He stated that democracy is the best system that ensures citizens' fundamental freedoms and especially political freedom (Ghannouchi, 2015: 95). He quoted from the politicians in favor of democracy, stating that “*democracy is a system of possible less loss*” (Ghannouchi, 2015: 95). Firstly, he stated the positive aspects of democracy in the Western World i.e., liberal democracy, and later, he stated about the inadequacy of Western democracy. He intended to identify the Renaissance as the starting point of the Modern state, which played a significant role in ensuring people's power from the king by establishing pluralism on the relics of autocracy and the separation of powers to prevent centralization despotism.

He identified liberal democracy as people's sovereignty, elections, separation of power, public freedom (freedom of speech, freedom of the press, freedom of trade union), and a multi-party system (Ghannouchi, 2015: 96). In summary, he identified the system brings power to the hand of people. He also included concepts like freedom, equality, representation, pluralism, and competition that became an integral part of democracy from the Second World War. The advanced economy has become the cause of the change of political, social system. He quoted from Malik Bennabi, where he defined democracy as an educational enterprise for the whole nation. It has psychological, ethical, and socio-economic aspects. It is neither a mere process of transferring authority to the people nor a mere declaration that a particular nation has by way of a constitution become sovereign (Ghannouchi, 2015: 96; Tamimi, 2001: 82).

Ghannouchi argued that the democratic system is made up of form and essence (Ghannouchi, 2015: 96). It is “form” because of recognizing the people's sovereignty, which is exercised through a number of “constitutional techniques” that may vary from one system to the other in detail but agree on the principles of equality, election, separation of powers, political pluralism, freedom of expression, and freedom of assembly, and the right of the majority to rule and of the minority to oppose. It is “essence” because of acknowledging the dignity of man. Accordingly, man is entitled to earn

several rights that protect his dignity and guarantee his right to participate in the administration of public affairs, while maintaining the ability to pressure and influence the governors, and at the same time enjoying security against repression and despotism (Ghannouchi, 2015: 97). He identified the democratic government by referring some intellectuals as it is the confession of human dignity. This confession guarantees people's participation in the governing of public affairs. In this way, the oppression is going to end. He mentioned Abdullah Nafisi's definition of democracy as a multi-party system of politics and government (Ghannouchi, 2015: 107). He intended to define democracy by combining the socialist block's "People's Democracy" and the capitalist block's "Bourgeois Democracy".

Finally, he argued that democracy is a governance system and a combine of several institutions (Ghannouchi, 2015: 107). He mentioned necessities which fill-up by democracy: (1) it included the representation of majority peoples' representation and government by majority people and this system is only possible by forming a party, participation in election and voting: (2) the elected MPs are functioning for the implementation of the will of the voter (Ghannouchi, 2015: 107). If the government fails to fill-up the people's will, they could impeach the government. In summary, the people work as a check and balance. Ghannouchi stated from the book "*The universality of Islam*" that it is necessary to define democracy as the other things instead of a product of Western Philosophy (Ghannouchi, 2015: 107). He argued that the duties of democracy are working to keep the conflicting groups within a border. So, it is a referee to minimize the conflict and ensuring peace.

In a summary, he intended to consider democracy as a government system that works to ensure the rights and freedom of the people. It is combining of some mechanism as election, parliament, majority role, and pluralism, etc. Within the present context of the World, it is the best system of government where another system is not found, which may become an alternative of this.

2.2. Is there any ideal regime? The inadequacies of Western Democracy

Ghannouchi Ghannouchi intended to explore the ideal democratic regime. Is Western democracy a form of ideal regime? To answer this question, Ghannouchi again mentioned the perception of a democratic regime. He stated that democracy is a system of equal participation of people. He argued that the people's will or rule of the people with participating in all individuals is an impossible factor in the existing democratic system because many people are under age or unqualified for several physical causes. They do not enjoy equal rights, and also there are no fixed measures to determine those who are entitled to such rights.

Ghannouchi mentioned several examples from the Western countries to feature the democracy of those countries. He put the example of ancient

Athens, where the eligible citizens did not exceed 20,000 out of a total population of 320,000, and Slaves, women, and foreigners (aliens) were excluded (Ghannouchi, 2015: 104). He mentioned that only selected people were permitted to vote in England, and till 1929, the Women weren't eligible for voting. French women were allowed to vote in 1945, and Swiss women waited for voting till 1971. In America, the political right of white people and black people is not the same. Mentioning this scenario, he claimed that although theoretically individuals are supposed to have equal voting powers, the overwhelming majority of the population in any Western democratic country are influenced and manipulated by an extremely influential minority of business interests, media tycoons, and pressure groups. This unwanted feature makes democracy as the rule of the people by the people for the people into a dream. Along with this, the aspect of extreme nationalism, i.e. racism often transferred into big problems. The issues of liberal democracies, i.e. freedom or free election sometimes become the issues within national boundaries. Beyond boundaries, these countries often initiate intervention to other countries, particularly in the Muslim countries. On the other hand, they often become the facilitator of the Middle East's autocrat rulers, which apart from the opinion of maximum people. However, democracy, as practiced in the West today, is not the rule of the people, but a "multi-party" governance system exercised by the elite of political leaders, and in which some form of dialogue takes place among the representatives of various pressure and interest groups. This democracy is far from the traditional aspect of Greek democracy. However, there is an environment of participation, power-sharing and free speech. It is also better from the autocratic role of Middle Eastern countries. As Ghannouchi argued, "it is still a thousand times better than despotism that is grinding the masses in some of the Arab countries where the state has been turned into a highly sophisticated machine of repression" (Tamimi, 2001: 88).

2.3. Islamic Perspective of Democracy

Ghannouchi started with rejecting the *Fatwas* on democracy by the authoritarian ruler as the innovation (*Bida'h*) and, more specifically, unlawful (*Haram*) in terms of following (*Taqlid*) the West. He claimed that these autocratic rulers intend to keep their people in the darkness and maintain hypocrisy among them (Ghannouchi, 2015: 110). Ghannouchi claimed that they don't know the wise way (*Hikmah*) which is the lost values of Muslims. He argued that for ensuring justice and *Sha'ria* it is necessary to follow the wisely way (*Hikmah*) (Ghannouchi, 2015: 110). Ghannouchi argued that the aspect of democracy are the practical implementation of the Islamic concept, *Shura* (Ghannouchi, 2015: 195-196; 2013; 2010). In further chapters of his book, he significantly discussed the aspect of *Shura* in Islamic state where he intended to prove the *Shura* is the fundamental principle of Islamic state which is very near to the concept of democracy in Modern meaning. He further argued that legitimacy in Islamic thought depends

on *Ummah* based on *Shura* (Ghannouchi, 2015:111). He stated that democracy is a summary of the thought of reformist thinkers in the last 200 years. He pointed out that democracy is the cause of Western forwardness and the backwardness of Muslims (Ghannouchi, 2015:111).

He intended to compare with the Western perspective of accepting Muslims' innovation. He argued that the West accepted Geometry and Algebra, which was the product of Muslims but the West accepted and transformed it into technology in Modern times. So, it is essential to think as a wisely way (*Hikmah*) to accepted democracy, which is a lost property (value) of Muslims (Ghannouchi, 2015: 111). Ghannouchi argued that the political values of Islam i.e. *Shura*, *Ijma*, *Bay'ah*, *Amar-bil-Marooif and Nahi-anil-Munkar* are the important principle for ensuring justice and peace. He argued that as technology has become the human heritage, democracy also becomes the heritage in terms of cultural aspect and thought.

He further argued that it is possible to develop democratic system with different aspects and thoughts from the West (Ghannouchi, 2015: 112). He put an example from adopting democracy with the concept of secularism, racism, sovereignty, power, and benefit, which are not the obligatory principle of democracy instead of raised among democratic systems. On the other hand, people's sovereignty, equality between the citizens, and the people's rule with the free election are the obligatory principles of democracy. It is necessary to reject the cultures which are not acceptable to Islamic norms and values. Ghannouchi again mentioned the characteristics of democracy and argued that it worked with the values of Christianity and birthed as Christian Democracy, worked with the values of socialist and birthed as socialist democracy, worked with the values of Jewish and birthed of Jewish democracy. So, why not with Islam? Finally, he argued that for all humanity, there is the goodness with democracy. Islam can't disappoint to accept the best product of contemporary civilization but obviously, it rejects the bad side surroundings this concept (Ghannouchi, 2015: 112).

Ghannouchi's perception of democracy is a transformation of Islamist political thought toward Muslim democracy from a traditional perception of democracy, which rejects the Western, i.e. liberal democracy. He discussed more systematically than any other Islamist intellectuals, i.e. Bennabi, Qaradawi, and Turabi, who intended to argue democracy is harmony with Islam. Here, Ghannouchi's perception of democracy is possible to evaluate from two perspectives. Firstly, from the ideological point of view, he intended to bring the *Maqasid* approach of *Shari'a*. In *Usul al-Fiqh* perspective, *Ilm al-Maqasid* is an essential aspect of *Usul* where the object of the task is a crucial matter. For instance, Ash-Shatibi (d. 1388) was the first Muslim theorist who intended to bring the issue of *Maqasid* systematically within his masterpiece, *Al-Muwafaqaat fi Usool al-Sharia*. He defined *Maqasid al-shariah* as "the attainment of good, welfare, advantage, benefits, and warding off evil, injury, loss of the creatures" (Khan & Ghifari, 1992). Ibn Ashur was the Modern pioneer of

the *Maqasid* approach, who also was a Tunisian. According to his *Maqasid* approach, any rule or matter related with *Shari'a* must be taken by its high aim where five basic elements should be focused; Religion or belief (Din), Life (Nafs), Mind (Aql): Offspring (Nasab): Wealth (Mal) (Ibn Ashur, 2006; Maklik and Shukri, 2018).

Secondly, he argued from a realpolitik perspective by observing the authoritarian role worldwide and its aftermath of Islamists' politics, particularly in Egypt, Algeria, and Sudan even in his own country Tunisia that democracy may offer a better solution (Tamimi, 2001: 89). For instance, Ghannouchi put autocracy as a significant aspect, probably in his every writing, talk, and interview. In this aspect, other ways, i.e. extremism, revolutionary or any other form of politics, have been failed due to the authoritarian role. The overall condition will be complex i.e. poor living conditions, increasing terrorism, and oppression over political parties and leaders. So, he thought from a realpolitik perspective that democracy might offer a comparatively better solution. As he argued,

“If by democracy is meant the liberal model of government prevailing in the West, a system under which the people freely choose their representatives and leaders, in which there is an alternation of power and in which civil liberties and human rights are guaranteed, Muslims will find nothing in their religion to prevent them from applying democracy” (Tamimi, 2001: 89-90)

Within these two perspectives, he considers democracy is the best option for Muslims.

3. THE IMPACT OF ARAB SPRING AND ITS AFTERMATH ON GHANNOUCHI'S PERCEPTION OF DEMOCRACY

Arab spring made a significant change in the Middle East and North Africa (MENA) politics, significantly, the longtime autocratic rulers as Zine el-Abidine Ben Ali, Hosni Mubarak, and Muammar al-Gaddafi were fallen. Following the Arab Spring, significant political change occurred in Morocco. Free and fair election was held in the countries, especially in Egypt and Tunisia, where Islamist parties, namely Freedom and Justice Party (the political wing of Muslim Brotherhood) Egypt and Ennahda in Tunisia have come to power. Both of these two countries initiated a new constitution. However, in Egypt, the Arab spring transformed into Arab summer within one year because of General Sisi's Military Coup. Along with Egypt, the Arab Spring experience in Syria, Yemen, and Libya wasn't good in terms of changes of autocrats.

As stated before, Ennahda won the majority seats in parliament, and Ghannouchi returned to Tunisia after 22 years of exile in London. After the election, Ennahda Party formed a coalition government mainly with liberal secularist parties. In 2012, the coalition government initiated a constitution accepted by majorities MPs as 200 MPs voted in favor of the new constitution, 12 MPs against, and four abstaining among 217 MPs legislative (Arieff and Humud, 2014: 3). This constitution didn't adopt Sharia, but it

was a liberal and democratic constitution maintaining its Muslim identity. As stated in the article 2, and 3 of the constitution to describe its identity;

“Tunisia is a civil state based on citizenship, the will of the people, and the supremacy of law (this article might not be amended). The people are sovereign and the source of authority, which is exercised through the peoples’ representatives and by referendum” (Constitute, 2019: 3).

It ensures the rights and freedoms, as article 6 of the constitution, “freedom of conscience and belief” along with gender equality (article 21), right to life (article 22), human dignity (article 23), right to privacy (article 24), right to fair trial (article 27), freedom of expression and information (art. 31-32), right to academic freedom (article 33), right to strike and trade union (article 36) and other rights as property right, health care right, right of work, right to culture (Constitute, 2019; Arieff and Humud, 2014: 4). Within such liberal nature, it also ensures its Muslim identity, in several places of the constitution repeatedly described this issue. For example, article one of the constitutions stated that the state religion is Islam, along with article six guaranteed that the state is the guardian of the religion and article 74 stated that only Muslims can run for president.

So, this constitution is more open in nature for all groups where the Sharia law hasn’t taken place. Although a group of parliamentarians, even from Ennahda, had called for the inclusion of Sharia, Ghannouchi overruled their opinion. He often stated that "Tunisia is more important than Ennahda," (Lubben, 2016). Following this way, he along with Ennahda tried to adopt a power-sharing culture with establishment more specifically with the secularist block which is continuing till now. He strongly argued for this power-sharing culture for resistance against dictatorship. As stated before, Ghannouchi’s realpolitik inspired him to develop democratic values in terms of the long autocratic role which he and his party faced along with other Islamists movement in all over the world, particularly in the MENA region. Ghannouchi intended to save the Tunisian revolution (Arab Spring) from any lousy situation like Egypt, Syria, Libya, or Yemen. As he stated, “We advise all Islamists in the region to be more open and to work with others and to look for a consensus with others, because without national unity, without national resistance against dictatorship, freedom cannot be achieved” (Middle East Eye, 2016).

For instance, the activities of extreme Salafists was increasing significantly after the Arab Spring. Several terrorist attacks have been placed in Tunisia, mainly attack an arts exhibition in La Marsa in June 2012 (Wolf, 2013). On the other side, Tunisian extreme Salafist participation with ISIS also increased. That was the concerning issue for Ghannouchi and Ennahda’s leadership to develop power-sharing culture. Within this power-sharing process, Ghannouchi intended to forward a more liberal culture in Tunisia to maintain its conservative Muslim culture. In this context, Ennahda tried to compare its policy with the policy of the Justice and Development Party (AK

Party) in Turkey (Wolf, 2013; Göksel, 2014; Bartal, 2020). Ghannouchi himself often stated we are considering the AK Party Model in Turkey for its success. As cited by Göksel from Ghannouchi's interview,

“Taking lessons from Turkey”: “Turkey is a model country for us in terms of democracy. There are very good relations between Turkey and Tunisia, and I hope there will be a proper environment in the future where we could foster those relations” (Göksel, 2014).

As mentioned before, Ghannouchi's power-sharing with the secularist block didn't initiate the Sharia law in the constitution. Here, Ghannouchi probably intended to concern the issue of development or developing public life first within liberal democracy. In addition to this, the values of democracy are necessary to establish in all areas to decline the autocracy or dictatorship (Ghannouchi, 2013). Wolf (2013) stated that Ghannouchi doesn't simply mean the Sharia as the issues of some law of punishment but rather a set of values, justice, brotherhood, liberty, etc. For initiating the traditional aspect of Sharia, i.e. the punishment laws, it is necessary to ensure justice first and people should understand the aspect Islamic norms and values. As stated by Wolf,

“Ghannouchi is against imposing Islamic law on a society in which ‘many people do not understand it’. He insisted that ‘in a democratic state, the parliament has to reflect the society,’ stressing that ‘Ennahda does not want Bourguiba and Ben Ali's top-down approach of imposing their ideology and strategy on the Tunisian people’ (Wolf, 2013).

Along with this way, the 10th party conference of Ennahda made a significant change within party policy, devoted to clarify the relation between the party's religious mission (*Da'wah*) and its political mission. As from Ghannouchi deliver his speech toward its transformation in the 10th conference, “we are leaving political Islam to enter into Muslim democracy,” he said. “We are Muslim democrats who no longer call for political Islam” (as cited McCarthy 2018: 1). In an interview with Middle East Eye, Ghannouchi also argued that

“You have to distinguish between a political institution and a religious one. For example, mosques must not be an arena of confrontation between political parties. Mosques have to unify the Muslim community, not to divide it. We have to avoid any political propaganda within mosques. Politics push people to compete, for wealth, power, and this is what we have to avoid” (Middle East Eye, 2016).

Finally, the leaders of Ennahda now intend to clarify their party as a democratic party with an Islamic reference or the party as Muslim democracy. They often highlights their party as the parallel with Christian-Democratic European parties like Germany's Christian Democratic Union (CDU), seemed to be the easiest way to signify Ennahda as a political party bringing together both democratic principles and religious values (Ounissi, 2016: 7).

Ghannouchi is criticized from many sides. Firstly; the mainstream Islamists, particularly the mainstream Islamist parties even the conservatives from his party. Along with this, he extremely criticized from Salafist, i.e. extremist. AbdelSalam (2004) mentioned this group as traditional elite where Wolf (2013) mentioned as “doctrinal wing”. This group criticized Ghannouchi’s initiative toward democracy is totally a Western liberal concern in Islamic political thought. Perhaps the criticism of this group is vital in terms of Islamic political thought where he criticized to follow Western or to be more liberal in every aspect.

Secondly, previous Ben Ali government and Tunisian establishment criticized and intended to establish him as extremist and violent Islamist, particularly in the time of before Arab Spring. However, the criticism of this second group has been eliminated through Ghannouchi’s initiatives of power-sharing with liberalist and secularist. For first group, Ghannouchi intended to clarify the aspect of *Maqasid* approach. In addition to this, it is an aspect of *Hikmah* which already discussed elaborately.

Conclusion

With the above discussion, it is apparent that Ghannouchi intended to argue for a democratic system from all perspectives with maintaining the norms and values of Islam. He argued democracy as the best means of politics and government, i.e., political change with the election, people’s power, freedom, and so on, where all of the other systems collapsed in contemporary time. He further argued democracy as the best product of contemporary civilization, which worked with other ideologies and religions, so Muslims should accept it with maintaining their own culture. He considered democracy a *Hikmatic* way to establish Islamic values and norms, i.e., the Islamic notion of politics. He argued that the Islamic system of politics and the terms, i.e., *Shura*, *Ijma*, *Bay’ah*, *Amar-bil-Marooif*, and *Nahi-anil-Munkar* demand a democratic system of politics in modern meaning which have a long history of struggle with autocratic regime. These autocratic regimes seem a vital aspect of his discussion. He significantly examined the inadequacies of western democracy. However, he considered western democracy is better than the autocratic regimes of the Muslim countries, the Middle East in particular.

Along with this aspect, the Arab spring directed him toward Muslim democracy along with more liberal characteristics. He intended to ensure a power-sharing culture with other political parties, even with the secularist. This is because of his realpolitik experience where many Islamic parties, for instance the Ennahda, faced a long struggle with authoritarian regime. Finally, his perception of Muslim democracy is both from the *Maqasid* approach and the realpolitik approach.

Reference

- AbdelSalam, E. F. A. (2004). Islam, Secularism and Democracy: The Predicament of Contemporary Muslim Polities. *Intellectual Discourse*, 12 (2).
- Arieff, A. and Humud, C. E. (2014). Political Transition in Tunisia, Congressional Research Service, Retrieved from: www.crs.gov (last accessed; 05.10.2020)
- Bartal, S. (2020). Rached Ghannouchi's test: Political Islam and democracy in Tunisia. *African Studies*, 1-15.
- Cavatorta, F. & Merone F. (2015) Post-Islamism, ideological evolution and 'la tunisianité' of the Tunisian Islamist party al-Nahda, *Journal of Political Ideologies*, 20:1, 27-42, DOI: 10.1080/13569317.2015.991508
- Constitute (2014). Tunisia's constitution of 2014. constituteproject.org, Retrieved from; https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf (last accessed; 05.10.2020)
- Elo, S. and Kynga, S.H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1), 107–115
- Esposito, J. L. and Piscatori. J.P. (1991). Democratization and Islam. *The Middle East Journal* 45 (3), 427-440
- Ghannouchi, R. (2013). The state and religion in the fundamentals of Islam and contemporary interpretation. *Contemporary Arab Affairs*, 6(2), 164-171.
- Ghannouchi, R. (2015). *İslam Devletine Kamusal Özgürlük*. Translated by- Osman Tunç, İstanbul: Maya Yayınları
- Ghannoushi, R. (2010). *Islamic Movements: Self-Criticism and Reconsideration*. M. Abu-Rabi' (Ed.), *The Contemporary Arab Reader on Political Islam*, London : Edmonton: Pluto Press.
- Göksel, O. (2014) Perceptions of the Turkish Model in Post-Revolutionary Tunisia, *Turkish Studies*, 15:3, 476-495, DOI: 10.1080/14683849.2014.954747

- Ibn Ashur, M. A. T. (2006). *Ibn Ashur Treatise on Maqasid al-Shari'ah*. The Other Press.
- Jawad, N. (2013). Democracy in Modern Islamic Thought, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 40:3, 324-339, DOI: 10.1080/13530194.2013.791138
- Khan, M. F., & Ghifari, N. M. (1992). Shatibi's objectives of Shariah and some implications for consumer theory. *Readings in Islamic economic thought: selected readings*, 176-202.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lübben, I. (2016). 10th conference of the Tunisian Ennahda Party; Farewell to political Islam? Qantara.de, Retrieved from: <https://en.qantara.de/content/10th-conference-of-the-tunisian-annahda-party-farewell-to-political-islam> (last accessed; 28.09.2020)
- Malik, M., & Shukri, S. F. M. (2018). From Political Islam to Democrat Muslim: A Comparison between Rashid Ghannouchi and Anwar Ibrahim. *Intellectual Discourse*, 26(1), 161-188.
- Marzo, P. (2019). Critical junctures, path dependence and Al-Nahda's contribution to the Tunisian transition to democracy. *The Journal of North African Studies*, 24(6), 914-934.
- Maududi, A. A. (1960). *The Islamic law and constitution*, translated and edited by Khurshid Ahmad, Lahore; Islamic Publication (pvt) limited.
- McCarthy, R. (2015) Protecting the Sacred: Tunisia's Islamist Movement Ennahdha and the Challenge of Free Speech, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 42: 4, 447-464, DOI: 10.1080/13530194.2015.1005055
- McCarthy, R. (2018). *Inside Tunisia's al-Nahda: between politics and preaching*. Cambridge University Press.
- Middle East Eye (2016). Rached Ghannouchi Q&A: Thoughts on democratic Islam. Retrieved from: <https://www.middleeasteye.net/news/rached-ghannouchi-qa-thoughts-democratic-islam> (last accessed: 06.10.2020)
- Ounissi, S. (2016). *Ennahda from within: Islamist or "Muslim Democrat"?* Brookings Institution Rethinking political Islam series, March 2016

- Rahman, H. (2020). From Jamal Uddin Afghani to Rachid Al-Ghannouchi: The approach of contemporary Muslim Intellectuals to the concept of state. *CenRaPS Journal of Social Science*, 2 (1), 41-57, doi.org/10.5281/zenodo.3661081
- Rahman, H. (2020a). Toward a Wise Political Fiqh: The Perception Of State in the Political Thought of Yusuf Al-Qaradawi. *Akademi Sosial Bilimler Dergisi*, 7(21), 6-22.
- Rahman, H. (2021). Modern İslami Siyasal Düşüncede Devlet, Çizgi Kitabevi
- Tamimi A.S. (2001). Rachid Ghannouchi; A Democrat within Islamism. New York: Oxford University Press
- Tamimi, A. S. (1997). Democracy in Islamic Political Thought. *ENCOUNTERS-LEICESTER-*, 3, 21-44.
- Wolf, A. (2013) An Islamist ‘renaissance’? Religion and politics in post-revolutionary Tunisia, *The Journal of North African Studies*, 18: 4, 560-573, DOI: 10.1080/13629387.2013.829979
- Wolf, A. (2017). Political Islam in Tunisia; the History of Ennahda. New York: Oxford University Press
- Zoubir, Y. H. (1998). Democracy and Islam in Malek Bennabi’s Thought, *The American Journal of Islamic Social Science* 15: 1

DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ VE İNGİLİZ RAJ'IN HİNDİSTAN'DAKİ HAKİMİYETİ: YEŞİL TEORİ ÇERÇEVESİNDE BİR ANALİZ

Hatice ÇELİK* & Güler Ceren ÇOKER**

Öz

Hindistan, Britanya İmparatorluğu'nun sömürge yönetiminde kalmış en önemli coğrafyalardan biri olmuştur. Yüzyıllar süren bu süreç, pek çok akademik disiplin için farklı çalışma alanları ortaya çıkarmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini de şüphesiz bunlardan birisidir. Hindistan sömürge tarihinin ve sürecinin pek çok farklı yönlerine odaklanılmış lakin bu sürecin özellikle çevre üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu hususuna daha az odaklanılmıştır. Britanya İmparatorluğu'nun, sömürge yönetimi olan İngiliz Raj'ının ve ilk olarak da Doğu Hindistan Şirketi'nin bu coğrafyada aldıkları kararlar çevreyi de doğrudan etkilemiştir. 1600'lerden itibaren başta ticari faaliyetler olmak üzere, Şirket'in ve 1857 sonrasında Raj'ın Hindistan coğrafyasındaki varlıkları çevre üzerinde de önemli değişimlere yol açmıştır. Bu çalışmada, Doğu Hindistan Şirketi'nin, İngiliz Raj'ının ve İmparatorluğun arasındaki ilişkinin Hindistan coğrafyasını ve çevresini nasıl etkilediği incelenmeye çalışılacaktır. Bu inceleme, temelde yeşil teori çerçevesinde yapılmaya çalışılacaktır. Bu inceleme sonucunda hem Şirket'in hem de İngiliz Raj'ının Hindistan kaynaklarını ve doğasını bir araç olarak gördüğü ve politikalarını bu doğrultuda şekillendirdiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Britanya İmparatorluğu, İngiliz Raj, yeşil teori, sömürgecilik.

THE DOMINANCE OF THE EAST INDIA COMPANY AND BRITISH RAJ IN INDIA: A GREEN THEORY ANALYSIS

Abstract

India has been one of the most important geographies of the British Empire's colonialism. This centuries-long process has created different fields of research and study for many academic disciplines. One of them is undoubtedly the discipline of international relations. Different aspects of Indian colonial history and process have been focused on, but the impact of this process on the environment, in particular has been underestimated. The decisions taken by the British Empire, the British Raj (the colonial administration), and the East India Company in this geography also

* Dr. Öğr. Üyesi, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, hatice.celik@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1409-8865>.

** Asya Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, gulerceren.coker@student.asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5276-6620>.

directly affected the environment. The Company's presence in India since the 1600s, and Raj's presence in India after 1857, caused significant changes in the environment especially based on commercial activities. In this study, it is tried to examine how the relationship between the East India Company, the British Raj, and the Empire affects the geography and environment of India. This analysis will mainly be based on the framework of the green theory. As a result of this examination, it is concluded that both the Company and the British Raj see the resources and nature of India as a tool and shape their policies accordingly.

Keywords: *India, British Empire, British Raj, green theory, colonialism.*

Giriş

Avrupa'da özellikle 16. Yüzyılda görülen dini, askeri, ekonomik ve politik çatışmalar bu yüzyılı tüm bu yönler itibarıyla oldukça yoğun bir yüzyıl haline getirmiştir. Aynı zamanda orta çağ ve modern tarih arasındaki bir geçiş dönemi olarak tanımlanan (Knutsen, 2015: 114) bu yüzyılın ardından gelen yüzyıl da yine önemli değişimlere sahne olmuştur. Bunlardan en etkilisi ise 30 Yıl Savaşları olarak bilinen 1618-1648 yılları arasındaki savaşların sonunda imzalanan Vestfalya Anlaşması'dır. Bu anlaşma hem ulus-devlet yapılanmasına vesile olmuş, hem de daha geniş ölçekte devletler arası ilişkilerin başlangıcı olarak genel kabul görmüştür. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla esasen daha farklı bir hal alan Avrupa'daki kargaşanın temelindeki güç mücadelesinin yansımaları da olmuştur. Askeri ve siyasi güçle birlikte artan rekabet ekonomik mücadeleyi de beraberinde getirmiş ve kaynakların egemenlik altına alınarak kontrolünün sağlanması rekabeti daha fazla körüklemiştir. Askeri, siyasi ve ekonomik güç yarışında, kendilerini daha üstün kılmaya çalışan devletler uzun süreli savaşlar yaşamış hem de bu doğrultuda farklı coğrafyaları sömürgeleştirme suretiyle yeni yönetim alanları oluşturmuşlardır. Bu sistem içerisinde devletler temel aktör/özne olarak ele alınmış, çok sayıda farklı öge de nesne olarak konumlandırılmıştır. Devletlerin esas belirleyici olduğu bu düzlemde nesne durumundaki bileşenler de değişik biçimlerde sisteme dâhil olmuşlardır. Her bir bileşenin önem derecesinin farklı olması sebebiyle de sisteme dâhil olan bazı yardımcı öğelerin görünür olması ve dikkat çekmesi uzun yıllar almıştır. Çevre, uzun yıllar görünmez olan bu parçalardan bir tanesidir ve çoğu zaman kriz vurgusu ile dikkatlerin kendisine çekilmesine imkân bulabilmiştir. Temellerinin Endüstri Devrimi'ndeki işçi sınıfı ve köylülerin tepkilerine kadar giden Yeşil Teori, 1960'lı yıllarda "ekolojik kriz"e artan farkındalık ve tepki ile daha da önem kazanmıştır (Barry, 2014: 2). Öyle ki; 1960'lar, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen uzun ekonomik patlamanın çevresel 'yan etkilerini' kamuoyuna duyuran ve eleştiren yaygın ve ısrarcı bir sosyal hareket olarak "modern" çevre hareketinin doğuşu olarak nitelendirilmektedir (Taqwadın, 2016 :2). Ancak yine de, çevresel problemlerin devletlerarası ilişkilerin merkezine taşınması için bir yirmi yıl daha beklenmesini gerekmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplininin başlangıcından beri periferide yer alan çevre ve onunla ilişkili meselelerin merkeze taşınmaya başlaması 1980'lerin

sonuna denk gelmektedir (Söker ve Özlük, 2018: 229). Fakat bu gündeme gelme halinin gerçekleşmesinden önceki dönemlerde yaşanan çevre ve çevre ile ilişkili olaylar da en az güncel meseleler kadar ilgiyi hak etmektedir. Ayrıca, daha önceki dönemlerde göz ardı edilen devlet ve çevre arasındaki ilişkinin incelenmesi konunun öneminin daha iyi kavranması açısından da büyük önem arz etmektedir.

Uluslararası sisteme bakıldığında ise devletler başta olmak üzere devlet dışı aktörlerin de çevre ile kurdukları ilişkilerde daha çok insanı ve insanın çıkarlarını önceleyen bir perspektif çerçevesinde politikalarını inşa ettikleri görülmektedir. Fakat bu ilişki özellikle 1980'li yıllarda daha fazla sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır. Eleştirel uluslararası ilişkiler teorilerinin de yükselişe geçmesi ile şimdiye dek hak ettiği ilgiyi göremeyen çevre konuları bir miktar da olsa daha görünür ve herkesi ilgilendirir hale gelmiştir. Bu noktada sadece güncel odaklanmak yerine daha önceki yüzyıllarda yaşanan devlet, ekonomi, ticaret ve çevre ilişkilerine de bakmak ve onları açıklamaya çalışmak sorunun boyutlarının anlaşılması noktasında fayda sağlayabilecektir. Bu bağlamda önemli örneklerden biri olarak karşımıza Hindistan coğrafyası çıkmaktadır. Britanya İmparatorluğu'nun en hayati sömürge bölgelerinden olan Hindistan'da farklı bileşenler çevre ile ilginç bir ilişki düzeni kurmuştur. Burada özellikle Doğu Hindistan Şirketi¹ (East India Company) ve İngiliz Raj'ının² (British Raj) Hindistan'daki çevre faaliyetleri dikkat çekmektedir. Hindistan'daki sömürge düzeni pek çok akademik çalışmanın konusu olmuştur fakat bu çalışmada ise üzerinde daha az durulan bir mesele olan çevre konusuna odaklanılmakta; bu bağlamda yeşil teori perspektifinden bir inceleme yapılmaktadır. İlk olarak Doğu Hindistan Şirketi ve Raj'ın Hindistan üzerindeki hakimiyet mücadelesine daha çok çevre üzerinden değinilecektir. Daha sonra Britanya İmparatorluğu'nun Şirket'i devre dışı bırakarak kurduğu Raj yönetiminin çevreye dair yaklaşımı ele alınacaktır. Bu iki yaklaşımın, Hindistan doğası ve çevre kaynakları üzerine etkileri tartışılacak ve sonuç kısmında kolonyal yönetimin bu konudaki etkilerine dair bir değerlendirme yapılacaktır.

1. HİNDİSTAN'DAKİ HAKİMİYET MÜCADELESİ

Hindistan, bulunduğu coğrafyanın stratejik konumunun getirdiği avantajlar, yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle üç yüz elli yıldan fazla bir süre İngiliz hâkimiyetine tabi olmuştur. 1600 yılından itibaren İmparatorluğun tanıdığı üst düzey ayrıcalıklar sayesinde Hindistan ticaretini

¹ Doğu Hindistan Şirketi, aynı zamanda İngiliz Doğu Hindistan Şirketi olarak da bilinir; 31 Aralık 1600'de kraliyet tüzüğüyle kurulan şirket İngiltere'nin Hindistan, Doğu ve Güneydoğu Asya bölgelerinden ticaret faaliyetleri yapan tekel bir yapı olarak uzun süre aktif kalmıştır (The Editors of Encyclopaedia, 2019).

² İngiliz Raj, 1858'den Hindistan ve Pakistan'ın 1947'deki bağımsızlığına kadar süren dönemde, Hindistan alt kıtası üzerinde doğrudan İngiliz egemenliğine verilen isimdir. İngiliz hükümeti yani Raj, genel güvensizlik ve şirket liderliğine duyulan memnuniyetsizliğin artmasıyla şirketin tüm varlıklarını kademeli olarak ele geçirerek doğrudan kanunlar koymuştur (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2019).

büyük ölçüde kontrol altına alan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin varlığının tescillenmesi 1757 yılındaki Plassey Savaşı sonucunda gerçekleşmiştir. Bengal Sultanı'nın İngilizlere yenildiği bu tarih pek çok tarihçi tarafından İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin hakimiyete yükseldiği tarih olarak nitelendirilmektedir (Buchan, 1994: 53). Bu durum, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin en başarılı iş anlaşması olarak da yorumlanabilir (Robins, 2012: 3).

Hindistan coğrafyasındaki farklı şirketler arasındaki ticari rekabet daha sonra, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin 1757 Savaşı'ndan kazançlı çıkması sonucunda Şirketin lehine evrilmiştir ve Şirket Hindistan'daki etkinliğini artırmıştır. Bu durum büyük ölçüde Doğu Hindistan Şirketi'nin tekeli devam ettirmesine, İmparatorluğun da bu durumdan kazanç sağladığı süre boyunca Şirket ile olan ilişkisini devam ettirmesine olanak sağlamıştır. Ancak 1800'lerin başında durumun gidişatı değişmeye başlamıştır. 1813 yılında alınan (The Charter Act of 1813) kararla, Şirket tekel yetkilerini ve ayrıcalıklarını kaybetme durumuyla karşı karşıya kalmıştır (Bogart, 2016: 41). Şirketin tekelinin neden sonlandırıldığına dair farklı gerekçeler sunulmaktadır. Bunlardan biri tüccarların ve üreticilerin Şirket aleyhine lobi faaliyetleri yapmaları ve kendilerinin de bu ticarete dahil olabilmeye isteklerini İmparatorluk yönetimine bastırmalarıdır (Webster, 1990: 404). Fakat bu lobi faaliyetleri devam ederken, Şirket izlediği tekelleşme politikası nedeniyle pak çok alanda etkisini arttırmış, hatta bir süre sonra Hindistan halkının kaynak kullanma konusunda sınırlandırılmasına kadar varan uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bunu da halkın tepkilerini gösterdiği ayaklanmalar takip etmiştir.

Özellikle şirket yetkililerinden çevreye duyarlı olan araştırmacılar, ormansızlaşma ve bozulmaların devlet olmadan kolay bir şekilde düzeltilemeyeceğini düşünerek İmparatorluğun bir kontrol gücü olarak bölgeye yerleşmesini istemişlerdir. Ardından bölgede bir çeşit yönetim mekanizması kuran İmparatorluk, Doğu Hindistan Şirketi'nin yönetimini sınırlandırmak için bazı kurumlar oluşturmuştur. Kurumlar genel anlamıyla Britanya İmparatorluğu'ndan ve Avrupa'dan gelen araştırmacıları teşvik eden, bölgenin verimli hale getirilip düzenlenmesini hedefleyen kurumlardır. Bu kurumların içindeki ve Şirket'teki bazı kişiler düzenlemeleri tanımayarak çevreye yönelik zararlı faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Ancak İmparatorluk, Doğu Hindistan Şirketi'nin etki alanını kısıtlayıp İngiliz Raj'ını etkin hale getirmiştir. Fakat Raj yönetimindeki kurumların yöneticilerinin ve araştırmacılarının verimlilik sağlama çalışmalarını bırakıp coğrafya üzerinde bir kâr ve çıkar mekanizması oluşturma eğilimi göstermeleri oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu kontrol mekanizması asıl hedefinden sapmış ve Doğu Hindistan Şirketi gibi çalışarak çevreyi ve kaynakları ikinci planda tutmaya başlamıştır. Bu noktada sömürge idarecileri tarafından gerçekleştirilen çevre koruması, ticari açıdan değerli alanların devlet tarafından bir çeşit arazi yönetim süreci olarak görülmektedir (Bryant, 1996: 172). Böylelikle, bahsedilen kontrol mekanizması İmparatorluğun

Hindistan'ı sömürgeleştirmesine kapı açan itici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın temel amacı Hindistan'daki bahsi geçen aktörlerin çevre politikalarına odaklanmak olduğu için bu husus dışındaki konulara dair detaylı bilgiler verilememektedir. Ancak ilk olarak şunu söylemek mümkündür ki Şirket yetkilileri ve araştırmacılar çözüm üretemeyecekleri anlarda devlet idaresinin gerekli olduğu tezine sarılmış, devlet idaresini sorunu çözecek tek aktör olarak görmüştür. Bu çalışmadaki amaç hem şirket hem de devlet idarecilerinin sebep oldukları yıkımları düzeltmek adına bir süre “yeşil” davranıyor olabileceğini kanıtlamakla beraber, önlem sağlamak adına kurulmuş kurum ve bakanlıkların daha sonraları nasıl kâr ve çıkar amacı gütmeye başladığını incelemektir. Hem Şirketin hem de İmparatorluğun meseleye zaman zaman çevresel boyutları önemseyerek yaklaşması ve antroposentrik anlayışın bir süreliğine terkedilmiş olması da dikkate şayandır. Ancak Şirket açısından bakıldığında, daha sonraları bu çevreci yaklaşımların kâr elde etme amacıyla salt çevrecilikten sıyrıldığı; piyasa için çevrecilik boyutuna geçtiği görülmektedir. Devlet ise hakîmi olduğu verimli toprakları sorgusuz bir şekilde düzenleme ve kâr elde etme yoluna sapmaktadır. Sonuç olarak ise Hindistan'daki Doğu Hindistan Şirketi ve Raj yönetiminin bir süreliğine yeşil perspektiften hareket ettiği ancak devam eden süreçte kâr maksimizasyonun öncelenmesiyle birlikte çevrenin tekrar ikinci plana atıldığı vurgulanacaktır.

Çalışmanın teorik yaklaşımı olan Yeşil Teori'ye göre ise bu bakış açısı eleştiriye açıktır. Bu husustaki değerlendirmeler bir sonraki başlık altında yapılmaktadır.

2.YEŞİL TEORİ

Uluslararası sistemde ekolojik yaklaşımlar olarak nitelendirilebilecek hareketler 19. Yüzyıldaki endüstrileşme karşıtı isyanlara kadar gitmektedir (Gökpınar ve Arı, 2019: 164). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik büyüme hızının artması ve nüfus artışının enerji kaynakları üzerindeki etkisi çevre hareketlerinin popülerleşmesine yol açmıştır. Özellikle 20. Yüzyılın son on yıllarında giderek artan bir Yeşil Teori literatürü uluslararası ilişkiler disiplininde oluşmaya başlamıştır (Eckersley, 2007: 248). Burada özellikle 1970'lerden itibaren sınır aşan ekolojik sorunların artması uluslararası çevre işbirliğinin teşvik edilmesi noktasında itici faktör olmuştur. 1960'lar ve 1970'lerden itibaren ivme kazanan yeşil hareket, 1990'larda zirve noktasına ulaşmıştır. Çevrenin korunması konusunun ilk kez tartışıldığı Birleşmiş Milletler Konferansı, 113 ülkenin katılımı ile Haziran 1972'de Stockholm'da düzenlenmiştir (Steans, Pettiford, Diez, El-Anis, 2010: 205). Konferansın ana teması karşı karşıya kalınan çevre sorunları için iş birliğine gitmek olmuştur. Devletlerarası bu ilişkiler, çevre ile ilgili konuların Uluslararası İlişkiler disiplinine dâhil olmasını gerektirmiştir. Özellikle 1970'lerden itibaren sınır ötesi ekolojik sorunlardaki artış, okyanuslar ve dünyadaki ortak su kaynaklarının yönetimine odaklanan

uluslararası çevresel iş birliği; yeşil teorinin uluslararası ilişkiler disiplininin özel bir alt alanı olarak ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Eckersley, 2007: 248).

İklim değişikliği, ozon tabakasının incelenmesi ve dünyanın biyolojik çeşitliliğinin erozyonu gibi sorunların ortaya çıkmasından bu yana devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin arttığı görülmektedir (Taqwadin, 2016: 1). Yeşil siyaset teorisinin ilk dalgası, pazar ve devlet gibi temel sosyal kurumların ekolojik irrasyonelitesini vurgulamaya çalışmıştır (Eckersley, 2007: 253). Özellikle olası bir ekolojik krizin doğuracağı büyük sorunlar, Uluslararası İlişkiler disiplinde çevre konusunun daha merkezi alana yaklaşabilmesine imkân vermiştir. 1990'larda çevre problemlerinin giderek uluslar-üstü bir karaktere bürünmesi, küresel bir çözüme daha fazla ihtiyaç olduğunun anlaşılmasına sebep olmuş ve böylece yeşil siyasi düşünce de önem kazanmıştır. Zira sorun çözücü teoriler olarak nitelendirilen geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri çevre ve çevre ile bağlantılı konuları “low politics” konular olarak görmektedir ve bu konuları öncelikli olarak görmemektedirler. Öte yandan eleştirel teoriler ise bu gibi ikinci plana atılan konuları daha merkeze almakta ve toptan bir sistem eleştirisi yapmaktadırlar. Bu noktada Yeşil Teori, önemli bir farklılık ortaya koyarak insanı merkeze alan yani “antroposentrik” yaklaşımı değil, çevreyi merkeze alan yani “ekosentrik” bir yaklaşımı benimsemektedir.

Yeşilciler, insan-dışı doğanın (non-human nature) marjinalize olması sonucunu doğuran bu yaklaşımı yani antroposentrizmi güçlü bir şekilde eleştirmektedirler (Söker ve Özlük, 2018: 238). Antroposentrizmin tam aksine, Eckersley'nin ekosentrizme bakış açısı şu şekildedir: Ekosentrizm, tüm varlıklara içinde buldukları ekolojik ilişkiler içinde göreceli bir özerklik verir ve bu nedenle insanlar doğanın geri kalanına hükmetmek için özgür değildir (aktaran Paterson, 2005:239). Çevrenin merkeze alınmadığı hallerde doğada gerçekleşen bütün sorunlar, insanoğlunun insan-merkezli yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır.

Diğer teorilerin çevre konusunu yardımcı öge olarak görüp özne saymamalarının sebebi çevre, kadın, kimlik gibi güvenlik ile ilgisi olmadığı düşünülen konuların “low politics” yani düşük, alçak politika olarak adlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Güvenlikle ilgisi olduğu düşünülen alanlar/kavramlar ise, örneğin silahlanma, dış politika gibi, “high politics” yani yüksek politika olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle yüksek politika dışındaki aktörler/konular yalnızca “baskı grupları” girdisi sağlayabilecekleri ölçüde dikkate alınmaktadır (Jakobsen, 1999:209). Bu bağlamda ise özellikle artan çevreci hareketlerin ulusal yönetimlerde daha fazla baskı kurması ve daha fazla Yeşil hareketin siyaset içinde yer alması önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sorun çözücü teorilerden olan Realist okulun temsilcileri, jeopolitiği doğaya indirgerken aslında ekolojik sorunların merkezinde yer alan “sürdürülebilirlik” yerine “varlığın devam ettirilmesi” ile ilgilenmişlerdir (Erçandırılı, 2019: 534). Örneğin, Realizmin öncü isimlerinden Hans J.

Morgenthau “*Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*” kitabında ulusal güç unsurlarının neler olduğunu açıklarken bunu değişen ve değişmeyen faktörler olarak ikiye ayırmaktadır (Morgenthau, 1949: 80). Doğal kaynakları da coğrafyanın ardından değişmeyen faktörler grubuna dahil etmekte ve özellikle sulama, tarım ve gıda arzı gibi hususların uluslar için kendi kendine yeterlilik noktasında önemine vurgu yapmaktadır (Morgenthau, 1949: 80-83). Dolayısıyla realistler; çevre ile ilgili konuları güvenlik özelinde ve yüksek politika alanında incelemiş olmaktadır. Hardin’e göre; devletler ve diğer aktörlerin, kaynakları haddinden fazla kullanması ve tüketmesi çevre için oldukça yıkıcıdır ve telafi edilemez (Hardin, 1968). Bu bakış açısından kaynaklı olarak realistlerin çevreyi güvenleştirmesi gereken tehdit bölgesi olarak algılaması yeşil teorisyenler tarafından eleştirilmektedir. Realizme benzer şekilde liberalizm de özünde insana odaklandığı için için her şeyden önce bireyci yani antroposentriktir. Liberaller çevreye verilecek zararın kâr üzerinde olumsuz etkisi olduğunu düşünüp çevreyi araçsallaştırarak piyasa odaklı hareket etmektedir. Yeşil teorinin amacı insan merkezli yaklaşımdan uzaklaşarak çevre merkezci bir anlayışa sahip olmak; siyasi, ekonomik ve toplumsal hiyerarşinin sorgulanmasını sağlamaktır. Gerçekten de yeşil politika, neoliberal küreselleşmeye karşı ortaya çıkan tek yeni küresel politik söylem ve uygulamadır (Eckersley, 2007: 250).

İnsan ve doğa arasındaki dengenin bozulmasına sebep olan ana etmen, doğayı hakimiyeti altına almak isteyen insanın modern bilim kurallarına duyduğu inançtır. Bu sebeple Pozitivizmin insanı merkeze alan bu yaklaşımıyla arttığı gözlenen bilimsel çalışmalar Yeşiller tarafından eleştirilmektedir. Yeşil teorisyenlere göre pozitivizm; doğayı kontrol altına alınması gereken bir “şey”e dönüştürerek nesneleştiren ve insanın doğayı sınırsız kullanmasına izin veren bir yaklaşım olduğu için oldukça sorunludur. İnsanı önemsenmesi gereken yegâne varlık sayan pozitivizm, temelin “insan” olduğu düşüncesine dayanarak; doğal kısımlar, kaynakların sınırsızca tüketilmesi, karbon salınımı gibi ciddi problemleri önemsememektedir.

3. DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ’NİN VE RAJ’IN HİNDİSTAN’DAKİ ÇEVRE FAALİYETLERİ

Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan’dan İngiltere’ye çay, pamuk ve ipek ticaretinin tekeliyi yaklaşık iki yüz elli yıl boyunca kendi bünyesinde sürdürmüştür. Doğu Hindistan Şirketi, ticareti sistematize ederken aynı zamanda otoriteye duyduğu ihtiyaçtan ötürü askeri gücünü arttırmıştır. Şirketin gemileri ilk olarak 1608 yılında Hindistan’ın Surat limanına gelmiştir.

İlerleyen yıllarda Doğu Hindistan Şirketi’nin Surat Limanı’na gelişinin ardından, Hindistan’daki kaynakların üzerinde hak iddia eden pek çok yerel yönetici ortaya çıkmıştır. Her birinin Hindistan halkına, topraklarına, fauna ve flora türlerine karşı belirgin ve farklı tutumları

olmuştur ve onları kontrol etmek için belirli teknolojiler geliştirmişlerdir (Fisher, 2018: 115). İnsanlar uzun süre farkına varamamış olsa da bu teknolojilerin sınırsızca kullanılması sonucu fosil yakıt kullanımı dünyanın iklimini etkilemeye başlayan karbon emisyonlarını arttırmıştır (Fisher, 2018:116). Bu dönemin savaşlar ve siyasi geçişlerine ek olarak; muson yağmurları ve diğer doğal afetlerle birlikte insan eylemlerinden kaynaklanan flora ve fauna türlerinin karışımını değiştirmek, ormansızlaşma, hava ve su kirliliği gibi durumlarda artışa neden olmuştur (Fisher, 2018:115). Fakat Doğu Hindistan Şirketi'nin, tüm bu doğal kaynakları koruma amacıyla attığı adım ve politikaları yoktu. Bilimsel çalışmaları olan bazı Avrupalılar, doğanın anlamı üzerine yoğunlaşarak zarardan kaçınmanın yollarını aramıştır. 17. yüzyılın sonlarında bölgeye gelen araştırmacıların çalışmaları ile belirgin bir farkındalığın vuku bulduğu görülmektedir. Bu durumu Zeybek şöyle açıklamaktadır:

“17. yüzyılın sonunda Hindistan'daki erozyonun önlenmesi, ormanların korunması işini Doğu Hindistan Şirketi üzerine alır. 1726'da ağaçların atmosferdeki nemle bağlantısı üzerine Cambridge'te bir çalışma neşredilir. 1760'ta ağaçlar ve iklim arasında bilimsel yöntemlere dayanan bir bağlantı kurulur (Zeybek, 2016: 135).”

Ancak Doğu Hindistan Şirketi'nin yetkilileri, bilinçsizce, koşulları kötüleştiren bazı politikalar uygulamışlardır ve çevreye verilen zararın ekoloji üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmamışlardır. Örneğin, Vali Hastings (1771-84), Doğu Hindistan Şirketi'ne ait Bengal Ordusu'nun geçeceği yolu kısaltmak için Kalküta ile Benares arasında yaşayan bölge sakinlerini çevrelerindeki ormanı kesmeye zorlayarak, yolculuğu 300 km (186 mil) kadar kısaltmıştır (Fisher, 2018:122). Bu adım ise antroposentrik bir yaklaşımın benimsendiğinin somut örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

18. yüzyılın sonlarından itibaren gittikçe artan bir şekilde, özellikle bilimsel eğitim almış bazı İskoç cerrahlar ve İngiliz yetkililer, kısa vadeli kazanç için aşırı kaynak kullanımının artan sonuçlarını fark etmeye ve belgelemeye başlamışlardır (Fisher, 2018: 122). Doğaya yönelik verilen antropojenik hasar; ormanlık alanlar, su kaynakları, bitki ve hayvan çeşitliliği gibi konularda bilinç oluşmasını sağlamıştır. Bunun üzerine bazı Doğu Hindistan Şirketi yetkilileri, ormansızlaşmayı erozyon, kuraklık, kumların kaymasıyla yayılan çöller, liman siltasyonu, düzensiz muson yağmurları ve insan hastalıklarıyla ilişkilendirmiştir. Yine Fisher'ın *An Environmental History of India* adlı eserinin *Mughal Imperial Fragmentation, Regional State Rise, Popular Environmental Movements, and Early British Colonial Policies and Institutions (c.1700–1857)* bölümünde bu konuya Roxburgh'un araştırmaları ile değinilmektedir:

Doğu Hindistan Şirketi'nin İskoç cerrahı William Roxburgh (1751-1815), Madras Başkanlığı'nda 1776-93 yılları arasında ayrıntılı meteorolojik kayıtlar tutmuştur. Bu meteorolojik kayıtlar, Doğu Hint Adaları'ndaki St. George Kalesi'nde tutulmuştur. Roxburgh; günlük olarak üç kez barometrik

basınç, sıcaklık ve yağış sistemi sistematik olarak kaydetmiş, böylece ayrıntılı çok yıllık tablolar üretmiştir. Daha sonra bu verileri, kısa yıkıcı sağanak yağışlarla (1789-92) meydana gelen muson yağmurlarının yol açtığı ve kuzey Madras Başkanlığı nüfusunun yarısı olan 600.000 ölümle ilişkilendirmek için kullanmıştır (Fisher, 2018:126).

Doğu Hindistan Şirketi yönetimi; kendi kısa vadeli ve kâr amacı güden faaliyetlerinin sonucunda hem çevre yıkımının hem de siyasi ve askeri nedenlerden meydana gelen problemlerin önüne geçecek tek kurtarıcı güç olarak İmparatorluğu görmeye başlamıştır. Devlet müdahalesi 1773 yılında gelmiştir. 1773 sayılı Düzenleme Yasası (Regulating Act of 1773) olarak bilinen Lord North'un Hindistan Tasarısı (Lord North's India Bill), Hindistan'ı bir Genel Vali yönetimi altına almanın yanı sıra, Şirket işleri üzerinde daha fazla parlamento kontrolü sağlamıştır (Mukherji, 1915: 23). Bundan böyle Hindistan işlerine ilişkin sorumluluk İngiliz kabinesinin bir üyesi olan Hindistan Dışişleri Bakanı'na düşerken, Hindistan'da işlerin başında olan temsilcisi Genel Vali- Hindistan Valisi- İmparatoru temsil edecektir. Bu süreçte henüz Raj oluşturulmamış, Şirket faaliyetlerine devam etmiş ve İmparatorluk gölge görevi görmüştür. Öte yandan Londra'da, İngiltere Parlamentosu ve onun Doğu Hindistan Şirketi denetleyicileri ile Doğu Hindistan Şirketi'nin yöneticileri arasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Hindistan'a gönderilen Genel Valilerin neredeyse çoğu, Hindistan'ı uzaktan yönetmişler ve şirketin kontrolünü sağlayamamışlardır. Bu arada Şirket Hindistan'da gücünü koruyor olmakla birlikte, doğa için bazı çalışmalar da yürütmekteydi. Ancak bu çalışmalar şirket kârının önemszenmesi sebebiyle çoğu zaman askıya alınmaktaydı. Örneğin; 1793 yılında, doğa üzerine yapmış olduğu çalışmaları sayesinde Roxburgh, Doğu Hindistan Şirketi'nin Kalküta'daki Botanik Bahçesinin şefi seçilmiştir (J'Nese, 2018). Ayrıca bu dönemde özellikle gemi yapımı için büyük miktarlarda tüketilen ağaç çeşitlerinin koruma altına alındığı görülmektedir. 1788 yılında açılan 273 dönümlük Kalküta Botanik Bahçesi, nadir bulunan ağaç çeşitlerine ev sahipliği yapmaktadır (Kalkota Guide, t.y.). Ek olarak, Roxburgh 1789'da devlet doğa yazarı olmuştur (Fisher, 2018:126).

Bununla birlikte, az önce de belirtildiği gibi düzensiz ve tutarsız orman politikaları, keresteden kâr elde eden gelir departmanı ile orman verimliliğinin uzun vadeli korunmasını isteyen orman departmanı arasında çatışmalara sebep olmuştur (Fisher, 2018:132). Bazı alanlarda çevre korunmak isterken bazı alanlarda şirketin tekeli savunulmuştur. Doğu Hindistan Şirketi yetkililerinden ve araştırmacılardan tek el savunuculuğu yapanlara örnek olarak iki kişiden bahsedilebilir; Captain Police Watson ve Dr. Hugh Cleghorn. 1806'da Captain Police Watson (Madras Başkanlığı), ilk kez "Ormanların Koruyucusu, Vasisi" (Conservator of Forests) haline gelmiş ve hükümetin Batı Ghat'larda (Cochin ve Travancore Krallıkları dahil) tik

ormanı³ üzerindeki tekeli savunmaya çalışmıştır (Fisher, 2018: 128). Ardından Madras Başkanlığı 1856'da, cerrah ve botanik bilimci Dr. Hugh Cleghorn'u (1820–1895) Ormanların Vasisi (Conservator of Forests) olarak görevlendirmiştir (Fisher, 2018: 132). Kâr amaçlı odun üretimini en üst seviyede temin etmeye kararlı olan Cleghorn, kontrolü altında olan ormanlarda tarım yapılmasını yasaklamıştır. Celghorn ayrıca pek çok açıdan da İngiliz Hindistan'ına katkı sağlamıştır. Örneğin, yararlı bitkiler üzerine olan ilgisi sayesinde orman koruma alanında katkı sunmuş ve orman yönetimi bir yapı kurmaya çalışmıştır (Noltie, 2016). Bu yaklaşım her ne kadar çevreyi önceleyen bir tutum sergiliyor görünse de aslında orman koruma projesinin temelinde demiryolları için malzeme temin etme düşüncesi yatmaktaydı. Bu açıdan ise yine Şirket'in ekosentrik bir yaklaşım izlediğinin kanıtı niteliğindedir.

Hindistan'da özellikle 1830'lardan itibaren doğanın tahribatı ve kurtarılması gerekçesiyle gerçekleşen bilimsel araştırmaların hız kazanması sonucunda birçok bilim insanı rapor ve makaleleriyle çözüm üretmek istemiştir. Doğu Hindistan Şirketi'nin politikalarının yetersizliği ve diğer şirketlerle birlikte Hindistan doğal kaynakları üzerine ticari sözleşmeler imzalaması, şirketin kâr için doğal kaynakları koruma ve ekonomik gelir elde etme yarışına girmesine sebep olmuştur. Araştırmacılar bunun üzerine daha kötü boyutlara ulaşan ormansızlaşma, su ve hava kirliliğinin sebep olduğu salgınlar ve tarım ürünlerinin kıtlığı üzerine dikkat çekmek istemişlerdir. Birçok araştırmacı doğa için ürettikleri rasyonel birtakım çözümler sonucunda şirketin faaliyetlerini önleyecek/yavaşlatacak tedbirlerin alınmasını talep etmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi bu esnada demiryolları üzerine çalışmalar da sürdürülmekteydi. İngilizler tarafından Hindistan demiryolları ilk olarak 1843 yılında tasarlanmıştır (Erdoğan, 2019: 540). Demiryollarının inşası için 1860'lı yılların başlarında yaşanan talep nedeniyle Pencap ormanlarının tükenmek üzere olduğu, bu durumun İngiliz hükümetini endişelendirdiği bilinmektedir (Erdoğan, 2019: 547).

Bombay Başkanlığı'nın Botanik Bahçesi (Poona yakınında), bölgedeki ormanların ve diğer doğal kaynakların bozulmasını incelemek ve zararlı etkilerini tespit etmek için çalışmalarını raporlamışlardır (Fisher, 2018:131). Bununla birlikte, 1850'lerin başında, tüm Hindistan temelinde orman korumasının savunucuları, devletin isteksizliği karşısında, bir kez daha bilimsel otoriteye, İngiliz Bilim İlerleme Derneği'ne (British Association for the Advancement of Science, BAAS) başvurulmasını gerekli görmüşlerdir (Grove, 1997: 17). Yaklaşık bir sene sonra BAAS tropikal ormanların yok edilmesi ve ormansızlaşmanın sonuçlarını ele alan bir rapor açıklamıştır.⁴

³Tik ağacı (Tectona grandis cinsi), Verbenaceae ailesinin en değerli ağaçlarından bir tanesidir. Tik, Hindistan'da 2.000 yıldan fazla süredir yaygın olarak kullanılmaktadır. Tik adı Malayalamca tēkka kelimesinden gelmektedir (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2019).

⁴Gelişen gemi yapımının, özellikle Bombay'da, sürekli genişleyen bir havza alanından tik ağacı ve diğer değerli ağaç türlerini yok ettiği gözlenmiştir (Fisher, 2018: 128).

Rapordan yola çıkarak yedi yıl sonra BAAS'da, J. Spotswood Wilson (Grove, 1997: 17) tarafından atmosferin kademeli olarak dehidrasyona uğratılmasını ele alan bir makale yayınlanmıştır. Bu makalenin, küresel ölçekte faaliyet gösteren ticari faaliyetlerin dikkate alındığı ve gerçek anlamda uluslararası çevresel bir tartışmanın başlangıcına işaret ettiği söylenebilir (Grove, 1997: 17).

Diğer yandan ormansızlaşma, insan sağlığına ve toprak verimliliğine zarar vermekteydi. 1855'te The Forest Charter (Orman Tüzüğü), arazinin statüsünü kesin olarak mülkiyete dönüştürmüştür (Sinha, 2013: 1). 1840'ların ve 1850'lerin sonlarında Hindistan Genel Valisi Lord Dalhousie, toprak elde etmek için “doctrine of lapse” olarak bilinen bir politika izlenmeye başlamıştır (McNamara, 2020). 1857'deki isyandan sonra Doğu Hindistan Şirketi'nin yönetimini ele alma girişimine başlayan İmparatorluk, ormancılık hususunda diğer milletlerin araştırmacılarından yardım istemiştir. Alman Dr. Dietrich Brandis bu araştırmacılardan biridir. 1856'da Lord Dalhousie, tüm orman ürünlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla “Hint Ormancılığının Babası” olarak bilinen Dr. Dietrich Brandis'i görevlendirmiştir (Khandekar, 2014). Ardından 1858 yılında çıkarılan yasa ile Şirket kamulaştırılmış, bütün hakları ve sorumlulukları devlet tarafından üstlenilmiş ve böylece İngiliz Raj dönemi başlamıştır. Bu dönüşümle, kötü yönetime ve yolsuzluğa dair artan endişelerle karşı karşıya kalan İngiliz Parlamentosu, şirketin özerkliğine bir sınırlandırma getirmeye karar vermiştir (Makepeace, 2014).

Burada vurgulanmak istenen nokta, şirketleri topluma ve çevreye verdikleri zararlardan dolayı hesap sorulabilir kılacak temiz ve uygulanabilir hukuk sisteminin tesis edilmesi (Robins, 2016: 207) gerektiğidir. Bu aşamada, İmparatorluk, Doğu Hindistan Şirketi'ni sınırlandırma yoluna giderek hukukî düzen kurma çabası göstermiştir. Dr. Brandis'in çabaları sonucunda, Hindistan Ormancılık Dairesi (Indian Forestry Department) 1864 yılında kurulmuş ve bunu 1865 yılında ilk Hükümet Orman Kanunu'nun (Government Forest Act) çıkarılması izlemiştir (Sinha, 2014:1). Fakat hem İmparatorluğun Hindistan'a gönderdiği yöneticileri hem de şirketin yöneticileri çoğu kez başına buyruk davranmıştır. Çevre politikaları bazı yöneticiler ve araştırmacılar tarafından önemsenmemiştir.

Doğu Hindistan Şirketi'nin ortadan kaldırılması, birçok çevre politikasının İmparatorluk hakimiyetinde yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Bu yönetim, siyasi, askeri ve mali hedefleri doğrultusunda kaynak arayışına girmiş ve Hindistan'ın insanları, faunası, florası, toprağı, mineralleri, suyu ve diğer kaynaklarıyla ilgili kazancını ölçmeye, değerlendirmeye ve savunmaya çalışmıştır (Fisher, 2018: 135). Bu dönemde Hindistan ve Burma'nın ormanlarını koruma-kamulaştırma girişimlerinde başı çeken B.H. Baden-Powell olmuştur (Zeybek, 2016: 142). İmparatorluk 1873'te ormanların ve ormanda yaşayan tüm canlıların sınırsızca tek sahibinin kendisi olduğunu belirterek aslında devletin tüm araziye kamulaştırdığını dile getirmiştir. Kamulaştırmanın ardından ilginç yaklaşımlar da görülmüştür. Örnek olarak; “Sulama ve orman

departmanlarının her biri, büyük ölçüde irksal olarak yapılandırılmış ve hiyerarşik olarak sıralanmış paralel yapılar niteliğindedir; daha alt kademelerde güvensiz işlerde çalışan işçiler Hint kökenliken daha üst kademelerde çalışan yöneticiler Avrupa'dan göçen elitlerden oluşmaktaydı” (Fisher, 2018:137). Ayrıca İngiliz Raj tarafından meydana getirilen Hindistan'ın Jeolojik Araştırması (Geological Survey of India, GSI) Hindistan coğrafyasını ve mineral kaynaklarını haritalamak için kurulmuş bir devlet kurumuydu (Tolman, 2016: iii). İngiliz Raj, GSI ve kurumun jeologlarını, çevre koruma ve demiryolu inşaatı ile ilgili politika değişikliklerini etkilemek için kullanmıştır (Tolman, 2016: v). Toprakların ve topraklardaki tüm unsurların İmparatorluk tarafından hakimiyet altına alınmasıyla birlikte ormanlık alanlar yalnızca tarımın genişlemesinin önünde bir engel olarak görülmüştür (Sinha, 2014: 5). Böylelikle İmparatorluk da bölgenin yönetimini tamamen kontrolüne alınca, toprağı ve çevreyi tüm unsurları ile etki altına almaya çalışmıştır.

Sonuç

İnsan ve çevre ilişkisi uluslararası ilişkiler açısından incelendiğinde, disiplinin gelişimiyle beraber çevre konularının yakın zamana dek yeteri kadar ilgi görmediği bilinmektedir. Ancak artan sınır aşan sorunlar özelinde bu durumun değişmeye başladığı da aşikârdır. Çevreyle olan ilişki daha ziyade insanın ihtiyaçlarını karşılamak temelinde kurulduğu ve kurgulandığı için bu ilişki biçimi uzun süre sorgulanmadan uygulanmıştır. Ancak bu ihtiyaç alışverişi, alan ve verenin kazançlarının eşit sağlandığı bir sistem dahilinde gerçekleşmemektedir. Doğa odaklı, yeşil bir perspektifle inceleme sağlandığında; insanlığın alan tarafta, doğanın ise veren tarafta konumlanmış olduğu görülmektedir. Oysa dünya üzerindeki bütün organizmalar eşit düzeyde var olma hakkına sahiptir. Bu çalışmanın konusu olan Hindistan coğrafyası da bu eşitsiz ilişkinin yaşandığı en somut örneklerden biri olması sebebiyle incelenmiştir. Doğu Hindistan Şirketi; Hindistan'daki ilk faaliyetlerinden kaynaklanan yıkımı göz önüne alarak, erozyonun önlenmesi, ormanların korunması gibi düşüncelerle yeşil bir bakış açısı ile çevreyi korumak istemiştir. Araştırmacılar finanse ederek çevre üzerine farkındalık yaratılmıştır. Bu araştırmacılar büyük ölçekli ormanların korunması için fikirlerin üretilmesinde önemli roller oynamışlardır.

Şirketin başlangıçta kaynakların bilinçsiz kullanımına sebep olduğu fark edilerek yeşil bir bakış açısı güdülmeye başlanmıştır. Ancak Doğu Hindistan Şirketi'nin yöneticilerinin sorumsuzluğu ve kâr için yapılan faaliyetler büyük yıkımlara sebep olmuştur. Şirket, Hindistan'da otorite sağlamak amacıyla bir orduya sahip olmuş ve ordu gereksinimleri için de doğal kaynaklar hızla tüketilmeye başlanmıştır. Bu esnada araştırmacılar tarafından ekolojik sorunlar verilerle analiz edilerek önlenmek istenmiştir. 18. yüzyılda şirketin finanse ettiği araştırmacıların, çevre üzerine pek çok katkısı olmuştur. Ancak Doğu Hindistan Şirketi'nin bazı yetkililerinin yanlış politikaları devletin uzun vadeli tek çözüm olabileceği görüşünün

desteklenmesine imkân tanımıştır. Şirket, İmparatorluk'tan aldığı yetkiler sayesinde tekel olarak ticari faaliyetlerini sürdürmüş, maksimum kâr odaklı hareket etmiş ve bunun neticesinde daha büyük problemler doğmuştur. Bu duruma karşı çıkan bazı orman koruyucuları, tek çözümün devletin şirketi sınırlandırmak için birtakım düzenlemeler oluşturması gerektiğine kanaat getirmiştir. Doğu Hindistan Şirketi'nin hatalı ve sorun üreten faaliyetlerini sınırlandırmak için “devlet müdahalesi” gecikmemiştir. İmparatorluk, 1773 yılında parlamento kontrolü ile şirketi sınırlandırma yoluna gitmiş ancak uzun vadede bu durum etkili olamamıştır. Yine de bu örnek, şirketlerin çevre aleyhine olan çıkarlarının sınırlandırılması için bir üst erk tarafından kontrol edilmesi gerektiği gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Diğer yandan İmparatorluk, oluşturduğu kurumlarla beraber araştırmalar finanse ederek doğa ve iklim üzerine pek çok çalışmanın yapılmasına aracı olmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda kâr amacı güden faaliyetlerin sonuçları verilerle ortaya konarak yıkımın önüne geçilmek istenmiştir. Başlangıçta yeşil bir bakış açısıyla yapılan tüm bu faaliyetler ileride Raj hakimiyetinin oluşmasıyla beraber tüm ormanların genelinde Hindistan coğrafyasının bir “kamu arazisi” olarak görülmesine neden olmuş, bunu desteklemek için pek çok kurum meydana getirilmiştir. Devletin çıkarları için hareket eden yöneticiler çevreyi önemsememiştir. Devlet bu andan itibaren sömürgeci faaliyetleriyle gündeme gelerek Hindistan'ın flora ve faunası için antroposentrik bir bakış açısı gütmüş, tehdit oluşturmuştur. Bir diğer ifadeyle Hindistan toprakları bütün yönleriyle sömürge haline getirilmiştir. Burada dikkate değer nokta, Şirket'in her ne kadar kâr maksimizasyonu ile hareket ettiği ve bu yüzden çevreyi ikinci plana attığı düşüncesi normal karşılanırsa da Raj yönetiminden daha çevreci uygulamalar yürüteceğine dair beklentinin karşılanmamış olmasıdır. Bir diğer ifade ile herhangi bir devlet yönetiminin çevreyi önemsenmesi beklenirken bunu kolonyal bir yönetimden beklemek çok da gerçekçi olamamaktadır. Zira bu yönetimin amacı kendi doğası gereği karşısındakinin tüm varlığını karşılıksız ele geçirmek üzerine kurgulanmıştır.

Ayrıca dikkat çeken bir diğer husus 1850 ve 1851 yıllarında Hindistan orman koruması savunucuları tarafından BAAS'a başvurularak inceleme ve çözüm istenmiş olmasıdır. Sonrasında Spotswood Wilson tarafından bir rapor hazırlanmış, çevresel yıkımlar sonucunda atmosferin kademeli dehidrasyonunu ele alan bir makale çevresel tartışmanın başlangıcı olmuştur. Dolayısıyla Hindistan'a dair yeşil tartışmalar 1850'li yıllarda başlamıştır. Bu noktada hem Şirket hem de Raj döneminde ormancılık için düzenlenen kurumların, Hindistan'ın sonraki dönemlerde orman kanunlarının oluşmasına ve düzenlenmesine katkısı olmuştur. 1927 tarihli Hint Orman Kanunu (India Forest Act) düzenlenen bu kurumlar ve politikaları neticesinde meydana gelmiştir. Hindistan'ın toprakları, doğal yaşamı, fauna ve florası üzerinde olumsuz faaliyetler gerçekleştirmiş olan Doğu Hindistan Şirketi ve İngiliz Raj'ın, yine kendi çıkarları doğrultusunda oluşacak çevresel sorunları minimize etme gayretiyle kâr elde etmeye çalıştığı

görülmektedir. Başka bir deyişle kâr elde etme amacı, çevresel sorunların minimize edilmesine çalışılarak, Şirket ve Raj'ın çevre için adımlar atmasının birinci sebebi olmuştur. Atılan bu adımların, bir süreliğine çevre için faydalı olmuş olduğu görülse de, Şirket ve Raj'ın Hindistan'a karşı sömürü odaklı yaklaşımları açısından değerlendirildiğinde olumlu bir sonuca varılamadığı gözlemlenmektedir. Ayrıca çevreyi koruma çabalarının ne denli gerçekten çevreyi önemseyen bir kaygıyla yürütüldüğü sorusuna da olumlu bir cevap verilememektedir. Nihai olarak hem Doğu Hindistan Şirketi'nin hem de İngiliz Raj'ının Hindistan'da hakim oldukları dönem boyunca çevreyi kendi çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Barry, J. (2014). Green political theory. *Political Ideologies: An Introduction. 4th ed.* London: Routledge. s. 153-178.
- Bogart, D. (2016). The East Indian monopoly and the transition from limited access in England, 1600–1813. *Organizations, civil society, and the roots of development* içinde (s. 23-49). University of Chicago Press.
- Botanical gardens (t.y.). Kolkata Guide.
<https://www.kolkata.org.uk/excursions/botanical-gardens.html>,
(Erişim Tarihi: 06.01.2020)
- Bryant, R. L. (1996). "Romancing colonial forestry: The discourse of forestry as progress' in British Burma". *Geographical Journal.* ss. 169-178.
- Buchan, P. B. (1994). "The East India Company 1749-1800: The evolution of a territorial strategy and the changing role of the directors". *Business and Economic History*, ss. 52-61.
- Eckersley, R., (2007). Green theory. T. Dunne, M. Kurki, and S. Smith, (eds). *International relations theories: discipline and diversity* içinde (s. 247-265). Oxford: Oxford University Press.
- Erdoğan, A. (2019). "İngiltere Parlamento Kayıtlarında İngiltere Tarafından Hindistan'da İnşa Edilen Demiryolları ve Demiryollarının Hint Ekonomisine Yansımaları (1843-1900)." *Turkish Studies Historical Analysis.* 14(3): ss. 535-552.
- Erçandırılı, Y. (2019). "Yeşil Teori." *Uluslararası İlişkiler Teorileri.* (Der.) Ramazan Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları. ss.529-550.

- Fisher, M. H. (2018). *An environmental history of India: from earliest times to the twenty-first century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gökpınar F. B. ve Arı T. (2019). *Green Theory in international relations. Theories of International Relations*. (Ed. Tayyar Arı ve Elif Toprak). Eskişehir: Anadolu University Press. ss.162-178.
- Grove, R. H. (1997). *Ecology, climate and empire: colonialism and global environmental history, 1400-1940*. Cambridge: The White Horse Press.
- Hardin, G. (1968). "The Tragedy of Commons." *Science* 162, s. 3859.
- Heywood, A. (2013). *Küresel siyaset*. (Çev. Nasuh Uslu - Haluk Özdemir). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Global politics*. 2nd Edition. London: Palgrave Macmillian.
- Jakobsen, S. (1999). "International relations and global environmental change: review of the burgeoning literature on the environment". *Cooperation and Conflict*, 34(2): ss. 205-236.
- J'Nese, W. (2018). Scientist of the day-William Roxburgh. <https://www.lindahall.org/william-roxburgh/>, (Erişim Tarihi: 06.01.2020)
- Khandekar, V. (2014). *Dietrich Brandis: The zero milestone of management of Indian forests*. <https://jlorexplore.com/explore/on-assignment/dietrich-brandis-the-zero-milestone-of-management-of-indian-forests>, (Erişim Tarihi: 09.01.2020)
- Knutsen, T. L. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, (Çev. Mehmet Özey) İstanbul: Açılım Yayınları.
- Makepeace, M. (2014). A brief history of the English East India Company 1600–1858. <https://www.qdl.qa/en/brief-history-english-east-india-company-1600-1858>, (Erişim Tarihi: 05.01.2020)
- McNamara, R. (2020). *East India Company: A Private British Company With Its Own Powerful Army Dominated India* <https://www.thoughtco.com/east-india-company-1773314>, (Erişim Tarihi: 05.01.2020)

- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Mukherji, P. (Ed.). (1915). *Indian constitutional documents (1773-1915)* (Vol. 1). Thacker, Spink.
- Noltie, H. J. (2016). *The Cleghorn Collection South Indian Botanical Drawings 1845 to 1860*. Royal Botanic Garden Edinburgh.
- Paterson, M. (2005). Burchill, S., Linklater, A., Devetak R., Donnelly, J., Reus-Smit, C., True, J., Green Politics. *Theories of International Relations* içinde (s. 235-254). New York: Palgrave Macmillan.
- Robins, N. (2016). *Dünyayı Değiştiren Şirket*. (Çev. İnanç Özekmekçi). İstanbul: H2O Yayıncılık.
- Robins, N. (2012). *The corporation that changed the world: how the East India Company shaped the modern multinational*. Pluto press.
- Sinha, G. N. (2013). “British India’s forestry and modern environmentalism”.<https://scholar.google.com/citations?user=hhqrry8AAAAJ&hl=en>, (Erişim Tarihi:14.09.2020)
- Sinha, G. N. (2014). “Evolution of legal framework for multiple-values sustainable management of forests in India”.https://www.academia.edu/9104187/Evolution_of_Legal_Framework_for_Multiple-Values_Sustainable_Management_of_Forests_in_India, (Erişim Tarihi: 06.01.2020)
- Söker, Ç. - Özlük, E. (2018). “Uluslararası ilişkilerde çevreyi merkeze taşımak: temel yaklaşımlar ve tartışmalar”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1). ss. 227-262.
- Steans, J., Pettiford, L., Diez, T. - El-Anis, I. (2010). Green Perspectives. J. Steans, L. Pettiford, T. Diez, & I. El-Anis (eds), *An Introduction to International Relations Theory* içinde (s. 205-230). Edinburgh: Pearson Education Limited.
- Taqwadin, D. A. (2016). “Green International Relations Theory”. *International Environmental Studies*. ss. 1-10. <https://edoc.pub/green-international-relations-theory-pdf-free.html>, (Erişim Tarihi: 05.01.2020)

- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2019). *Teak*.
<https://www.britannica.com/plant/teak>, (Erişim Tarihi:17.09.2020)
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2020). *British Raj*.
<https://www.britannica.com/event/British-raj>, (Erişim
Tarihi:17.09.2020)
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2020). *East India Company*.
<https://www.britannica.com/topic/East-India-Company> (Erişim Tarihi:
17.09.2020)
- Tolman, A. B. (2016). *Geologists and the British Raj, 1879-1910*.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Utah: Utah State University.
[https://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6026&co
ntext=etd](https://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6026&context=etd), (Erişim Tarihi: 31.01.2020)
- Webster, A. (1990). "The political economy of trade liberalization: the East
India Company Charter Act of 1813." *Economic History Review*. ss.
404-419.
- Zeybek, Sezai O. (2016). "Fennî ormancılığın keçiler ve köylülerle imtihanı:
sömürge imparatorluklarından ulus devletlere orman koruma".
Toplum ve Bilim 137: ss. 129-154.

Extended Abstract

India was one of the most significant colonial geographies for the British Empire for centuries. It was the hub of trade relations and the resources that enabled the British Empire to make use of India in all aspects. Besides these features, the environment of India was also a valuable asset. Before the British Empire managed to take control of the Indian sub-continent, it was the British East India Company that had the authority over many parts of India. The British Empire and the East Indian Company had confronted each other on the issue of establishing sovereignty over India. Although this confrontation has many aspects, in this study only the confrontation over the environment and environmental issues will be touched upon. It will be tried to analyze how the confrontation between the East India Company and British Raj (the British administration in India) impacted the environment of India during these colonial years. In the study, reports, official declarations, and the sources on the environment will be used to make this analysis. This paper will apply a green theory perspective to be able to explain the operations of the East India Company and British Raj. In the conclusion part, it will be discussed whether the East India Company or the British Raj was successful or not in governing the environmental issues in India and how a path they followed while doing it.

Green Theory

Since the second half of the 19th century, the increase in economic growth rate and the effect of population growth on energy resources led to the popularization of environmental movements. The awareness that emerged after the Second World War led to the focus on the link between politics and the environment. Critical theorists put a more systemic perspective different than the problem-solving theories of the discipline of International Relations and offered a systemic change as a whole to be able to change the process completely. As part of critical theories, green political theory also offered to take the environment as something that should be treated more centrally. However, Green Theory, putting the environment at the center as something different from mainstream theories which put the human at the center follows an eco-centric perspective. The Green Theory is "anthropocentric", meaning that it is not human-centered, but "eco-centric", meaning that it is environment-centered.

The Struggle between the East India Company and British Raj Confrontation in India

The East India Company is a private company established by British traders to do business in areas East, Southeast Asia, and India. The East India Company founded by the British Empire in 1600. Until the 1857 Revolt in India, Company was the administrative actor in many areas of India. Britain, which started to increase its control over the region by limiting the privileges of the Company from the early nineteenth century onwards and became the dominant ruler of the region during the second half of the nineteenth century. East India Company's administration, as a result of its profit-oriented activities, began to see the Empire as the only savior power that would pursue long-term policies and prevent both environmental destruction and problems caused by political and military reasons. In other words, East India Company, although it was itself that started the environmental destruction in the Indian sub-continent, looked for the solution to be provided by another actor which was the British Empire.

Conclusion

When the relationship between humans and the environment is examined in terms of international relations, it is known that environmental issues have not received enough attention until recently within the development of the discipline. However, it is obvious that this situation has begun to change in particular with increasing cross-border problems. Since the relationship with the environment is established and built on the basis of meeting the needs of humanity, this form of relationship has been applied for a long time without question. However, this exchange of needs does not take place within a system where the earnings of the receiver and the giver are equal. When a nature-oriented, green perspective is provided; it is seen that humanity is located on the receiving side and nature on the giving side. However, all organisms in the world have the right to exist equally.

East India Company; considering the destruction caused by its first activities in India, wanted to protect the natural environment with a green perspective, with thoughts such as preventing erosion and protecting forests. It tried to raise awareness on environment by funding researchers. These researchers played an important role in generating ideas for the protection of large-scale forests. By analyzing the activities of the East Indian Company and the British Raj, it was seen that both actors used the Indian environment and its resources to get benefit from it. In order to maximize their profit, they seemed to be taking care of the environment but at the end of the day, it was again the Indian geography that was colonized and exploited. Based on their perspective, the study concludes that since the Indian sub-continent was colonized by the British Empire, they did not attach any meaning or value to the geography, people, and resources of India. Therefore, in line with the green theory, it is argued that the environment was not placed at the center but it was seen as a tool to colonize the Indian land.

BİREYSEL İNANÇ DÜZEYİYLE ÖRGÜTSEL İNANÇ İKLİMİ ALGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÇEVRESEL FAKTÖRLER BAĞLAMINDA ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK BİR ÖLÇEK GELİŞTİRİLMESİ

Mustafa ASLAN*

Öz

İş etiği literatüründe giderek artan bir şekilde tartışılan ve uygulanan, iş bağlılık, örgütsel aidiyet gibi hayati derecede önemli değişkenleri olumlu yönde etkileyen örgütsel inanç iklimi, Türkiye'de çok fazla çalışılmamış bir konudur. Literatürde örgüt inanç iklimi yerine çoğunlukla örgütsel inanç, işyeri maneviyatı kavramları kullanılmakta ve bu da karmaşaya neden olmaktadır. Örgütsel inanç veya işyeri maneviyatı, örgüte mensup tüm kişilerin paylaştığı, örgütün tüm faaliyetlerine ve kültürüne işlemiş bir inancı yani kısacası örgütün maneviyatını vurgularken, örgüt inanç iklimi, örgütün üyelerine sağladığı inanç özgürlüğü ve bu özgürlüğün güvenceye alınması, farklılıklar var ise bu farklılıkların zenginlik olarak görülüp örgütün yararına kullanılmasıdır. Bu çalışmada örgüt inanç iklimi ve bireyin bu iklimi algılayış şeklini etkileyen kişinin hem özel alanda hem de sosyal düzlemde inanç seviyesini ölçmeye yönelik bir ölçek seti geliştirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen ölçekler: Sosyal Düzlem, Özel Alan ve Ezoterik Düzlem olmak üzere üç boyutlu Bireyin İnanç Seviyesi Ölçeği; Sosyal Etkileşim ve Karar Alma olmak üzere iki boyutlu Sosyal Etkileşim ve Kararlarda İnancın Etkisi Ölçeği; Hoşgörü, Sağlanan Olanaklar ve Sembol olmak üzere üç boyutlu Örgüt İnanç İklimi ölçeğidir. Geliştirilen ölçek 93 katılımcı ile ampirik olarak test edilmiş ve son şeklini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt İnanç İklimi, Örgüt Kültürü, İnanç, Örgüt İnanç Ölçeği

DEVELOPING A SCALE FOR INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN INDIVIDUAL BELIEF LEVEL AND ORGANIZATIONAL BELIEF CLIMATE PERCEPTION IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL FACTORS

Abstract

Organizational belief climate that has a positive relationship with vital variables such as job engagement and organizational commitment has not been much studied in Turkey. In the literature, organizational belief or workplace spirituality is mostly used instead of organizational belief climate, which causes

* Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, muaslan@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8049-3615

** Makaleye yaptığı katkılardan dolayı hocam Prof. Dr. Ali Akdemir'e teşekkür ederim.

confusion. While organizational belief emphasizes religious beliefs that are ingrained in all activities and culture of the organization and shared by all members of the organization, in short, emphasizes the spirituality of the workplace, while the organizational belief climate, on the other hand, is the freedom of belief that the organization provides to its members and the assurance of this freedom, and if there are differences, these differences are seen as wealth and used for the benefit of the organization. In this study, an attempt was made to develop a scale set to measure organizational belief climate and the individual belief level that affects the way the individual perceives this climate. Obtained scales are three-dimensional Individual's Faith Level Scale: Social Platform, Private Platform, and Esoteric Platform; two-dimensional Social Interaction and Decision-Making Scale; and three-dimensional scale of Organization Belief Climate, namely Tolerance, Facilities, and Symbol. The developed scale was empirically tested with 93 participants and took its final shape.

Keywords: *Organizational Belief Climate, Organizational Culture, Belief, Belief Scale*

Giriş

Yönetim, örgütsel davranış ve örgüt psikolojisi dahil birçok alanda çalışmalar yapan araştırmacılar, bireysel iş performansının, çalışanların iş bağlılığının, iş tatmininin ve işe bağlılığının nasıl artırılabilceği hususunda çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalar Taylor'ın 1911 yılında yaptığı "Bilimsel Yönetimin Temelleri" başlıklı çalışmasına ve hatta daha öncesine kadar uzanmaktadır. Önceleri çalışmalar tümüyle birey-iş uyumunu öne plana çıkarmaktayken, 1924-1932 yılları arasında yapılmış olan Hawthorn araştırmalarıyla birlikte sadece birey-iş uyumunun veya fiziksel koşulların değil, işyerindeki bir kısım psikolojik ve sosyal unsurlara dayalı olduğu sonucuna varılmış ve insan ilişkilerinin önemi anlaşılmış, çalışanların davranışlarının performansları üzerinde etkileri olduğu ortaya konulmuştur.

Bugün bilim dünyası, örgütsel davranış alanında yapılan çalışmalar ile örgüt içindeki birey ve grupların tutum ve davranışlarını anlamaya çalışmaktadır.

Kişinin çalıştığı ortamın sosyal ve psikolojik unsurlarının bu derece önemli olduğu bir çalışma hayatında, bireysel performansın artırılması ile ilgili hususlar kişilerin iş ortamına uyumlarını sağlama ve iş tatminlerini sağlayarak, örgüt amaçlarına uygun birey davranışlarının oluşturulması gibi farklı açılardan ele alınmıştır. Bu bağlamda, örgütün bireysel iş performansı artırma adına, bireylerin hayatlarında çok önemli bir yer tutan inançlara yaklaşımı ve üyelerinin inançlarına karşı tutumu da önemli bir unsurdur.

Bu çalışmada da örgütlerin çalışanlarının dini inançlarına yaklaşımının çalışanlar tarafından nasıl algılandığını ölçmek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi hedeflenmiştir.

1. İNANÇ VE ÇALIŞMA HAYATI

Hangi dine mensup olurlarsa olsunlar dini inançlar, kuruluşlar ve din adamları her zaman için inançları çalışma hayatıyla birlikte ele almaya ve inançları çalışma hayatına dikte etmeye çalışmışlardır (Carroll, 2013). Çünkü din, insanların hayatlarında çok önemli rol oynayan bir kavramdır. Öyle ki; Amerikalıların %60, İngiliz ve Kanadalıların yaklaşık %30'u (Estreicher ve Gray, 2006), Türkiye'de yaşayan insanların yaklaşık %44,6'sı için dini kimlik önemlidir (Çarkoğlu ve Toprak, 2006).

İnsanların maneviyatları, dini inançları ve yaptıkları iş, kişilikleri ile ilgili asli bazı bilgiler içermektedir. Bu sebepten dolayı son zamanlarda dini inançlarla çalışma hayatı arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar artmış ve araştırmacılar bireylerin manevi ve dini duygu ve düşüncelerinin iş ve işle ilgili davranışlarını nasıl etkilediğini araştırmaya başlamışlardır (Duffy, Reid ve Dik, 2010).

Manevi değerler ve dini inançlar insanların kariyer planlamalarında (Constantine vd., 2006) ve işe uyumlarında yüksek etkiye sahip olurken (Duffy ve Blustein, 2004), bu bireyler için çalışmak sadece para kazanma, hayatını devam ettirme olmayıp daha yüksek bir anlam ifade etmektedir (Bloch, 2004 ve 2005). Kişilerin manevi ve dini duygu durumlarındaki huzurun iş tatmini üzerindeki olumlu etkisi olduğunu (Robert vd., 2006) ve özellikle de kriz zamanlarında fiziksel sağlığın, stresle başa çıkmanın ve dayanımın manevi huzurla arttığını belirlemişlerdir (Adams vd., 2000; Ellison ve Smith, 1991; Graham vd., 2001; Kanya, 2000).

Örgütlerin sahip olduğu insan kaynaklarının etnik, ırksal ve diğer farklılıklarına kıyasla inanç farklılıkları ve örgütlerin bu inanç farklılıklarını nasıl yönettikleri ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır (King vd., 2009). Son zamanlarda Ortadoğu'da ve Afrika ülkelerinde yaşanan siyasal istikrarsızlık, iç savaşlar ve işgaller gibi sebeplerden dolayı Batı ülkelerine, özellikle de Avrupa'ya göç artmıştır (Kaypak ve Bimay, 2016). Bunun sonucu olarak da örgütlerin neredeyse tamamında, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar farklı inançta insanlar bir arada çalışmaya başlamışlardır (Cash ve Gary, 2000). Aynı dine mensup olan kişiler arasında bile inanç bazında farklılıklar olduğu göz önüne alındığında, örgütlerin insan kaynaklarının inançlarındaki bu çeşitlilik çok daha yüksek düzeyde olmaktadır.

Tüm bu göç nedeniyle insanların kendi kültürlerine, dinlerine ve coğrafyalarına yabancı yerlerde başlamalarının yanı sıra teknoloji, küresel rekabet, küçülme ve yeniden yapılanma, insanların sadece özel yaşamlarında ve evlerinde değil, çalışma ortamlarında da yaşamlarına anlam katan, ifade eden değerler, destek ve anlayış aramasına sevk etmiştir.

Çalışma ortamında insanların dini ve manevi anlam arayışı sonucunda işletmeler gücün, kârın ve rakiplere üstün gelmenin önemli olduğu yapılar olmaktan çıkmaya başlamıştır. Çalışanlar için işyerleri, ihtiyaç duydukları dini ve manevi desteği elde etmek için bir kaynak haline gelmiştir (Cash ve Gray, 2000).

Çok faklı inançtan insanların bir arada çalışmaya başlamaları örgütlerin izledikleri insan kaynakları politikalarının gözden geçirilmesi, tüm inanç gruplarına eşit mesafede bir anlayış geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır (Gerdeman, 2018).

Akademik düzeyde ise işyerlerinde maneviyat ve dini inançlar konusu oldukça yeni bir konu olup, akademik çalışmaların artması ve bunların diğer değişkenlerle aralarındaki ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir (Benefiel vd., 2014; King vd., 2009).

2. ÖRGÜT İNANÇ İKLİMİ

Literatürde örgüt inanç iklimi tanımı ile ilgili tam bir fikir birliği anlayış oluşmamıştır (Kolodinsky vd., 2008). İngilizcede *Organizational Spiritual Climate* olarak ifade edilen örgüt inanç ikliminin tanımı, araştırmacının mensup olduğu kültür ve dine göre şekillenmiş bakış açısı nedeniyle farklılık göstermektedir.

Pandey ve ark. (2009 ve 2016) örgüt inanç iklimini *ruhani ve manevi çalışma iklimi*, Paredes-Collins (2014) *insanları maneviyata yönlendiren bir iklim*, Kolodinsky ve ark. (2008) *kişisel manevi ve inanç değerlerinin örgütün manevi değerleriyle örtüştürülmesi*, Parboteeah ve Cullen'in (2003) *örgütün etik iklimi*, Caplan ve Harrison (1993) da *kişinin kendi inançları ile örgütün inançları, manevi değerlerini örtüşmesi* olarak tanımlamışlardır.

Buradaki asıl karmaşa örgütsel inanç ile örgüt inanç iklimi kavramlarının arasındaki farka vurgu yapılmamış olmasıdır. Her ne kadar bu iki kavram birbirlerine yakın gibi görünse de aslında çok farklı kavramlardır. Örgütsel inanç, örgüte mensup tüm kişilerin paylaştığı, örgütün tüm faaliyetlerine ve kültürüne işlemiş bir inancı vurgularken örgüt inanç iklimi, örgütün üyelerine sağladığı inanç özgürlüğü ve bu özgürlüğün güvenceye alınması, farklılıklar var ise bu farklılıkların zenginlik olarak görülüp örgütün yararına kullanılmasıdır. Bu farklılık, bizim yaptığımız örgüt inanç iklimini diğer tanımlardan ayıran en önemli detaydır.

Bu bağlamda *örgüt inanç iklimi*, inanç temelli bile olsa bir örgütün, dini inancına veya inancının seviyesine bakmaksızın, üyelerinin manevi dünyası ve dini inançlarına karşı ne kadar hoşgörülü yaklaştığı, üyelerinin inançlarının gereği olan ihtiyaçlarını karşılamaları için ne ölçüde olanak sağladığı ve üyesini olduğu gibi ne ölçüde kabul ettiğiyle ilgili bir kavramdır.

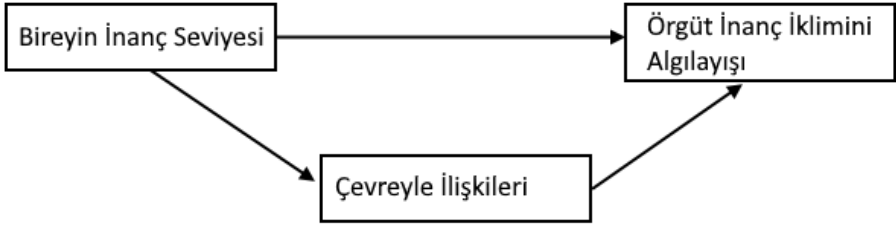
Örgüt inanç iklimi sert olan örgütler üyelerinin, örgüt sınırları dahilinde, hiçbir şekilde dini sembol bulundurmalarına, ibadet etmelerine veya yaptıkları işle dini inançları arasında bir bağ kurmalarına izin vermezler. Eğer dini motiflerle bezenmiş veya inanç temelli bir örgütse, üyelerinin, örgüt sınırlarından bağımsız olarak, hiçbir şekilde başka bir inancın (ki bu başka din olmak zorunda değildir) sembollerini bulundurmalarına, ritüellerini uygulamalarına veya yaptıkları işlerle inançları arasında bağ kurmalarına izin vermezler.

Örgüt inanç iklimi yumuşak olan örgütler ise üyelerinin, manevi ve dini anlamda kendilerini ifade etmelerine, ibadet etmelerine olanak sağlarken, bireylerin yaptıkları işle inançları arasında bağ kurmalarına müsaade ederler. Bunu yaparken de diğer üyelerinin de aynı haklara sahip olduklarını vurgular ve örgüte üye her bireyin hakkını gözetir ve korur.

Örgüt inanç ikliminin seviyesi, yani yumuşaklık veya sertlik derecesi, bireyin inanç seviyesi ile ve bu inanç seviyesi temelinde oluşturduğu ilişki ve karar alma kriterlerine bağlıdır. Radikalleşme düzeyinde bir inanç seviyesine sahip olan bir kişi için örgütün gösterdiği hoşgörü yeterli olmayabilir ama aynı hoşgörü, herhangi bir inanca sahip olmayan veya sadece deist olan bir kişi için radikal, kökten dinci gelebilir.

Benzer şekilde, herhangi bir inanca sahip olmadığı halde din dışı dogma olarak tanımlayabileceğimiz fal, nazar veya ölmüşlerden medet uman bir kişi inançlı da olabilir, deist de veya tümüyle inançsız da olabilir. Kişinin sahip olduğu bu inançların bütünü kişinin hem karar alma, ilişki kurma şeklini hem de üyesi bulunduğu örgütün inanç iklimini algılamasını belirleyecektir.

Bu çerçevede kişinin inanç seviyesi, inanç temelinde çevresiyle ilişkileri ve bunların örgüt inanç iklimi ile etkileşimi Şekil 1’de verilen teorik modeli ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Örgüt İnanç İklimi Teorik Modeli

Batı ülkelerinde son zamanlarda yaşanan olaylar, örgütlerin üyelerinin inançlarına yaklaşım şekli ve üyelerine sağladıkları imkânların birçok çalışmaya konu olacağını göstermektedir. Sadece çalışanlarına değil, aynı zamanda müşterilerin inançlarına yaklaşımları da önemli bir hale gelmektedir. Özellikle ABD yüksek yargısının verdiği iki karar (Gerdeman, 2018), örgüt inanç iklimi sert olan örgütlerin bazı cezalarla karşılaşacaklarının habercisi niteliğindedir.

3. YÖNTEM

3.1. Hazırlık Safhası

Öncelikle teorik modeldeki her bir değişkenin alt boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaya konu olan her bir değişken ve alt boyutları tespit edilmiş ve ölçek çalışmasındaki ifadeler de bu boyutları ölçmek üzere tasarlanmıştır. Ölçek toplamda 8 boyutlu 3 farklı ölçeğin birleşiminden oluşan bir tümleşik bir yapı şeklindedir.

Bu yapının, sadece Örgüt İnanç İklimi değişkenine ait ölçeğin tek başına kullanılabilmesi veya diğer değişkenlere ait ölçeklerle bir bütün içerisinde kullanılabilmesi mümkün olacak şekilde tasarlanmasına özen gösterilmiştir. Ölçekler ve alt boyutları aşağıda verilmiştir.

Bireyin İnanç Seviyesi

Kişinin ne kadar dindar olduğundan ziyade inançlarına ne kadar bağlı olduğuna ve inançlarını hayatına ne kadar tatbik ettiğiyle ilgili bir değişken olan *Bireyin İnanç Seviyesinin* 3 alt boyutu vardır. Bunlar:

- i- Özel Alan: Kişinin inancını kendi yaşam alanında ne ölçüde yaşadığıyla ilgilidir.
- ii- Sosyal Düzlem: Kişinin inancının topluma ne derece hâkim kılmak istediğiyle ilgilidir.
- iii- Ezoterik Düzlem: Kişinin nazar, tılsım ve fal gibi din dışı dogmalara ne derece inandığıyla ilgilidir.

Bu üç boyutun seviyesi *Bireyin İnanç Seviyesini* belirlemektedir.

Sosyal Etkileşim ve Karar

Bireyin inanç seviyesinin diğer inanç gruplarıyla olan iş ilişkilerde ne kadar belirleyici olduğuyla ve aldığı kararda inancının ne derece etkili olduğu ile ilgili iki alt boyutu vardır:

- i- İş İlişkilerine Etki Düzeyi
- ii- Karara Etki Düzeyi

Örgüt İnanç İklimi

Örgüt inanç iklimi iki kısım ve üç boyutludur. Birinci kısımda iki boyut vardır. Bu boyutlar kurumsal olarak sunulan olanaklar ve sembollere karşı hoşgörü boyutlarını tespit etmeye çalışırken ikinci kısımda ise örgüt üyelerinin kendi aralarındaki etkileşimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu ölçeğe ait alt boyutlar şunlardır:

- i- Sembol Boyutu: Örgütün, üyelerinin inancını gösteren kıyafet, sembol ve benzeri işaretlere ne derece müsamaha ettiğiyle ilgilidir.
- ii- Sağlanan Olanaklar Boyutu: Örgütün üyelerine inançlarıyla ilgili ne gibi olanaklar sunduğuyla ilgilidir.
- iii- Bireyler Arası Etkileşim Boyutu: Örgüt üyelerinin inanç bazında birbirleriyle olan etkileşimleri, anlayışları, kabulleri ve hoşgörülerini ölçümlenmeye çalışılmıştır.

3.2. Katılımcılar

Araştırma evreni Türkiye’de herhangi bir örgütte çalışan kişilerdir. Araştırmaya kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılmış, çeşitli sektörlerde çalışan toplam 93 kişi katılmıştır. Soruların katılımcıların inançlarını sorgulayıcı mahiyette oluşu, insanların bu çalışmaya mesafeli yaklaşmalarına sebep olmuş ve katılım istenilen seviyenin altında kalmıştır.

MacCallum, Widaman, Zhang ve Hong (1999) ve Thompson’a (2004) göre, faktör yükleri 0,60 ve yukarısı olduğu takdirde 60 kişilik bir örneklem büyüklüğü, 0,50 civarında olduğunda da 100 ile 200 arasında bir örneklem

büyükliğünün yeterli olmaktadır. Yani araştırmacılara göre önemli olan örneklem büyüklüğü değil, elde edilen her bir faktör altında toplanan ifadelerin faktör yükleridir. Nitekim Carpenter'ın (2018) ölçek geliştirme çalışmasının yapıldığı 600 makaleyi inceleyerek elde ettiği bulgulara göre 54 ölçek geliştirme çalışması 100 ve daha küçük, 108 ölçek geliştirme çalışması da 101-200 arası büyüklükler bir örneklem grubuyla gerçekleştirilmiştir.

Bu belirtilen sebeplerden dolayı daha fazla katılımcıya ulaşılmaya çalışılmamış ve 93 katılımcıyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya ait tüm veriler 02-05 Eylül 2019 tarihleri arasında toplanmıştır.

Katılımcılara ait demografik özellikler Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellik	Değer	Frekans	Yüzde (%)	Birikimli %
Cinsiyet	Erkek	64	68,80	68,80
	Kadın	29	31,20	100,00
Yaş	18-25	7	7,50	7,50
	26-35	14	15,10	22,60
	36-45	38	40,90	63,40
	46-55	26	28,00	91,40
	56 ve Üzeri	8	8,60	100,00
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	4	4,30	4,30
	Lise	7	7,50	11,80
	Üniversite	54	58,10	69,90
	Yüksek Lisans	15	16,10	86,00
	Doktora	13	14,00	100,00

3.3. İşlem

Bu ölçek geliştirme çalışmasında literatür taraması, akademisyenler ve çeşitli sektörlerde çalışmakta olan kişilerle görüşülerek 50 ifadeden oluşan bir havuz oluşturulmuştur. Bu ifade havuzuyla hazırlanmış anket formu öncelikle 17 kişiye sunulmuş hem formu doldurmaları hem de her bir ifadenin karşısına ne anlaşıldığının, eğer ifade kendileri için yeterince anlaşılır değilse nasıl ifade edilirse daha anlaşılır olabileceği sorulmuştur.

Elde edilen sonuçlar ışığında bazı ifadeler kaldırılmış, bazıları da birleştirilerek anket formu toplamda 42 ifadeli son halini almıştır. Son hali aynı kişilere tekrar gönderilerek görüşleri istenmiştir. Genel ifadelerin anlaşılabilirliği ile ilgili olumlu görüş vermesi üzerine, anket formunun elde edilen son hali 5'li likert tipi ölçek olarak düzenlenmiş ve saha çalışmasına başlanmıştır. Saha çalışması hem örnekleme kolay ulaşılabilir hem de

kozmopolit bir yapısı olduğundan dolayı İstanbul'da, kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılabilen toplam 93 katılımcı ile gerçekleştirilmiş ve bu katılımcılardan elde edilmiş verilerle analizler gerçekleştirilmiştir.

3.4. Analiz

Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri kapsamında öncelikle Keşfedici Faktör Analizi (KFA) çalışmaları gerçekleştirilmiştir daha sonra faktörlerin iç tutarlılıklarını belirlemek amacıyla güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Araştırmanın KFA ve güvenilirlik analizi çalışmaları SPSS 21.0 yazılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiş ve elde edilen tüm sonuçlar çift yönlü olarak sınanmıştır.

Tüm faktör analizlerinde Temel Bileşenler Yöntemi (Principal Component Analysis) kullanılmıştır. Faktör sayılarını belirlemek için herhangi bir döndürme yöntemi kullanılmamış, ancak faktör sayıları belirlendikten sonra Direct Oblimin Döndürme Yöntemi (Oblimin with Kaiser Normalization Rotation Method) kullanılarak faktör analizi yapılmıştır (Carpenter, 2018).

Her ne kadar ölçek geliştirme çalışmalarında, Keşfedici Faktör Analizi (KFA) sonucunda bulunan boyutları teyit etmek için farklı bir örneklem ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılması tavsiye edilse de (Cabrera-Nguyen, 2010), sadece KFA kullanılmasının da yeterli olduğu (Kline, 2005) ve insanların soruların muhteviyatından dolayı katılmaktan imtina etmeleri de göz önünde bulundurularak, DFA için yeni örneklem toplanmamış, sadece KFA ile yetinilmiştir.

Veri setinin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett Küresellik Testi (Bartlett's Test of Sphericity) uygulanmıştır (Carpenter, 2018). KMO değerinin 0,50'den büyük olması ve Bartlett test sonucu nun da anlamlı çıkması yeterli (Fields, 2002; Sarstedt ve Mooi, 2014; Carpenter, 2018) olmakla beraber araştırmamızda, KMO değerinin yorumlanması Tablo 2 kullanılmış ve KMO değerinin 0,60'tan büyük olması kriter olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. KMO Eşik Değerleri

KMO Değeri	Yorumlama
<0,50	Kabul Edilemez
0,50-0,59	Kötü
0,60-0,69	Vasat
0,70-0,79	İyi
0,80-0,89	Çok İyi
>0,90	Muhteşem

Kaynak: Sarstedt ve Mooi 2014:208

Veriler ait oldukları alt ölçekler uyarınca gruplandırıldıktan sonra faktör analizine uygun olup olmadıkları test edilmiştir. Faktör analizine uygunlukta her bir ifadenin korelasyon değerlerine bakılmış ve korelasyon eşik değeri 0,90 (Field, 2018) olarak kabul edilmiştir.

Tabachnick ve Fidell (2013:90) ifadeler arasında oluşturulan korelasyon matrisinde determinantın sıfıra yakın olma seviyesi çoklu doğrusal bağlantı sorununun varlığına işaret ettiğini belirtmektedir. Bu sebepten dolayı determinant değerinin 0,0001'ten büyük olması beklenmektedir ve bu değer çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) kriteri olarak alınmıştır (Field, 2018:560).

Ayrıştırma geçerliliği ölçütü olarak da her bir ifadenin bir tek faktör altında toplanması, faktörlerin çapraz yük almaması ve korelasyon matrisinde bir diğer faktör ile korelasyonun 0,70'ten küçük olması (Field, 2018) alınmıştır. Her bir ifadenin tek tek uygunluklarında da 0,45 kritik değer olarak alınmıştır. Bu değer altında kalan ifadeler araştırmadan çıkarılıp ve faktör analizine o şekilde devam edilecektir. Ters imaj korelasyonunda da bu değer (0,50) kritik değer olarak kabul edilmiş ve bu değer altında kalan ifadeler araştırmadan çıkartılacaktır (Hair vd., 2010). Her bir ölçeğin faktör analizi sonucunda açıklanan ortalama varyans değerinin de $\geq 0,50$ olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (Field, 2018).

Faktör sayısı tespit edilirken rakamsal olarak öz değeri (Eigen value > 1), görsel olarak da scree plot ve faktörler altında toplanan ifadelerin de aynı kavram ile ilişkili olması referans olarak alınmıştır. Her bir faktör altında toplanan ifadeler bakılarak boyutların isimlendirmesi yapılmıştır. Cronbach alfa değerinin yorumlanmasında da aşağıdaki tablo kullanılmıştır (Kılıç, 2016).

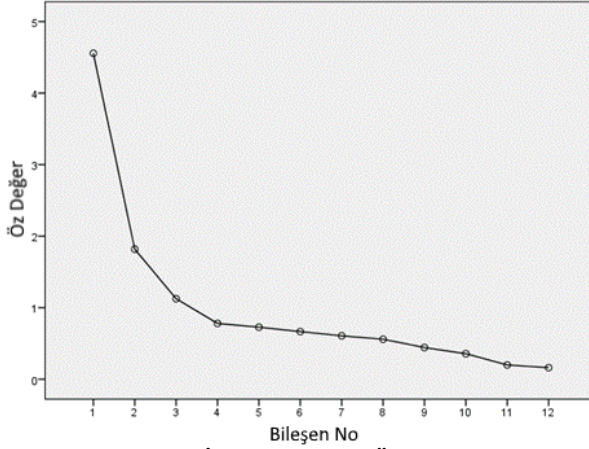
Tablo 3. Cronbach Alfa Güvenilirlik Katsayıları ve Yorumlama

Cronbach α	Yorum	Cronbach α	Yorum
$\geq 0,9$	Mükemmel	$0,6 \leq \alpha < 0,7$	Kabul edilebilir
$0,7 \leq \alpha < 0,9$	İyi	$0,5 \leq \alpha < 0,6$	Zayıf
		$\alpha < 0,5$	Kabul edilemez

Kaynak: Kılıç, 2016:48

Bireyin İnanç Seviyesi Ölçeği

Toplam 18 ifade ile ölçümlenmeye çalışan Bireyin İnanç Seviyesi Ölçeği analizlerin ardından bazı ifadelerin herhangi bir faktör altında toplanmaması nedeniyle çıkartılarak 12 ifadeye düşmüştür. Beklenildiği gibi üç boyut elde edilmiştir. Bu durum Scree Graf ile de (bkz. Şekil 2) görsel olarak teyit edilmiştir.

Şekil 2. Bireyin İnanç Seviyesi Ölçeği Scree Grafi

Alt ölçekte toplam 3 boyut mevcut olup öz değerleri; birinci boyutun 4,557, ikinci boyutun 1,818 ve üçüncü boyutun 1,125'tir. Bir sonraki öz değer de 0,781 olarak elde edilmiştir. İkinci testin sonucunda elde edilen sonuçlar ise şöyledir:

Ölçeğin determinant değeri $0,006 > 0,0001$ olup ifadeler arasındaki korelasyon matrisinde tüm korelasyonlar 0,90'dan küçüktür. Ters imaj korelasyon tablosunda tüm ölçüm uygunluk değerleri (MSA) 0,50'dan büyük olup tespit edilen en küçük değer 0,608'dir. Tüm bu veriler ışığında Bireyin İnanç Seviyesi alt ölçeğinde 3 boyut elde edilmiş olup Tablo 4'te analiz sonuçları, Şekil 2'de de Scree Grafi verilmiştir.

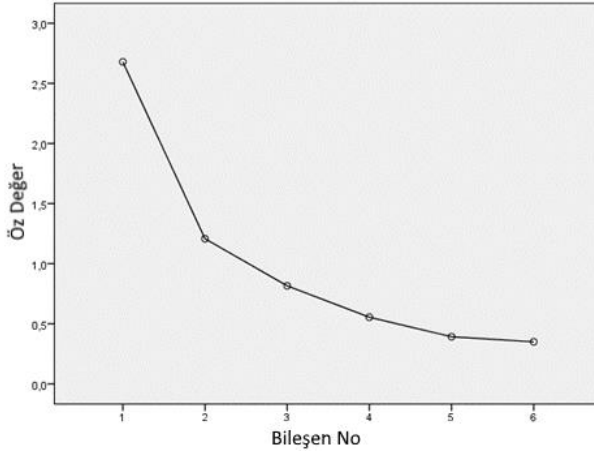
Tablo 4. Bireyin İnanç Seviyesi Alt Ölçeği Faktör Analiz Sonuçları

BİREYİN İNANÇ SEVİYESİ			
Sosyal Düzlem			
α: 0,831	%var: 37,974	İfade Sayısı: 6	Faktör Yüğü
Kanun ve yönetmeliklerin mensup olduğum inanç sisteminin yasakladıkları ve izin verdiklerine (helalleri ve haramları) göre şekillenmesini isterim.			,852
Sosyal hayatta mensup olduğum inanç sisteminin kurallarının hâkim olmasını isterim.			,842
İnanmışım din için sahip olduğum finansal kaynakları kullanırım.			,678
Mümkün olduğunca dini sohbetlere katılmaya özen gösteririm.			,626
Mensup olduğum dinden başka bir inanç sisteminin de doğru olabileceğini düşünmem.			,616
İbadetlerimi mümkün olduğunca cemaatle birlikte yerine getirmeye çalışırım.			,583
Özel Alan			
α: 0,815	%var: 15,152	İfade Sayısı: 3	F. Yüğü
Evimde mensup olduğum inanç sistemine uygun bir yaşam tarzını benimserim.			,860
Gündelik ilişkilerimde ve yaşantımda, mensup olduğum inanç sisteminin belirlediği kurallar dâhilinde hareket etmeye özen gösteririm.			,852
Kanunen yasak olmasa dahi inancımın izin vermediği şeyleri yapmam.			,660

Ezoterik Düzlem			
α: 0,657	%var: 9,378	İfade Sayısı: 3	F. Yüğü
Nazar ve benzeri doğüstü ve açıklanması güç olaylara inanır ve bunlardan korunmaya çalışırım.			,839
Üzerimde veya çevremde her zaman için koruyucu gücüne inandığım bir dua, tılsım veya uğur getirdiğine inandığım bir obje bulundururum.			,796
Burçların insan özelliklerinde ve yaşantısında önemli bir etkiye sahip olduğuna inanırım.			,654
KMO: 0,798	%var: 62,504	Ki-Kare: 445,033	p: 0,000

Sosyal Etkileşim ve Kararlarda İnançın Etkisi Ölçeği

Toplam 10 ifade ile ölçümlenmeye çalışılan Sosyal Etkileşim ve Kararlarda İnançın Etkisi Ölçeği analizlerde bazı ifadelerin herhangi bir faktör altında toplanmaması nedeniyle çıkartılmış ve toplamda 7 ifadeli ölçek elde edilmiştir. Beklenildiği gibi iki boyut elde edilmiştir. Bu durum Scree Graf ile de (bkz. Şekil 3) görsel olarak teyit edilmiştir.

Şekil 3. Sosyal Etkileşim ve Kararlarda İnançın Etkisi Ölçeği Scree Grafı

Alt ölçekte toplam 2 boyut mevcut olup öz değerleri; birinci boyutun 2,794 ve ikinci boyutun 1,778'dir. Bir sonraki öz değer de 0,873 olarak elde edilmiştir. Ölçeğin determinant değeri 0,079>0,0001 olup ifadeler arasındaki korelasyon matrisinde tüm korelasyonlar 0,90'dan küçüktür. Ters imaj korelasyon tablosunda tüm MSA değerleri 0,50'dan büyük olup tespit edilen en küçük değer 0,563'tür. Tüm bu veriler ışığında elde edilen iki boyuta ait analiz sonuçları Tablo 5'te, Scree Grafı da Şekil 3'te verilmiştir.

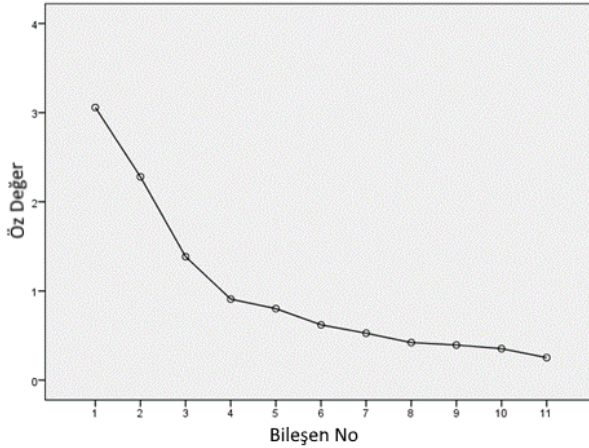
Tablo 5. Sosyal Etkileşim ve Kararlarda İnançın Etkisi Ölçeği Faktör Analiz Sonuçları

SOSYAL ETKİLEŞİM VE KARARLARDA İNANÇIN ETKİSİ ÖLÇEĞİ			
Kararlarda İnançın Etkisi			
α: 0,789	%var: 39,909	İfade Sayısı: 4	Faktör Yüğü
İşimle ilgili aldığım karar ve uygulamalarda işimin gereği ne ise onu yaparım, inançlarımın bir etkisi olmaz.			,865

Aldığım kararlarda vicdanen rahat olmam, kararın dini inançlara uygun olmasından daha önemlidir.	,848
Önemli bir karar almadan önce dua ve ibadet ederek Allah'tan yardım etmesini isterim.	,778
İş ilişkilerimi düzenlememde dini inançlarım önemli bir etkiye sahiptir.	,681
Sosyal Etkileşimde İnançın Etkisi	
α: 0,641	%var: 25,396
İfade Sayısı: 3	F. Yüğü
Diğer inanç sistemlerinden birine mensup kişilerle diyalog kurmada zorluk yaşarım.	,927
Diğer inanç sistemlerinden birine mensup bir kişi ile rahatlıkla bir arada çalışırım.	,909
Diğer inanç sistemlerinden birine mensup bir kişi veya grup ile iş ilişkisi kurarken çok daha dikkatli olurum.	,472
KMO: 0,705	%var: 65,305
Ki-Kare: 225,662	p:0,000

Örgüt İnanç İklimi Ölçeği

Toplam 14 ifade ile ölçümlenmeye çalışan Örgüt İnanç İklimi Ölçeği analizlerin ardından bazı ifadelerin herhangi bir faktör altında toplanmaması nedeniyle çıkartılarak 11 ifadeye düşmüştür. Beklenildiği gibi üç boyut elde edilmiştir. Bu durum Scree Grafi ile de (bkz. Şekil 4) görsel olarak teyit edilmiştir.

Şekil 4. Örgüt İnanç İklimi Ölçeği Scree Grafi

Alt ölçekte toplam 3 boyut mevcut olup öz değerleri; birinci boyutun 3,058, ikinci boyutun 2,280 ve üçüncü boyutun 1,385'tir. Bir sonraki öz değer de 0,786 olarak elde edilmiştir. İkinci testin sonucunda elde edilen sonuçlar ise şöyledir:

Ölçeğin determinant değeri $0,034 > 0,0001$ olup ifadeler arasındaki korelasyon matrisinde tüm korelasyonlar 0,90'dan küçüktür. Ters imaj korelasyon tablosunda tüm MSA değerleri 0,50'dan büyük olup tespit edilen en küçük değer 0,576'dır.

Tüm bu veriler ışığında Bireyin İnanç Seviyesi alt ölçeğinde 3 boyut elde edilmiş olup Tablo 6'da analiz sonuçları, Şekil 4'te de Scree Grafi verilmiştir.

Tablo 6. Örgüt İnanç İklimi Ölçeği Faktör Analiz Sonuçları

ÖRGÜT İNANÇ İKLİMİ			
Hoşgörü			
α: 0,773	%var: 27,801	İfade Sayısı: 5	Faktör Yüğü
Kurumumuzda, farklı bir inanç sistemine dahil olan kişinin çalışması çok zordur			,877
Kurumumuz çalışanları, farklı bir inanç sistemine mensup olan bir kişiye karşı hoşgörülüdürler.			,834
Kurumumuzda, topluma hâkim inanç sistemine uymayan bir yaşam tarzına sahip birine hoş bakılmaz			,690
Kurumumuz çalışanları toplu olarak ibadet ederler.			,662
Kurumumuzda çalışanlar dini konularda sık sık sohbet ederler.			,529
Sağlanan Olanaklar			
α: 0,644	%var: 20,732	İfade Sayısı: 4	F. Yüğü
Kurumumuzda çalışanların dini vecibelerini yapmaları için gerekli olanaklar sunulur.			,872
Kurumumuz dinen önemli kabul edilen ya da toplu ibadet edilmesi gereken günlerde, çalışanlarına ibadetlerini yerine getirmeleri için izin verir.			,754
Kurumumuzda çalışanların ibadetlerini yerine getirebilecekleri mabet vardır.			,640
Kurumumuzda çalışanların çoğu belli bir inanç sistemine dahil olan kişilerdir.			,528
Sembol			
α: 0,595	%var: 12,587	İfade Sayısı: 2	F. Yüğü
Kurumumuzda, toplumun din veya ahlak anlayışıyla uyuşmayan giyim-kuşam, takı ve benzeri sembol veya objeler yasaktır			,818
Kurumumuzda başörtüsü, cübbe, takke, haç gibi dini kimlik veya aidiyet belirtisi olarak kabul edilebilecek giyim-kuşam tarzı, sembol veya objeler yasaktır			,724
KMO: 0,708	%var: 61,120	Ki-Kare: 296,178	p: 0,000

Sembol boyutunun sadece 2 ifadeden oluşmasından ziyade Cronbach Alfa güvenilirlik değerinin $0,595 < 0,60$ çıkması, ölçeğin zayıf olarak nitelendirilebilmesine sebep olmaktadır. Örneklem sayısının azlığının bunda etkisinin olma ihtimali vardır.

3.5. Ölçek ve Alt Ölçekler

Faktör analizleri sonucunda elde edilen ölçek ve alt ölçeklere ait ifade sayıları, alt boyutları ve güvenilirlik katsayıları Tablo 7’de topluca verilmektedir.

Tablo 7. Tüm Alt Ölçeklerin Alt Boyutları, İfade Sayıları ve Güvenilirlikleri

ÖLÇEK	İfade Sayıları	Cronbach α
BİREYİN İNANÇ SEVİYESİ ÖLÇEĞİ	12	
- Sosyal Düzlem	6	0,831
- Özel Alan	3	0,815
- Ezoterik Düzlem	3	0,657
SOSYAL ETKİLEŞİM VE KARARLARDA İNANCIN ETKİSİ ÖLÇEĞİ	7	

- Sosyal Etkileşim	4	0,789
- Karar Alma	3	0,641
ÖRGÜT İNANÇ İKLİMİ	11	
- Hoşgörü	5	0,773
- Sağlanan Olanaklar	4	0,644
- Sembol	2	0,595
TOPLAM İFADE SAYISI	30	

Sonuç

Kişiler inançlarından ayrı tasavvur edilemez. İnançlar ve inançların şekillendirdiği değerler, kişilerin özel hayatlarında olduğu gibi çalışma hayatlarında da belirleyici unsurlardandır. İnsanların bu değerler ile dünyayı, etraflarında gelişen olayları, diğer kişileri, yaptıkları işleri algılar ve bu algıları onların hislerine, davranışlarına yansır. Bu değerler aynı zamanda kişilerin çalıştıkları örgütle ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkilerini düzenlemede bir referans noktası olmaktadır. Kişilerin inançlarıyla çatışan işlerde çalışması, kişinin inanç seviyesine bağlı olarak zulüm gibi gelebilir. Benzer şekilde, kişilerin inançlarına saygı gösterilmediğini düşündüğü bir örgüte bağlı olması, o örgütte devam etmeyi istemesi veya örgütsel vatandaşlık davranışları göstermesi beklenemez çünkü kişi örgüt ile bütünleşemez aksine ayrışır.

Teoriye Katkısı

Bu çalışmanın teoriye katkılarında biri, literatürde genellikle birbirlerini yerine kullanılan örgüt inanç iklimi, örgütsel maneviyat veya örgüt manevi iklimi veya örgüt maneviyatı olarak literatürde geçmekte olan kavramların tanımlanmasıdır. Birbiri yerine en çok kullanılan örgütsel inanç ile bu çalışmada tanımlanmış olan örgüt inanç iklimi kavramlarını tekrar etmek gerekirse: Örgütsel inanç, örgüte mensup tüm kişilerin paylaştığı, örgütün tüm faaliyetlerine ve kültürüne işlemiş inançtır. Bir örgüte mensup tüm üyeler genelde aynı inançları paylaşıyorsa, paylaştıkları bu inançlar örgütün tüm uygulamalarına yansır, örgüt kültürü, iş yapış şekilleri dâhil örgüt ile ilgili tüm kavramlar, uygulamalar ve tanımlamalar bu inanç doğrultusunda veya bu inancı yansıtacak şekilde gelişir. Örgüt inanç iklimi ise örgütün üyelerine sağladığı inanç özgürlüğü ve bu özgürlüğün güvenceye alınma derecesidir. Herhangi bir örgütte deist, ateist veya herhangi bir inanç grubuna bağlı bir kişinin çalışabilmesi, tüm çalışanların inançlarının örgüt tarafından güvence altına alınması ve her birine, eğer ibadet ediyorsa, inancı doğrultusunda ibadet yapabilme imkânı tanınmasıdır. Örgütün, üyelerinin sahip olduğu bu farklılıkları zenginlik olarak kabul etmesi ve bu zenginliği örgütün yararına kullanması veya en azından kişiye karşı kullanmamasıdır.

Bu çalışmanın teoriye bir diğer katkısı da geliştirilen ölçeklerdir. Bu çalışma kapsamında üç farklı ve toplam sekiz boyuttan oluşan bir ölçek grubu elde edilmiştir. Elde edilen ölçme aracının sadece biri olan Örgüt İnanç İklimi Ölçeği ile bu değişken ölçümleme gerçekleştirilebildiği gibi, bu değişkeni etkileyen diğer unsurlardan kişinin inanç düzeyi ve inanç bakış

açılı etkileşim ve kararların da kişinin örgütsel inanç iklimi algısını etkilediği düşünülerek geliştirilmiş ve bir bütün olarak sunulmuştur.

Uygulamaya Katkısı

Örgütlerin üyelerinin inançlarına gösterdikleri saygı, onlara sağladıkları imkânların, üyelerin örgüt ile bütünleşmesini sağlamasındaki etkisi göz önüne alındığında, yöneticiler bu ölçekleri kullanarak kendi çalışanlarının katılımıyla çalışmalar yapabilirler. Yapacakları çalışma ile algılanan örgüt inanç iklimini ve hangi noktalarda iyileştirme yapılması gerektiğini ortaya koyabilir ve alguları iyileştirme yönünde bir eylem planı oluşturabilirler.

Çalışmanın Kısıtları ve Öneriler

Bu çalışmanın bazı kısıtları da mevcuttur. Araştırma ile ilgili tüm veriler tek bir kaynaktan yani aynı kişilerden toplanmış ve değerlendirilmiştir. Dolayısıyla da bu değerlendirme şekli öznelidir. Bunun sonucunda oluşabilecek “ortak yöntem varyansı” hatasının varlığını tespit edebilmek için Harman tek-faktör testi (Podsakoff ve Organ, 1986) uygulanmıştır. Bu test sonucunda elde edilen değer %21,066 olmuştur. Bu değer %50’den küçük olduğu için ortak yöntem varyansı hatasının olmadığı sonucuna varılmıştır.

Bu ölçeklerin örgütsel vatandaşlık, işten ayrılma niyeti, örgütsel adalet algısı ve özellikle de örgütsel bağlılık gibi değişkenlerin olduğu çalışmalarda kullanılması, kişilerin algıladıkları kullanarak örgütsel inanç ikliminin diğer örgütsel değişkenler üzerindeki etkisinin tespit edilmesi önemlidir.

Ayrıca geliştirilen ölçek 5’li Likert kullanılarak gerçekleştirildiği halde 7’li Likert ölçümlemesinin daha sağlıklı sonuç vereceği düşünülebilir.

Kaynakça

- Adams, T. B., Bezner, J. R., Drabbs, M. E., Zambarano, R. J., Steinhardt, M. A. (2000). Conceptualization and measurement of the spiritual and psychological dimensions of wellness in a college population. *Journal of American College Health*, 48. 165–180.
- Benefiel, M., Fry, L. W., Geigle, D., (2014). Spirituality and religion in the workplace: History, theory, and research, *Psychology of Religion and Spirituality*, 6(3). 175-187.
- Bloch, D. P. (2004). Spirituality, complexity, and career counseling. *Professional School Counseling*, 7, 343–350.
- Bloch, D. P. (2005). Complexity, chaos, and nonlinear dynamics: A new perspective on career development theory. *The Career Development Quarterly*, 53, 194–207.

- Cabrera-Nguyen, P. (2010). Author Guidelines for Reporting Scale Development and Validation Results in the Journal of the Society for Social Work and Research. *Journal of the Society for Social Work and Research*. 1(2), 99-103.
- Caplan, R. D. ve Harrison, R. V. (1993). Person-Environment Fit Theory: Some History, Recent Developments, and Future Directions, *Journal of Social Issues*, 49. 253–276.
- Carpenter S. (2018). Ten Steps in Scale Development and Reporting: A Guide for Researchers, *Communication Methods and Measures*, 12(1). 25-44.
- Carroll. T. (2013). Addressing religion and spirituality in the workplace. K. I. Pargament, A. Mahoney, & E. P. Shafranske (Editörler), *APA handbooks in psychology, APA handbook of psychology, religion, and spirituality (Vol. 2): An applied psychology of religion and spirituality* içinde. (ss. 595–612): APA.
- Cash, K. C. ve Gray, G. R. (2000). A framework for accommodating religion and spirituality in the workplace. *Academy of Management Perspectives*, 14(3). 124-134.
- Çarkoğlu, A. ve Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Duffy, R. D., Reid, L., Dik, B. J. (2010). Spirituality, religion, and career development: implications for the workplace. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 7(3), 209-221.
- Ellison, C. W. ve Smith, J. (1991). Toward an integrative measure of health and well-being. *Journal of Psychology and Theology*, 19. 35–48.
- Estreicher, S. ve Gray, M. J. (2006). Religion and the U.S. Workplace. *Human Rights*, 33(3). 17-24.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5. Baskı). Londra: SAGE Publications.
- Fields, D. (2002). *Taking Measure of Work: A Guide to Validated Scales for Organizational Research and Diagnosis*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Gerdeman, D. (2018). Religion in the Workplace: What Managers Need to Know. *Harvard Business Review*, Eylül 2018.

- Giocalone, R. A. ve Jurkiewicz, C. L. (2003). Toward a Science of Workplace Spirituality. R. A. Giocalone ve C. L. Jurkiewicz (Editörler). *Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance* içinde (ss. 3-28). Armonk, NY: M.E. Sharpe Publishers.
- Graham. S., F., Flowers, C., Burke, M. T. (2001). Religion and spirituality in coping with stress. *Counseling and Values, 46*, 2–13.
- Hair, J. F. J., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis* (17. Baskı). NJ: Prentice Hall.
- Kamya, H. A. (2000). Hardiness and spiritual well-being among social work students: Implications for social work education. *Journal of Social Work Education, 36*. 231–241.
- Kaypak, Ş. ve Bimay, M. (2016). Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik v.e Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 6(1)*. 84-110
- Kılıç. (2016). Cronbach'ın Alfa Güvenilirlik Katsayısı. *Journal of Mood Disorders, 6(1)*. 47-48.
- King, J. E. Jr., Bell, M. P., Lawrence, E. (2009). Religion as an aspect of workplace diversity: an examination of the US context and a call for international research. *Journal of Management, Spirituality & Religion, 6(1)*. 43-57.
- Kline, R. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (2nd ed.). New York, NY: Guilford Press.
- Kolodinsky, R. W., Giocalone, R. W., Jurkiewicz, C. L. (2008). Workplace Values and Outcomes: Exploring Personal, Organizational, and Interactive Workplace Spirituality. *Journal of Business Ethics, 81*. 465–480.
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Zhang, S., Hong, S. (1999). Sample size in factor analysis. *Psychological Methods, 4*, 84-99.
- Pandey, A., Gupta, R. K., Arora, A. P. (2009). Spiritual Climate of Business Organizations and Its Impact on Customers' Experience. *Journal of Business Ethics, 88*. 313–332.

- Pandey, A., Gupta, R. K., Kumar, P. (2016). Spiritual Climate and Its Impact on Learning in Teams in Business Organizations. *Global Business Review*, 17(3S). 159S–172S.
- Parboteeah, K. B. ve Cullen, J. B. (2003). Ethical Climates and Spirituality: An Exploratory Examination of Theoretical Links. R. A. Giacalone ve C. L. Jurkiewicz (Editörler). *Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance* içinde. (ss. 137–151). Armonk, NY: M.E. Sharpe Publishers.
- Paredes-Collins, K. (2014). Campus Climate for Diversity as a Predictor of Spiritual Development at Christian Colleges. *Religion & Education*, 41. 171–193.
- Robert, T. E., Young, J. S., Kelly, V. A. (2006). Relationships Between Adult Workers' Spiritual Well-Being and Job Satisfaction: A Preliminary Study. *Counseling and Values*, 50. 165-175.
- Sarstedt M. ve Mooi E. (2014). *Factor Analysis. In: A Concise Guide to Market Research. Springer Texts in Business and Economics*. Berlin: Springer.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2019). *Using Multivariate Statistics* (7. Baskı). NY: Pearson.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and Confirmatory Factor Analysis Understanding Concepts and Applications*. Washington, DC: American Psychological Association.

Extended Abstract

In work life, where the social and psychological elements of the working environment are so essential, issues related to increasing individual performance are addressed from different perspectives, such as ensuring the individuals' adaptation to the workplace and changing individuals' behaviors to suit organizational goals. Within this context, the organization's approach to beliefs, which have a significant place in individuals' lives, and attitude towards the beliefs of its members in order to increase individual work performance becomes an important aspect. This study aimed to develop a scale to measure the employees' perceptions of their organizations' approach to their beliefs.

In the literature, there is no consensus regarding the definition of organizational belief climate (Kolodinsky et al., 2008). The definition of organizational belief climate, which is mostly expressed as Organizational Spiritual Climate in the articles written in English, differs due to the perspective shaped by the culture and religion to which the researcher

belongs. Pandey et al. (2009 and 2016) defined organizational belief climate as *spiritual and spiritual work climate*, Paredes-Collins (2014) *a climate that guides people towards spirituality*, Kolodinsky et al. (2008) *overlapping personal spiritual and belief values with the spiritual values of the organization*, Parboteeah and Cullen's (2003) *the ethical climate of the organization*, and Caplan and Harrison (1993) defined it as *the overlap of one's own beliefs with the organization's beliefs and moral values*.

The main confusion here is that there is no emphasis on the difference between organizational belief and organizational belief climate. Although these two concepts seem close to each other, they are actually very different concepts. While organizational belief emphasizes a belief shared by all members of the organization, which is ingrained in all activities and culture of the organization, the organization belief climate, on the other hand, is the freedom of belief that the organization provides to its members and the assurance of this freedom, and if there are differences, these differences are seen as wealth and used for the benefit of the organization. This difference is the most important detail that distinguishes our definition of organizational belief climate from other definitions. From this perspective, to our best knowledge, *Organizational Belief Climate* is a totally new concept that was introduced to literature.

In this context, the organizational belief climate, even if it is a faith-based organization (e.g., Department of Religious Affairs), is the degree of how tolerant the organization is towards the spiritual world and beliefs of its members, to what extent it provides the opportunity for its members to meet the needs of their beliefs and to what extent accept its members as who they are.

Organizations with a harsh (or cold) *organizational belief climate* do not allow their members to carry religious symbols, to worship, or to establish a link between their work and their religious beliefs within the boundaries of the organization. If it is an organization embellished with religious motifs or is a faith-based organization, they do not allow its members to hold symbols of another faith (which is not necessarily to be another religion), to practice their rituals, or to link between their work and their belief, regardless of the boundaries of the organization.

Organizations with a soft (or warm) *organizational belief climate* allow their members to express themselves spiritually and religiously, and to perform daily conduct prayers, and allow its members to establish a link between their work and their beliefs. In doing so, the organization emphasizes that every member has the same rights and observes and protects the rights of all members of the organization, regardless of their belief system or religion.

Employee's perception of the level of the organizational belief climate, namely the degree of softness (or warmth) or hardness (or coldness), depends on the person's level of belief and the relationship and decision-making criteria that the individual creates on the basis of this belief

level. For a person who has a level of belief at the level of radicalization, the tolerance shown by the organization may not be enough, but the same tolerance may sound radical, fundamentalist for a person who does not have any faith or is simply a deist.

In this study, the sub-dimensions of each variable in the theoretical model were tried to be determined first. Each variable and its sub-dimensions were determined, and items in the scale were designed accordingly.

The scale is in the form of an integrated structure consisting of a combination of three different scales with a total of 8 dimensions. However, the Organizational Belief Climate scale could be used alone or along with other developed scales. Scales and their dimensions are given below.

Table 1. Scales and Dimensions

Scale	Number of Items	Cronbach α
THE INDIVIDUAL'S FAITH LEVEL	12	
- Social Platform	6	0,831
- Private Platform	3	0,815
- Esoteric Platform	3	0,657
SOCIAL INTERACTION AND THE IMPACT OF FAITH ON DECISIONS	7	
- Social Interactions	4	0,789
- Decision-Making	3	0,641
ORGANIZATIONAL BELIEF CLIMATE	11	
- Tolerance	5	0,773
- Facilities	4	0,644
- Symbol	2	0,595
TOTAL	30	

As a result, *the organizational belief climate* is the freedom of belief that the organization provides to its members and the degree to which this freedom is guaranteed. It is the extent that the organization allows a deist, atheist, or a person who belongs to any belief group or religion to work in the organization and ensures that the organization guarantees the beliefs of all employees and that each of them is allowed to act in accordance with their beliefs. The extent that the organization accepts these differences of its members as wealth and uses this wealth for the benefit of the organization or at least not against the person.

In this study, a scale group consisting of three different and a total of eight dimensions was obtained. Organizational belief climate can be measured with only one scale developed in this study or as a whole with other scales that developed to measure the effect of the individual's perception of the organizational belief climate.

YAYIN KURALLARI

Akademik Hassasiyetler (The Academic Elegance) Sosyal Bilimler alanında yılda iki kez (Bahar ve Güz) yayın yapan Ulusal Hakemli bir dergidir.

- 1- Akademik Hassasiyetler, sosyal bilimlerin tüm alanları ile ilgili deneysel, nicel ve nitel araştırmalara yer veren bir dergidir.
- 2- Dergiye gönderilen makaleler özgün bir çalışma olmalı ve daha önce yayınlanmamış olmalıdır. Şayet makaleler ulusal veya uluslararası bir sempozyum veya kongrede sunulmuş ise yada yüksek lisans veya doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmış ise bu durum dipnot verilerek ayrıca belirtilmeli ve makale formatına uygun hale getirilmelidir.
- 3- Makalelerle ilgili her türlü yasal sorumluluk yazara ya da yazarlara aittir.
- 4- Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.
- 5- Akademik Hassasiyetler'e gönderilen yazıların metin, dipnotlar/sonnotlar, kaynaklar ve tablolar/şekiller de dahil olmak üzere 35 sayfayı geçmemelidir.
- 6- Başlıklar 11 punto büyüklüğünde, koyu ve ortalanarak yazılmalıdır. Yazar adı ise başlık altında bulunmalı ve ortalanmalıdır. Yazarın adının yalnızca ilk harfi büyük harfle, soyadının ise tamamı büyük harflerle ve koyu şeklinde yazılmalıdır. (Örnek: Gökçe DİLARA*). Soyadın sağ üst köşesine ise * işareti konularak dipnot oluşturulmalı ve buraya yazarın ünvanı, çalıştığı kurumu ve e-mail adresi (altı çizgisiz ve siyah renkte) yazılmalıdır. -----
----- Örnek: Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokcedilara@gmail.com -----
- 8- Makaleler Microsoft Word veya "doc" veya "docx" uzantılı şekilde sisteme yüklenmelidir.
- 9- Makalelerde yer alacak alt ana başlıklar sola yanaşık, 1 cm. içeriden ve koyu şekilde; (1. TÜRKİYE'DE SOSYAL ...), onun altında yer alacak ara başlıklar ise koyu, sola yanaşık, 1 cm. içeriden ve sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde; (1.1.1. Ekonomik Faktörler), diğer alt başlıklarda koyu, sola yanaşık ve 1 cm. içeriden ilk harfleri büyük olacak şekilde; (1.1.1.Ticari yapı) yerleştirilmelidir.

Yazılar; Times New Roman karakterinde, 11 punto (dipnotlarda ise 10 punto) büyüklüğünde olmalıdır. Sayfa yapısı 16X24 ebadında, kenar boşlukları sağdan, soldan, üstten 2 cm ve alttan 1,5 cm olmak üzere, 1

satır aralığıyla, iki yandan hizalanmış ve paragraf arası boşluğu, öncesi ve sonrası “10nk”olacak şekilde ayarlanmalı ve sayfa numarası verilmelidir. Paragraf başları 1 cm içeriden olmalı ve "TAB" tuşu kullanılmalıdır.

9- “Öz” tek paragraf biçiminde yazılmalı ve 150-250 kelime arasında olmalı ve herhangi bir atıf içermemelidir. Her özet altında da çalışmayı açıklayan en az 3, en fazla 5 anahtar kelime bulunmalıdır. Çalışmalar başlıklar, özet ve kaynakça dâhil olmak üzere 5000-11000 kelime arasında olmalıdır.

10- Dergiye gönderilen makaleler ön değerlendirmeden geçtikten sonra dergi editörü tarafından bilimsel yeterliliğinin denetlenmesi amacıyla iki hakeme gönderilir. Makaleler, değerlendirme sonucunda hakemden gelecek olumlu raporlar doğrultusunda ve dergi yayın kurulu tarafından uygun görülen bir sayıda yayınlanır. Raporların olumsuz olması ya da makalenin yayınlanmasıyla ilgili olarak hakem raporlarının editöryal kurul tarafından yetersiz veya tatmin edici bulunmaması durumunda makalenin yayınlanması ile ilgili karar üçüncü bir hakem kararı veya editöryal kurulun takdiri doğrultusunda verilir. Bu durumda yazar makalenin yayınlanmaması ile ilgili olarak her hangi bir hak talebinde bulunamaz.

11- Makalenin basıldığı dergi sayısından yazara iki kopya gönderilir.

12- Makalede sıra ile öz, giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve varsa ekler bulunmalıdır. Giriş, Sonuç ve Kaynakça başlarına numaralandırma yapılmaz.

13- Akademik Hassasiyetler’e gönderilecek makalelerin hazırlanmasında APA yazım kuralları kullanılmalıdır. Tüm metin yazımında ve kaynakçanın hazırlanmasında da bu sisteme uyulması gerekmektedir. (METİN İÇİNDE ALINTININ GÖSTERİLMESİ, Örnek: (Durgun, 2010:25)). APA sistemi

hakkında daha fazla bilgi için, lütfen <http://www.apastyle.org/> adresini ziyaret ediniz. Kaynakça gösteriminde aşağıdaki örneklerden yararlanabilirsiniz.

14- Dergimize gönderilen makalelerde 750-1000 kelime aralığında İngilizce uzun özetin (Extended Abstract) eklenmesi gerekmektedir. Makalelerin yabancı okurlar tarafından takibi ve yayınlanan makalelerin atıf alabilmesi için uyguladığımız bu düzenlemenin kaynakçadan sonraki kısma eklenmesi gerekmektedir. Yayınlanacak makalenin giriş, tartışma, metot, sonuç vb. aşamalarının genel bir açıklamasını içermesi gereken İngilizce uzun özet eklenmeyen makaleler yayımlanmayacaktır.

15- Dergimize gönderilen makaleler Turnitin İntihal Engelleme Programından geçirilmektedir.

16- Kaynakçada yer alan kaynakların ikinci satıra geçmesi durumunda ikinci satırın 1 TAB içeriden başlamasına dikkat ediniz.

17- Dergimize gönderilen makaleler Turnitin İntihal Engelleme

Programından geçirilmektedir.

18- Kaynakçada yer alan kaynakların ikinci satıra geçmesi durumunda ikinci satırın 1 TAB içeriden başlamasına dikkat ediniz.

19- Kaynakçayı kitap, makale vb. ayrımı yapmadan yazar soyadlarını dikkate alarak alfabetik şekilde hazırlayınız.

Kitap

Turhan, M. (1997). Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Timur, T. (2000). Toplumsal Değişme ve Üniversiteler. Ankara: İmge Kitabevi.

Makale

İnalçık, H. (2000). “Ziya Gökalp Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür”. Doğu Batı. 3(12). ss.935.

Tuna, K. (2003). “Modern Bilimlerin Ortaya Çıkışının Sosyolojik Arka Planı”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi. 3. Dizi, 7. Sayı. ss.1-10.

Kurumsal Yayınlar

Devlet Planlama Teşkilatı. (2002). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2000-2005). Ankara.

Çeviri ya da Editörlü Yayınlar

Gellner, E. (1998). Milliyetçiliğe Bakmak. (Çev. S. Coşar, S. Özertürk, N. Soyarık). İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Yayınları

Durgun, Ş. (2011). Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet midir? Erişim Tarihi: 03.05.2016.
www.iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/download/458/448

Yazım kuralları ve şekil şartlarının yerine getirilmesi önem arz etmektedir. Lütfen bu konuda gerekli duyarlılığı gösteriniz.

Makale Gönderme: <http://dergipark.gov.tr/akademik-hassasiyetler>

İletişim Adresi: academiclegance@gmail.com

AUTHOR GUIDELINES

The Academic Elegance (Akademik Hassasiyetler) is a refereed national journal in Social Sciences, published twice a year (in Spring and Autumn).

Instructions to the Authors

1. The Academic Elegance welcomes studies of all types in social sciences, including experimental, quantitative and qualitative work.
2. Manuscripts submitted to the journal must be original and must be previously unpublished. If the articles have been presented at a national or an international symposium or congress or given as the master's or doctoral thesis, this should be specified and must be transformed into article format.
3. Any legal liability related to the manuscript belongs to the author or authors.
4. There is no royalty payment for the manuscripts.
5. The journal publishes in English and Turkish.
6. Manuscripts submitted for review at The Academic Elegance should be no longer than 35 pages, including all text, footnotes/endnotes, references, and tables/figures.
7. All manuscripts must have introduction, main text, conclusion, and references. These should be indicated with titles and subtitles. Sub-titles in the manuscripts must be centered and boldfaced as in (1. **TURKISH SOCIAL ...**), other titles should be left justified and boldfaced as in (A. **Economic Factors**)
8. The author's title, institution and e-mail address must be written as a footnote as in the following example. -----
Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, gokcedilara@gmail.com

9. Manuscripts should be submitted as Microsoft Word or with a “doc” or “docx” extension.
10. Manuscripts should be written in Times New Roman, font size 12 pt (footnote 10 pt). The paper should be typed on A4 size paper. 3 cm margins on left and right and top and bottom, single line spacing, flush-right alignment. To adjust spacing before or after paragraphs, authors should leave

“3 nk” and in addition to the page number. For the paragraph indentation, “TAB” key must be used.

11. An abstract is required for all submitted manuscripts. The abstract should be a single paragraph of 150-250 words or less that briefly describes the research question addressed, the analytical approach, and the major findings of the manuscript. References and citations to other work should not be included in the abstract. Following each abstract, there should be 3-5 keywords describing the study. Manuscripts should be between 5000-11000 words, including the titles, abstract, appendix and references.

12. The received manuscripts are sent to two referees for thorough scientific and methodological evaluation after an initial editorial evaluation. If the referees report positively about the manuscript and with the approval of the publishing committee, the it is published in a decided issue. In the case of negative reports or any superficial evaluation on the part of the referee, the decision for whether to publish it or not is given by editorial board. A third referee is assigned if necessary. In such a case, the author has no right to claim for the publication of his manuscript.

13. Two copies of the journal are sent to the author whose article appears in that specific issue.

14. The manuscript should have an abstract, introduction, main text, conclusion, references, and appendices in order. The introduction, conclusion, references section are not numbered.

15. The Academic Elegance follows the APA style of formatting. All in-text citations and references section at the end need to be formatted accordingly. For further information about APA formatting, please visit: <http://www.apastyle.org/>

16. The manuscript should have an extended abstract in English about 750-1000 words at the end. Extended abstract should summarize the introduction, method, findings, and the conclusions of the manuscript.

17. Turnitin is used to prevent any plagiarism.

18. If the references in the bibliography pass to the second line, make careful that the second line starts with 1 TAB.

19. Bibliography prepares alphabetically according to the surnames of the authors without books, articles, etc. distinction.

Article Submission: <http://dergipark.gov.tr/akademik-hassasiyetler>

Contact: academicelegance@gmail.com

Akademik Hassasiyetler

The Academic Elegance

4 Aylık Uluslararası Akademik

Hakemli Dergi

ISSN: 2148-5933

E-ISSN: 2529-0088

SAYI/ISSUE: 15

Nisan/April 2021

